NASILJE
-pojavni oblici i mogući načini prevencije

Nasilje – pojavni oblici i mogući načini prevencije, zbornik radova sa XII međunarodnog naučnog skupa održanog 10. maja/svibnja 2024. godine, Prvo izdanje

PRIREDILA
Dr. Albina Fazlović

IZDAVAČ:
EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT
049-590-605
www.eubd.edu.ba/

ZA IZDAVAČA
Akademik prof. dr. Nedeljko Stanković

RECENZENTI:

Akademik prof. dr. Miroslav Baljak
Akademik prof. dr. Rudika Gmajnić
Akademik prof. dr. Branimmir Mikić
Akademik prof. dr. Zoran Milošević
Akademik prof. dr. Nedeljko Stanković
Akademik prof. dr. Branko Vučković
Akademik prof. dr. Vesna Vučković

Prof. dr. Nenad Avramović
Prof. dr. Fahir Baraković
Prof. dr. Kemal Brkić
Prof. dr. Refik Ćatić
Prof. dr. Velimir Dedić
Prof. dr. Radoslav Galić
Prof. dr. Jasminka H.Halilović
Prof. dr. Esed Karić
Prof. dr. Azem Kožar
Prof. dr. Mirko Kulić
Prof. dr. Miloš Marković
Prof. dr. Milun Petrović
Prof. dr. Jasminka Sadadinović
Prof. dr. Mithat Tabaković
Prof. dr. Halid Žigić

Prof. dr. Hariz Agić
Prof. dr. Izet Banda
Prof. dr. Borko Baraban
Prof. dr. Admir Beganović
Prof. dr. Valentina Budinčić
Prof. dr. Anka Bulatović
Prof. dr. Mladen Dobrić
Prof. dr. Albina Fazlović
Prof. dr. Zlatko Kovačević
Prof. dr. Sanda Pribić
Prof. dr. Adis Rahmanović
Prof. dr. Sead Rešić
Prof. dr. Tešo Ristić
Prof. dr. Kojo Simić
Prof. dr. Zvezdan Stojanović
Prof. dr. Izudin Tanović

Doc. dr. Milanko Aladžić
Doc. dr. Dragana Aleksić
Doc. dr. Miro Maksimović
Doc. dr. Hrvoje Mesić
Doc. dr. Lidija Vučićević
Doc. dr. Vesna Novak
Doc. dr. Danka Radivojević
Dr. sc. Ina Stašević
Doc. dr. Jovan Stojanović

Dizajn korica:
Mr. Nemanja Smičiklas

Priprema za štampu i štampa:
Markos, Banja Luka

Tiraž: 300
ISBN 978-99955-99-75-1

NASILJE – POJAVNI OBLICI I MOGUĆI NAČINI PREVENCIJE

ZBORNIK RADOVA SA XII MEĐUNARODNOG NAUČNOG SKUPA ODRŽANOG 10. MAJA/SVIBNJA 2024. GODINE

PRIREDILA
Dr. Albina Fazlović

Evropski univerzitet Brčko distrikt
Brčko, 2024.

NAUČNI ODBOR:

1. Akademik prof. dr. Nedeljko Stanković, **Republika Austrija**, predsjednik odbora,
2. Akademik prof. dr. Zoran Milošević, **Republika Srbija**, zamjenik predsjednika odbora,
3. Akademik univ. prof. dr. phil. dr. hc. dr. habil. Wolfgang Rohrbach, **Republika Austrija**,
4. Akademik prof. dr. Branko Vučković, **Republika Crna Gora**,
5. Akademik prof. dr. Miodrag Simović, **Bosna i Hercegovina**,
6. Akademik prof. dr. Zdravko Ebling, **Republika Hrvatska**,
7. Akademik prof. dr. Rudika Gmajnić, **Republika Hrvatska**,
8. Akademik prof. dr. Mladen Bodiroža, **Bosna i Hercegovina**,
9. Akademik prof. dr. Dževad Termiz, **Bosna i Hercegovina**,
10. Akademik prof. dr. Branislava Peruničić-Draženović, **Sjedinjene Američke Države**,
11. Akademik prof. dr. Muhammad Abdul Aziz Al Baker, **Država Katar**,
12. Akademik prof. dr. Fernando Maldonado Lopez, **Portugalska Republika**,
13. Akademik prof. dr. Ivan Balta, **Republika Hrvatska**,
14. Akademik Prof. DDDr. Habil. Aleksios Panagopoulos, **Republika Grčka**,
15. Akademik prof. dr. Branimir Mikić, **Bosna i Hercegovina,**
16. Prof. dr. Radoslav Galić, **Republika Hrvatska,**
17. Prof. dr. Joseph Vincent Thakuria, **Sjedinjene Američke Države**,
18. Prof. dr. Astrid Wilk, **Republika Francuska**,
19. Prof. dr Mirko Kulić, **Republika Srbija**,
20. Prof. dr. Vladimir Džatijev, **Ruska Federacija**,
21. Prof. dr. Viktor Mischenko, **Ruska Federacija**,
22. Prof. dr. Kiril Shevchenko, **Republika Bjelorusija**,
23. Prof. dr. Harikumar Pallathadka, **Republika Indija**,
24. Dr. hc. Thokchom Radheshyam Singh, **Republika Indija,**
25. Prof. dr. Gideon C Mwanza, **Republika Zambija**,
26. Prof. dr. Aleksandar Anatoljevič Prigarin, **Republika Ukrajina**,
27. Prof. dr. Miroslav Daniš, **Slovačka Republika**,
28. Prof. dr. dr. hc. Stephan Truly Busch, **Savezna Republika Njemačka**,
29. Prof. dr. Antoni Mironovič, **Republika Poljska**,
30. Prof. dr. Danilo Kapaso, **Republika Italija**,
31. Prof. dr. Jasminka H. Halilović, **Bosna i Hercegovina**,
32. Prof. dr. Šaćira Mešalić, **Bosna i Hercegovina**
33. Prof. dr. Žarko Kostovski, **Republika Sjeverna Makedonija**,
34. Prof. dr. Dragan Tančić, **Republika Srbija**,
35. Prof. dr. Marija Ovsenik, **Republika Slovenija.**

ORGANIZACIONI ODBOR:

1. Akademik prof. dr. Vesna Vučković,
2. Prof. dr. Kemal Brkić,
3. Prof. dr. Mithat Tabaković,
4. Prof. dr. Izet Banda,
5. Prof. dr. Fahir Baraković,
6. Prof. dr. Anka Bulatović,
7. Prof. dr. Esed Karić,
8. Prof. dr. Jasminka Sadadinović,
9. Prof. dr. Halid Žigić,
10. Prof. dr. Adi Rifatbegović,
11. Prof. dr. Dragan Bataveljić,
12. Prof. dr. Refik Ćatić,
13. Prof. dr. Nevenka Nićin,
14. Prof. dr. Omer Pinjić,
15. Prof. dr. Sanda Pribić,
16. Prof. dr. Dobrila Regoje,
17. Prof. dr. Kojo Simić,
18. Prof. dr. Izudin Tanović,
19. Prof. dr. Albina Fazlović,
20. Prof. dr. Jelena Šogorov,
21. Prof. dr. Nenad Kapor,
22. Prof. dr. Helena Sablić Tomić,
23. Prof. dr. Borko Baraban
24. Doc. dr. Hrvoje Mesić,
25. Dr. Nebojša Potkonjak,
26. Mr. Nemanja Smičiklas,
27. Mr. Marijana Džombić,
28. Mr. Merima Gigović,
29. Mr. Almina Kuduzović,
30. Mr. Amela Ibričić Nišić.

Sadržaj

	I sekcija	
Akademik prof. dr. Nedeljko Stanković Prof. dr. Albina Fazlović Doc. dr. Begzudin Ahmetović	AKUŠERSKO NASILJE I PRAVNA ZAŠTITA	9
Akademik prof. dr Branko Vučković, prof. emeritus Akademik prof. dr Vesna Vučković	NASILJE U PORODICI ILI U PORODIČNOJ ZAJEDNICI, KRIVIČNO PRAVNI OKVIR	18
Емеритус проф. др Мирко Кулић	КРИВИЧНО ДЕЛО НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	30
Akademik prof. dr Miodrag N. Simović Prof. dr Vladimir M. Simović	ŽRTVA KRIVIČNOG DJELA U KRIVIČNOM POSTUPKU REPUBLIKE SRPSKE: MJERE ZAŠTITE I MEĐUNARODNI STANDARDI	40
Doc. dr. Sandi Dizdarević Prof. dr. Kemal Brkić Mr. Denisa Pepić	NASILJE NAD ŽENAMA KAO OBLIK PROPUŠTANJA ADEKVATNE DRUŠTVENO PROFESIONALNE REAKCIJE	52
Prof. dr. Ferid Otajagić	PRAVNA DRŽAVA I VLADAVINA PRAVA -SAVREMENI MODEL ZA SUZBIJANJE NASILJA	59
Проф. Др Драган Батавељић Доц. Др. Бојан Петровић Проф. Др Ненад Капор	САВРЕМЕНИ ОБЛИЦИ НАСИЉА У СРБИЈИ, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ	75
Prof. dr. Dževad Drino	DELICTA PUBLICA IUS ROMANORUM-JAVNI DELIKTI RIMSKOG PRAVA	94
Prof. dr Nenad Avramović	NASILJE I SAVREMENI RAT	101
Prof. dr Muharem Selimović	ZAKONSKI PROPISI BOSNE I HERCEGOVINE I MEĐUNARODNI DOKUMENTI KAO DETERMINANTA KOJA REGULIŠE NASILJE U PORODICI	115
Prof. dr Miloš Marković Doc. dr Svetlana Marković	KRIMINOLOŠKI ASPEKTI NASILJA U SPORTU	130
Prof. dr Marina M. Simović	NASILJE U PORODICI: MJERE ZAŠTITE I MEĐUNARODNI STANDARDI	145

Doc. dr Jovan Stojanović Marija Stojanović	NASILJE U PORODICI U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	163
Doc. dr Martin Matijašević Prof. dr Živanka Miladinović Bogavac Aleksandar Dabetić, MSc	KRIMINALNA EKSPLOATACIJA MALOLETNIKA U AKTIVNOSTIMA ORGANIZOVANIH KRIMINALNIH GRUPA	173
Doc. dr Milanko Aladžić	GOVOR MRŽNJE KAO OBLIK NASILJA SA OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU	185
Dr. sci. Izudin Šarić	NASILJE NAD ŽENAMA U TUZLANSKOM KANTONU	198
Doc. dr Danka Radivojević	NASILJE U PORODICI	214
LLD Snežana Radovanović, PhD	VIOLENCE AND HARASSMENT AT WORK	225
Doc. dr. Adnan Kamerić Doc. dr. Dejan Đorđević	PRAVNI POLOŽAJ MALOLJETNIH POČINILACA KRIVIČNIH DJELA KROZ PRIZMU NASILJA	232
Dr. sc. Siniša Franjić, dipl. iur.	INTIMATE PARTNER VIOLENCE	241
Ervin Mujkić, MA iur. Dr.sc. Vesna Huremović	DUŽNOSTI ZDRAVSTVENIH USTANOVA U SLUČAJEVIMA SILOVANJA	250
Mr Dragoslav Erdelić	ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI PRAVNI OKVIR	264
Amela Ibričić, ma. iur.	NASILJE NAD ŽENAMA	276
Jure Ban, spec. crim. Vedran Ročić, spec. crim.	TIPOLOGIJA MOTIVA NASILNIH ZLOČINA S FOKUSOM NA EKSTREMIZAM	288
Dozent Dr. Ratomir Antonović Danijel Panović Ajnur Hodžić	HÄUSLICHE GEWALT, DEFINITION DES PROBLEMS	301
Zdravko Subotić	ANALIZA PRAVA DJECE U SITUACIJIMA PORODIČNOG NASILJA	307

Mr.sci. Alma Kovačević	PROCJENA RIZIKA KAO NAČIN PREVENCIJE NAJTEŽIH OBLIKA NASILJA U PORODICI -KOMPARATIVNI PRIKAZ MODELA-	318
Dragan Maksimović	FUNKCIJA SAVREMENE PORODICE SA POSEBNIM OSVRTOM NA RAZVOD BRAKA U BiH	329
Sajra Ramić	FEMICID U BOSNI I HERCEGOVINI	342
Mr. Asim Bojić Mr. Alisa Memić Mr. Edis Nišić	OBLICI PRAVNE ZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE U PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE	353
	II sekcija	
Prof. dr Anka Bulatović Mr Senada Jahić	FINANSIJSKE POSLJEDICE NASILNIH PONAŠANJA U POSLOVNOM OKRUŽENJU	373
Prof.dr. Izet Banda Docent dr. Mirsad Nalić Dr. Mirela Avdić	FINANSIJSKA ANALIZA I PREVENCIJA NASILJA NA RADNOM MJESTU	380
Prof. dr Nevenka Nićin Prof. dr Slobodan Nićin Doc. dr Vojislava Nićin	NASILJE KAO TREND SAVREMENOG DRUŠTVA	395
Prof. dr Lidija Vučićević Elda Lolić Renata Dodić	SAJBER NASILJE I IZAZOVI U KONTEKSTU ZAŠTITE SAJBER NAPADA U BOSNI I HERCEGOVINI	405
Dr sci. Boro Ninić Li Kunfeng	FINANSIJSKI UTICAJ NASILJA U RADNOM OKRUŽENJU ORGANIZACIJE	419
Prof. dr Darko Pašalić Doc. dr Marko Milić	EKONOMSKA DIMENZIJA NASILJA U RADNOM OKRUŽENJU: ANALIZA I RJEŠENJA	429
Prof. dr. sci. Admir I. Beganović	POLITIČKO NASILJE GRUPA I POJEDINACA KROZ INSTITUCIONALNO DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI	438

Dr. sc. Branislava Narančić Joveljić	DIMENZIJE, UZROCI I NAČINI PREVENCIJE EKONOMSKOG NASILJA	451
Ferhat Ćejvanović Alma Kovačević	UTICAJ EKONOMSKE I SOCIJALNE POLITIKE NA NASILJE NAD ŽENAMA	465
Dr.sc. Azira Osmanović Prof.dr.sc. Damir Šarić	UPRAVLJANJE STRESOM U RAČUNOVODSTENOJ PROFESIJI	476
Prof. dr Marina Simin	VRSTE NASILJA NAD ŽENAMA U SRBIJI I EVROPSKOJ UNIJI	485
Doc. dr Admir Galijatović Nevena Tanasić	DIGITALNO NASILJE NA RADNOM MJESTU: EKONOMSKI UTICAJ I INFORMATIČKA RJEŠENJA ZA PREVENCIJU	497
Doc.dr Stevo Stević Nikolina Radić	NASILJE U POSLOVNIM ORGANIZACIJAMA (MOBING): EKONOMSKI UČINCI I STRATEGIJE PREVENCIJE	502
Prof. dr. Muhamed Smajić Mr. Neven Akšamija Mr. Hajrudin Bašić	OBAVLJANJE POSLOVA DRUGOG RADNOG MJESTA U ORGANU UPRAVE BOSNE I HERCEGOVINE: OPRAVDAN ILI MANIPULATIVAN METOD	510
Mr. sci. Ranka Stević	TROŠAK NASILJA NA RADNOM MJESTU: EKONOMSKI ASPEKTI I IMPLIKACIJE	529

Akademik prof. dr. Nedeljko Stanković[1]
Prof. dr. Albina Fazlović[2]
Doc. dr. Begzudin Ahmetović[3]

Originalni naučni rad
UDK 618.2:343.85

AKUŠERSKO NASILJE I PRAVNA ZAŠTITA

Sažetak

Iako se na prvi pogled tako ne čini, istraživanja su pokazala da je akušersko nasilje veoma raširen fenomen u porodilištima širom Bosne i Hercegovine. Pod akušerskim nasiljem ne podrazumijevamo samo fizičko nasilje nad ženama kojima se pruža zdravstvena usluga, nego ono može isto tako imati i verbalnu ili, pak, emocionalnu konotaciju. Poslove zdravstvene zaštite žena u vezi sa trudnoćom, porođajem, materinstvom, planiranjem porodice, ranim otkrivanjem malignih bolesti i liječenjem polno prenosivih i drugih bolesti obavlja specijalist ginekologije, sa diplomiranom babicom. Pacijentice koje su prilikom primanja takvih zdravstvenih usluga pretrpjele određenu vrstu nasilja, imaju na raspolaganju pravnu zaštitu. Akušersko nasilje prolazi nekažnjeno, pošto ga pacijentice koje su pogođene ovom vrstom nasilja u najvećem broju ne prijavljuju. Šta je to akušersko nasilje, kako se manifestuje i koja je pravna zaštita na raspolaganju oštećenim pacijenticama, to je predmet istraživanja ovog rada.

Ključne riječi: akušersko nasilje, pacijentice, specijalista ginekolgije, zdravstvena usluga, pravna zaštita

OBSTETRICAL VIOLENCE AND LEGAL PROTECTION

Abstract

Although it does not seem so at first glance, research has shown that obstetric violence is a very widespread phenomenon in maternity hospitals throughout Bosnia and Herzegovina. Obstetrical violence does not mean only physical violence against women who receive health care services, but it can also have a verbal or emotional connotation. Women's health care related to pregnancy, childbirth, maternity, family planning, early detection of malignant diseases and treatment of sexually transmitted and other diseases is performed by a gynecologist and midwife. Patients who have suffered a certain type of violence while receiving such health services have legal protection at their disposal. Obstetric violence goes unpunished, since the majority of patients who are affected by this type of violence do not report it. What obstetric violence is, how it manifests itself and what legal protection is available to affected patients, is the subject of research in this paper.

Key words: obstetric violence, female patients, gynecologist, health service, legal protection

[1] Redovni profesor, Evropski univerzitet Brčko distrikt www.eubd.edu.ba i Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla www.eukallos.edu.ba
[2] Vanredni profesor, Evropski univerzitet Brčko distrikt www.eubd.edu.ba i Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla www.eukallos.edu.ba
[3] Docent, Evropski univerzitet Brčko distrikt www.eubd.edu.ba, JZU „Zdravstveni centar Brčko“ Brčko distrikt BiH

Uvod

Svaka žena ima, u okviru zdravstvene zaštite, pravo i na zaštitu svog reproduktivnog zdravlja. U današnje vrijeme brojne nevladine i međunarodne organizacije zabilježile su kršenje ovog prava. Na pojedinim mjestima govori se čak o sistemskom kršenju prava žena. Ovo naročito pogađa žene koje imaju niži stepen obrazovanja i potiču iz siromašnih zemalja. Svaki vid kršenja prava žene na zaštitu reproduktivnog zdravlja nazivamo akušerskim nasiljem.

U jednoj studiji koja je obuhvatila 65 istraživanja iz 34 države, vrste akušerskog nasilja su se kvalitativno mogle odrediti kao sljedeće, i to:

- fizičko nasilje;
- seksualno nasilje;
- verbalno nasilje;
- stigma i diskriminacija;
- neispunjavanje profesionalnih standarda njege;
- loš odnos između korisnika i davaoca zdravstvene usluge, i
- loši uslovi i ograničenja zdravstvenog sistema.[4]

Istraživanje koje je sprovedeno u Republici Srbiji tokom 2022. godine determiniše čak 16 vidova akušerskog nasilja tokom različitih medicinskih tretmana (verbalno nasilje, Kristelerov zahvat, primjena vakuuma, epiziotomija, netačni podaci u otpusnoj listi, tjelesne povrede, drugo nečovječno postupanje, fizičko nasilje, nepoštovanje želje u načinu porođaja, bez vode i hrane, uključivanje indukcije, nasilno probijanje vodenjaka, klistiranje i brijanje, bez informacija o procedurama i zdravstvenom stanju, bolni i neprijatni pregledi, porođaj bez anestezije).[5]

Ono što je zajedničko u većini istraživanja, jeste da žene – korisnice zdravstvenih usluga nisu nikako ili su rijetko prijavljivale akušersko nasilje. Kod korisnica usluga je prisutan razumni strah, jer im zdravstvenu zaštitu uvijek i samo mogu pružiti zdravstveni radnici u sistemu zdravstvene zaštite. Pacijent je primoran da se vrati po zdravstvenu uslugu uvijek kod istih davalaca. Treba imati na umu da pravo na zdravstvenu zaštitu (najčešće se ostvaruje po osnovu obaveznog zdravstvenog osiguranja), pacijent ostvaruje u zdravstvenoj ustanovi na području u kojem živi, te da ukoliko uloži prigovor, smatra da mu se ubuduće to pravo može uskratiti ili da će dobiti manje kvalitetnu uslugu.[6]

---

[4] Meghan A. Bohren, Joshua P. Vogel, Erin C. Hunter, Olha Lutsiv, Suprita K. Makh, João Paulo Souza, Carolina Aguiar, Fernando Saraiva Coneglian, Alex Luíz Araújo Diniz, Özge Tunçalp, Dena Javadi, Olufemi T. Oladapo, Rajat Khosla, Michelle J. Hindin, A. Metin Gülmezoglu, *The Mistreatment of Women during Childbirth in Health Facilities Globally: A Mixed-Methods Systematic Review,* Plos medicine, 2015.

[5] M. Mijatović; J. Stanković, I. Soković Krsmanović, *Tretman žena u ginekološko-akušerskim ustanovama*, 2022. U ovom dokumentu analizirano je oko 200 svjedočanstava trudnica i porodilja.
Izvještaj je dostupan na ovom linku:
https://www.mimlegal.com/wp-content/uploads/2023/08/IZVESTAJ_AKUSERSKO_NASILJE_v_1.1.pdf

[6] N. Stanković, A. Fazlović, Dž. Hadžić, *Osnove zdravstvenog prava*, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, 2019, str. 46

U posljednje vrijeme žene sa svojim iskustvima i pretrpljenim akušerskim nasiljem izlaze u javnost, čemu su zasigurno doprinijele i društvene mreže i dostupnost informacionih tehnologija, kao veća i informisanost u tom smislu.

1. Pravna zaštita od akušerskog nasilja

Pravna regulacija ginekološko-akušerskih zdravstvenih usluga, kao i pravna zaštita u slučaju kršenja prava pacijentica, postoji kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom planu. Donijeti su brojni međunarodni akti, i to:

- **Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena**, usvojena je na Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda 18. decembra 1979. godine, kao prvi sveobuhvatni međunarodno priznati dokument o pravima žena. Na snagu je stupila, kao međunarodni ugovor, 3. septembra 1981. godine, nakon što ju je ratifikovalo dvadeset zemalja. Ova Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama sastavni je dio Ustava Bosne i Hercegovine, te se primjenjuje direktno i ima prioritet nad domaćim zakonima. Godine 1982. uspostavljen je Komitet za eliminaciju svih oblika diskiminacije nad ženama u svrhu praćenja primjene Konvencije. Države koje su ratifikovale Konvenciju dužne su podnositi periodične izvještaje ovom Komitetu. 1999. godine Generalna skupština UN-a usvojila je Opcioni protokol, koji je otvoren za pristupanje, a kojem je i Bosna i Hercegovina pristupila i ratifikovala.
- **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**, usvojena je 1950. godine i sastavni je dio Ustava BiH. Njome je, između ostalog, određeno da niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju;
- **Evropska konvenciju o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja**, usvojila je Parlamentarna skupština Saveta Evrope 1987. godine;
- **Evropska povelja o pravima pacijenata**, koja je potpisana 2002. godine u Rimu, poznata kao Rimska povelja. Njome su utvrđena sljedeća prava koja uživaju pacijenti, i to: pravo na preventivne mjere, pravo na pristup zdravstvenim uslugama, pravo na sve vrste informacija u vezi sa njegovim zdravljem i postupkom izbora liječenja, pravo na pristanak kao aktivno učešće u liječenju, pravo na izbor načina liječenja i dijagnostike, pravo na privatnost i povjerljivost, poštovanje pacijentovog vremena, pravo na praćenje standarda kvaliteta, odnosno pristup visokokvalitetnim standardima usluga, pravo na sigurnost, odnosno da bude pošteđen štete uzrokovane lošim funkcionisanjem zdravstvenog sistema, medicinski loše prakse i grešaka, kao i pravo na pristup zdravstvenim uslugama koje ispunjavaju standarde sigurnosti, pravo na inovaciju, odnosno pristup inovativnim načinima liječenja i dijagnostike, pravo na izbjegavanje nepotrebne patnje i bola, pravo na lični tretman, odnosno na liječenje i dijagnostiku prilagođenu njegovim potrebama, pravo na žalbu kad god da je pretrpio štetu ili je tražio informaciju, pravo na kompenzaciju unutar razumnog vremena kad god su pretrpjeli štetu ili su bili izloženi fizičkoj, moralnoj ili psihičkoj povredi uzrokovanoj postupcima pružanja zdravstvene usluge.

- Pojam prava pacijenata je izveden iz koncepta ličnosti **Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija** iz 1948. godine, koja u odredbi člana 25. priznaje i pravo na zdravlje i zdravstvenu njegu. **Deklaracija iz Alme Ate** Svjetske zdravstvene organizacije iz 1978. godine bila je važna za promociju zdravlja, dok se značaj **Deklaracije o pravima pacijenata** Svjetske medicinske organizacije iz 1981. godine ogleda u regulisanju prava na povjerljivost informacija i saglasnost pacijenta.
- U pogledu razvoja prava pacijenta od naročite važnosti je bila **Evropska deklaracija o unapređenju prava pacijenata** usvojena 1994. godine kojom je definisan princip i strategija za promovisanje prava pacijenata. **Ljubljanska povelja** iz 1996. godine sadrži nekoliko osnovnih principa kojima se osigurava bolje zdravlje i kvaliteta života pacijenta.

Pitanja prava pacijenata i pravnih mehanizama zaštite tih prava, inače, su veoma kompleksni, a u Bosni i Hercegovini, zbog specifičnog ustavnog uređenja, to pitanje je regulisano sa više zakonskih i podzakonskih propisa, što dalje komplikuje i usložnjava ostvarivanje i zaštitu tih prava. Pravo građana BiH na zdravlje (prava pacijenata), nisu eksplicitno navedena u Ustavu BiH.

Iz prava na zdravstvenu zaštitu proizlazi niz prava koja ostvaruju pacijenti, te pojam prava pacijenta poprima oblik ličnog prava, kako to smatraju pojedini teoretičari. Pacijent, kao pojedinac u stanju potrebe za liječenjem, upućen je u zdravstvenu ustanovu, odnosno kod zdravstvenog radnika koji su jedini ovlašteni da mu pruže usluge zdravstvene zaštite. Takav odnos (pacijent/davalac usluga zdravstvene zaštite) sadrži pravne elemente, posebno jer je zdravstvena zaštita od posebnog interesa za državu. Pacijenti, pored opšte pravne zaštite koju uživaju kao građani, uživaju i posebnu pravnu zaštitu svojih prava saglasno propisima o zdravstvenoj zaštiti, zdravstvenom osiguranju i propisima kojima se posebno uređuju prava pacijenata, zavisno o kojem se entitetu radi.

Prava pacijenata u Federaciji BiH su uređena propisima o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju, kao i o Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenta. U Republici Srpskoj su prava i obaveze pacijenta propisane Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o pravima pacijenata. U Brčko distriktu prava pacijenata su regulisana Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Brčko distrikta.[7]

Iako nema zakona na državnom nivou koji reguliše pravnu zaštitu pacijenata, Vijeće ministara BiH 2003. godine je donijelo Odluku o procedurama i postupku usklađivanja zakonodavstva BiH sa ACQUIS COMMUNAUTAIRE (harmonizacija propisa BiH sa

[7]Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenta FBiH objavljen je u „Službenim novinama FBiH“, br. 40/10.
Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH objavljen je u „Službenim novinama FBiH“, br. 46/10 i 75/13
Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS objavljen je u „Službenom glasniku RS“, br. 57/22.
Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko distriktu BiH objavljen je u Službenom glasniku Brčko distrikta BiH“, broj 5/23 i 7/23 – prečišćen tekst.

propisima Europske unije)[8], a 2010. godine Odluku o usvajanju dokumenta aktivnosti za integraciju zdravstvenog sektora BiH u Evropsku uniju.[9]

Mnoge evropske zemlje su, po donošenju Deklaracije o promociji prava pacijenta 1994. godine, na nacionalnom nivou regulisale prava pacijenta kroz zakonske akte ili povelje.

Pacijent je odgovoran za svoje zdravlje, što znači da je aktivni učesnik u procesu liječenja i da ni u kom slučaju ne može i ne smije biti pasivan, jer upravo njegova aktivnost i doprinosi njegovom boljem položaju u sistemu zdravstvene zaštite.

Pacijentima u Federaciji Bosne i Hercegovine, između ostalog, su garantovana sljedeća prava:

- pravo na dostupnost zdravstvene zaštite, uključujući pravo na hitnu medicinsku pomoć;
- pravo na informacije;
- pravo na obaviještenost i učestvovanje u postupku liječenja;
- pravo na slobodan izbor;
- pravo na samoodlučivanje i pristanak, uključujući zaštitu prava pacijenta koji nije sposoban dati pristanak;
- pravo na povjerljivost informacija i privatnost;
- pravo na tajnost podataka;
- pravo na lično dostojanstvo;
- pravo na sprječavanje i olakšavanje patnji i bola;
- pravo na poštovanje pacijentovog vremena;
- pravo na uvid u medicinsku dokumentaciju;
- pravo na samovoljno napuštanje zdravstvene ustanove;
- pravo pacijenta nad kojim se vrši medicinsko istraživanje;
- pravo na preventivne mjere i informisanje o očuvanju zdravlja;
- pravo na prigovor;
- pravo na naknadu štete;
- pravo na prehranu u skladu sa svjetonazorom;
- pravo na održavanje ličnih kontakata, kao i
- pravo na obavljanje vjerskih obreda.

Ova prava pacijent ostvaruje na osnovu savremene medicinske doktrine, stručnih standarda i normih, te u skladu sa mogućnostima zdravstvenog sistema i uz uslov da prethodno ispunjava svoje obaveze.

U Republici Srpskoj utvrđena su prava pacijenata na način kako je to utvrđeno i u Federaciji BiH, s tim da u Republici Srpskoj postoje i sljedeća prava, i to:

- pravo na prevodioca ako ne poznaje službeni jezik;
- pravo uvida u troškove liječenja;

---

[8]Odluka o procedurama i postupku usklađivanja zakonodavstva BiH sa ACQUIS COMMUNAUTAIRE („Službeni glasnik BiH“, broj 44/03)

[9]Odluka o usvajanju dokumenta aktivnosti za integraciju zdravstvenog sektora BiH u Evropsku uniju („Službeni glasnik BIH“, broj 18/11).

- pravo na informisanje o rezultatima naučnih istraživanja i tehnoloških inovacija;
- pravo na slobodno odlučivanje o svemu što se tiče njegovog zdravlja, osim u slučajevima kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih lica, i
- pravo da odbije predloženi medicinski tretman, čak i u slučaju kada se time spašava ili održava njegov život.

Pored prava, pacijenti u Federaciji BiH imaju i obaveze i odgovornosti, a koje se odnose na njegovo lično zdravlje; druge korisnike zdravstvenih usluga, kao i zdravstvene radnike i zdravstvene saradnike koji osiguravaju zdravstvene usluge, i širu društvenu zajednicu.

Međutim, iako pacijenti imaju zakonom utvrđena prava i obaveze, u mnogim medicinskim ustanovama u Bosni i Hercegovini je utvrđeno da se pacijenti pismenim putem na oglasnim tablama upoznaju samo sa svojim obavezama, dok nisu na isti način upoznati sa svojim pravima. Poznato je da su pacijenti neuke stranke u postupku liječenja, kao i to da nepoznavanje prava ne opravdava (*ignorantia iuris nocet*). Zato je svaki ljekar dužan upoznati pacijenta sa njegovim zdravstvenim stanjem preporučenim pregledima, pogodnostima i rizicima obavljanja preporučenih pregleda, toku postupka prilikom pružanja zdravstvene zaštite, preporučenom načinu života i pravima iz zdravstvenog osiguranja. Oblik informacije koju ljekar daje ne mora biti u pismenom obliku, već u usmenom, s tim da je ljekar dužan suptilno postupati u situaciji kad bi iscrpna informacija mogla dodatno ugroziti ili uznemiriti pacijenta, te prouzročiti pogoršanje njegovog zdravlja. Mnogi pacijenti nisu u stanju prihvatiti istinu, ali uskraćivanjem nelagodnih podataka pacijentu se oduzima mogućnost u pogledu nastavka njegovog liječenja. [10]

Pacijenti moraju preuzeti aktivnu ulogu u svom liječenju, na način da ljekaru saopšte sve poznato o svom zdravstvenom stanju. Naime, u konkretnom slučaju se radi o neformalnom ugovoru, kojeg ne poznaje zakonodavstvo BiH. Do nastanka ugovora dolazi bez izričitog sporazuma, već prosta izjava saglasnosti volja dvije strane, za koju vrlo često nije potrebno ni da bude izričita, nego se ostvaruje putem konkludentnih radnji.

Ugovor nastaje čim ljekar pokaže svoju spremnost da pacijenta koji mu se obrati primi ili posjeti, pregleda ga ili jednostavno preduzme medicinsku radnju, ili nakon što se pacijent bez prisile, dobrovoljno prepusti izvjesnom medicinskom postupku. Dok pacijent koji je pristao da u njegovom liječenju učestvuje i drugi ljekar, sklapa s tim ljekarom prešutno samostalni ugovor.[11]

U partnerskom odnosu ljekar-pacijent najbitniji je uspostavljeni odnos povjerenja na osnovu dobro razvijene komunikacije između partnera.

Londonskom deklaracijom[12] iz 2006. godine proklamovana je transparentnost i konstruktivan dijalog sa pacijentom, a po Salzburškoj izjavi iz 2011. godine [13] od ljekara-kliničara se traži da važne odluke dijele sa pacijentom, da ohrabre pacijenta da postavlja pitanja, opišu svoje zdravstveno stanje izraze svoje želje, da im se pruži dovoljno podataka o

[10] I. Crnić, *Odgovornost ljekara za štetu*, Organizator, Zagreb, 2009, str. 20 i 21
[11] J. Radišić, *cit. djelo,* str. 80 i 81
[12] Ibid.
[13] Ibid.

mogućnostima liječenja, a sve u svrhu da pacijent stvarno učestvuje u svom liječenju i donosi odluke o načinu liječenja.

2. Zdravstvena zaštita reproduktivnog zdravlja žena

Svaki pacijent ima pravo na zdravstvenu uslugu koja odgovara njegovom zdravstvenom stanju, a tako i žene kad je u pitanju reproduktivno zdravlje. Ta usluga mora biti dostupna, i žena o njoj mora biti razumno informisana, kako bi mogla učestvovati u svom liječenju. Pacijentica ima pravo na izbor ljekara i način liječenja. O svemu sama mora donijeti odluku, nakon što joj se pruže sve neophodne informacije. Pacijentica mora uživati potpunu privatnost i podaci o njenom zdravstvenom stanju predstavljaju tajnu koju su dužni čuvati davaoci usluga. Ova prava pacijenta zaštićena su i u Bosni i Hercegovini, utvrđena su zakonima entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Naime, najčešće se od pacijenta samo traži da potpiše pristanak na liječenje bez objašnjenja i bez obrazloženja medicinskih procedura koje će biti primijenjene, a koji pacijenti iz straha, bez čitanja potpisuju.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti je propisano da u zdravstvenoj djelatnosti na primarnom nivou zdravstvene zaštite, poslove zdravstvene zaštite žena u vezi sa trudnoćom, porođajem, materinstvom, planiranjem porodice, ranim otkrivanjem malignih bolesti i liječenjem polno prenosivih i drugih bolesti obavlja specijalist ginekologije, sa diplomiranom babicom. Za djelatnost zaštite reproduktivnog zdravlja žena, treba osigurati dvije ordinacije i to: – ordinaciju za ginekološke preglede i liječenje, i – ordinaciju za preventivnu zdravstvenu zaštitu i savjetovanja.[14]

U jednom istraživanju koje je sprovedeno u Bosni i Hercegovini, utvrđeno je da su u određenoj mjeri u porodilištima širom Bosne i Hercegovine prisutni: zastrašivanja trudnica, neobjašnjavanje procedura koje se nad njom vrše, neprihvatanje njenog informisanog odbijanja, neomogućavanja alternative nakon informisanog odbijanja, onemogućavanje prava na porodu koja je sljeduju prema međunarodnim preporukama (poput poroda u slobodnom položaju, a ne ležećem), skrivanja istine da se ženi aplicira drip govoreći da će primiti šećer da ojača, skrivanja istine da se ženi provocira početak poroda prokidanjem vodenjaka i masiranjem grlića tvrdnjom da se samo radi vaginalni pregled, rutinsko a medicinski neindicirano rezanje međice, indukciju i ubrzavanje poroda i nalijeganje na stomak.[15] Sve naprijed navedeno čini vid akušerskog nasilja. Posljedica ovako pretrpljenog nasilja, može biti da se žene više ne odlučuju da drugu trudnoću zbog pretrpljenog straha, što u konačnici utiče i na pad nataliteta.

[14] Član 40. Pravilnika o bližim uvjetima prostora, opreme i kadra za osnivanje i obavljanje zdravstvene djelatnosti u zdravstvenim ustanovama koji je objavljen u „Službenim novinama FBiH“, broj 26/12 koje je donijelo Federalno ministarstvo zdravstva.

[15] Istraživanje je sprovelo Udruženje „Baby steps“ 2022. godine.

Zaključak

Akušersko nasilje predstavlja veliki problem koji je globalno prisutan i čijem rješavanju treba sistematski pristupiti. Pojava akušerskog nasilja direktno utiče na pad nataliteta. Osim toga, pretrpljeno nasilje nad ženama može ostaviti trajne fizičke i psihičke posljedice što dodatno narušava kvalitet njihovih života.

U naučnim istraživanjima širom svijeta identifikovani su različiti vidovi akušerskog nasilja. U najgorem slučaju žene doživljavaju i pojedine medicinske tretmane kao akušersko nasilje, naročito ako su obavljeni bez pristanka ili uz njeno izričito protivljenje.

S ciljem ujednačavanja sistema pravne zaštite pacijenata neophodno bi bilo donošenje zakona na nivou cijele države Bosne i Hercegovine, kojim bi bio uređen sistem zaštite prava građana – pacijenata na identičan način. Ovo prvenstveno iz razloga što je saglasno važećim propisima koji regulišu ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu omogućeno pacijentima da koriste zdravstvenu zaštitu u zdravstvenim ustanovama na području cijele države. Shodno tome mogu da se javljaju i problemi, odnosno nezadovoljstvo prilikom pružanja zdravstvene zaštite u tim ustanovama. Ukoliko bi na području cijele države postojao jedan propis kojim bi pravna zaštita bila uređena na jedinstven način, to bi u mnogome olakšalo i pojednostavilo proceduru kontrole primjene ovog vida zaštite pacijenata, te davanje instrukcija i preporuka.

Takođe, formiranjem odgovarajućeg državnog organa ili tijela bio bi znatno ojačan sistem nadzora nad primjenom navedenog propisa i smanjene bi bile mogućnosti da građani sa istim problemima u vezi sa ostvarivanjem zdravstvene zaštite na različit način budu tretirani-zaštićeni ovisno tome da li žive na području Federacije BiH, Republike Srpske ili Brčko distrikta BiH.[16]

Državni organi nadležni za zaštitu prava iz zdravstvene zaštite dužni su da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi se ublažila pojava akušerskog nasilja, i to: treba da se utvrde uzroci akušerskog nasilja u zdravstvenim ustanovama, zatim da obezbijede zaštitu prava trudnica i porodilja i osposobe mehanizme za zaštitu reproduktivnog zdravlja žena. Ovo zasigurno iziskuje i povećanje finansijskih sredstava koji će podići kvalitet pruženih zdravstvenih usluga i umanjiti mogućnost akušerskog nasilja. Zdravstvenim radnicima treba omogućiti kontinuirano stručno usavršavanje i edukaciju, a s druge strane treba uspostaviti i sistem za edukaciju žena o zaštiti reproduktivnog zdravlja, kako bi se podigla svijest o pravima žena kod pružanja zdravstvenih usluga.

[16] N. Stanković, A. Fazlović, Dž. Hadžić, *cit. djelo,* str. 46

Izvori i literatura:

1) Crnić, I. *Odgovornost ljekara za štetu*, Organizator, Zagreb, 2009, str. 20 i 21
2) Meghan A. Bohren, Joshua P. Vogel, Erin C. Hunter, Olha Lutsiv, Suprita K. Makh, João Paulo Souza, Carolina Aguiar, Fernando Saraiva Coneglian, Alex Luíz Araújo Diniz, Özge Tunçalp, Dena Javadi, Olufemi T. Oladapo, Rajat Khosla, Michelle J. Hindin, A. Metin Gülmezoglu, *The Mistreatment of Women during Childbirth in Health Facilities Globally: A Mixed-Methods Systematic Review,* Plos medicine, 2015.
3) Mijatović, M; Stanković, J; Soković Krsmanović, I. *Tretman žena u ginekološko-akušerskim ustanovama*, Beograd, 2022.
4) Radišić, J. *Medicinsko pravo,* Beograd, 2008.
5) Stanković, N; Fazlović, A; Hadžić, Dž. *Osnove zdravstvenog prava*, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, 2019, str. 46

Propisi:

1) Pravilnik o bližim uvjetima prostora, opreme i kadra za osnivanje i obavljanje zdravstvene djelatnosti u zdravstvenim ustanovama („Službene novine FBiH“, broj 26/12)
2) Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenta FBiH („Službene novine FBiH“, br. 40/10)
3) Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH („Službene novine FBiH“, br. 46/10 i 75/13)
4) Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 57/22)
5) Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko distriktu BiH objavljen je u Službenom glasniku Brčko distrikta BiH“, broj5/23 i 7/23 – prečišćen tekst.

Akademik prof. dr Branko Vučković, prof. emeritus[1]
Akademik prof. dr Vesna Vučković[2]

Originalni naučni rad
UDK 343.54/6:364.63-055.2

NASILJE U PORODICI ILI U PORODIČNOJ ZAJEDNICI KRIVIČNO PRAVNI OKVIR

Apstrakt

Jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava i oblik diskriminacije žena je nasilje nad ženama, poznato iz perioda nejednakosti žena i muškaraca u istoriji čovječanstva. Nažalost i danas je veoma rasprostranjen a sudovi su ti koji imaju obavezu da, saglasno medjunarodnim standardima zaštite ljudska prava i obezbijede da krivična djela nasilja nad ženama budu kažnjiva djelotvornim i srazmjernim sankcijama koje odvraćaju od vršenja daljih krivičnih djela. Da li je to i ostvareno? daće se odgovor djelimično i u ovom radu. Smatramo da treba dalje raditi na unapredjenju zakonskog okvira, na podizanju svijesti o različitim oblicima nasilja koje trpe žene, u porodici ili u porodičnoj zajednici, na jačanju zaštite prava žrtava, ali i sistemskom obukom svih, posebno sudija o prepoznavanju različitih pojavnih oblika nasilja, njihovom otkrivanju i sprečavanju. U ovom radu ukazat ćemo na neke normativne akte njihovu usaglašenost u medjunarodnim standardima sa osvrtom na izrečene krivične sankcije kao odgovor na nasilje u sudovima u Crnoj Gori.

Ključne riječi: nasilje, porodica ili porodična zajednica, Istambulska konvencija, krivična sankcija.

VIOLENCE IN THE FAMILY OR IN THE FAMILY COMMUNITY

CRIMINAL LEGAL FRAMEWORK

Abstract

Violence against women is one of the most severe forms of human rights violations and a type of discrimination against women, known from the era of gender inequality in human history. Regrettably, it remains widespread today, and it is the responsibility of the courts to ensure that acts of violence against women are effectively and proportionately sanctioned to deter further crimes in accordance with international human rights standards. Has it been accomplished? The response will be provided partially in this paper. We believe there is a need to improve the legal framework further, raise awareness on various forms of violence experienced by women in the family or community, strengthen the protection of victims' rights, and provide systematic training for everyone, especially judges, on recognizing, detecting, and preventing different forms of violence. This paper will highlight certain regulatory acts and their alignment with international standards, focusing on the imposed criminal sanctions in response to violence in the courts in Montenegro.

Keywords: violence, family or family union, Istanbul Convention, criminal sanction.

[1] Univerzitet „Adriatik"-Fakultet za poslovnu ekonomiju i pravo, Bar, Predsjednik Udruženja za krivično pravo i kriminalnu politiku Crne Gore, email: **bvvuckovic@gmail.com**
[2] Sudija Vrhovnog suda Crne Gore, vršilac dužnosti predsjednika suda, Univerzitet „Adriatik", Fakultet za mediteranske studije Tivat

Uvod

Jedno od najtežih oblika kršenja ljudskih prava i jedan od oblika diskriminacije žena koji proističe iz istorijske nejednakosti muškarca i žene je nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici. To je jedna od ključnih mehanizama kojima se žene prisiljavaju da budu u podredjenom položaju u odnosu na muškarce.

Definisanje nasilja u porodici je teško, svaka osoba odnosno teoretičar ga definiše na različit način. Nije sporno da je nasilje u porodici fenomen koji se pojavljuje još od daleke prošlosti i koje je u odredjenim društvenim kulturama prihvaljivo kao vid tradicije koje su prihvatali i njihovi preci. Ovaj fenomen, odnosno pojam, nasilja najčešće je nasilje izmedju supružnika, ljudi koji žive zajedno u istoj zajednici, jednog roditelja nad djecom ili djece nad roditeljima i slično. Bez obzira o kojoj se državi radi postoje različiti vidovi nasilja u porodici koji se reflektuju kroz fizičko, emotivno, seksualno, ekonomsko, religijsko ili duhovno, propuštanje pružanja njege i pomoći, uticaj spoljne sredine na porodicu, razlika u stepenu obrazovanja i zarade novca, i različit društveni status. Razločiti oblici fizičkog nasilja se najčešće reflektuju kroz šamaranje, davljenje, nanošenje opekotina i posjekotina na tijelu, čupanje za kosu, udaranje, lomljenje dijela tijela i slično. Emotivno nasilje obično se ispoljava kroz korišćenje emocija, kako bi se nanijela odredjena šteta nekoj osobi i kako bi se ta osoba držala pod kontrolom radi poniženja, manipulacije u cilju ispunjavanja stalnih kritika, ismijavanja i slično. Ono može biti ismijavanje i ponižavanjem, stalne kritike, prebacivanje krivice na žrtvu, ucjenjivanje emocijama, degradiranje, kontinuirani verbalni napadi i slično. Seksualno nasilje u porodici je bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili predlog koji je usmjeren protiv odredjene osobe i njezine seksualnosti. Oblici seksualnog nasilja mogu biti silovanje, udaranje u toku seksa, povredjivanje djelova tijela, korišćenje psovki i uvreda tokom seksa, prebijanje, sakaćenje djelova tijela, prijetnja nanošenja povreda i slično. Ekonomsko nasilje u porodici podrazumijeva oduzimanje od osobe vrijedne imovine koju je ona stekla, oduzimanje novca, podnošenje izvještaja o troškovima, zabrana korišćenja ličnih sredstava bez odobrenja i iz opravdanih razloga, zabrana zaposlenja, i slično. Uhodjenje je vid nasilja koje je teško objasniti i nastaje kada partner ne vjeruje svom partneru, tako da ga psiholozi i psihijatri često povezuju sa progananjem koji je u vezi sa mentalnim poremećajem, posebno sa stanjem patološkog narcizma. Religijsko ili duhovno nasilje podrazumijeva zlostavljanje u porodici pod okriljem religije i nametanje odredjene vjere i vjerovanja protiv volje porodice. Duhovno zlostavljanje uključuje korišćene vjere i duhovnosti osobe u smislu iskorišćavanja manipulisanja i kontrolisanja osobe uz ismijavanje njihovih vjerovanja i nepoštovanje njihove tradicije i duhovnosti. Propuštanje pružanja njege i pomoći kao vid nasilja često se odvija u slučajevima pada i lomljenja dijela tijela u slučajevima starenja, različitim odredjenim bolestima i nesrećama. Postoji mnogo faktora koji mogu uticati na nasilje u porodici, a koji predstavljaju uticaj spoljne sredine na porodicu i to mogu biti uticaj škole, ekonomski i socijalni, kulturni i drugi uticaji. Jedan od faktora koji mogu najviše uticati na nasilje u porodici su razlika u stepenu obrazovanja i zarade koji vremenom mogu donijeti velike probleme i razdor unutar porodice. Takodje različit društveni status jedan je od vidova nasilja u porodici, jer osoba koja ima manji društveni status, često je ponižavana od strane osoba većeg društveno pravnog statusa.

Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija),[3] od država potpisnica zahtijeva da sa "dužnom pažnjom"

[3] "*Službeni list Crne Gore-Medjunarodni ugovori*" broj 4/2013

spriječe, istraže i procesuiraju svaki oblik nasilja obuhvaćen Konvencijom i da država obezbijedi naknade štete za sve oštećene.

Medjunarodni standardi prepoznaju da je nasilje u porodici jedan od oblika rodno zasnovanog nasilja, jer pogadja žene neravnomjerno, ali da i muškarci mogu biti žrtve nasilja u porodici. Pored njih i djeca su žrtve nasilja u porodici i to predstavlja posebno teške oblike zbog čega posebnu brigu treba posvetiti pravu djeteta da odrasta u zdravom porodičnom okruženju, jer porodično nasilje ima nesagledive posljedice za psihički razvoj djece, kako u slučaju kada su žrtve, tako i u slučaju kada prisustvuju nasilju, jer tada postaju indirektno žrtve.

Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici je univerzalni problem, prisutan u većoj ili manjoj mjeri, u jednom ili drugom obliku, svuda u svijetu.

Crna Gora potpisnica je brojnih medjunarodnih dokumenata koji su značajni za oblast borbe nasilja nad ženama, djecom i nasilje u porodici. Na taj način potvrdjena je volja za obezbjedjivanjem pune primjene poštovanja ljudskih prava.

1. Medjunarodni pravni okvir

Postoji više medjunarodnih pravnih dokumenata koji postavljaju standarde u vezi sprječavanja nasilja, gonjenjem izvršioca, zaštitom žrtava porodičnog nasilja uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena-CEDAW,[4] i Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja-Istambulske konvencije[5], koje se bave nasiljem nad ženama kao pojedinim oblikom kršenja ljudskih prava žena. Nasilje u porodici prepoznaje se kao kršenje ljudskih prava i kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava. Standardi postavljaju zahtjev za proporcionalnim sankcionisanjem izvršilaca kao preduslovom za uspješno procesuiranje, prevenciju i zaštitu nasilja u porodici.

Medjunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava nalažu da je država odgovorna za prevenciju, istragu i sankcionisanje svih oblika nasilja kao kršenja ljudskih prava.

Prema principima medjunarodnog prava, država je odgovorna za djela koja počini pojedinac, ukoliko država potpisnica nije spriječila kršenje prava, ukoliko ne sprovodi istragu i ne kazni djelo nasilja, ili propusti osigurati pristup pravdi uključujući naknadu štete žrtvama, što se naziva standardom "dužne pažnje".

1.1.Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

Opštim preporukama 19 i 12 Komiteta CEDAW iz 1993. godine, uključeno je rodno zasnovano nasilje u opšte preporuke kojim se zahtijeva od država članica da u svoje izvještaje Komitetu daju informacije o nasilju nad ženama uključujući razmatranje zakonodavnih i drugih mjera preduzetih po tom pitanju (opšta preporuka broj 12: Nasilje nad ženama, 1989) kao i da su države potpisnice obavezne da se bore protiv rodno zasnovanog nasilja u skladu sa definicijom diskriminacije iz čl.1 Konvencije (opšta preporuka broj 19: Nasilje nad ženama, 1992).

[4] Usvojena na Generalnoj skupštini UN 18. decembra 1979,.godine a stupile na snagu 03. septembra 1981.godine

[5] Stupila je na snagu 01. avgusta 2014. godine

Diskriminacija žena označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posljedicu ili za cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na politčkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, gradjanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškarca i žene.

Opšta preporuka 19 nalaže da se obavezuju države članice da se bore protiv nasilja nad ženama, ona je sveobuhvatnija i prema njoj države potpisnice su obavezne da se bore protiv rodno zasnovanog nasilja u skladu sa definicijom diskriminacije iz čl.1 Konvencije CEDAW.

1.2. Istambulska konvencija

Istambulska konvencija je prvi instrument u Evropi kojim se postavljaju pravno obavezujući standardi za sprječavanje nasilja nad ženama, zaštitu žrtava i kažnjavanju izvršilaca.

Nasilje nad ženama propisano je u čl.3 (a) Konvencije i definiše se, kao kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i označava sva djela rodno zasnovanog nasilja koja imaju za posljedicu ili će vjerovatno imati za posljedicu tjelesnu, seksualnu, psihičku ili ekonomsku štetu ili patnju žena, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili namjerno oduzimanje slobode, bilo da se pojavljuju u javnom ili privatnom životu.

Definicija porodičnog nasilja data je u čl.3 (b) Konvencije, kao porodično nasilje označena su, sva djela tjelesnog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koje se dogadja u porodici ili porodičnoj zajednici ili izmedju bivših ili sadašnjih bračnih drugova ili partnera, nezavisno od toga da li izvršilac dijeli ili je dijelio isto prebivalište sa žrtvom. Dakle, definicija Konvencije zasniva se na dva elementa i to na sferu u kojoj je nasilje počinjeno u porodičnoj zajednici i/ili odnos izmedju žrtve i počinioca.

Konvencija veliki značaj posvećuje materijalnom krivičnom pravu, posebno u definisanju i kriminalizaciji različitih oblika nasilja nad ženama i obavezuje države potpisnice da obezbijede adekvatan odgovor Krivičnog zakona na nasilje nad ženama, bez obzira na odnos žrtve i izvršioca.

1.3. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta[6] je primarni medjunarodni instrument kojim se uredjuju prava djeteta. Priznajući da bi dijete, zbog potpunog i skladnog razvoja svoje ličnosti trebalo da odrasta u porodičnom okruženju, u atmosferi sreće, jednakosti i solidarnosti.

U članu 19 Konvencije ne ostavlja se prostor za bilo kakav nivo legalizovanog nasilja nad djecom, pa je propisano "države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog, ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zalostavljanje dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu".

[6] Usvojena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 20. novembra 1989. godine

2. Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici

Krivični zakonik Crne Gore[7], krivično djelo nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, po prvi put propisuje donošenjem Krivičnog zakonika Crne Gore, 2003. godine, koji se primjenjuje od 2004. godine. Osnovni razlog za prihvatanje ove inkriminacije je uvjerenje da se u porodici ili porodičnoj zajednici vrše nasilja prema pojedinim članovima, a da iz raznih razloga ne dolazi do krivičnog gonjenja, kad i kada je ostvareno biće nekog drugog krivičnog djela.

Ovo krivično djelo svrstano je u Glavi 19 – "Krivična djela protiv braka i porodice", čiji je zaštitni objekat brak i porodica. Inkriminacija krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, od donošenja Krivičnog zakonika 2003 godine pa do danas, šest puta je mijenjana, jer je bila neodredjena, preširoka, posebno kada su u pitanju napadi na tjelesni, a istovremeno, preuska, kada su u pitanju napadi na duševni integritet.

Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, propisano je u članu 220. Krivičnog zakonika[8] i glasi:

"(1) Ko lako tjelesno povrijedi člana porodice ili porodične zajednice ili mu ugrozi sigurnost prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog ili njemu bliskog lica,

kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i lice koje zlostavlja člana svoje porodice ili porodične zajednice ili prema njemu postupa na način koji vrijeđa ljudsko dostojanstvo.

(3) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i lice koje na drugi način više puta primijeni nasilje, uputi prijetnju ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrozi ili naruši tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice.

(4) Ako je pri izvršenju djela iz st. 1, 2 i 3 ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje teško naruši ili je djelo učinjeno u prisustvu djeteta,

učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina.

(5) Ako je usljed djela iz st. 1 do 4 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili je djelo učinjeno prema djetetu,

učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(6) Ako je usljed djela iz st. 1 do 5 ovog člana nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice,

učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

(7) Ko prekrši mjere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud ili drugi državni organ odredio na osnovu zakona,

kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

---

[7] "*Službeni list RCG*", broj 70/03.."*Službeni list CG*", br. 40/08 ….110/23

[8] "*Službeni list Crne Gore*", broj 110/23

(8) Članovima porodice ili porodične zajednice, u smislu ovog člana, smatraju se bračni ili vanbračni supružnik, njihova zajednička djeca i djeca svakog od njih, partner u zajednici života lica istog pola i djeca svakog od partnera, krvni srodnik i srodnik iz usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom, partner u intimnoj vezi, lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete na putu da bude rođeno iako nikad nijesu živjela u istom porodičnom domaćinstvu. Članovima porodice ili porodične zajednice smatraju se i bivši bračni ili vanbračni supružnik, bivši partner u zajednici života lica istog pola, bivši tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom i bivši partner u intimnoj vezi".

Radnja krivičnog djela, odredjena je posljedicom (tzv.*posljedična radnja*) kao lako tjelesno povrjedjivanje člana porodice ili porodične zajednice, zlostavljanje ili primjena nasilja, prijetnja ili drsko ili bezobzirno ponašanje. Riječ je o posljedičnoj radnji izvršenja koja sadržajno može biti različita, ali se mora tumačiti u kontekstu navedenih načina izvršenja radnje.

Pasivni subjekt je član porodice ili porodične zajednice. Članovima porodice ili porodične zajednice smatraju se bračni ili vanbračni supružnik, njihova zajednička djeca i djeca svakog od njih, partner u zajednici života lica istog pola i djeca svakog od partnera, krvni srodnik i srodnik iz usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom, partner u intimnoj vezi, lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete na putu da bude rođeno iako nikad nijesu živjela u istom porodičnom domaćinstvu. Članovima porodice ili porodične zajednice smatraju se i bivši bračni ili vanbračni supružnik, bivši partner u zajednici života lica istog pola, bivši tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom i bivši partner u intimnoj vezi.

Teži, kvalifikovani oblici ovog krivičnog djela postoje: ako je pri izvršenju krivičnog djela korišćeno oružje, odnosno opasno orudje; ako je nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili je djelo učinjeno prema djetetu i ako je nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice.

Zakonik propisuje da će se u slučaju, ako se prekrše mjere zaštite od nasilja u porodici koje je sud ili drugi državni organ odredio na osnovu zakona, izvršilac kazniti.

3. Usaglašenost medjunarodnih standarda i nacionalnog pravnog okvira

Na osnovu definicije krivičnog djela u porodici ili u porodičnoj zajednici, moglo bi se zaključiti da je zaštita od nasilja u porodici značajno ojačana tek donošenjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici,[9] koji predvidja odgovornost članova porodice za nasilje u porodici. Ovaj zakon daje širu definiciju nasilja u porodici i pod tim se podrazumijeva "činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno".

Dvostruka inkriminisanost nasilja u porodici u krivičnom i prekršajnom zakonodavstvu dovela je do zabrinutosti zbog nepostojanja jasnih, jedinstvenih kriterijuma koji se dosljedno primjenjuju na razliku izmedju prekršaja i krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici.

[9] "*Službeni list Crne Gore"* broj 46/10 i 40/21

Zakonodavni okvir je relativno zadovoljavajući, ali postoji nedostatak adekvatne primjene u praksi, nema efikasne zaštite i ne pruža se sigurnost oštećenoj strani, žrtvama nasilja u porodici.

4. Analiza nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici

Nasilje u porodici primarno pogadja porodicu u kojoj se to nasilje dešava, ali ono nosi ozbiljne posljedice za čitavo društvo i državu. Kao poseban oblik nasilja kojim se krše prava na život, slobodu, fizički i psihički integritet, bezbjednost i ljudsko dostojanstvo člana porodice, zahtijeva se kontinuirano preduzimanje mjera u cilju zaštite, ali i u dijelu zakonodavnog i institucionalnog okvira, kao i stalnog podizanja svijesti kod gradjana i žrtava da prijavljuju nasilje.

U Crnoj Gori je za period od 2019. do 2023.godine, registrovano 1.901 krivično djelo iz oblasti nasilja u porodici, počinjenih od strane 1.865 izvršilaca na štetu 2.047 žrtava. Tokom istog perioda podnijeto je 7.638 zahtijeva za pokretanje prekršajnih postupaka protiv 7.507 počinilaca na štetu 9.150 žrtava.

U 2023.godini u Crnoj Gori registrovana su 454 krivična djela i isto toliko počinilaca na štetu 517 žrtava, a podnijeto je 1.562 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv 1.313 izvršilaca na štetu 1.916 žrtava. Tokom 2022.godine, registrovano je 480 krivičnih djela i toliko počinilaca na štetu 514 žrtava, dok je podnijeto 1.600 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv 1.399 izvršilaca na štetu 1.913 žrtava. Tokom 2021.godine registrovano je 325 krivičnih djela i isto toliko počinilaca na štetu 373 žrtve, dok je podnijeto 1.454 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv 1.518 izvršilaca na štetu 1.706 žrtava. U 2020.godini, registrovano je 320 krivičnih djela, 277 izvršilaca na štetu 300 žrtava, dok je podnijeto 1.474 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv 1.601 izvršioca, na štetu 1.772 žrtve. Tokom 2019.godine, registrovana su 322 krivična djela i 329 izvršilaca na štetu 340 žrtava, dok je podnijeto 1.548 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv 1.676 izvršilaca na štetu 1.843 žrtve. U istom periodu evidentirano je 12 slučajeva nasilja u porodici sa smrtnom posljedicom i to 5 u 2019.godini, po 2 u 2020. godini, 2021.godini i 2022.godini i 1 u 2023.godini.[10]

Problemu rasprostranjenosti nasilja nad ženama sigurno najviše doprinosi neprijavljivanje nasilja u porodici, što je razlog i nemogućnosti prevencije istog. Kao posljedica neprijavljivanja javljaju se nedostaci u prikupljanju podataka i nepostojanju detaljnog i sveobuhvatnog istraživanja ovog problema. Razlog zbog čega se nasilje ne prijavljuje oštećeni traže u vrlo izraženom nepovjerenju prema relevantnim institucijama ali i zbog samog mehanizma zaštite od nasilja. Ipak najčešći razlozi zbog čega se ne prijavaljuje nasilje u porodici je uvjerenje da je to privatna porodična stvar i da kao takva treba da ostane, osramoćenje oštećenog-žrtve i neprijatnost kod prijave nasilja, strah od osvete nasilnika, neprijavljivanje zbog zajedničke djece i slično. Sa psihološke strane većina žrtava ne doživljava svoju viktimizaciju kao kriminalitet. Kao razlozi neprijavljivanja nasilja nadležnim institucijama su najviše zastupljeni nepružanje zaštite žrtvi nasilja od daljeg zlostavljanja, neefikasnost podrške žrtvama nasilja i neadekvatan odgovor nadležnih institucija.

Iako se nasilje, diskriminacija ili drugi oblik kršenja ljudskih prava može dogoditi bilo kome, bez razlike na pol, godinu, boju kože, ekonomski status ili nacionalnu pripadnost, prema rezultatima mnogobrojnih istraživanja žene su najzastupljenije kao žrtve nasilja u porodici.

[10] Izvor: Vlada Crne Gore, Uprava policije, 10.01.2024. godine, sajt https://w.w.w.gov.me

Pred sudovima Crne Gore ovo krivično djelo je često vršeno i u radu ćemo dati prikaz ovih krivičnih djela za period od pet godina, odnosno od 2019-2023 godine, sa pregledom izrečenih kazni.

U 2019. godini, bilo je ukupno 252 krivična predmeta, od čega su 163 pravosnažno okončana, na način što je za 80 okrivljenih lica izrečena kazna; za 79 okrivljenih lica mjera upozorenja (uslovna osuda), dok je u odnosu na 29 lica izrečena mjera bezbjednosti.

U 2020. godini, bilo je ukupno 252 krivična predmeta, od čega je 140 pravosnažno okončano, na način što je za 75 okrivljenih lica izrečena kazna; za 56 okrivljenih lica mjera upozorenja (uslovna osuda), dok je u odnosu na 24 lica izrečena mjera bezbjednosti.

U 2021. godini, bilo je ukupno 282 krivična predmeta, od čega su 132 pravosnažno okončana, na način što je za 60 okrivljenih lica izrečena kazna; za 65 okrivljenih lica mjera upozorenja (uslovna osuda), dok je u odnosu na 30 lica izrečena mjera bezbjednosti.

U 2022. godini, bilo je ukupno 427 krivična predmeta, od čega su 191 predmeta pravosnažno okončana, na način što je za 114 okrivljenih lica izrečena kazna; za 74 okrivljena lica mjera upozorenja (uslovna osuda), dok je u odnosu na 19 lica izrečena mjera bezbjednosti.

U 2023. godini, bilo je ukupno 443 krivična predmeta, od čega su 254 pravosnažno okončana, na način što je za 84 okrivljena lica izrečena kazna; za 52 okrivljena lica mjera upozorenja (uslovna osuda), 4 okrivljena lica osudjena su na novčanu kaznu, 6 lica na kaznu rad u javnom interesu a u odnosu na 1 lice izrečena je mjera bezbjednosti zabrana približavanja.

Dakle, na osnovu podataka iz analize, može se zaključiti da mjera upozorenja-uslovna osuda zauzima značajno mjesto, u analiziranom period 2019-2023. godina.

5. Nasilje u porodici u praksi Evropskog suda za ljudska prava

Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici kao negativna društvena pojava posljednih godina dobija sve više pažnje u javnosti. Iako je to u početku shvatano kao privatna stvar u koju državni organi ne bi trebalo da se miješaju i za koju nijesu odgovorni, u posljednih nekoliko decenija stav se promijenio i sve je više ukazivanja da je problem u porodici zbog nasilja rezultat teškog položaja žena, tako da se danas posmatra kao bezbjedonosni problem. Države članice su reagovale na ovu pojavu zbog njenog regulisanja na medjunarodnom planu i jedan sveobuhvatan odgovor na borbu protiv nasilja svakako je svojim djelovanjem dao Savjet Evrope sa Evropskim sudom za ljudska prava.

Jedan od najznačajnijih medjunarodnih ugovora koji se bavi pitanjem nasilja u porodici je Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilje u porodici -Istambulska konvencija.

Istambulska konvencija nameće državama mnogo teže obaveze nego što je to ustanovljeno u praksi Evropskog suda za ljudska prava. Zaštita pred sudom je potrebna, ali Istambulska konvencija ne predvidja mehanizam za podnošenje individualnih predstavki u vezi sa njenim kršenjem. Ipak u članu 21 propisuje se da će države ugovornice obezbijediti da dobiju informacije i da mogu da pristupe primjenjivim regionalnim i medjunarodnim mehanizmima za podnošenje predstavki, što uključuje postupke pred Evropskim sudom za ljudska prava i Komitetom za elminisanjem svih oblika diskriminacije žena.

Država je dužna da svakom obezbijedi nesmetano pravo uživanja na život. Pored toga, postoji i procesni aspekt člana 2 Konvencije, da država mora da preduzme efikasnu istragu u svakom konkretnom slučaju, a naročito se to traži u slučajevima kada postoji sumnja da su državni organi učestvovali u lišenju života nekog lica. U slučajevima nasilja u porodici su najvažniji aspekti zaštite života lica izloženih nasilju u porodici i sprovodjenje efikasne istrage u slučajevima lišenja života.

Jedan od najznačajnijih slučajeva iz ove oblasti je *Kontrova protiv Slovačke*[11] u kojem je Evropski sud direktno i suštinski pomenuo pitanje nasilja u porodici. Podnositeljka predstavke je 2. novembra 2002. godine podnijela krivičnu prijavu protiv svog muža za napad i nanošenje tjelesnih povreda. U pratnji svog muža, kasnije je pokušala da povuče ovu prijavu, promijenila je svoj iskaz, tako da su postupci protiv njenog muža bili kvalifikovani kao manji prekršaji koji nijesu zahtijevali dalje postupanje. Njen muž je 31. decembra 2002.godine, ubio njihovu djecu, kćerku i sina, pa je podnositeljka predstavke pokrenula postupak pred Evropskim sudom u kojem je navela da je policija, svjesna nasilnog i prijetećeg ponašanja njenog muža, propustila da preduzme odgovarajuće mjere, da zaštiti živote njene djece. Navela je da nije mogla da dobije odgovarajuću naknadu štete. Evropski sud u presudi je konstatovao da je došlo do kršenja člana 2 Konvencije u pogledu propusta državnih organa da zaštiti živote djece podnositeljke predstavke. Sud je primijetio da je situacija u njenoj porodici bila poznata lokalnoj policiji, jer je ona podnijela krivičnu prijavu u novembru iste godine i telefonske pozive u decembru te godine policiji, pa je policija bila u obavezi da registruje krivičnu prijavu, pokrene istragu i krivični postupak protiv muža podnositeljke predstavke. Po stanovištu suda, bilo je potrebno da policija preduzme odredjene aktivnosti povodom navoda da on posjeduje pušku i da prijeti da će je upotrijebiti. Medjutim, jedan od policijskih službenika je čak pomogao podnositeljki predstavke i njenom mužu da izmijene krivičnu prijavu iz 2002. godine, kako bi se vodio lakši prekršaj, pa imajući u vidu ove okolnosti Sud je donio odluku da je policija propustila da izvrši svoje obaveze i da je direktna posljedica tog propusta dovela do ubistva djece. Takodje sud je donio odluku da je došlo i do povrede prava na efikasan pravni lijek jer je podnositeljka predstavke trebala da ima pravo da zahtijeva naknadu nematerijalne štete, što joj nije obezbijedjeno.

U slučaju *Opuz protiv Turske* [12] podnositeljka predstavke N.O. i njena majka su tokom više godina bile izložene napadima i prijetnjama od strane muža podnositeljke predstavke što se obično završavalo povredama opisanim kao opasne po život. Zbog čega nije pokrenut postupak protiv njega je bilo to što su obije žene povlačile svoje prijave iako su izjavljivale da ih je na to primorao muž, prijeteći da će ih zbog toga ubiti. Svoju ženu je uboo nožem 7 puta, izrečena mu je novčana kazna u protivvrijednosti 385,00 €. Njih dvije su podnosile brojne žalbe tvrdeći da su im životi u opasnosti, zbog toga je suprug ispitivan više puta, ali je uvijek pušten. kada su pokušale da se odsele, suprug je ubio svoju taštu, navodeći da je u pitanju bila njegova čast. Osudjen je za ubistvo i izrečena mu je kazna doživotnog zatvora, ali je pušten u postupku odlučivanja o njegovoj žalbi na izrečenu kaznu. U tom periodu po tvrdnjama njegove žene, nastavio je da joj prijeti, zbog čega je Evropski sud utvrdio povredu kršenja člana 2 Konvencije u pogledu ubistva majke podnositeljke predstavke, ali i kršenja člana 3 Konvencije u pogledu propusta države da zaštiti podnositeljku predstavke. Sud je zauzeo stav da je Turska propustila da uspostavi i primijeni sistem za kažnjavanje nasilja u porodici i zaštitu žrtava. Sud je našao da državni organi nijesu koristili zaštitne mjere koje su im bile dostupne i trebalo je da se uspostavi pravni okvir da se krivični postupci pokrenu, bez obzira što su one ranije prijave povukle. Sud je našao da je došlo do povrede kršenja člana 14 Konvencije-zabrane

[11] Kontrova protiv Slovačke, predstavka broj 7510/04, presuda od 31. maja 2007.godine
[12] Opuz protiv Turske, predstavka broj 33401/02 presuda od 9. juna 2009.godine

diskriminacije u vezi sa čl. 2 i 3, da nasilje u porodici pogadja uglavnom žene, dok je opšta i diskriminatorna sudska pasivnost u Turskoj stvorila pogodnu klimu za takvo ponašanje. Nasilje koje su pretrpjele podnositeljka predstavke i njena majka bi moglo da bude posmatrano kao rodno zasnovano i diskriminatorno prema ženama. Sud je potvrdio da i muškarci mogu da budu žrtve nasilja u porodici, kao i djeca bilo direktno ili indirektno.

Nasilje u porodici u slučajevima kršenja člana 3 Konvencije došlo je do izražaja i u slučaju *E. S. i drugi protiv Slovačke*[13] u kojoj je prva podnositeljka predstavke napustila svog muža, protiv njega podnijela krivičnu prijavu za zlostavljanje nje i njene djece i seksualno zlostavljanje jedne od njihovih kćerki. On je osudjen za nasilje i seksualno zlostavljanje dvije godine kasnije, a zahtjev podnositeljke predstavke da njen muž bude udaljen iz kuće je odbijen iz razloga kako je naveo nacionalni sud, da nije imao ovlašćenje podnositeljki predstavke da ograniči pristup njenog muža imovini. Podnositeljka predstavke i djeca bili su primorani da se odsele, a dvoje djece je moralo da promijeni školu. Žalili su se da su državne vlasti propustile da ih zaštite na adekvatan način od nasilja u porodici. Evropski sud je zaključio da je Slovačka propustila da im obezbijedi neophodnu zaštitu protiv nasilja i da je time prekršila čl. 3 i 8 Konvencije, jer su podnositeljka predstavke i njena djeca odmah zatražili zaštitu, a ne nakon proteka odredjenog vremena, a da ona nije mogla da traži udaljavanje muža iz njihovog bračnog doma, sve do izmjena zakona iz 2003.godine, tako da su u tom periodu ona i njena djeca bila bez adekvatne zaštite.

Nasilje u porodici može da predstavlja i povredu prava na porodični život propisan u članu 8 Konvencije. U slučaju *Eri protiv Irske* [14] podnositeljka predstavke je tražila da bude sudskim putem odvojena od svog muža zbog njegovih nasilnih postupaka prema njoj, ali nije mogla da dobije pravnu pomoć pred Višim sudom Irske. Sud je smatrao da zaštita ljudskih prava ne smije da bude samo teoretska već mora da bude efikasna i pravična, da se obezbijedi poštovanje prava iz Konvencije, što ne znači samo da država treba da se uzdržava od miješanja u privatni ili porodični život, već može da se zahtijeva od države da preduzime i pozitivnu akciju, odnosno da obezbijedi pravnu pomoć, kako bi omogućio ženi da traži odvajanje sudskim putem.

Evropski sud za ljudska prava je do sada stvorio praksu kada su u pitanju slučajevi kršenja Konvencije povezani sa nasiljem u porodici, iako sve do 2007.godine i presude u slučaju *Kontrova protiv Slovačke*, ovaj pojam nije bio neposredno korišćen. Značajan doprinos borbi protiv nasilja u porodici dala je i Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilje u porodici. U većini slučajeva Evropski sud je našao da je država odgovorna za kršenje Konvencije. Nedostatak efikasnog mehanizma za primjenu Konvencije svakako će predstavljati problem zbog čega će Evropski sud za ljudska prava ostati važan u cilju zaštite prava lica u odnosu na koje je nasilje u porodici izvršeno i praksa tog suda predstavljaće i dalje značajan izvor i za zakonodavstvo i za praksu nacionalnih sudova država u cilju efikasnog ispunjavanja njihovih medjunarodnih obaveza da zaštite pojedince od nasilja u porodici.

[13] E. S. i drugi protiv Slovačke, predstavka broj 8227/04, presuda od 15. seprembra 2009.godine
[14] Eri protiv Irske, predstavka broj 6289/73, presuda od 09. oktobra 1979.godine

6. Zaključak

Nasilje u porodici je pojava prisutna od početka zajedničkog života ljudi i veoma ga je teško istrijebiti. Iako je ono kroz istoriju imalo različite pojavne oblike, nije sporno da je bilo prisutno u svim društveno ekonomskim sistemima. Ono nije samo društveni, već društveno pravni problem. Niko ne zaslužuje da trpi nasilje, njegove posljedice nijesu kratkotrajno već dugoročno negativne, ne samo po žrtvu nasilja već uopšteno za porodicu. Često se dešava da je ova vrsta nasilja učestala posebno u porodici.

Pravni i institucionalni okvir u Crnoj Gori ispunjava uslove Istambulske konvencije, ali to nije dovoljno jer nam broj izvršenih krivičnih djela ukazuje da su zakonodavne alatke često mrtvo slovo na papiru. Možda je razlog što su kaznene mjere blage, što kaznena politika ne pruža nadu da se izvršiocima ovih krivičnih djela poruči da se "ne isplati" vršiti krivična djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici. Kao oblik sprječavanja nasilja u porodici potrebno je stalno promovisanje ravnopravnosti polova i zabrana diskriminacije.

Porodično pravna zaštita je primarna, i zato je potrebna bolja organizacija socijalnih službi, edukacija potencijalnih žrtava kako bi se na vrijeme prepoznalo nasilje, jer je nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici neprihvatljivo društveno ponašanje, koje je, na žalost, u stalnoj ekspanziji, a saznanje o tome dobijamo tek kada je ono izvršeno, neophodno je da žrtve shvate da nijesu krive za nasilje da ne trebaju nasilje da "stavljaju pod tepih" i na taj način problem rješavaju.

Nasilje podrazumijeva kršenje osnovnog ljudskog prava, i kao takvo ono predstavlja odgovornost i društva i države. Medjutim, patrijahalna shvatanja o odnosu unutar porodice jedan su od primarnih razloga zbog kojih, posebno porodično nasilje, dugo nije smatrano oblikom nasilja, već socijalno prihvatljivim oblikom ponašanja.

Iako su nasilna ponašanja definisana odredjenim brojem zakona i medjunarodnih konvencija ono što zabrinjava jeste, da broj izvršenih krivičnih djela ne opada. U tom smislu potrebno je uspostaviti koordinaciju i saradnju sa većim brojem kako zdravstvenih ustanova i centara, tako i policije i pravosudnih organa, sve u cilju rješavanja problema nasilje u porodici.

Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici treba da je pod stalnom “prismotrom”, pred tom pojavom ne smijemo zatvarati oči, jer je to društveno-pravni problem. Posljedice nasilja koje nastaju u porodici imaju ne kratkoročne, već dugoročne posljedice po porodicu i žrtvu.

Efikasna zaštita od nasilja je kompleksan i dugoročan zadatak i zato treba angažovati sve segmente društva uključujući i brojne nevladine organizacije koje imaju višegodišnje iskustvo u podizanju svijesti kod javnosti o problemima nasilja, pružanja pomoći i zbrinjavanje žrtava nasilja, što je značajan resurs koji stalno treba prepoznavati i dalje ih koristiti i unapredjivati.

Korišćena literatura

- Lazarević, Lj. Vučković B., Vučković, V., Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, četvrto izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Kotor, 2017. godine
- S., Oset, Prekršajnopravna zaštita od nasilja u obitelj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2/2014
- B., Petrović, H., Boban, Pravni okvir i mjere zaštite od nasilja u porodici u Republici Hrvatskoj, Zbornik radova, "Pravo, tradicija i promjene", Istočno Sarajevo, 2020
- Lj., Stajić, Odgovor države na nasilje u porodici, Zbornik radova, Pravni fakultet, Novi Sad, vol 51, br. 3-1/2017
- B., Tubić, Nasilje u porodici u praksi Evropskog suda za ljudska prava, Zbornik radova Pravni fakultet, Novi Sad, vol.52, br. 1/2018
- Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija)
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena-CEDAW
- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta
- Krivični zakonik Crne Gore, "*Službeni list RCG*", broj 70/03.."*Službeni list CG*", br. 40/08 ….110/23
- Zakon o zaštiti nasilja u porodici "*Službeni list Crne Gore"* broj 46/10 i 40/21

Емеритус проф. др Мирко Кулић[1]

Оригинални научни рад
УДК 343.54/.56-055.2(497.11)

КРИВИЧНО ДЕЛО НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт

У тежњи да спрече насиље у породици, државе предузимају одређене мере превентивног карактера. Међутим, поред ових мера, државе су принуђене да предузимају и репресивне мере. Република Србија инкриминише у свом кривичном законодавству радње које представљају насиље у породици. На тај начин законодавац овим радњама даје карактер друштвено опасних делатности, против чијих извршилаца се предвиђају санкције. Уместо да организованије предузимају мере за отклањање узрока насиља у породици, државе често прибегавају заоштравању кривичних санкција према извршиоцима овог кривичног дела. Насиље у породици изазива последице које по свом значају могу да буду озбиљне за свако друштво.

Кључне речи: породица, насиље, претња, дрско или безобзирно понашање, спокојство, мере заштите од насиља.

Emeritus Prof. Dr. Mirko Kulić

THE CRIMINAL OFFENSE OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

In effort to prevent domestic violence, countries undertake certain preventive measures. However, in addition to these measures, countries are forced to undertake repressive measures. The Republic of Serbia in its criminal legislation incriminates actions that constitute domestic violence. In this way, the legislator gives these actions the character of socially dangerous activities, against the perpetrators of which sanctions are foreseen. Instead of taking more organized measures to eliminate the causes of domestic violence, countries often resort to tightening criminal sanctions against the perpetrators of this crime. Domestic violence causes consequences that can be serious for any society.

Key words: family, violence, threat, insolent or reckless behavior, serenity, protective measures against violence.

[1] Правни факултет за привреду и правосуђе Универзитета привредна академија у Новом Саду.

1. Увод

Породица представља основну установу друштва због чега, поред осталог, ужива и посебну кривичноправну заштиту. О томе какав се значај придаје породици, сведоче и одредбе Устава Републике Србије, којима је прописано да се односи у породици уређују законом[2], као и да породица ужива посебну заштиту, у складу са законом[3].

У Породичном закону насиље у породици дефинисано је као понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице[4]. У овом закону наведено је да је забрањено насиље у породици, као и да свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици[5].

Кривично дело насиља у породици у кривичном законодавству Републике Србије сврстано је у групу кривичних дела против брака и породице (глава XIX Кривичног законика), и то у оквиру подгрупе кривичних дела против породице. Уређено је одредбом члана 194 Кривичног законика[6]. Овај члан гласи:

„(1) Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се затвором од три месеца до три године.

(2) Ако је при извршењу дела из става 1 овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

(3) Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

(4) Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година, а ако је члан породице малолетно лице учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

(5) Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона којим се уређују породични односи, казниће се затвором од три месеца до три године и новчаном казном“.

Проблем насиља у породици од нарочитог је заначаја за свако друштво, чиме се потврђује нужност и оправданост његовог проучавања. Да би се држава борила против ове појаве, она се мора свестрано проучити. Морају се открити њени узроци, упознати њени појавни облици и пронаћи ефикасна превентивна и репресивна средстава за њено сузбијање.

---

[2] Члан 62 став 4 Устава Републике Србије.

[3] Члан 66 став 1 Устава Републике Србије.

[4] Члан 197 став 1 Породичног закона („Службени гласник РС“, број 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

[5] Члан 10 Породичног закона.

[6] „Службени гласник РС“, број 85/05, 88/05 - испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

2. Заштитни објект

Кривичним делом насиља у породици заштићује се, пре свега, породица као целина, али и сваки њен члан од насиља предузетог од неког другог члана породице. Пасивни субјект код овог дела је члан породице. Овим делом се штити право сваког члана породице да се према њему остали чланови породице односе на допуштен начин. Зато се оно не може схватити без одговарајућих норми породичног права. То захтева да се, у оквиру излагања о овом кривичном делу, бар у неопходној мери, додирну и извесна питања из области породичног права, односно законодавства.

Правни односи у породици уређују се, на првом месту, нормама породичног права. Законом се, међутим, не регулишу сви односи који могу настати у породици, већ само они који су од правног значаја, односно који остављају последице правне природе. Такав став је разумљив ако се има у виду да су односи у породици интимне природе и да би мешање законодавца у ову сферу могло да наруши природу и стабилност ове установе. У свему томе, са гледишта кривичног права, још је ужи круг породичних односа који су предмет кривичноправне заштите. Који ће то односи бити, зависи од постојећих схватања, моралних назора и конкретних потреба друштва. Интервенција кривичном санкцијом настаје само тамо где су све остале моралне и правне санкције недовољне да породица буде заштићена у довољној мери. На тај начин, кривично право, односно законодавство успоставља равнотежу између потреба да се очува интимност породице и потребе, када је то неопходно, да запрети применом кривичне санкције. А све то у циљу очувања породице, односно одређених односа који настају у њој[7].

3. Радња извршења

1. Радња извршења основног облика кривичног дела насиља у породици из става 1 извршава се применом насиља, или претњом да ће се напасти на живот или тело, или дрским или безобзирним понашањем, чиме се угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице.

Ово дело има три алтернативно постављене радње извршења: 1) примена насиља према члану породице, 2) претња да ће се напасти на живот или тело члана породице и 3) дрско или безобзирно понашање према члану породице.

2. У уобичајеном смислу насиље означава примену бруталне силе коју неко лице примењује према другом лицу и може да се испољи преко низа агресивних поступака[8]. Примена насиља у смислу овог кривичног дела значи употребу принудних средстава и метода према члану своје породице противно његовој вољи. Примена насиља према члану породице може се вршити на различите начине. Насиље може да буде физичко, психичко, сексуално и социјално.

Физичко насиње представља примену физичке или друге силе на тело члана породице, подобне да изазове патњу или бол. Ово насиље обухвата стварно или потенцијално телесно повређивање члана породице. У Породичном закону прописано је да се насиљем у породици сматра наношење или покушај наношења телесне повреде[9], што представља физичко насиље.

---

[7] Б. Чејовић, М. Кулић, *Кривично право*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2014, стр. 431-432.

[8] З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право, посебни део*, Правна књига, Београд, 2009, стр. 114.

[9] Члан 197 став 2 тачка 1 Породичног закона.

Психичко или емоционално насиље подразумева угрожавање психичког или емоционалног здравља члана породице. У Породичном закону прописано је да се насиљем у породици сматра вређање и злонамерно понашање[10], што спада у психичко насиље.

Постоје разни облици сексуалног насиља у породици. У Породичном закону прописано је да се насиљем у породици сматра: 1) присиљавање на сексуални однос и 2) навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем[11].

Социјално насиље у породици је понашање којим се члан породице искључује из различитих облика социјалних активности, његовим изоловањем од заједнице и ускраћивањем задовољења социјалних потреба и слично. Овај облик насиља у породици извршава се, на пример, искључивањем члана породице из одређених друштвених група које на њега не врше негативан утицај. Овде се не мисли на криминалне групе и друге групе које врше негативан утицај на појединце. У Породичном закону прописано је да се насиљем у породици сматра ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима[12], што представља социјално насиље.

3. Претња да ће се напасти на живот или тело члана породице, као радња извршења овог кривичног дела, представља стављање у изглед члану породице да ће се напасти на његов живот или тело, с тим што је то наговештавање такве природе да може да угрози његово спокојство, телесни интегритет или душевно стање. У Породичном закону прописано је да се насиљем у породици сматра изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу, што представља ову радњу кривичног дела насиља у породици[13].

Претња која се износи треба да буде озбиљна и могућа[14]. Сматра се да озбиљност претње треба ценити објективно, што значи да претња треба да буде таква да је подобна да изазове код оштећеног осећање угрожености спокојства, телесног интегритета или душевног стања. Међутим, с обзиром да се ради о осећању као субјективном стању, сигурно је да се мора узети у обзир и субјективни моменат, односно психичке карактеристике лица коме се прети, јер је извесно да једна иста претња неће изазвати исти осећај код два лица различитих психичких особина.

Претња мора бити објективно остварива. Није од значаја чињеница да ли је претња одмах остварива или је остварива у будућности.

Претња може бити упућена на различите начине: усмено, писмено, СМС поруком, конклудентном радњом, преко друштвених мрежа и слично.

4. Дрско или безобзирно понашање према члану породице, као радња извршења овог кривичног дела, представља такво понашање које је у знатној мери у супротности са прихваћеним правилима понашања. У Породичном закону прописано је да се насиљем у породици сматра свако дрско и безобзирно понашање[15]. Да би се неко понашање могло сматрати дрским или безобзирним, оно мора бити изражено у јачем степену.

---

[10] Члан 197 став 2 тачка 6 Породичног закона.
[11] Члан 197 став 2 тачка 3 и 4 Породичног закона.
[12] Члан 197 став 2 тачка 5 Породичног закона.
[13] Члан 197 став 2 тачка 2 Породичног закона.
[14] З. Стојановић, *Кривично право, општи део*, ИП Јустинијан д.о.о. Београд, 2005, стр. 202.
[15] Члан 197 став 2 тачка 6 Породичног закона.

5. Код сваке наведене радње извршења неопходно је да се њеним предузимањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана породице извршиоца. С обзиром да ово дело има више алтернативно одређених радњи, за извршење дела довољно је да се оствари било која од наведених радњи извршења.

Наведени облици насиља у породици се често појављују комбиновано. Тако, на пример, физичко насиље је увек праћено психичким насиљем. Исто важи и за сексуално насиље.

Насиље у породици често проистиче из моћи (физичке, економске или друштвене) коју неки члан породице има у односу на остале чланове породице, који немају ту моћ. Зато су, због повећаног ризика, жене често изложене насилном понашању свог партнера, а деца насилном понашању својих родитеља.

4. Последица

Последицу код кривичног дела насиља у породици законодавац је терминолошки одвојио од радњи извршења и означио их је посебним изразима. Чешћа је пракса да се радња и последица обухватају истим изразима. Зато се може рећи да радња извршења овог дела спада у тзв. делатносне радње, за разлику од тзв. последичних радњи, које постоје код кривичних дела код којих су радње извршења и последице терминолошки помешане.

Последица код овог кривичног дела проистиче из законске одредбе и састоји се у угрожавању спокојства, телесног интегритета или душевног стање члана породице извршиоца, што је законодавац унео у законски опис овог дела као његов елеменат бића. Законодавац је код овог дела последицу терминолошки одвојио од радње извршења, да би се оно разликовало од других сличних дела. Пошто је законодавац у овом случају последицу унео као елеменат бића кривичног дела, то се у кривичном поступку њено постојање мора утврђивати.

Спокојство представља душевни мир, односно стање унутрашње равнотеже. Спокојство члана породице је угрожено када је код њега изазвано осећање личне несигурности. Телесни интегритет означава неповредивост тела. Душевно стање представља психичко и социјално функционисање личности.

Телесни интегритет треба схватити као хомогену целину. Очувана целовитост физичког, а такође и психичког интегритета битан је егзистенцијални услов личности[16].

Код квалификованог облика овог кривичног дела из става 3 последица се састоји у наступању тешке телесне повреде или тешког нарушавања здравља члана породице. Код најтежег облика дела из става 4 последица се састоји у наступању смрти члана породице.

Ово кривично дело сматра се свршеним када је услед предузете радње извршења наступила забрањена последица.

5. Квалификовани облици

1. Кривично дело насиља у породици има три квалификована (тежа) облика. У ставу 2 предвиђен је први тежи облик овог кривичног дела, који постоји када је, при извршењу дела из става 1 коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши.

[16] З. Стојановић, О. Перић, *цит. дело*, стр. 114.

У ставу 3 предвиђен је други тежи облик овог кривичног дела који, постоји онда када је, услед дела из става 1 или 2 наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља члана породице, или је дело извршено према малолетном лицу. Појмове „тешка телесна повреда“ и „тешко нарушавања здравља“ треба тумачити у смислу кривичног дела тешке телесне повреде из члана 121 Кривичног законика. У односу на тежу последицу тражи се нехат учиниоца, а у односу на својство малолетног лица код учиниоца треба да постоји умишљај.

Најзад, у ставу 4 предвиђен је најтежи облик овог кривичног дела, који постоји онда када је, услед дела из ст. 1 и 2 наступила смрт члана породице.

2. У ставу 5 предвиђен је посебан облик овог дела, који извршава онај ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона којим се уређују породични односи.

Мере заштите од насиља у породици уређене су Породичним законом. Овим законом прописано је да се против члана породице који врши насиље суд може одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, којом се привремено забрањује или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице. Мере заштите од насиља у породици јесу: 1) издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности; 2) издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности; 3) забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; 4) забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице и 5) забрана даљег узнемиравања члана породице[17].

Мера заштите од насиља у породици може трајати највише годину дана. Време проведено у притвору као и свако лишење слободе у вези с кривичним делом односно прекршајем урачунава се у време трајања мере заштите од насиља у породици[18].

Мера заштите од насиља у породици може се продужавати све док не престану разлози због којих је мера била одређена. Мера заштите од насиља у породици може престати пре истека времена трајања ако престану разлози због којих је мера била одређена[19].

У Породичном закону прописан је и поступак за заштиту од насиља у породици. Поступак се покреће тужбом. Тужбу за одређивање мере заштите од насиља у породици, као и за продужење мере, могу поднети: члан породице према коме је насиље извршено, његов законски заступник, јавни тужилац и орган старатељства. Тужбу за престанак мере заштите од насиља у породици може поднети члан породице против кога је мера одређена[20].

Поступак у спору за заштиту од насиља у породици нарочито је хитан. Прво рочиште заказује се тако да се одржи у року од осам дана од дана када је тужба примљена у суду. Другостепени суд дужан је да донесе одлуку у року од 15 дана од дана када му је достављена жалба[21].

У поступку за заштиту од насиља у породици суд није везан границама тужбеног захтева за заштиту од насиља у породици. Суд може одредити и меру заштите од

[17] Члан 198 став 1 и 2 Породичног закона.
[18] Члан 198 став 3 и 4 Породичног закона.
[19] Члан 199-200 Породичног закона.
[20] Члан 284 Породичног закона.
[21] Члан 285 Породичног закона.

насиља у породици која није тражена ако оцени да се таквом мером најбоље постиже заштита. Ако орган старатељства није покренуо поступак у спору за заштиту од насиља у породици, суд може затражити од органа старатељства да пружи помоћ у прибављању потребних доказа и да изнесе своје мишљење о сврсисходности тражене мере. Жалба не задржава извршење пресуде о одређивању или продужењу мере заштите од насиља у породици[22].

Пресуду у спору за заштиту од насиља у породици суд је дужан да одмах достави, како органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено, тако и органу старатељства на чијој територији има пребивалиште односно боравиште члан породице против кога је мера заштите одређена. Орган старатељства дужан је да води евиденцију и документацију како о лицима према којима је насиље извршено, тако и о лицима против којих је одређена мера заштите. Начин вођења евиденције и документације прописује министар надлежан за породичну заштиту[23].

6. Извршилац

Извршилац кривичног дела насиља у породици може бити само лице које припада породици, онако како је она одређена законом. То може бити сваки члан породице који предузме неку од наведених радњи.

Круг лица која могу извршити ово кривично дело није на идентичан начин одређен у Кривичном законику и у Породичном закону. У смислу Кривичног законика чланом породице сматрају се: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник. Члановима породице сматрају се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству[24]. Међутим, према Породичном закону члановима породице који могу извршити насиље у продици сматрају се: 1) супружници или бивши супружници; 2) деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство; 3) лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству; 4) ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери и 5) лица која су међусобно била, или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству[25].

Код овог кривичног дела могући су сви облици саучесништва.

7. Кривица

Кривично дело насиља у породици може се извршити само са умишљајем. Умишљај треба да садржи свест учиниоца о свим стварним околностима кривичног дела, као и вољу учиниода да изврши то дело. Најпре је потребна свест о околностима којима се конкретизује радња извршења кривичног дела, затим свест о последици и

[22] Члан 286-288 Породичног закона.
[23] Члан 289 Породичног закона.
[24] Члан 112 став 28 Кривичног законика.
[25] Члан 197 став 3 Породичног закона.

свест о узрочној вези између радње и последице. Такође је потребна и свест учиниоца да радњу извршења предузима према члану своје породице.

Свест о радњи извршења кривичног дела обухвата свест о томе да се према члану породице примењује насиље, или му се прети да ће се напасти на његов живот или тело, или се према њему дрско или безобзирно понаша.

Свест о последици треба да обухвата свест учиниоца о томе да својом радњом угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице. Представа о последици и мотивише учиниоца да предузме радњу извршења.

Свест о узрочној вези између радње и последице треба да обухвата свест учиниоца да ће се његовом радњом проузроковати последица, тј. да ће том радњом угрозити спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице.

Уколико не би постојали наведени елементи свести и воље, дело не би било умишљајно, што значи да не би постојало ни кривично дело.

8. Кажњавање за кривично дело насиља у породици

За кривично дело насиља у породици прописане су високе казне. За основни облик кривичног дела из става 1 прописана је казна затвора од три месеца до три године. За тежи облик дела из става 2 прописана је казна затвора од шест месеци до пет година. За други тежи облик дела из става 3 прописана је казна затвора од две до десет година. За најтежи облик дела из става 4 прописана је казна затвора најмање десет година, а ако је оштећени члан породице малолетно лице, предвиђена је казна затвора најмање десет година. За посебан облик дела из става 5 прописана је казна затвора од три месеца до три године и новчана казна.

За ово кривично дело у Републици Србији[26] у 2021. години укупно је осуђено 2230 лице, међу којима су биле 174 жене. Казном затвора осуђено је 589 лица, и то: 1 лице – од 10 до 15 година, 3 лица – од 5 до 10 година, 8 лица – од 3 до 5 година, 24 лица – од 2 до 3 године, 111 лица – од 1 до 2 године, 201 лице – од 6 до 12 месеци, 192 лица – од 3 до 6 месеци, 46 лица – од 2 до 3 месеца и 3 лица – до 2 месеца. У 2021. години за ово дело новчаном казном кажњено је 13 лица, и то: 1 лице – између 500.000 и 1.000.000 динара, 1 лице – између 300.000 и 500.000 динара, 1 лице – између 100.000 и 200.000 динара, 6 лица – између 10.000 и 100.000 динара и 4 лица – до 10.000 динара. У истој години изречено је 1.388 условних осуда, 214 казни кућног затвора, 17 казни рада у јавном интересу, 2 судске опомене, 3 васпитне мере и 71 споредна казна, док су 4 лица проглашена кривим, а ослобођена од казне[27].

За ово кривично дело у Републици Србији у 2022. години укупно је осуђено 2021 лице, међу којима је било 147 жена. Казном затвора осуђено је 676 лица, и то: 4 лица – од 5 до 10 година, 9 лица – од 3 до 5 година, 46 лица – од 2 до 3 године, 114 лица – од 1 до 2 године, 193 лица – од 6 до 12 месеци, 230 лица – од 3 до 6 месеци, 74 лица – од 2 до 3 месеца и 6 лица – до 2 месеца. У 2022. години за ово дело новчаном казном кажњено је 6 лица, и то: 1 лице – између 100.000 и 200.000 динара, 4 лица – између 10.000 и 100.000 динара и 1 лице – до 10.000 динара. У истој години изречено је 1.125

[26] У приказаним статистичким подацима о осуђеним лицима у Републици Србији за кривично дело насиља у породици нису садржани подаци за Аутономну покрајину Косово и Метогија, пошто Републички завод за статистику не располаже тим подацима.

[27] Извор: Билтен Републичког завода за статистику – *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији - пријаве, оптужења и осуде* за 2021. годину.

условних осуда, 183 казне кућног затвора, 25 казни рада у јавном интересу, 25 судских опомена, 1 васпитна мера и 1 споредна казна, док су 4 лица проглашена кривим, а ослобођена од казне[28].

9. Закључак

Законска формулација овог кривичног дела у Кривичном законику Србије задовољава. Међутим, при његовом законском формулисању употребљени су поједини недовољно прецизни појмови, као што су „насиље“, „претња“ и „дрско или безобзирно понашање“. Ови појмови се морају тумачити сходно као код неких других кривичних дела, на пример насилничког понашања из члана 344 Кривичног законика. Имајући у виду ову непрецизност, потребна је опрезност приликом тумачења законске формулације кривичног дела насиља у породици, како не би дошло до проширења инкриминације.

Смањење броја кривичних дела насиља у породици, као и осталих кривичних дела, не зависи само од кривичноправне заштите, него више од елиминисања услова који до њих доведе. Превенција насиља у породици треба да обухвата скуп мера и активности које имају за циљ стварање хармоничних односа у породици, неговање атмосгере сарадње и међусобног уважавања чланова породице, као и подстицање конструктивне комуникације међу њима.

Анализом података о броју осуђених лица за ово кривично дело за период 2021. – 2022. година, уочава се да је велики број осуђених лица, међутим, релативно је мали број осуда на казну затвора у односу на укупан број осуђених лица.

[28] Извор: Билтен Републичког завода за статистику – *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији - пријаве, оптужења и осуде* за 2022. годину. Напомињемо да подаци за период после 2022. године још нису објављени.

ЛИТЕРАТУРА

Стојановић Зоран, *Кривично право, општи део*, ИП Јустинијан д.о.о. Београд, 2005.

Стојановић Зоран, Перић Обрад, *Кривично право, посебни део*, Правна књига, Београд, 2009.

Чејовић Бора, Кулић Мирко, *Кривично право*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2014.

Устав Републике Србије.

Кривични законик („Службени гласник РС“, број 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19).

Породични закон („Службени гласник РС“, број 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

Билтен Републичког завода за статистику – *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији - пријаве, оптужења и осуде* за 2021. годину.

Билтен Републичког завода за статистику – *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији - пријаве, оптужења и осуде* за 2022. годину.

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović[1]
Prof. dr Vladimir M. Simović[2]

Originalni naučni rad
UDK 343.9.024:343.537(497.6RS)

ŽRTVA KRIVIČNOG DJELA U KRIVIČNOM POSTUPKU REPUBLIKE SRPSKE: MJERE ZAŠTITE I MEĐUNARODNI STANDARDI

Apstrakt

Autori u radu analiziraju položaj žrtve u primarno krivičnom postupku, s osvrtom i na širu primjenu u krivičnom pravosuđu Republike Srpske, i to *de lege lata* i *de lege ferenda*. Osnov za analizu su odredbe Direktive 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela Evropskog parlamenta od 30. maja 2018. godine. Ova direktiva, kao ključni međunarodni pravni akt kada je riječ o statusu žrtve krivičnog djela, sadrži opšteprihvaćene, odnosno standarde univerzalnog karaktera o ovom nadasve specifičnom subjektu krivičnog postupka. S obzirom na ovakav karakter Direktive, ona je nezaobilazna i za države koje žele da postanu članice Evropske unije (i za BiH koja se nalazi na tom putu), jer će to biti posebno cijenjeno u datom trenutku odlučivanja o procesu njihovog pridruživanja Evropskoj uniji. Posebno su, u tom kontekstu, autori obradili prednosti i nedostatke pojedinih krivičnoprocesnih instituta i lica oštećenog krivičnim djelom.

U obradi ove problematike autori su primijenili dinamički i kritički pristup. Dinamički su prikazali odgovarajuće odredbe Direktive i neophodnost usaglašavanja nacionalnog krivičnog, a prije svega krivičnog procesnog zakonodavstva sa tim standardima. Kritički pristup primijenili su da bi upozorili, s jedne strane, na set aktivnosti koje za svrhu imaju unapređivanje položaja žrtava uopšte, bez obzira na vrstu krivičnog djela. S druge strane, treba predvidjeti različite aktivnosti koje imaju za cilj unapređivanje položaja pojedinih, posebno osjetljivih kategorija žrtava, prije svega djece.

Ključne riječi: žrtva, krivični postupak, Direktiva, standardi, Republika Srpska.

[1] redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Bihaću, profesor emeritus, e-mail: msimovic@anubih.ba
https://orcid.org/0000-0001-5116-680X
[2] tužilac Tužilaštva BiH i redovni profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci, e-mail: vlado_s@blic.net
https://orcid.org/0009-0002-9640-6488

Academician prof. dr Miodrag N. Simović[3]
Prof. dr Vladimir M. Simović[4]

THE VICTIM OF CRIME IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE REPUBLIKA SRPSKA: PROTECTION MEASURES AND INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract

In the paper, the authors analyze the position of the victim in primarily criminal proceedings, with reference to the wider application in the criminal justice system of the Republika Srpska as well, that is *de lege lata* and *de lege ferenda*. The basis for the analysis are the provisions of Directive 2012/29/EU establishing minimum standards for the rights, support and protection of victims of crime of the European Parliament of 30 May 2018. This directive, as a key international legal act when we speak about the status of a victim of crime, contains generally accepted, that is, standards of a universal character regarding this highly specific subject of criminal proceedings. Considering such nature of the Directive, it is also inevitable for countries that want to become members of the European Union (thus, for BiH as well, which is on that path), because it will be especially appreciated at a given moment of making a decision on the process of joining the European Union. In particular, in this context, the authors dealt with the advantages and disadvantages of certain criminal procedure institutes and the person injured by a criminal offense.

In dealing with this issue, the authors applied a dynamic and critical approach. Dynamically, they presented the corresponding provisions of the Directive and the necessity of harmonizing national criminal, and above all, criminal procedural legislation, with these standards. They applied a critical approach to warn, on the one hand, about a set of activities whose purpose is to improve the position of victims in general, regardless of the type of crime. On the other hand, different activities aimed at improving the position of certain, particularly vulnerable categories of victims, primarily children, should be foreseen.

Key words: victim, criminal procedure, Directive, standards, Republika Srpska.

[3] full member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, full professor at the Faculty of Law, University of Bihać, professor emeritus, e-mail: *msimovic@anubih.ba*
https://orcid.org/0000-0001-5116-680X

[4] Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina, full professor at the Faculty of Security and Protection Independent University in Banja Luka, e-mail: v*lado_s@blic.net*
https://orcid.org/0009-0002-9640-6488

UVODNE NAPOMENE

Među razlozima neophodnosti usaglašavanja nacionalnog krivičnog, a prije svega krivičnoprocesnog zakonodavstva, u ovom slučaju krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srpske, odnosno i krivičnoprocesnog zakonodavstva u BiH uopšte, sa standardima Direktive 2012/29/ EU o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela, usvojenoj Rezolucijom Evropskog parlamenta 30. maja 2018. godine[5], posebno se ističu sljedeći:

Prvo, od prvih dana svog postojanja krivično zakonodavstvo Republike Srpske je težilo, i u tome u najvećem stepenu i uspijevalo, da bude usaglašeno sa rješenjima koja su u datom vremenu odslikavala najdemokratičnije poglede društva kao cjeline na predmetnu problematiku. Dokaz da takvu, sasvim ispravnu, praksu Republika Srpska nastavlja treba da bude, uz ostalo, i primjena standarda Direktive u njihovo krivično zakonodavstvo. Kada je riječ o Republici Srpskoj treba pohvaliti najnovije izmjene i dopune njenog Zakona o krivičnom postupku[6], koje se u najvećem stepenu tiču promjene statusa oštećenog lica u krivičnom postupku, odnosno poboljšanja njegovog krivičnoprocesnog statusa koji je prije ovih zakonodavnih intervencija bio više nego marginalizovan (Simović i dr., 2020: 593–611). One su dokaz opredjeljenja zakonodavca da, kada je riječ o krivičnoprocesnom statusu žrtve krivičnog djela, ovaj zakonski tekst usaglasi sa relevantnim međunarodnim pravnim standardima i kompetentnim komparativnim krivičnoprocesnim zakonodavstvom po ovim pitanjima (Simović i dr., 2020: 182).

Drugo, težnja svake države je da ima status moderne pravne države, a uslov za to je da njeno zakonodavstvo, u ovom slučaju krivično, bude usaglašeno sa rješenjima koja u datom vremenu odslikavaju najdemokratičnije poglede društva na predmetnu problematiku, a to je kada je riječ o žrtvi krivičnog djela – Direktiva (Pivić, Zilić-Čurič, 2020: 459).

Treće, žrtva krivičnog djela je nadasve specifičan subjekat krivičnog postupka i na osnovu njenog statusa, kao i statusa osumnjičenog, odnosno optuženog lica cijeni se i stepen demokratičnosti jednog društva uopšte, a kriterijum za to, kada je u pitanju status žrtve krivičnog djela, jeste Direktiva.

Četvrto, brojne su posljedice koje ostavlja izvršeno krivično djelo na žrtvu krivičnog djela, uključujući i rizik od sekundarne i ponovne viktimizacije, zastrašivanja i odmazde od počinioca krivičnog djela ili rizik koji nastaje kao rezultat učestvovanja u krivičnom postupku (Ćopić, 2011:142), a sve to treba, što je moguće više, umanjiti, a uslov za to je implementacija standarda Direktive u nacionalno krivično zakonodavstvo i njihova adekvatna primjena.

Peto, u funkciji je prevencije kriminala, jer potencijalni učinilac krivičnog djela zna da će u slučajevima implementacije standarda Direktive u nacionalno krivično zakonodavstvo - biti pružena mogućnost žrtvi krivičnog djela da dâ značajan doprinos prijavljivanju, otkrivanju, procesuiranju i presuđenju učinioca krivičnog djela, budući da Direktiva predviđa snažne instrumente njene zaštite i u takvim slučajevima (Ivičević-Karas, 2020: 152).

Šesto, u funkciji je ohrabrenja žrtve krivičnog djela da prijavi krivično djelo i njegovog izvršioca jer zna da će biti zaštićena i u takvim situacijama, zahvaljujući mjerama zaštite koje joj Direktiva pruža o tom pitanju (Dragašević, 2020: 398).

Sedmo, stvara se normativna osnova za formiranje i specijalizaciju službi za pružanje podrške i zaštite žrtvama krivičnih djela, kao i specijalizaciju drugih subjekata koji dolaze u kontakt sa žrtvama krivičnih djela (policije, tužilaštva, suda, advokature i dr.), kao neophodnog

---

[5] Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. U daljem tekstu: Direktiva.

[6] "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21. U daljem tekstu: Zakon o krivičnom postupku.

preduslova za adekvatnu primjenu zakonskih normi koje tretiraju ovu problematiku (Nikolić-Ristanović, 2020: 321).

Osmo, stvara se normativna osnova za stvaranje pravosudne infrastrukture koja je u funkciji adekvatne zaštite žrtve krivičnog djela kao posebnog, ali i specifičnog subjekta krivičnog postupka (Alimpić, 2020: 479).

TERMIN „OŠTEĆENI“, „ŽRTVA KRIVIČNOG DJELA“ ILI NJIHOVA KOMBINACIJA

Direktiva suštinski posmatrano razlikuje dvije kategorije žrtava krivičnih djela, a kriterijum njihovog razlikovanja jeste činjenica da li je izvršenjem krivičnog djela žrtva – pasivni subjekat krivičnog djela izgubila život. U slučajevima kada izvršenjem krivičnog djela nije došlo do gubitka života žrtve krivičnog djela, pod tim pojmom se shvata „fizičko lice koje je pretrpjelo povredu, uključujući fizičku, psihičku ili emotivnu povredu ili materijalnu štetu koja je direktno prouzrokovana krivičnim djelom“. U ovom slučaju riječ je o žrtvi u užem smislu njenog značenja. Nasuprot ovom, u slučaju kada je izvršenjem krivičnog djela direktno prouzrokovana smrt žrtve (pasivnog subjekta krivičnog djela), pod žrtvom se smatraju članovi porodice lica čija je smrt direktna posljedica krivičnog djela i koji su pretrpjeli povredu ili štetu kao posljedicu smrti tog lica (žrtva krivičnog djela u širem smislu značenja).

Preciziran je i krug lica kao članova porodice.

Direktiva pod pojmom žrtve podrazumijeva samo fizičko lice.

Termin „žrtva“ Direktiva koristi samo za svoje potrebe, pa se može zaključiti da Direktiva ne isključuje mogućnost upotrebe i drugih naziva za ovaj krivičnoprocesni subjekat. To je slučaj, prije svega, sa nazivom „oštećeni“. Bitno je da i u slučaju upotrebe drugog termina ili istovremene upotrebe dvaju ili više termina kojima se označava ovaj krivičnoprocesni subjekat, što Direktiva dozvoljava (Škulić, 2016: 53), njihova sadržina odgovara sadržini pojma „žrtva“, datoj u članu 2. Direktive.

Iole ozbiljnija komparativna analiza odredbe člana 2. Direktive i odredaba koje određuju pojam oštećenog u Zakonu o krivičnom postupku [član 20. stav 1. tačka z)] pokazuje da ovaj zakonski tekst poznaju dvije kategorije oštećenih lica i da je kriterijum njihovog razlikovanja identičan kriterijumu razlikovanja dvije kategorije žrtava krivičnih djela u smislu člana 2. Direktive.

Član 2. Direktive pod pojmom „žrtva“ podrazumijeva samo fizičko lice, dok Zakon o krivičnom postupku pod pojmom „oštećeni“ podrazumijevaju i pravno lice, što ima puno opravdanje.

Krug subjekata, koje obuhvata pojam žrtve u članu 2. Direktive i pojam oštećenog prema Zakonu o krivičnom postupku, nije identičan. On je u Zakonu o krivičnom postupku ne samo širi, već i konkretnije određen.

OŠTEĆENI KAO POSEBAN SUBJEKAT KRIVIČNOG POSTUPKA

U članu 2. Direktive kao ključni cilj njenog donošenja predviđa se pružanje mogućnosti žrtvama krivičnih djela da učestvuju u krivičnim postupcima u svim slučajevima kada to one hoće – da im se pruži mogućnost sticanja statusa u skladu sa rješenjima nacionalnog krivičnog procesnog zakonodavstva. S tim u vezi je član 11. Direktive koji predviđa obavezu države da garantuje žrtvi da u skladu sa njihovim pravnim statusom u dotičnom krivičnopravnom sistemu ostvari pravo na preispitivanje odluke o nepreduzimanju krivičnog gonjenja, tj. pravo žrtve na

podnošenje pravnog sredstva protiv odluke o nepreduzimanju krivičnog gonjenja - radi njenog preispitivanja ili pak njeno pravo na preduzimanje krivičnog gonjenja u takvim slučajevima.

Shodno ovom, dva su moguća načina rješavanja statusa žrtve krivičnog djela u krivičnom postupku u nacionalnom krivičnom procesnom zakonodavstvu.

Prvi je da se u nacionalnom zakonodavstvu, tačnije u Zakonu o krivičnom postupku, predvidi žrtva kao poseban subjekat krivičnog postupka. U takvom slučaju u okviru pojma lica oštećenog krivičnim djelom, shvaćenog u širem smislu značenja, bili bi obuhvaćeni sljedeći procesni subjekti: žrtva, oštećeni i privatni tužilac.

Drugi mogući način rješavanja ovog pitanja je da se u sklopu odredaba koje tretiraju problematiku lica oštećenog krivičnim djelom normiraju i pitanja žrtve krivičnog djela u slučajevima nepreduzimanja krivičnog gonjenja od nadležnog državnog organa. U vezi sa ovakvim mogućim načinima rješavanja ovog pitanja, postavlja se i pitanje prednosti i nedostataka posebnog načina normiranja statusa žrtve u krivičnom procesnom zakonodavstvu Republike Srpske.

OŠTEĆENI KAO SUBJEKAT PODNOŠENJA KRIVIČNE PRIJAVE

Kada je riječ o pravima žrtve predviđenim ovim standardom Direktive, jedno od pitanja koje se postavlja jeste i da li navedena prava lica oštećenog krivičnim djelom pripadaju oštećenom samo u onim slučajevima kada on podnosi krivičnu prijavu organu nadležnom za prijem krivične prijave, tj. nadležnom tužiocu ili mu predviđena prava pripadaju i u drugim slučajevima podnošenja krivične prijave (u slučajevima podnošenja krivične prijave policiji ili nenadležnom tužiocu). Pitanje svoju osnovanost nalazi u činjenici da oštećeni u najvećem broju slučajeva, po pravilu, nema pravno obrazovanje i ne poznaje odredbe zakona koje regulišu nadležnost organa za prijem krivične prijave. Zatim, tu je i činjenica da oštećeni, po pravilu, izvršeno krivično djelo prijavljuje policiji. S obzirom na ove, i ne samo ove dvije činjenice, nesporno je da predviđena prava lica oštećenog krivičnim djelom iz ovog standarda Direktive pripadaju oštećenom i u slučaju kada on prijavljuje krivično djelo policiji i nenadležnom tužiocu. U ovakvim situacijama i jedan i drugi od ova dva organa dužni su obezbijediti prava propisana oštećenom ovim standardom i podnesenu krivičnu prijavu dostaviti nadležnom tužiocu (Dragašević, 2020, 398).

Na kraju, kada je riječ o ovom standardu treba još jednom istaći činjenicu koja dodatno govori o njegovom značaju. To je da obezbjeđenjem oštećenom prava predviđenih ovim standardom ne samo da mu se pruža mogućnost da kasnije „prati“ sudbinu krivičnog postupka koji se vodi po njegovoj prijavi već mu omogućava i pravo da aktivno učestvuje u tom postupku i tako štiti i sva druga prava koja mu pripadaju kao žrtvi krivičnog djela – licu oštećenom krivičnim djelom (Bejatović, 2018: 24).

INDIVIDUALNA PROCJENA OŠTEĆENOG I UTVRĐIVANJE NJEGOVIH POSEBNIH POTREBA

Kriminalnopolitički razlog opravdanosti predviđanja ovog standarda i njegovog izuzetno visokog stepena aktuelnosti je u činjenici da je svako krivično djelo traumatičan događaj za njegovu žrtvu. Međutim, i pored ispravnosti ovakvog opšteg stava, takođe je nesporna i činjenica da su posljedice izvršenja krivičnih djela različite za žrtve. Kod nekih su veće, a kod nekih manje, što zavisi od više okolnosti u vezi sa vrstom krivičnog djela, načinom njegovog izvršenja, svojstvom ličnosti žrtve, okolnostima pod kojima je djelo izvršeno, posljedicama njegovog izvršenja i sl. (Stevanović, 2019:159). Usljed ovog, Direktiva u skladu sa stavovima savremenog krivičnog zakonodavstva (Škulić, 2016: 61) normira standard individualna procjena žrtve radi utvrđivanja njenih posebnih potreba i predviđa mehanizme

kojim treba da se, što je moguće više, smanji dejstvo štetnih posljedica krivičnog djela na njegovu žrtvu u toku njenog učešća u krivičnom postupku. U tom kontekstu, a u cilju mogućnosti utvrđivanja koje žrtve krivičnog djela imaju potrebu za posebnim mjerama zaštite u toku njihovog učešća u krivičnom postupku i kako bi se moglo odlučiti koje su to posebne zaštitne mjere koje treba primijeniti u konkretnom slučaju, Direktiva predviđa obavezan postupak pojedinačne procjene svake žrtve, i to je jedno od njenih važnijih dostignuća.

U tom smislu, trebalo bi izričito predvidjeti ovo pravo oštećenog, i to u odredbi Zakona o krivičnom postupku koja govori o pravima oštećenog, tj. u katalog izričito predviđenih prava oštećenog uvrstiti i njegovo „pravo na individualnu procjenu radi utvrđivanja njegovih posebnih potreba". Drugo, treba odrediti procesni trenutak (prije prvog ispitivanja) i subjekte njegove praktične realizacije, vrstu posebnih mjera i slučajeve obaveznosti njihove primjene nakon individualne procjene, kriterijum čega treba da bude vrsta krivičnog djela (npr. ako su u pitanju žrtve krivičnih djela: terorizma, organizovanog kriminala, nasilja u porodici, seksualnog nasilja i sl.) i svojstvo oštećenog (npr. dijete kao žrtva krivičnog djela).

POSEBNO OSJETLJIVE KATEGORIJE OŠTEĆENIH LICA

Posmatrano iz aspekta statusa žrtava krivičnih djela uopšte – nezavisno od činjenice da li se radi o njihovom statusu predviđenom u Direktivi ili nacionalnim krivičnom zakonodavstvu, dvije su kategorije prava karakterističnih za status žrtve krivičnog djela, a kriterijum njihovog razlikovanja je činjenica da li se radi o žrtvama krivičnih djela koja pripadaju grupi posebno osjetljivih žrtava krivičnih djela. U prvu kategoriju prava spadaju prava predviđena za žrtve krivičnih djela uopšte – za sve žrtve krivičnih djela – za žrtve krivičnih djela bez obzira na njihove individualne osobenosti i vrstu izvršenog krivičnog djela čije su žrtve, a u drugu – set prava predviđenih samo za žrtve koje pripadaju grupi posebno osjetljive kategorije žrtava krivičnih djela.

Ovakav, opšteprihvaćen, pristup statusu žrtava krivičnih djela jeste i jedna od osobenosti Direktive. I ona, sasvim opravdano, predviđa dvije grupe prava žrtava krivičnih djela, a kriterijum njihovog razlikovanja su lične osobine žrtve krivičnog djela (godine starosti, pol, invaliditet i sl.) i vrsta krivičnog djela (npr. žrtve terorizma, nasilja počinjenog u intimnim odnosima, rodno zasnovano nasilje i sl.). U skladu sa ovim kriterijumom prva grupa prava predviđenih Direktivom su prava koja pripadaju svakoj žrtvi krivičnog djela, tj. bez obzira na njene lične osobine i vrstu počinjenog krivičnog djela, a drugu grupu prava čine prava predviđena samo za određene – posebno osjetljive kategorije žrtava krivičnih djela.

Kada je riječ o krivičnom procesnom zakonodavstvu Republike Srpske, onda treba konstatovati i činjenicu da je posljednjih nekoliko godina o ovom pitanju preduzeto niz aktivnosti kako s ciljem poboljšanja položaja žrtava krivičnih djela uopšte, tako i o pitanju poboljšanja položaja posebno osjetljive kategorije žrtava krivičnih djela. Međutim, i pored svega ovog, to ne znači da je važeći tekst Zakona o krivičnom postupku, i pored njegovih posljednjih izmjena i dopuna (Govedarica, 2021: 213–228), u cijelosti usaglašen sa standardima Direktive koji se tiču posebno osjetljive kategorije žrtava krivičnih djela.

U vezi sa podizanjem svijesti o pravima žrtava, kao jednom od ciljeva Direktive predviđenim u njenom članu 26., da bi on bio dostignut - neophodno je predvidjeti i sprovesti sveobuhvatne i ciljane kampanje informisanja i jačanja svijesti, uključujući i: naučnoistraživačke i edukativne programe; internet kampanje sa fokusom na društvenim mrežam i unapređivanje zastupljenosti informacija o pravima žrtava u javnim i komercijalnim medijima.

DIJETE OŠTEĆENO IZVRŠENJEM KRIVIČNOG DJELA

Iole detaljnija analiza pokazuje da je naziv maloljetnik, koji se upotrebljava u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske adekvatan i u skladu kako sa članom 1. Konvencije o pravima djeteta po kojem se, u smislu Konvencije, smatra svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se po zakonu koji se primjenjuje na dijete punoljetstvo ne stiče ranije, tako i sa članom 2. stav 1. Direktive. Između pravila analiziranog krivičnog zakonodavstva i pravila sadržanih u članu 1. Konvencije o pravima djeteta i člana 2. stav 1. Direktive kojim se definiše pojam djeteta nema suštinske suprotnosti, bez obzira na to što je prema pravilima našeg zakonodavstva, dijete lice koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo četrnaest godine, dok se lice koje je navršilo četrnaest, a još nema osamnaest godina - smatra maloljetnikom. uz podjelu na mlađe i starije maloljetnike.

IMOVINSKOPRAVNI ZAHTJEV OŠTEĆENOG

Kada je riječ o pravu na nadoknadu štete pričinjene žrtvi izvršenim krivičnim djelom, kao posebnom vidu imovinskopravnog zahtjeva žrtve krivičnog djela u krivičnom postupku, dvije su njegove osobenosti predviđene ovim standardom Direktive.

Prvo, obaveza je države da u svom zakonodavstvu predvidi instrumente koji će obezbijediti žrtvama krivičnih djela da u razumnom roku dobiju odluku nadležnog organa o nadoknadi štete od strane učinioca krivičnog djela već u toku trajanja krivičnog postupka, a time i da mu na osnovu tako donesene odluke šteta bude i nadoknađena prije okončanja krivičnog postupka. Izuzetak od ovog pravila mogu da budu samo slučajevi u kojima nacionalno zakonodavstvo predviđa drugu vrstu postupaka za dobijanje takve odluke.

Drugo, u cilju realizacije prava žrtve krivičnog djela na nadoknadu štete od učinioca još u toku trajanja krivičnog postupka - država treba da promoviše mjere da bi ohrabrila počinioce da obezbijede adekvatnu nadoknadu žrtvama krivičnog djela u skladu sa ovim standardom Direktive (čl. 15. i 16. Direktive).

Analiza odredaba pozitivnog krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srpske o ovom pitanju govori da ono predstavlja adekvatnu – sasvim odgovarajuću normativnu osnovu za praktičnu realizaciju ovog prava oštećenog lica u skladu sa standardima Direktive. U toj funkciji su nekoliko grupa odredaba Zakona o krivičnom postupku koji tretiraju ovu problematiku. Međutim, i pored tačnosti stava da pozitivno krivičnoprocesno zakonodavstvo Republike Srpske predstavlja adekvatnu normativnu osnovu za praktičnu realizaciju prava oštećenog lica na naknadu štete prouzrokovane krivičnim djelom, u skladu sa iznesenim standardima Direktive o ovom pitanju - to ne znači da nema mogućnosti i za stvaranje normativne osnove za poboljšanje položaja oštećenog lica i kada je riječ o ovom njegovom pravu.

OŠTEĆENO LICE I JEZIK KRIVIČNOG POSTUPKA

Analiza stepena primjene ovog standarda Direktive u pozitivnom krivičnom procesnom zakonodavstvu Republike Srpske pokazuje sljedeće:

Prvo, kada je riječ o pravu oštećenog koji ne razumije ili ne govori jezik na kojem se vodi krivični postupak na besplatno prevođenje (član 7. tačka 1. Direktive), može se konstatovati da je ono već obezbijeđeno članom 8. Zakona o krivičnom postupku (Simović i dr., 2020: 177–206) i da s obzirom na sadržinu ovih normi, nisu potrebne nikakve intervencije. Ovo iz razloga što, pored stranke i svjedoka - i druga lica (znači i oštećeni) koja učestvuju u

postupku imaju pravo na prevođenje na teret budžetskih sredstava, pod uslovima propisanim normama Zakona o krivičnom postupku, što je u cijelosti u saglasnosti sa standardom člana 7. Direktive.

Drugo, nešto je drugačija situacija kada je riječ o pravu na besplatno pisano prevođenje određenih pismena (ili njihovog sažetka) koja su od ključnog značaja za ostvarivanje prava oštećenog u krivičnom postupku.

NEPREDUZIMANJE KRIVIČNOG GONJENJA I ODUSTANAK OD KRIVIČNOG GONJENJA I OŠTEĆENO LICE

Opravdanost predviđanja supsidijarne tužbe nije sadržana samo u činjenici što se na taj način vrši usaglašavanje nacionalnog krivičnoprocesnog zakonodavstva sa standardom Direktive sadržanim u njenom članu 11, već i u činjenici da institut supsidijarne tužbe ima i te kako veliko preventivno dejstvo na zakonitost rada javnog tužioca, jer on zna da u svim situacijama, kada postoji i najmanji stepen sumnje u zakonitost njegovog rada - da to može biti preispitano i po zahtjevu oštećenog lica (Bejatović, 1993: 105).

Prema članu 1. stav 2. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku iz februara 2021. godine oštećeni može steći svojstvo supsidijarnog tužica preuzimanjem krivičnog gonjenja ako tužilac, nakon potvrđivanja optužnice, izjavi da odustaje od optužnice. U takvom slučaju, tj. ako tužilac nakon potvrđivanja optužnice izjavi da odustaje od optužnice, sud će pitati oštećenog da li hoće da preuzme krivično gonjenje i zastupa optužnicu. Ako oštećeni nije prisutan, sud će ga u roku od osam dana obavijestiti o odustanku tužioca od optužnice i poučiti ga da može da se izjasni da li hoće da preuzme krivično gonjenje i zastupanje optužnice. Oštećeni je dužan da se odmah ili u roku od osam dana od dana kada je primio obavještenje i datu pouku u vezi sa ovim njegovim pravom - izjasni da li hoće da preuzme krivično gonjenje i zastupanje optužnice, a ako nije primio obavještenje i pouku, u roku od tri mjeseca od dana kada je tužilac izjavio da odustaje od optužnice. U slučaju kada oštećeni izjavi da preuzima krivično gonjenje, sud će nastaviti, odnosno odrediti glavni pretres.

Nasuprot ovom, tj. u slučaju da se oštećeni ne izjasni u ostavljenom roku o ovom pitanju ili izjavi da ne želi da preuzme krivično gonjenje, sud donosi rješenje o obustavi postupka, odnosno presudu kojom se optužba odbija. U slučajevima kada oštećeni nije prisutan na pretpretresnom ročištu ili glavnom pretresu, a uredno je pozvan ili mu se poziv nije mogao uručiti zbog neprijavljivanja sudu promjene adrese prebivališta ili boravišta - smatra se da neće da nastavi krivično gonjenje i sud donosi rješenje o obustavi postupka, odnosno presudu kojom se optužba odbija (član 46v. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku iz februara 2021. godine).

OŠTEĆENO LICE I NJEGOVO PRAVO NA DOBIJANJE INFORMACIJA VEĆ PRILIKOM PRVOG KONTAKTA SA NADLEŽNIM ORGANOM I PRAVO DA SE SHVATI I BUDE SHVAĆEN

Ovakvo jedno pravo lica oštećenog krivičnim djelom moglo bi se nomotehnički formulisati na sljedeći način:

„Policija, javno tužilaštvo i sud su dužni već prilikom preduzimanja prve radnje u kojoj učestvuje oštećeni da ga na razuman način obavijeste o pravima koja mu pripadaju i načinu njihove realizacije i predati mu pisano uputstvo o njegovim pravima i načinu njihove realizacije.

U kontaktu sa oštećenim organ će postupati obazrivo i dato obavještenje unijeti u zapisnik o preduzimanju radnje.“

OŠTEĆENO LICE I PRAVO NA DOBIJANJE INFORMACIJA O PRAVIMA I STATUSU PREDMETA

Analiza odredaba krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srpske pokazuje da je u cilju potpune usaglašenosti njihovih odredaba sa standardom Direktive predviđenim u njenom članu 6, neophodno preduzeti određene intervencije – dopune. Pojedinačno posmatrano, to su:

Prvo, u kontekstu nabrajanja prava oštećenog, trebalo bi predvidjeti i njegovo „pravo na informaciju od nadležnog organa (policije i javnog tužioca) o preduzetim radnjama povodom njegove krivične prijave i podnošenju pritužbe neposredno višem javnom tužiocu na radnje postupajućeg javnog tužioca".

Drugo, treba predvidjeti i „pravo na dobijanje pisanog uputstva o pravima oštećenog – žrtve krivičnog djela i načinu njihove realizacije".

Treće, u cilju obezbjeđenja prava oštećenog kao subjekta podnošenja krivične prijave, neophodno je u Zakonu o krivičnom postupku izričito predvidjeti normu, koja bi glasila: „Ako se u svojstvu podnosioca krivične prijave javlja oštećeni, njemu će se o podnesenoj krivičnoj prijavi predati pisana potvrda sa navođenjem podataka o datumu prijema prijave i prijavljenom krivičnom djelu."

Osim navedenog, kada je riječ o podnesenoj krivičnoj prijavi od strane oštećenog, potrebno je predvidjeti i rokove u kojima on ima pravo da od javnog tužioca traži dobijanje informacije o preduzetim radnjama po podnesenoj krivičnoj prijavi (npr. istekom roka od tri mjeseca od dana podnošenja krivične prijave), kao i rokove u kojima je javni tužilac obavezan dati odgovor (npr. najkasnije u roku od mjesec dana od dana podnošenja zahtjeva oštećenog), kao i instrumente za dobijanje informacije ukoliko tužilac ne postupi po podnesenom zahtjevu oštećenog u ostavljenom roku (npr. podnošenje pritužbe neposredno višem javnom tužiocu).

SLUŽBE PODRŠKE LICIMA OŠTEĆENIM KRIVIČNIM DJELOM I PRAVO OŠTEĆENOG NA PRISTUP SLUŽBAMA

Sadržinski posmatrano, dvije su grupe obaveza za državu vezanih za praktičnu realizaciju ovog standarda Direktive.

Prvo se tiče odredbe člana 8. stav 5. Direktive budući da se od države zahtijeva da omogući pristup službama podrške žrtvama i svim navedenim elementima podrške, bez uslovljavanja prethodnim podnošenjem krivične prijave nadležnom organu. Ovo bi u praksi značilo da se status žrtve i sa njim povezana prava stiču na osnovu samoprocjene pojedinca i nevezano za odredbe Zakona o krivičnom postupku, a time i činjenice koji model definisanja pojma oštećenog – žrtve on prihvata. Posmatrano u ovom kontekstu, ovo pravo se javlja kao neka vrsta paralelnog kolosijeka podrške, nezavisnog od prvog kontakta žrtve sa policijom, odnosno tužilaštvom i sticanjem statusa žrtve u procesnom smislu. Opravdanost takvog jednog pristupa čini se više nego diskutabilnim. Ovo ne samo zbog toga što, čini se, bez iole opravdanog razloga širi slučajeve mogućnosti korišćenja ovog prava od strane žrtve krivičnog djela, već i zbog činjenice široke mogućnosti njegove zloupotrebe.

Drugo je pitanje vremena nakon završetka krivičnog postupka u kojem treba obezbijediti pomoć i podršku oštećenom i vrste takve pomoći, a treće prava članova porodice na pristup službama za podršku žrtvama u skladu sa svojim potrebama i stepenom štete koja im je nanesena krivičnim djelom koje je počinjeno protiv žrtve (Simović i dr., 2020: 187).

3. ZAKLJUČAK

I pored toga što je u pozitivnom krivičnom procesnom zakonodavstvu Republike Srpske, kao njenom ključnom reprezentu, položaj lica oštećenog krivičnim djelom u nemalom stepenu normiran u skladu sa standardima, zahtjevima i minimalnim pravilima Direktive, neophodno je precizirati već postojeća prava oštećenog i izvršiti određene izmjene i dopune ovih zakonskih tekstova i tako ih u cijelosti usaglasiti sa standardima sadržanim u Direktivi. Ako se ovome doda i činjenica da su najnovijim izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku samo otklonjeni pojedini nedostaci u regulisanju krivičnoprocesnog statusa oštećenog lica, onda potreba preduzimanja daljih aktivnosti na izmjenama i dopunama ovog zakonskog teksta, kada je riječ o ovom njihovom aspektu, dodatno dobija na svom značaju.

LITERATURA

Alimpić, M. (2020). „Infrastruktura pravosudnih objekata i adekvatnost zaštite prava žrtava krivičnih dela“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Bejatović, S. (2018). „Direktiva 2012/29/EU i krivično zakonodavstvo Srbije (Stepen usaglašenosti i mere za postizanje zahtevanog stepena usaglašavanja) – Normativni aspekt“, Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Bejatović, S. (1993). *Oštećeni u krivičnom postupku,* Beograd.

Bejatović, S. (2020). „Oštećeno lice i žrtva krivičnog dela (Međunarodni pravni standardi i Zakonik o krivičnom postupku – Opravdanost pitanja ili ne?“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Beljanski, V. (2020). „Oduzimanje imovinske koristi i zaštita oštećenog lica“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Ćopić, S. (2020). „Krivičnopravna zaštita žrtava seksualnog nasilja“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Ćopić, S. (2011). „Položaj i zaštita žrtve u krivičnom postupku“, U: *Prava žrtava i EU: izazovi pružanja pomoći*, Viktimološko društvo Srbije, Beograd: Prometej.

Dragašević, Lj. (2020). „Krivična prijava i zaštita prava oštećenog – žrtve krivičnog dela“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Govedarica, M. (2021). „Povratak oštećenog kao tužioca u krivični postupak Republike Srpske“, U: *Adekvatnost državne reakcije na kriminalitet i upotreba tehničkih sredstava u krivičnom postupku*, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Ivičević-Karas, E. (2020). „Posebno ranjive kategorije žrtava kaznenih djela u hrvatskom kaznenom procesnom pravu – normativni okvir i praksa“, U: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja)*, Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Nikolić-Ristanović, V. (2011). *Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Pivić, N. i Zilić-Čurič, L. (2020). „Pravo na informisanje žrtve u krivičnom postupku (Usklađenost Direktive 2012/29/ EU sa Zakonom o krivičnom postupku BiH“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Roxin, C. und Schünemann, B. (2017). *Strafverfahrensrecht*, 29. Auflage, München: „C.H.Beck“.

Simović, V. i dr. (2020). „Oštećeni u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini: Trenutno stanje i budući izazovi“, U: „Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa)“, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Simović, M. i dr. (2020). „Reforma sistema zaštite žrtava krivičnih dela u Bosni i Hercegovini“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Simović, M. i dr. (2020). „Oštećeno lice i krivično procesno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine (Međunarodni pravni standardi, norma, praksa i mjere unapređenja)“, U: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja),* Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Simović, M. i dr. (2021). *Krivično procesno pravo (uvod i opšti dio),* Šesto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Bihać.

Stevanović, I. (2019). „Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Neophodni koraci za unapređenje sistema)“, U: *Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet (Međunarodni pravni standardi i stanje u Srbiji),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Stevanović, I. i Vujić, N. (2020). „Međunarodni pravni standardi o krivičnopravnim instrumentima zaštite oštećenih lica i razlozi neophodnosti njihove implementacije u nacionalno krivično zakonodavstvo“, U: *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa),* Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravni teoriju i praksu.

Škulić, M. (2015). „Normativna analiza položaja žrtve krivičnog dela/oštećenog krivičnim delom u krivičnopravnom sistemu Srbije: aktuelno stanje, potrebe i moguće promene“, Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Škulić, M. (2016). „Položaj žrtve/oštećenog u krivičnopravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012-29“, tematska monografija *Kaznena reakcija u Srbiji – VI deo*, Edicija Crimen, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Sandi Dizdarević[1]
Kemal Brkić[2]
Denisa Pepic[3]

Originalni naučni rad
UDK 343.85:364.632/.633-055.2

NASILJE NAD ŽENAMA KAO OBLIK PROPUŠTANJA ADEKVATNE DRUŠTVENO PROFESIONALNE REAKCIJE

Sažetak

Nasilje nad ženama kao sociološki fenomen godinama se tretirao kao neznatni fenomen egzistirajući kao pojava koja se rješavala unutar porodice, istovremeno sa sobom noseći niz fenomena na koje je društvena, a primarno profesionalna zajednica davala deklarativne i nedovoljne odgovore kako bi se postigli efekti primarne i sekundarne prevencije. Iako represivni aparat nužno ne ulazi u razmatranje etiologije nasilja nad ženama kao sociološkog, individualnog i psihološkog fenomena, kao takav on nužno ima jednu od fundamentalnih uloga u cjelokupnoj genezi. U radu će se primjenom naučnih metoda razmatrati odnos policije i pravosudnih tijela kao bitnih faktora u suzbijanju, ali i sprečavanju nasilja nad ženama. Prvi element u varijabli sistema koji će biti predmet naučne opservacije je policijsko-pravosudni aparat, a potom pravosudno sudska varijabla kao bitan element u sistemu preventivne i sekundarne prevencije. Odnos policije i tužiteljstva prema žrtvi, kao i odnos sudova u izricanju krivično pravnih sankcija u predmetima nasilja nad ženama pruža jedan osvrt na paradigmu temeljem koje je moguće vršiti reviziju cjelokupnih političko-strateških oblasti u cilju budućeg poboljšanja. Osnovna hipoteza koja se želi potvrditi ili opovrgnuti u samom naučnom radu čini sistem varijabli prema kojem represivni aparat kroz blagu sudsku praksu, odnosno izricanje blagih krivično pravnih sankcija doprinosi povećanju stope nasilja nad ženama.

Ključne riječi: nasilje, žene, policija, tužiteljstvo, sud, sankcija.

[1] Docent na Evropskom univerzitetu Kallos Tuzla, na predmetu Forenzička psihologija, obnaša funkciju zapovjednika zatvorske policije u Kazneno popravnom zavodu PT Mostar, i stalni sudski vještak iz kriminalističko forenzičke oblasti, specijalnost kriminalistika.
[2] Profesor na Evropskom univerzitetu Kallos Tuzla, penzionisani načelnik policije Zeničko dobojskog kantona.
[3] Doktorantica na Evropskom univerzitetu Kallis Tuzla, Politologija.

VIOLENCE AGAINST WOMEN AS A FORM OF MISSING AN ADEQUATE SOCIAL-PROFESSIONAL REACTION

Abstract

For years, violence against women as a sociological phenomenon was treated as an insignificant phenomenon, existing as a phenomenon that was resolved within the family, at the same time bringing with it a series of phenomena to which the social and primarily professional community gave declarative and insufficient responses in order to achieve the effects of primary and secondary prevention . Although the repressive apparatus does not necessarily enter into consideration of the etiology of violence against women as a sociological, individual and psychological phenomenon, as such it necessarily plays one of the fundamental roles in the overall genesis. Using scientific methods, the paper will consider the relationship between the police and judicial bodies as important factors in the suppression and prevention of violence against women. The first element in the system variable that will be the subject of scientific observation is the police-judicial apparatus, and then the judicial variable as an important element in the system of preventive and secondary prevention. The attitude of the police and the prosecutor's office towards the victim, as well as the attitude of the courts in the imposition of criminal legal sanctions in cases of violence against women, provides an overview of the paradigm based on which it is possible to audit the entire political and strategic areas with the aim of future improvement. The basic hypothesis, which is to be confirmed or refuted in the scientific work itself, constitutes a system of variables according to which the repressive apparatus through mild judicial practice, that is, the imposition of mild criminal legal sanctions, contributes to an increase in the rate of violence against women.

Keywords: violence, women, police, prosecution, court, sanction.

Uvodna razmatranja

Fenomen nasilja u porodici kao rodno zasnovano nasilje promatrano kroz istoriju nedvojbeno ukazuje na kontinuitet opstojnosti. Etiološki se može promatrati primarno kao socijalno-patološka pojava. Kao takva postaje sastavni dio života što predstavlja naučnu obavezu u pružanju odgovarajućih odgovora kako bi se osmislile i kreirale adekvatne, objektivne i stručne strategije. Pored sociološke dimenzije fenomen nasilja u porodici se mora promatrati i kao svojevrsna kulturološka karakteristika koja se vezuje za određena socijalna područja, ali koja kao takva ne smije biti opravdanje. Siromaštvo kao socijalno-patološka pojava veoma često se opisuje kao jedan od uzroka ove vrste kriminaliteta. Nesigurnost bilo da je prouzrokovana ratovima, kao i život takvih porodica u postratnom periodu ili kao svojevrsan oblik političke nesigurnosti se veoma često dovodi u vezu kao potencijalni uzrok nasilja u porodici. Nasilje u porodici kao fenomen može se pojavljivati u nekoliko oblika:

- Nasilje u braku ili u vanbračnoj zajednici,
- Nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva i,
- Nasilje prema djeci.[4]

Ukoliko se oblici nasilja u porodici promatraju sa psihološko emocionalne veze onda je sasvim logično zašto se veći dio nasilja koji se dešava nastoji prikriti kao tajna unutar porodice. Manifestacija nasilja u porodici ne ogleda se samo kroz prizmu ugrožavanja sigurnosti i povjerenja među članovima porodice, ili nanošenjem fizičke ili psihičke ili emocionalne ili seksualne boli, već primarno se ispoljava kroz moć i kontrolu nad žrtvom ili žrtvama. Dugo vremena kroz istoriju vladalo je mišljenje da je nasilje u porodici domen privatnosti, predvođeno brojnim stereotipima i predrasudama na šta posebno ukazuju Konstantinović i dr. Zbog svog obima, posljedica i opasnosti ne samo po članove porodice već i po čitavu društvenu zajednicu, danas je u velikoj mjeri percepcija nasilja u porodici drugačija. Ovu činjenicu dokazuje prevashodno odnos države prema fenomenu nasilja u porodici. Nekoliko godina unazad mnoge države tretirale su nasilje u porodici kao prekršaj. Vremenom, pod uticajem prevashodno feminističkih udruženja, brojnih međunarodnih i nevladinih organizacija, uticalo se na stanje svijesti prevashodno žena, ali i cjelokupne javnosti. Tek krajem 20 i početkom 21. stoljeća otpočinje proces još intenzivnijeg uticaja na svijest građana, političkih subjekata, akademske zajednice pri čemu dolazi i do inkriminisanja nasilja u porodici kao krivičnog djela. Samom promjenom odnosa države prema fenomenu nasilja u porodici inkriminisanjem kao takvog krivičnim djelom otvorio se dodatni prostor za jačanje svijesti prevashodno žena kao žrtava nasilja. Međutim, čak i nakon inkriminacije krivičnog djela nasilja u porodici, veliki broj slučajeva ostajao je godinama neotkriven, odnosno neprijavljen. Etiologiju ovakvih noviteta unutar samog fenomena osjetila se u najvećoj mjeri upravo u periodu nakon što je došlo do inkriminacije. Prema podacima Mreže Žene protiv nasilja, koji se odnosi na femicid, tokom 2017. godine u Srbiji je ubijeno najmanje 26 žena u porodično-partnerskom kontekstu[5], dok je veoma sličan broj ali za duži period i u Bosni i Hercegovini. Posljednjih nekoliko godina na području Bosne i Hercegovine (*u daljem tekstu BiH*), došlo je do snažne ekspanzije najtežih oblika nasilja u porodici sa smrtnom posljedicom. Mogu li se uzroci ponovno tražiti u socijalnom ambijentu sa kojim se porodice suočavaju i u okviru kojeg obitavaju. Nedvojbeno je da se porodice u XXI stoljeću nalaze u veoma dinamičnom pa i nesigurnom sistemu, unutar kojeg je došlo do suštinskih promijena u vrijednosnom sistemu, zbog čega svaki član prolazi svojevrsnu životnu modifikaciju. Međutim, da li su sve te promjene i u kojem obimu mogle uticati na pojedinca da učini najteži oblik nasilja. U naučnom osvrtu je svakako socijalni

[4] Petrušić, N, Žunić, N, Vilić, V. (2018). Krivično djelo nasilja u porodici u sudskoj praksi – nove tendencije i izazove, Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju, Misija u Srbiji, Beograd, str. 9.
[5] Mreža žena protiv nasilja, istraživanje femicida za periodu 2017. godina, Srbija, Beograd.

ambijent bitan pa ponekad moglo bi se ukazati i ključan. Međutim, u samom naučnom radu nastojat ćemo kroz naučnu paradigmu osvrnuti se na potencijalno svojevrstan novi uzrok, a to je neadekvatno kažnjavanje, zbog čega nije uspostavljen vjerodostojan sistem generalne i specijalne prevencije. U tom smislu jedno od temeljnih naučnih pitanja koje se postavlja je: zašto je došlo do ekspanzije čak i nakon što je nasilje u porodici inkriminisano i za koje krivično djelo je zaprijećena odgovarajuća kazna zatvora?

PRIKAZ REZULTATA RANIJIH ISTRAŽIVANJA U REPUBLICI SRBIJI

Predmet jednog od naučnih istraživanja koji je proveden na području Republike Srbije tačnije na području Beograda od strane Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju, Misija u Srbiji (*u daljem tekstu OEBS*), a čije rezultate ćemo koristiti za potrebe naučnog rada su obuhvatili 50 krivičnih predmeta nasilja u porodici. Za potrebe naučnog rada, koristiti će se samo oni rezultati koji se odnose na krivično pravne sankcije koje su nadležni sudovi izrekli. Kao posebnost istraživanja napravljena je varijabla „selo“ i „grad“, pri čemu je 98 % žrtava nasilja koje su bile žene dolazile iz urbanih dijelova, odnosno grada. Najveći procenat žena žrtava nasilja u porodici od ukupnog uzorka imalo je završenu srednju stručnu spremu.

Krivično pravna sankcija	Broj/frekvencija	Procenat
Kazna zatvora	5	10,86
Kazna zatvora u prostorijama u kojima okrivljeni stanuje sa primjenom elektronskog nadzora	4	8,69
Kazna zatvora u prostorijama u kojima okrivljeni stanuje bez elektronskog nadzora i mjera bezbjednosti	1	2,17
Kazna zatvora u prostorijama u kojima okrivljeni stanuje uz primjenu elektronskog nadzora i mjere bezbjednosti	1	2,17
Kazna zatvora i mjere bezbjednosti	6	13,04
Uslovna osuda	15	32,60
Uslovna osuda i mjera bezbjednosti	12	26,08
Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom	1	2,17
Uslovna osuda i novčana kazna	1	2,17

Tabela br. 1. podaci preuzeti iz OEBS, Srbija str. 61.

Prema podacima iz tabele ukupan broj predmeta koji je bio predmet analize je 50 pri čemu je u tabeli obrađeno 46 pravosnažnih presuda koje su rezultirale osuđujućim ishodom. Četiri predmeta nisu obuhvaćena u tabeli, ali su u odnosu na dva predmeta donesene mjere bezbjednosti, jedan predmet je rezultirao obustavljenim postupkom, dok je u jednom predmetu donesena oslobađajuća presuda. Analizirajući najveći broj predmeta i krivično pravnih sankcija koje su izrečene evidentno je da od ukupno 46 predmeta, 27 predmeta ili 59 % rezultiralo je „uslovnom osudom“ ili „uslovna osuda sa mjerom bezbjednosti“. Ovom broju od 27 predmeta treba pridodati i još dva predmeta koja su rezultirala sa „uslovnom osudom sa zaštitnim nadzorom i uslovnom osudom sa novčanom kaznom“. Zbir predmeta u kojim su nadležni sudovi sa područja Beograda izrekli uvjetnu osudu iznosi 29 predmeta od ukupno 46. Kaznu zatvora nadležni sudovi su izrekli u 11 predmeta te 6 kazni zatvora sa elektronskim nadzorom.

Krivično pravna sankcija	Broj/frekvencija	Procenat
Kazna zatvora	7	28
Kazna zatvora i mjera bezbjednosti	7	28
Kazna zatvora u prostorijama u kojima okrivljeni stanuje bez elektronskog nadzora	1	4
Kazna zatvora, novčana kazna i mjera bezbjednosti zabrane približavanja i komuniciranja	1	4
Kazna zatvora i novčana kazna	1	4
Kazna zatvora u javnom interesu i mjera bezbjednosti obaveznog liječenja alkoholičara na slobodi	1	4
Uslovna osuda	5	20
Uslovna osuda i mjera bebjednosti obaveznog liječenja alkoholičara na slobodi	1	4

Tabela br. 2. OEBS istraživanje, Srbija za područje grada Niš

Predmet istraživanja u gradu Niš, obuhvatio je ukupno 25 pravosnažnih presuda, pri čemu je u tabelarnom prikazu obuhvaćeno 24 predmeta, dok jedan predmet nije obrađen jer je optužba odbijena. Analizirajući vrstu krivičnu pravnih sankcija evidentno je da je sud u Nišu izrekao 18 kazni zatvora, pri čemu je veoma bitno naglasiti da je od ukupno 18 kazni zatvora samo 15 kazni zatvora se odnosi na upućivanje na izdržavanje kazne u kazneno popravne ustanove, dok se preostali dio odnosi na kaznu zatvora sa elektronskim nadzorom. Od ukupnog broja predmeta (24) u šest predmeta donesena je Uslovna osuda, što u krajnjem zbiru iznosi oko trećina.

PRIKAZ REZULTATA RANIJIH ISTRAŽIVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Za potrebe naučnog rada osvrnut ćemo se i prikazati dio rezultata ranijih istraživanja sličnog naučnog karaktera temeljem kojeg će se moći obaviti komparativna analiza istovrsnosti dobijenih rezultata. U Bosni i Hercegovini postoji niz teorijsko-empirijskih istraživanja, od kojih je za potrebe ovog naučnog rada preuzeto u manjem obimu istraživanje koje je provedeno za vremenski periodu 2011-2017. godine na području Tuzlanskog kantona.

Krivično pravna sankcija	Broj/frekvencija
Kazna zatvora	25
Novčana kazna	12
Uvjetna osuda	121
Sudska opomena	1
Ukupno	159

Tabela br. 3. prikaz krivično pravnih sankcija izrečenih na tuzlanskom kantonu[6]

Istraživanje Tulumovića[7] obuhvatilo je ukupno 159 pravosnažnih presuda krivičnog djela Nasilja u porodici, podijeljenih prema gradovima pri čemu za potrebe ovog naučnog rada se koriste samo zbirni rezultati. Analiza rezultate do kojih je u istraživanju došao Tulumović ukazuju da je od ukupnog broja obrađenih pravosnažnih presuda 159, uvjetno osuda izrečena u 121 predmetu. Od ukupnog broja obrađenih predmeta u samo 25 presuda izrečena je kazna zatvora.

KOMPARATIVNA ANALIZA

Vrsta krivično pravne sankcije	Beograd	Niš	Tuzlanski kanton
Kazna zatvora	11	15	25
Uvjetna osuda	29	6	121

Tabela br. 4. komparativni prikaz krivično pravnih sankcija Beograd/Niš/Tuzlanski kanton

U komparativnom prikazu evidentan je različit broj ukupnih uzoraka koji su se koristili u različitim istraživanjima. Međutim, ako se sagledaju rezultati po ponderu „uvjetna presuda“, može se uvidjeti da su sudovi sa područja Beograda i Tuzlanskog kantona u slučajevima krivičnih djela Nasilja u porodici pribjegavali izricanju Uvjetne presude u znatno većem broju iznad 50 %. Za razliku od ova dva područje na temelju komparativne kolone Niš evidentno je da su nadležni sudovi za krivična djela Nasilja u porodici izrekli daleko iznad 50 % krivično pravnu sankciju kaznu zatvora. Treba napomenuti da je pod ponderom „kaznom zatvora“ obuhvaćeno samo onaj dio koji se odnosi na upućivanje u kazneno popravni zavod na izdržavanje kazne zatvora.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Istorijska kretanja kao i različita politička ustrojstva uvjetovala su dinamiku ali i obim nastanka brojnih oblika krivičnog djela nasilja u porodici. Porodica kao primarni agens socijalizacije uvjetovana je brojnim uticajima i kroz istoriju proživjela je niz transformacija, polazeći od patrijahalne, pa sve do tradicionalne i na kraju savremene/moderne. Samu

[6] Tulumović, M. (2018). Krivično djelo nasilja u porodici u praksi općinskih sudova TK, Tuzla, stra. 59.

[7] Detaljnije vidjeti istraživanje Tulomović, M. Za potrebe naučnog rada nisu obuhvaćeni mnogi rezultati niti varijable koje je u istraživanju obuhvatio Tulumović, već su samo preuzeti dijelovi rezultata za potrebe komparativne analize prema ponderu vrsta krivično pravne sankcije i mjera.

transformaciju porodice pratila je i potreba za oblikovanjem pojma nasilja u porodici ne samo u naučnom već i u krivično pravnom smislu, polazeći od nasilja u porodici kao tajne, do prekršaja i na kraju postojanje inkriminacije kao krivičnog djela. Iako je nasilje u porodici u mnogim savremenim krivičnim sistemima definisano kao krivično djelo krajem XX ili početkom XXI stoljeća, suočili smo se sa daleko destruktivnijim oblicima nega u ranijim periodima. Za potrebe rada postavljeno je hipotetičko pitanje na koje smo naučnim radom potražiti za odgovorom, odnosno utvrditi da li vrsta krivično pravne sankcije koje su izricali nadležni sudovi su mogli uticati na tendenciju. Prema dobijenim komparativnim rezultatima u kojem su obuhvaćeni rezultati ranijih istraživanja provedenih na istim ili sličnim ponderima, u dvije različite države nedvojbeno se može zaključiti da su sudovi u daleko većem procentu izricali za krivično djelo nasilje u porodici uvjetnu osudu, pri čemu treba istaći da je također među rezultatima komparativne analize ukazano kako je u određenom broju slučaja nadležni sud Niš izrekao daleko veći broj kazni zatvora u odnosu na uvjetnu osudu. Međutim, imajući u vidu da je daleko veći procenat uvjetne presude nedvojbeno se može ukazati da je sudska praksa dvije države kada se razmatra fenomen nasilja u porodici dosta slična i nedovoljno kazneno stroga da bi se postigli efekti generalne i specijalne prevencije. Na ovakav način primjenom blage kaznene politike od nadležnih sudova istovremeno sa tendencijom krivičnih djela nasilja u porodici, a osobito jer se među navedenim u više od 60 % pojavljuju isti počinitelji kao finalni zaključak može se iznijeti naučni stav da blaga kaznena politika doprinosi tendenciji krivičnih djela nasilja u porodici.

LITERATURA

1. Dedović, A.A. Sofradžija, H. Deljkić, I. Šadić, S. Trbonja, A. (2005). Nasilje u porodici, razvojna studija u Bosni i Hercegovini, Institut za kriminologiju i sigurnosne studije, Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu.
2. Jovanović, N. Višnjić, J. Ignjatović, T. Macanović B. (2009). Krivično pravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini, Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova
3. Konstatinović, V. Petrušić, S. Žunić, N. (1999). Evropski standardi o eliminaciji nasilja nad ženama. Usklađivanje prava SR Jugoslavije sa pravom Evropske unije. Zbornik radova. Niš: Centar za publikacije pravnog fakulteta u Nišu.
4. Milić, A. Krunić, S., Milinović, J. (2010). Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Priručnik za postupanje subjekata zaštite, drugo dopunjeno izdanje, Gender centar-centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske, Banja Luka.
5. Mreža žena protiv nasilja, istraživanje femicida za periodu 2017. godina, Srbija, Beograd
6. Petrušić, N, Žunić, N, Vilić, V. (2018). Krivično djelo nasilja u porodici u sudskoj praksi – nove tendencije i izazove, Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju, Misija u Srbiji, Beograd.
7. Summers, R. et.al. Domestic Violense: A Global Viec, Connecticut – London, 2002.
8. Tulumović, M. (2018). Krivično djelo nasilja u porodici u praksi općinskih sudova TK, Tuzla

Prof. dr. Ferid Otajagić[1]

Originalni naučni rad
UDK 316.662:343.85

PRAVNA DRŽAVA I VLADAVINA PRAVA -SAVREMENI MODEL ZA SUZBIJANJE NASILJA

Rezime

U radu autor se bavi veoma kompleksnom i savremenom temom „pravna država i vladavina prava - savremeni model za suzbijanje nasilja“. Prvi dio posvećuje nasilju kao nenormalnom i protivpravnom ponašanju. Obarađuje pojam nasilja i navodi njegovu definiciju. Izlaže njegove oblike te obrađuje moguće načine suzbijanja nasilja stavljajući akcent na represiju. U tom kontekstu dosta sadržajno i pregledno analizira dva savremena i povezana društvena i pravna fenomena a to su pravna država i vladavina prava. U vezi pravne države određuje njen pojam, navodi osnovne pretpostavke za njeno uspostavljanje, zatim stepenuje primjenu prava u pojedinim državnim sistemima, a potom se fokusira na vladavinu prava kao složen savremeni koncept i pravni fenomen, određujući njegov pojam te dovodi u vezu nasilje i vladavinu prava, obrađuje vladavinu prava u Evropskoj uniji. Nakon toga, nabraja i opisuje brojne savremene sigurnosne izazove. Na kroju rada autor vidi perspektivu naše države Bosne i Hercegovine u njenom članstvu u Evropskoj uniji i NATO savezu u kome će uspostaviti pravnu državu i dosljedno i istinski poštovati vladavinu prava u sprječavanju nasilja svih oblika.

Ključne riječi: nasilje, nesigurnost, pravna država, vladavina prava, savremeni izazovi, perspektiva.

Asocc. PhD. Ferid Otajagić

THE RULE OF LAW AND LEGAL STATE A MODERN MODEL FOR COMPRESSING VIOLENCE

Resume

In the work, the author deals with a very complex and contemporary topic "The legal state and the rule of law, a modern model for combating violence". The first part is dedicated to violence as an abnormal and illegal behaviour. It deals with the concept of violence and states its definition. It presents its forms, and discusses possible ways of suppressing violence, emphasizing repression. In this context, he analyses two contemporary and related social and legal phenomena, namely the rule of law and the legal state, in a very comprehensive way. Regarding the rule of law, he defines its concept, states the basic assumptions for its establishment, then levels the application of law in individual state systems, and then focuses on the rule of law as a complex modern concept and legal phenomenon, defining its concept and connecting violence and the rule of law - dealing with the rule of law in the European Union. After that, it lists and describes numerous contemporary security challenges. At the end

[1] Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

of the work, the author sees the perspective of our state Bosnia and Herzegovina in its membership in the European Union and the NATO alliance, in which it will establish a legal state and consistently and truly uphold the rule of law in preventing all forms of violence.

Keywords: violence, insecurity, rule of law, legal state, contemporary challenges, perspective

1. UVOD

U ovom radu planiramo se baviti savremenom i kompleksnom temom „Pravna država i vladavina prava, - savremeni model za suzbijanje nasilja“. Nasilje je problematična društvena pojava koja u naše vrijeme sve više ugrožava i pojedinca i pojedince ali i samo društvo-državu tako da se po masovnosti i intezitetu približava pojavnom obliku terora u društvu-državi. Zbog toga, u ovom radu želimo se upoznati uopšte sa pojavom ili društvenim problemom nasilja, njegovim pojmom, oblicima nasilja i prevencijom i represijom u njegovom suzbijanju.

Kao preventivne mjere su se najkvalitetnije pokazale, u teoriji i praksi odgojne mjere odnosno adekvatno i pravilno postavljanje društvenih ciljeva odgoja i obrazovanja. Od represivnih mjera u savremeno vrijeme ideja ili koncept, odnosno model uspostave pravne države[2] i vladavine prava su se pokazali najkvalitetnim odgovorom na suzbijanje pojava nasilja u društvu-državi. U tom kontekstu nastojat ćemo da se upoznamo sa ovim savremenim pravnim fenomenima a to su pravna država i vladavina prava. Odredit ćemo pojmovno fenomen pravne države, izložiti osnovne pretpostavke za uspostavu pravne države, stepen primjene prava u državnom pravu[3], te analizirati savremeni pravni fenomen vladavine prava dovodeći ga u vezu sa društvenim problemom nasilja, izložiti vladavinu prava u Evropskoj uniji, čiji član Bosna i Hercegovina nastoji postati.

Na kraju smatramo nužnim navesti i nabrojati mnoge savremene sigurnosne izazove koji prijete savremenom čovjeku ali i društvu-država pa slobodno možemo reći i samom čovječanstvu. Naravno i nakon svih analiza željeli bi smo bar naznačiti ili dati moguću perspektivu državi Bosni i Hercegovini i njenim građanima u borbi protiv društvenog zla i opasnosti kakvo je nasilje. [4]

2. UOPŠTE O NASILJU

Nasilje i prinuda enciklopedijski predstavlja upotrebu sile (fizičke ili psihičke) ili ozbiljne prijetnje u cilju prinuđivanja nekog lica na određeno ponašanje (činjenje, nečinjenje ili trpljenje). Najopštije, nasilje predstavlja „nenormalno ponašanje“ koje je društveno „neprihvatljivo ponašanje“. Društvo –država mnoge oblike nasilja normira kao delikte bilo da

[2] Milutin Srdić, Irina Tomić. O pravnoj državi I institucije pravnog Sistema SR Jugoslavije, JP Službeni list SRJ, Beograd 1998., str. 31. I dalje.
[3] Ferid Otajagić, Mensur Kustura: Država I demokratija; Bosanski kulturni centar Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017., str. 78. I dalje.
[4] Nasilje nije normanlo ponašanje- ni u realnom ni u virtualnom svijetu; Midheta Hadžić, Aleksanda Đukić, Melisa Tupkušić; Nasilje nije normalno ponašanje – ni u realnom ni u virtuelnom svijetu – Analiziraj.ba, februar 2024.

su to prekršaji[5] ili krivična djela. U nekim zakonima se i psihičko nasilje i proganjanje kvalifikuje kao krivično djlelo. Niz prekršaja i krivičnih djela su predveđena kao delikti protiv ugrožavanja građenskog mira, porodice, seksualno nasilje itd. Njegov pojam je složeno određen a oblici nasilja mnogobrojni. Prevencija i represija na njegovom preveniranju i suzbijanju su različite gledajući i historijski ali i idući od države do države različito. U savremeno doba uspostava pravne države i vladavina prava se pokazuje kao najuspješni model za suzbijanje nasilja sa adekvatnim normiranjem ovih delikata ali i sa primjenom predviđenih sankcija od strane pravosuđa i uspostavljenog stanja istinske vladavine prava.

2.1.Pojam nasilja

Nasilje danas, predstavlja društvenu pojavu i društveni problem koji se dešava sve intezivnije i sve masovnije tako da društvo-država ima glavni problem[6] i zadatak koji čeka da se riješi.[7] Pojavu nasilja, možemo pojmiti u dvostrukom smislu:: užem i širem smislu. Nasilje u užem smislu podrazumijeva upotrebu sredstava fizičke prinude radi nanošenja štete i prisiljavanja na određeno ponašanje. Takva ponašanja čine ili prekršaje protiv javnog reda i mira, kakva su veoma česta (tučnjava, svađa, vika, drsko ponašanje itd.) ili krivična djela. Neka krivična djela su protiv javnog reda i mira a neka protiv lične slobode građana, kakvo je krivično djelo prinude. Posljedica krivičnog djela prinude se sastoji u poduzimanju neke radnje ili nekog propuštanja od strane prinuđenog. U svakom slučaju, prinuđeno lice preduzima neku radnju ili se uzdržava od neke radnje, ne na osnovu svog slobodnog odlučivanja nego usljed prinude koja je prema njemu upotrijebljena.

A nasilje u širem smislu obuhvata i upotrebu sredstava psihičke prinude radi nanošenja štete, povređivanja ili zastrašivanja konkretnog lica.[8]

Za nasilje su uvjek potrebna sredstva pa se stoga nasilje mora opravdati nekim ciljem.

Kad nasilje postane isključivi način vladanja, tad se govori o teroru. U tom slučaju imamo uopšte prisutan način ponašanja sile prinude i prijetnje.

Svjetska zdrastvena organizacija definiše nasilje kao: „Namjerna upotreba fizičke sile ili moći, ugrožavanja ili stvarno, protiv sebe, druge osobe, ili ima veliku vjerovatnoću da će rezultirati ozljedom, smrću, psihičkim ozljedama, nedostatkom u razvoju ili lišavanjem nekog“.[9]

Nasilje nije normalno ponašanje-ni u realnom ni u virtuelnom svijetu.[10] Ali nasilje u određenim oblicima predstavlja zabranjeno ponašanje jer predstavlja delikt je li to prekršaj ili krivično djelo utvrđuje sud u svakom konkretnom slučaju te se preduzimaju represivne mjere i sankcije u cilju da počinilac više ne ponavlja djelo ali i da utiče na druge da se suzdrže od izvršenja protivpravnog djela nasilja.

---

[5] Predrag Dimitrijević. Prekršajno pravo- opšti dio; Službeni glasnik Republike Srbije, Beograd, 2001., str. 37. I dalje.
[6] Hans Kelzen: Glavni problemi teorije državnog prava; JP Službeni list SRJ Beograd i CID Podgorica, 2001., str. 15.
[7] Rudolf fon Jering: Cilj u pravu; CID Podgorica, 1998., str. 45. „Stoga pojam prava uključuje u sebe dva momenta: sistem ciljeva i sistem njihovog ostvarenja“.
[8] Hrvatska enciklopedija., mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2013.-2023., februar 2024.
[9] Šta je nasilje? - Centar E8, februar 2024.
[10] Nasilje nije normanlo ponašanje- ni u realnom ni u virtualnom svijetu; Midheta Hadžić, Aleksanda Đukić, Melisa Tupkušić; Nasilje nije normalno ponašanje – ni u realnom ni u virtuelnom svijetu – Analiziraj.ba, februar 2024.

2.2.Oblici nasilja

U teoriji i praksi još više se javljaju novi pojavni oblici nasilja, što je sasvim normalno sa pojavom novih tehnika i tehnologija, interneta i drugih oblika komunikacije gdje se javni prostor proširuje i nasilje primjenjuje. Svjetska zdrastvena organizacija djeli nasilje u tri široke kategorije: samousmjereno nasilje; međuljudsko nasilje i kolektivno nasilje.

Samousmjereno nasilje je ono koje je usmjereno prema sebi i djeli se na: samoubilačko ponašanje; samozlostavljanje u što ulazi i samopovrijeđivanje.

Ovi vidovi nasilja se vežu za cijeli ambijent društva –države i zavise od društvenih uslova života, rada i standarda a posebno od kvaliteta i adekvatnosti i sistema odgoja i obrazovanja ali i svih drugih društvenih službi u jednoj državi. Zapravo, čovjek je umno i društveno biće i nije jedini u jednom društvu na koje se može osloniti i koje mu pruža pomoć i podršku za zdrav i normalan život.

Međuljudsko nasilje je nasilje među ljudima kao interpersonalno nasilje. Ovdje razlikujemo naselje u porodici kao porodično nasilje i nasilje intimnog partnera, te nasilje između pojedinaca van kuće odnosno porodice koji se mogu i ne moraju poznavati. Ovom se mora dodati i nasilje na internetu[11] kao javnom mjestu ili prostoru ali određena ograničenja i povrede ljudske slobode koje dolaze od opasnosti koju nosi primjena vještačke inteligencije.

Kolektivno nasilje sugerira moguće motive nasilja koje počine veće grupe pojedinaca ili države. U ovu grupu spadaju: agresivni ratovi, hibridni ratovi, zločini iz mržnje, teroristički akti, mafijaško nasilje, političko nasilje, državno nasilje i sl.

2.3.Suzbijanje nasilja

Kad se jedno drštvo zvano država suoči sa pojavama nasilja u zajednici ono mora tražiti načine i metode za suprotstavljanje tom nenormalnom, neprihvatljivom i protivpravnom ponašanju, bilo da se radi o ponašanju pojedinca, grupe ili države, odnosno njenih službenih lica. Kada se pojavi nasilje kao javni i društveni izazov i problem i delikt,[12] onda se pokazalo najuspješnim načinom sprječavanja, kombinacija prevencije i represije. Prvo treba izvršiti prevenciju nasilja u zajednici. [13]Pravilno postavljeni društveni ciljevi odgoja i obrazovanja su se pokazali kao najbolji faktor prevencije, te kao kvalitetan indikator za spriječavanje nasilja u društvu da uopšte do njega i dođe. Drugo, i istovremeno, kombinovano sa prvim treba uspostaviti sistem represije kroz pravno normiranje protivpravnog ponašanja i predvidjeti adekvatne sankcije i mjere za suzbijanje takvog deliktnog ponašanja. Međutim, za cjelokupnu i efikasnu prevenciju i zaštitu od nasilja, potrebno je pored pravilno postavljenih ciljeva odgoja i obrazovanja i uspostava pravne države[14] sa institucijama za izvršenje tih ciljeva, naravno i uz vladavinu prava[15] u jednom društvu. Pravna država i vladavina prava se u savremeno vrijeme pokazuje kao najuspješni model suzbijanja svih oblika nasilja.

---

[11] Krivični zakon Brčko diskrikta ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020)
[12] Nikola Srzentić, Aleksandar Stajić, Ljubiša Lazarević: Krivično pravo; „Savremena administracija“ Beograd, 1979., str. 125-162.
[13] Stajić Ljubomir S.”Odgovor države na nasilje u porodici”; Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad; 2017, vol.51, br.3-1, str. 657-673
[14] Milutin Srdić, Irina Tomić: O pravnoj državi I institucije pravnog Sistema SR Jugoslavije; Javno preduzeće Službeni list SRJ Beograd 1998., str. 32.
[15] Franc Nojman: Vladavina prava; “Filip Višnjić” Beograd, 2002., str. 52.

3. PRAVNA DRŽAVA I VLADAVINA PRAVA

Država je historijska tvorevina. Ljudski um do sada nije uspio otkriti uspješniju tvorevinu ili društvenu organizaciju od države. Savremen model ili koncept države je pravna država kao društveni i pravni fenomen. Ona se pojavljuje u periodu poslije buržoazijske revolucije i predstavlja svojevrsnu reakciju protiv apsolutističke vlasti feudalne monarhije. Tako je početkom 19. vijeka nastao koncept „Rechtsstaat“, odnosno princip vladavine prava (Rule of Law).

Borba za ideju pravne države je bila borba građanstva za slobodu, dostojanstvo, jednakost i demokratiju. Savremana pravna država u svom ustavu ima uređen odnos pojedinca, građanina i državljanina i države odnosno njene vlasti.[16] Tako da postoje u ustavu regulisana tzv. javna subjektivna prava pojedinca prema državi i dužnosti i državna javna subjektivna prava države prema pojedincu i dužnosti države prema svojim građanima. U pravnoj državi svi su ograničeni pravom ili bolje rečeno svi su pod pravom ili pravom su vezani i država odnosno njeni organi i pojedinci. Tako se država u svom radu i postupanju samograničava i zato se u teoriji tvrdi da nema dominacije prava i apsalutne suverenosti jer nema antagonizma, svi su pod pravom i svi su vezani pravom u svojim pravima i dužnostima pa i sama država. Naravno, ako je pravna država sa uspostavljenom vladavinom prava. Pojam pravne države i vladavine prava[17] egzistiraju kao dva samostana pojma, ali vladavina prava uvjek podrzumjeva pravnu državu. Oba ova pojma služe istom cilju ili svrsi a to je vladavina prava a ne vladavina ljudi.

3.1.Pojam pravne države

U pravnoj državi svi su vezani pravnim normama i svi imaju javna prava i dužnosti i država i njeni organi ali i pojedinci. Za savremenu ustavnu i pravnu državu se vežu sljedeći principi:[18]

1. U pravnoj državi, pravna pravila koja su usvojena i sve dok važe, imaju podjednaku obaveznu snagu, kako za one kojima se upravlja, tako i za one koji upravljaju. Kaže se da državna vlast nije slobodna, već je vezana objektivnim pravom. Vezanost pravnim pravilima, kao obilježje pravne države, naročito je važno za izvršnu vlast, odnosno za upravne organe vlasti;
2. U pravnoj državi važi pravno pravilo da pojedinac prema državi ima položaj građanina. Pojedinac ima dužnosti prema državi ali ima i javna subjaktivna prava da od države odnosno njenih organa nešto i traži ili da traži da se država i njeni organi suzdrže od određenog djelovanja koje predstavlja javno subjektivno pravo pojedinca ili pojedinaca. U isto vrijeme država odnosno njeni organi imaju javnopravne dužnosti prema svojim građanima kao pojedincima ali i prema drugim državama odnosno prema međunarodnoj zajednici država;
3. U pravnoj se državi na prvom mjestu obezbjeđuju sloboda, dostojanstvo i jednakost. Ili drugačije rečeno jednaka sloboda i dostojanstvo svih građana i na cijeloj teretoriji države bez obzira na oblik uređenja i oblik vladavine. To se obezbjeđuje principom da sve što nije zabranjeno, dopušteno je. Nasuprot tome, upravna vlast ima pravo djelovanja samo kad je zakonom izričito ovlaštena. Upravo to dovođenje upravne-

[16] Milutin Srdić, Irina Tomić. O pravnoj državi I institucije pravnog Sistema SR Jugoslavije, JP Službeni list SRJ, Beograd 1998., str. 31. I dalje.

[17] Franc Nojman. Vladavina prava, “Filip Višnjić”, Beograd 2002., str. 47.-65.

[18] [18] Ferid Otajagić, Mensur Kustura: Država I demokratija; Bosanski kulturni centar Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017., str. 94.

izvršne vlasti pod pravni poredak bitna je oznaka i jedan od glavnih zadataka pravne države.

Kako možemo vidjeti da se pravna država razvila iz policijske države u kojoj nismo imali uobičajnu vezanost pravom. Vezanost pravom se odnosilo donekle na nadležnost, na funkcionisanje i odnos viših i nižih organa vlasti. Međutim kako smo već istakli u pravnoj državi državna vlast, prije svega izvršna, se ograničava i obavezuje pravom. Tako da dolazimo do pravnog principa „da pravna pravila koja su jednom postavljena i sve dok važe, imaju podjednaku obaveznu snagu kako za one kojima se upravlja, tako i za one koji upravljaju". Mogli bi slobodno reći da je to i suština pravne države, a to je njena vezanost pravom kao i cijele njene vlasti, kao i njena suverenost ograničena je pravom državnim ili međunarodnim.

Bitne odlike pravne države su: odnos pojedinca prema državi, diskreciona ovlaštenja svedena na minimum; male mogućnosti zloupotrebe prava; odgovornost za nečinjenje i postupanje javne vlasti; mačelo nepristrasnosti; sudska kontrola; servisna uloga javne uprave; vladavina prava.[19]

3.2.Osnovne pretpostavke za uspostavu pravne države

Ostvarivanje pravne države u teoriji se veže za mnoge uslove. Međutim od svih njih kao osnovne i najvažnije pretpostavke ili garancije su:[20]

1. princip jednakosti(slobode i dostojanstva);
2. shvatanje države kao pravne ličnosti (subjekta prava i dužnosti);
3. ustavna prava i dužnosti;
4. adekvatna organizacija državne vlasti;
5. dosljedna podjela vlasti (na zakonodavnu, izvršnu i sudsku);
6. odgovornost upravnih organa za nepravilan rad;
7. zakonitost rada;
8. pravna država i javno mnjenje.

3.3. Stepen primjene prava u državnom pravu

Kad se u teoriji razmatra odnos državne vlasti i prava dolazi se do trostepenih odnosa državne vlasti i prava:

1. prvi stepen, državna vlast nije vezana nikakvim pravnim pravilima, vlast sprovodi svoju volju kao volju države;
2. drugi stepen postoji kad se akti vlasti formalno zasnivaju na pravnim pravilima, a u izvršenju ostavljaju veliku slobodu u pogledu sadržine tih akata;
3. treći stepen odnosa postoji kad se akti vlasti smatraju kao akti državne volje i oni moraju biti i formalno i materijalno u skladu sa objektivnim pravom.[21]

---

[19] [19] Ferid Otajagić, Mensur Kustura: Država I demokratija; Bosanski kulturni centar Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017., str. 98.
[20] Ferid Otajagić: Pravna država, porezi, prekršaji; Univerzitetska monografija; Univerzitet u zenici, Zenica 2008., str. 14.-20.
[21] Ferid Otajagić, Mensur Kustura: Država I demokratija; Bosanski kulturni centar Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017., str. 97.

Uz sve to u trećem odnosu, postupak donošenja pravnih akata je propisan objektivnim pravom, koga se vlast mora dosljedno pridržavati.

Iz naprijed navedene trodiobe, stepenovanja odnosa vlasti i prava samo u trećem slučaju ili stepenu možemo smatrati da je vlast vezana pravnim poretkom, jer je u ovom odnosu djelatnost državne vlasti stavljena pod pravnu kontrolu, koja se povjerava sudskoj kontroli, odnosno sudovima.

3.4. Vladavina prava

Historija vladanja jednih ljudi nad drugima je zaista duga i surova. Isto tako put od policijske do pravne države je historijski zasta dug i težak. Ljudi su imali apsolutnu vlast nad drugim ljudima. Zbog čega je počela borba da se ta vlast prvo normama reguliše a poslije i ograniči zakonima. Država je imala monopol nasilja. U pravnoj državi postoji pravni poredak svih pravnih propisa kojih se svi moraju pridržavati. U pravnoj državi se ne smije „svoje pravo" samo provoditi. U demokratskim i pravnim državama sve moći su regulisane i ograničene pravom.[22] U pravnim državama vlada pravo[23] a ne pojedinci, grupe ili političke stranke. U pravnoj državi pravom se spriječava svako protivpravno postupanje ili propuštanje a tako i nasilje.[24] Za nasilje svih oblika su propisane adekvatne sankcije i sudovi, bilo da se radi o krivičnim djelima ili prekršajima izriču adekvatne i propisane sankcije radi postizanja svrhe kažnjavanja da se spriječe počinioci da ne čine više djela nasilja ali da se utječe i na druge da ne vrše radnje nasilja bilo kog oblika.

Vladavina prava u Evropskoj uniji prestavlja jedno od osnovnih načela i vrijednosti na kojem počiva i funkcioniše Evropska unija.[25] Organi Evropske unije u kontinuitetu podnose izvještaje o vladavini prava članica Evropske unije i predlažu mjere da se stanje popravi. U posljednjih deset godina u nekim zemljama članicama je konstatovano stanje „nazadovanja u vladavini prava", što je ozbiljan problem i izazov. Posebno kada se kod država kandidata insistira na vladavini prava.

3.4.1. *Pojam vladavine prava*

Postoje različite definicije vladavine prava, ali ono što je svima zajedničko je to da je to sastavni dio odnosno element pravne države[26]. Vladavina prava je složen koncept.[27] Teoretičari državnog prava vladavinu prava posmatraju u dva smisla i to u formalnom i materijalnom smislu.

Formalna dimenzija se odnosi na proceduralni značaj tog načela koji pojedincima osigurava predvidljivost i sigurnost potrebnu da bi svoje ponašanje prilagodili propisanim pravilima.

Drugi aspekt vladavine prava je njihova materijalna dimenzija, odnosno dimenzija koja govori kakav bi trebao biti sadržaj pravnih propisa, dimenzija koju čine skup ideala, vrijednosti i ciljeva koje se nastoje ostvariti propisivanjem takvih pravnih normi.

---

[22] Josip Berdica: Društvo I pravo: Uvod u interdisciplirani pristuo; informator.hr
[23] Vladavina prava: Vladavina prava | OSCE, februar 2024.
[24] Franc Nojman. Vladavina prava, "Filip Višnjić", Beograd 2002., str. 209.
[25] Osnovi prava Evropske zajednice- Uvod u ustavno I upravno pravo Evropske zajednice; Pravni Cnetar- Fond otvoreno društvo biH, Sarajevo decembar 1998., str.137.
[26] Hrvatska enciklopedija., mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2013.-2023., februar 2024.
[27] Franc Nojman. Vladavina prava, "Filip Višnjić", Beograd 2002., str. 47.-65.

Obje dimenzije vladavine prava je potrebno pravilno definisati kako bi se pravilno tumačile, a ne krivo i zloupotrebljavale. Tako se u praksi i teoriji može desiti i dešavalo se da se poziva na vladavinu prava da bi se opravdali različiti ideološki ciljevi i interesi kao sredstvo legtimizacije određenog oblika političkog poredka. Ova opasnost je već neko vrijeme prisutna u tzv. liberalnim demokratskim državama. Moramo konstatovati, da je u posljednjih desetak godina došlo do promjena vlasti i u pojedinim državama Evropske unije koje su ugrozile demokratski sistem i uzrokovale nazadovanje načela vladavine prava.

Nazadovanje vladavine prava[28] ima svoje različite definicije ali su očite tendencije uzurpacije vlasti, autokracija, dobro maskiranje ovih tendencija retorikom predstavnika političke vlasti što dovodi do nezadovoljstva građana i oni glasaju za one koji nude radikalne reforme. Nakon toga se „volja naroda“ koristi kao misao vodilja, postupajući po modelima već afirmiranih autokratija. Ovdje je politika iznad prava. Stoga je cilj prilagoditi pravna pravila da ispune „političku pravdu“.

3.4.2. Vladavina prava i nasilje

Nasilje je sve više izraženo u društvu i to u svojim raznim oblicima i pojavama. U „nepravo“ spadaju krivična djela, prekršaji, povreda radne discipline i povreda etičkog kodeksa ponašanja. Svaka država pomoću krivičnog prava kao sistema zakonskih pravnih propisa u cilju zaštite društvenog i ekonomskog uređenje utvrđuju uslove za primjenu kazni i drugih krivičnih sankcija prema učiniocima krivičnih djela. Dok krivično djelo predstavlja društveno opasno djelo[29], prekršaji predstavljaju povredu javnog poredka i kao takvi predstavljaju povredu društvene discipline. Disciplinski delikti su one disciplinske povrede koje mogu imati društvenu opasnost i poseban interes države za zaštitu pravnog poredka.[30] Sva ova djela su protivpravna djela za koje su propisane sankcije i organi za njihovo izricanje. U sistemu organa države koji se pretežno bave suzbijanjem i sprječavanjem protiv pravnih radnji su organi javne uprave, prije svih policije i inspekcije, zatim tužilaštva, te nadležni sudovi i svakako organi za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija.[31] Protiv pravna djela nasilja mogu se pojavljivati u raznim oblicima i mogu imati obilježja krivičnog djela, prekršaja ili povrede radne discipline, odnosno službene dužnosti.

Krivična djela nasilja mogu biti različitog oblika od nasilničkog ponašanja, nasilja u porodici, nasilja nad ženama, vršnjačko nasilje, nasilje na internetu - cyber nasilje, nasilje od vještačke intelegencije i druga. U pravnoj državi se po pravilu i u skladu sa materijalnom dimenzijom pravno reguliše ponašanje svih u državi kako vlasti tako i pojedinaca svi su pod pozitivnim pravom i pravom se štiti i država i pojedinac od neprava ili protivpravnog ponašanja bilo koga. Za protivpravno ponašanje propisane su sankcije i mjere da bi se postigla svrha kažnjavanja a to je da počinilac više ne čini protivpravna djela ali da se utiče i na druge da se i oni suzdrže od vršenja protivpravnih djela.[32]

---

[28] IZVJEŠĆE o Izvješću Komisije o vladavini prava za 2021. | A9-0139/2022 | Europski parlament (europa.eu), februar 2024.

[29] Nikola Srzentić, Aleksandar Stajić, Ljubiša Lazarević; Krivično pravo- savremena administracija; Izdavačko-štamparsko-knjižarska radna orgaqnizacija Beograd, Beograd 1979., str. 12.

[30] Država I nasilje: Uvod u studij kaznene politike Država i nasilje: uvod u studij kaznene politike (unizg.hr), februar 2024.

[31] Predrag Dimitrijević: Prekršajno pravo-Opšti dio: “Službeni glasnik”- savjet za državnu upravu Vlade Republike Srbije, Beograd 2001., str.95. I dalje.

[32] Nikola Srzentić, Aleksandar Stajić, Ljubiša Lazarević; Krivično pravo- savremena administracija; Izdavačko-štamparsko-knjižarska radna orgaqnizacija Beograd, Beograd 1979., str.323.

3.4.3. Vladavina prava u EU

Načelo vladavine prava, kao pravni i politički koncept, stotinama godina je predmet proučavanja od strane prvo filozofa a potom i pravnika. Načelo vladavine prava prvi put je zabilježeno u Engleskoj 1215. godine u Velikoj povelji sloboda (Magna Charta Libertatum) koja je sve do danas ostala simbol ograničenja samovolje vladarove vlasti. Vladavina prava je danas ideal na kome se zasniva moderno demokratsko društvo-država. Promocija i zaštita ljudskih prava, [33]demokratije i vladavine prava, osnovni je zadatak Vijeća Evrope, a čemu najviše doprinose presude Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) i mišljenja Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanske komisije).

Neke države imaju dugu tradiciju načela vladavine prava, dok kod nekih je tek počela ili je u nastanku primjena načela vladavine prava.

Vijeće Evrope preko svog organa, Evropskog suda za ljudska prava provodi učikovitost načela vladavine prava, zatim preko Evropske komisije za demokratiju i to putem prava (Venecijanske komisije). Preko Parlamentarne skupštine (PSVE). Povjerenika za ljudska prava, Odbora ministara i glavnog sekretara. Venecijanska komisija je savjetodavno tjelo za pitanje demokratije i prava, čiji su članovi nezavisni stručnjaci i koji služe u svom ličnom svojstvu i ne smiju primati nikakve upute svojih država.

Fukcionisanje Evropske unije se zasniva na poštivanju vladavine prava,[34] a to načelo predstavlja jednu od osnovnih vrijednosti Evropske unije.[35] U tom smislu Evropska komisija donijela je 2014. godine Komunikaciju „ Novi okvir EU-a za jačanje vladavine prava“ kojim utvrđuje kako će Komisija reagovati u slučaju pojavljivanja jasnih naznaka prijetnje vladavini prava u zemlji članici. U tom kontekstu i radi daljeg jačanja načela vladavine prava Evropska komisija je 2019. godine usvojila Komunikaciju „ Dalje jačanje vladavine prava u Uniji“. Evropska komisja podnosi i godišnji izvještaj o vladavini prava koja obuhvata četiri stepena: pravosudni sistem, okvir za borbu protiv korupcije; medijski pluralizam i ostala institucionalna pitanja povezana sa diobom vlasti. Iz Komunikacije od 2019. godine Komisija naglašava da se čitavo funkcionisanje evropskog projekta oslanja „na trajnom poštivanju vladavine prava u svim državama članicama“.

4. SAVREMENI SIGURNOSNI IZAZOVI

U ovom dijelu rada želimo samo kratko izložiti glavne savremene sigurnosne izazove. Cilj nam je samo da podsjetimo na njihovo postojanje kako bi probudili svijest kod svih da postoje sljedeći sigurnosni izazovi čijem se nasilju moramo kao društvo-država suprostaviti uspostavom pravne države i vladavine prava u Bosni i Hercegovini. Savremeni sigurnosni izazovi su: organizovani kriminal; korupcija; zočini iz mržnje; trgovina drogom; prostitucija; terorizam; hibridni rat; cyber criminal; diskriminacija; siromaštvo; migrantske krize itd.

4.1. Organizovani kriminal

Kroz vrijeme historijski došlo je do društvenog problema ili pojave u vidu organizovanog kriminala. Tako se organizovani kriminal u punom kapacitetu ispoljava kao sigurnosne pojave

[33] Adnan Mahmutović: Uvod u pravo evropske unije; Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Travnik 2015., str. 211.
[34] Adnan Mahmutović: Uvod u pravo evropske unije; Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Travnik 2015., str.26
[35] Osnovi prava Evropske zajednice- Uvod u ustavno I upravno pravo Evropske zajednice; Pravni Cnetar- Fond otvoreno društvo biH, Sarajevo decembar 1998., str.137.-163.

u naše vrijeme i dešava se na dva nivoa: globalnom i lokalnom. Siguronosni izazovi uvijek se dešavaju u okviru političkog i ekonomskog konteksta. Organizovane grupe koriste se organizovanim kriminalom kako bi izazvale političku, ekonomsku i socijalnu nestabilnost, da bi u takvoj situaciji i društvenom ambijentu lako vršile svoju djelatnost i ostvarivali svoje kriminalne ciljeve. Izgleda nevjerovatno ali do 2003. godine u našim krivičnim zakonima ovo krivično djelo nije bilo predviđeno iz dosta nerazumljivih razloga, da li je to nesposobnost ili nešto drugo mi vjerujemo da je to najviše zbog nedostatak volje da se ovo krivično djelo normira u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini. Sve to je ojačalo kriminalne grupe da jačaju i da se šire na cijelu državu Bosnu i Hercegovinu ali i da se proširuju i jačaju u regiji Zapadnog Balkana. Kao posljedica ratova na ovim prostorima i kao pogodan prostor još nedovoljno demokratski izgrađenih institucija države uz netransparentnu i nepravednu privatizaciju dovodi do jačanja organizovanog kriminala i korupcije pa se često može čuti da „svaka država ima svoju mafiju“ ali u državi Bosni i Hercegovini „mafija ima svoju državu“. Vlast ima glavni cilj, ostvarivanje ličnih i grupnih interese. Kompromitovane političke elite ne mare za građane ili ih ne razumiju što izaziva „političku ogorčenost“ i „nezadovoljstvo građana“.

4.2. Korupcija

Država Bosna i Hercegovina je još uvijek u sveopštoj tranziciji i ima nedovoljno razvijene institucije i kao takva je podobno mjesto za uspostavljanje organizovanog kriminala u društveno političke tokove i odnose. Korupcija je uvjek u sprezi sa organizovanim kriminalom i u takvoj situaciji organizovane grupe koriste političku, ekonomsku i socijalnu nestabilnost kako bi vrlo lako obavljale svoje aktivnost. Poered toga organizovane grupe koriste sofisticirane metode i opremu za vršenje organizovanog kriminala. Organizovani kriminal pere nelegalno ubačeni novac na razne načine a najčešće kroz otvaranje fiktivnih firmi i kupovinom nekretnina. Organizovane grupe iz regiona veoma dobro sarađuju i po potrebi bježe iz jedne države u drugu ili treću. Korupcija kao socijalno- politička pojava nije proizvod savremenog doba, procesa globalizacije već svoje korijenje vuče još od Antičke Grčke. Korupcija danas predstavlja krivično djelo u Bosni i Hercegovini. Prema leksikonu pojmova, korupcija (lat.corrumpere) je definisana kao „pokvarenost, podmitljivost, podkupljivost, davanje i uzimanje mita, od strane činovnika državnih i drugih institucija“. To znači sticanje ličnog interesa na štetu opšteg interesa. Danas imamo ozbiljnje prijetnje od tzv. „sistemske korupcije“ koja je široko rasprostranjena i u Bosni i Hercegovini[36] ali i u zemljama okruženja.

4.3. Zločini iz mržnje

Zločin iz mržnje podrazumijeva radnju ili djelo zasnovano na predrasudama. Ova djela nose element straha i mogu prerasti u veće nasilje i sukobe. Sve ovdje polazi od govora mržnje i uvreda zasnovanih na rasnoj i vjerskoj pripadnosti. Ova grupa krivičnih djela ima svoje karakteristike a to su: rasa, religija, nacionalna pripadnost, jezik ili seksualno opredjeljenje. Izvršioci zločina iz mržnje su podstaknuti predrasudama i obično počinju i završavaju svoj zločin fizičkim nasilje, uništenjem imovine, džamija, crkava, imovine povratnika ili manjinskih zajednica.

4.4. Trgovina drogom

Trgovina drogom postaje sve više problem čovječanstva ali i pojedinih država pa i naše države Bosne i Hercegovine. Trgovci ubacuju nelegalno stečene velike sume novca u legalne tokove i time dolazi do pranja novca ali ono što stvara problem građanima, zdravstvu i socijalnom

[36] BiH među tri najgore zemlje u Evropi po Indeksu percepcije korupcije za 2021. - Transparency International u Bosni i Hercegovini (ti-bih.org)

sektoru je problem liječenja i nošenja sa licima ovisicima od kojih su mnogi spremni na mnoge oblike nasilja u društvu, u porodici, u braku itd.

4.5. Prostitucija

Pojava u društvu državi u mosovnom pojavnom obliku povezana sa trgovinom ljudi, pranjem novca, iskorišavanjem siromašnog stanovništva za zaradu na takav način dovodi do raznih mogućih socijalno-društvenih posljedica pa i nasilja između bračnih partnera, između davaoca posla i uposlenih i tako dalje. I ovdje zdrastveno socjalna djelatnost ali i službe sigurnosti postaju opterećeni bavljenjem i sprječavanjem ovih djelatnosti pored svih drugih koje nekad imaju i teže posljedice.

4.6. Terorizam

Terorizam sigurno predstavlja jedan od najvećih sigurnosnih problema koji se trenutno događaju svuda u svijetu a nisu isključene ni kod nas i zemljama okruženja. Pojam „terorizam“ ima u osnovi latinski izraz „teror“ (terror, terroris) što ima značenje užasa ili velikog straha. Jedna od definicija terorizma se navodi kao „organizovana i sistemska primjena nasilja sa namjerom da se, izazivanjem straha i lične nesigurnosti građana, naruši autoritet države i ostvare neki od političkih ciljeva“. Savremeni terorizam ima svoje razne pojavne oblike, složenost, tajnost, promjenljivost, prilagođenost itd. Danas se uzroci terorizma traže u slabostima pravne države i vladavine prava jer nadvladava vladavina ljudi odnosno vladavina neprava. Do terorizma dovode, pored toga i nefukcionisanje državnih sistema, siromaštvo, diskriminacija, nepravde, nepodnošljivost životnih uslova, nemoći da se nešto promjeni demokratskim i pravnim sredstvima. Prema glavnim motivima možemo navesti sljedeće oblike i vidove terorizma:. ideološki motivisan terorizam; desničarski terorizam; ljevičarski terorizam i etno-separatistički terorizam.

Terorizam je posebno ispoljen u naše vrijeme, kao što je posljednji čin u Moskvi i predstavlja savremeno zlo koje prijeti čovječanstvu. Danas se moraju tražiti i globalne i državne mjere i načini suprotstavljanja i sprječavanja terorizma kao savremenog izazova. Zbog toga, mora se uspostaviti globalni pravni okvir ali i pravni okvir u modelu pravne države i vladavine prava u Bosni i Hercegovini.

4.7. Hibridni rat

Područje Balkana je historijski bilo važno područje između istoka i zapada, i tu su se susretali interesi velikih sila. Aktuelno stanje je upravo tako i postoji otvorena namjera promjena granica, bilo da se to odnosi na Bosnu i Hercegovinu ili neku od susjednih zemalja to vodi ratnim sukobima u kojima smo bili i kojima danas svjedočimo. Jedno od područja na kome se vodi najreprezentativniji primjer hibridnog rata je država Bosna i Hercegovina. Politički interesi pokušavaju održati status nepromjenjivosti u vezi političkih i etno nacionalnih podjela, da se one nikad ne prevaziđu, i tako drže u neizvjesnosti, diskriminaciji građane sva tri naroda i ostale na cijeloj teritoriji države Bosne i Hercegovine. Zbog toga, nema napredka, nema perspektive, nema reformi, nema fukcionisanja institucija i zbog toga naše stanovništvo napušta ove prostore jer se vidi da je država nemoćna, slaba i „zarobljena“.

4.8. Cyber criminal

Cyber criminal predstavlja pojavu i realnost ekspanzije informaciono- komunikacijskih tehnologija. Visoka tehnologija je postala svakodnevni i sastavni dio našeg života. Uz to, sve veća primjena vještačke inteligencije dovodi nas pred sve veću opasnost od ove vrste nasilja i povrede ljudskih prava i sloboda. Tako je danas cyber criminal zbog svoje spečifičnosti postao veliki društveni problem s kojim se i društvo i država moraju suočiti i tražiti zaštitu od takvog

vida nasilja. U ovu oblast spada i tzv. kompjuterski kriminal[37] koji se može definisati kao „ukupnost kriminalnih djela na nekom području kroz određeno vrijeme, izvršenih na kompjuteru, sa ili pomoću njega“. Kompjuterski kriminal može biti: politički; ekonomski; proizvodnja i distribucija nedozvoljenih i štetnih sadržaja i povreda privatnosti.

4.9. Diskriminacije

Rasna diskriminacija se zasniva na prpadnosti određenoj rasi i može pod određenim okolnostima predstavljati ponižavajuće postupanje. Definicija i pojam rasne diskriminacije, određena je čl.1. Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije kao „svako razlikovanje, isključivanje, ograničenje ili davanje prvenstva koje se zasnivaju na rasi, boji, precima, nacionalnom i etničkom porjeklu i koji imaju za svrhu ili za rezultat da unište ili da ugroze priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, prava čovjeka i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju ili na svakom drugom polju javnog života“. I Ustav Bosne i Hercegovine izričito zabranjuje sve oblike diskriminacije. Međutim, u stvarnom životu u relnosti postoje izazovi diskriminacije i u samom ustavnom sistemu Bosne i Hercegovine. Da se ne bavimo teorijskim i normativnim analizama i argumentacijama, najadekvatnije i najispravnije da se pozovemo na odluke ustavnog suda Bosne i Hercegovine kao i na odluke suda za ljudska prava u Strzburu kojima je u više slučajeva utvrđena diskriminacija na osnovu pripadnosti konstitutivnim narodima i ostalim posebno u izboru državnih organa vlasti kako u pogledu aktivnog tako i kod pasivnog biračkog prava. Nejednokost i nepravdu zabranjuje i sama Povelja OUN-a. U naše vrijeme se postavlja pitanje do kada će pojedinac ili grupa moći da trpi nepravdu i nejednakost, jer čovjek ima prirodni instikt da se brani, da pruži otpor diskriminaciji.

4.10. Siromaštvo

Za pojavu siromaštva vežu se i druge pojave kao što su: korupcija, bezkućništvo, glad, bolesti, zaraze, droga, prostitucija, kriminal i drugo. Posljedica svega je isključenost iz društva zbog nemogućnosti zadovoljavanja potreba na redovan i legalan način, te nemogućnosti da se pristojno živi i ostvari pristojan i normalan životni standard. Koncepte siromaštva možemo svrstati u tri kategorije: apsolutno siromaštvo; relativno siromaštvo i novo siromaštvo.

Apsolutno siromaštvo je siromaštvo u kome nedostaju osnovne životne potrebe za opstanak osobe. Ovdje nedostaju osnovne potrebe za život. To znači da se ima manje nego što je potrebno za objektivno definisani životni minimum.

Relativno siromaštvo se još naziva i siromaštvo usljed nejednakosti. To znači da i u ovoj koncepciji ili situaciji nedostaju sredstva za ostvarenje pristojnog životnog standarda tj. „imati manje od drugih u jednom društvu“.

Novo siromaštvo podrazumjeva razne osjećaje u društvu kao što su: osjećaj nesigurnosti, masovna nezaposlenost, nesigurnost radnog mjesta, mala primanja i finansijska neizvjesnost, prezaduženost, postojanje ranjivi i posebno ugroženih porodica i pojedinaca. Ovdje se radi o situaciji neizvjesnosti i straha te tako nastupaju psihološke posljedice siromaštva u kojima čovjek više nije siguran i živi u strahu. U Bosni i Hercegovini nažalost, moramo konstatovati da je više siromašnog stanovništva od bogatog i da je valiki broj onih građana i državljana Bosne i Hercegovine koji žive na samoj granici siromaštva a velika masa i ispod svakog životnog minuma što nam naj jasnija pokazuje sve veći broj javnih kuhinja za takve stanovnike Bosne i Hercegovine.

[37] Džemail Zornić: Kompjuterski kriminal, zločin i prevencija (PDF) Džemail Zornić, Zločin i prevencija | Stefan Rodic - Academia.edu

4.11. -Migrantske krize

Migracije postoje od kako postoji i čovjek. Ali danas su migracije tako česte i tako masovne da predstavljaju odnosno stvaraju migratske krize. Kada su u pitanju migracije nastale kao posljedica ratova kao što su sada iz rata u Ukrajini, iz rata u Gazi itd. One su očite nasilne i nužne. Međutim, danas imamo i migracije, kakve su kod nas i koje idu tzv. „Balkanskom rutom“,“[38], pa kao posljedica toga imamo i kod nas u Bosni i Hercegovini da državnu granicu prelazi i po hiljadu migranata a onda je to jedna vrsta opasnosti koja može nositi razne rizike pa i rizik pojave nasilja iz raznih motiva. U migrantskim ili izbjegličkim logorima vlada siromaštvo, bijeda, glad, bolest, frustracije, beznađe, agresivnost i ekstremizam.

5. PERSPEKTIVE

Danas u savremeno vrijeme 21. vijeka traže se suštinske i radikalne reforme, prije svega treba izmjeniti Povelju OUN-a jer zaista predstavlja „ zastarjeli ustav Svjetske organizacije“. Prije svega treba ukinuti postojanje stalnih članica Vijeća Sigurnosti i pravo veta jer se to suprotstavlja načelu Ujedinjenih naroda o „suverenoj jednakosti svih članica Organizacije“. Pored toga, treba uvesti većinski pricip odlučivanja u svim organima OUN-a.

Evropska unija takođe mora iznaći efikasniji način odlučivanja a da to nije konsenzus ili jednoglasnost tako da se pređe na većinsko odlučivanje a radi operativnosti i blagovremenosti donošenja odluka u vezi aktuelnih svjetskih siguronsnih izazova.

Trenutno stanje u državi Bosni i Hercegovini je nesigurno i zapušteno. Gotovo svakodnevno se dešavaju ubistva ili akti nasilja pa čak i od pripadnika organa vlasti koji bi trebali da štite građane. Građani nemaju više povjerenje u vlast pa čak ni u pravosudnu vlast. U takvoj situaciji država šuti a ljudi se boje, jer ne vjeruju institucijama. Imamo stanje nereda koje prijeti da brzo pređe u stanje anarhije i bezvlašća u kome vladaju ljudi a ne pravo, zapravo vlada nepravo nad pravom.[39] Sve to kao i u samoj regiji ima tendenciju prerastanja u haos koji se više ne može kontrolisati a sve to može imati katastrofalne posljedice za mir, red i sigurnost građana. Bosna i Hercegovina mora uspostaviti bar osnovne predpostavke za postojanje pravne države[40] a zatim vema aktivno i snažno usvajati Evropsku pravnu stečevinu i postati članom Evropske unije i Nato Saveza. To je jedina perspektiva naše države, da postane pravna i uspostavi vladavinu prava[41] sve drugo je nered, nasilje pa sasvim izvjesno na kraju nije izključeno i oružano nasilje.

---

[38] Miroslav Baljak: Nezakonite migracije u BiH; Zbornik radova Tom I- Evropske i Evroazijske integracije VIII Međunarodni naučni skup; Evropski Univerzitet Brčko distrikta, Brčko 2020., str. 305-312.
[39] Heni Erceg: Vladavina nasilja https://www.bing.com/search?q=heni+erceg+vladavina+nasilja&cvid=8c6621678c824764b307c65caaf2b0cb&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDQzMzRqMGo5qAIAsAIA&FORM=ANAB01&PC=U531, februar 2024.
[40] Promoviranje vladavine prava u Bosni I Hercegovini; 543153_0.pdf (osce.org), februar 2024.
[41] Vladavina prava je temelj stabilne i prosperitetne budućnosti građana BiH | Office of the High Representative (ohr.int), februar 2024.

Nadamo se Evropskoj perspektivi i da „Biće srećni naši sinovi, ako budu umeli bolje nego mi, osloboditi se dogmi i predrasuda!“. [42]

6. ZAKLJUČAK

Nasilje predstavlja upotrebu fizičke ili psihičke prinude radi nanošenja štete, povrjeđivanja ili zastrašivanja konkretnog lica kako bi se prisililo na određeno ponašanje.

Nasilje se mora uvijek opravdati nekim ciljem. Nasilje ima različite svoje pojavne intezitete ali kad nasilje postane isključivi način vladanja, tad se govori o teroru.

Oblici nasilja su razni ali Svjetska zdrastvena organizacija djeli nasilje u tri grupe: samousmjereno nasilje, međuljudsko nasilje i kolektivno nasilje.

U realnom životu svakodnevo srećemo razne oblike nasilja od nasilnog ponašanja, nasilja u porodici, nasilja nad ženama, vršnjačg nasilja , nasilja na internetu, cyber nasilja, nasilja od vještačke intelegencije itd.

Prevencija i represija od nasilja u društvu-državi preduzimaju različite mjere i radnje. Od preventivnih mjera pravilno i adekvatno postavljene i sprovedene društvene mjere u ciljevima odgoja i obrazovanja su kvalitetna prevencija za suzbijanje njasilja. Od represivnih mjera u savremeno vrijeme kao istinski model se pokazuje i preporučuje uspostava pravne države i vladavine prava.

U pravnoj državi svačije ponašanje je ograničeno pravom ili bolje rečeno svi su pod pravom ili pravom su vezani i država odnosno njeni organi i pojedinci. U pravnoj državi vrijedi princip sve što nije zabranjeno, dopušteno je. Nasuprot tome, upravna ili izvršna vlast ima pravo djelovati samo onda kad je na to zakonom izričito ovlaštena. Upravo to dovođenje upravne odnosno izvršne vlasti pod pravni poredak je bitna oznaka i jedan od glavnih zadataka pravne države.

Osnovne predpostavke za uspostavu pravne države su: jednaka sloboda i dostojanstvo svih i na cijeloj teritoriji države; shvatanje države kao pravne ličnosti odnosno subjekta prava i dužnosti, ustavom regulisana prava i dužnosti svih u državi i same države; adekvatna organizacija državne vlasti; dosljedna podjela vlasti na zakonodavnu izvršnu i sudsku; odgovornost upravnih organa za nepravilan rad; zakonitost rada i sloboda javnog mnijenja i odgovornost.

Vladavina prava je sastavni dio ili element pravne države. Vladavina prava je složen koncept. On ima dvije dimenzije formalnu i materijalnu. Formalna dimenzija osigurava subjektima predvidljivost i sigurnost potrebnu da bi svoje ponašanje prilagodili propisanim pravilima. Materijalna dimenzija govori kakav bi trebao biti sadržaj pravnih propisa, odnosno dimenzija koju čine skup ideala, vrijednosti i ciljeva koje se nastoje ostvariti propisivanjem takvih pravnih normi.

Upravo se u pravnoj državi uz pomoć vladavine prava i najuspješnije suprostavlja nepravu uopšte ali i suzbijanju nasilja.

Načelo vladavine prava je jedno od osnovnih načela na kojima se zasniva fukcionisanje Evropske unije. U tom smislu svi su u Evropskoj uniji koncentrisani i fokusirani jačanju načela vladavine prava i stalno su posvećeni ispitivanju pojava i jasnim naznakama prijetnje vladavine prava ili nazadovanje u vladavini prava u državama članicama.

---

[42] Leon Digi: Preobražaji javnog prava; Plato, Beograd 1997., str. 195.

Bosna i Hercegovina se nalazi u procesu pristupanja Evropskoj uniji u statusu kandidata sa velikim izazovom vladavine prava. Pored toga, danas u svijetu postoje i drugi siguronosni izazovi kao što su: organizovani kriminal,korupcija, zločin iz mržnje, trgovina drogom, prostitucija, terorizam, hibridni rat, cyber criminal, diskriminacije, siromaštvo, migrantske krize i drugi.

Perspektiva naše države je u uspostavi pravne države i vladavine prava i članstvu u Evropskoj uniji i NATO savezu.

Literatura:

- Adnan Mahmutović: Uvod u pravo evropske unije; Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Travnik 2015.;
-
- BiH među tri najgore zemlje u Evropi po Indeksu percepcije korupcije za 2021. - Transparency International u Bosni i Hercegovini (ti-bih.org)
- Država ~~I~~i nasilje: Uvod u studij kaznene politike Država i nasilje: uvod u studij kaznene politike (unizg.hr);
-
- Džemail Zornić: Kompjuterski kriminal, zločin i prevencija (PDF) Džemail Zornić, Zločin i prevencija | Stefan Rodic - Academia.edu
- Ferid Otajagić, Mensur Kustura: Država ~~I~~i demokratija; Bosanski kulturni centar Tuzlanskog kantona, Tuzla 2017.;
- Ferid Otajagić: Pravna država, porezi, prekršaji; Univerzitetska monografija; Univerzitet u zenici, Zenica 2008.,;
- Franc Nojman. Vladavina prava, "Filip Višnjić", Beograd 2002.;
- Hans Kelzen: Glavni problemi teorije državnog prava; JP Službeni list SRJ Beograd i CID Podgorica, 2001
- Heni Erceg: Vladavina nasilja https://www.bing.com/search?q=heni+erceg+vladavina+nasilja&cvid=8c6621678c824764b307c65caaf2b0cb&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDQzMzRqMGo5qAIAsAIA&FORM=ANAB01&PC=U531;
- Hrvatska enciklopedija., mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2013.-2023.;
- IZVJEŠĆE o Izvješću Komisije o vladavini prava za 2021. | A9-0139/2022 | Europski parlament (europa.eu);
- Josip Berdica: Društvo ~~I~~i pravo: Uvod u interdisciplirani pristuo; informator.hr;
- Krivični zakon Brčko diskrikta ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020);
- Leon Digi: Preobražaji javnog prava; Plato, Beograd 1997.;
- Milutin Srdić, Irina Tomić. O pravnoj državi i institucije pravnog Sistema SR Jugoslavije, JP Službeni list SRJ, Beograd 1998.;

  Miroslav Baljak: Nezakonite migracije u BiH; Zbornik radova Tom I- Evropske i Evroazijske integracije VIII Međunarodni naučni skup; Evropski Univerzitet Brčko distrikta, Brčko 2020., str. 305-312.
- Nasilje nije normanlo ponašanje- ni u realnom ni u virtualnom svijetu; Midheta Hadžić, Aleksanda Đukić, Melisa Tupkušić; Nasilje nije normalno ponašanje – ni u realnom ni u virtuelnom svijetu – Analiziraj.ba;

- Nikola Srzentić, Aleksandar Stajić, Ljubiša Lazarević; Krivično pravo- savremena administracija; Izdavačko-štamparsko-knjižarska radna orgaqnizacija Beograd, Beograd 1979.;
- Osnovi prava Evropske zajednice- Uvod u ustavno i upravno pravo Evropske zajednice; Pravni Centar- Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo decembar 1998.;
- Predrag Dimitrijević. Prekršajno pravo- opšti dio; Službeni glasnik Republike Srbije, Beograd, 2001.;
- Promoviranje vladavine prava u Bosni I Hercegovini; 543153_0.pdf (osce.org);
- Rudolf fon Jering: Cilj u pravu; CID Podgorica, 1998.;
-
- Stajić Ljubomir S."Odgovor države na nasilje u porodici"; Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad; 2017, vol.51, br.3-1;
- Vladavina prava je temelj stabilne i prosperitetne budućnosti građana BiH | Office of the High Representative (ohr.int);
- Vladavina prava: Vladavina prava | OSCE;.

Проф. др Драган Батавељић[1]
Доц. др. Бојан Петровић[2]
Проф. др Ненад Капор[3]

Оригинални научни рад
UDK 343.59-057.874(497.11)

САВРЕМЕНИ ОБЛИЦИ НАСИЉА У СРБИЈИ, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ

Апстракт
Рад је посвећен анализи савремених облика насиља, пре свега у Републици Србији, као и у појединим земљама у окружењу, са посебним освртом на вршњачко насиље. Овај облик насиља је добио кључно место у овом коауторском раду, због своје опасности, актуелности и честог (боље рећи, свакодневног) појављивања, како у школи, тако и ван ње. Посебно забрињава чињеница да насилничко криминогено понашање срећемо међу младом популацијом и да су учиниоци ових кривичних дела, из године у годину, све млађи. Бројни су разлози који су довели до такве ситуације и они су наведени у раду, а коаутори су након свог истраживања дали одговарајуће предлоге за излазак из данашњег стања. Ту мислимо, најпре, на појачану улогу старијих у васпитавању своје деце од најмлађих дана њиховог живота, као и на већу посвећеност основних и средњих школа, превенцији и спречавању насиља од стране најмлађих чланова нашег друштва. Школе нису само образовне установе, већ у истој равни (ако не и више од тога) васпитне институције, као што је то случај у неким другим државама. Пример за то је Јапан, у коме се деца у прва четири разреда не оцењују и не оптерећују превише савлађивањем обимног градива, као што је то случај код нас. Напротив, најмлађи Јапанци се у ових првих неколико година свог школовања, пре свега, васпитавају, уче одређеним вештинама и духовним вредностима, толеранцији, међузависности, узајамности, поштовању родитеља, учитеља, васпитача и, уопште, старијих грађана. Посебно се инсистира на развијању љубави према својој земљи, њеној историји, језику и писму, култури, ресурсима, њеним становницима и свему што је највредније у овој далекоисточној земљи света. Сматрамо да је неопходно укључивање целог друштва у обезбеђивању превенције криминогеног понашања младих. Ту мислимо, пре свега, на највише политичке институције, одговарајућа министарства, стручне органе и лица која су оспособљена (едукована) за решавање оваквих проблема. Наравно, ту је потребна сарадња земаља у окружењу и коришћење стечених искустава других земаља у борби против насилничког понашања (уопште) и вршњачког насиља (посебно).

Кључне речи: Република Србија, насилничко понашање, агресивност, вршњачко насиље, превенција насиља, породица, васпитавање деце.

[1] Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, e-mail: bataveljic@jura.kg.ac.rs.
[2] Правни факултет, Универзитет Мегатренд, Београд, e-mail: bpet@verat.net.
[3] Европски универзитет Брчко дистрикт, e-mail: nenad.kapor@gmail.com.

Prof. Dragan Bataveljić, Ph.D.[4]
Doc. Bojan Petrović, Ph.D.[5]
Prof. Nenad Kapor, Ph.D.[6]

MODERN FORMS OF VIOLENCE IN SERBIA, WITH SPECIAL REFERENCE TO PEER VIOLENCE

Abstract

The paper is dedicated to the analysis of contemporary forms of violence, primarily in the Republic of Serbia, as well as in certain countries in the surrounding area, with a special focus on peer violence. This form of violence was given a key place in this co-authored work, due to its danger, actuality and frequent (better to say, daily) appearance, both in school and outside it. Of particular concern is the fact that we encounter violent criminal behavior among the young population and that the perpetrators of these crimes are getting younger every year. There are numerous reasons that led to such a situation, and they are listed in the paper, and the co-authors, after their research, gave appropriate proposals for getting out of the current situation. Here we mean, first of all, the enhanced role of the elderly in raising their children from the youngest days of their lives, as well as the greater commitment of primary and secondary schools to the prevention and suppression of violence by the youngest members of our society. Schools are not only educational institutions, but at the same level (if not more so) educational institutions, as is the case in some other countries. An example of this is Japan, where children in the first four grades are not evaluated and are not overburdened with mastering extensive material, as is the case with us. On the contrary, in these first few years of their schooling, the youngest Japanese are, first of all, educated, learning certain skills and spiritual values, tolerance, interdependence, reciprocity, respect for parents, teachers, educators and, in general, senior citizens. Special emphasis is placed on developing love for one's country, its history, language and writing, culture, resources, its inhabitants and everything that is most valuable in this far-eastern country of the world. We believe that it is necessary to involve the whole society in ensuring the prevention of criminal behavior of young people. Here we mean, first of all, the highest political institutions, appropriate ministries, professional bodies and persons who are qualified (educated) to solve such problems. Of course, there is a need for the cooperation of countries in the surrounding area and the use of the acquired experiences of other countries in the fight against violent behavior (in general) and peer violence (in particular).

Keywords: Republic of Serbia, violent behavior, aggressiveness, peer violence, prevention of violence, family, raising children.

[4] Faculty of Law, University of Kragujevac, e-mail: bataveljić@jura.kg.ac.rs.
[5] Faculty of Law, Megatrend University, Belgrade, e-mail: bpet@verat.net.
[6] European University Brčko District, e-mail: nenad.kapor@gmail.com.

Увод

Када је реч о савременом друштву, не можемо, а да не укажемо на чињеницу да је свака област живота у којој раде људи изложена, у мањем или већем степену, некој врсти насиља или насилног понашања. Оно што још више забрињава, јесу подаци који указују на то да је тај опсег изузетно велики и да се, нажалост, сваким даном све више шири. Ми ћемо покушати у овом раду да, у најкраћим цртама, анализирамо савремене облике насиља у свету, нашем окружењу и Републици Србији, при чему ћемо настојати да сагледамо актуелну ситуацију у нашој земљи и укажемо на бројне проблеме са којима се сусрећемо на самом почетку XXI века, а посебно у тренутку у коме живимо. Сагледаћемо и разлоге за овакве негативне појаве, чији починиоци могу бити појединци свих структура, без обзира на пол, старост, статус, стандард, веру и слично. То значи да овде нема правила и да насилник може да буде било ко и из било којих разлога, па често постављамо питање зашто је то тако и због чега расте насиље, како на глобалном, тако и на националном нивоу. Сматрамо да разлога има много, почев од тешке економске и политичке ситуације у свету, непоштовања важећих законских прописа, демографске експлозије у појединим деловима савременог света, актуелног процеса глобализације и промена које она намеће, пре свега, у области образовања, негативне кадровске селекције, запостављања основних животних вредности, недовољног посвећивања пажње васпитавању младих од стране старијих услед свакодневне „трке са временом“ и борбе за обезбеђивањем егзистенције и слично. Ту, свакако, значајну негативну улогу играју и бројне промене у схватању односа између младих и старијих, обезбеђивања неких нових права деце и омладине, што одступа од неких ранијих традиционалних стандарда поштовања родитеља, учитеља, наставника и свих оних који носе главну одговорност за васпитавање млађих генерација. Тако, имамо бројне примере насиља деце над родитељима, ђака у основним и средњим школама над учитељима и наставницима, као и насилног понашања претпостављених у радним организацијама (мобинг), мушкараца над женама (и обрнуто) и слично.

Појам насиља

Без обзира што живимо у веку, у коме би требало да дође до одређене врсте благостања (како због изузетно наглог развоја технологије, тако и због постојања међународног и националног законодавства, које регулише друштвено понашање), сведоци смо чињенице да данас насиље доживљава своју „ренесансу“ и свакодневни „напредак“. То је, наравно, веома забрињавајући податак и наша је намера да у овом раду укажемо на ову негативну друштвену појаву, која свакодневно доживљава своје нове облике и која постаје све учесталија. Такође, жеља нам је да, на један едукативни начин, упозоримо, пре свега, стручне службе и њихове сараднике који се професионално баве спречавањем насиља у било којој области друштвеног живота, као и просветне раднике, родитеље и друге појединца који могу да дају свој допринос у борби против ове пошасти.

Када говоримо о појму насиља, треба рећи да ова негативна друштвена појава има изузетно дуго трајање и да, отуда, има велики „значај“, тј. потребу сваког друштва и њеног појединца да допринесе њеном спречавању, јер је она присутна у целој људској историји, почев од саме појаве човека, његове еволуције, па све до данашњих дана. Основни циљ нашег рада јесте да укажемо на најважније узроке, начине манифестовања и могућност спречавања насиља. Зато желимо да, најпре, дамо неки општеприхваћени појам, а затим и одговарајућу класификацију (типологију) веома различитих врста насиља. Ту, свакако, постоје проблеми приликом дефинисања и класификовања ове

негативне друштвене појаве, јер се аутори разликују у истицању најважнијих узрока који доводе до насиља. Наиме, неки сматрају да овде главну улогу играју физички чиниоци, док други сматрају да ту постоје и духовни, емоционални фактори насиља. Посматрајући историјски аспект овог друштвеног феномена, можемо рећи да се он проучава, почев од библијских личности, које се помињу у Старом завету, рођене браће Каина и Авеља, па све до данашњих дана,[7] тако да слободно можемо рећи да насиље представља саставни део човековог постојања. Наравно, морамо указати и на то да, због сталних промена животних услова, друштвених односа и свега што човека окружује, мењају се и облици у којима се насиље испољава. Као такво, оно неминовно угрожава најзначајније (највиталније) сфере функционисања једног друштва.[8]

Да бисмо што приближније сагледали појам насиља и дали једну општеприхваћену дефиницију морамо, најпре, бар у основним цртама, указати на мотиве, узроке и предиспозиције које доводе до оваквог криминогеног понашања. Неки аутори су раније сматрали да је ту главну улогу имао физички изглед особе, док се данас предност даје различитим биохемијским факторима, који утичу на такво агресивно и антисоцијално понашање.[9] Наиме, овај феномен је био предмет истраживања од стране најумнијих филозофа чак из античког периода, од којих наводимо Платона (427-347. п.н.е.) – Сократов ученика и Аристотеловог учитеља, који је сматрао да злочине, најчешће врше људи који имају болесну душу и то чине услед одређене биолошке дегенерације. Значи, он је узроке криминогеног понашања налазио у „унутрашњости“ човека, у његовој психи, души, страсти, док је Аристотел (384-322. п.н.е.) био супротног мишљења, сматрајући да корени насилничког понашања леже у „спољашњости“ човека. Ова дилема је заокупљала интересовање многих научника, а њоме су се највише бавили, много касније, најпознатији психолози, као што су Зигмунд Фројд (1856-1939.) и Алфред Адлер (1870-1937.), који су сматрали да основни узроци насиља код човека леже у његовој урођеној агресивности и утицају наслеђа. За разлику од ових научника, чије ставове је делила и Мелани Клајн (1882-1960.), пионир и оснивач дечије психоанализе, представници различитих психолошких школа су сматрали да узрок насиља није наслеђе и да ово криминогено понашање не настаје и не развија се под утицајем наслеђа, него да се, напротив, оно стиче услед деловања бројних других фактора, при чему су наводили, пре свега, утицај породице, тј. окружења у коме деца одрастају и „копирају“ понашање својих најближих. Веома су интересантна и схватања неких других аутора, који сматрају да до агресивног понашања долази због непостојања довољног нивоа толеранције према одређеној стресној ситуацији, која настаје услед неког разочарања (осујећености, лишености), као и несклада између предузетих активности и њихових последица.[10]

Неспорно је да свако насилничко понашање, у мањој или већој мери, оставља бројне последице, како на појединце, тако и на цело друштво. Наравно, насиље се не испољава у свакој земљи на исти начин и у истом степену, па се зато, не може са сигурношћу утврдити штета коју оно оставља, али је сигурно она превелика. Тако, на пример, за САД се процењује да, према неким финансијским истраживањима, насилничко понашање проузрокује штету која износи неколико стотина милијарди

[7] Према Књизи постања (4,2), син Адама и Еве – Каин је убио свог млађег брата Авеља из љубоморе.
[8] О овоме видети шире: Bjelajac, Ž., Matijašević, J., Nasilje kao oblik socio-patološkog ponašanja, *Kultura polisa*, 10/2013, str. 409–425.
[9] Ćurčić, S.P., Nikolić, G., Nasilje kao društveni fenomen, *Kultura polisa*, 2/2022, str. 4.
[10] Videti šire: Garaigordobil, M. Psychology of Hatred and Violence: Definition, Explanatory Theories, Cognitive-Emotional Factors, and Prevention Strategies, In: Cunningham, H.R., Berry, W.F. (Eds.), *Handbook on the Psychology of Violence*, Nova Science Publishers, New York ,2012, pp. 104-107.

долара. Сигурно је да и савремени облик породице,[11] као основне „ћелије“ сваког друштва, које је данас индивидуализована заједница, доприноси томе да постоји све мањи степен самоконтроле и окренутости заједничком животу. У колективистичким заједницама је била другачија ситуација, где су породице биле бројне, постојала је контрола понашања сваког члана, поштовали су се старији од стране млађих (без обзира на њихово образовање, статус и слично) што је све довело до дехуманизовања друштва.

Врсте насилничког понашања у свету и код нас

Неспорно је да свака врста насиља, у мањој или већој мери, оставља тешке последице, како на појединце, тако и на цело друштво. Оно што посебно треба да истакнемо јесте чињеница да су ове последице најпогубније за децу, која су изложена неком облику насилничког понашања. То се лако може уочити на основу бројних истраживања, која указују на то да таква деца, пре или касније, могу да покажу одређене склоности према некој врсти психичког (медицинског) проблема.

Када је реч о класификацији насиља, можемо рећи да криминологија, као научна дисциплина, која се бави изучавањем природе и обима, узрока и последица, контролом и превенцијом криминалног понашања (на индивидуалном и на друштвеном нивоу), разликује бројне облике таквог противправног понашања. Ту мислимо, пре свега, на различите врсте убистава, сексуалног злостављања, силовања, злостављања малолетних, пунолетних и старијих људи и слично. Међутим, морамо указати и на то да, кроз историју, све до најновијег времена, поједини облици насилничког понашања нису били подједнако осуђивани у друштву. На одређене разлоге за то смо већ указали у претходном тексту, али је несумњиво такав неједнак однос санкционисања оваквог криминогеног деловања био последица вишевековне прихваћене „културе“ и устаљене традиције. Наиме, и само римско право, које се односи на римски правни систем (постојао од оснивања Римског краљевства 753. године п.н.е, па до пропасти Византије 1453. године[12]), као и хиљадугодишња религија, имали су у себи догматска учења (схватања), по којима је постојало преимућство мушкарца у односу на остале чланове породице. Отуда је и сам феномен насиља над малолетном децом и припадницама женског пола тако дуго остао на маргинама збивања и почео да се проучава (нешто озбиљније), тек у XX веку, прецизније крајем овог века, који је пре две и по деценије остао иза нас.[13] Слична ситуација је и са сексуалним насиљем, које је једна врста физичког насиља, с тим што се од краја XX века, па све до сада, све више проучава тзв. емоционално насиље, под којим се подразумева деградирање (обезвређивање, ниподаштавање, потцењивање, оспоравање, понижавање, дискредитовање и слично) појединца и његових способности, које се тичу размишљања, закључивања, учења и, једноставно, генералног обраћања пажње на ствари око себе. Нагли развој интернета и технологије довео је до једне нове врсте криминогеног понашања – дигиталног насиља, које веома лако добија своје нове облике.

У настојању да коаутори овог рада, због ограничености његовог обима, дају на што мањем простору, што бољи преглед врста насиља, прво питање које су себи поставили јесте који облик овог противправног понашања, најпре да анализирају. Приклонили су се мишљењу да, због свог значаја, учесталости, пораста и последица

[11] Данас је то, најчешће, тзв. „нуклеарна породица“, коју чине само родитељи и деца, за разлику од ранијих породичних задруга, односно неких других, још старијих облика породичног живота.
[12] Византија, као Источно римско царство, основана је 330. године, била је на врхунцу своје моћи и величине 555. године под владавином Јустинијана I, а укинута 1453. године, османским освајањима, пре свега, престоног града Цариграда (раније Византиона, затим Константинопоља, а данас Истанбула).
[13] Englander, E., *Understanding Violence*, Lawrence Erlbaum & Associates, 2003, pp. 25–29.

укажу, пре свега, на насиље међу младима. Наиме, ова чињеница посебно забрињава, како у целом свету, тако и код нас, јер се ова врста насиља раније примећивала на појединим спортским и музичким догађајима (посебно, оним који су веома масовни), различитим манифестацијама, после боравка у школским објектима, тј. када су ученици основних или средњих школа ван контроле или увида просветних радника у њихово понашање. Међутим, данас је та слика знатно измењена, јер се овај облик насиља манифестује на различите начине, при чему се то дешава скоро свакодневно, не бирајући средства, брутално и сурово (употребљавају се шипке, ланци, ножеви, пајсери, палице, а у неким случајевима и ватрено оружје – о томе ће бити речи у следећем поглављу). То се може видети на улици, у дискотекама, на спортским приредбама, али врло често и у самој школи и то, не само у великим градовима, него и у малим срединама, јер често долази до „имитирања“ једних од стране других и жеље да се „покажу“ у својој средини, да скрену пажњу на себе. Велику, али негативну улогу у томе имају медији, који су присутни свакодневно у животу младих људи, с тим што треба нагласити да то нису више новине, радио, телевизија и друга гласила, него све више „паметни“ мобилни телефони, интернет који пружа неограничене могућности за прикупљање информација, видео игре које су, често, насилне и могу да доведу до трагичних последица.

Оно чега раније није било, а последње две деценије је све интензивније, јесте да млади не беже од насиља и не крију своја дела, него напротив, све то што раде, врло често снимају мобилним телефонима, међусобно размењују и, како они кажу, „дижу“ на друштвене мреже. На тај начин, ступају врло лако у комуникацију са својим истомишљеницима, пратиоцима, присталицама и другим учесницима, а „резултат“ свега тога је чињеница да имамо све више насиља и сукоба међу младима. На то нам указују актуелни статистички подаци, а што посебно забрињава, јесте стални пораст (учесталост) таквог понашања младих, као и суровост њихових поступака и снижавање старосне границе младих преступника.[14]

Имајући напред наведено у виду, желимо да у овом делу рада, у најкраћим цртама, дамо приказ и анализу најважнијих врста насиља у свету и код нас. Отуда бисмо, пре свега, указали на насиље у школама, које је посебно специфично због чињенице да је школа одувек, тј. кроз читаво своје постојање, била најважнија образовна и васпитна институција (то и јесте њена основна функција). Предшколске установе, основне, средње, више и високе школе су тако и замишљене да, поред образовања младих и пружања неопходног знања за живот и професионално деловање, васпитавају и оспособљавају генерације које представљају будућност сваког демократског друштва. Зато је школа било ког нивоа (од најнижег до највишег могућег) сматрана једном врстом „светог места“, а просветни радници најуваженијим представницима професионалног деловања. Ту можемо навести неколико земаља, у којима се, према једној међународној студији, највише поштују просветни радници, као што су Јужна Кореја, Кина, Јапан, Холандија, Грчка, Сингапур, Нови Зеланд и друге. Тако, на пример, у Јапану су учитељи представници једине професије која се не клања цару (он се у овој далекоисточној земљи сматра једном врстом божанства), јер и сам цар зна да не може без учитеља. Такође, јапанска деца свакога дана са својим учитељима чисте школу, како би се научили да поштују чистоћу, здравље и рад, а основни циљ образовања у млађим разредима (где нема оцењивања), јесте стварање (изградња) здраве личности и слично. Управо се, због тога, кроз целу историју постојања школског образовања истицао значај школе (без обзира на ниво образовања), неопходност поштовања тог „светог места“ од стране ученика, јер се у њему врши њихово васпитавање и оспособљавање за живот, као и такав

[14] Видети шире: Martić, M., Nasilje u savremenom društvu, *Научно-стручни часопис „СВАРОГ“*, 23/2021, стр. 130.

однос просветних радника према својој професији. Зато је сасвим природно што се за насиље у оваквим установама сматра великим злом и да се то, ни у ком случају не сме очекивати, нити сматрати неком природном појавом, тј. оправдавањем да су починиоци малолетни и да не могу да схвате тежину својих поступака.

Међутим, данас имамо, у огромном броју земаља у свету чињеницу да је насилничко понашање у школама постало нешто сасвим нормално, безмало се може рећи да је то данас сасвим нормално (да не кажемо модерно), односно тенденција којој теже млади и да се, често, такмиче у томе и снимају путем савремених мобилних телефона. Услед чињенице да су, данас, почев од најранијег детињства, младима доступне скоро све информације, ученицима постају идоли не научници, успешни привредници, хуманитарци и друге позитивне личности, него тзв. „жестоки момци“, који живе у брзо стеченом богатству. Најчешће се не обраћа пажња како су до тога дошли, које су последице таквог нереалног живота и чему све то води. Ова врста насиља има бројне облике, али су најважнија два – физичко и вербално (не зна се које је теже). Први облик се испољава у тучама, физичким обрачунима, малтретирању и слично, а други у вређању, омаловажавању, исмевању, измишљању одређених података и „подизања“ на друштвене мреже, монтирању фотографија и непоштовању основних моралних, радних и других вредности, које су одувек красиле једно лице.

Поред вршњачког насиља, тј. насиља у школама, веома значајна врста овог криминогеног понашања је тзв. „мобинг“, тј. насиље које се остварује на радном месту. Треба рећи да ни то није нешто ново, јер се среће кроз историју, у већем или мањем обиму, а његов интензитет зависи, пре свега, од саме личности појединца и његове склоности да, у одређеном моменту и на одређеном месту, према својим потчињеним сарадницима, злоупотреби свој положај и функцију коју обавља. Такође, и овде постоје бројни облици о којима су писали бројни научни радници који су се бавили истраживањем ове проблематике (пре свега, од почетка XX века), од којих бисмо издвојили само оне који се најчешће срећу, као што су континуирано приговарање, омаловажавање, ширење лажних информација, изношење „трачева“, исмевање, спречавање напредовања у струци и на радном месту, бојкотовање, игнорисање, стално критиковање, подметање одређених „сплетки“, неуважавање правих вредности које запослени поседује, негативно коментарисање о радној способности запосленог или његовој стручној спреми и слично.[15]

Посебно забрињавајућа врста насиља која је, данас, према савременим истраживањима и статистичким подацима најчешћа, јесте – насиље над женама, које се не дешава само у примитивним (руралним) срединама од стране мушкараца који су ниског образовања, него и у другим срединама, као што су мањи или већи градови и то од стране високо образованих људи, најразличитијих професија. Оно што, такође, веома забрињава, јесте чињеница да жртве таквог насиља (особе женског пола), у највећем броју случајева не пријављују извршено насилничко понашање од стране својих партнера из различитих разлога – страх од угрожавања егзистенције, срамота у средини у којој живе и раде, брига за будућност своје деце и њихово школовање, финансијска несигурност и зависност од мушкарца, претње насилника да ће наставити са таквим понашањем према њима и слично. Зато, многе жене остају у породици, иако су доживеле насиље од својих брачних партнера или, уколико им је угрожен живот, одлазе у тзв. „сигурне куће“ (саме или са својом децом), којих је данас све више, кријући сопствени идентитет.

[15] За овакав облик насиља се каже да је то вербално, емоционално насиље, у виду психолошког малтретирања запосленог (или запослених).

Просто је несхватљиво да, данас, у XXI веку, имамо пораст насиља према женама, као нежнијем и лепшем полу, како у свету, тако и у нашој земљи и окружењу, али је још несхватљивије да постоји пораст насилничког понашања према лицима која су највеће богатство сваког друштва и будућност било које заједнице – сопственој деци. И ова врста насиља има бројне облике, почев од физичког, преко психичког и других облика понашања, као што су небрига и запостављање детета, злостављање, агресија, емоционално малтретирање, садизам и други брутални облици који могу да падну на памет једном припаднику „људског“ рода[16]. Насиље над децом је, нажалост, познато од најраније историје (слободно можемо рећи, од самог постанка човека), али данас забрињава податак да од половине XX века, па све до данас, оно добија нове и све теже облике, због чега се шира друштвена јавност све више интересује за њихово откривање, спречавање и превенцију, као и осуду и санкционисање починилаца. Ако се то раније могло, донекле, толерисати и оправдавати различитим разлозима (преваспитање, кажњавање због неких преступа, непоступање по саветима и захтевима родитеља, необразованост, непостојање уставних и законских прописа о гарантовању дечијих права и слично), данас је то просто несхватљиво, јер живимо у демократским друштвима (већина је таквих у свету или се, бар тако представљају), у веку незабележеног информационог и технолошког напретка, међусобног уважавања и узајамне толеранције[17].

Међутим, не можемо, а да приликом класификовања насиља и анализе појединих врста овог криминогеног понашања, не поменемо и један посебан облик, који се могао срести и у прошлим вековима људског постојања (мада у знатно мањем обиму)[18] – насиље деце над родитељима. Данас је то, нажалост, све чешћа појава, која је карактеристична за савремено доба, а посебно прве деценије XXI века, чему су посебно допринели бројни медији, друштвене мреже и могућност брзог комуницирања и добијања информација, као и њихове размене у року од неколико секунди. Сигурни смо да делимо мишљење највећег броја читалаца овог рада да је такво понашање несхватљиво и представља један од највећих грехова у животу сваког човека, јер су нам родитељи подарили живот, васпитавали, школовали, дали све од себе и подарили љубав. Зато заслужују доживотно поштовање и захвалност од стране њихове деце. Наиме, породица је одувек била основна ћелија друштва, које се од свог постанка заснивало на добро уређеним породичним односима, узајамном поштовању чланова такве заједнице, њиховом помагању, уважавању и слично. То се, посебно, могло видети у тзв. „породичним задругама“, које су постојале и у бившим југословенским републикама, али се временом, услед промена друштвених односа у свету уопште, ова заједница свела на тзв. „нуклеарну породицу“, коју чине само родитељи и њихова деца (којих је, нажалост, све мање услед бројних разлога, као што су: каријеризам, хедонизам, тренд нерађања, лоше финансијско стање и слично). Савремена кретања у већини демократских и развијених земаља, жеља оба пола за стварањем каријере, економска криза у свету и бројним националним друштвима, трка за профитом и обезбеђивањем егзистенције, еманципација жена (наравно, то је добро, али има одређене последице, због изласка жене из породице и немогућности да се довољно посвети васпитавању

[16] Kovačević, B., *Nasilje i djeca,* Centar za publikacije, Pravni fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2005, str. 12-13.

[17] Толеранција се, данас, најчешће зајемчује и највишим општим правним актима у једној држави – уставима, уставним повељама, уставним законима и другим актима, који се налазе на самом врху хијерархијске лествице законских прописа.

[18] Имали смо примере насиља, па чак и убистава очева од стране њихових синова, ради наслеђа, а посебно нам на то указују историјски случајеви, како у свету, тако и код нас, убистава у краљевским и царским породицама, ради доласка на престо.

деце), њихово запошљавање и проблеми у свом професионалном животу, доводе до тога да су родитељи доста одвојени од своје деце. Поред тога, данас је знатно повећан степен развода бракова и, отуда, често пута деца немају могућност добијање неопходне љубави оба родитеља, васпитавања, социјализације и слично, што све може да остави негативне последице на њихов даљи емотивни развој.

Оно што се раније није сретало у пракси, а данас је, нажалост све чешће (услед наглог развоја технологије последњих деценија), јесте тзв. електронско насиље, које постаје све доминантније у животу савременог човека, а посебно младих, јер се они, буквално, рађају са највећим технолошким достигнућима. Зато им живот без интернета, најмодернијих мобилних телефона, коришћења друштвених мрежа и других електронских уређаја путем којих (од најранијег детињства) постављају и шаљу текстове најразличитије садржине, фотографије, видео материјал и слично, постаје скоро немогућ. Међутим, ту постоји опасност када се има намера наношења срамоте, повреде достојанства, приватности и слично некој другој особи путем слања неистинитих података, злонамерних порука, неовлашћеног коришћења туђих података, лажним представљањем и различитим узнемиравањем на друге начине. Све то оставља тешке последице за она лица којима се такве поруке шаљу и које, отуда, представљају жртве електронског насиља. Неспорно је да живимо у добу када је напредак технике донео са собом безброј предности и погодности, олакшао свакодневни живот, међусобне комуникације и слично. У свему томе се деца много боље и брже сналазе него њихови родитељи и одрасла лица, али то може да има и своје контраефекте, који се одражавају у електронском насиљу међу младима, који су приближних година (деца или тинејџери)[19] или међу одраслима[20].

У претходном тексту смо говорили о насиљу у породици које чини мушкарци над женама и сопственом децом. Међутим, данас долази до све веће еманципације жена и ширења „демократије“, а то је присутно, посебно од почетка XXI века. Наравно, еманциповање становништва без обзира на пол, боју коже, статус у друштву, религијску припадност и слично је позитивна појава, али за потребе овог рада ћемо навести чињеницу да у појединим државама (а, њихов број је све већи) мушкарци трпе насиље од супротног пола, било као супружници, било као партнери у емотивном односу. Имамо много примера да жене постају насилне, да су склоне различитим пороцима и да се оно изражава не само у физичком облику, него и у вербалном, које се манифестује малтретирањем, омаловажавањем, психичким злостављањем и слично. Врло често се такво насиље не пријављује, али због свог учесталог појављивања, данас се отварају и тзв. „сигурне кће“ за мушкарце. Наиме, чињеница је да овде постоје бројни проблеми, тако да је, данас, насиље према мушкарцима у породици у порасту, како код нас, тако и у бројним другим државама у свету. Прва сигурна кућа за мушкарце у САД-у отворена је у држави Арканзас током 2015. године, док је друга отворена у Даласу (савезна држава Тексас) 2017. године од стране организације „The Family place“. Основни разлог за отварање ових сигурних кућа је, управо, пораст насиља и броја жртава, као и прескуп смештај у хотелима. Зато се у овим сигурним кућама пружају услуге, које се састоје у финансијској помоћи и стварању могућности да лица која се налазе у истој или сличној ситуацији буду заједно, да лакше прихвате судбину која их је снашла и схвате да је сасвим нормално што траже помоћ, да имају емоције и да се осећају тешко погођеним и рањивим, што често доводи и до ситуације да се исплачу. То је био основни разлог што се за само неколико година у Америци број мушкараца који је затражио помоћ путем

[19] То је тзв. „вршњачко насиље“.
[20] То је тзв. „сајбер прогањање“.

телефона СОС више него дуплирао. Наиме, статистике показују да је у 2010. години, тај број износио 5.800, а 2016. године 12.000 мушкараца.[21]

Оно што посебно изненађује и још више забрињава, јесте појава која је све чешћа – насиље ученика над наставницима. Неки подаци говоре да је тога било одувек, али сигурно у далеко мањем броју и обиму. Оно што се данас дешава превазилази сваку границу, јер често можемо да прочитамо у средствима информисања, да је ученик вређао наставника, малтретирао, подсмевао, игнорисао, ширио лажне и злонамерне вести, физички насртао, потегао нож, ошамарио, ранио или убио наставника. Ширењу оваквих појава доприноси, свакако, могућност коришћења интернета и друштвених мрежа на којима се све ово поставља и, уопште, не крије. Наравно, тај проценат насиља над наставницима није свуда исти и зависи од бројних чинилаца, а пре свега, од средине у којој се школа налази (село или град) и типа школе (стручна, техничка, мешовита, гимназија и слично). Времена су се, изгледа, много променила, па просветни радници више не уживају оно неопходно потребно и дужно поштовање од стране својих ученика, као што је некада било.

Поред овог облика насиља, данас срећемо и насиље према животињама, које се огледа у малтретирању, батинању, одсецању појединих делова тела или, чак, убијању животиња. То се све фотографише и снима (најчешће мобилним телефонима), а онда подиже на друштвене мреже.

Све је то разлог да се проучавањем узрока и последица насиља, као и превентивним мерама у циљу његовог спречавања, све више баве социолози, психолози, правници, криминолози и други стручњаци, тј. да се овом деструктивном понашању приђе на један интердисциплинаран начин. О једном од феномена XX века, чији је пораст очигледан у XXI веку – насиљу у школама, посебно ћемо говорити у тексту који следи.

Насиље у Србији

Због свог значаја, интензитета и бројних последица које оставља насилничко понашање, у Републици Србији се последњих деценија спроводе бројна истраживања, тако да се, према подацима који су изложени у једном раду групе аутора пре непуне једне деценије дошло до тога да убедљиво највиши проценат насилника у Србији чине мушкарци (92,2%), као и особе које имају низак образовни ниво (87%), док алкохоличари чине једну четвртину насилника (25%). Такође, изузетно висок степен могућих узрока насиља чине психичка стања, боље рећи психички поремећаји, који се огледају у осећајима тескобе, страха, панике, напетости, унутрашњег немира и слично (22,9%).[22] Свако од нас може, прелиставајући дневну штампу, пратећи телевизијски програм и друге видове јавног информисања, приметити колико има свакодневног насиља у нашој земљи, тј. у нашем окружењу. То је, нажалост, постала наша свакодневница и, када отворимо дневне новине, прво што уочимо јесу информације о најразличитијим врстама насиља. Али, оно што посебно забрињава, јесте чињеница да је насиље у порасту, да појединци или групе који су томе изложени најчешће ћуте и трпе (из различитих разлога), а да починиоци који противправно поступају угрожавајући нечији живот или доводећи у питање нечију личност, врло често остају некажњени?!

---

[21] О овоме видети шире: Батавељић, Д., Пружање услуга од стране организација за борбу против сексуалног насиља и трговине људима, у: Вујисић, Д. (ур.), *Садашњост и будућност услужног права*, Институт за правне и друштвене науке, Правни факултет, Крагујевац, 2022, стр. 1019-1038.

[22] Gajić, Z., Milatović, J., Golubović, B., Dadasović, J., Ralević, S., Golubović, J. Sociodemografske i psihijatrijske karakteristike počinilaca ubistva u Srbiji – pokrajini Vojvodini (1996–2005), *Medicinski pregled*, 7-8/2016, 224-229.

Неспорно је да у Србији и даље има далеко више угрожених жена, али је, данас, све већи број жртава насиља међу мушкарцима од стране жена.[23] Због тога је у селу Супска, у општини Ћуприја, отворена прва сигурна кућа за мушкарце на Балкану[24], у оквиру пројекта невладине организације „Мушка сигурност“ и то 2009. године. Поред крова над главом, угроженим мушкарцима се пружају бројне услуге, као што су: смештај, исхрана, савети, тражење решења за њихове проблеме, едукација и слично.

Пре него што се упустимо у детаљнију анализу вршњачког насиља у Србији (што представља и кључну тему нашег рада), не можемо, а да се бар са неколико реченица не осврнемо на једну појаву која је, нажалост, такође сваке године у порасту и која представља најтежи облик насиља уопште, а то је фемицид, који значи убијање жена и девојака због њиховог пола, као резултат насиља интимних партнера, појављивања мржње.[25] То је најекстремнији облик манифестације насиља над женама, а овај термин је први пут настао 1801. године у британској публикацији "*The Satirical Review of London at the Commencement of the Nineteenth Century*" (Сатирични приказ Лондона у част деветнаестог века), док је прва конференција о фемициду одржана 2008. године, под називом „Побољшање разумевања фемицида“ (*Strengthening Understanding of Femicide*).[26] Аутономни женски центар у Београду је 2010. године дао иницијативу и успоставио прву базу за прикупљање података о фемициду у Србији.[27] Тако, на пример, према овим подацима, 2010. године је било укупно 26 особа женског пола, жртава фемицида. У 2013. години, забележен је највећи број случајева фемицида – 43, 2022. године, такође 26, а у првој половини 2023. године, тај број је износио 17. Још увек нема званичних података за другу половину 2023. године, али се надамо да ће се, захваљујући деловању појединих организација које се баве заштитом жена од насиља и превентивном деловању државе, тај број из године у годину смањивати.

Вршњачко насиље у Републици Србији и земљама у окружењу

Оно што морамо нагласити, јесте чињеница да било који вид насиља у школама није ништа друго, него само један облик насиља који срећемо у свакодневном животу и друштвеном окружењу деце. Најприближнија дефиниција вршњачког насиља би се могла дати следећим речима – „Вршњачко насиље је акт који има за циљ да се некоме нанесе штета, а које се понавља током неког временског периода. Код овог насиља однос снага између починиоца и жртве је неравноправан, односно жртва је слабија – што уједно представља и главну карактеристику вршњачког насиља“.[28]

Међутим, иако постоји неподељено мишљење да насиље у школи представља појаву коју срећемо одувек, тј. од када постоји и школа као образовна установа, данас овакво криминогено понашање све више забрињава, јер оно добија на својој тежини,

---

[23] На пример, долази до њиховог омаловажавања у друштву и пред децом, рођацима и комшијама, вређања, неспремања хране, разних врста уцењивања и слично. Поред физичког, веома је присутно и психичко малтретирање, које је још теже!? Батине буду и прођу, али притисак на психу може довести до нервних болести, страха да су сви против њега, да га сви прате, да га мрзе и слично.

[24] Према неким статистикама, најмање 7% мушкараца у Србији су жртве насиља и злостављања у породици.

[25] Ниједна држава чланица Европске уније (укупно их има 27), изузев Малте и Кипра, не препознаје појам фемицида.

[26] Шире о фемициду у: Батавељић, Д., Фемицид као екстремни облик родно заснованог насиља у међународном кривичном праву, у: Ного, С. (ур.), *Будућност међународног кривичног права*, Графичар, Севојно, 2023, стр. 368-380.

[27] Пре тога су једини јавно доступан извор података о фемициду били медијски извештаји.

[28] Nastevski, A., *Vršnjačko nasilje u Srbiji – da li su roditelji i deca prepušteni sami sebi?,* dostupno na: https://nova.rs/vesti/drustvo/vrsnjacko-nasilje-u-srbiji, posećeno: 8.3.2024. godine.

облицима и димензијама. То се дешава у великом броју земаља савременог света, а стиче се, притом, утисак да што се земља налази на вишем степену свог развоја, то је и насиље у њој „развијеније“, тј. модерније и приступачније. Отуда, имамо ситуацију да вршњачко насиље у основним и средњим школама постаје тренд, како у Србији, тако и у земљама окружења, јер бити насилник, данас, значи (по схватању многих младих) бити „неко и нешто“, тј. бити прихваћен и надређен у друштву. Поставља се питање ко је одговоран за ширење насиља у школама, али се, изгледа, најчешће добија исти одговор, без обзира о којој се средини, односно земљи, ради. Ту се мисли, пре свега, на свакодневно добијање информација путем мобилне телефоније, интернета, видео игара, непримерених ТВ садржаја у недолично време, реклама, различитих врста филмова, што све представља велики терет (оптерећење) за младе генерације, које у том обиљу информација, често пута не могу да разлуче и одвоје шта је добро, а шта није за њих.

Пре него што се упустимо у детаљнију анализу вршњачког насиља у Републици Србији, морамо указати и на интензитет ове негативне друштвене појаве у неким од бивших југословенских земаља, како бисмо истражили учесталост неких облика насилног понашања од стране ученика основних и средњих школа. Ова врста насиља се испољава кроз читав низ различитих облика криминогеног понашања једног ученика или групе ученика према њиховом вршњаку, који се испољавају као вербално, социјално, електронско, физичко, па чак и сексуално насиље. Васпитање деце је једно од најважнијих циљева сваког друштва. Такво је било, јесте и биће, али се оно, данас, нашло у кризи и то - како у школи, тако и у породици, као основној ћелији друштва. Запостављене су основне норме понашања, тако да су агресивност и насиље све више присутни у међусобној комуникацији одраслих и деце, али и међу самом децом. Због тога школа треба да буде не само образовна, него и васпитна институција и да реализује бројне програме превенције за сузбијање вршњачког насиља, променом ставова и система вредности у школи, истицањем важности индивидуализације и јачања личности појединца, као и неговањем и уважавањем међусобних различитости.

Имајући у виду да је, данас, насиље (а, посебно, један његов специфичан вид, који се манифестује у облику вршњачког насиља) у сталном порасту, почетком марта ове године одржана је панел дискусија на једној од телевизија са националном фреквенцијом, чије је седиште у Србији. Наиме, о овом проблему су у једној вишечасовној емисији детаљно говорили стручњаци који се баве наведеном проблематиком, а ова дискусија је вођена, истовремено, из ТВ студија у Београду, Загребу, Сарајеву и Подгорици. Том приликом је наведено доста од онога што смо ми утврдили својим истраживањем и написали у овом раду, али је, притом, констатовано и много више од тога, јер је упоредна анализа стања у ове четири бивше југословенске републике, указала на веома незавидну ситуацију када је реч о насиљу у овим друштвима, а посебно међу вршњацима. Дати су бројни предлози, а пре свега, да се граница одговорности смањи, с обзиром да према члану 2 сада важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица[29], „лицу које у време извршења противправног дела, у закону предвиђеног као кривично дело, није навршило четрнаест година, не могу се изрећи кривичне санкције ни применити друге мере које предвиђа овај закон“ (то је тзв. искључење кривичних санкција према деци). „Млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година. Старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година.“[30] С обзиром да је све већи број учиниоца кривичних дела који су млађи од 14

[29] *"Сл. гласник РС"*, бр. 85/2005.

[30] Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, члан 3 став 2-3.

година (понекад, само пар месеци или неколико дана, што они обилато користе и добро су о томе обавештени), од појединих учесника овог панела је потекао предлог да се ова граница са 14 година спусти на 12, како би се, на тај начин, по њиховом мишљењу, вршила превенција њиховог криминогеног понашања.

Најновији облик вршњачког насиља – електронско насиље (*cyberbullying*), испољава се, све чешће, „захваљујући“ савременим технологијама и то, најчешће, путем слања порука са мобилног телефона или рачунара (електронска пошта, друштвене мреже и слично).[31] То доводи до индиректног контакта са вршњацима и представља посебну потенцијалну опасност и штету, с обзиром да дете које је жртва оваквог противправног понашања, губи сферу приватности и сигурности, а за разлику од директног облика насиља, овде починилац остаје непознат, јер може да користи лажне идентитете и потпуно непознате бројеве телефона.[32] Што је посебно опасно, јесте чињеница да се, реално, може очекивати пораст оваквог облика насиља, имајући у виду стални технолошки напредак, који је на располагању већини младих људи. На пример, у развијеним и средње развијеним земљама света (тако је у Србији и земљама њеног окружења), преко 90% деце у основној школи имају мобилни телефон, а преко 80% рачунар и приступ интернету, а већина користи друштвене мреже.

Подаци о учесталости доживљеног насиља међу децом у Хрватској доста варирају, зависно од тога о којем облику насиља се ради, као и који узраст деце је у питању. Међутим, према неким најновијим истраживањима, преко 30% ученика у овој бившој југословенској републици је жртва насиља, при чему се на вербално насиље односи по једна четвртина (25%), а на електронско насиље близу 10%.[33] Када је реч о полу, онда се из наведених истраживања види да су девојчице ређе насилне у односу на дечаке, али оне раније од њих почињу да користе социјалне облике насиља над другима. Последице доживљеног вршњачког насиља у Хрватској (а тако је слично и у другим земљама), огледају се у повишеној депресији, усамљености, губљењу самопоуздања, самопоштовања, повећању страха и слично, а неки аутори наводе и могућност појављивања суицидних мисли, као последицу доживљеног вршњачког насиља.[34] Такође, према неким резултатима ових истраживања, између 40% и 80% ученика, зависно од тога о којој врсти насилничког понашања се ради, је бар једном доживело неки облик вршњачког насиља, а између 5% и 15% ученика, скоро свакодневно доживљава неки од ових облика, при чему је најучесталије оговарање.

Анализирајући резултате истраживања до којих се дошло у Босни и Херцеговини, указујемо да је као најфреквентнији облик насилничког понашања идентификовано сукобљавање са вршњацима због „разлика у мишљењу“. Наиме, према анкетама које су обављене у једном броју основних школа БиХ, утврђено је да се 6% ученика изјаснило да се то дешава „веома често“, 7,25% ученика је рекло да до тога долази „често“, док је 32% нагласило да то „зависи од ситуације“. Наравно, ова истраживања су указала и на чињеницу да, поред сукобљавања са вршњацима, долази и до вербалног сукобљавања са професорима, вређања људи и других облика вербалног насиља. Охрабрује чињеница да, иако оваква понашања треба да буду схваћена веома озбиљно у васпитном раду, проценат особа са насилним понашањем у БиХ није већи од 2%.[35] Зато је неопходна

[31] Најзначајнија особина ове врсте насиља, јесте чињеница да дете може да буде изложено таквом понашању својих вршњака, буквално, све време, тј. 24 сата дневно (континуирано).
[32] То је анонимно вршење насиља над другима.
[33] Videti šire: Ercegovac Reić, I., Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom, *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 2/2016, str. 253-254.
[34] То је, посебно, случај када је реч о дуготрајном доживљавању оваквог насиља, тј. злостављања.
[35] Milojković – Čović, D., Vršnjačko nasilje, *Primus (PRI) - bankarstvo, ekonomija, pravo i informatika*, 1/2016, str. 185.

много већа повезаност између деце и родитеља и укључивање припадника млађе генерације у разговоре који су кључни за одржавање и нормално функционисање породице. Наиме, само стабилна и јака породица представља основу за здрав социјални и психофизички развој сваког детета. У Босни и Херцеговини је слична ситуација као и у другим бившим југословенским земљама, јер су родитељи, због убрзаног начина савременог живота и борбе за обезбеђивањем егзистенције своје деце, често пута одсутни и одвојени од својих укућана. Они немају времена да се довољно посвете васпитавању своје деце, која се, отуда, могу осећати запостављеним. Потребно је да чешће буду са својом децом и да прате њихове жеље, потребе, навике, промене у понашањима и успех у школи, да буду обавештени о томе са киме се деца друже, у каквом су окружењу, где проводе своје слободно време и да благовремено делују, уколико уоче промене у расположењу, навикама и другим особинама своје деце.[36]

Поставља се питање који су главни узроци оваквог стања и све чешће појаве криминогеног понашања ученика у основним и средњим школама. Према мишљењу бројних теоретичара, ту свакако спада реформа образовног система у БиХ, као и бројне промене и хармонизација (усклађивање) националних прописа са европским законодавством, а све у циљу приближавања Европској унији и уласка по сваку цену (што пре) у ову велику европску породицу. Наравно, то није нимало лако и све те нагле активности и промене воде ка неуређености образовног система и његовом разграђивању, услед чињенице да се жељене новине не могу тако лако увести и практично применити. Наиме, постоје бројни технички и материјални проблеми са којима се школе сусрећу, као и неусклађености у постојећем и жељеном образовном систему, преоптерећеност наставног плана и програма, који често није сагласан потребама и интересовањима ученика. Све то може да изазове одређена негативна понашања код ученика, фрустрираност и недовољно интересовање за школу, па чак и одбојност према њој. Никако се не сме изгубити из вида свеопшта криза у коме се ова бивша југословенска република налази,[37] као и подељеност школа према националној опредељености, тако да све то утиче на пораст делинквентног понашања младих. Управо, због тога, наглашавамо приоритетну улогу породице и школе, као најважније чиниоце социјализације младих, јер у њима деца проводе највише времена. Зато се очекује да родитељи и наставно особље на време идентификују овакво понашање и сузбију његово ширење, превентивним деловањем у циљу спречавања,[38] јер вршњачко насиље прераста оквире школских установа и врло лако може да постане (у многим државама то већ и јесте) проблем друштва у целини. Отуда је улога свих друштвених институција на изграђивању другачијег система вредности код деце и омладине од одлучујућег значаја и да се промене у понашању и ставовима најмлађих морају на време уочити, превенирати и претворити у позитивно, конструктивно деловање. На крају, морамо рећи и то да се коаутори овог рада слажу са мишљењима многих теоретичара, који указују на то да се овакве негативне појаве криминогеног понашања младих могу довести у везу са процесом транзиције у коме се босанско-херцеговачко друштво налази (који, несумњиво, предуго траје и не зна се када ће се завршити), као и са вишегодишњим ратом, без обзира што је прошло пуне три деценије од његовог завршетка.

Због ограничености обима овог рада и главне теме којој је он посвећен, текст који следи посветићемо анализи наведеног стања у Републици Србији. Наиме, за насиље, без

---

[36] Видети шире: Плут, Д., Попадић, Д., Приручник за примену протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Београд, 2007.

[37] Ова криза се може лако уочити у скоро свим областима друштвеног живота, тако да разликујемо више њених облика, као што су: политичка, економска, социјална, културна, међуетничка и слично.

[38] Trgić, B., Milić, S., Nasilje u školi kao trend savremenog društva, *Zbornik radova Nauka i društvo*, 1/2022, str. 367.

обзира где се примењује, може се рећи да представља криминогено понашање, које има за циљ да се другоме нанесе психички или физички бол. То исто важи и за вршњачко насиље, па је зато у Републици Србији, Министарство просвете, науке и технолошког развоја почело од 2006. године са спровођењем програма „Школа без насиља – ка сигурном и подстицајном окружењу за децу“, уз стручну и финансијску подршку UNICEF-а (*United Nations Children's Fund* - Дечји фонд Уједињених нација). Такође, сарадњу у овом програму свесрдно пружају и Министарство здравља, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Савет за права детета Владе Републике Србије и Завод за унапређивање образовања и васпитања, а од 2008. године, партнерству су се прикључила још три министарства: Министарство унутрашњих послова, Министарство спорта и Министарство туризма и омладине.

Основни циљ овог програма се састоји у стварању безбедних и подстицајних средина за учење, рад и развој, а њиме су, до сада, обухваћене 273 школе у 90 места у Србији са више од 18.000 запослених и више од 230.000 ученика. Резултати до којих се дошло овим истраживањима у првих 50 школа су доста забрињавајући, а спроведени су на узорку од 27.000 ученика и 3.400 одраслих, јер су указали да је 65,3% ученика бар једном, а 24% више пута било изложено неком облику насилног понашања у периоду од три месеца. Притом, треба нагласити да се проценти вршњачког насиља разликују од једне школе до друге, тако да се крећу у износу од 48% до 80%. Бројни су облици насилног понашања у школским установама, али су најзаступљенији: вербално насиље, сплеткарење, ширење лажи, претње и застрашивања, при чему треба нагласити да су дечаци више склони физичком насилништву, а девојчице психичком, као што су: понижавање, искључивање из групе и слично.[39] Отуда је реализација овог програма веома значајна, јер је он поставио темеље за доношење Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у васпитно-образовном систему Републике Србије, као и правилника и приручника за његову примену. Све то обавезује школе у Србији да заузму и одрже активан став према насиљу над децом у својим срединама, али и да формирају одговарајуће тимове и израде неопходне програме за наведену заштиту. Само се заједничком, континуираном и осмишљеном акцијом свих напред наведених министарстава, локалних заједница, секретаријата за образовање, стручних институција, спортских клубова, удружења и бројних компанија, може зауставити вршњачко насиље у Републици Србији.

Периодично оцењивање ефикасности (ефективности, утицаја, одрживости, важности и слично) овог пројекта у контексту постављених циљева, указала је да је овај програм веома потребан за све школе у Србији, утолико пре што само ретки изузеци од васпитно-образовних установа имају искуство и знање да се носе са овим проблемима и имају довољно системских инструмената на које могу да се ослоне у овим активностима. Наравно, овај Програм је тако конципиран да у себи укључи све ученике и наставнике, али и читаву школу и локалну заједницу. Наиме, сматра се да само један такав, свеобухватан програм, може да доведе до ефикасних и одрживих промена у циљу превенције насиља и конструктивног реаговања на такве облике криминогеног понашања. Од почетка примене Програма „Школа без насиља – ка сигурном и подстицајном окружењу за децу“ у Републици Србији, прошло је скоро две деценије и то представља период у коме можемо да сагледамо главне промене до којих је овај програм довео. Ту мислимо, пре свега, на подизање свести о насиљу и повећању осетљивости ученика, родитеља и запослених у школама на питања насилничког понашања, повећање сигурности деце и одраслих у школама, смањење броја тежих

[39] Gojković, V., Vukičević, L., Vršnjačko nasilje – Bullying kod učenika srednjih škola, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 1-2/2011, str. 203.

облика насиља и смањење насиља у млађем узрасту, повећање капацитета ученика да реагују на овакве криминогене појаве и њихове спремности да пријаве исте уколико их примете у свом окружењу, побољшање мреже заштите и мотивације за успешно спровођење и реализацију започетих активности овог програма.

Данас се, оправдано, поставља питање какве су школе у којима има мање насиља, односно шта је допринело таквом стању, коме треба увек тежити? Уопштено гледано, главни разлози за такво (позитивно) стање, јесу добри односи између одраслих и ученика, што је допринело подстицању кооперативности и везаности за школу.[40] Посебно је битно нагласити да је наведени Програм усмерен на све у школи, како на ученике и наставнике, тако и на родитеље и околну заједницу, а све у циљу превенције вршњачког насиља, јер „Насиље не престаје само. Зауставимо га заједно".[41]

Приводећи крају овај рад, навешћемо само неколико карактеристичних примера вршњачког насиља у Републици Србији. За неке од њих, због своје бруталности, чуо је цео свет, а неки су, ипак, остали прекривени велом тајности. Наиме, чињеница је да се деца не рађају зла, али када почине неко лоше дело, онда им треба пружити помоћ и дати подршку да промене своје понашање. Тако је према подацима UNICEF-а из 2019. године, око 65% ученика, бар једном доживело насиље, док је око 22% њих пријавило учестало вршњачко насиље. Познат је случај трагедије из 2011. године, када је Алекса Јовановић, стар само 14 година, извршио самоубиство, зато што је дуго био изложен вршњачком насиљу, али и до данас није усвојен предложени „Алексин закон" из 2016. године у Народној скупштини Републике Србије. Такав изостанак реакције надлежних доводи до нових и све тежих случајева насиља, тако да вршњачко насиље прераста у озбиљно кривично дело, понекад и у садистички чини и представља проблем глобалних размера (школа је безбедно место само за половину ученика у узрасту од 13 до 15 година).[42] Један од стравичних примера десио се у августу 2021. године, када је дечак од 14 година, поломљеном флашом исекао девојчицу стару 13 година по лицу и бутини, која је стала у одбрану свога брата. Зато се, оправдано, питају стручњаци (клинички психолози и лица задужена за превенцију породичног и вршњачког насиља), шта је то што може да наведе дете у том узрасту на толику агресију и такво насиље, које често пута може да буде кобно по живот друге деце.

Најекстремнији пример је серијско убиство у Огледној основној школи „Владислав Рибникар" у Београду, које се десило 3. маја 2023. године, када је ученик седмог разреда убио девет ђака и чувара школе и неколико њих тешко ранио, што представља најтежи облик таквог злочина на Балкану. Дан касније, почињен је стравичан масакр у околини Младеновца, када је Урош Блажић извршио тешко убиство девет особа и ранио 13, при чему се терети и за отмицу, отмицу возила и за недозвољено поседовање оружја и експлозивних направа. Што је још теже схватљиво, јесте чињеница је он још од раније познат по свом криминогеном понашању, да је поседовао и набављао недозвољено оружје, да за то није процесуиран, нити кажњен, а да сада, за ово монструозно дело, може да буде кажњен највише затвором од 20 година (минимум 10 година), јер у тренутку извршења кривичног дела није имао навршену 21 годину живота.[43]

---

[40] Šire: Payne, A., Gottfredson, D., Chapter 7 - Schools and Bullying: School Factors Related to Bullying and School-Based Bullying Interventions, In: Sanders, C., Phye, G. (Editors), *Bullying, Implications for the Classroom*, Academic Press, 2004, pp. 159-176.

[41] Група аутора, Резултати петогодишњег спровођења програма „Школа без насиља", доступно на: http://sbn.mpn.gov.rs/za-skole-i-nastavnike/rezultati-petogodisnjeg-sprovodjenja-programa-8, стр. 4, посећено: 6.3.2024. године.

[42] Ово су подаци према анализи UNICEF-а из 2018. године.

[43] Ово је предвиђено чланом 44а став 2 Кривичног законика, који гласи: „Доживотни затвор не може се изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет једну годину живота."

Само неколико месеци касније, у октобру, десило се насилничко понашање у Панчеву, када је група малолетника напала свог вршњака, који је брутално претучен, а потом и два пута убоден ножем, а разлог је био што је носио дрес Црвене звезде. Брзом акцијом полиције, ови насилници су откривени, али је питање да ли ће, уопште, бити кажњен. Њихов вођа, који је употребио нож, није притворен, већ је после краћег задржавања пуштен на слободу. Одбијао је да сарађује са полицијом и тужилаштвом, негирао кривично дело, бранио се ћутањем, био је бахат и осион и понашао се као да му нико ништа не може. Исте године, у новембру месецу, једна девојчица која иде у седми разред ОШ „Јован Дучић“ у Београду, била је жртва вршњачког насиља, због кога је морала да иде на операцију, јер јој је ученик из њеног разреда сломио нос, а сада га се плаше и родитељи друге деце, јер каже да има „списак и оружје“ и да ће све у разреду да побије. Што је још горе, он је многима од раније познат као такав, тј. да малтретира децу још од другог разреда основне школе, јер је једну девојчицу ошамарио, друго рекао да је она „следећа“, једном ученику, како је волео да каже, песницом је „затворио око“ и слично.

Вршњачко насиље у Србији се, нажалост, још увек налази, како неки кажу, у „лавиринту заташкавања, касне реакције и застарелих закона“, а последица тога је чињеница да је само у току 2023. године, Центру за социјални рад у Нишу стигло преко 150 захтева из нишких основних школа за решавање проблема вршњачког насиља, док је почетак октобра обележила трагедија у Нишкој Бањи, где је тринаестогодишњак убио вршњака. Он за то неће одговарати, јер нема 14 година, а то је исто, приликом хапшења у Београду, после масакра у ОШ „Рибникар“, изјавио и починилац овог злочина, Коста Кецмановић. Почетком фебруара догодио се случај вршњачког насиља у Нишу (насеље Пантелеј), када је старија девојчица (стара 16 година) шутирала млађу (стару 15 година) док је лежала на земљи, а разлог је био њихова свађа услед размене међусобних увреда. Шутирала ју је у стомак, главу и кичму као крупнија и јача, док су остали вршњаци то мирно гледали. Такорећи, истог дана, у ОШ „Цар Константин“ у Нишу, ученицу седмог разреда претукле су три девојчице са маскама и фантомкама и ударале је каменом у главу, након чега се та девојчица пребацила у другу школу. Крајем фебруара 2024. године, девојчица је у школи извадила секиру из ранца, али су јој други ученици и школско особље исту одузели. Почетком марта 2024. године, ученик Пиротске гимназије је претукао другог ученика у дворишту школе, при чему је повређени задобио лаке телесне повреде. Наиме, починилац овог села је за време одмора извадио из ранца цепаницу дрвета и са њом почео да удара свог вршњака, тако да му је судија за малолетнике Вишег суда у Пироту одредио притвор до 30 дана. О овом насилничком понашању су обавештени сви субјекти, надлежни за овакве криминогене појаве.

Такође, овде наводимо једну потпуно неразумљиву (да не кажемо, несхватљиву) реченицу овог Кривичног законика из члана 45 става 1, према којој: „казна затвора не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година.“

Закључак

На основу свега напред реченог, може се видети да је вршњачко насиље у свету, нашем окружењу, као и у Републици Србији и Босни и Херцеговини у порасту. Зато је неопходно предузимати хитне мере, како би се превенирали и спречили овакви случајеви, управо, сагласно оној познатој изреци „Боље спречити, неко лечити“. Поражавајућа статистика у Србији, указује да је свако четврто дете жртва вршњачког насиља, па је отуда формирано Удружење „Друг није мета“ 2015. године, које кроз разне активности врши превенцију и сузбијање оваквог понашања. Такође, Влада Републике Србије је 2019. године, као вид превенције, основала Радну групу за заштиту од вршњачког насиља, док је Министарство просвете 2022. године, основало још једну Радну групу за превенцију и спречавање насиља у систему образовања и васпитања. У међувремену, у покушају сузбијања насиља (пре свега, вршњачког), 2021. године је покренута национална платформа „Чувам те“, уз подршку Канцеларије за информационе технологије и електронску управу.

Сматрамо да треба наставити активности у овој области, које могу допринети васпитавању најмлађих, њиховом даљем образовању, превенцији и одвраћању од било каквих облика криминогеног понашања, како у школи коју похађају, тако и на улици, дворишту или било ком другом месту. Свакако је ту одговорност државе, тј. највиших политичких институција, Министарства унутрашњих послова, јавних тужилаштава и судова, установа задужених за превенцију насилничког понашања и свих других чланова наше заједнице, на првом месту. Потребно је да се ситуација у којој се налазимо схвати најозбиљније, док не буде сувише касно, јер наведени примери озбиљно упозоравају на чињеницу да они који треба да се баве овим послом, тј. који су едуковани, оспособљени, стручни и дужни да то раде, јер за то примају доста добре плате, не раде свој посао.

Литература

1. Батавељић, Д., Пружање услуга од стране организација за борбу против сексуалног насиља и трговине људима, у: Вујисић, Д. (ур.), *Садашњост и будућност услужног права*, Институт за правне и друштвене науке, Правни факултет, Крагујевац, 2022.
2. Батавељић, Д., Фемицид као екстремни облик родно заснованог насиља у међународном кривичном праву, у: Ного, С. (ур.), *Будућност међународног кривичног права*, Графичар, Севојно, 2023.
3. Bjelajac, Ž., Matijašević, J., Nasilje kao oblik socio-patološkog ponašanja, *Kultura polisa*, 10/2013.
4. Gajić, Z., Milatović, J., Golubović, B., Dadasović, J., Ralević, S., Golubović, J. Sociodemografske i psihijatrijske karakteristike počinilaca ubistva u Srbiji – pokrajini Vojvodini (1996–2005), *Medicinski pregled*, 7-8/2016.
5. Garaigordobil, M. Psychology of Hatred and Violence: Definition, Explanatory Theories, Cognitive-Emotional Factors, and Prevention Strategies, In: Cunningham, H.R., Berry, W.F. (Eds.), *Handbook on the Psychology of Violence*, Nova Science Publishers, New York ,2012.
6. Gojković, V., Vukičević, L., Vršnjačko nasilje – Bullying kod učenika srednjih škola, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 1-2/2011.
7. Група аутора, *Резултати петогодишњег спровођења програма „Школа без насиља“*, доступно на: http://sbn.mpn.gov.rs/za-skole-i-nastavnike/rezultati-petogodisnjeg-sprovodjenja-programa-8.
8. Englander, E., *Understanding Violence*, Lawrence Erlbaum & Associates, 2003.
9. Ercegovac Reić, I., Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom, *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 2/2016.
10. Kovačević, B., *Nasilje i djeca*, Centar za publikacije, Pravni fakultet u Banja Luci, Banja Luka, 2005.
11. Martić, M., Nasilje u savremenom društvu, *Научно-стручни часопис „СВАРОГ“*, 23/2021
12. Milojković – Čović, D., Vršnjačko nasilje, *Primus (PRI) - bankarstvo, ekonomija, pravo i informatika*, 1/2016.
13. Nastevski, A., *Vršnjačko nasilje u Srbiji – da li su roditelji i deca prepušteni sami sebi?*, dostupno na: https://nova.rs/vesti/drustvo/vrsnjacko-nasilje-u-srbiji.
14. Payne, A., Gottfredson, D., Chapter 7 - Schools and Bullying: School Factors Related to Bullying and School-Based Bullying Interventions, In: Sanders, C., Phye, G. (Editors), *Bullying, Implications for the Classroom*, Academic Press, 2004.
15. Плут, Д., Попадић, Д., *Приручник за примену протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Београд, 2007.
16. Trgić, B., Milić, S., Nasilje u školi kao trend savremenog društva, *Zbornik radova Nauka i društvo*, 1/2022.
17. Ćurčić, S.P., Nikolić, G., Nasilje kao društveni fenomen, *Kultura polisa*, 2/2022.

Prof. dr. Dževad Drino[1]

Originalni naučni rad
UDK 323.23:347(37)

DELICTA PUBLICA IUS ROMANORUM- JAVNI DELIKTI RIMSKOG PRAVA

Apstrakt
Rimska pravna nauka se srazmjerno malo bavila problemom krivičnog prava,sistematizacijom ili analizom prestupa i kazni,pa stoga ne postoji nikakav „krivični zakonik ili kodeks“ koji bi bio sastavljen u Rimskom carstvu, u kome su se protupravne radnje dijelile na *delicta publica i delicta privata*. Poznata Ulpijanova distinkcija *ius publicum-ius privatum* ne označava samo međusobno jasno odvojene grane prava, kako se često jednostrano tumači, nego isto tako ukupnost pravnih pravila sagledanih sa aspekta interesa države ili interesa pojedinca.Takvim se pristupom zanemaruje terminološko razlikovanje *crimina i delicta*, a s druge strane, odustaje od primjene savremene distinkcije krivično-građansko prema kojoj bi *crimina* bila nedopuštena djela koja gone i kažnjavaju pravosudni organi u javnom krivičnom postupku, a *delicta* nedopuštena djela koja gone oštećeni pojedinci u građanskom sudskom postupku privatnom tužbom isključivo reipersekutorne prirode. *Delicta publica*,koja se u drugoj polovini Republike nazivaju *crimina*-zločini, jesu radnje koje narušavaju interese države kao cjeline ili radnje koje su izvršene protiv pojedinca,a koje izazivaju organizovano kažnjavanje od strane države. Sama podjela datira,ako ne i ranije, iz vremena Zakonika XII tablica (450.g. stare ere), dok se u republikanskom razdoblju karakter kazne od religioznog sredstva otkupljenja preobražava u sredstvo ostvarenja društvene potrebe za pravdom.
Tako Ciceron u svom djelu *„De oratore“* (I, 43,194.), navodi šest oblika kažnjavanja za *„ljudske greške i prevare*“, i to: Imovinske kazne *(damna)*, gubitak dobrog glasa *(ignominia*), utamničenje (*vincula*), šibanje *(verbera*), izgon (*exilium*) i smrt (*mors)*. Samo utamničenje, odnosno zatvor *(vincula,carcer)* nema karakter kazne već preventivnog sredstva čuvanja počinioca *(reus)* ili do suđenja ili do osude, odnosno njenog izvršenja.

Ključne riječi: delikti, kazna, rimsko pravo, sud, zločin.

[1] Pravni fakultet, Univerzitet u Zenici, Ul. Fakultetska 2, 72000 Zenica, BiH
dzevad.drino@unze.ba

Uvodno govoreći, prvim rimskim pisanim zakonom- lex duodecim tabularum,[2] počinje proces odvajanja prava (ius) od religijskih propisa (fas), i to laiciziranje donosi procedure kažnjavanja pravilima parničnog (građanskog) postupka, ali i prepuštanje gonjenja najtežih delikata u javnoj proceduri od strane državnih magistrata *(duoviri perduellionis, tresiviri itd.).* Znanstvene obrade rimskog krivičnog prava su rijetke; jedna od klasika je svakako nobelovca Theodora Mommsena[3] dok su na ex-Yu prostorima najznačajniji radovi zagrebačke profesorice rimskog prava Ivane jaramaz- Reskušić.[4]

Delikti (lat.*delictum*, negacija od *licere*- dozvoliti) predstavljaju protupravne, nedozvoljene radnje čiji učinioci podliježu sudskom progonu, nazivaju se još i maleficium (doslovan prevod- zlodjelo, od *malum*- zlo, *facere*- činiti), i teško je ustanoviti jasan kriterij podjele na javne, koje u pravilu goni država, i privatne, koji su prepušteni sudovanju i parničenju pojedinca. U prvom slučaju počinitelj se goni posebnom vrstom sudskog postupka (iudicia publica), po tužbama koje su često mogli podići i obični građani i gdje se zahtijeva presuda usmjerena ka ličnosti delikventa, čestim zahtjevom i ka smrtnoj kazni.

Delikti se u nastavi rimskog prava u pravilu obrađuju samo kao izvori obligacija *(obligationes ex delicto*) jer je najveći dio gradiva usmjeren ka rimskom privatnom pravu i rimskom građanskom sudskom postupku, koji su i najviše uticali na razvitak današnjeg modernog prava.[5] Rimskopravno razlikovanje *delicta publica- delicta privata* nastaje jačanjem države kada ona progoni i kažnjava javnom kaznom (*poena publica*) u zasebnom krivičnom postupku *(iudicum publicum*) učinioce krivičnih djela. U doba rane rimske države to su krivična djela ubistva pater familias *(parricidium*), najteži oblici izdaje *(perduellio*), dok je krajem republike počeo progon za razne uvrede veličanstva *(crimen laesae maiestatis*), za koje bi imperator jednostavno naredio gonjenje po službenoj dužnosti.[6]

Revolucije robova i kasniji građanski ratovi dovode do uvođenja represivnih mjera pa državnu repesiju dobivaju i radnje koje nisu bile predmet intervencije države, tako javni delikti nisu nikada precizno utvrđeni već im je strano i načelo *nullum crimen sine lege*, na osnovu koga se moglo krivično odgovarati samo sa preciznim određenjem deliktne radnje.

Jačanjem carske diktature,a pogotovo u III stoljeću nove ere, u rimskoj imperiji je dotadašnji formularni postupak sudovanja posve isključen iz prakse ekstraordinarnom kognicijom koja postaje redovnim sudskim postupkom. U znanosti se taj postupak naziva kognicionim jer suci, državni i carski službenici, sada sami kognisticiraju i vode postupak od početka do izricanja presude, što je krupna novina u odnosu na dotašnji slobodan izbor sudaca i rukovodstvo državnog magistrata- pretora.

U oblasti krivičnog zakonodavstva niz zakona izdali su imperator Kornelije Sula (87-79.g. stare ere), tzv. *Leges Corneliae* o uvredama, ubistvima, trovačima iprevarama, potom Cezar i Oktavijan Avgust (tzv. *Leges Iuliae*- o kaznama za djela protiv časti rimskog naroda, za podmićivanje, preljubu, javno čak i privatno nasilje).[7]

---

[2] Zakonik XII ploča- vidi u: Dž.Drino, Drevno pravo /Ancient Law, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica 2021., 137-145.

[3] Objavljena u Lajpcigu 1899.godine na skoro hiljadu strana. Konsultuj T.Mommsen, The History of Rome, 3.ed., New York 1895.

[4] Bibliografija autorice na academia.edu ili na portal Hrvatska znanstvena bibliografija- http://bib.irb.hr/index.html

[5] Konsultuj udžbenike rimskog prava: Arangio- Ruiz, V., Institutioni di diritto romano, XI ed., Napoli 1952., Boras M./Margetić L., Rimsko pravo, Zagreb 1980., Bujuklić, Ž., Rimsko privatno pravo, III izd., Beograd 2013.Egersdorfer A., Predavanja o institucijama rimskog prava, Zagreb 1919., Eisner B/Horvat, M., Rimsko pravo, Zagreb 1948., Horvat M., Rimsko pravo, Zagreb 1980., Puhan,I., Rimsko privatno pravo, Beograd 1969., Stojčević, D., Rimsko pravo, I deo, Beograd 1947., Stojčević, D., Rimsko privatno pravo, Beograd 1978.,

[6] Ante Romac, Rimsko pravo, Narodne novine i Pravni fakultet u Zagrebu, II izdanje, Zagreb 1987.,241.

[7] Frier, B.W.A., A Casebook on the Roman Law of Delict, Atlanta 1989., 33.

Tako je u rimskom pravu od nekadašnje samopomoći i privatne osvete oštećenog, preko komicijsko/magistratskog postupka, reformama Oktavijana Augusta, započetim sa *lex Iulia iudicorum publicorum* iz 17.godine stare ere, došlo do kognicionog, "saznajnog" postupka, odnosno postupka na osnovu utvrđivanja činjenica. Sada u rukama državnih organa dolazi pozivanje pred sud, izricanje presude i njeno izvršenje, gdje umjesto suca laika presudu donosi plaćeni i školovani državni službenik koji više nije posmatrač dvoboja stranaka,već aktivna strana, što je već elemenat inkvizicionog postupka. U takvom sistemu teorija formalnih dokaza potiskuje slobodno sudijsko uvjerenje, a načini i metode prikupljanja dokaza se šire, izazivajući elemente primijenjenih kriminalističkih radnji u postupku istraživanja i otkrivanja počinitelja krivičnih djela.
Tako se postepenim razvojem rimske države u obliku apsolutne monarhije, učvršćuje i mreža hijerahijski organizovanih sudskih organa ali i principi i pravila dvostepenosti postupka, koja kod Justinijana poprimaju konačni oblik isključivog sudskog postupka libelarnog (pismenog) tipa,sa već utvrđenim elementima primijenjene kriminalistike u zakonskim rješenjima.[8]
Koji su najčešći oblici *delicta publica* ?[9]
Danas često navođeno djelo zloupotrebe službenog položaja (*peculatus*- potkradanje imperatora) tretira se i kao krađa javne imovine *(furtum pecuniae publicae*), dok je u doba Oktavijana Avgusta donešen i poseban zakon za slučaj prisvajanja novca iz religijskih ili državnih izvora *(lex Iulia Peculatus).*
Perduellio je izdaja države i cara, navodi ga još Tit Livije u svom djelu *„Ab urbe condita*" a inkriminisan je i u Zakoniku XII ploča sa zaprijećenom smrtnom kaznom za predaju neprijatelju. *Crimen repentundarum* predstavlja sve oblike mita, regulisani još zakonom *lex Calpurnia* (149.g. p.n.e.) i *lex Iulia repetun*darum iz 59.godine stare ere, a odnosi se na sva lica koja su vršila bilo koju magistratsku dužnost; primanje mita po istom obrascu inkriminisanja su prihvatili i redaktori Justinijanove kodifikacije *Corpus iuris civilis*. U literaturi se najviše obrađeni slučajevi javnog delikta *crimen maiestatis,* ubrajajući u isti veći broj delikata protiv rimske države i uvrede carskog dostojanstva, sadržajno je određen u starom zakonu *lex Apuelia de maiestate* (103.godina stare ere), kasnije dodatno preciziran u doba Cezara i Oktavijana Avgusta. Najčešće se navode slučajevi oružane pobune, zavjere, saradnja sa neprijateljima Rima, ali tu spada i podsticanje vojske na pobunu šte se nerijetko dešavalo naročito u period građanskih ratova, što je preuzeto i u Justinijanovom zakonodavstvu. Pandektno rimsko pravo je prihvatilo kasniju razdiobu da *proditio* predstavlja moderni čin veleizdaje, a *perduellio* oružanu pobunu !
Falsum je falsificiranje isprava, sadržan u navedenom zakonu *lex Cornelia* iz 81.godine stare ere, a najčešće se odnosi na testament, isprave i falsifikovanje novca gdje zaprijećene kazne variraju od progonstva, oduzimanja imovine a za teže oblike sa smrtnom kaznom ! Njegova izvedena varijanta predstavlja *ambitus*- izborne zloupotrebe o čemu postoji cijela serija zakona što posredno ukazuje na društvenu opasnost korupcije prisutne u rimskom društvu u različutim periodima njegova razvitka.[10]

---

[8] Dževad Drino, *Extraordinaria cognitio* i elementi primijenjene kriminalistike rimskog prava i starih pravnih kodeksa, međunarodni naučni skup „VIII dani Kriminalističkih nauka- Problemi i perspektive primijenjene kriminalistike i kriminologije" Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu, zbornik sažetaka, Sarajevo, 2009.g.

[9] Izvanredan pregled delicta publica i sudskog postupka u: Jones, A.H.M., Criminal Courts of the Roman Republic and Principate, Oxford 1972.

[10] Naumovski G.-Prodanov N., Istorijski razvoj delikta protiv države u starom Rimu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, broj 83., godina LVIII, Niš 2019., 93-104.

Kakve su kazne ?
U periodu najvećeg razvitka rimskog klasičnog prava, pravnici su počeli da analiziraju i samo unutrašnje biće krivičnog djela, te formirali shvatanje da treba izreći kaznu ne samo za izvršenje nekog djela, nego i za zlu volju koja je izražena izvršenjem tog djela, tj.za umišljaj. Tako i Justinijan u *Digestama* navodi:

„*Prestupi se izvršavaju ili sa predumišljajem ili prenagljeno ili slučajno.Sa predumišljajem izvršava djelo razbojnik koji ima bandu, prenagljeno kada u pijanstvu dođe do tuče ili upotrebe oružja, slučajno pak kada za vrijeme lova strijela koja je puštena na zvijer ubije čovjeka".*[11]

Po Kornelijanovom zakonu o ubicama, čak se ni grubi nehat (*culpa lata)* ne izjednačava sa umišljajem, lica koja nemaju najnužniju sposobnost rasuđivanja (maloljetnici) niti duševni bolesnici nisu krivično odgovorni (doduše, za ove posljednje traži se da su čuvani pod stražom ili okovani!).Već od Augustovog krivičnog zakonodavstva, uvođenjem kazne *„zabrane upotrebe vode i vatre"*, tj.progonstva, u vrijeme kada je opstanak ljudi zavisio od zajednice, dolazi do prve određenije sistematizacije kazni.
Tako *poena capitalis*, što se obično prevodi sa „smrtna kazna", obuhvata i neke druge oblike kažnjavanja (npr. gubitak statusa slobodnog čovjeka, osuda na rad u rudniku ili veslanje na galiji koje povlači za sobom i gubitak slobode). Smrtna kazna, osim odsjecanjem glave (*capitis amputatio*), obuhvata i razapinjanje na križ (*damnatio in crucem)*, izlaganje zvijerima u areni (*damnatio ad bestias*), te spaljivanje živog počinitelja (*vivi crematio*). Smrtna kazna u najstarijem rimskom zakoniku, Zakonu XII tablica je dosta česta, ali se u praksi rijetko upotrebljavala, što ukazuje na njenu značajnu funkciju preventive počinjenja krivičnih djela. Načini izvršenja su se vremenom mijenjali: odrubljivanje glave sjekirom, šibanje do usmrćenja, spaljivanje živog počinitelja, bacanje s Tarpejske stijene u rijeku Tiber ili more počinitelja vezanog u vreću (*culleus)*. Samo izvršenje je u prvo vrijeme prepušteno liktorima, a kasnije javnim robovima (*carniofex*), i bilo je pod nadzorom nižih državnih magistrata zvanih *treseviri capitales ili nocturni*. Tim magistratima, čija je služba ustanovljena oko 290.godine stare ere, bilo je povjereno nadziranje zatvora, zatvaranje počinioca do okončanja postupka, izvršenje kazne, ali i opći policijski poslovi, naročito noćne patrole gradom u svrhu suzbijanja eventualnih nezakonitosti, prvenstveno krađa.
Te su kazne,upravo zbog svoje okrutnosti, označavane složenim terminom *summa supplicia*- tj.maksimalne muke, dok je kod ostalih kazni osuđeno lice lišavano pravne sposobnosti, njegov brak se raskidao, imovina bivala konfiskovana. a gubio je i aktivnu i pasivnu testamentaciju. Kazna lišenja slobode u rimskom pravu je korištena veoma ograničeno i ima supsidijarni karakter, daleko češće je protjerivanje (*relegatio*), koje se sastoji u progonstvu na neki otok, grad ili regiju, uz izričitu zabranu boravka u određenim mjestima. Za razliku od deportacije, koja je uvijek bila neograničenog karaktera, *relegatio* je mogla biti i privremenog karaktera i nije povlačila gubitak rimskog građanstva niti imovine. U ovu grupu spadaju još i neke tjelesne kazne koje su vrlo često pratile smrtnu kaznu ili bile sustitut novčanoj kazni- to su udaranje štapovima (*fustium ictus*) i bičevanje (*flagellum ictus*).[12]
Novčane ili imovinske kazne-*poena pecuniaria*, obuhvaćaju konfiskaciju cijele ili dijela imovine i razne globe, kao što su stostruka vrijednost ukradene stvari ukoliko je pripadala hramu, oduzimanje predmeta kojim je djelo izvršeno, tzv.*corpus delicti*.
Zanimljivo je rimsko shvaćanje krađe (*furtum)*-ono je obuhvaćalo i ono što danas nazivamo utajom ili pronevjerom, postojalo je više oblika koji su različito kažnjavani, dvostrukom, u

[11] Iustinianus, Digeste, XLVIII, 19,11,2., 2 ed. Leiden 1958.
[12] Gruen, E.S., Roman politics and the Criminal Courts 149-78.B.C., Cambidge, Mass. 1968.

nekim slučajevima i trostrukom ili četverostrukom vrijednošću ukradenih stvari. Sa aspekta tadašnje kriminalističke tehnike i taktike, za slučaj sumnje na drugoga da ga je pokrao, mogao se primijeniti poseban način pretraživanja- *perquisitio lance et licio*-„pomoću činije i konca". Nag, opasana tkaninom (po mnogim mišljenjima-pregačom), držeći posudu s vodom u ruci, tražio je po kući osumnjičenog svoju stvar. Praktičnost objašnjenja je razlog da se ne podmetne tobože ukradena stvar, jer sličan postupak je poznat i iz grčkog prava. Ako je ukradena stvar pronađena, osuda je glasila na trostruko plaćanje i ona je veća nego kod običnog lopova (*in duplum*). Krađa je ne samo izvor obligacije (do četverostruke vrijednosti ukradene stvari!), već i osnov za krivično gonjenje, ali tek od vremena Kornelija Sule,i to najprije za krađu s upotrebom oružja, a kasnije i za još neke teže slučajeve.

Još u prvim fazama razvoja rimske države postojalo je i organizovano gonjenje počinilaca krivičnih djela od strane državnih organa, i to za niz radnji koje predstavljaju opasnost za državu kao cjelinu (*vindicta publica*). Po zakoniku XII tablica tu prije svega spada izdaja države *(proditio*), a u prvom stoljeću prije nove ere uvodi se i kazna za „*uvredu veličanstva rimskog naroda*", koja je u periodu imperije regulisana zakonom *lex Iulia*.[13]

Rekosmo da su tu spadale sve radnje usmjerene protiv rimske države: oružani ustanci protiv imperatora, samovoljno vođenje rata, izdaja, ubistvo magistrata, podstrekavanje vojske na nerede, falsifikovanje državnih dokumenata, i slično. Osnovno pravilo koje se odnosi na ove slučajeve izloženo je sasvim kazuistično- kazna je smrt, a za ovaj prestup svako je mogao podnijeti krivičnu prijavu. U prijestupe protiv interesa države spadaju i: uvrjedljive pjesme i pisma (*famosi libelli*), zadobivanje nedozvoljenim sredstvima položaja na koji se dolazi izborom *(ambitus*), podmićivanje tužioca (*praevaricatio*), a takođe i izjave proroka koji su simulirali da iz njihovih usta govori bog i stvarali buntovni duh kod naroda. Kasnije su imperatori ustanovili kazne za povredu crkvenih pravila, naročito za pripadništvo heretičkim učenjima i pokretima.

Od prestupa protiv ličnosti na prvo mjesto dolazi ubistvo (*parricidium*), kome je bio posvećen i poseban zakon Kornelija Sule, *Zakon o ubicama i trovačima* iz 83. godine stare ere, sa utvrđenim kaznama protjerivanja i konfiskacije imovine, a u periodu imperije i smrtnom kaznom. Od ostalih prestupa protiv ličnosti, javno nasilje (*vis publica*) ima karakter ugrožavanja državnog poretka ali i opće sigurnosti, privatno nasilje *(vis privata)*, te otmica ili lišavanje slobode slobodnih ljudi (*plagium*).

U posljednjoj fazi razvoja rimske države, u periodu dominata, kaznena politika se drastično mijenja: sistem kažnjavanja je okrutniji uz konfiguraciju velikog broja novih, posebno krivičnih djela koje svrstavamo u delikte koje se odnose na povrede administrativne, ekonomske i financijske discipline, seksualne i konačno, vjerske delikte.[14] Uticaj kršćanstva, počevši od imperatora Konstantina, donio je porast kažnjavanja smrtnom kaznom, po pravilu spaljivanjem, ali i različitim drugim načinima izvršenja. Savremena romanistika nalazi da nikada u rimskoj historiji nije bilo toliko smrtnih kazni mačem ili vatrom, nikada toliko deportacija ili osuda na rad u rudnicima, nikada toliko mučenja, dok za same vjerske delikte- herezu ili apostaziju, kazne nisu bile izrazito stroge.

[13] Drino, Dž., Istorija pravnih institucija, B.Gradiška 2014.,108.

[14] Shelton, Jo-Ann, As the Romans did. A Soucebook in Roman Social History, Oxford University Press, 1998., 359.

ZAKLJUČAK

Na koncu izlaganja da se zaključiti da javni delikti rimskog prava u svojoj cjelokupnosti odražavaju opća svojstva rimskog krivičnog prava; ne postoji uravnotežan i konzistentan sistem, nego konglomerat koji se tokom razvoja rimskog prava uvodio pragmatično i sukcesivno, uostalom inherentno odgovarajućim razdobljima rimske historije. *Delictum privatum* obuhvata protupravne radnje koje dovode do obligacionopravnog odnosa oštećenog (povjerioca)i delikventa (dužnika), penalnog su karaktera i često dovode do umanjenja građanskih prava *(infamia*). Pokušaji sistematiziranja dolaze od najvećeg rimskog zakonodavca u oblasti krivičnog prava- Kornelija Sule (brojni *leges Corneliae*), dok je sama klasična jurisprudencija (*Ulpijan*, još više *Calistrat)*, pružila samo začetke klasifikacije javnih delikata. Kao javna kazna, uz pogubljenje, pojavljuje se supsidijarno i novčana kazna *(multa),* dok u periodu principata i dominata, kao što smo naveli u radu, dolazi do multipliciranja i znatnog pooštrenja sistema kažnjavanja. Za razliku od drugih grana rimskog prava, krivično pravo, a posebno javni delikti, nisu doživjeli svoju recepciju, odnosno ponovno prihvatanja u periodu srednjovjekovlja; novi društveni odnosi i povećan uticaj religijskog učenja donose znatno češće i nove kazne za javne delikte, od kojih cijelo srednjovjekovlje obilježavaju kazne mutilacije (odsjecanje udova) i naročito izlaganje na stubu srama, kao kazne gotovo nepoznate u razvitku *delicta publica ius romanorum.*

IZVORI I LITERATURA:

-Arangio- Ruiz, V., *Institutioni di diritto romano*, XI ed., Napoli 1952.,
-Boras M./Margetić L., *Rimsko pravo*, Zagreb 1980.
-Bujuklić, Ž., *Rimsko privatno pravo*, III izd., Beograd 2013.
- Ciceron, *Zakoni- de legibus*, prev. B.Šijački-Manević, Plato, Beograd 2002.
- Ciceron, *O govorniku,* prev.G.Stepanić, Matica Hrvatska, Zagreb 2002.
- Drino Dž., *Extraordinaria cognitio i elementi primijenjene kriminalistike rimskog prava i starih pravnih kodeksa*, međunarodni naučni skup „VIII dani Kriminalističkih nauka- Problemi i perspektive primijenjene kriminalistike i kriminologije," Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu, zbornik sažetaka, Sarajevo, 2009.
- Drino, Dž., *Istorija pravnih institucija,* B.Gradiška 2014.,
- Drino, Dž., *Drevno pravo /Ancient Law,* Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica 2021.,
- Egersdorfer A., *Predavanja o institucijama rimskog prava*, Zagreb 1919.,
-Eisner B/Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb 1948.
- Frier, B.W.A., *A Casebook on the Roman Law of Delict*, Atlanta 1989
-., Horvat M., *Rimsko pravo*, Zagreb 1980.
- Iustinianus, *Digeste,* XLVIII, 19,11,2., 2 ed. Leiden 1958.
-Jaramaz-Reskušić,I.,*Sustav kazni u rimskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 5/1998.
-ista: *Krađa u rimskom pravu:delictum publicum i delictum privatum,* Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 57/2007.
- Jones, A.H.M., *Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford 1972
- Kranjc,J., *Delicta in crimina v rimskem kaznenskem pravu*, Ljubljana 1982.
- isti: *Kaznovanje in kazne v rimskem kaznenskem pravu*, Ljubljana 1987.
-Mommsen, T. *The History of Rome*, 3.ed., New York 1895.
-Naumovski G.-Prodanov N., *Istorijski razvoj delikta protiv države u starom Rimu,* Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, broj 83., godina LVIII, Niš 2019., 93-104.
- Puhan,I., *Rimsko privatno pravo,* Beograd 1969.
- Robinson, O.,*The Criminal Law of Ancient Rom*a, Oxford 1995.
- Romac,A., *Rimsko pravo*, Zagreb 1984.
- isti: Izvori rimskog prava, Zagreb 1973.
- Shelton, Jo-Ann, *As the Romans did. A Soucebook in Roman Social History*, Oxford University Press, 1998.
- Stanojević,O., *Rimsko pravo*, Sarajevo 2000.
- Stojčević,D., *Rimsko pravo*, Beograd 1947.
- Stojčević, D., *Rimsko privatno pravo,* Beograd 1978.,
- Šarac,M.-Lučić,Z., *Rimsko privatno pravo*, Sarajevo 2006.
- The Oxford Classical Dictionary, ed.2., Oxford 1970.

Prof. dr Nenad Avramović[1]

Originalni naučni rad
UDK 341.322.5:94(100)"20"

NASILJE I SAVREMENI RAT

Sažetak

Nasilje je fenomen koji prati istoriju ljudske civilizacije i destruktivna pojava zasnovana na moći i volji da se ta moć nametne drugima. U okvirima državne zajednice kontrolu nasilja vrše policijski i državni aparat. Ukoliko se nasilje odvija u većem obimu ili prelazi na teritoriju druge države dobijamo sukob sa ratnim epilogom. Rat kao najviši oblik nasilja protiv ljudi oduvek je bio uslovljen osobenostima društvenog i vremenskog okvira u kom se odvijao i veoma često je dobijao i epitet međunarodni. U pokušaju da se ograniče, spreče ili smanje katastrofalne posledice ratova usvojen je korpus međunarodnih pravila ratnog i humanitarnog prava zasnovan na običajima.

Savremeni rat i dalje je zasnovan na premisama primene sile i nasilja u ostvarivanju željenih ciljeva zaraćenih strana. Međutim, on se danas po pravilu ne objavljuje, vodi se zastrašujuće efikasnim oružijem, sredstvima novih informatičkih i komunikacionih tehnologija uz punu primenu nevojnih metoda i aktivnosti. Hibridni rat za krajnji cilj ima kontrolu političkog establišmenta i populacije zemlje koja je predmet napada. Posebnu vrstu hibridnog rata predstavljaju "obojene revolucije", kroz koje se kroz "nenasilnu" vrstu otpora režimu i što širu podršku masa kroz ulične demonstracije vrše promene političkog režima. Naravno, uz logističku, propagandnu i finansijsku pomoć međunarodnog faktora, a u slučaju neuspeha i vojne intervencije. Današnji rat u Ukrajini odvija se u formi proksi rata i ,u krajnjoj liniji, za očuvanje unipolarnog odnosno uspostavljanje pravednijeg multipolarnog svetskog poretka.

Ključne reči: savremeni rat, nasilje, hibridni rat, "obojene revolucije", svetski poredak.

VIOLENCE AND MODERN WAR

Abstract

Violence is a phenomenon that follows the history of human civilization and is a destructive phenomenon based on power and the will to impose that power on others. Within the framework of the state union, violence is controlled by the police and state apparatus. If the violence takes place on a larger scale or moves into the territory of another state, we get a conflict with a war epilogue. War, as the highest form of violence against people, has always been conditioned by the peculiarities of the social and time frame in which it took place and very often received the epithet international. In an attempt to limit, prevent or reduce the catastrophic consequences of wars, a custom-based body of international rules of war and humanitarian law has been adopted.

[1]Redovni profesor Evropskog univerziteta Brčko distrikt

Modern war is still based on the premises of the application of force and violence in achieving the desired goals of the warring parties. However, today, as a rule, it is not published, it is conducted with frighteningly effective weapons, means of new IT and communication technologies with the full application of non-military methods and activities.

Hybrid warfare has the ultimate goal of controlling the political establishment and population of the country being attacked. A special type of hybrid war is represented by "colored revolutions", through which changes in the political regime are carried out through a "non-violent" type of resistance to the regime and the widest possible support of the masses through street demonstrations. Of course, with the logistical, propaganda and financial help of the international factor, and in case of failure, military intervention. Today's war in Ukraine is taking place in the form of a proxy war and, ultimately, for the preservation of the unipolar or the establishment of a fairer multipolar world order.

Key words: modern war, violence, hybrid war, "colored revolutions", world order.

Uvodne napomene

Nasilje se danas analizira i proučava kao društveni fenomen, iako u svojoj biti ima prirodne korene. Kao prirodna pojava nasilje je odlika mnogih inteligentnih vrsta, koje imaju i ostvaruju potrebu za dominacijom nad manje inteligentnim i slabijim bićima. Tako otac psihoanalize Sigmund Frojd smatra da agresivnost ima biološku osnovu, a svoju je teoriju agresivnosti razvio na tezi o destruktivnom nagonu koji poseduju sva živa bića. Agresivnost je rasterećenje koje ima za cilj smanjiti napetost organizma.[2] S obzirom da je istorija civilizacije period u kom čovek dominira nad svim ostalim bićima na planeti i etiologija nasilja upućuje na njegov društveni karakter.

U osnovi nasilja je, dakle, moć i izražena volja se se ta moć nametne drugima. Tomas Hobs je moć podelio na originalnu i instrumentalnu. Originalnu ili prirodnu moć čine telesne odnosno fizičke, ali i duhovne predispozicije. Otuda je prirodna moć svojstvena pojedincu, dok instrumentalna moć može pripadati i pojedincu, ali uvek ima društveni karakter.[3]

Sličnu tezu razrađuje i Veber u svom čuvenom delu „Privreda i društvo“. Moć se kod njega temelji na volji, tačnije nametanju volje, bez obzira da li se tokom ovog društvenog odnosa naišlo na protivljenje, otpor. Ona za njega znači svaku šansu da se unutar određenog socijalnog odnosa, i uprkos određenom protivljenju, nametne i sprovede sopstvena volja, nezavisno na čemu je počivala ova šansa.[4] Naravno, za realizaciju sopstvene volje neophodna je određena doza agresivnosti, kako pojedinca, tako i društvene grupe države ili nekog socijalnog kolektiviteta. Pritom polje primene volje nije omeđeno nacionalnim granicama država i ima neretko i međunarodnu dimenziju. Na osnovu ovih konstitutivnih elemenata, koji imaju i filozofsko sociološku odrednicu, Svetska zdravstvena organizacija definisala je nasilje kao internacionalno korišćenje fizičke sile ili moći, preteće ili stvarne, protiv samog sebe, druge osobe ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira i ili ima visoku verovatnoću povreda, smrti, psihološkog povređivanja, lošeg razvitka ili siromaštva.

---

[2] Balić, Divanović, Racijaš (2001). Nasilje i ubojstva među intimnim partnerima, Kriminologija i socijalna integracija, 9 (1-2), strana 69.
[3] Tomas Hobs (1961), Levijatan, Beograd, strana 72.
[4] Nikolić, S. Z., Savremena sociologija, Fakultet za ekonomiju i inžinjerski menadžment, Privredna akademija, Novi Sad, strana 291.

Iz navedenog proizilazi da nasilje može biti mazohistički motivisano, usmereno protiv drugog ili drugih pojedinaca, društvene grupe ili kolektiviteta uključujući i državu. Suicidno nasilje ukazuje na psihološko socijalni problem ličnosti i najmanje je društveno opasno. Nasilje usmereno prema drugom licu ili grupi u osnovi ima konflikt i manifestuje se najčešće kroz nasilje u zajednici i porodično nasilje. Nasilje u zajednici kao pojavne oblike ima vršnjačko nasilje, nasilje u školama, na radnom mestu i po zatvorima. Pojavni oblici zlostavljanja dece, nasilje između intimnih partnera i zlostava starijih osoba spadaju u kategoriju porodičnog nasilja. I nasilje suicidnog karaktera i nasilje u zajednici i forme porodičnog nasilja pojavni oblici su koje zahtevaju intervenciju državne zajednice u okvirima nacionalnih granica.

U savremenim društvima danas beleži se porast porodičnog nasilja, posebno nasilja nad ženama, ali i nasilja u zajednici. Kao rezultat društvene reakcije, koju su inicirali brojni ženski pokreti na nacionalnom i međunarodnom nivou sa ciljem suzbijanja nasilja nad ženama usvojena je Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama 1993. godine.

Ispoljavanje moći države u tim situacijama ide u smeru eliminacije nasilja koje proizilazi iz sukoba između pojedinaca. U tom smislu može se reći da moć, suprostavljena zajedničkom nasilju, ima imunitarnu funkciju zaštite pojedinačnog i kolektivnog života. Ova imunitarna funkcija pokazuje, sama po sebi, jedan drugi tip nasilja, zakonskog nasilja koje pripada državi, policiji i sudskom aparatu. Prema Veberu, na primer, ono što karakteriše državu jeste upravo legitimno nasilje unutar jedne teritorije.[5]

Svaka primena nasilja u većem obimu od strane države, bila ona legitimna ili ne, može da izazove sukob i rezultira ratom. Ukoliko se ratna dejstva odvijaju u okviru jedne državne teritorije govorimo o građanskom ratu koji najčešće za cilj ima promenu postojećeg i uspostavljanje novog političkog režima. Sa druge strane, ukoliko država učestvuje u ratu sa jednom ili više drugih država govorimo o oružanom sukobu međunarodnog karaktera sa velikim potencijalom ispoljavanja nasilja.

Rat i nasilje

Iako je rat civilizacijska odrednica ljudskog društva i, prema tome, predmet konstantnog interesovanja velikog broja naučnih disciplina, ne postoji opšteprihvaćena definicija ovog složenog društvenog pojma. Nema sumnje, najpoznatije je određenje nemačkog generala i vojnog stratega Karla fon Klauzevica, izneto u knjizi „O ratu“ još 1833. godine da „Rat nije ništa drugo do državna politika nastavljena drugim sredstvima“[6].

Podjednako prihvaćeno je i stanovište da „rat je sukob koji uključuje organizovanu upotrebu oružija i fizičke sile od strane država ili drugih društvenih grupa“[7]. Kategoriji uopštenih definicija pripada i određenje „Svaki rat je organizovani i naoružani napad najmanje jedne ljudska zajednice (grupe ljudi, plemena, naroda, države, ili saveza) protiv druge zajednice. Rat je najviši oblik nasilja protiv ljudi, koji predstavlja ubijanje ljudi, uništavanje i pljačkanje kao običnu stvar“[8]

[5] Roberto Espoziro, Nasilje i moć, intervju, časopis Vreme, od 7.12.2011. godine, vreme.com/kultura-nasilje-i-moc

[6] Klauzevic Karl fon, On war,1833, Vol.I o. 37, V. III, pp,126-7.

[7] Smith, David Livingstone, The Most Dangerous Animal: Human Nature and the Origins of War, 2009. preuzeto sa wikipedia.org/sr-el/Pat

[8] Preuzeto sa Wikipedia.org/sr-el/Pat dana 28.2.2024. godine.

Kao istorijska kategorija rat je uvek imao osobenosti društvenog i vremenskog okvira u kom je odvijao, a bitni i relevantni elementi pojma sa neznatnim izmenama karakteristika su i savremenih ratova.

Polazeći od stava da bez obzira na ove osobenosti savremeni ratovi suštinski nisu ništa novo, autor izdvaja najvažnije elemente koji su karakteristični za svaki rat, pa, spajajući ih, definiše rat kao međunarodnim pravom regulisanu dovoljno dugotrajnu organizovanu borbu u kojoj na jednoj ili svim stranama učestvuju države ili drugi subjekti međunarodnog prava, koji koristeći neko oružije nanose značajne žrtve i razaranja drugim takvim subjektima, a radi ostvarenja nekog važnog političkog, ekonomskog ili drugog interesa.[9]

Ova definicija ne sadrži elemenat oružanog sukoba kao konstitutivno određenje pojma rat, što je izraz koji se kao sinonim neretko upotrebljava umesto pojma rat. Jer, rat ne mora biti samo oružani sukob, već se koristi u širem kontekstu i ekonomskog, diplomatskog, energetskog, sajber ili pak sukoba naoružanih grupa iz različitih zemalja.

Kao milenijska istorijska kategorija rat je odlikovalo nasilje koje je posledica oružanog sukoba, ali i stvaranje ratnih običaja relativno nezavisno od učesnika i geografskih destinacija na kojim su se ratna dejstva odvijala. Još u Starom veku konstituisana su običajna pravila ratovanja poput: objave rata, poštovanje statusa pregovarača[10], pošteda neboraca (ranjenici, deca, žene, starci), zabrana trovanja bunara sa vodom i premazivanja oružija otrovom i zabrana drugih nečasnih postupaka. Stari Grci su u ratna pravila uveli i pravo da poginuli u bici imaju pravo da budu sahranjeni, da lica koja su se sakrila u hramovima ne budi tretirana kao neprijateljski vojnici, posebnu zaštitu parlamentaraca i sveštenika, a u vreme Olimpijskih igara i drugih svetkovina da se ratovi prekidaju, a novi ne počinju. Ovakva običajna ratna pravila trebala su da, kroz ograničenje slobode ratovanja, obezbede humanizaciju rata. Na bazi njih Stari Rimljani su konstituisali sentencu Fides etiam hosti servanda[11]

Kodifikacija običajnog prava

Ratovi u srednjem veku iznedrili su riterska pravila borbe, a na incijativu Katoličke crkve uvedena je ustanova božijeg primirija[12] sa ciljem da se ratna dejstva obustave u vreme velikih crkvenih praznika. Na III lateranskom koncilu 1179 godine zabranjena je praksa porobljavanja, ubijanje sveštenika, žena i dece, ali i upotreba određene vrste oružija koje je „ubitačno i mrsko Bogu“. Običajna ratna humanitarna pravila, dakle već su u XII veku dobila epitet pisanih, da bi u XIX veku postepeno su prerasla u međunarodno ugovorno pravo.

Prvi najvažniji izvori ratnog prava ugovornog kaaraktera bili su: Pariska deklaracija o pomorskom ratu iz 1856. godine, koja je regulisala pravo zaplene i blokade u pomorskom ratu i Petrogradska deklaracija, koja je doneta od strane Vlade Rusije 1868 godine, a međunarodno priznanje stekla razmenom sa drugim vladama, kojom su se države odrekle prava upotrebe eksplozivnih zrna težine manje od 400 grama.

Kodifikacija ratnog prava nastavlja se Haškim mirovnim konferencijama koje su održane 1899 i 1907 godine. Na Prvoj haškoj konferenciji usvojene su: Konvencija o prilagođavanju na pomorski rat načela Ženevske konvencije o ranjenicima iz 1864, Konvencija

[9] Krivokapić, B., Pojam rata i savremeni ratovi, FBIM Transactions, Beograd, 2020. godina, strana 78.
[10] Smatra se da je uvođenje posebnog statusa pregovarača, ustanovljeno još pre početka osnivanja prvih država, dakle, u vreme plemenske organizacije, uslovilo nastanak diplomatije.
[11] Zadata reč služi i neprijatelju
[12] Pax dei

o zakonima i običajima suvozemnog rata i tri deklaracije koje su zabranjivale bacanje bombi iz balona, upotrebu zrna sa zagušljivim i otrovnim gasovima i na zabranu dum-dum metaka.

Dalja humanizacija rata na stavljena je na Drugoj haškoj konferenciji usvajanjem niza konvencija koje su regulisale otvaranje neprijateljstava, prava i dužnosti neutralnih država i lica u suvozemnom ratu i u slučaju pomorskog rata, položaj i status neprijateljskih trgovačkih brodova, o bombardovanju mora za vreme rata, postavljanje automatskih dodirnih podmorskih mina... i Konvencije o osnivanju međunarodnog suda za zaplenu. Navedene konvencije predstavljale su kodifikaciju pravila ratnog običajnog prava i bile obavezujuća dokumenta za primenu za sve članice međunarodne zajednice.

Međutim, praksa primene navedenih pravila od strane država u Prvom i Drugom svetskom ratu bila je heterogena, što su ubrzo potvrdila događanja iz Prvog svetskog rata. Ratne strahote podstakle su zaključivanje, najpre, Ženevskog protokola o zabrani upotrebe zagušljivih, otrovnih i sličnih gasova i bakterioloških sredstava u ratu iz 1925, pa, potom, Pakta o odricanju od rata, koji je potpisalo 14 država kao međunarodni ugovor poznat još i kao Brijan-Kelogov pakt 1928 godine u Parizu. „ Pakt nije predvideo efikasan mehanizam koji bi obezbedio njegovu primenu, a odricanje od rata nije imalo opšti značaj već je važilo samo između država potpisnica, tako da je pribegavanje ratu sa drugima bilo pravno dopušteno.“[13]

Povod za novu kodifikaciju međunarodnog humanitarnog prava usledio je na osnovu iskustava iz Drugog svetskog rata kada su na Ženevskoj mirovnoj konferenciji 1949 godine usvojene četiri konvencije, i to: Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (Prva), Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru (Druga), Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima (Treća) i Konvencija o zaštiti građanskih (civilnih) lica za vreme rata (Četvrta). S obzirom da u ratu strada neretko i kulturna baština usvojena je i Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba 1954 godine.

Na pomenute četiri Ženevske konvencije, a na osnovu iskustava iz Vijatnamskog rata i oslobodilačkih ratova protiv kolonijalne dominacije, treba dodati i usvojena dva dopunska protokola 1977 godine, i, to: Protokol I, o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba i Protokol II, o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba.[14] Njima treba dodati i Konvenciju o zabrani usavršavaanja, proizvodnje i stvaranja zaliha bakteriološkog i toksičnog oružija i njihovom uništavanja (1972), Konvenciju o zabrani upotrebe u vojne i druge neprijateljske svrhe tehmike za menjanje životne sredine (1976), Konvenciju o zabrani ili ograničenju upotrebe izvesnih vrsta konvencionalnog oružija za koje se može smatrati da imaju prekomerne traumatske efekte ili deluju bez razlike u pogledu ciljeva (1980), Konvenciju o zabrani proizvodnje, usavršavanja, korišćenja i stvaranja zaliha hemijskog oružija i njegovom uništavanju (1993), te Konvenciju o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protivpešadijskih mina i njihovom uništavanju (1997).

Corpus pravila međunarodnog humanitarnog prava uz uvažavanje činjenice da je rat, posle donošenja Povelje Ujedinjenih nacija, proglašen zločinom u međunarodnom pravu, kao i da je načelno, zabranjena upotreba sile, na taj način je zaokružen i stvorene međunarodnopravne pretpostavke za humanije funkcionisanje međunarodne zajednice. Dakle, na međunarodnom planu rat je formalno pravno zabranjen. Međutim, aktuelna praksa međunarodnih odnosa govori suprotno.

---

[13] Krivokapić, Boris, Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, Službeni glasnik, Beograd, 2010godina, strana 125.

[14]Degan, Dj., Međunarodno pravo, Pravni fakultet, Rijeka, 2010.godine.

Savremeni ratovi i nasilje

Od završetka Drugog svetskog rata do danas prošlo je skoro osam decenija, a s obzirom na ogromno ljudsko stradanje i materijalna razaranja u drugom planetarnom ratu, pa potom izgrađen novi međunarodnopravni poredak, za očekivati je bilo da svet uđe u sferu mira i prosperiteta. Međutim, u navednom periodu vođeno je gotovo 200 ratova „različitog intenziteta i različitog tipa od plemenskih sa klasičnim oružijem do ratova sa visokom tehnologijom, od spontanih pobuna koje su prerastale u najsurovije sukobe do planski pripremljenih i organizovanih ratova koji su daleko prevazilazili nacionalne granice.“[15]

Većina savremenih ratova sadržala je u sebi oružani sukob, dakle, nasilje i upotrebu sile, po ugledu na klasične ratove između država. Nadalje, savremene ratove i dalje karakteriše ključni suštinski elemenat, po kome se on razlikuje od drugih formi nasilja, a to je borba koja se vodi radi ostvarenja nekog političkog, ekonomskog ili drugog interesa. Naravno, ne treba isključiti i ratove koji mogu da budu proizvod stvorenih zabluda, pogrešne percepcije događaja slučajne ljudske ili mehaničke greške.[16]

Svaki rat, a u savremene ubrajamo one od kraja Drugog svetskog rata do danas, predstavlja društveni sui generis odnos sa, naravno, određenim opštim i posebnim odlikama izroka, zaraćenih strana, sredstava i formi izvođenja neprijateljstava. Vremenski okvir posmatranja možemo podeliti na period Hladnog rata od 1945 do 1990 godine i od rušenja Berlinskog zida do danas.

Rat većih razmera između dveju super sila SAD i SSSR, tokom hladnog rata bio je izbegnut zahvaljujući ravnoteži terora i mogućnosti uzajamnog uništenja. Nestanak SSSR-a sa svetske scene, SAD su doživele kao svoju epohalnu pobedu; raspad Istočnog bloka vrednovan je i izjednačen sa najvećim ratnim pobedama u prošlosti.[17]

U periodu hladnog rata najveći broj sukoba bio je politički motivisan, a sukobi su bili međunarodnog karaktera od čega najviše između dve države (Irak-Iran, Indija-Pakistan, Libija Čad, Angola-Južna Afrika, Honduras-El Salvador), ali je u nekoliko ratova učestvovalo više od dve države. (Izraelsko-arapski, Vijetnamski i Avganistanski ratovi). Obzirom da se radi o različitim interesima država u sukobu praksa pokazuje da navedeni ratovi nisu otklonili protivrečne interese zaraćenih strana, pa su oni i dalje latentni izvori sukoba. U ovom periodu čak deset ratova vođeno je kao antikolonijalni i oslobodilački i kroz njih je velik broj kolonija stekao političku samostalnost, poput Tunisa od Francuske, Maroka od Španije i Indonezije, Gvineje Bisao, Angole i Mozambika od Portugala...

Najveći broj ratova u navedenom periodu bio je secesionistički i građanski, a istorija pokazuje da nisu strani ratovi koji su se vodili gerilski ili pak bili izraz vojnih pučeva. Dakle, radilo se o nemeđunarodnim sukobima, koji su za uzrok imali ideološke konflikte, verske protivrečnosti i suprotstavljene ekonomske interese. Veliki broj ratova vođen je zbog nedefinisanih graničnih linija, što je, generalno, najčešći uzrok vođenja rata tokom ljudske istorije.

---

[15] Avramov, S., Kreća, M. Međunarodno javo pravo, Službeni glasnik, Beograd, strana 580.

[16] Na vrhuncu Kubanske raketne krize 1962 godine čuvar u Dulut centru za protivazdušnu odbranu SAD primetio je mračni obris kako pokušava da preskoči u bazu. Pucao je i dao znak za uzbunu koji je aktivirao alarm u obližnjoj vojnoj bazi koja je greškom aktivirala sirenu i bila signal za instant poletanje aviona sa nuklearnim glavama, zbog pretnje sovjetskog nuklearnog udara. Na sreću komadant baze je shvatio grešku i stopirao poletanje aviona. Ustanovljeno je da je mračni obris bio medved koji je pokušao da preskoči ogradu objekta.

[17] Avramov, S., Kreća M. Isto... strana 581.

Sukobe za vreme hladnog rata odlikovala je blokovska podela sveta i borba za rušenje svih oblika socijalizma, odnosno sprečavanje nacionalizacije prirodnih bogatstava zemalja, što u nekom obliku traje i danas.[18]

Po okončanju Hladnog rata, dakle od 1990 godine, struktura ratnih sukoba se promenila. Urušavanje socijalizma i jasnih sfera uticaja razlog je manjeg broja političkih uzroka sukoba, dok uzimajući u obzir sve veći značaj energenata (nafte i prirodnog gasa pre svega) u svetu ovaj porast je u skladu sa tržišnim kretanjima i globalnim promenama, a često uključuje granične i teritorijalne sporove. Sukobi oko podele sfera uticaja čine oko 12 % sukoba (Jemen, Avganistan, Somalija, kao i ratovi na prostoru bivše SFRJ i SSSR) i taj pad je odraz urušavanja socijalizma i nastanka unipolarnog poretka 90-tih godina prošlog veka.[19]

Unipolarizam i liberalna ideologija

Sa druge strane sukobi, koji su za uzrok imali prevlast u energetskoj sferi, te geostrateški značaj brojčano su dominantni i izraz su daljeg proširivanja dominacije zapadne civilizacije na čelu sa svetskim hegemonom Sjedinjenim Američkim Državama. Raspadom Sovjetskog Saveza, sva ograničenja zapadne civilizacije su nestala i liberalizam je pretvoren u ekspanzionističku ideologiju.

Zapadna civilizacija je celo čovečanstvo proglasila svojom imovinom, a to je dovelo do formiranja unipolarnog sveta. U takvom svetu postoje samo zapadne vrednosti i jedan politički sistem, a to je liberalna demokratija. Postoji samo jedan ekonomski neoliberalni model i samo jedna kultura, a to je postmodernizam. Takav svet predstavlja potpunu pobedu modernog zapadnog doba, liberalizma, koji se predstavlja kao jedina i neosporna ideologija celog čovečanstva.[20]

U svom pobedničkom zanosu vojna doktrina SAD oformila je jedan nov scenarij totalnog, sveobuhvatnog rata budućnosti koji u celosti napušta prvobitni koncept rata kao pravno regulisanog odnosa između vojnih sila dveju ili više država; u novom poimanju rata preostala super sila „pobednik“ smatra da je činom „pobede“ u hladom ratu oslobođena svih pravnih, pa i moralnih ograničenja.[21] Novi koncept rata sadrži i neke dodatne dimenzije bez presedana u istoriji ratovanja. Sem fizičke sfere, tj. borbenih dejstava on obuhvata i mentalnu i duhovnu sferu, kroz nastojanje da se deformiše „genetski kod“ protivnika, promeni svest utiče na psihu, volju i osećanja ljudi kako bi agresor lakše ostvario svoje ciljeve.[22]

I sam period tranzicije, tj. promene društveno-političkog i ekonomskog sistema bivših socijalističkih zemalja u kapitalističke odvijao se po zapadnim uzusima namećući liberalne narative u svim sferama života i rada. I na taj način liberalna ideologija, rušenjem Istočnog bloka, postala je nosilac liberalno-demokratskih vrednosti i u „reformisanim“ državama. Na polju međunarodnog prava nesputani hegemon mogao je da menja uspostavljena pravila.

Napad na Jugoslaviju 1999. godine i priznanje nezavisnosti Kosova 2008. godine postali su ključni događaj, za koji se tvrdilo da je legitiman, iako je time prekršeno međunarodno pravo. Razdvajanjem legitimiteta od legalnosti započeo je postepeni kolaps međunarodnog prava i Zapad je, umesto toga, počeo da razvija sistem suverene nejednakosti.

---

[18] Jeftić, Z,.Mišev, G.,Obradović, Ž., i Stanojević, P., Savremeni konflikti i njihove tendencije, Vojno delo broj 7/18, Beograd, strana 32.

[19] Jeftić, Z,.Mišev, G.,Obradović, Ž., i Stanojević, P.,...isto, strana 29.
[20] Dugin, A., Počinje nova era, portal Intermagazin, 5.3.2024. godine
[21] Avramov, S., Kreća M. Isto strana 581.
[22] Više o tome: Radišić S., Neokortikalni rat, Vojvoizdavački zavod Beograd, 1999 godina.

Zapad je sebi dao prerogativ po kom je on izuzet od međunarodnog prava, pozivajući se, u ime legitimiteta, na liberalno demokratske vrednosti. Umesto da se pozivaju na međunarodno pravo, SAD se sve više pozivaju na „međunarodni poredak zasnovan na pravilima“.[23]

Na taj način pravila međunarodnog poretka su prećutno derogirana i princip samoopredelenja je postavljen iznad načela teritorijalnog integriteta, ali samo u slučajevima kada, u skladu sa svojim bezbednosnim, geostrateškim i ekonomskim interesima, projektovanim kroz narativ liberalno-demokratskih vrednosti, odluče predstavnici „prosvećenih naroda.“

U skladu sa tom logikom „zapad se može mešati u unutrašnje poslove drugih zemalja, podsticati državne udare, izvršiti invaziju, pa čak i odbaciti teritorijalni integritet odvajanjem teritorije kao što je Kosovo – iako druge sile moraju biti ograničene međunarodnim pravom. Jednostavno rečeno, međunarodno pravo zasnovano na zajedničkim pravilima između suverenih država napušteno je u korist hegemonističke vladavine, korišćenjem liberalizma za legitimisanje suverene nejednakosti.[24]

Osobenosti savremenog rata

Sjedinjene Američke Države su, dakle, ustanovile „međunarodni sistem zasnovan na pravilima“, a kako ih oni ustanovljavaju to ih čini „izuzetnim“ i neobavezanim međunarodnim pravom ukoliko ne odgovaraju njihovim interesima. Ova spoljna politika rezultat je Strategije nacionalne bezbednosti SAD usvojene u septembru 2002 godine. Strategija „je proglasila pravo da se, ako treba i primenom sile, ukloni sve što bi eventualno predstavljalo prepreku američkoj trajnoj globalnoj prevlasti.“[25]

Ubrzo potom SAD su sa reči krenuli na realizaciju pokrenuvši propagandnu kampanju protiv Sadama Huseina sa ciljem da se on i Irak predstave kao pretnja američkoj nacionalnoj bezbednosti i dovedu u vezu sa napadom na Kule bliznakinje u Njujorku 11 septembra 2001 godine. Propagandni rat trebao je, preko mejnstrim medija, da uveri svetsko mnjenje da je proizvodnja hemijskog oružija za masovno uništenje od strane Iraka pretnja za bezbednost SAD i za celo čovečanstvo, te da je u Iraku potrebno vojno intervenisati, uništiti hemijska postrojenja i promeniti autoritarni režim u demokratski. Ubrzo je usledila vojna intervencija, Irak razrušen, Sadam Husein osuđen na smrt i obešen, eksploatacija nafte nastavljena od strane američkih, zapadnoevropskih, ali i ruskih i kineskih kompanija. Irak ni posle dve decenije od intervencije SAD i koalicije 47 država satelita, koja se pokazala kao neopravdana, jer postrojenja za proizvodnju hemijskih oružija za masovno uništenje nisu pronađena ni locirana, nije ni vojno ni ekonomski, a ni politički stabilizovan.

Agresija NATO na SR Jugoslaviju 1999 i vojna intervencija SAD i 47 saveznika na Irak 2003 godine pokazuju u praksi neke od karakteristika savremenog rata. Objava rata, kao institut ratnog prava konstituisana je još u antičko doba. Iako svi ratovi u istoriji nisu počeli objavom rata evidentno je da je objava rata bila redovan način koji je predhodio ratnim dejstvima. Danas, kada Povelja Ujedinjenih nacija zabranjuje ne samo rat nego i pretnju silom, ratovi se ne objavljuju, jer apriori znače i međunarodne sankcije. Otuda države koje preduzimaju ratna dejstva koriste termine poput „kampanja“, „vojna intervencija“ ili „antiteroristična akcija“ (napad na Irak), „humanitarna intervencija“ (napad na SR Jugoslaviju 1999 godine), stvarajući zabludu u javnosti i prikrivajući stvarne uzroke ratnih dejstava. Moderni ratovi su i prilika za uvođenje novih oružija od strane tehnički i tehnološki

[23] Dizen G., Napad na Jugoslaviju 1999. je ključni događaj, Pečat broj 798/2024., Beograd, strana 62
[24] Dizen G., isto.. strana 64.
[25] Čomski, N., Hegemonija ili opstanak, Rubikon, Novi Sad, 2008, strana 7.

superiornijeg agresora. Karakteristika savremenih ratova je i činjenica da u rnjima učestvuju i razne naoružane grupe poput plaćeničkih privatnih vojnih kompanija ili pobunjeničkih grupa, što pokazuje da monopol sile nije isključivo rezervisan za države. Ratovi koje vode nedržavni akteri su neretko brutalniji i sa težim posledicama.

Za navedene ratove u SR Jugoslaviji i Iraku u ulozi agresora javlja se vodeća svetska vojna sila SAD. Ratna strategija bila je uništavanje protivazdušne odbrane, komandnih centara, vojne infrastrukture, namenske industrije i razoružanje države žrtve krstarećim raketama, raketiranjem i bombardovanjem sa bezbedne udaljenosti. Oružani napad se na taj način ne manifestuje kao sukob zaraćenih strana već jednostrano razaranje, pa uglavnom izostaje simetrija u oružanim dejstvima. To je, istovremeno, odlika savremenih ratova koje vode velike sile kada napadaju male države. Na taj način i u ovim sukobima važi Tukididova misao o vođenju spoljne politike izražena kroz maksimu „veliki narodi rade šta žele, a mali narodi prihvataju ono što moraju". Savremeni ratovi, na sreću, do sada nisu se vodili između svetskih super sila, jer nose opasnost upotrebe nuklearnog oružija, a time i kataklizme čovečanstva.

Za naše vreme posebno je karakterističan tzv. specijalni rat, pod kojim se podrazumeva skup organizovanih, dobro pripremljenih i usklađenih akcija, mera i postupaka političke, ekonomske, psihološko-propagandne, obaveštajno-subverzivne, a tek u izuzetnim situacijama i u ograničenoj meri, i vojne prirode, koji se preduzimaju protiv neke države ili grupe država sa namerom da postigne važan cilj koji se razlikuje od slučaja do slučaja, ali najčešće svodi na mešanje u političke, ekonomske i društvene odnose date države, njenu destabilizaciju, gušenje narodnooslobodilačkih pokreta i slično.[26]

Hibridni rat

Nove informatičke tehnologije i komunikaciona sredstva proširile su i obogatile metode i sredstva specijalnog rata dajući mu novu dimenziju sveobuhvatnog sukoba koji se sprovodi uz sadejstvo vojnih i nevojnih aktivnosti i pritom zaobilazi imperativne norme međunarodnog prava – hibridni rat.

Londonski Međunarodni institut za strateške studije u 2015. predložio je definiciju „hibridnog rata" kao sintezu: „Upotreba vojnih i nevojnih instrumenata u integrisanoj kampanji u cilju postizanja iznenađenja, iskorišćavanja inicijative i sticanja psihološke prednosti koje se koriste u diplomatskim dejstvima; velike i brze informacione, elektronske i sajber operacije; pokrivanje i prikrivanje vojnih i obaveštajnih aktivnosti; u kombinaciji sa ekonomskim pritiskom"[27] Naravno, pošto se ipak radi o ratu navedene aktivnosti imaju za cilj destabilizaciju države, ili promenu političkog režima, kroz narušavanje i promenu ustanovljenog stanja u međunarodnim odnosima.

Hibridne bezbednosne pretnje su zapravo svi fenomeni koji u sebi angažuju sinergijsku primenu konvencijalnog oružija, nekonvencijalnih i iregularnih taktika, terorističkih akata i kriminalnog delovanja, istovremeno delujući na jednom bojištu, sa ciljem postizanja političkih ciljeva.[28] Cilj napadača je da kontroliše umove političkog rukovodstva i stanovništvo napadnute države. Ako se koristi vojna sila, ona se koristi tajno.[29]

---

[26] Gažević, N., (gl. Urednik) Vojna enciklopedija, tom 9, Beograd, 1975 godina, strana 7.

[27] Rančić, I, Beriša H., Hibridni rat –mit ili stvarnost (Rekonceptualizacija hibridnog rata), Vojno delo broj 5/2018, Beograd, strana 259.

[28] Hofman, F., G., Conflict in the 21 st Century-Rise of Hibrid Wars, Potomac, Institute for Policy Studies, 2007.

[29] Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security enviroment, Jagello 2000 for NATOInformation Centre in Prague, 2015.

Otuda, takozvana tranzicija postsocijalističkih društava istočne Evrope je najsveobuhvatnija hibridna ratna operacija u istoriji – prevođenje velikog broja zemalja pod svoj ekonomski, bezbednosni, politički, ideološki i kulturološki uticaj, odnosno prepotčinjavanje svojim interesima, bez frontalne upotrebe „tvrde“ sile. Potpuno potčinjavanje društva neprijateljskim interesima, a ostvarivanje interesa je uvek uzročnik rata, namećući čak i kulturne i vrednosne obrazce, predstavlja menjanje fizionomije i filozofije rata, gde nije važno neprijatelja poraziti, već samo sebe prikloniti, tako da bude zadovoljni prividnim „win-win“ principom u kojem su obe strane navodno zadovoljne.[30]

Unipolarni svetski poredak iznedrio je krajem XX i početkom ovog veka novu formu hibridnog rata, tj. smenu državne vlasti na nelegalan način putem „obojenih (plišanih) revolucija“, ukoliko cilj nije ostvario tranzicionim preporukama ili drugim vrstama hibridnih manipulacija.

„Obojene revolucije“ zapravo predstavljaju vrstu prevrata koja se realizuje uglavnom „nenasilnom“ vrstom otpora režimu, uz aktivno učešće masa kroz ulične demonstracije, ali uz političku i finasijsku podršku spolja. Po svojim karakteristikama za „obojene revolucije“ se može reći da su neka vrsta „hibrida“ odnosno kombinacija državnog udara i klasične revolucije.[31]

Jer, „obojena revolucija“ za cilj ima promenu državnog režima putem prevrata, mimo institucija pravnog poretka i procedura države, uz masovne ulične demonstracije, koje treba da daju demokratsku notu i epitet revolucije, ali i uz logističku i finansijsku podršku stranog faktora, koji je glavni režiser i inspirator prevrata. Uloga stranog faktora rezervisana je za veliku silu koja kroz „plišanu revoluciju“ i promenu vladajuće strukture države treba da realizuje neki svoj geostrateški, bezbednosni i ekonomski interes. Raspadom Istočnog bloka, socijalističke zemlje su bile pogodne, kako kroz proces tranzicije, tako i „obojene revolucije“ za kompletnu promenu društveno – ekonomskog i političkog sistema, odbacivanje svog nacionalnog habitusa i bezrezervno prihvatanje neoliberalnog vrednosnog sistema.

Zapadni autori ključ „obojenih revolucija“ vide u unutrašnjim faktorima, u problemima nedemokratskih režima, nepoštenim izborima, nepoštovanju Ustava i zakona, korupciji, bezperspektivnosti mladih i sl. Naglašava se da se ovakve vrste prevrata dešavaju u tzv. polu-autokratijama i delimičnom demokratijama.[32] Primeri „obojenih revolucija“ u Tunisu, Libiji i Egiptu bili bi eklatantna potvrda iznetog stava da nije bilo međunarodnog uticaja, pa i vojne intervencije zapadnih zemalja u Libiji, a potom u Siriji, koja je diktirana ekonomskim, energetskim i vojnim interesima SAD i zapadnih neokolonijalnih sila. Sa druge strane, većina autora sa Istoka smatra da su „obojene revolucije“ dominatno posledica ideološkog uticaja Zapada, koji preko nevladinih organizacija i antirežimskih pokreta koje finansira, promoviše zapadne „demokratske“ vrednosti, koristeći unutrašnje probleme razvoja demokratski izabranih organa vlasti, sa ciljem promene političkog režima.

Finansiranje „obojenih revolucija“ od strane međunarodnih aktera je rentabilnije i ostaje pod velom tajne ako domaće antirežimske snage prevrat izvedu bez otvorene strane intervencije. U tim slučajevima je stepen ispoljenosti nasilja manji, a prevrati se u sredstvima svetske masovne komunikacije, koje su u rukama globalista, promovišu kao demokratske

[30] Milošević, D., Pojmovno određenje fenomena hibridnog ratovanja, Vojno delo broj 3, 2018 godina, Beograd, strana 304.
[31] Milenković, M. R., Mitrović, M., Obojene revolucije u paradigm hibridnog rata, Vojno delo broj 6/ 2019, Beograd, strana 254.
[32] Michael McFaul, Transition from Postcommunism“, Journal of Democracy, Volume 16, Number 3, July 2005, p. 7.

promene vlasti. Značajnu ulogu u tom procesu igra kompradorska elita, koja promoviše interese stranaca i predstavnika globalnog monopolskog kapitala. Kompradori i njihovi mentori za mobilizaciju kritične mase koriste internet, društvene mreže i savremene elektronske uređaje kao sredstva komunikacije i uticaja na formiranje preovlađujućeg stava u državi promene koji je identičan stanovištu interesne grupe.„Takvim državama se uglavnom smatraju bivše republike Sovjetskog saveza, deo balkanskih država, kao i deo država Bliskog istoka i Severne Afrike.“ [33]

Za uspeh „obojene revolucije“, dakle za promenu političkog režima i potpadanje pod veći ili manji neokolonijalni uticaj neoliberalne ideologije, potrebno je što manje eksponiranje stranog faktora. Prevrat se ostvaruje kao unutrašnji sukob uz što manje nasilja i devastacije zemlje, a strani hegemon svoj cilj ostvaruje sa minimalnim finansijskim izdacima. „Zbog toga je vrlo važno da antivladine ideje i parole izgledaju autentično i „domaće“, kao proizvod unutrašnjeg nezadovoljstva i lošeg stanja u državi. Ako učesnici demonstracija pomisle i shvate da su izmanipulisani i da zapravo rade u interesu neke strane sile, oni će u velikoj meri početi da odbacuju takve poruke.[34] Primer Egipta i Sirije u kojoj se preko deset godina vodi rat, sa otvorenim direktni vojnim mešanjem globalista, ali i uz učešće regionalnih sila i ekstremističkih grupa i pokreta to nedvosmisleno pokazuje.

I dok se rat u Siriji može tretirati i kao građanski, uz nesporno učešće nekoliko država i ekstremističkih pokreta i grupacija, oružani sukob u Ukrajini je svojevrsna vrsta savremenog hibridnog rata. Dok ga Rusija tretira kao specijalnu vojnu intervenciju usmerenu na denacifikaciju i demilitarizaciju Ukrajine zapadne zemlje na čelu sa SAD i naravno Ukrajina nazivaju ga ofanzivni rat protiv suverene države. U suštini radi se o oružanom sukobu koji ima elemente hibridnog, tj. proksi rata[35] u kom Ruska Federacija, pored proklamovanih ciljeva, hoće da onemogući članstvo Ukrajine u NATO i obezbedi njen neutralan status, u cilju očuvanja bezbednosti sopstvene države, a SAD i zapadne zemlje da pomognu Ukrajini da postane deo zapadnog sveta i kroz rat oslabe Rusiju. Dizajneri unipolarnog svetskog poretka, dakle, koriste Ukrajinu, pomažući je vojno, ekonomski i finansijski da ratuje umesto njih sa krajnjim ciljem devastacije i rastakanja ruske države i oduzimanja prirodnih resursa, te očuvanja dominantne uloge SAD u svetskom poretku. Rusija, sa druge strane, u saradnji sa Kinom, Indijom, Iranom i velikim brojem zemalja Afrike, Latinske Amerike i Azije preduzima korake ka izgradnji multipolarnog svetskog poretka, koji bi trebalo da označi kraj Pax Amerikane.

Kolonijalnu dominaciju koju su SAD, zapadnoevropske zemlje i Japan poslednjih dva veka imali nad velikim brojem manjih i nerazvijenih država u svetu, a neke kolonijalne sile, poput Španije, Portugala i Velike Britanije, i više vekova, tzv. „civilizovani“ Zapad predvođen Sjedinjenim Državama žele nastaviti kroz unipolarni neokolonijalizam. Međutim, zemlje BRIKS-a, koje imaju sve više pristalica, smatraju da je današnji svetski poredak nepravedan i da se društveni dispariteti i globalne nejednakosti mogu rešiti uspostavljanjem multipolarnog

---

[33] Charles H.Fairbanks, Jr., Revolution Reconsidered, Journal of Democracy, Volume 18, Number 1, January 2007 godina.

[34] Korybko, A., Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change, Peoples Friendchip University od Russia, Moscow, 2015 godina.

[35] Proksi ili posrednički rat je izraz koji se koristi za oružani sukob koji zaraćene strane vode na tuđi račun, odnosno uz logističku, propagandnu, obaveštajnu i drugu pomoć trećih strana, odnosno država koje u njemu ne učestvuju neposredno. Ratovi preko posrednika korišćeni su još u starom veku kada su velika carstva u nameri da izbegnu otvorenu konfrontaciju izazivali rat preko svojih vazala sa konkurentskom silom u nameri da ostvare neki svoj teritorijalni ili ekonomski interes. Proksi ratove koristili su u vreme Hladnog rata SSSR i SAD pomažući vojno, logistički i organizaciono ideološke istomišljenike u sukobima protiv država – političkih neprijatelja.

poretka. Trenutni rat u Ukrajini, prepun nasilja i oružanih dejstava u pozadini ima i tu dimenziju, što u krajnjoj liniji, nosi rizik izbijanja i nuklearnog sukoba.

Zaključak

Nasilje je danas dominantno društveni fenomen zasnovan na moći da se sopstvena volja nametne drugima. Primena nasilja proizvodi negativne posledice, što uslovljava njegovu kontrolu, koju u nacionalnim granicama i vrši država preko policije i sudskog aparata. Iako državu karakteriše legitimno nasilje unutar suverene teritorije, svaka primena nasilja u većem obimu može da izazove sukob i rezultira građanskim ratom u okviru nacionalnih granica ili pak međunarodnim ukoliko je predmet napada druga država. Rat je oduvek odlikovalo nasilje kao posledica oružanog sukoba, ali istovremeno i stvaranje ratnih običaja koji su u drugoj polovini XIX i XX veku kodifikovani na međunarodnom planu.

Međunarodne pretpostavke za humanije funkcionisanje međunarodne zajednice stvorene su donošenjem Povelje UN, zabranom rata i uspostavljanjem zabrane oružanih dejstava i upotrebe sile. Uprkos tome u proteklih nepunih osam decenija vođeno je oko 200 ratova različitog obima i intenziteta. Većina tih ratova sadržala je u sebi oružani sukob, upotrebu nasilja i sile zarad ostvarenja nekog političkog, ekonomskog ili drugog interesa. Na sreću, period Hladnog rata, zasnovan na ravnoteži straha velikih sila, SSSR i SAD, nije doneo direktan sukob nuklearnih hegemona, iako se, iza gotovo svih „malih“ ratova, krio ideološki sukob socijalističkog Istoka i kapitalističkog Zapada.

Raspadom Sovjetskog saveza uspostavljen je unipolarni svetski poredak, neoliberalizam postao vladajuća ekonomska doktrina, liberalna demokratija način političkog vladanja a zapadne vrednosti univerzalni kulturni narativ. U situacijama kada pravila međunarodnog prava ne odgovaraju njenim interesima, SAD zagovaraju tezu da su te međunarodne norme prevaziđene i pozivaju na primenu „međunarodnog poretka zasnovanog na pravilima“, koje su sami ustanovili. Očuvanje američke trajne globalne prevlasti moto je Strategije nacionalne bezbednosti SAD, a zarad strateških ciljeva vode se savremeni ratovi koji se imenuju kao „antiteroristička akcija“, „vojna intervencija“, „kampanja“ i „humanitarna intervencija“.

Savremene ratove odlikuje dobra organizovanost i širok dijapazon mera i postupaka političke, ekonomske, psihološko-subverzivne i ne obavezno vojne prirode sa namerom mešanja u političke, ekonomske i društvene odnose države čija je destabilizacija ili promena režima cilj. Širok kompleks mera vojnog i nevojnog karaktera, čiji cilj je i zaobilaženje imperativnih normi međunarodnog prava, predviđa primenu modernih informatičkih tehnologija i sredstava komunikacije u bezbednosnim krugovima označen je kao hibridni rat.

Hibridne bezbednosne pretnje zasnivaju se na primeni nekonvencijalnih i neregularnih taktika, kriminalnih, pa i terorističkih akata, lažnih propagandnih mantri i imaju za cilj kontrolu vođstva i populacije napadnute države. Upotreba konvencijalnih oružija je poslednja opcija. Neki autori stoje na radikalnom stanovištu da je tzv. tranzicija postsocijalisičkih društava istočne Evrope bila najsveobuhvatnija hibridna ratna operacija u istoriji čovečanstva.

U vreme unipolarnog svetskog poretka nastala je i nova forma hibridnog rata odnosno smena državne vlasti na nelegalan način putem „obojene revolucije“. One su obično otpor nenasilnog karaktera, koji uz široku asistenciju uličnih demonstracija za cilj imaju promenu državnog režima. „Plišane revolucije“ se odvijaju uz logističku imaju finansijsku podršku međunarodnog faktora, koji kroz promenu vladajuće strukture želi da ostvari neki svoj politički, ekonomski ili geostrateški interes. Neke od „obojenih revolucija“ završene su sa manjim društvenim potresima i ljudskim žrtvama, poput one u Tunisu. Revolucija izazvana u

Siriji ima za posledicu građanski rat u kome više od decenije učestvuju i strane države, militantne grupe i pokreti i ekstremna opozicija, dok je smena u Libiji izvršena posle međunarodne intervenije snaga NATO pakta.

„Narandžasta revolucija“ u Ukrajini izvršena je u dva navrata, a prevrat iz 2014, pored nelegalne ulične nasilne smene vlasti, izazvao je i građanski rat, koji je u 2022 prerastao u specijalnu vojnu operaciju Rusije protiv militantne i neonacističke vlasti iz Kijeva. Dizajneri unipolarnog svetskog poretka kažu da se radi o agresiji Rusije i vojno i finansijski podržavaju Ukrajinu sa ciljem devastacije i podele ruske države i oduzimanja prirodnih resursa. U stvari, njihov krajnji cilj je očuvanje unipolarnog svetskog poretka i zadržavanje dominacije SAD i kolonijalne supremacije kolektivnog Zapada nad „ostatkom“ sveta. Jer, promene kojima vodi Rusija, Kina, Indija i druge države idu ka uspostavljanju multipolarnog sveta na načelima jednakosti i pravednosti u međunarodnim odnosima.

Literatura

1. Avramov, S., Kreća, M. Međunarodno javo pravo, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
2. Balić, Divanović, Racijaš (2001). Nasilje i ubojstva među intimnim partnerima, Kriminologija i socijalna integracija, 9 (1-2).
3. Charles H.Fairbanks, Jr., Revolution Reconsidered, Journal of Democracy, Volume 18, Number 1, January 2007, p. 52.
4. Čomski, N., Hegemonija ili opstanak, Rubikon Novi Sad, 2008 godina.
5. Gažević, N., (gl. Urednik) Vojna enciklopedija, tom 9, Beograd, 1975 godina.
6. Degan, Dj., Međunarodno pravo, Pravni fakultet, Rijeka, 2010.godine.
7. Dugin, A., Počinje nova era, portal Intermagazin, 5.3.2024. godine.
8. Hobs, T., (1961), Levijatan, Beograd.
9. Hofman, F., G., Conflict in the 21 st Century-Rise of Hibrid Wars, Potomac, Institute for Policy Studies, 2007.
10. Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security enviroment, Jagello 2000 for NATOInformation Centre in Prague, 2015.
11. Jeftić, Z,.Mišev, G.,Obradović, Ž., i Stanojević, P., Savremeni konflikti i njihove tendencije, Vojno delo broj 7/18, Beograd.
12. Klauzevic Karl fon, On war,1833, Vol.I o. 37, V. III, pp,126-7.
13. Korybko, A., Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change, Peoples Friendchip University od Russia, Moscow, 2015 godina.
14. Krivokapić, B., Pojam rata i savremeni ratovi, FBIM Transactions, Beograd, 2020. godina.
15. Krivokapić, Boris, Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, Službeni glasnik, Beograd, 2010 godina.
16. Michael McFaul, Transition from Postcommunism", Journal of Democracy, Volume 16, Number 3, July 2005, p. 7.
17. Milošević, D., Pojmovno određenje fenomena hibridnog ratovanja, Vojno delo broj 3, 2018 godina, Beograd.
18. Milenković, M. R., Mitrović, M., Obojene revolucije u paradigm hibridnog rata, Vojno delo broj 6, Beograd, 2019 godina.
19. Nikolić,S.Z., Savremena sociologija, Fakultet za ekonomiju i inžinjerski menadžment, Privredna akademija, Novi Sad, 2011 godina.
20. Radišić S., Neokortikalni rat, Vojvoizdavački zavod Beograd, 1999 godina.
21. Rančić, I, Beriša H., Hibridni rat –mit ili stvarnost (Rekonceptualizacija hibridnog rata), Vojno delo broj 5/2018, Beograd.
22. Roberto Espoziro, Nasilje i moć, intervju, časopis Vreme, od 7.12.2011. godine, vreme.com/kultura-nasilje-i-moc.
23. Smith, David Livingstone, The Most Dangerous Animal: Human Nature and the Origins of War, 2009. preuzeto sa wikipedia.org/sr-el/Pat
24. Wikipedia.org/sr-el/Pat dana 28.2.2024. godine..

Prof. dr Muharem Selimović[1]

Stručni rad
UDK 364.63-055.2:343.62(497.6)

ZAKONSKI PROPISI BOSNE I HERCEGOVINE I MEĐUNARODNI DOKUMENTI KAO DETERMINANTA KOJA REGULIŠE NASILJE U PORODICI

-aktuelno stanje donesenih zakona, međunarodnih konvencija, deklaracija i preporuka-

Krivično djelo nasilja u porodici nas obavezuje da se nasilju u porodici suprostavimo dužnom pažnjom i primjenom regulative koja nam stoji na raspolaganju imajući u vidu stav Dostojevskog " Svi smo odgovorni svima za sve".

Abstrakt
Imajući u vidu stanje u oblasti pravosuđa , koristeći metode istraživanja, primjenjujući adekvatne naučne oblasti prava i druge nauke, stvarajući imperativni cilj u prevenciji, zaštiti žrtve i sankcionisanje nasilja u porodici, autor daje odgovor na pitanje današnjeg vremana koliko i u kojoj mjeri doneseni pravni akti Bosne i Hercegovine kao i Međanarodne zajednice mogu umanjiti nasilje postojećom regulativom i time kao gorući problem sadažnjice svesti na manju mjeru. Nesporno da ova tema nije još dovoljno izučena pa se svrsishodnim ukazuje analiza stanja uopšte a samim tim i analiza stanja primjene zakonske regulative kako u Bosni i Hercegovini tako i u zemljama regiona pa i šire. Pritom netreba zaobilaziti dostignuća koja su vidljiva u regulativi u nekim od zemalja Evropske unije i šire, koja sigurno utiču i daju podršku efikasnom suprostavljaju nasilja u porodici te pomoć odgovornima u sudovima, tužilaštvima kao i drugim organima koji primjenom raznih metoda vode borbu u prevenciji nasilja uopšte. Istina u okvirima aktivnosti u osiguranju normativnih predpostavki za bolju i efikasniju zaštitu nasilja u porodici kod nas postoji Starteški plan kojim su detaljnije razrađene aktivnosti u vezi određenih izmjena Zakonskih propisa uopšte u smislu bolje zaštite onih čija su prava ugrožena. Stoji da je Bosna i Hercegovina kao i većina zemalja svijeta preuzela obaveze iz međunarodno-pravnih izvora u cilju zaštite žrtava , prevenciju i sankcionisanje nasilja u porodici. Zato ovaj rad daje odgovor na pitanje koliko normativno ustrojstvo pravnih akata naše zemlje i zemalja u okruženju pa i šire može smanjiti nasilje ili spriječiti isto te ga svesti na manju mjeru.

Ključne riječi: nasilje, nasilje u porodici, zakon i zakonski akti, deklaracije, konvencije i pravilnici.

---

[1]Autor teksta je Gradski Pravobranitelj Grada Srebrenika, Licencirani Medijator na listi Medijatora BiH i Zamjenik Predsjednika Medijatora Jugoistočne Evrope sa sjedištem u Zagrebu kao i Ovlašteni posrednik između bračnih partnera prije pokretanja postupka za razvod braka.
e-mail:. muharem.selimovic@gmail.com

Prof. Dr. Muharem Selimović [2]

LEGAL REGULATIONS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND INTERNATIONAL DOCUMENTS AS A DETERMINANT REGULATING DOMESTIC VIOLENCE

- the current state of adopted laws, international conventions, declarations and recommendations -

The criminal offense of domestic violence obliges us to confront domestic violence with due care and application of the regulations available to us, bearing in mind Dostoevsky's attitude "We are all responsible to everyone for everything".

Abstract

Bearing in mind the situation in the field of justice, using research methods, applying adequate scientific fields of law and other sciences, creating an imperative goal in the prevention, protection of victims and sanctioning of domestic violence, the author gives an answer to the question of today's times as far as and to what extent the adopted legal acts of Bosnia and Herzegovina, as well as the International Community, can reduce the violence with the existing regulation and thereby reduce it to a smaller scale as a burning problem of the present. It is indisputable that this topic has not yet been sufficiently studied, so an analysis of the situation in general and, therefore, an analysis of the state of application of legal regulations in Bosnia and Herzegovina as well as in the countries of the region and beyond, is expedient. At the same time, one should not bypass the achievements that are visible in the regulations in some of the countries of the European Union and beyond, which certainly influence and support the effective fight against domestic violence and help those responsible in the courts, prosecutor's offices as well as other bodies that, by applying various methods, lead the fight in the prevention of violence in general . It is true that within the framework of activities in ensuring normative assumptions for better and more efficient protection of domestic violence, we have a Strategic Plan which elaborates in more detail the activities related to certain changes in legal regulations in general in terms of better protection of those whose rights are threatened. It stands that Bosnia and Herzegovina, like the majority of countries in the world, has undertaken obligations from international legal sources with the aim of protecting victims, preventing and sanctioning domestic violence. That's why this paper gives an answer to the question of how much the normative organization of legal acts of our country and countries in the surrounding area can reduce violence or prevent it and reduce it to a lesser extent.

Keywords: violence, domestic violence, law and legal acts, declarations, conventions and regulations.

---

[2] The author of the text is the City Attorney of the City of Srebrenik, a Licensed Mediator on the list of Mediators of BiH and the Deputy President of the Mediator of Southeast Europe based in Zagreb, as well as an Authorized Mediator between spouses before the initiation of divorce proceedings. e-mail:. muharem.selimovic@gmail.com

Uvod

U pravnoj nauci odnosno u nauci uopće postoje različite definicije nasilja kao i različiti nazivi koji se kreću od domaćeg nasilja, nasilja prema ženi i djeci, pa do nasilja u porodici. Ti pojmovi nisu predmet rada te ih zato ostavljamo za analizu u budućim posmatranjima i izučanjima. No moramo istaći da nasilje obuhvata terminološko određenje pa i praktično kroz nasilje unutar uže porodice, nasilje unutar rodbine te ono kao takvo predstavlja sve ono što jedna osoba čini drugoj bez njene volje (animusa). Zato je nasilje svaki postupak koji razara, ugrožava, povređuje i stavlja na marginu čovjeka kao ljudsko biće. Ono obuhvata različite vrste ponašanja obzirom da nasilnik zadovoljava svoje potrebe koje ugrožavaju potrebe drugih članova porodice. To ulazi u domen nasilja u porodici i predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava i predstavlja lični, porodični i društveni problem. Svi pod istim uslovima imaju pravo i dužnost u ostvarivanju svojih društvenih uloga i na taj način svako ima pravo na svoju privatnost, ali kada je u pitanju nasilje, tada se podrazumijeva ugrožavanje, ne samo osnovnih ljudskih prava već je u pitanju i ugrožavanje zdravlja, što znači da nasilje unutar porodice postaje javni problem. Koliko nasilje u porodici kod nas uzima maha i koliko se zapravo radi o eskalaciji istog govore informacije da su u sigurnosnim kućama u Bosni i Hercegovini smještajni kapaciteti u odnosu na prethodni period prešli razumnu mjeru. Imajući sve navedeno u vidu našu pažnju u ovom radu usmjeravamo na pravne okvire akte i norme koji imaju prevenciju nasilja a ako se isto počini onda ti akti su okviri za sankcionisanje počinioca kao nasilnika. Dajemo osvrt na relevantne propise kod nas i šire.

1. Propisi u Bosni i Hercegovini

1.1. Zakoni Bosne i Hercegovine

Zakoni koji regulišu oblast nasilja u porodici su sljedeći:

1. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine[3]
2. Zakon o zaštiti od nasilja Republike Srpske [4]
3. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine[5]
4. Krivični zakon Republike Srpske [6]
5. Zakon o ravnopravnosti spolova [7]
6. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine[8]
7. Porodični zakon Republike Srpske[9]
8. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku[10]

[3] Službene novine FBiH", broj 20/13,
[4] Službeni glasnik RS-a",118/05
[5] Službene novineFBiH",broj 36/03
[6] Službeni glanik RS-a", broj 49/03
[7] Službeni glasnik BiH", broj 16/03
[8] Službene novine F BiH", broj 35/05
[9] Službeni glasnik RS-a", broj 54/02
[10] Službene novine F BiH“, boj 7/14

1.2. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine u 2003. godine uvodi novu oblast krivičnih djela protiv braka, porodice i mladeži. Radi se o krivičnim djelima koja do tada nisu bila predviđena kao što su: dvobračnost, omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka, izvanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom, oduzimanje djeteta ili maloljetnika, promjena porodičnog stanja, zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika, napuštanje djeteta, povreda porodičnih obaveza, **nasilje u porodici**, izbjegavanje izdržavanja i sprečavanje i neizvršavanje mjera za zaštitu maloljetnika. U navedenim djelima se prepoznaju zabranjena ponašanja u porodičnim odnosima za koja su propisane kazne zatvora u rasponu od tri mjeseca do kazne dugotrajnog zatvora zavisno od kvalifikacije krivičnog djela, s tim što je za krivično djelo nasilje u porodici propisana alternativno i novčana kazna za blaže oblike ovog krivičnog djela. Ranije ovo djelo nije postojalo kao posebno krivično djelo i kao takvo ono sublimira oblike fizičkog, psihičkog, emocionalnog, duhovnog i ekonomskog nasilja koje dovodi do ugrožavanja tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja. Manifestuje se upotrebom fizičke sile i prijetnje.

1.3. Zakon o ravnopravnosti spolova

Zakon o ravnopravnosti[11] spolova ima posebnu važnost za žene u našoj državi, jer se naša zemlja mora suočiti sa činjenicom da je prisutna diskriminacija i nasilje prema ženi i u privatnoj i javnoj sferi života.

Izmjenama[12] Zakona iz 2009. godine su otklonile nejasnoće u primjeni istog, pojmovi su jasnije definisani, a obaveze nadležnih vlasti su jasno struktuirane. Član 3. Izmjena i dopuna Zakona definiše diskriminaciju na detaljniji način u skladu sa međunarodnim standardima kao i Zakonu o zabrani diskriminacije, koji je također usvojen kod nas. („Službeni glasnik BiH", broj 59/09).

Poznato je da je "Diskriminacija po osnovu spola svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo kojeg lica ili grupe lica zasnovano na spolu zbog kojeg se licima ili grupi lica otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda. Član 27. Zakona se reguliše kažnjavanje za nasilje „citiramo“ :"Ko na osnovu spola vrši nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje kojim se ugrožava mir, duševno zdravlje fizički integritet kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.“

Zakonom su predvidjeni i prekršaji za pravna lica koji ne postupaju u skladu s odredbama ovog zakona, predviđajući novčane kazne od 1.000 do 30.000 KM.

1.4. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici F BiH

Zakon je usvojen u martu 2013. godine i stupio je na snagu iste godine.[13] U njemu je propisano propisano je šta se smatra radnjama nasilja u porodici, koja se lica smatraju članovima porodice , te vrste i svrha zaštitnih mjera koje se izriču nasilnim licima. Pored

[11] Izmjene Zakona („Službeni glasnik BiH", broj l02/ 09)
[12] Ibidem
[13] „Službenim novinama F BiH", broj 20/13.

toga zakon sadrži i odredbe kojima se propisuje u kojem postupku i u kojim rokovima će se izricati zaštitne mjere prema nasilnim licima. Radnju nasilja u porodici predstavlja: „svaka primjena fizičke sile na fizički ili psihički integritet člana porodice; svako postupanje jednog člana porodice koje može prouzrokovati ili izazvati opasnost da će prouzrokovati fizičku ili psihičku bol ili patnju; prouzrokovanje straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva člana porodice ucjenom ili drugom prinudom; fizički napad člana porodice na drugog člana porodice, bez obzira da li je nastupila fizička povreda ili nije; verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja člana porodice od drugog člana porodice, seksualno uznemiravanje,uhođenje i svi drugi slični oblici uznemiravanja drugog člana porodice; oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine u posjedu;upotreba fizičkog nasilja ili prouzrokovanje straha sa ciljem oduzimanja prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili držanjem člana porodice u odnosu zavisnosti ili podređenosti;upotreba fizičkog i psihičkog nasilja prema djeci zanemarivanje u njihovom odgoju, fizičko i psihičko nasilje prema starijim, iznemoglim osobama i zanemarivanje njihovom njegovanju i liječenju,nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja člana porodice, propuštanje dužne pažnje i ne pružanje pomoći i zaštite članu porodice i pored obaveze prema Zakonu.[14] Zakonom su propisane vrste i cilj zaštitnih mjera i donošenje podzakonskih akata za provedbu zaštitnih mjera od strane nadležnih federalnih ministarstva, zatim svrha zaštitnih mjera kao i način lišenja slobode i zadržavanja nasilnog lica. Zakonom su propisane sljedeće zaštitne mjere koje se izriču učiniocima nasilja u porodici: udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor; zabrana približavanja žrtvi nasilja; zabrana uznemiravanja i uhođenja lica izloženog nasilju; obavezan psihosocijalni tretman; i obavezno liječenje od ovisnosti, privremeno lišenje slobode i zadržavanje. Kako je stupio na snagu novi Zakon o Zaštiti od nasilja u porodici, te da su već doneseni podzakonski akti za provedbu zaštitnih mjera, te akte potrebno je uskladiti sa novim Zakonom u roku od tri mjeseci od dana stupanja na snagu ovog Zakona. S tim u vezi, usvojen je podzakonski akt i to Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije te Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana učinilaca nasilja u porodici i Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstancija učinitelja nasilja u porodici o kojima ćemo nešto kasnije.

1.5. Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije

Pravilnikom o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici[15] koje su u nadležnosti policije uređuje se način provedbe zaštitnih mjera, i to: udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici, zabrana uznemiravanja ili uhođenja lica izloženog nasilju,privremeno lišenje slobode i zadržavanje. Policijski službenici prilikom provođenja zaštitnih mjera dužni su postupati na način kojim će doprinijeti očuvanju zdravog i harmoničnog života unutar porodice, sigurnosti njenih

[14] Halid Ganija, Pravni aspekt braka i nasilja u porodici, Knjiga st. 59-70., Travnik 2016.godine

[15] „Službenim novinama Federacije BiH", broj 19/14,

članova i postizanju uvjeta potrebnih za odgoj i razvitak djece i maloljetnika. Za pripremanje, planiranje i provedbu zaštitnih mjera zadužena je Policijska uprava ili Policijska stanica na čijem području žrtva nasilja u porodici ima prebivalište ili boravište. Ukoliko žrtva u toku provođenja zaštitne mjere promijeni prebivalište ili boravište Policijska uprava ili Policijska stanica koja je provodila zaštitnu mjeru će biti dužna odmah zahtjev za izricanje zaštitne mjere zbog nasilja u porodici i rješenje Suda kojim je izrečena zaštitna mjera dostaviti Policijskoj upravi ili Policijskoj stanici nadležnoj za provođenje zaštitne mjere, o čemu treba pismeno izvijestiti Sud koji je izrekao zaštitnu mjeru. Plan provođenja izrečene zaštitne mjere sadrži: naziv suda, broj rješenja, izrečenu zaštitnu mjeru i vrijeme njezinog trajanja; lične podatke i fotografiju nasilnika; mjere i radnje koje će se planski provoditi tokom trajanja zaštitne mjere, preventivni prostor potreban za provedbu zaštitne mjere ,određuje se u odnosu na granicu zaštićenog prostora ili udaljenosti od žrtve nasilja određenu odnosu na granicu zaštićenog prostora ili udaljenosti od žrtve nasilja određenu rješenjem suda kao koncentrični krug koji svojim prostorom i veličinom može osigurati blagovremeno zapažanje i poduzimanje mjera radi sprečavanja počinioca nasilja u namjeri ugrožavanja zdravlje i sigurnost žrtve nasilja u kojem će se prema počiniocu primjenjivati ovlaštenje upozorenja; podatke o svim policijskim službenicima koji će biti angažirani na provođenju planiranih mjera i radnji s rokovima provođenja; radnje koje će provoditi organ starateljstva i druge institucije ili nevladine organizacije koje se bave poslovima zaštite od nasilja u porodici i način ostvarivanja saradnje tih organa na planskom provođenju utvrđenih zadataka, hitne mjere i radnje koje se mogu očekivati u provedbi zaštitne mjere, te način i nosioce njihove provedbe, potrebna tehnička i druga oprema neophodna za provođenja zaštitne mjere,način upoznavanja ostalih policijskih službenika sa zaštitnom mjerom i Planom njene ostalih policijskih službenika sa zaštitnom mjerom i Planom njene provedbe. U izradi plana provođenja zaštitne mjere učestvuje i organ starateljstva.

1.6. Pravilnik o načinu provedbe psihosocijalnog tretmana

Ova mjera[16] koju predviđa pravilnik je u nadležnosti Federalnog ministarstva zdravstva i kantonalnih ministarstava. Istim se propisuje način i mjesto provedbe zaštitne mjere kojoj je sprečavanje daljnjeg nasilničkog ponašanja postizanjem pozitivnih promjena u ponašanju nasilnog lica kome je izrečena zaštitna mjera. Cilj provedbe zaštitne mjere je potaknuti učinioca nasilja u porodici da postane svjestan svog nasilničkog ponašanja, prepozna svoju odgovornost, te usvoji obrasce nenasilničkog ponašanja. Ona se provodi u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite - centrima za mentalno zdravlje ili psihijatrijskim službama pri zdravstvenim ustanovama u saradnji s organima starateljstva. Ukoliko zdravstveno stanje nasilnog lica kome je izrečena ova zaštitna mjera iziskuje hospitalizaciju, zaštitna mjera se provodi u bolnici osnovanoj na nivou kantona, gdje nasilno lice ima prebivalište, odnosno boravište.

[16] Službenim novinama Federacije BiH", broj 6o/o6

1.7. Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstancija učinitelja nasilja u porodici

Ovim pravilnikom[17] se propisuje način i mjesto provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci nasilnih lica. Svrha ove mjere je sprečavanje daljnjeg nasilničkog ponašanja, poduzimanje efikasnih mjera preodgoja i otklanjanje okolnosti koje pogoduju ili podstiću izvršavanje novih radnji nasilja u porodici, poticanje nasilnih lica da postanu svjesna svog nasilničkog ponašanja, prepoznaju svoju odgovornost te usvoje obrasce prepoznaju svoju odgovornost te usvoje obrasce nenasilničkog ponašanja. Provodi se u zavodima za liječenje bolesti ovisnosti, centrima za mentalno zdravlje i terapijskim zajednicama. Ukoliko zdravstveno stanje nasilnog lica kome je izrečena ova zaštitna mjera iziskuje hospitalizaciju, zaštitna mjera se provodi u stacionarnoj zdravstvenoj ustanovi osnovanoj na nivou kantona, gdje nasilno lice ima prebivalište, odnosno boravište. Ukoliko ne postoji stacionarna zdravstvena ustanova na nivou kantona gdje nasilno lice ima prebivalište, odnosno boravište, zaštitna mjera se provodi u kantonu koji je najbliži prebivalištu, odnosno boravištu nasilnog lica kome je izrečena ova zaštitna mjera.

2. Međunarodni pravni okviri

Događaji i problemi nasilja u porodici su postali predmet interesovanja međunarodnih organizacija i to kako vladinih, tako i nevladinih posebno u poslednjih dvadesetak godina. Tako je na međunarodnom nivou usvojen veći broj pravnih normi, političkih sporazuma, političkih smjernica, preporuka i praktičnih savjeta. U tom pravcu može se reći da je prisutno međunarodno pravo u oblasti nasilja u porodici. Međunarodne norme i smjernice su prisutne na tri nivoa: Ujedinjeni narodi (UN), Vijeće Evrope i Evropska unija (EU). U rješavanju i analiziranju problema nasilja u porodici, potrebno razdvojiti pojavu nasilja unutar porodice prema ženi i posebno nasilje prema ostalim članovima porodice, te uspostaviti odgovarajuću vezu i ravnotežu u ovakvim pristupima. Početkom 199o-tih, međunarodna aktivnost vezana za nasilje nad ženama bila je orijentirana na porodicu. Došlo se do konstatacije i potvrde da je nasilje nad ženama najbitnije pitanje sa kojim se treba suočiti međunarodna zajednica, premda su Ujedinjeni narodi i dalje svoje programe i aktivnosti nasilja nad ženama posmatrali u sferi domaćeg nasilja. Tako je ekonomsko i društveno vijeće UN-a usvojilo, na preporuku komisije o statusu žena, nekoliko rezolucija koje se odnose na nasilje prema ženama i to sa različitih aspekata vezano za savremene oblike ropstva prema ženama, tradicionalne običaje koji ugrožavaju zdravlje žena, aktivnosti u vezi sa prisilnom prostitucijom, te trgovinom ženama, status izbjeglica-žena i druge aktivnosti. Međunarodni dokumenti koji se tiču položaja i prava žena i uređuju ove oblasti su deklaracije , konvencije i preporuke.[18]

2.1. Pekinška deklaracija je prihvaćena na četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama u Pekingu, 15.09.1995 godine. Vlade učesnice ove konferencije, pored ostalog,

[17] Službenim novinama Federacije BiH", broj 23/08
[18] Halid Ganija , Pravni aspekt braka i nasilja u porodici ,Knjiga st. 59-70.,Travnik,2016.goidnine

potvrdile su svoju predanost: „jednakim pravima i prirođenom ljudskom dostojanstvu žena i muškaraca, ostalim ciljevima i principima pohranjenim u Povelji UN-a, Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, ostalim međunarodnim instrumentima o budskim pravima, naročito o Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena i Konvenciji o pravima djeteta, kao i Deklaraciji o ukidanju nasilja nad ženama i Deklaraciji o pravu na razvoj, te su uvjereni i odlučni pojačati napore i akcije u svrhu postizanja ciljeva dugoročnih strategija za napredak žena, preduzimati neophodne mjere u cilju eliminisanja svih oblika diskriminacije žena i djece."

2.2. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena je stupila na snagu 3. septembra 1981.godine., a usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN-a od 18. decembra 1979. godine. Države članice ove konvencije su se saglasile da u svrhu ove konvencije izraz „ diskriminacija žena" označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu spola, što ima za posljedicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.

2.3. Konvencija o političkim pravima žena je usvojena od strane Generalne skupštine UN-a 20. decembra 1.952. godine, te su se strane ugovornice složile da žene imaju pravo glasanja na izborima pod istim uvjetima kao i muškarci, te da budu birane u sva javno izabrana tijela kao i muškarci. Konvencija je otvorena za potpisivanje bilo koje članice UN-a.

2.4. Konvencija o statusu udatih žena je usvojena od strane Generalne skupštine UN-a 29. januara 1957. godine, a stupila je na snagu 11. 8. 1958. godine, te su se članice ugovornice saglasile da promjena državljanstva muža po bilo kom osnovu ne može ipso fakto imati djelovanje na državljanstvo žene. Isto tako žena može steći državljanstvo svog muža ukoliko uputi takav zahtjev državi ugovornici koristeći se posebnim privilegovanim postupkom naturalizacije. Konvencija je otvorena za potpisivanje bilo koje članice UN-a.

2.5. Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj dobi za brak i registrovanju brakova je usvojena od strane Generalne skupštine UN-a 7. novembra 1962. godine. Države potpisnice su se saglasile da se brak neće zakonski zasnovati bez potpunog i slobodnog pristanka obje strane i takav pristanak trebaju lično izraziti u javnosti pred organom koji je kompetentan da ozvaniči brak i pred svjedocima u skladu sa zakonom.

2.6. Konvencija o zabrani trgovine ljudima i iskorištavanju prostitucije drugih je usvojena od strane generalne skupštine UN-a **2.** decembra 1949. godine i otvorena je za ugovorno pristupanje. Potpisnice Konvencije se slažu da će kazniti svako lice koje, da bi zadovoljilo strasti drugog lica: „podvede, zavede ili navede drugo lice u svrhu prostitucije, čak ako ima pristanak te osobe; iskorištava prostituciju druge osobe, čak i ako ima pristanak te osobe" te se potpisnice dalje slažu da kazne svako lice koje: „posjeduje ili upravlja, ili svjesno finansira ili učestvuje u finansiranju javne kuće; svjesno daje u najam ili iznajmljuje zgradu ili neki drugi objekat ili dio objekta u svrhe prostituiranja drugih." Kažnjavanje za ove radnje je kažnjivo u mjeri domaćih zakona.

2.7. Istanbulska Konvencija — Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici je usvojena 1. maja 2011. godine u Istanbulu.

Po svojoj prirodi ovaj akt ne mora biti direktno primjenljiv državama potpisnicama, ali zahtijeva posebno prilagođavanje zakonskih i institucionalnih okvira država potpisnica radi njene uspješne implementacije. Naša Zemlja je 7. novembra 2013. godine postala 6 zemlja članica Vijeća Evrope koja je ratificirala konvenciju. Ovim se Bosna i Hercegovina obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja, te kažnjavanje počinitelja nasilja. Ciljevi konvencije su: zaštita žena od svih vidova nasilja i sprečavanje, procesuiranje i eliminiranje nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

3. Osvrt na ljudska prava u vezi sa nasiljem u porodici

U osnovi koncepta i sadržaj ljudskih prava se odnosi na ovlaštenje na skup prava koja imaju univerzalne karakteristike. U međunarodnim ugovorima i drugim međunarodnim sporazumima nalazimo tri različita načina da opišemo ove obaveze odnosno prava.[19]: *1. pravo da poštuje;* negativna obaveza; naprimjer da ne čini mučenja; da ne toleriše nepravedna suđenja; da se suzdrži od diskriminacije zasnovane na spolu itd. 2. *pravo da štiti.;* pozitivna obaveza; naprimjer da ustanovljava skloništa za žrtve nasilja u porodici; da osigurava zdravstvene usluge žrtvama; da finansira usluge socijalne zaštite za bavljenje problemom nasilja u porodici; pružanje pravne pomoći žrtvama nasilja; osiguranje odgovarajuće edukacije za pripadnike policije da odgovore u slučajevima nasilja u porodici; ***3.*** *pravo da ispunjava;* pozitivna obaveza; preduzimanje odgovarajućih mjera radi osiguranja ispunjavanja standarda ženskih prava, naprimjer osigurava pravne lijekove u slučaju nepravednog suđenja, garantuje žrtvama pristup socijalnoj i medicinskoj njezi.Država ima odgovornost ne samo da zabrani kršenje ljudskih prava u vezi sa nasiljem u porodici nego i da preduzima aktivne mjere sprečavanja i zaštite. Ona je obavezna da osigura da se nasilje u porodici ne dešava, a ako se desi, njena je dužnost da osigura zaštitu žrtava. Obaveze države uključuju i obavezu postizanja i odredenog rezultata. Obaveza izvršavanja znači i preduzimanje aktivnosti i uzdržavanje od aktivnosti. Obaveza postizanja određenog rezultata znači postizanje određenog ishoda putem aktivne primjene programa i politika.

3.1. Zaštita na nivou Ujedinjenih naroda

Nasilje u porodici je jedno od najrasprostranjenijih vidova nasilja i diskriminacije žena. Tek je na Drugoj svjetskoj konferenciji u Kopenhagenu (1980.) nasilje u porodici po prvi put priznato kao kršenje ženskih ljudskih prava. Konferencija je usvojila rezoluciju o „zlostavljenim ženama i nasilju u porodici" i u svom završnom izvještaju osvrnula se na nasilje unutar doma. Ova problematika je bila razrađena u dvije opće preporuke Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (Opća preporuka br. 12 iz 1989. godine i Opća preporuka br.19 iz 1992• godine) u kojima je Komitet ovlastio države potpisnice "da štite žene od svih oblika nasilja koje se dešava unutar porodice, na radnom mjestu ili u bilo kojoj drugoj sferi društvenog života". Od država je zatraženo da dostavljaju informacije u vezi sa legislativom i drugim mjerama koje preduzimaju radi sprečavanja nasilja nad ženama. Danas međunarodni standardi jasno zabranjuju

[19] Ibidem

nasilje u porodici kao kršenje sljedećih osnovnih ljudskih prava i osnovnih sloboda garantovanih Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima i to : pravo na jednakost, sloboda od diskriminacije , pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost, sloboda od mučenja i surovog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana ,pravo na priznavanje pravnog subjektiviteta,pravo na jednakost pred zakonom ,pravo na pravnilijek odgovarajućeg suda ,pravo na jednakost unutar porodice i pravo na najviši dostupni standard mentalnog i fizičkog zdravlja. Ova prava i slobode široko su priznata od strane međunarodne zajednice. Predmetna deklaracija „svakoga ovlašćuje na društveni i međunarodni poredak u kojem se set prava i sloboda ustanovljenih u ovoj deklaraciji mogu u punoj mjeri realizovari". Većina odredbi Univerzalne deklaracije postala je obavezujući dio običajnog prava. Države se ponašaju kao da su odredbe Deklaracije zakon, pretvarajući time Deklaraciju u zakon. Generalna skupština UN-a je 1985. godine usvojila Prvu rezoluciju o nasilju u porodici zasnovanu na Preporuci Komisije za položaj žena Ekonomskom i Socijalnom savjetu i rezultatu Šestog kongresa UN-a o sprečavanju kriminala i tretmanu nasilnika.Primjena Rezolucije iz 1985• godine uključila je sastanak ekspertske grupe o nasilju u porodici 1986. godine sa specijalnim naglaskom na efekte ovog nasilja na žene. Ovaj skup je usvojio konkretne preporuke u pogledu zakonodavne reforme, obuku zaposlenih u policiji, tužilaštvu i zdravstvenoj djelatnosti i društvene i materijalne podrške žrtvama. Komisija o ljudskim pravima je 1994. godine stvorila prvi rodno specifični mehanizam za ljudska prava imenovavši Radniku Coomaraswamy iz Šri Lanke za prvu specijalnu izvještačicu o nasilju nad ženama.

3.2. Zaštita na nivou Vijeća Evrope

Vijeće Evrope u svojoj Deklaraciji[20] iz 1993. godine potvrđuje da je eliminacija nasilja nad ženama ključni aspekt borbe protiv strukturalne nejednakosti muškaraca i žena. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda prepoznaje nasilje u porodici kao oblik kršenja ljudskih prava. Ona sadrži mehanizme za primjenu ljudskih prava, a to su: Evropski sud za ljudska prava, individualni žalbeni postupak i Vijeće ministara koje nadzire da li se država stvarno pridržava odluka Evropskog suda. Ovaj sud predstavlja pomoćno sredstvo nacionalnim sistemima u očuvanju ljudskih prava. Konačne odluke Evropskog suda su pravno obavezujuće za države kojih se tiču. Dokumenti o ljudskim pravima Vijeća Evrope se pozivaju na principe ugovora Ujedinjenih naroda kao i drugih dokumenata prema kojima nasilje prema ženama, kao i unutar porodice predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava. Konvencijom se garantuje pravo na život, pravo na slobodu od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana, pravo na slobodu i sigurnost pojedinca,efikasno pravno sredstvo pred nacionalnim vlastima u slučaju kršenja ljudskih prava prema ženi, te na uživanje prava i sloboda po Konvenciji bez diskriminacije po bilo kakvom osnovu.

3.3. Zaštita na nivou Evropske Unije

Evropska unija prije svega upućuje na rodnu ravnopravnost kroz svoje direktive, rezolucije i preporuke sa kojima je upoznato Vijeće Evrope, te u svojim aktivnostima Vijeće Evrope prati i odluke Evropske unije. To znači da je prisutna kampanja protiv

[20] Vijeće Evrope ,Treća ministarska konferencija o ravnopravnosti muškarca i žene , Deklaracija o politikama za borbu protiv nasilja na ženama u demokratskoj Evropi , Rim 21-2210.1993.godine.

nasilja u porodici i u okviru Evropske unije, te se želi na taj način naglasiti prisutnost ovog problema području Evrope, te da nisu dovoljne samo aktivnosti u ovom pravcu u okviru Vijeća Evrope.[21]

3.4. Praksa Evropskog suda

Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda sadrži najveći dio odredbi u vezi sa nasiljem u porodici a čije odredbe nesumnjivo dolaze u primjenu u postupcima pred Evropskim sudom. Pitanje svjedočenja žrtava pred sudom predstavlja osjetljivo pitanje i treba biti posebno zaštićeno.To znači da su zaštićeni ne samo pravom na pravično suđenje već i pravom na poštivanje privatnog i porodičnog života.[22] Zadatak Evropskog suda prema Konvenciji nije da odluči da li su izjave svjedoka bile prihvaćene kao dokaz na pravilan način, nego da utvrdi da li je postupak u cjelini, uključujući i način pribavljanja dokaza, bio pravičan. Tako u članu 8. Evropske konvencije se između ostalog odnosi i na pojam porodičnog života.[23] Slijedom toga član 14. Konvencije se odnosi na zabranu diskriminacije zasnovane na rođenju u uživanju prava i sloboda po Konvenciji.[24] "Član 8. Konvencije se primjenjuje na odnos majke i djeteta, neovisno o njenom bračnom stanju i porodični život u kontekstu veze majke i djeteta je posebno zaštićen Konvencijom[25] Uvijek se smatra da su nevjenčani parovi koji žive zajedno sa djecom porodica to je stav ovog suda.[26]

Ovo je ustanovljeno u predmetu Johnson protiv Irske iz 1986.godine. U predmetu Saderback protiv Švedske iz 1996. zaključeno je da su neoženjeni otac i njegova kćerka uživali porodični život neovisno o činjenici da nikad nisu živjeli zajedno niti imali redovan kontakt. U okolnostima kada je jedan roditelj spriječen u razvoju porodičnih veza sa djetetom, potencijal za porodični život može biti dovoljan za uživanje zaštite po članu 8 Konvencije .[27] Prema praksi ovog suda porodični život predstavljaja i situacija porodičnog

---

[21] Halid Ganija , Pravni aspekt braka i nasilja u porodici ,Knjiga ,Travnik,2016.goidnine

[22] (Slučaj Doorson protiv V. Britanije) "Države ugovornice moraju urediti svoj krivični postupak na takav način da ovi interesi nisu neopravdano ugroženi. Načela pravičnog suđenja zahtijevaju da se u primjerenim slučajevima uspostavi ravnoteža između interesa odbrane i interesa svjedoka ili žrtava koje su pozvane da svjedoče."

[23] Evropski sud je u presudi Marcks protiv Belgije iz 1979. godine primijetio da za potrebe primjene člana 8. ne smije da se pravi nikakva razlika u odnosu na status porodice. Nema razlike između «zakonske»i «nezakonske» porodice. Neudata žena i njeno dijete predstavljaju oblik porodice koji je izjednačen sa svim drugim oblicima porodice.

[24] "Zajednićko življenje nije sine qua non porodičnog života između roditelja majke i djece. Dijete rođeno u bračnoj zajednici je ipso jure dio takvog odnosa. Od trenutka djetetovog rođenja i samom tom činjenicom između njega i njegovih roditelja postoji veza koja je ravna 'porodičnom životu' Čak i ako roditelji ne žive zajedno.

[25] (slučaj Marcks protiv Belgije iz 1979.

[26] U predmetu Boughanemi protiv Francuske iz 1996. god. Sud je smatrao da "koncept privatnog života na kojem se temelji član 8., čak i kad nema zajedničkog života, podrazumijeva vezu između roditelja i djeteta, neovisno o tome da li je dijete zakonito. Mada se kasnijim događajima ta veza može prekinuti, to se dešava samo u izuzetnim okolnostima."Primjenom ovog principa zaključeno je da odnos podnositelja sa sinom rođenim u vanbračnoj vezi i sa kojim je imao vrlo malo kontakta predstavlja porodični život unutar značenja ove odredbe. Nije se smatralo ni to što je otac kasno priznao dijete, ni to što mu nije plaćao izdržavanje niti njegova odluka da ga ostavi kod rodbine kad je emigrirao u zemlju potpisnicu Konvencije, predstavlja izuzetne okolnosti u ovom smislu.

[27] Ovo se pojavilo u predmetu Keegan protiv Irske iz 1994.godine gdje je kćerku podnositelja majka dala na usvajanje bez njegovog znanja ili saglasnosti, čime gaje lišila mogućnosti da ustanovi bliske lične veze s njom. Međutim, s obzirom na prirodu odnosa djetetovih roditelja zajedno su živjeli, planirali trudnoću i imali namjeru stupiti u brak, Sud je smatrao da potencijalni porodični život između oca i djeteta znači da njihov odnos ulazi u opseg člana 8. bez obzira na činjenicu da su se samo jednom sreli.

života između djece i djedova i baka (predmet Marcks protiv Belgije iz 1979.godine) zatim izmedju braća i sestre, i kao djeca i kao odrasli, (predmet Olsson protiv Švedske iz 1988. godine.).potom odnos između ujaka/strica i tetke i nećaka ili nećakinje tamo gdje postoje jasni dokazi o bliskim ličnim vezama. Tako je u predmetu Boyle protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 1993.godine zaključeno da postoji porodični život između ujaka i njegovog nećaka u svjetlu činjenice da je dječak provodio vikende s ujakom kojeg su domaće vlasti smatrale "dobrim očinskim likom" za dijete kao i izmedju djece rođene u vanbračnoj aferi u toku braka, posebno kad je priznato očinstvo i kad stranke uživaju bliske lične veze (predmet Jolie i Lebrun protiv Belgije iz 1986.), Veza između usvojitelja i djece ima zaštitu po članu 8. (predmet X protiv Francuske iz 1982.)kao i kada se ustanovi,porodični život se ne završava razvodom (predmet Andersson protiv Švedske iz 1992.). Navedeni slučajevi iz sudske prakse Evropskog suda pokazuju koliki značaj se daje porodici prema Konvenciji, kao i zaštiti porodice, te se zaključuje da sve situacije koje se dešavaju u navedenim porodičnim krugovima u pogledu nasilja mogu predstavljati prepoznavanje nasilja u porodici.

4. Uvođenje „rigoroznijih“ sankcija u pravni okvir protiv nasilnika

Koliko porodično nasilje u BiH uzima maha i koliko se zapravo radi o eskalaciji, govore informacije da su u skoro svim sigurnim kućama, od Mostara do Banje Luke, premašeni smještajni kapaciteti ili su u odnosu na prošlu godinu udvostručeni. Prema podacima Agencije za ravnopravnost spolova BiH, prošle godine je skoro 500 osoba, žena i djece, zbrinuto u sigurnim kućama. U odnosu na 2022.godinu, u 2023. povećan je broj poziva na SOS telefone i prema policiji, a povećan je i broj slučajeva krivičnog djela nasilje u porodici. Prema statističkim pokazateljima Federalne uprave policije i MUP-a Republike Srpske u BiH je u 2023.godini evidentirano 2.449 slučajeva nasilja u obitelji. U manjem bh. entitetu su ih evidentirana 1.193, što je za 159 slučajeva više u odnosu na 2022. godinu[28]. U FBiH je kaznenih djela nasilja u obitelji tijekom prošle godine evidentirano 1.256, dok ih je u 2022. godini bilo 911, što je za čak 345 ili 27,45 posto više. Za ta kaznena djela je prijavljeno 1.268 osoba, a među prijavljenima 499 su povratnici u vršenju kaznenog djela i 15 maloljetnika. Uhvaćene su 753 osobe, podaci su FUP-a. Najveći broj tih krivičnih djela u 2023.godini je počinjen na području Kantona Sarajevo – 317, a slijedi Zeničko-dobojski sa 295 slučajeva te Tuzlanski sa 207. Svi ovi podaci davno su trebali upaliti alarme, jer od 2014. godine, kada je broj slučajeva nasilja u obitelji iznosio 1.032, sve do prošle godine taj broj se kretao između 800 i 950. Da je u posljednje vrijeme došlo do osjetnog porasta broja krivičnih prijava zbog nasilja u porodici[29] Zastrašujuće je, kazao je, da je u četiri dana svoje dežure nedavno imao tri prijave zbog nasilja u obitelji. Definitivno, najčešće žrtve nasilja su žene, a počinitelji su njihovi bračni odnosno izvanbračni partneri. Može se reći da nasilje postaje sve češće i izraženije i da je, osim verbalnih prijetnji i vrijeđanja koje ima obilježje psihičkog nasilja, u porastu i fizičko nasilje kojim se partneru nanose tjelesne ozljede.Vrlo često žrtve svjedoče da je počinitelj „dobar sve dok ne konzumira alkohol“ i kada se, kako kažu, potpuno promijeni i postane nasilan. Također, izražavaju želju da se počinitelj „samo malo zatvori kako bi se promijenio [30] Čak 48 posto žena u BiH doživjelo je neki obli zlostaljanja. Djeca i sama postaju žrtve nasilja na posredan način, jer svjedoče činu fizičkog i psihičkog nasilja

[28] Dnevni avaz. 8.aprila 2024.godine
[29] potvrdio je i Kemal Maksumić, tužitelj Tužiteljstva Hercegovačko-neretvanske županije.
[30] ibidem

jednog roditelja prema drugom, što ostavlja trajne posljedice na njihovu psihu, pa često i sama djeca kasnije usljed takvih trauma, nakon što odrastu, postanu nasilna prema svojim partnerima. Prema svjetskim statistikama, žrtve trpe nasilje u obitelji po sedam godina dok konačno ne odluče prvi put prijaviti nasilnika. Žrtve se teško odlučuju prijaviti nasilje iz niza razloga, od straha i predrasuda, do ekonomske ovisnosti. Međutim, može se reći da nasilje u obitelji proizvodi nasilje uopće i nesporno idemo u pravcu da postanemo društvo nasilja ukoliko pravni okvir i sankcije koje su propisane u istom nedostojno neprimjenjujemo u stvarnosti po počinjenom nasilju i izvršiocu. Jer samo kazneno-pravna reakcija države kojom se kažnjava počinitelj za učinjeno nasilje ne može riješiti problem. Potrebna je jedna šira društvena reakcija i mobilizacija svih snaga u društvu.[31] [32] Sve navedeno ukazuje da je neophodno uvesti rigoroznije mjere u nas pravni sistem ili ga adekvatno primjeniti.

[31] Ibidem

[32] Dijelovi teksta modifikovai sa www.jabuka.tv i dnevnog avaza od 8.aprila 2024.godine

ZAKLJUČAK:

Bosna i Hercegovina ima uspostavljen pravni okvir koji je usklađen sa međunarodnim standardima kada je u pitanju oblast nasilja u porodici, i prisutna je "hiperregulativa" na način što se u primjeni zakona može stvoriti konfuzija zbog različitih definicija nasilja u porodici kroz segmet zakonskih i podzakonskih propisa. No i pored toga Svijest našeg društva o problemu nasilja u porodici je i dalje na niskom nivou. Naime svi nivoi vlasti, normativno ustrojstvo, kao i mediji ne bave se ovim pitanjem na odgovarajući način. Dakle o nasilju u porodici kao problemu koji je i zakon prepoznao, počinje da se govori tek u zadnjih dvadesetak godina, a odnedavno ovim problemom se bave i vlasti i mediji. Na problem postojanja nasilja u porodici i na našem prostoru, već odavno ukazuju nevladine organizacije koje su u znatnoj mjeri doprinijele usvajanju relevantnih zakona koje smo istakli kroz ovaj rad a koje podcrtavamo da se radi posebno o Zakonu o zaštiti od nasilja, Porodičnog zakona, te Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Donošenjem Zakona o zaštiti od nasilju u porodici , koji je objavljen u „Službenim novinama F BiH", broj 20/13 .goidne otlonjene su dileme u pogledu šta se smatra radnjama nasilja u porodici, koja se lica smatraju članovima porodice, te vrste i svrha zaštitnih mjera koje se izriču nasilnim licima. Pored ovih materijalnih odredaba Zakon o zaštiti od nasilja u porodici sadrži i procesne odredbe, odnosno odredbe kojima se propisuje u kojem postupku i u kojim rokovima će se izricati zaštitne mjere prema nasilnim licima što je svakao napredak u zakonskoj regulativi u ovoj oblasti. Normativna tehnika zasigurno je otišla dalje u smislu što je svaki čin nasilja u porodici okvalifikovala kao krivično djelo.Naime, prema Krivičnom zakonu Federacije BiH (član 222.) svaki čin nasilja u porodici je krivično djelo, što je u skladu sa međunarodnim dokumentima kojima se tretira oblast nasilja u porodici. U tom dijelu krivični postupci koji pred sudom traju prilično dugo. Naime ovi postupci su specifični za dokazivanje,država je, sukladno međunarodnim dokumentima, obavezna poduzeti hitne mjere za zaštitu žrtava nasilja. U konstetu toga događaji i problemi nasilja u porodici su takođe postali predmet interesovanja međunarodnih organizacija kako vladinih, tako i nevladinih posebno u zadnje dvije decenije. Tako je na međunarodnom nivou usvojen veći broj pravnih normi, političkih sporazuma, političkih smjernica, preporuka i praktičnih savjeta. U tom pravcu može se reći da su prisutne norme međunarodnog karaktera u oblasti nasilja kroz sva tri nivoa kroz Ujedinjene Narode , Vijeće Evrope i Evropske Unije evidentan. Cijenimo da uvođenje rigoroznijih mjera „sankcija“ kroz sve sisteme i propise (donošenje novih propisa) ima svoje opravdanje imajući sve veći broj izvršilaca ovih djela kako kod nas tako i u svijetu.

LITERATURA:

1. Ajduković, M. (2003.) Nasilje u obitelji, u: Puljiz, V i Bouillet, D. (ur.) Nacionalna obiteljska politika. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i obitelji, 239-274
2. Ajduković, M., i Pavleković, G., (2004): "Nasilje nad ženom u obitelji", Društvo za psihološku pomoć, Zagreb.
3. Sedić,Ines, (2016), Nasilje djece nad roditeljima, Sveučićište u Zagrebu
4. Nerimana Traljić, Suzana Bubić,Bračno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007. godine,
5. Halid Ganija, Pravni aspekt braka i nasilja u porodici, Knjiga,Travnik, 2016. godine.
6. Strmotic, J. (2003.) Policija i zaštita od nasilja u obitelji, u:Ajduković, M. i Payleković, G.(2003.) (ur.) Nasilje nad ženom u obitelji.II.,dopunjeno izdanje. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć,185-198.
7. Šarić, Hariz, (2012), Nasilje u porodici, P. N. T. d. o. o. Tuzla, Tuzla.
8. Suzana Bubić, Nerimana Traljić, Roditeljsko i starateljsko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007. godine,
9. Dr. Suada Buljubašić: Maloljetnička delinkvencija - izdanje: Sarajevo, 2005.
10. Zlatan, Hrnčić i Fatima, Bećirović (2018). Postupanje u slučajevima nasilja u porodici, Gender Centar Federacija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 86
11. Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009.-2o1o. - izdanje: Sarajevo, novembar 2008.
12. Farrington, D. R (1992.) Psychological contributions to the explanation, prevention and treatment of offending, u: Losel, E, Bender, D. i Bliesneder, T. (ur.) Psychology and Law, Berlin: De Gruyter, 35-51.
13. Fritzler, R. (2003.) Therapeutic jurisprudence in a domestic violence court: reflections on five years of judicial experimentation. Psychology & Law International Interdisciplinary Conference, Edinburgh, 7-12 July.
14. Web stranica. Sewwan, Muratović, Hanan, 2009, Nasilje nad djecom u porodici, Minber.bad.[Online].Dostupnona:https://minber.ba/nasilje-nad djecom u porodici/?fbclid=IwAR3h9 FLPGAMWt4Bpc5wnBvBra0fWt55g6lk2GOFIs5ubDnZVgRx3-aSL [pristupljeno: 01. 07. 2020].
15. Web stranica. Sigurna kuća. [Online]. Dostupno na: https:// www.sigurnakuca.net/nasilje-nad zenama/vrste-nasilja/seksualno nasilje? fbclid= IwAR2FzfOVbFVdwQS7urWl71v4Nh_EnxvVAuJmPexm5BiuAJDsp964svJMi8 [pristupljeno: 22.08. 2020].
16. Vodič u postupanju: Nasilje u porodici, 2016, CPU Printing Company d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, str. 29,30 6.
17. Vijeće Evrope, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istambul, 11. 05. 2011 89 Univerzitet u Sarajevu
18. Deklaracija Ujedinjenih naroda o eliminaciji nasilja nad ženama-Službeni dokument Generalne Skupštine UN, Broj 38 (A/47/38),dio 1 2. Generalna skupština UN-a, Studije o svim oblicima nasilja nad ženama, izvještaj generalnog sekretara, dokument broja/61/122/Add. 01. 06. 07. 2006. godine, str. 28-30
19. Službene novine Federacije BiH, broj: 35/03, 36/03, 37/03, 56/03, 21/04, 28/04, 69/04, 78/04, 18/05, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10,32/10, 42/10, 42/11, 8/13, 20/13, 56/13, 95/13, 59/14,63/14, 76/14, 46/16

Prof. dr Miloš Marković[1]
Doc. dr Svetlana Marković[2]

Stručni rad
UDK 316.647.3:796.093

KRIMINOLOŠKI ASPEKTI NASILJA U SPORTU

Sažetak

Nasilništvo danas predstavlja ozbiljan pravni, sociološki, psihološki i medicinski problem modernog društva. Nasilje se definiše kao odnos kroz koji se povređuje telo ili život ljudi ili se oštećuju stvari. Nasilje je napad na ličnost koji se sastoji u nanošenju udaraca, povreda i drugih činjenja koji proizilaze iz primene fizičke sile.
Nasilje je postalo društvena svakodnevica. Živimo u vreme nasilja koje je postalo sastavni deo životnog stila i filozofije mladih ljudi. Ono je brend i trend, estetika i etika vremena u kome živimo, držati se nasilnički pripada stilu, obrascu i modi.
Kada živimo u okruženju u kome je prisutno političko, ekonomsko, porodično ili vršnjačko nasilje onda je potpuno logično da ćemo ga imati i u sportu.
Nasilje u sportu, kao ni bilo koje drugo dešavanje vezano za sport, ne može da se proučava kao izolovana pojava koja svoje uzroke ima samo u sportskoj praksi, već se u obzir moraju uzeti i širi društveni preduslovi koji izazivaju navedenu društvenu pojavu. Uzroci ove društveno opasne pojave su brojni, a većina ovih uzroka (socijalne, političke i ekonomske prirode), utiče na porast nasilja u društvu uopšte, pa samim tim i nasilja u sportu.
Pod nasiljem u sportu se podrazumeva svako ponašanje, odnosno postupak sportiste, trenera, sudije, roditelja, gledaoca ili drugog učesnika na sportskoj priredbi, kojim se namerno povređuje ili ugrožava život, zdravlje, odnosno psihički ili fizički integritet lica ili uništava ili oštećuje imovina ili izaziva neka druga negativna posledica, bilo da ona pogađa učesnika sportske priredbe ili treće lice.
Autori u radu sagledavaju etiološku, fenomenološku i viktimološku dimenziju nasilja u sportu. Kod etiološke dimenzije se govori o kriminogenim faktorima nasilja u sportu. Fenomenološka dimenzija objašnjava pojavne oblike nasilja u sportu. Ko su žrtve nasilja u sportu nalazi se u delu rada koji nosi podnaslov „Viktimološka dimenzija nasilja u sportu“.

Ključne reči: nasilje, život, zdravlje, sport, uzroci, žrtva.

CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF VIOLENCE IN SPORTS

Abstract

Violence today represents a serious legal, sociological, psychological and medical problem of modern society. Violence is defined as a relationship through which the body or life of people is hurt or things are damaged. Violence is an attack on a person that consists of inflicting blows, injuries and other acts resulting from the application of physical force.
Violence has become mundane in our society. We live in a time in which violence has become an integral part of the lifestyle and philosophy of young people. It is a brand and a trend, the aesthetics and ethics of the time we live in, to act violently is to be stylish, trendy and

[1]Redovni profesor na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: markovic.milos1953@gmail.com
[2]Docent na Univerzitetu Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: office@privredna akademija.edu.rs

fashionable.
When we live in an environment where political, economic, family or peer violence is present, then it is completely logical that we will have it in sports as well.
Violence in sports, like any other event related to sports, cannot be studied as an isolated phenomenon that has its causes only in sports practice, but broader social preconditions that cause the aforementioned social phenomenon must also be taken into account. The causes of this socially dangerous phenomenon are numerous, and most of them (conditions of social, political and economic nature) influence the increase in violence in society in general, and therefore violence in sports.
Violence in sports means any behavior, i.e. action done by an athlete, coach, referee, parent, spectator or other participant at a sports event, which intentionally injures or endangers the life, health, or mental or physical integrity of a person, or destroys or damages property, or causes some other negative consequence, whether it affects the participant of the sports event or a third party.
In this paper, the authors examine the etiological, phenomenological and victimological dimensions of violence in sports. The etiological dimension refers to the criminogenic factors of violence in sports. The phenomenological dimension explains the forms of violence in sports. People who are the victims of violence in sports can be found in the part of the paper with the subtitle "Victimological dimension of violence in sports".

Keywords: violence, life, health, sport, causes, victim.

1. Uvod

Nasilništvo danas predstavlja ozbiljan pravni, sociološki, psihološki i medicinski problem modernog društva. Nasilje karakteriše, po pravilu, primena sile i ona je najčešće sredstvo za ostvarivanje nekog cilja, ali ona može biti i sama sebi cilj. Takođe, nije sporno da nasilje uvek znači jedan odnos između subjekta i objekta. Subjekt je uvek čovek, pojedinac, grupa ili čak i država preko nekih svojih organa, dok objekt može, takođe, biti čovek pojedinac ili grupa odnosno država u celini, ali i neka druga materijalna ili nematerijalna dobra. U tom smislu neki autori definišu nasilje kao odnos kroz koji se povređuje telo ili život ljudi ili se oštećuju stvari. Za druge, nasilje je napad na ličnost koji se sastoji u nanošenju udaraca, povreda i drugih činjenja koji proizilaze iz primene fizičke sile.[3] Ako postavimo pitanje o uzrocima masovnog kršenja zakonskih normi, odgovor možemo poronaći u činjenici da nasilnički i agresivni akti obično znače kršenje određenih normi.

Živimo u vreme nasilja, ono nije samo fizičko, takođe može biti i psihičko. Nasilje postaje simbol, dobija određeno ritualno značenje, postaje sastavni deo životnog stila i filozofije mladih ljudi. Ono funkcioniše kao sredstvo najraznovrsnijih oblika moći kao što su masovni mediji, televizija i sl. Oni podstiču nasilje i stimulišu agresivne postupke. Agresija može biti u mislima, verbalna, usmerena prema pojedincu i objektima ili iznutra prema sebi. Nasilje je produžetak agresije fizičkim sredstvima, ono može biti organizovano, spontano, ritualno i danas poprima instrumentalne oblike.

Agresija se razlikuje od mržnje koja osigurava motiv za agresivni čin. Njom se danas opisuje takmičarski duh fudbalera, tuče navijača, krvoločnost svetskih ubica. Takođe sportski jezik je zagađen agresivnom terminologijom: protivnik je razbijen, krvavi susret, rovovski rat između dve ekipe, i sl. Svaka agresija nije nasilje ali je svako nasilje agresija. Oni su obrasci

[3]Igrački, J. (2014), Delikti nasilja i društvena reakcija, Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 352

ponašanja koji se spontano prihvataju, što navijači i čine. Nasilje je napad u kojem se povređuju osobe, ugrožava njihov život ili oštećuju stvari.[4]

Sport je složena ljudska delatnost koju je nemoguće odvojiti od ostalih oblasti društvenog delovanja. Kao takav sport je uvek „upleten u određenu društvenu situaciju ekonomije, politike, kulture, propagande, reklame"[5] i predstavlja svojevrsnu instituciju tj. organizovanu delatnost od opšteg društvenog interesa. Ovakav teorijski pristup odbacuje izjednačavanje sporta i igre (kao bezinteresne i samodovoljne delatnosti) te omogućava smeštanje sportske prakse u globalno društveno okruženje unutar kojeg se sport tokom vremena menja i razvija. Otuda nasilje u sportu, kao ni bilo koje drugo dešavanje vezano za sport, ne može da se proučava kao izolovana pojava koja svoje uzroke ima samo u sportskoj praksi, već se u obzir moraju uzeti i širi društveni preduslovi koji izazivaju navedenu društvenu pojavu. Nasilje se obično definiše kao ispoljavanje agresivnog ponašanja, pri čemu se ulaže svestan napor da se nanese bol ili povreda. Najčešće se razlikuju dva oblika nasilničkog ponašanja: reaktivni, instrumentalni.

2. Pojmovno određenje nasilja u sportu

Nasilje u sportu nije svojstveno samo današnjem vremenu, već od samog nastanka sportskih takmičenja o čemu svedoče mnogi istorijski dokazi. Najzastupljenije je: u fudbalu, košarci, vaterpolu, rukometu i hokeju, dok je u ostalim sportovima neprimetno, bez posebnog značaja i opasnosti od povećanja. Nasilničko ponašanje ispoljava se na sve brutalniji i svirepiji način ne birajući mesto, vreme i žrtve. Krizna i tranziciona vremena bila su pogodna za iskorišćavanje društva u bilo kom obliku, kao i sporta od strane nestručnih lica koja su se našla na rukovodećim funkcijama pojedinih sportskih organizacija.

Prava je retkost da u našoj zemlji veći politički javni skup ili sportska priredba prođu bez nasilja i rušilačkih pohoda huligana koji iza sebe ostavljaju pustoš, rušeći sve što im se nađe na putu. Nasilnici izazivaju kod ostalih učesnika ili slučajnih prolaznika strah, paniku i upravo su oni najčešće žrtve nasilja. Mnogi građani s pravom izbegavaju odlazak na utakmice ili javne skupove zbog straha za sopstvenu bezbednost.

Nasilje na sportskim priredbama nije prisutno samo među publikom, već i na samom terenu među sportistima, trenerima, sudijama. Sportisti često na vrlo primitivan i agresivan način iskazuju svoje nezadovoljstvo tokom igre ili po završetku utakmice, fizičkim napadaju suparničke igrače, sudije, delegate, publiku ili ih verbalno vređaju.

Namerno kršenje pravila u sportu između samih sportista, nedozvoljenim fizičkim kontaktom, upućivanjem pretnji i uvreda, pljuvanjem, samo su neki od nemilih postupaka koje smo imali priliku da vidimo tokom utakmica. Protiv pojedinih naših istaknutih sportista podnete su i krivične prijave za nasilničko ponašanje. Često nezadovoljni odlukom dolaze u konflikt sa sudijom što može izaziva i negativnu reakciju publike.[6]

Dešavanja na sportskom terenu i te kako imaju uticaj na nezadovoljstvo publike, a posebno na pripadnike ekstremnih navijačkih grupa koji često pogodnim predmetima gađaju

---

[4] Vejnović, D., (2014). *Nasilje i sport – uzroci, posljedice i strategije prevazilaženja*, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, str. 9-10.

[5] Koković, D., (2001). *Sociologija sporta*, Sportska akademija, Beograd, str. 13

[6] Protiv fudbalera Crvene zvezde Milana Jovanović podneta je krivična prijava za napad na policajca dana 13.04.2013. god., kao i prekršajna za ometanje javnog reda i mira.
Zbog sumnje da je učinio krivično delo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu, zrenjaninsko Više javno tužilaštvo podnelo je optužni predlog protiv Dragana M. (27) iz Žitišta. Kako se navodi u tom tužilaštvu Dragan M. je 5. juna 2011. godine u Novoj Crnji, na fudbalskoj utakmici između kluba Roham iz tog mesta i kluba Proleter iz Međe, a na kojoj je bio glavni sudija, udario igrača domaćeg kluba, oštećenog J. Š.

učesnike utakmice ili preskakanjem zaštitne ograde upadaju na teren radi obračuna sa igračima ili sudijom. Takvo ponašanje može da prouzrokuje nerede u većem obimu, na taj način što i protivničkih navijača utrčavaju na teren radi obračuna zbog čega je neizbežna intervencija policije, odluka delegata za bezbednost da se isprazni tribina ili prekine utakmica. Odnos navijača i sportista je veoma specifičan. U sportu je prisutan veliki emotivni naboj i publika burno reaguje na događaje. Navijači se osim za određeni klub vezuju i za određene sportiste, stoga teško doživljavaju povredu njihovog omiljenog sportiste, isključenje iz igre ili njegov prelazak u drugi klub.

Navešćemo primer golmana reprezentacije Srbije Vladimira Stojkovića, koga su dojučerašnji obožavaoci sa severne tribina brutalno vređali i pretili, zbog njegovog prelaska iz FK Crvena Zvezda u FK Partizan. Vladimir Stojković je bio i fizički napadnut od strane navijača, a zbog učestalih pretnji dobio je lično fizičko obezbeđenje koje su vršili pripadnici policije. Ne smemo potceniti uticaj sportista i sportskih klubova i njihovu reakciju na nasilničko ponašanje. Sportisti su idoli i uzori mnogim mladim ljudima, a upravo ta činjenica ih dodatno obavezuje da se ponašaju u skladu sa pravilima i budu dobar primer.

Javnost u Srbiji ostala je šokirana kada su fudbaleri Crvene Zvezde na teren izašli u majicama na kojima je pisalo „Pravda za Uroša“, na šta su očigledan uticaj imali navijači. Kako je poznato, Uroš Mišić je navijač Crvene Zvezde koji je u tom vremenu bio optužen za pokušaj ubistva pripadnika žandarmerije na fudbalskoj utakmici Crvena Zvezda-Hajduk iz Kule odigrane 02. decembra 2007. godine.

Ovakvo ponašanje sportista, odnosno davanje podrške licu koje se tereti za najteže krivično delo, nedopustivo je i može imati izuzetno negativne posledice. Prikazivanjem izgrednika kao žrtve sistema, opravdava se njegov negativan postupak pa se samim tim na određeni način on nagrađuje javnom popularnošću i podrškom okoline. Ovako postaje izvesno da će takvim postupcima navijači pribegavati i u budućnosti. Naravno, veoma je važno napomenuti da sportisti ovakve i slične postupke čine pod pritiskom ekstremnih navijača i njihovih vođa i ako to javno ne smeju da priznaju ili da se suprotstave.

Nasilje publike može biti usmereno prema policiji, redarima, drugim učesnicima ili samom sportskom objektu. Postupci pojedinaca su često ne predvidivi zbog dejstva alkohola ili narkotika koje su koristili. Jaka osećanja suparništva dovode do nasilja u sportu i gubljenja predstave o pravilima igre i obrascima ponašanja na sportskim tribinama.[7]

Pojam nasilja u sportu se najčešće izjednačava sa nasiljem navijača i to kako pojedinaca, tako i navijačkih grupa, pri čemu je ovakvo gledište pogrešno, jer navijačko nasilje ne predstavlja jedini izvor nasilja u sportu. Ipak, upravo iz razloga što je navijačko nasilje, kao jedan od oblika nasilja u sportu najdominantnije, to se i najveći broj definicija nasilja u sportu vezuje upravo za navijačko nasilje. Nesporno je da je svaki huligan u određenoj meri i navijač, a takođe i to da velika većina navijača nisu huligani, već ljudi koji prate sport zadržavajući kontrolu nad svojim postupcima u granicama društveno prihvatljivog ponašanja.

Nasilje u sportu se može odrediti i kao "takmičarsko nasilje socijalno organizovanih grupa koje prate fudbal, protiv suparničkih grupa".[8] Ova definicija pojam nasilja u sportu isključivo vezuje za fudbal, što predstavlja njen nedostatak, jer postoje brojni primeri nasilničkog ponašanja u drugim sportovima. U svom izveštaju o fudbalskom huliganizmu, Evropska unija je istakla da huliganizam uključuje "nasilje protiv ljudi, uništavanje imovine, krivične prekršaje pod dejstvom alkohola i droge, narušavanje mira, krađu i preprodaju karata".[9] Znimljivost vezana za ovu definiciju je to što Evropska unija i preprodaju karata

[7]Koković, D., (2010). *Drustvo, nasilje i sport*, Novi Sad: Mediterran Publishing, str. 343

[8]Ramón S. "Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs", Amsterdam University Press, 2006, p. 11

[9]Ramón S, op. cit., p. 10, 11.

smatra huliganskim ponašanjem. Ovakvo shvatanje je razumljivo ako se ima u vidu da huliganske grupe dolaze organizovano na sportske događaje, a s obzirom na to da postoji ograničen, odnosno nedovoljan broj karata, zbog njihove distribucije od strane samih klubova svojim navijačima, to huligani na ovakav nezakonit način dolaze do karata i tako uspevaju da uđu u sportski objekat u kome se odigrava određeni sportski događaj, iako i državni organi i klubovi nastoje da to spreče.

S obzirom na to da nasilje u sportu ne potiče nužno od huligana, već nasilnik može biti svako ko je prisutan na određenoj sportskoj priredbi, smatramo da se pod nasiljem u sportu podrazumeva svako ponašanje, odnosno postupak sportiste, trenera, sudije, roditelja, gledaoca ili drugog učesnika na sportskoj priredbi, kojim se namerno povređuje ili ugrožava život, zdravlje, odnosno psihički ili fizički integritet lica ili uništava ili oštećuje imovina ili izaziva neka druga negativna posledica, bilo da ona pogađa učesnika sportske priredbe ili treće lice, pri čemu se pod učesnikom sportske priredbe podrazumeva svako lice koje prisustvuje sportskoj priredbi.

3. Etiološka dimenzija nasilja u sportu

3.1. Kriminogeni faktori nasilja u sportu

Kriminogeni faktori deluju na genezu kriminaliteta, te se taj proces njihovog delovanja u literaturi naziva kriminogeneza.[10] Pod kriminogenim faktorima se podrazumevaju objektivni i subjektivni činioci koji deluju u procesu nastanka, formiranja i konačne realizacije kriminaliteta kao masovne društvene pojave i pojedinačnog ponašanja.[11] Među najvažnije spoljne-objektivne uzroke, kako nasilja uopšte, tako i nasilja u sportu, navode se rat i ekonomska kriza. Međutim, primeri pojedinih evropskih država na čijim teritorijama nisu vođeni ratovi više od sedamdeset godina, poput Engleske, Italije, Belgije, a koje imaju problema sa nasiljem u sportu i u kojima, sve do velike ekonomske krize koja je počela 2008. godine, nije bilo većih ekonomskih problema, jasno pokazuju da bi bilo krajnje površno kada bismo pojedinim faktorima, kao što su rat i ekonomska kriza, dali apsolutan značaj u odnosu na druge faktore. Evidentno je da su ratovi i ekonomske krize značajni činioci koji mogu da, u korelacji sa ostalim faktorima, dovedu do značajnog povećanja stepena svih vidova nasilja u društvu, ali svakom problemu se mora pristupiti zasebno, kako prilikom njegove analize, tako i rešavanja, uvažavajući sve specifičnosti socijalne, ekonomske i političke stvarnosti konkretnog društva i međusobne povezanosti, uslovljenosti, značaja i jačine delovanja pojedinih kriminogenih faktora u okviru tog društva.

Najčešci uzroci nasilja na sportskim manifestacijama su: 1. netrpeljivost prema navijačima protivničkog kluba 30% ; 2. loše obezbeđenje 26%; 3. loši rezultati ekipe 25%; 4. alkoholisanost i konzumiranje alkohola 10% i 5. nesportsko ponašanje igrača 9%.

---

[10]Konstatinović – Vilić, S., Nikolić –Ristanović, V., Kostić, M. (2012). "*Kriminologija*", Pravni fakultet u Nišu, str. 337-338

[11]U teoriji je najprihvaćenija podela kriminogenih faktora koju je formulisao Gabrijel Tard, na egzogene (spoljne) i endogene (unutrašnje) faktore, a slična je i podela na objektivne i subjektivne kriminogene faktore. Objektivni se odnose na socijalne uzroke i uslove delikventnog ponašanja i formiranja delikventne ličnosti, dok se subjektivni odnose na razne psihološke aspekte ličnosti i njihov uticaj na formiranje delikventne ličnosti. Pojedini faktori ne mogu izolovano dovesti do kriminalnog ponašanja, jer svi kriminogeni faktori deluju povezano, sintetički i kompleksno, pri čemu neki od njih deluju na veći broj različitih oblika kriminalnog ponašanja, dok drugi deluju samo na tačno određeni tip kriminalnog ponašanja. Nijedan činilac sam po sebi nije dovoljan da bi mogao da dovode do kriminalnog ponašanja, niti se bilo koji od njih može smatrati apsolutnim uzrokom kriminalnog ponašanja. S obzirom na to, da je svako kriminalno ponašanje rezultat složenih međusobnih uticaja sa različitim intenzitetom dejstva, prilikom naučne analize uzroka kriminaliteta, moraju se uzeti u obzir svi faktori koji u datoj situaciji mogu biti od značaja za njegov nastanak i razvoj (Konstatinović – Vilić, Nikolić –Ristanović, Kostić, M. 2012: 338-339).

Postoji mišljenje da osnaživanje za akte nasilja u sportu potiče iz tri izvora: 1. neposredna referentna grupa u kojoj se nalazi sportista (treneri, saigrači, porodica prijatelji); 2. struktura igre i usvajanje pravila od strane sportskih institucija i državnih organa; 3. stavovi navijača, sudija i čitavog društva, uz aktivno učešće medija, koji znatno doprinose epidemiji nasilja u modernom sportu.

Šta je to što kod čoveka budi agresivnost i nasilje? Ovo je vaoma složeno i kompleksno pitanje, jer uzroci nasilja mogu biti mnogobrojni. Kao neki od uzroka nasilja konkretno u sportu pominju se: nezadovoljstvo omladine životnim standardom, poremećen sistem vrednosti, nasleđe iz teške i ratne prošlosti, sve učestalije nasilje koje se emituje putem medija i sl. Postoje i teorije po kojima je je nasilje urođeno i da je samo pitanje trenutka kada će se i gde ispoljiti. Potencijalni nasilnik je lice kome kao okidač za vršenje nasilja može poslužiti spontani događaj ili bilo koji drugi razlog čime bi pravdao svoje devijantno ponašanje.[12]

Kada živimo u okruženju u kome je prisutno političko, ekonomsko, porodično ili vršnjačko nasilje onda je potpuno logično da ćemo ga imati i u masi sportskih navijača. Fudbalska priredba kao najčešći i najrasprostranjeniji oblik okupljanja velikog broja građana, koji u zavisnosti od značaja utakmice broji i preko 30.000, predstavlja pogodno tlo za kriminalne aktivnosti. Mladi ljudi ne vide perspektivu niti mogu da razvijaju svoje mogućnosti i talenat, jer im ekonomsko i socijalna situacija u zemlji ne dozvoljava. To je problem koji traje već godinama unazad. Sa druge strane, masmedijske informacije uglavnom su netačne ili izmišljenje i prikazuju pojedince iz visoke klase građana, bogatijeg materijalnog statusa stečenog na sumljiv način, njihov lagodan život i veze sa licima iz kriminala ili drugim značajnijim ličnostima iz javnog života, usmeravaju svest omladine u pogrešnom pravcu gde mogu i svoj život rizikovati. Takav prikaz kao realno stanje i život u društvu u njima izaziva gnev i želju da prkose i drugima nanose štetu.[13]

Ponašanje učesnika sportske priredbe može biti određeno konkretnim sportskim događajem, ali i mnogim drugim faktorima, biološke, psihološke i društvene prirode.

Nasilje u sportu predstavlja produžetak agresije fizičkim sredstvima, pri čemu postoje tri osnovne teorije za objašnjenje nasilja u sportu: biološka, psihološka i sociološka.

Biološke teorije smatraju da agresija, kako kod životinja, tako i kod ljudi ima svoju funkciju u domenu očuvanja vrste, omogućavanja da najsnažniji dobiju potomstvo, obezbeđenja reda u zajednici. Profesor Marcus Felson ističe da agresija ima važnu ulogu u strukturisanju životinjskih zajednica i ljudskog društva, pri čemu se poziva na rezultate istraživanja čuvenog norveškog zoologa Thorlief Schjelderp-Ebbe, koji je 1913. god. izučavajući odnose u životinjskoj zajednici otkrio tzv. "poredak kljucanja". U toj sredini dominira petao koji može kljucati sve ostale jedinke. Nijedna od njih mu se ne sme suprotstaviti, a ako to učini, dolazi do agresije posle koje se ulazi u miran period u kome se zna „kome je gde mesto“. I među ostalim članovima ovakve zajednice zna se ko nad kim dominira, te i ljudi, kao i životinje, primenjuju agresiju kako bi nametnuli svoju vlast u društvenom poretku ili na određenoj teritoriji.[14]

Biološka teorija Konrada Lorenca, svrstava agresivnost u osnovnu ljudsku osobinu, te se u tom kontekstu sport posmatra kao društveno prihvatljiv način izbacivanja prikupljene agresije, dakle jedna vrsta sigurnosnog ventila.[15]

Psihološke teorije su zasnovane na stanovištu da čovek nasiljem odgovara na razne frustracije, pri čemu je agresija koja se javlja kao njihova posledica, situacionog karaktera. U

---

[12]Popović, D. (2016). *Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu*, magistarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, str. 103.

[13]Popović, D., op. cit., str. 104-105

[14]Felson, M., (2006). *"Crime and Nature",* Sage Publications- California, str. 347

[15]Lorenz, K., (1966). "*On Aggression*", Psychology Press, str. 271-272

kontekstu sportskog nadmetanja, frustracija može nastati kao posledica više faktora poput: loše igre, povreda koje onemogućavaju optimalne performanse kod igrača, nezadovoljstvo gledalaca i mnogih drugih faktora.

U domenu sociioloških teorija, teorija socijalnog učenja, "Social learning theory", Alberta Bandure, nasilje u sportu objašnjava kroz učenje agresivnog ponašanja preko modela za oponašanje, pri čemu se ovakvo ponašanje osnažuje putem sistema nagrada i kazni, a mladi sportisti smatraju da su sportski "heroji", modeli čije ponašanje treba da imitiraju.[16]

Shodno ovoj teoriji, ljudi (posmatrači) posmatranjem ponašanja drugih ljudi (modela), slede takvo njihovo ponašanje kroz prihvatanje određenih postupaka (učenje po modelu/ uzorku). Centralni aspekt ove teorije, jeste da nam samo učenje određenog oblika ponašanja od strane određene osobe, ne govori ništa o posledicama tog ponašanja. Prema ovoj teoriji, svaka osoba je u stanju da uoči vezu između izvršenja neke radnje i njenih verovatnih-očekivanih posledica.

Nasilja ne samo da izazivaju navijači, već ga izazivaju i igrači, sudije, treneri, profit koji se ostvaruje pobedom i motiv pobjede. Isto tako veoma su različiti faktori koji izazivaju nasilje u sportu od urbanih sredina, želje za ispoljavanje negativnih emocija, društveni faktori pa do novih i savremenih oblika faktora koji izazivaju nasilje i podstiču ga kao što su mediji.

Pored toga što su nezaobilazni, mediji su možda i ključni činioci u formiranju navijačkih subkultura. Mas-mediji naročito podstiču još i imitaciju, opozivanje i obožavanje kao modele nasilja u sportu. Neki mediji – a posebno film, sport i televizija presudno su doprineli da se nasilni obrazac ponašanja upoznaje i usvaja pre bilo kakvog ozbiljnijeg životnog iskustva. Deca koja danas odrastu uz navedene medije, nemaju šansu da se sa agresijom i nasiljem upoznaju spontano i dozirano, kroz igru sa svojim vršnjacima već se sa njim susreću direktno, često pre bilo koje naučene igre. Mediji stvaraju publiku koja ne samo da nesvesno očekuje i svesno priželjkuje da se desi neko nasilje čak i tamo gde objektivno ne bi trebalo da ga bude (na primer na teniskom meču, napor u vidu dobacivanja i iskazivanjem nezadovoljstva odlukom sudija). Pored toga sama prisutnost sredstava masovne komunikacije na sportskim dešavanjima uslovljava i ponašanje učesnika, jer se sportisti (ali i navijači) drugačije ponašaju kada nastupaju.[17]

Dakle, mediji imaju značajnu ulogu u stabilizaciji ili eskalaciji nasilja. Svojim izveštavanjem ili prilozima često svesno ili nesvesno legalizuju i opravdavaju nasilje, a od huligana stvaraju pozitivne likove. Politički motivisano nasilje je sve prisutnije, a u vezi sa tim i nasilje prema policiji kao državnom organu sve češće. Mlađa populacija odrasta u okruženju poremećenih vrednosti, slabog obrazovanja i kulture, u društvu u kome još uvek dominiraju nacionalne podele i netrpeljivost. Zbog njihovog teškog materijalnog stanja, jednoličnog načina života i odsustva ličnog zalaganja za pozitivnim promenama, jedan broj mladih ljudi se nalazi u prostornoj izolaciji i nepoznavanju načina društvene socijalizacije. Nasilničko ponašanje na sportskim priredbama je nepredvidljivo za javnost ali često dobro pripremljeno u senci huliganskih grupa. Jedno je sigurno, a to je da sportske priredbe postaju najpogodnije mesto za narušavanje javnog reda i mira bez ili sa minimalnom odgovornošću pojedinaca. Navijači su preuzeli ulogu igrača na tribinama. Stvorili su novu disciplinu takmičenja gde se vrednuje navijanje, organizovana koreografija, upotreba pirotehničkih sredstava, tuča i nered. Oni smatraju da od njih zavisi ishod utakmice ili uspeh kluba.

---

[16]Bandura, A., (1977). *"Social Learning Theory",* Prentice Hall- USA, str. 5-7

[17]Vejnović, D., op. cit., str. 78.

4. Fenomenološka dimenzija nasilja u sportu
4.1. Oblici nasilja u sportu

Neki od najčešćih oblika nasilničkog ponašanja na sportskim manifestacijama su: fizički napad na druge učesnike ili slučajne prolaznike, međusobne grupne tuče ekstremnih navijača, upotreba pirotehničkih sredstava za napad, vršenje imovinskih delikata, isticanje uvredljivih grafita, uništavanje imovine kao i mnoga druga krivična dela i prekršaji. Broj krivičnih dela navijača na domaćem i stranom terenu je u stalnom porastu. Tamna brojka kriminalnih dela huligana je poseban problem jer predstavlja broj takvih dela koji je izvršen, a nije prijavljen ili evidentiran.[18]

Mi ćemo izdvojiti nekoliko vrsta nasilja u sportu na osnovu aktera-subjekata nasilja.

1. Prvi oblik nasilja se može javiti ***između samih sportista***. Ovakvo nasilje se smatra prekršajem za koji se na primer, u fudbalu može dobiti žuti, a u težim slučajevima i crveni karton. Udaranje igrača između sebe kada sudija ne vidi, saplitanje, ali i vređanje (kao oblik psihičkog nasilja) su tipični primeri nasilja među sportistima. Tako je meč Akropolis kupa u Atini 2010. godine prekinut dva i po minuta pre kraja zbog žestokog fizičkog sukoba reprezentativaca Grčke i Srbije. Slične scene bile su prisutne i u u finalu domaćeg plej-ofa 2010. godine, u sukobu košarkaša "Partizana" i "Hemofarma" u Vršcu.

2. ***Nasilje prema sudijama*** je drugi oblik nasilja koji možemo sresti na sportskim dešavanjima. U ovakvim situacijama su obično sportisti subjekti nasilja (mada i publika može biti subjekt nasilja), dok sudiji pripada uloga objekta nasilja. Povod za nasilje je obično nekorektno suđenje (ili ga kao takvo sportisti ili publika percipiraju), a uzroci mogu da budu višestruki – od lične frustracije napadača, nekorektnog ponašanja sudije, do nemoći sportista usled loše igre. Primer nasilja prema sportskom sudiji smo imali 2010. godine kada je zamenik disciplinskog sudije FS Srbije Dragče Dimitrijević brutalno pretučen ispred svog stana, a napadač mu je poručio da je to zbog fudbala. Sličnu situaciju imali smo 2008. godine kada je utakmica trećeg kola prve lige Republike Srpske u fudbalu između "Drine" iz Zvornika i "Drine HE" prekinuta u 88. minutu zbog napada gostujućih igrača na pomoćnog sudiju Sinišu Radića iz Laktaša.[19]

3. ***Nasilje između trenera i fudbalera*** se retko dešava, ali ga ne treba zanemariti. Ono je najčešće prisutno u formi verbalnog, tj. psihičkog nasilja dok je fizičko nasilje ređe. Na ovome mestu ćemo navesti gde je nasilje trenera imalo kobne posledice.[20] Između trenera i

---

[18] Popović, D., op. cit., str. 103-104.

[19] Đorić, M., Nasilje u sportu (teorijske kontroverze i uzroci), Kultura polisa, god. XI (2014), br. 23, str. 112

[20] I decu ubijaju, zar ne? Umrla je dvanaestogodišnja devojčica Adriana Đurka. Bila je gimnastičarka, jedna od „čuda" koje proizvodi rumunska industrija gimnastike. Izdahnula je od povreda koje joj je, u manijakalnom besu, naneo njen trener George Florin, jedan od onih „pedagoga" koji su „stvorili" Nađu Komaneči i na kojima počiva svetska gimnastika i sport u celini.

Ovakve vesti kao da više nikoga ne uzbuđuju. Pogotovu ne one koji se nalaze u svetskom show-business-u. Jer, smrt je odavno postala sastavni deo sporta. Svake godine stotine sportista izgube život, hiljade bivaju ubogaljeni... To, dakle, nije neka novost. Prava vest je ko je sledeći, na koga treba „tipovati", u koga treba ulagati da bi se dobilo više, mnogo više... Tačno je, radi se još o detetu, ali šta se tu može kada ta „šašava deca" po svaku cenu hoće da se dokopaju „slave" i novca. A da bi se to postiglo, treba se podrediti zahtevima koje postavlja „vrhunski sport". Put ka „savršenstvu" zahteva „savršeno telo". A to znači da treba sprečiti rast skeleta, onemogućiti polno sazrevanje, što znači normalni biološki razvoj da bi se sačuvala dečija vitkost toliko potrebna da bi se impresionirala sportska birokratska „elita" koja određuje „ocene", a samim tim i sudbinu čoveka. Oni su ti koji vode računa da ne dođe do zastoja u „progresu". Njihove „ocene" označavaju put koji vodi „napred" – ka jami. U njoj sada, pored njenih „slavnih" prethodnika iz „vrhunskog sporta", leži i mala Adriana. Pokušala je da, sa drveta na kojem blješte „odličija", dohvati „zlato" – i sunovratila se, kao i mnogi drugi pre nje, u tamu ponora.

Smrt Adriane je simbolično ubijanje ljudskog. Njen trener nije želio da ubije njeno telo, već njenu ličnost. On je nastojao da postigne ono što je osnovni cilj sportske pedagogije: da od svoje „štićenice" napravi robotizovanu lutku koja će bespogovorno slediti njegove komande. Radi se, dakle, o instrumentalizovanom nasilju. Njegova „greška" se sastoji u tome što je, u jednom trenutku, preterao u korišćenju jednog od

igrača može postojati netrpeljivost. Recimo, poznato je da je nekadašnji trener FK "Roma" Fabio Kapelo (Fabio Capello) bio u otvorenoj svađi sa kapitenom tima Frančeskom Totijem (Francesco Totti) ali je bio omražen i od strane navijača. Najpoznatiji primer fizičkog nasilja između trenera i fudbalera se dogodio 3. maja 2012. godine na utakmici između "Fiorentine" (Fiorentina) i "Novare" (Novara), kada je Delio Rosi (Delio Rossi), trener "Fiorentine" fizički napao fudbalera ovog kluba, Adema Ljajića[21]. Fizičkom obračunu je prethodila verbalna prepirka nakon što je Rosi povukao Ljajića iz igre u 32. minutu utakmice. Posle ovog nemilog događaja Rosi je dobio otkaz i suspenziju na tri meseca, dok je Ljajić kažnjen novčanom kaznom i zabranom igre u matičnom klubu do kraja sezone.

4. Četvrti oblik nasilja kojim ćemo se baviti u ovoj studiji predstavlja ***nasilje publike na sportskim priredbama.*** Popularniji naziv za ovu vrstu nasilja u sportu jeste huliganizam, koji smo definisali kao "nasilno ponašanje kojim deo publike inspirisan sportskim događajima kroz pripadanje navijačkoj grupi izgrađuje svoj personalni identitet koji iskazuje frustracijsku agresiju destrukcijom materijalnih stvari ili povređivanjem protivnika".[22]

S obzirom na to ko pokreće nasilje u sportu, možemo razlikovati: nasilje od strane samih sportista, nasilje navijača, nasilje od strane roditelja sportista i ritualno nasilje.[23] Mnogi sportovi podrazumevaju direktan fizički kontakt između sportista prilikom sportskog nadmetanja i uključuju određeni stepen fizičkog nasilja, pri čemu postoji nešto što se zove dobrim ponašanjem sportista. Pod dobrim ponašanjem sportista se podrazumeva nivo fizičkog nasilja koji je u okvirima opštih, institucionalno postavljenih, društveno prihvatljivih, pravila sportskog nadmetanja i u granicama takmičarskih pravila konkretne vrste sporta. Međutim, ukoliko primena nasilja od strane sportista pređe ovako postavljene granice, to se onda može govoriti o nasilju u sportu, kao obliku devijantnog ponašanja. Ovakvom obliku, društveno neprihvatljivog i opasnog nasilničkog ponašanja, sportisti pribegavaju kako bi povredili protivničkog igrača, a nekada samo radi zastrašivanja protivnika, a sa krajnjim ciljem ostvarivanja pobede u sportskom nadmetanju, pri čemu pojedinačni ili grupni događaji nasilničkog karaktera mogu biti deo taktike trenera, a nekada i samih sportista.

Po jednoj grupi autora, karakteristični oblici navijačkog nasilja u sportu koji se javljaju u praksi su: pojedinačni fizički napadi na druge navijače, ili slučajne prolaznike, grupne tuče između suprotstavljenih navijačkih grupa, unošenje i bacanje u sportski teren ili gledalište, pirotehničkih sredstava i drugih predmeta, koji mogu ugroziti život učesnika sportske priredbe, ili ometati tok sportske priredbe, unošenje i konzumiranje alkohola i opojnih droga, upadi u teren u cilju ometanja ili prekida sportske priredbe, oštećenje uređaja i instalacija na sportskom objektu, uništenje i oštećenje vozila, trgovinskih i drugih objekata, na pravcima kretanja navijača, vršenje imovinskih delikata, neplaćanje računa u kafićima i restoranima, ispisivanje grafita na javnim površinama, prevoznim sredstvima, fasadama zgrada, liftovima, spomenicima kulture, izazivanje mržnje ili netrpeljivosti, koja može dovesti

---

najprimitivnijih metoda za slamanje ljudskog dostojanstva, dakle, što se nije poslužio nekim „suptilnijim" metodom i „naveo" Adrianu da uradi ono što je od nje zahtevao. Upozoravajuće deluje podatak da su mnoga deca, kao i njihovi roditelji, prihvatila Florinov metod „ubeđivanja" verujući da će im to pomoći da dođu „do vrha". (http://ljubodragsimonovic.com/i-decu-ubijaju-zar-ne/ pristup: 10.12.2018.

[21]Fudbaler Adem Ljajić je poznat i po sukobu sa selektorom srpske reprezentacije Sinišom Mihajlovićem, koji ga je izbacio iz tima jer je Ljajić suprotno ugovoru o ponašanju koji su igrači potpisali, odbio da peva himnu Republike Srbije pre utakmice pravdajući takvo ponašanje ličnim uverenjima (Citirano prema: Đorić, M., op. cit., str. 113)

[22] Đorić, M., (2010). "*Politizacija huliganizma*", Beograd: Politička revija, br. 3, str. 385.

[23] Konstatinović – Vilić, S., Nikolić –Ristanović, V., Kostić, M. (2012) Kriminologija, Pravni fakultet u Nišu, str. 49

do fizičkih sukoba na nacionalnoj osnovi i učestvovanje u događajima koji nemaju veze sa sportom i vršenje krivičnih dela, koja nisu povezana sa sportskim priredbama.[24]

Tragični događaji na stadionu "Heysel" u Briselu 1985. godine, na kome je tokom nereda izazavanih nasilničkim ponašanjem engleskih huligana, poginulo 39 ljudi[25], predstavlja kulminaciju prethodnog višegodišnjeg nasilničkog postupanja fudbalskih huligana u Engleskoj. Kao posledica toga događaja, Engleska je bila udaljena iz evropskih klupskih takmičenja na period od šest godina. Tragična dešavanja od 15. aprila 1989. godine na stadionu "Hilzbrou" u Šefildu- Engleska, kada je 96 navijača fudbalskog kluba Liverpul smrtno nastradalo u gužvi nastaloj pre početka utakmice, a na stotine navijača je bilo povređeno[26], bili su posledica teških organizacionih propusta, kao i neefikasnosti i loše koordinacije policijskih službi zaduženih za obezbeđivanje ovog sportskog događaja. Neposredno nakon ovog događaja za vreme suđenja, u javnost je izašla verzija, po kojoj su Liverpulovi pijani navijači bili krivi za smrt 96 svojih istomišljenika. "The Sun" je tvrdio da su mrtvi tom prilikom bivali opljačkani čak i da se po njima uriniralo. Kako se na kraju ispostavilo bilo je reč o planski isceniranoj verziji, kako bi se krivica svalila na navijače Liveprula, koji su u to vreme već na teretu imali "Heysel" i kako bi se na kraju pažnja skrenula sa organizacionih propusta.

Nasilje na sportskim priredbama je najzastupljenije na fudbalskim utakmicama, ali je ozbiljnih slučajeva nasilja bilo i na košarkaškim, rukometnim i vaterpolo utakmicama. Ovaj oblik nasilja je naročito prisutan poslednjih 35-40 godina, pri čemu se kulminacijom ovog nasilja smatra fudbalska utakmica u Zagrebu 13. maja 1990. godine između domaćeg "Dinama" i "Crvene zvezde" iz Beograda, čiji je epilog bio 79 povređenih pripadnika organa reda i 59 povređenih navijača.[27]

Primeri nasilničkog i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama u Srbiji, često i sa smrtnim ishodom, su brojni:

– 30. oktobra 1999. godine, na stadionu FK "Partizan" za vreme odigravanja fudbalske utakmice između FK „Partizan" i FK „Crvena zvezda", ispaljena je raketa koja je usmrtila Aleksandra Radovića.[28]

– 11. maja 2002. godine, tri navijača „Partizana", su na železničkoj stanici „Pančevački most", pretukla do smrti Živorada Šiškovića iz Beograda, koji je prethodno stao u odbranu jednog kineskog državljanina.[29]

---

[24] Milojević, S. Simonović, B. Janković, B. Otašević, B. Turanjanin, V., (2013). *"Mladi i huliganizam na sportskim priredbama "*, Beograd: Misija OEBS u Srbiji, str. 13.

[25]BBC News, 1985: Fans die in Heysel rioting, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/may/29/newsid_2733000/2733979.stm; pristup 19.09.2015. god. novinarski izveštaj o tragičnim događajima na stadionu "Heysel" u Briselu 1985. god.

[26]BBC News, Hillsborough disaster and its aftermath, http://www.bbc.com/news/uk-19545126; pristup 19.09.2015.god. novinarski izveštaj o tragičnim događajima od 15.04.1989.god. na stadionu "Hilzbrou" u Šefildu- Engleska

[27]13. maj 2013. Dan kada su Zvezda i Dinamo sahranili SFRJ: 23 godine od Maksimirskog pakla! http://www.telegraf.rs/sport/696380-dan-kada-su-zvezda-i-dinamo-sahranili-sfrj-23-godine-od-maksimirskog-paklafoto-video; Navijači, Godišnjica neodigrane utakmice Dinama i Zvezde: 21 godina od velikih nereda na Maksimiru, piše Zvonko Alač, http://www.index.hr/sport/clanak/godisnjica-neodigrane-utakmice-dinama-izvezde-21-godina-od-velikih-nereda-na-maksimiru/551543.aspx; pristup 01.10.2015.god. novinarski izveštaji o nemilim događajima na Maksimiru 1990.godine

[28]Vreme - politika broj 461, 6. novembar 1999. Tragedija na stadionu, Fudbalski građanski rat, http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/461/12.html; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je smrtno nastradao navijač "Crvene zvezde", Aleksandar Radović

[29]Blic, Navijači opet divljaju, zakon čeka od marta, blic arhiva 09.08.2002. hronika, http://www.blic.rs/stara_arhiva/hronika/32308/Navijaci-opet-divljaju-zakon-ceka-od-marta; pristup

– 26. aprila 2006. godine, u međusobnom sukobu navijača FK „Rad” i FK „Partizan”, u beogradskom naselju Bežanijska kosa, život je izgubio Petar Sedlak, navijač FK "Partizan.[30]

– 14. aprila 2008. godine, u zakazanoj tuči navijača FK „Vojvodina” iz Novog Sada i FK „Partizan” iz Beograda, navijač FK „Partizan”ispalio je hitac iz vatrenog oružja u pravcu Dejana Dimitrijevića iz Novog Sada i usmrtio ga, a jedno lice zadobilo je teške telesne povrede.[31]

– 17. septembra 2009. godine, u Beogradu, u ugostiteljskom objektu, neposredno pre odigravanja fudbalske utakmice između FK "Partizan" i FK "Tuluz", grupa maskiranih navijača FK „Partizan”, bacila je više aktiviranih baklji na navijače FK „Tuluz”, nakon čega su ih fizički napali, pri čemu je francuski državljanin Taton Brice Sinclair Peter, zadobio povrede kojima je kasnije podlegao.[32]

5. Viktimološka dimenzija nasilja u sportu

5.1. Žrtve nasilja na sportskim priredbama

I sport zahteva žrtve. Da bi neko bio uspešan sportista čekaju ga naporni treninzi, odricanja i visoka disciplina. Kada je reč o huliganima oni zahtevaju “žrtveno jagnje” usled neispunjenja očekivanih ciljeva na utakmicama. Obično su žrtve navijači suparničkog kluba, koji u isto vreme predstavljaju i objekte nasilja, a kada je nemoguće osvetiti se pravom izvoru frustracije, onda u naletu agresije strada sve što se nađe na putu: od stolica na stadionu, preko uličnih automobola i žardinjera.[33]

Nasilje publike može biti usmereno prema policiji, redarima, drugim učesnicima ili samom sportskom objektu. Postupci pojedinaca su često nepredvidivi zbog dejstva alkohola ili narkotika koje su koristili. Jaka osećanja suparništva dovode do nasilja u sportu i gubljenja predstave o pravilima igre i obrascima ponašanja na sportski tribinama.[34]

Najčešće žrtve nasilja huligana na sportskim priredbama u Srbiji jesu organi reda i pravosudni organi, kao i pripadnici navijačkih grupa, zatim sportisti, kao i etničke manjine i ponekad strani državljani, uglavnom navijači protivničkog stranog kluba.[35]

Sportistkinje su često žrtve fizičkog (najčešće seksualnog) ili psihičkog zlostavljanja, pri čemu se takvi slučajevi uglavnom zaboravljaju ili prikrivaju, odnosno ne prijavljuju. Žrtvama je potrebna velika hrabrost i istrajnost kako bi dokazale zlostavljanje. Tako je poznat

---

13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao Živorad Šišković iz Beograda

[30]Blic, Ubijen navijač Partizana, blic arhiva 27.04.2006. hronika, http://www.blic.rs/vesti/hronika/ubijennavijac-partizana/pyklk1x; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao Petar Sedlak iz Zemuna.

[31]Naslovi net, arhiva "vesti" press 16.04.2008. Policija i dalje traga za ubicom navijača, http://www.naslovi.net/2008-04-16/press/policija-i-dalje-traga-za-ubicom-navijaca/642534; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao Dejan Dimitrijević iz Novog Sada.

[32]Blic, 29.09.2009. Umro Bris Taton, http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/112988/Umro-Bris-Taton; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao francuski državljanin Taton Brice Sinclair Peter.

[33] Đorić, M., (2014). *Nasilje u sportu (teorijske kontroverze i uzroci),* Kultura polisa, god. XI, br. 23, str. 114

[34] Koković, D., (2010). *Drustvo, nasilje i sport*, Mediterran Publishing, Novi Sad, str. 343

[35] Republika Srbija, Ministarstvo omladine i sporta, Udruženje sportskih novinara Srbije, Izveštaj istraživanja "Mediji Sport Nasilje" mart, 2009. http://www.mos.gov.rs/wp-content/uploads/downloadmanager-files/2009%20-%20Istrazivanje%20Mediji,%20sport%20i%20nasilje%20MOS-USNS.pdf; pristup 01.10.2015.god. rezultati istraživanja obavljenog 2009.godine pod okriljem Ministarstva omladine i sporta RS, u saradnji sa Udruženjem sportskih novinara Srbije

slučaj iz 1993. godine, kada su četiri člana francuske atletske federacije optužena za silovanje svoje koleginice.[36]

Na sportskim takmičenjima se dešava da sudija bude žrtva nasilja i to najčešće od strane igrača ili navijača. Povod za nasilje nad sudijama je u najvećem broju slučajeva subjektivni doživljaj nasilnika da je suđenje pristrasno ili nestručno. Najčešći oblik nasilja nad sudijama je verbalno nasilje, ali ne izostaju ni najteži oblici fizičkog nasilja. Primeri nasilja nad sportskim sudijama su brojni. Tako je 2010. god. zamenik disciplinskog sudije FS Srbije, Dragče Dimitrijević, brutalno pretučen ispred svoga stana, a napadač mu je poručio da je to zbog fudbala[37], arbitar na listi prve lige Republike Srpske, Milan Stanivuković, zadobio je teške telesne povrede usled napada koji se dogodio maja 2015. god. nakon završetka fudbalske utakmice na kojoj je sudio.[38]

6. Zaključna razmatranja

Kada je reč o nasilju, ono je veoma složen društveni fenomen, bilo da se radi o individualnom ili grupnom vidu nasilja ono je prisutno svuda oko nas. Nasilje je postala naša svakodnevnica. Velika količna nasilja koje se emituje putem medija, filmova, informativnih programa, spotova, reklama, konstantno bombarduju ljudsku svest. Nije u pitanju samo fizičko nasilje, već i psihičko koje ostavlja trajnije posledice.

Nasilje u sportu predstavlja društveno opasnu pojavu, te se kao i bilo koja druga društvena pojava ne može posmatrati izolovano, izvan šireg društvenog konteksta. Uzroci ove društveno opasne pojave su brojni, a većina ovih uzroka, socijalne, političke i ekonomske prirode, utiče na porast nasilja u društvu uopšte, pa samim tim i na nasilje u sportu. Strategija borbe protiv nasilja i nedoličnog ponašanja u sportu mora biti sastavni deo sinhronizovane šire strategije, organizovane borbe sa ciljem sprečavanja i suzbijanja svih društveno opasnih pojava, uz uvažavanje određenih specifičnosti vezanih za ovaj fenomen. U odnosu na uzroke ove pojave, preovlađuje mišljenje da su dešavanja iz devedesetih godina prošloga veka i posledice tih dešavanja u vidu političke destabilizacije, ratnog okruženja, ekonomske krize, imali za posledicu urušavanje sistema društvenih vrednosti na ovim prostorima, a što je direktno dovelo do ekspanzije nasilničkog i nedoličnog ponašanja uopšte, pa i takvog ponašanja na sportskim priredbama. Ipak, mora se imati u vidu porast nasilja na sportskim priredbama širom sveta, pa čak i u državama koje se smatraju politički stabilnim i ekonomski bogatim, poput država zapadne Evrope, SAD, Australije, tako da je ovaj problem globalne prirode. No, u svakom slučaju, rešavanju ovoga pitanja, s aspekta specifičnosti svakoga društvenopolitičkog sistema, mora se prići zasebno u svakoj državi, a s obzirom na različitost i mnogobrojnost uzroka ove pojave, multidisciplinarno, u cilju sprečavanja i suzbijanja ove pojave.

Ima mnogo uzroka socijalne, ekonomske i političke prirode koji utiču na pojavu i intenziviranje protivpravnih ponašanja povezanih sa sportom, a najvećim delom ti uzroci predstavljaju nasleđe iz devedesetih godina XX veka kada su ratno okruženje, ekonomska kriza i politička nestabilnost doprineli urušavanju zdravog sistema društvenih vrednosti i ohrabrivanju nasilničkog i kriminalnog ponašanja.

---

[36] Bodin, D., Robene, L., Heas S., (2007). "*Sport i nasilje u Europi",* Zagreb: Knjiga Trgovina d.o.o., str. 15

[37]Mondo.rs, Beta/Mondo, Pretučen Dragče Dimitrijević, http://mondo.rs/a166553/Sport/Fudbal/PretucenDragce-Dimitrijevic.html; pristup 25.11.2015. god. novinarski izveštaj o napadu na zamenika disciplinskog sudije FS Srbije, Dragčeta Dimitrijevića

[38]Pravdabl.com, Horor u Aleksandrovcu: Milan Stanivuković pretučen i doživio kliničku smrt, http://pravdabl.com/horor-ualeksandrovcu-milan-stanivukovic-pretucen-i-dozivio-klinicku-smrt/; pristup 25.11.2015. god. novinarski izveštaj o napadu na arbitra Milana Stanivukovića

U cilju suzbijanja ove negativne pojave, potrebno je pre svega delovati preventivno, kroz uticaj na promenu svesti i načina razmišljanja kod građana, odnosno oblikovanje modela društveno prihvatljivog ponašanja učesnika sportske priredbe, a u čemu važnu ulogu mogu imati i mediji, posebno ako se uzme u obzir činjenica da mediji smanjuju udaljenost i između najudaljenijih delova sveta do te mere da prenos bilo koje informacije, do bilo koje osobe, u bilo kom delu sveta postaje gotovo trenutan, te je stoga njihov uticaj na formiranje stavova i mišljenja kod građana, pa samim tim i na ponašanje i postupke učesnika sportskih priredaba nepobitan. Pre svega neophodno je uticati na maloletnu populaciju koja je podložnija vaspitnom uticaju od punoletnih građana, upravo zbog toga što pripadnici ove populacije nemaju potpuno izgrađenu ličnost i formiran sistem društvenih vrednosti.

Literatura

1. Bandura, A., (1977). *"Social Learning Theory",* Prentice Hall- USA.
2. Bodin, D., Robene, L., Heas, L., (2007). *Sport i nasilje u Europ*i, Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.
3. Đorić, M., (2010). *Politizacija huliganizma*, Beograd: Politička revija broj 3, Institut za političke studije Beograd.
4. Đorić, M., (2014). *Nasilje u sportu (teorijske kontroverze i uzroci),* Novi Sad: Kultura polisa, god. XI, br. 23.
5. Felson, M., (2006). *"Crime and Nature",* Sage Publications- California.
6. Igrački, J., (2014). *Delikti nasilja i društvena reakcija, Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda,* Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
7. Koković, D., (2010). *Drustvo, nasilje i sport,* Novi Sad: Mediterran Publishing.
8. Koković, D., (2010). *Sociologija sporta*, Beograd: Sportska akademija.
9. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M., (2009). *Kriminologija*, Niš: PELIKAN PRINT.
10. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M., (2012). *Kriminologija,* Niš.
11. Lorenz, K., (1966). "*On Aggression"*, Psychology Press.
12. Milojević, S., Simonović, B., Janković, B., Otašević, B., Turanjanin, V., (2013). "*Mladi i huliganizam na sportskim priredbama "*, Beograd: Misija OEBS u Srbiji.
13. Popović, D*.,* (2016). *Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu*, magistarski rad odbranjen na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu.
14. Ramón, S., (2006). "*Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs",* Amsterdam: University Press.
15. Vejnović, D., (2014). *Nasilje i sport – uzroci, posljedice i strategije prevazilaženja*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.

Elektronski izvori:

1. (http://ljubodragsimonovic.com/i-decu-ubijaju-zar-ne/, pristup 10.12.2018. god.
2. BBC News, 1985: Fans die in Heysel rioting, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/may/29/newsid_2733000/2733979.stm; pristup 19.09.2015. god. novinarski izveštaj o tragičnim događajima na stadionu "Heysel" u Briselu 1985. god.
3. BBC News, Hillsborough disaster and its aftermath, http://www.bbc.com/news/uk-19545126; pristup 19.09.2015.god. novinarski izveštaj o tragičnim događajima od 15.04.1989.god. na stadionu "Hilzbrou" u Šefildu- Engleska

4. 13. maj 2013. Dan kada su Zvezda i Dinamo sahranili SFRJ: 23 godine od Maksimirskog pakla! http://www.telegraf.rs/sport/696380-dan-kada-su-zvezda-i-dinamo-sahranili-sfrj-23-godine-od-maksimirskog-paklafoto-video; Navijači, Godišnjica neodigrane utakmice Dinama i Zvezde: 21 godina od velikih nereda na Maksimiru, piše Zvonko Alač, http://www.index.hr/sport/clanak/godisnjica-neodigrane-utakmice-dinama-izvezde-21-godina-od-velikih-nereda-na-maksimiru/551543.aspx; pristup 01.10.2015.god. novinarski izveštaji o nemilim događajima na Maksimiru 1990.godine
5. Vreme - politika broj 461, 6. novembar 1999. Tragedija na stadionu, Fudbalski građanski rat, http://www.vreme.co.rs/arhiva_html/461/12.html; pristup 13.12.2015.god.

članak o tragičnom događaju u kome je smrtno nastradao navijač "Crvene zvezde", Aleksandar Radović
6. Blic, Navijači opet divljaju, zakon čeka od marta, blic arhiva 09.08.2002. hronika, http://www.blic.rs/stara_arhiva/hronika/32308/Navijaci-opet-divljaju-zakon-ceka-od-marta; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao Živorad Šišković iz Beograda
7. Blic, Ubijen navijač Partizana, blic arhiva 27.04.2006. hronika, http://www.blic.rs/vesti/hronika/ubijennavijac-partizana/pyklk1x; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao Petar Sedlak iz Zemuna.
8. Naslovi net, arhiva "vesti" press 16.04.2008. Policija i dalje traga za ubicom navijača, http://www.naslovi.net/2008-04-16/press/policija-i-dalje-traga-za-ubicom-navijaca/642534; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao Dejan Dimitrijević iz Novog Sada.
9. Blic, 29.09.2009. Umro Bris Taton, http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/112988/Umro-Bris-Taton; pristup 13.12.2015.god. članak o tragičnom događaju u kome je, kao posledica divljanja huligana, smrtno stradao francuski državljanin Taton Brice Sinclair Peter.
10. Republika Srbija, Ministarstvo omladine i sporta, Udruženje sportskih novinara Srbije, Izveštaj istraživanja "Mediji Sport Nasilje" mart, 2009. http://www.mos.gov.rs/wp-content/uploads/downloadmanager-files/2009%20-%20Istrazivanje%20Mediji,%20sport%20i%20nasilje%20MOS-USNS.pdf; pristup 01.10.2015.god. rezultati istraživanja obavljenog 2009.godine pod okriljem Ministarstva omladine i sporta RS, u saradnji sa Udruženjem sportskih novinara Srbije.
11. Mondo.rs, Beta/Mondo, Pretučen Dragče Dimitrijević, http://mondo.rs/a166553/Sport/Fudbal/PretucenDragce-Dimitrijevic.html; pristup 25.11.2015. god. novinarski izveštaj o napadu na zamenika disciplinskog sudije FS Srbije, Dragčeta Dimitrijevića.
12. Pravdabl.com, Horor u Aleksandrovcu: Milan Stanivuković pretučen i doživio kliničku smrt, http://pravdabl.com/horor-ualeksandrovcu-milan-stanivukovic-pretucen-i-dozivio-klinicku-smrt/; pristup 25.11.2015. god. novinarski izveštaj o napadu na arbitra Milana Stanivukovića.

Prof. dr Marina M. Simović[1]

Originalni naučni rad
UDK 364.63-055.2:343.62(094.5)

NASILJE U PORODICI: MJERE ZAŠTITE I MEĐUNARODNI STANDARDI

Sažetak

Nasilje u porodici je obrazac za uvredljivo ponašanje koje se koristi za sticanje ili zadržavanje moći i kontroli nad drugom osobom sa kojom je u vezi. Onaj ko je izložen nasilju, ima različite opcije da dobije pomoć. Međutim, nasilje u porodici može da ima različite oblike, a nije ga uvijek lako prepoznati. Ovo nasilje, kao prilično široka kategorija, može uključivati svako ponašanje namijenjeno prisiljavanju, manipulisanju, prijetnji ili zastrašivanju, odnosno izolaciji partnera u vezi. Zapravo, drugi termini za nasilje u porodici, kao što su "zlostavljanje u vezi" i "zlostavljanje intimnog partnera", pomažu da se naglasi da zlostavljanje ne uključuje uvijek fizičko nasilje. Zlostavljanje se može doživjeti i ako se živi u različitim domaćinstvima. Rad se u uvodnom dijelu bavi prikazom mjera socijalne i zdravstvene zaštite i preventivnim mjerama protiv nasilja u porodici, sa posebnim osvrtom na senzibilizovanje javnosti i programe socijalne podrške. U drugom dijelu rada analizira se nasilje u porodici u međunarodnom pravu kroz univerzalne međunarodne dokumente koji direktno (neposredno) ili indirektno (posredno) imaju za cilj sprječavanje i suzbijanje svih oblika nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici donesene u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija ili njenih pojedinih organa, te regionalne dokumente – u okviru regionalnih organizacija, odnosno Savjeta Evrope, kao najznačajnije regionalne organizacije iz aspekta Bosne i Hercegovine. U trećem dijelu rada prikazane su osnovne karakteristike Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Poseban naglasak stavljen je i na odredbe o zaštitinim mjerama u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske.

Ključne riječi: porodica, nasilje, zaštita od nasilja, međunarodni standardi, zakon.

[1] sekretar Ombudsmena za djecu Republike Srpske, redovni profesor, Fakultet pravnih nauka Univerziteta „Apeiron" Banja Luka, *marina.simovic@gmail.com;* https://orcid.org/0009-0008-3330-4023

Prof. dr Marina M. Simović[2]

DOMESTIC VIOLENCE: PROTECTION MEASURES AND INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract

Domestic violence is a pattern of abusive behavior used to gain or maintain power and control over another person in a relationship. Someone who is exposed to violence has different options to get help. However, domestic violence can take different forms, and it is not always easy to recognize. This violence, as a rather broad category, can include any behavior intended to coerce, manipulate, threaten or intimidate, or isolate a partner in a relationship. In fact, another terms for domestic violence, such as "relationship abuse" and "intimate partner abuse," help emphasize that abuse does not always involve physical violence. Abuse can also be experienced if you live in different households.

In the introductory part, the paper deals with the presentation of social and health protection measures and preventive measures against domestic violence, with a special focus on public awareness and social support programs. In the second part of the paper, domestic violence in international law is analyzed through universal international documents that directly or indirectly aim to prevent and suppress all forms of violence in the family or family household adopted within the framework of the United Nations Organization or its individual organs, and regional documents - within the framework of regional organizations, that is, the Council of Europe, as the most significant regional organization from the aspect of Bosnia and Herzegovina. The third part of the paper presents the basic characteristics of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence. Special emphasis is also placed on the provisions on protective measures in the Law on Protection from Domestic Violence of the Republika Srpska.

Key words: family, violence, protection from violence, international standards, law.

[2] Full professor, Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University "Apeiron" in Banja Luka, *marina.simovic@gmail.com;* https://orcid.org/0009-0008-3330-4023

1.OPŠTE NAPOMENE

Zakoni o socijalnoj zaštiti doneseni na entitetskim nivoima u svojim odredbama ne regulišu posebno pitanja zaštite žrtava nasilja u porodici niti imaju posebne mjere pristupa nasilniku, naročito o pitanju socijalnih, psihičkih i zdravstvenih tretmana. Podaci o sprovođenju mjera zaštite od nasilja u porodici ukazuju da su žene iz gradskog područja više pod psihičkim nasiljem, dok u slučaju žena iz ruralnog područja prednjači fizički oblik nasilja (Hannah, Goldstein, 2010). Pored toga, prva obraćanja za pomoć usmjerena su prema policiji. U urbanim područjima žrtve se obraćaju nevladinim organizacijama, pa tek na kraju zdravstvenoj ustanovi, dok u ruralnim područjima poslije policije dolaze i centar za socijalni rad, nevladine organizacije (u manjoj mjeri nego u urbanim područjima) i zdravstvenoj ustanove (Adžajlić-Dedović i dr. 2005: 121–122).

Ukoliko se govori o primjeni materijalnog prava u krivičnim postupcima, uočava se senzibilnost tužilaca kada je u pitanju nasilje u porodici, a naročito u slučajevima kada su oštećeni maloljetna lica. Takođe, uočava se postojanje slučajeva pogrešno utvrđenih bitnih elemenata krivičnog djela od strane tužioca, što dovodi do pogrešne kvalifikacije u težem obliku za koje su zakonom predviđene strožije kazne.

Treba naglasiti da kod porodičnog nasilja, bez obzira na to da li je riječ o prekršajnoj ili krivičnoj odgovornosti nasilnika, uvijek u prvi plan treba staviti žrtvu i njenu efikasnu zaštitu i s time povezano otklanjanje uzroka putem prevencije. Odgovarajuća i precizna normativa koja će pružiti pravni okvir za njegovo ostvarenje - prvi je i lakši dio zadatka. Međutim, ono što je mnogo teže jeste njeno efikasno sprovođenje u praksi. Na to upućuju, naročito u posljednje vrijeme, brojni slučajevi porodičnog nasilja koji su završili fatalnim ishodom. Svaki od tih slučajeva ostavio je gorak okus i nametnuo neizbježna pitanja (Grozdanić, Škorić, Vinja, 2010: 697).

Preventivni programi usmjereni su na rad s porodicama u kojima postoji nasilje ili s onima u kojima postoji visok nivo rizika od nasilja (Jackson, 2007). Razlikuju se tri nivoa prevencije zavisnosti, i to primarna, sekundarna i tercijarna (McCue, 2008). Primarna prevencija se dijeli na proaktivnu i reaktivnu. Svrha proaktivne primarne prevencije je spriječiti porast i razvoj rizičnih faktora, a reaktivna prevencija je usmjerena prema pojedincu, te ga nastoji osposobiti za efikasnu reakciju u suočavanju sa stresnim situacijama (Nenadić-Bilan, 2012: 35).

Osim navedenih, prevencija je univerzalna, selektivna i indikovana. Univerzalni programi prevencije porodičnog nasilja namijenjeni su opštoj populaciji djece i mladih, njihovim roditeljima, ali se sprovode i u užoj i široj društvenoj zajednici (Wilcox, 2006).

Indikovana prevencija u slučaju pojave porodičnog nasilja traži razumijevanje i procjenu rizičnih i zaštitnih faktora koji su povezani s pojavom porodičnog nasilja. Fokusira se na pojedince koji ispoljavaju značajne rizične faktore koji mogu dovesti do pojava: školskog neuspjeha, otuđenosti od porodice i škole, depresije, agresije, porodične nesloge, devijantnog ponašanja, delinkvencije i sl. Indikovani programi prevencije pojave porodičnog nasilja jačaju protektivne faktore u porodici, školi i društvenom okruženju, te podstiču razvoj individualnih sposobnosti i ličnih karakteristika poput samopoštovanja, samokontrole, ustrajnosti, optimizma, životnog smisla, sposobnosti rješavanja problema i drugih sposobnosti (Nenadić-Bilan, 2012: 36).

Strategija djelovanja u svrhu suzbijanja nasilja u porodici je sljedeća: senzibilizovanje javnosti, program socijalne podrške, program prevencije kroz rad sa ženama, rad na profesionalnim kapacitetima, istraživačke aktivnosti i iniciranje novih zakonskih odredaba (Bartlett *et al.*, 2013). Senzibilizovanje i podsticanje osjetljivosti u radu državnih organa, informisanjem i edukacijom putem kontinuiranih seminara policajaca, tužilaca, sudija, socijalnih radnika i svih drugih koji su angažovani u radu sa ženama koje su preživjele nasilje

- uticaće na smanjenje broja nasilničkog ponašanja, ali će se adekvatno zaštititi i žrtva nasilja (Richards, Haglund, 2015).

Programi socijalne podrške bi trebalo da se zasnivaju na procesu psihičkog i socijalnog osnaživanja svakog pojedinca, porodica, grupa, kako bi za sebe i svoju neposrednu okolinu pronašli način za uspješno prevladavanje kriznih situacija. Socijalna podrška se može realizovati kroz: sisteme profesionalaca, nevladine organizacije i neformalne grupe (Daniels, 2010). Programi prevencije nasilja nad ženama treba da budu usmjereni na: sticanja osnovnih saznanja o nasilju u porodici, razvoju vještine u rješavanju konfliktnih situacija, sticanju osnovnih saznanja o pravima žene i uticaj na bolje obrazovanje, ekonomsko osnaživanje i učešće žena u politici.

2.NASILJE U PORODICI U MEĐUNARODNOM PRAVU

Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava jasno nalažu da je država odgovorna za prevenciju, sprovođenje istrage i sudsko kažnjavanje svih oblika kršenja ljudskih prava, iako su obaveze iz sporazuma o ljudskim pravima primjenjive isključivo na države potpisnice, te tako i na djela koja počine državni organi. Takođe, prema principima međunarodnog prava, postoji odgovornost države za djela koja počini pojedinac ukoliko država potpisnica ne spriječi kršenje prava, ne sprovede istragu i ne kazni djelo nasilja, te propusti osigurati pristup pravdi, uključujući i naknadu štete žrtvama, što se naziva standardom dužne pažnje.[3] Zaštita ljudi od nasilja primarni je zadatak savremene zajednice, a zaštita djece od ove pošasti dodatni je zadatak i obaveza kojoj bi svaka ozbiljna i civilizovana zajednica trebalo da posveti veliku pažnju (Muratbegović i dr., 2013: 8).

Rezolucijom Generalne skupštine UN o Osnovnim načelima i smjernicama o pravu na pravni lijek i popravak za žrtve velikih prekršaja međunarodnog prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, dužna pažnja definisana je kao obaveza države da „preduzme odgovarajuće zakonske i administrativne i druge odgovarajuće mjere za sprječavanje povreda", kao i da „preduzme mjere protiv onih koji su navodno odgovorni za kršenje ljudskih prava, u skladu sa domaćim i međunarodnim pravom."[4] Iako je standard dužne pažnje primijenjen na brojna pitanja u vezi sa ljudskim pravima, međunarodni sporazumi i instrumenti jasno nalažu da taj standard takođe bude primjenjiv konkretno na radnje i politike koje preduzima država, a koje se odnose na nasilje nad ženama.[5]

Nasilje u porodici je više vijekova, zapravo, od početka pisane pravne istorije (iz perioda starog vijeka – Hamurabijev zakonik, Ur-Namuov zakonik, Bilalamov zakonik, Gortinski zakonik, Zakon XII tablica ili iz perioda srednjeg vijeka – Dušanov zakonik, Zakon sudnji ljudem, kratka i šira verzija Ruske pravde, Salijski zakonik, Zemljoradnički zakon, Ekloga, Vinodolski zakon i dr.) poznato u ljudskoj i društvenoj stvarnosti gotovo svih država (Buzawa, Buzawa, 1996: 118–132). Pri tome, nisu posebno bitni različiti uglovi posmatranja na ovu pojavu (od kažnjavanja i proskribovanja njihovih učinilaca ili žrtava, do odobravanja ovakvih postupaka kao društveno dopuštenih ponašanja).

Ipak se svijest o potrebi kažnjavanja za ovakva protivpravna i nedopuštena ponašanja rađa tek posljednjih decenija, istina u početku stidljivo. Ova je promjena, prvenstveno, rezultat

---

[3] Misija OEBS-a u BiH, Krivična odgovornost i sankcionisanje počinilaca nasilja u porodici – Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, 2011, str. 44, dostupno na: *http://www.osce.org/bs/bih/106971?download=tru* (4. 12. 2023).

[4] United Nations General Assembly resolution 60/147 of 16 december 2005, Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/RES/60/147

[5] Misija OEBS-a u BiH, Krivična odgovornost i sankcionisanje počinilaca nasilja u porodici – Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, 44.

napora da se na širem planu, prvo u međunarodnoj zajednici (Javier, 1996: 67–91), a potom i u pojedinim državama, podigne svijest o potrebi zaštite svakog člana porodice i svih njih zajedno od svih oblika nasilja (fizičkog, psihičkog, verbalnog, seksualnog i dr.).

U okviru međunarodnih dokumenata koji se bave problematikom sprječavanja i suzbijanja nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (kao i nasilja nad ženama i nasilja nad djecom, odnosno drugih oblika rodno zasnovanog nasilja) (Schornstein, 1997: 89–104), razlikuju se: a) univerzalni dokumenti – doneseni u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija ili njenih pojedinih organa i b) regionalni dokumenti – doneseni u okviru regionalnih organizacija, odnosno Savjeta Evrope, kao najznačajnije regionalne organizacije iz aspekta Bosne i Hercegovine (Petrović, Jovašević, 2010: 112–119).

Kao rezultat svih užasa i dešavanja u II svjetskom ratu, kao i samog nepoštovanja osnovnih ljudskih prava donesena je Povelja Ujedinjenih nacija u okviru koje su na međunarodnom planu kodifikovana ljudska prava, a o svim pravima (1948. godine) usvaja se Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. U okviru člana 16. naglašeno da je porodica prirodna i osnovna društvena zajednica koja ima pravo na zaštitu od društva i države. Ovom deklaracijom proklamovana su ljudska prava i slobode za sve ljude svijeta, bez diskriminacija i po osnovu bilo kakvog drugog obilježja (pravo na život, slobodu, ličnu bezbjednost, pravo na efikasnu pravnu zaštitu i sl.). Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima predstavlja temeljni pravni dokument za izradu kasnijih međunarodnih dokumenata iz oblasti ljudskih prava. S obzirom na to da se Deklaracija posebno osvrće na porodicu i njenu zaštitu od društva i države, očekivan je bio i značajniji međunarodni angažman kada je u pitanju zaštita porodice kao osnovne ćelije društva.

Međutim, međunarodnopravni okvir iz oblasti ljudskih prava se kasnije razvijao u pravcu zaštite pojedinaca. Tako se i situacija o pitanju položaja žena u međunarodnom pravu iz osnova promijenila. Porodica, koja je Deklaracijom priznata kao prirodna i društvena zajednica, zanemaruje se. Donedavno, ni u međunarodnom ni u evropskom pravnom sistemu nije postojala konvencija pravno obavezujućeg međunarodnog karaktera, koji se u okviru svoje materije bavio pitanjem porodice i njene zaštite. Kada je riječ o međunarodnopravnom okviru u vezi sa nasiljem u porodici - misli se na dokumente koji regulišu prava pojedinaca na direktan ili indirektan način i zabranjuju svaki vid nasilja koji je usmjeren prema njima.

Pitanje nasilja u porodici je predmet interesovanja međunarodnih organizacija, posebno u posljednje dvije decenije. Tako je na međunarodnom nivou usvojen veći broj pravnih normi, političkih sporazuma, smjernica, preporuka, ali i praktičnih savjeta. Materija nasilja u porodici sa normativne tačke gledišta je dugo bila podvođena pod zabranu mučenja ili drugog oblika ponižavajućeg ponašanja koji narušava fizički ili psihički integritet lica. Međunarodni dokumenti koje se odnose na oblast nasilja u porodici imaju zajedničku karakteristiku, a to je da zahtijevaju od država članica da primijene odredbe međunarodnih standarda u domaćem zakonodavstvu, uz podizanje svijesti javnosti o problemu nasilja u porodici i usklađivanje preventivnog djelovanja svih subjekata u društvu u cilju sprječavanja nasilja u porodici.

U okviru međunarodne zajednice (Pavišić, Bubalović, 2013: 67–74) od strane Organizacije Ujedinjenih nacija u Njujorku, posebno u novije vrijeme, doneseno je više međunarodnih dokumenata. Svi oni imaju zajednički cilj – da predvide sistem mjera, preporuka, organa, sredstava i postupaka koji treba da dovedu do suzbijanja nasilja u porodici, nasilja nad ženama, nasilja nad djecom i drugih sličnih nedopuštenih nasilnih ponašanja među bliskim licima, odnosno ako to nije moguće, onda do njegovog sprečavanja i smanjenja (Andrus, 2015: 178–196).

Međunarodni okvir koji unapređuje rodnu ravnopravnost na svjetskom nivou je Pekinška deklaracija i platforma za akciju koja je usvojena na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama Ujedinjenih nacija, održanoj u Pekingu 1995. godine. Pekinškom platformom nasilje nad ženama je definisano kao „svaki čin rodno zasnovanog nasilja koji dovodi ili može da

dovede do fizičke, psihičke ili seksualne povrede ili patnje žena, uključujući i prijetnju takvim činom, prinudu ili samovoljno uskraćivanje slobode, bez obzira na to da li se odvija u javnom ili privatnom životu.“[6] Osnovni strateški ciljevi definisani Platformom su sljedeći: preduzimanje mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama; praćenje uzoraka i posljedica nasilja nad ženama, kao i efektivnosti preventivnih mjera, suzbijanje trgovine ženama i pružanje podrške ženama a koje su žrtve nasilja zbog trgovine ljudima i prostitucije.

Prvi dokument Ujedinjenih nacija koji direktno tretira nasilje u porodici je Preporuka broj 12 „Nasilje nad ženama“ CEDAW Komiteta[7] iz 1992. godine u okviru kojeg se pravno tumači Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (Skinnider, Qosaj-Mustafa, 2020: 21-38). Konvencija ima 16 članova, koji se, pored ostalog, odnose na diskriminaciju i politiku za njeno uklanjanje, suzbijanje trgovine ženama i prostitucije, braka i porodičnih odnosa i sl. CEDAW Konvencije i preporuke izdate od CEDAW komiteta su pravno obavezujuće za sve države članice koje su ratifikovale CEDAW Konvenciju i dužne su sprovoditi standarde navedene u ovom ugovoru, kao i preporuke. Takođe, na osnovu ove konvencije države potpisnice se obavezuju da dostavljaju generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija izvještaj o zakonodavnim, sudskim i drugim mjerama koje su usvojile kako bi sprovodile odredbe ove konvencije u roku od godinu dana nakon stupanja na snagu Konvencije, a nakon toga najmanje svake četiri godine.

U svrhu jačanja odgovornosti država da će primjenjivati ovu konvenciju, Ujedinjene nacije su usvojile i Opcioni protokol[8] koji je stupio na snagu 2000. godine. Ratifikacijom ovog dokumenta države priznaju nadležnost CEDAW Komiteta za primanje i razmatranje prigovora pojedinaca ili grupe u slučaju povrede prava zaštićenih Konvencijom i omogućava se pokretanje istrage u slučaju teških kršenja ženskih prava. Jedna od država potpisnica je i Bosna i Hercegovina.

Osim ove konvencije, Bosna i Hercegovina je potpisnica i drugih dokumenata koji obrađuju tematiku diskriminacije i nasilja u porodici kao što su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979), Konvencija o zabrani torture i drugih vrsta mučenja, nehumanog i degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja (1984), Konvencija o pravima djeteta (1989) i Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika useljenika i članova njihovih porodica (1990). Sve navedene konvencije predstavljaju dio Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

U evropskim okvirima, pored Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao jednog opšteg dokumenta iz oblasti ljudskih prava, postoji još jedan pravno obavezujući međunarodni dokument koji se u značajnoj mjeri odnosi na problem nasilja u porodici. Radi se o Konvenciji o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koju je donio Savjet Evrope 2011. godine, a primarno je fokusirana na nasilje prema ženama, što joj daje feminističku crtu, iako ne zanemaruje ni druge potencijalne oblike nasilja u porodici.

Značajnu ulogu na međunarodnom planu o pitanju nasilja u porodici imaju i razne deklaracije, preporuke i direktive, kao političke norme koje nisu pravno obavezujuće. Njihov značaj se ogleda u dva pravca. Prvi je da njima države članice određene organizacije koje najčešće donose tu vrstu pravne norme izražavaju svoje političko opredjeljenje u vezi sa određenim pitanjima, a drugi je da se njima mogu konkretizovati pravne obaveze što ih država

[6] Definicija preuzeta iz Deklaracije UN o eliminaciji nasilja nad ženama iz 1993. godine.

[7] CEDAW – popularna skraćenica za Konvenciju nastala od prvih slova naziva konvencije na engleskom jeziku (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination agaisnst Women), prvi je međunarodni dokument koji daje definiciju diskriminacije na osnovu pola.

[8] Protokol dostupan na internet stranci: *http:/www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol.*

preuzima potpisujući međunarodne konvencije. Tako, npr. o pitanju nasilja u porodici država preuzima međunarodnopravnu obavezu da osigura neophodne mjere za zaštitu žrtava nasilja. Isto kao i kod međunarodnih konvencija, i političke norme međunarodnog prava mogu se posmatrati na univerzalnom nivou, a to podrazumijeva nivo Organizacije Ujedinjenih nacija koja okuplja vlade svih država, kao i na regionalnom nivou. Na nivou Organizacije Ujedinjenih nacija neophodno je spomenuti Rezoluciju o nasilju u porodici Generalne skupštine, usvojenu 1985. godine, a na preporuku Komisije za položaj žena Ekonomskog i socijalnog savjeta OUN i na osnovu ishoda Šestog kongresa ove organizacije o sprječavanju kriminala i tretmanu nasilnika. To je prva rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o nasilju u porodici i njihova primjena je uključivala sastanak ekspertne grupe o nasilju u porodici iz 1986. godine, sa posebnim naglaskom na zakonodavstva, obuke zaposlenika u policiji, tužilaštvu i zdravstvenoj djelatnosti, kao i društvene i materijalne podrške žrtvama nasilja.

Nakon toga, Organizacija Ujedinjenih nacija je nastavila da se bavi ovom problematikom, ali je akcenat posebno stavljen na pitanje osnovnih ljudskih prava, prije svega na žene pogođene ovom vrstom nasilja. Nedugo zatim, donesena je UN Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine, te je akcenat bio na zaštiti djece od svih oblika nasilja. Usljed toga, u vladinim nacionalnim politikama prevencije i suzbijanja nasilja u porodici dominira pristup zasnovan na percepciji nasilja u porodici kao nasilja koje uglavnom pogađa žene i djecu, čemu u prilog idu statistički podaci koji to i potvrđuju.

Posebno značajan dokument Organizacije Ujedinjenih nacija u oblasti nasilja u porodici jeste Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju, usvojena na Četvrtoj konferenciji o ženama, održana u Pekingu, 1995. godine. U ovom dokumentu, tačnije, dijelu pod nazivom Platforma za akciju, navodi se kao jedno od kritičnih područja zabrinutosti – nasilje nad ženama, a naročito se akcenat stavlja na nasilje nad ženama kod kuće, te navodi niz mjera koje države potpisnice Deklaracije treba da preduzmu kako u cilju prevencije nasilja nad ženama, tako i u cilju proučavanja uzroka i posljedica nasilja nad ženama, a i efikasnost preventivnih mjera. U ovom slučaju radi se o jednom širem i sveobuhvatnom univerzalnom međunarodnom dokumentu, koji tretira i problematiku nasilja nad ženama u porodici. Međutim, nedostatak ovog dokumenta je isključivi fokus na bavljenje problemom takozvanog rodno uslovljenog nasilja, i to kao nasilja prema ženama.

Kada se govori o međunarodno-političkim dokumentima u evropskim okvirima, a u vezi sa problemom nasilja u porodici, nema neke velike razlike koja prevladava na nivou Organizacije Ujedinjenih nacija. Međutim, između brojnih dokumenata koji se tiču nasilja u porodici, izdvaja se jedan dokument Savjeta Evrope koji se po nazivu i sadržaju direktno fokusira na problem nasilja u porodici. Radi se o Preporuci Savjeta ministara država članica pri Savjetu Evrope, usvojenoj 1985. godine na 382. sastanku dominister a država članica.[9] Ova preporuka polazi od toga da je porodica osnovna organizaciona jedinica demokratskog društva, a da je zaštita porodice zaštita i svih njenih članova od bilo koje vrste nasilja unutar nje, te da nasilje činjenjem ili nečinjenjem ugrožava život, fizički i psihički integritet ili slobodu pojedinca. U okviru Preporuke naglašava se da nasilje posebno pogađa djecu i žene, te im se priznaje posebna zaštita. Na osnovu ove preporuke Savjeta Evrope, može se zaključiti da je na evropskom nivou zaštita porodice od nasilja postavljena na jedan određeni nivo koji politički obavezuje države članice Savjeta Evrope.

U okviru univerzalnih međunarodnih dokumenata koji direktno (neposredno) ili indirektno (posredno) imaju za cilj sprječavanje i suzbijanje svih oblika nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (Jarić, 2015: 55–74), uključujući i nasilja nad ženama i djecom, naročito se ističu sljedeći dokumenti (Aranson, 1996: 89–103): 1) Konvencija Ujedinjenih nacija o

[9] Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Ravnopravnost polova u međunarodnim dokumentima – Savjet Evrope, str. 57–60.

ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1979) i Opcioni protokol uz ovu konvenciju (1999), 2) Opšta preporuka 4 broj 19 Komiteta za ukidanje svih oblika diskriminacije žena (Komiteta CEDAW) o nasilju nad ženama, 3) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), 4) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), 5) Konvencija o zabrani torture i drugih vrsta mučenja, nehumanog i degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja (1984), 6) Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (1989) i Opcioni protokoli uz ovu konvenciju (2000), 7) Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom (2006), 8) Deklaracija Ujedinjenih nacija o ukidanju nasilja nad ženama (1993) i 9) Pekinška deklaracija i platforma za akciju (1995) (Buzawa, Buzawa, 1996: 89–102).

Države potpisnice Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima se obavezuju da licima koja se nalaze na njihovoj teritoriji osiguraju sva Paktom predviđena prava (pravo na život, pravo na slobodu, sloboda od mučenja i sl.). Porodica je prirodni, osnovni i sastavni dio društva, te ima pravo na zaštitu od društva i države, navodi se u članu 23. ovog pakta.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima obavezuje države potpisnice, između ostalog, da priznaju pravo na rad, pravo na zaštitu i pomoć porodici, a posebno se navodi da je potrebno preduzeti posebne mjere zaštite i pomoći u korist djece i mladih, koji moraju biti zaštićeni od ekonomske i socijalne eksploatacije i sl.

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena određuje nediskriminaciju žena u oblastima političkog i javnog života zemlje, obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i druge oblasti privrednog i društvenog života, te jednaka prava pred zakonom kao i muškarcima. Države potpisnice su obavezne preduzeti sve odgovarajuće mjere u svrhu otklanjanja diskriminacije žena u svemu što se odnosi na brak i porodicu. U okviru ove konvencije od posebnog je značaja član 5. koji se odnosi na tradicionalno određenje uloga muškarca i žene u društvu, te su države potpisnice ove konvencije dužne da preduzmu sve potrebne mjere kako bi se otklonile predrasude o ženi u svrhu izmjene društvenih i kulturnih običaja o pitanju ponašanja muškarca i žena.

Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija, za razliku od prethodno navedenih konvencija, direktno se fokusira na problem nasilja, te se u članu 19. navodi da države potpisnice moraju pružiti zaštitu djetetu kao žrtve nasilja, mada se izričito ne spominje zaštita od nasilja koje čini član porodice prema djetetu. Dužne su svakom djetetu osigurati pravo na život, pravo na zaštitu od ekonomske i seksualne eksploatacije i sl. Sve aktivnosti u društvu, prema Konvenciji, moraju se odvijati na način da budu u interesu djeteta.

Među regionalnim dokumentima (Pavišić, 2006: 78–87) od posebnog značaja je Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici[10] iz 2011. godine (poznata i kao Istanbulska konvencija prema mjestu njenog usvajanja). Ova konvencija je prvi i jedini sveobuhvatni i pravno obavezujući dokument u oblasti sprječavanja i suzbijanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Evropi.

U okviru ostalih regionalnih međunarodnih dokumenata koji su doneseni u okviru i pod okriljem Evropske unije i Savjeta Evrope[11] (od značaja za nacionalna zakonodavstva u sprečavanju i suzbijanju svih oblika rodno zasnovanog nasilja, nasilja nad djecom ili nasilja nad ženama, odnosno nasilja u partnerskim odnosima) su sljedeći dokumenti Evropske unije (Jovašević, Ikanović, 2015: 98–102): 1) Povelja o osnovnim pravima Evropske unije (član 4), 2) Rezolucija Evropskog parlamenta o potrebi ustanovljavanja kampanje širom Evropske unije za nultu toleranciju prema nasilju nad ženama iz 1997. godine, 3) Rezolucija Evropskog

[10] *„Službeni glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori“,* broj 19/13.

[11] Mišljenje Ministarstva za ekonomske odnose i regionalnu saradnju Republike Srpske broj 17.03-020-1068/14 od 30. aprila 2014. godine.

parlamenta o trenutnoj situaciji u borbi protiv nasilja nad ženama i budućim akcijama iz 2006. godine i 4) Rezolucija Evropskog parlamenta o suzbijanju nasilja nad ženama iz 2009. godine.

Među regionalnim dokumentima Savjeta Evrope (od značaja za nacionalna zakonodavstva u oblasti sprječavanja i suzbijanja nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici) relevantne su sljedeće konvencije (Matijević, 2010: 195–209): 1) Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS broj 5, 1950), 2) Evropska socijalna povelja (ETS broj 35, 1961), koja je revidirana 1996. godine (ETS broj 163), 3) Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CETS broj 210), 4) Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (ETS broj 197, 2005) i 5) Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (ETS broj 201, 2007).

Pored konvencija (kao međunarodnih dokumenata koji imaju obavezujuću pravnu snagu za države potpisnice), Savjet Evrope je takođe donio i više preporuka. Među preporukama Savjeta ministara Savjeta Evrope su od posebne vrijednosti i uloge u suprotstavljanju različitim oblicima nasilja u porodici i partnerskim odnosima sljedeći dokumenti (Tejić, Nikolić Ristanović, Dokmanović, 2007: 117–128): 1) Preporuka (2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja Savjeta Evrope, 2) Preporuka Komiteta ministara br. R (85) 4 o nasilju u porodici Savjeta Evrope, 3) Preporuka Komiteta ministara broj R (87) 21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije Savjeta Evrope, 4) Preporuka (2006)8 Komiteta ministara državama članicama o podršci žrtvama zločina Savjeta Evrope, 5) Preporuka CM/Rec(2007)17 o standardima i mehanizmima rodne ravnopravnosti, 6) Preporuka Savjeta Evrope od 3. oktobra 2008. godine broj 1847 (2008) o borbi protiv nasilja nad ženama (Odeljan, 2013: 258–267) i 7) Preporuka CM/Rec(2010)10 o ulozi žena i muškaraca u prevenciji i razrješenju sukoba i izgradnji mira.

Na osnovu rješenja sadržanih u navedenim međunarodnim (univerzalnim i regionalnim) dokumentima, a posebno Konvencije iz Istanbula (2011. godine), brojna savremena zakonodavstva (porodična i krivično - prekršajna) (Davis, 1998: 156–176) predviđaju široku lepezu različitih mjera, sredstava i postupaka za sprječavanja, prevenciju, suzbijanje i zaštitu od nasilja u porodici, kao i kaznenu (uz građansku i upravnu – administrativnu) odgovornost njihovih učinilaca.

U Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, na osnovu navedenih standarda, ali i zavisno od potreba i mogućnosti, zaštita od nasilja u porodici uređena je sljedećim zakonima: a) porodičnim zakonom, b) krivičnim zakonom/zakonikom i c) zakonom o zaštiti od nasilja u porodici.

3.KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O SPREČAVANJU I BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI

Najznačajniji regionalni međunarodni dokumenat donesen u okviru Savjeta Evrope, čiji standardi predstavljaju temelj za jedinstvenu, sistematizovanu i organizovanu aktivnost svih nadležnih državnih organa i drugih društvenih institucija (u oblasti zdravstva, obrazovanja, vaspitanja, socijalne zaštite, informisanja i dr.), jeste Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[12], koja je donesena u Istanbulu, 11. maja 2011. godine (pa se otuda često i naziva Istanbulska konvencija ili „istanbulski standardi“) (Gasmi, 2014: 37–56). Osnovni cilj Konvencije je da izrazi javnu osudu svih oblika ispoljavanja nasilja u porodici, rodno zasnovanog nasilja, nasilja nad ženama, nasilja u partnerskim odnosima i sl.

[12] *„Službeni glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori“,* broj 19/13.

3.1. Načela i ciljevi Konvencije

U osnovi ovih organizovanih napora međunarodne zajednice se nalaze sljedeći principi (načela), među kojima se posebno ističu (Kovaček Stanić, Samardžić, 2014: 93–115): a) nasilje nad ženama predstavlja manifestaciju istorijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca, koji su potom i doveli do dominacije i diskriminacije nad ženama od strane muškaraca, kao i do spjrečavanja napredovanja žena u punoj mjeri, b) strukturna priroda nasilja nad ženama se javlja kao rodno zasnovano nasilje, c) nasilje nad ženama predstavlja jedan od ključnih društvenih mehanizama kojima se žene primoravaju da budu u podređenom položaju u odnosu na muškarce, d) žene, a posebno djevojčice, često su izložene teškim oblicima nasilja, poput nasilja u porodici, seksualnog uznemiravanja, silovanja, prinudnog braka, krivičnih djela koja su izvršena u ime takozvane „časti" i genitalnog sakaćenja, a što sve predstavlja različite oblike ispoljavanja ozbiljnog kršenja ljudskih prava žena i djevojčica, ali i glavnu prepreku za ostvarivanje jednakosti između žena i muškaraca (Hampton, 1998: 118–135), e) žene i djevojčice su izložene većem riziku od rodno zasnovanog nasilja od muškaraca i f) nasilje u porodici pogađa žene neravnomjerno, iako je činjenica da i muškarci takođe mogu biti žrtve nasilja u porodici.

U nastojanju da prepozna i definiše široko rasprostranjenu pojavu nasilja u porodici uopšte, a naročito u odnosu na djecu (Konstantinović Vilić, 2013: 77–92), te da se, kako piše u preambuli Konvencije, Evropa oslobodi od svih oblika ispoljavanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici uopšte, u doba mira, ali i u doba rata (ratna silovanja), Savjet Evrope je, donoseći Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, postavio pred sebe velike (ali i ostvarive) ciljeve. Oni su jasno navedeni u odredbi člana 1. Konvencije. To su sljedeći ciljevi: a) zaštita žena od svih oblika nasilja i sprečavanje, procesuiranje i eliminisanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, b) doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije nad ženama i promocija suštinske jednakosti između žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena, c) izrada sveobuhvatnog okvira, politika i mjera zaštite i pomoći svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u porodici, d) promocija međunarodne saradnje u pogledu eliminisanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici, e) pružanje podrške i pomoći organizacijama i organima unutrašnjih poslova (policiji) u efikasnoj saradnji da bi se usvojio obuhvatni pristup eliminisanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici i f) ustanovljavanje posebnog mehanizma za praćenje u cilju efikasne, kvalitetne i zakonite primjene Konvencije od strane svih država ugovornica.

3.2. Krivična djela nasilja u porodici

U odredbi člana 3. Konvencija je odredila pojam, elemente i karakteristike, te specifična obilježja nasilja nad ženama prevashodno, odnosno nasilja u porodici uopšte (Petrić, Vidović, Žigić, 2012: 38–51). Shodno ovim rješenjima, nasilje nad ženama se određuje kao kršenje ljudskih prava, ali i oblik diskriminacije nad ženama. Kao takav, on obuhvata sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do: a) fizičke, b) seksualne, c) psihičke i d) finansijske povrede ili patnje za žene.

Međutim, nasilje nad ženama takođe obuhvata i: a) prijetnju vršenjem takvih kažnjivih ponašanja – to je svaka usmena ili pisana (pa čak i simbolična) izjava ili na drugi način stavljanje u izgled drugom licu da će prema njemu ili njemu bliskom licu biti naneseno kakvo zlo u smislu navedenih oblika nasilja, b) sve oblike prinude (uticanja na volju drugog lica u pravcu donošenja određene odluke ili odluke sa određenom sadržinom) i c) neovlašteno (proizvoljno, van zakonskih uslova i postupka) lišavanje ili oduzimanje slobode kretanja, kako u javnom, tako i u privatnom životu.

Pored nasilja nad ženama, Konvencija (Čović, 2013: 279–292) određuje i pojam nasilja u porodici. Time su postavljeni jednoobrazni standardi za propisivanje ovog krivičnog djela u svim nacionalnim zakonodavstvima država koje su članice Savjeta Evrope. Kao nasilje u porodici se smatra svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio isto boravište sa žrtvom.

I konačno, Konvencija određuje bitna obilježja pojma rodno zasnovanog nasilja nad ženama. Tako se, prema odredbama Konvencije, kao rodno zasnovano nasilje nad ženama smatra ono nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno pogađa žene (pri čemu pojam „žena" uključuje i djevojke – djecu uzrasta ispod 18 godina života).

Konvencija iz Istanbula je, pored određivanja pojma i karakteristika nasilja u porodici, nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja, propisala i druga kažnjiva ponašanja kao krivična djela koja je preporučila pojedinim državama potpisnicama da ih unesu u nacionalno krivično zakonodavstvo, uz određenu vrstu kazne za njihove učinioce (Petrić, Husić, Šiljak, 2018). Među tim krivičnim djelima nasilja se ističu sljedeća (Petrić, Vidović, Žigić, 2012: 38–51):

- Psihičko nasilje (član 33. Konvencije) predstavlja svako namjerno (umišljajno) ponašanje, koje ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica prinudom, odnosno prijetnju takvim ponašanjem.

- Proganjanje (član 34. Konvencije) je svako namjerno (umišljajno) ponašanje ponavljanjem prijetnji upućenih drugom licu, koje uzrokuju da se ono plaši za svoju bezbjednost.

- Fizičko nasilje (član 35. Konvencije) predstavljaju sva namjerno (umišljajno) izvršena djela fizičkog nasilja nad drugim licem.

- Seksualno nasilje, uključujući silovanje (član 36. Konvencije), obuhvata različite oblike namjernog ponašanja, kao što su: a) vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na tijelu drugog lica bez njenog, odnosno njegovog pristanka, korištenjem bilo kog dijela tijela, odnosno predmeta, b) druge seksualne radnje sa licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka i c) navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka. Pri tome, Konvencija zahtijeva da pristanak drugog lica (oštećenog) mora da bude dobrovoljan, odnosno da je nastao kao ishod, rezultat slobodno ispoljene volje lica što se, kao faktičko pitanje, procjenjuje u svakom konkretnom slučaju. Interesantno je rješenje Konvencije prema kome se ova krivična djela mogu izvršiti nad sadašnjim, ali i bivšim supružnicama ili partnerkama.

- Prinudni brak (član 37. Konvencije) se određuje kao prisiljavanje (prinuda) odraslog lica ili djeteta da stupi u brak sa učiniocem djela. Takođe se kao zabranjene i kažnjive radnje smatraju i podstrekavanje (podsticanje), odnosno namamljivanje odraslog lica ili djeteta na teritoriju strane ili države koja nije njena država boravišta, s ciljem njihovog prinuđavanja na stupanje u brak.

- Genitalno sakaćenje žena (član 38. Konvencije) obuhvata različite oblike namjernog (umišljajnog) ponašanja, kao što su: a) obrezivanje, infibulacija ili bilo kakvo drugo sakaćenje cijelih, odnosno bilo kog djela ženskih malih i velikih usmina ili klitorisa, b) prinuda i navođenje žena da se podvrgnu nekoj od navedenih radnji i c) podsticanje, prinuda, odnosno navođenje djevojčice na neku od navedenih radnji.

- Prinudni abortus i prinudna sterilizacija (član 39. Konvencije) se sastoje u namjernom (umišljajnom) preduzimanju sljedećih radnji: a) abortus žene bez njenog prethodnog i informativnog pristanka i b) operacija u svrhu ili uz ishod onemogućavanja prirodne reprodukcije kod žene bez njenog informativnog pristanka ili razumijevanja procedure.

- Posljednje krivično djelo predviđeno Konvencijom nosi naziv: „Seksualno uznemiravanje“. Ono je utvrđeno članom 40. Konvencije. Ono predstavlja svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode u svrhu ili uz ishod povrede dostojanstva lica, posebno kada se stvara zastrašujuća, neprijateljska, degradirajuća, ponižavajuća, odnosno uvredljiva atmosfera.

Pored određivanja opisa pojedinih krivičnih djela nasilja nad ženama, nasilja u porodici ili rodno zasnovanog nasilja nad ženama - Konvencija je u odredbi člana 41. izričito propisala krivičnu odgovornost i za sljedeće oblike njihovog ispoljavanja kao što su (Marcus, 2014: 13–24): a) umišljajno izvršenje krivičnih djela, b) pokušaj (započinjanje izvršenja) krivičnih djela, c) saučesništvo u obliku podstrekavanja kao samostalno krivično djelo (umišljajno navođenje, uticanje na drugo lice u smislu da ono samo donese odluku o izvršenju krivičnih djela) i d) saučesništvo u obliku pomaganja kao samostalno krivično djelo (umišljajno stvaranje uslova i pretpostavki, odnosno omogućavanje izvršenja uopšte ili olakšavanje izvršenja krivičnih djela).

Za učinioce navedenih krivičnih djela Konvencija, pored kazne zatvora, predlaže, u odredbi člana 45, primjenu specifičnih, specijalnih krivičnopravnih mjera. To su: a) praćenje, odnosno nadzor osuđenih lica i b) ukidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se princip najboljeg interesa za dijete ne može garantovati ni na koji drugi način, a što može da obuhvati i bezbjednost žrtve (Petrić, Vidović, Žigić, 2012: 38–51).

Konvencija, takođe, nacionalnim krivičnim zakonodavstvima predlaže da se u postupku odmjeravanja kazne učiniocima taksativno navedenih krivičnih djela, posebno uzmu u obzir sljedeće otežavajuće okolnosti (član 46. Konvencije), ako ne predstavljaju elemente bića osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela (princip zabrane dvostrukog vrednovanja): a) krivično djelo učinjeno nad bivšom ili sadašnjom supružnicom ili partnerkom u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom od strane člana porodice ili lica koje živi zajedno sa žrtvom, odnosno lica koje je zloupotrijebilo svoj autoritet, b) ponovljeno krivično djelo (specijalni povrat), odnosno srodno djelo, c) krivično djelo učinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti (posebno svojstvo oštećenog lica), d) krivično djelo učinjeno nad djetetom ili u prisustvu djeteta (uzrast oštećenog lica u vrijeme izvršenja djela – do 14 godina), e) krivično djelo učinjeno od dva ili više udruženih lica (grupni, organizovani način vršenja djela), f) krivično djelo kome je prethodilo ili ga je pratilo ekstremno nasilje, g) krivično djelo učinjeno na opasan način – uz upotrebu oružja ili uz prijetnju upotrebom oružja, h) krivično djelo sa ozbiljnim fizičkim, odnosno psihičkim posljedicama za žrtvu i i) ako je učinilac prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode (specijalni povratnik).

3.3. Mjere prevencije nasilja u porodici

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, pored određivanja pojma, elemenata bića, karakteristika, te oblika ispoljavanja pojedinih krivičnih djela nasilja u porodici (nasilja nad ženama, nasilja nad djecom, nasilja nad starima, rodno zasnovanog nasilja sl.), propisuje i sistem preventivnih mjera (mjera opšte i specijalne prevencije), odnosno mjera sprečavanja ovih oblika nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Jovašević, 2013: 73–88). Sve ove mjere imaju isti cilj, a to je da izbjegnu pojavu nasilja u porodici ili nasilja nad ženama ili da ove oblike nasilja svede na prihvatljiv minimum.

Tako, ova Konvencija predlaže sljedeće obaveze za države – njene potpisnice (član 12) (Samardžić, 2012: 423–442): a) da preduzmu sve neophodne mjere u promociji promjena društvenih i kulturnih obrazaca ponašanja žena i muškaraca s ciljem iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicije i drugih praksi, koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca, b) da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mjere u prevenciji svih oblika nasilja u porodici ili nasilja nad ženama koje je izvršeno od

svakog fizičkog, odnosno pravnog lica, c) da se posebna pažnja posveti odgovarajućim specifičnim potrebama lica ugroženih određenim okolnostima i da se oni postave u središte ljudskih prava svih žrtava, d) da preduzmu sve neophodne mjere u podsticanju svih članova društva, posebno muškaraca i dječaka, da aktivno doprinose sprečavanju svih oblika nasilja u porodici ili nasilja nad ženama, e) da se kultura, običaji, religija, tradicija ili takozvana „čast" ne smatraju opravdanjem za izvršenje ili tolerisanje bilo kojeg djela nasilja i f) da preduzmu sve neophodne mjere u promociji programa i aktivnosti za osnaživanje žena (Tejić, Nikolić Ristanović, Dokmanović, 2007: 78–93).

Za prevenciju svih oblika nasilja u porodici i posebno nasilja nad ženama Konvencija uspostavlja sistem hitnih mjera zaštite (član 52.) (Odeljan, 2013: 258–267). To znači da u situacijama kada postoji neposredna opasnost od vršenja nasilja u porodici nadležni državni organi imaju ovlaštenje da izdaju određene naloge izvršiocu nasilja u porodici. Naravno, ove se hitne mjere, nažalost, primjenjuju *post delictum*, naime, tek kada je već izvršeno neko krivično djelo nasilja u porodici. Njihovom primjenom se sprečava ponavljanje (recidiv) ovakvog nasilnog ponašanja, što treba prvenstveno da zaštiti interes žrtve (oštećenog lica).

Među ovim mjerama se po svom značaju, prirodi i dejstvu naročito izdvajaju: a) obaveza učinioca nasilja da napusti mjesto stanovanja žrtve ili ugroženog lica u dovoljnom vremenskom periodu i b) obaveza učinioca da ne smije da povrijedi boravište, odnosno da stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženim licem.

Mjere zabrane prilaska, odnosno zaštite (iz člana 53.) treba da budu dostupne svim žrtvama različitih oblika nasilja i bez nepotrebnih finansijskih ili administrativnih opterećenja za žrtvu. One se izriču na određeni period ili dok se ne izmijene, odnosno ne ukinu. Izdaju se na *ex parte* osnovi sa neposrednim dejstvom, te su dostupne nezavisno od sudskih postupaka ili uz druge sudske postupke koji se istovremeno vode u vezi sa ili povodom izvršenog djela nasilja u porodici.

Među preventivnim mjerama opšteg (generalnog) karaktera Konvencija veliki akcenat stavlja na podizanje svijesti građana (član 13). Tako su države (njene potpisnice) obavezne da, redovno i na svim nivoima, propagiraju, odnosno sprovode kampanje ili programe podizanja svijesti u javnosti o različitim manifestacijama svih oblika ispoljavanja nasilja u porodici ili nasilja nad ženama, a naročito o njihovim posljedicama po djecu i potrebe da se takvo nasilje spriječi u saradnji sa: a) državnim institucijama za ljudska prava i tijelima za ravnopravnost, b) civilnim društvom i c) nevladinim organizacijama, posebno onima koje se bave zaštitom ženskih prava.

Mjere prevencije svih oblika ispoljavanja nasilja u porodici ili nasilja nad ženama, koje Konvencija uspostavlja, naročito se odnose na: a) obrazovanje, b) privatni (nejavni) sektor i c) sredstva informisanja. Međutim, naravno da veliku ulogu i značaj imaju i različiti oblici podrške žrtvama nasilja u porodici.

Sistem obrazovanja i obuke je stavljen na prvo mjesto u sistemu preventivnih mjera protiv nasilja u porodici (član 14. Konvencije). Tako su države obavezne da preduzmu sve neophodne mjere za uvođenje nastavnog materijala u svim nivoima školskog obrazovanja (zavisno od uzrasta) o pitanjima kao što su:a) jednakost žena i muškaraca, b) nestereotipne rodne uloge, c) uzajamno poštovanje, d) nenasilno razrješenje sukoba u međuljudskim odnosima, e) rodno zasnovano nasilje nad ženama i f) pravo na lični integritet. Pored formalnog obrazovnog procesa, ova načela se moraju promovisati i u različitim neformalnim obrazovnim ustanovama, kao i u sportu, kulturnim i rekreativnim ustanovama, te sredstvima javnog informisanja (Čović, 2013: 279–292).

Među preventivnim obrazovnim mjerama naglašen je značaj obuke stručnjaka (član 15 Konvencije). Naime, obuka stručnjaka treba da obuhvati napore da se ojača odgovarajuća obuku zaposlenih lica koji se u svakodnevnom radu u različitim institucijama bave žrtvama ili učiniocima svih djela nasilja u porodici, kao i nasilja nad ženama sa ciljem sprečavanja i

otkrivanja takvog nasilja, jednakosti između žena i muškaraca, potrebama i pravima žrtava, kao i o sprečavanju sekundarne viktimizacije.

U prevenciji različitih oblika nasilja u porodici ili nasilja nad ženama posebnu ulogu ima privatni (civilni) sektor (udruženje građana, nevladine organizacije i dr.), kao i sredstava javnog informisanja i komuniciranja (član 17. Konvencije).

Uz poštovanje slobode izražavanja i njene nezavisnosti koja je garantovana ustavima kao najvišim aktima, države su takođe obavezne da podstiču privatni sektor, sektor za informacione i komunikacione tehnologije i sredstva javnog informisanja na učešće u razradi i sprovođenju politika i uspostavljanja smjernica i sopstvenih regulatornih standarda za sprečavanje nasilja nad ženama i veće poštovanje njihovog dostojanstva.

U saradnji sa privatnim sektorom (udruženjima građana, nevladinim organizacijama itd.) države postepeno razvijaju osnovu za promociju sposobnosti kod djece, roditelja i vaspitača u radu u informaciono-komunikacionom okruženju, koje omogućava pristup degradirajućem sadržaju seksualne ili nasilne prirode, a koji može biti štetan.

4. ODREDBE O ZAŠTITNIM MJERAMA U ZAKONU O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI REPUBLIKE SRPSKE

Zakonodavac u Republici Srpskoj se opredijelio da odredbe o zaštitnim mjerama od nasilja u porodici sistematizuje u Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj[13], kojim su propisane dvije vrste mjera: hitne mjere zaštite (čl. 13. i 14.) i zaštitne mjere (član 25).

Hitne mjere zaštite (član 13.) primjenjuju se radi otklanjanja neposredne opasnosti za fizički i psihički integritet, radi sprječavanja ponavljanja nasilja i garantovanja bezbjednosti žrtve i mogu se izreći prije ili u toku postupka. Izriče ih nadležni sud u prekršajnom postupku, po prijedlogu za izricanje hitne mjere zaštite, koje podnosi nadležni policijski službenik, centar za socijalni rad ili žrtva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Izriču se najkasnije u roku od 24 časa od prijema prijedloga, odnosno izvođenja učinioca nasilja u porodici pred sud.

Hitne mjere zaštite su: a) udaljenje učinioca nasilja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora i/ili b) zabrana približavanja i kontaktiranja učiniocu nasilja sa žrtvom nasilja u porodici. Dakle, u pitanju su kako mjere udaljenja, tako i mjere zabrane, što je u skladu sa konvencijskim standardima. Prva mjera izriče se u onim slučajevima kada izvršilac i žrtva žive u istom stambenom prostoru, bez obzira na vlasnička prava. Zbog toga se ovom mjerom privremeno ograničava optuženi imovinskog prava, ukoliko je on nosilac vlasničkih prava na stambenom prostoru. Druga mjera može da bude izrečena i kada žrtva i optuženi žive i kada ne žive zajedno, pri čemu se ove dvije hitne mjere mogu izreći i kumulativno.

Hitne mjere zaštite mogu se izreći kako prije pokretanja, tako i u toku postupka pred pravosudnim organima. Hitne mjere zaštite izriču se u trajanju koje ne može biti duže od 30 dana (član 14. stav 1.) i one omogućavaju potpuno drugačiji pristup u proceduri postupanja u akutnim slučajevima nasilja u porodici. Način sprovođenja hitnih mjera zaštite uređuje se pravilnikom iz nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (član 14. stav 7).

Zaštitne mjere (član 23.) su mjere za zaštitu žrtve od nasilja u porodici. Svrha zaštitnih mjera jeste da se osigura nužna zaštita i bezbjednost žrtve, te otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja ili mogu pogodovati ili podsticajno djelovati da učinilac ubuduće vrši radnje nasilja u porodici. Zaštitne mjere su: a) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora, b) zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, v) zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, g) obavezan

[13] *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19.

psihosocijalni tretman i d) obavezno liječenje od zavisnosti (stav 3). Ove mjere izriče nadležni sud u prekršajnom postupku, a na prijedlog nadležnog policijskog službenika, centra za socijalni rad ili žrtve nasilja u porodici. Sud je dužan izreći zaštitne mjere u roku od 30 dana od dana podnošenja prijedloga za izricanje zaštitne mjere. Novim članom 23a. propisano je da se zaštitne mjere izriču samostalno i predmet su direktnog izvršenja organa nadležnih za njihovo sprovođenje, u skladu sa odredbama ovog zakona.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, odnosno nadležni policijski službenik su ovlašćeni da podnose prijedloge za prve tri zaštite mjere. Uz to, Pravilnikom o načinu sprovođenja zaštitnih mjera bliže je uređen način sprovođenja i hitnih mjera zaštite i zaštitnih mjera.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Nasilje u porodici je uobičajeno, skupo i povezano sa povećanom morbidnošću i smrtnošću. Istraživanja u periodu od nekoliko decenija otkrila su kratkoročne i dugoročne efekte nasilja na fizičko i mentalno zdravlje i socijalno blagostanje pogođenih osoba i njihove djece.

Kad je u pitanju edukacija i sprječavanje intimnog partnerskog nasilja, kao i identifikacija pogođenih osoba, intervencija i oporavak - zdravstveni sistem igra centralnu ulogu.

Ovaj sistem je takođe doprinio izradi socijalne i zakonodavne politike vezane za intimn o partnersko nasilje. Takvo nasilje je tokom cijelog života žene rasprostranjenije od stanja kao što su dijabetes, depresija ili rak dojke, ali često ostaje neprepoznatljivo od strane zdrastvenih profesionalaca. Uz to, broj žena kao žrtava partnerskog nasilja sa ozbiljnim posljedicama - veći je među ženama nego muškarcima. Ozbiljne povrede su vjerovatnije za žene, a istraživanja su pokazala i vrijednost intervencija, posebno među ženama reproduktivnog uzrasta.

LITERATURA

1. Adžajlić-Dedović, A. i dr., *Nasilje u porodici razvojna studija u Bosni i Hercegovini,* Institut za kriminologiju i sigurnosna istraživanja Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
2. Andrus, J., *Entextualizing domestic violence,* Oxford, 2015.
3. Ангелески, М., Симовиќ, Н.М., Симовиќ, М.М., *Виктимологија*, графичко студио „Партизан проект“ – Тетово, Тетово, 2022.
4. Aranson, J., *Domestic violence,* London, 1996.
5. Babović, M. i dr., *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH,* Sarajevo, 2013.
6. Balogh, L., “The Ratification Status of the Council of Europe's Istanbul Convention Among EU Member States”, *MTA Law Working Papers*, 7. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 7, 2020.
7. Bartlett, K.T., Rhode, D.L., Grossman, J.L., *Gender and Law: Theory, Doctrine, Commentary* (6th ed.), Aspen Publishers, 2013.
8. Buljan-Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D., *Zlostavljanje i zanemarivanje djece,* Zagreb, 2003.
9. Buzawa, E. S., Buzawa, C. G., *Domestic violence,* Thousand Oaks, 1996.
10. Bošković, A., Puhača, J., “Analiza praktične primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, s posebnim osvrtom na primenu hitnih mera”, *NBP*, 2019, 24(1).
11. Daniels, L., *Pulling the Punches: Defeating Domestic Violence*. Bogle-L'Ouverture Press, 2010.
12. Davis, R.I., *Domestic violence – facts and fallacies,* Westport, 1998.
13. Čović, A., „*Značaj ratifikacije Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici“,* Strani pravni život, Beograd, 3, 2013.
14. Dowling, C., Morgan, A., Hulme, S., Manning, M., Wong, G., “Protection orders for domestic violence: A systematic review”, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice* [Electronic Resource], 2018, (551), 1–19.
15. Gasmi, G. „Nova Konvencija SE o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja – značaj ustanovljenja evropskih pravnih standarda“, *Strani pravni život*, Beograd, 2, 2014.
16. Grozdanić, V., Škorić, M., Vinja, I., *Nasilje u obitelji u svjetlu promjena Kaznenog zakona,* Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 17, br. 2, Zagreb, 2010.
17. Hampton, R. L.*, Substance abuse, family violence and child welfare,* Thousand Oaks, 1998.
18. Hannah, M.T., Goldstein, B., *Domestic Violence, Abuse, and Child Custody: Legal Strategies and Policy Issues*. Kingston, New Jersey: Civic Research Institute, 2010.
19. Jackson, N.A., *Encyclopedia of domestic violence*, Routledge, New York, 2007.
20. Jarić, V., *Doprinos UN u Srbiji zaštiti žena žrtava nasilja u porodici i u intimnim partnerskim odnosima,* Temida, Beograd, 1, 2015,
21. Javier, R. A., *Domestic violence,* London, 1996.
22. Jovašević, D., „Evropski standardi i nasilje u porodici“*, Evropsko zakonodavstvo,* Beograd, 45–46, 2013.
23. Jovašević, D., Ikanović, V., *Međunarodno krivično pravo,* Banja Luka, 2015.
24. Jurasz, O., “The Istanbul Convention: A New Chapter in Preventing and Combating Violence Against Women”, *Australian Law Journal*, 2015, 89(9), 619–627.
25. Karađinović, N., *Analiza sistema prikupljanja podataka o nasilju nad ženama i preporuke za unapređenje,* Populacijski fond UN, Gender Centar Federacije BiH,

Agencija za ravnopravnost polova BiH, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske, 2010.
26. Konstantinović Vilić, S., *Nasilje u porodici – krivičnopravno regulisanje u Srbiji i praksa Evropskog suda za ljudska prava,* Pravna klinika za zaštitu prava žena, Niš, 2013.
27. Kovaček Stanić, G., Samardžić, S., „Novine koje donosi Konvencija SE o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, Novi Sad, 2, 2014.
28. Marcus, I., „Redefinisanje koncepta nasilja u porodici kao akta torture ili terorizma u porodici“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, Niš, 67, 2014.
29. Matijević, A., „Nasilje u obitelji – europski modeli“, *Policija i sigurnost*, Zagreb, 2, 2010.
30. McQuigg, R.J. A., “The European Court of Human Rights and Domestic Violence: *Valiuliene v. Lithuania”*, *The International Journal of Human Rights,* 2014, 18(7–8): 756–773. *https://doi.org/10.1080/13642987.2014.930820.*
31. McCue, M. L., *Domestic violence: a reference handbook (2nd ed.), ABC-CLIO,* Santa Barbara, California, 2008.
32. Muratbegović, E. i dr., *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine,* FRAM ZIRAL Mostar, 2013, dostupno na: *http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/ Smjernice% 20za%20postupanje%20u%20slucaju%20nasilja%20nad%20djecom% 20-%20HRV.pdf* (21. 11. 2023).
33. Nenadić-Bilan, D., *Strategije prevencije*, Magistra Iaderetina, Zagreb, 7(7), 2012.
34. Odeljan, R., „Nasilje u obitelji – komparativna analiza pravne regulative u zemljama nemačkog govornog područja“, *Policija i sigurnost*, Zagreb, 2, 2013.
35. Pavišić, B., *Kazneno pravo Vijeća Europe,* Zagreb, 2006.
36. Pavišić, B., Bubalović, T., *Međunarodno kazneno pravo,* Rijeka, 2013.
37. Petrić, N., Vidović, G., Žigić, R., *Analiza usklađenosti zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske sa međunarodnim standardima,* Banja Luka, 2012.
38. Petrić, N., Husić, S., Šiljak, I., *Priručnik za praćenje primjene Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici,* Banja Luka, 2018.
39. Petrović, B., Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo,* Sarajevo, 2010.
40. Richards, D.L., Haglund, J., *Violence Against Women and the Law*. International Studies Intensives. Routledge, 2015.
41. Samardžić, S., „Pravni mehanizmi zaštite žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima na nivou EU i Srbije“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, Novi Sad, 4, 2012.
42. Schornstein, S.L., *Domestic violence and health care,* London, 1997.
43. Simović, M. N., Jovašević, D., Simović, V. M., „Nasilje u porodici u pravosudnoj praksi Republike Srbije“, *Srpska pravna misao,* Banja Luka, godina 25, broj 52, 2019, *DOI 10.7251/SPMSR1952129S.*
44. Simović, M., Jovašević, D., „Nasilje u porodici u međunarodnom krivičnom pravu“, Zbornik radova *Kambovski liber amicorum*, Makedonska akademija nauka i umjetnosti, Pravni fakultet „Justinijan prvi“ Univerziteta „Sv. Kiril i Metodij“, Skopje, 2019.
45. Simović, M., Simović, V., “Porodično nasilje u Bosni i Hercegovini: pojam, uzroci i pravni standardi”, *Nasilnički kriminalitet – seksualna delinkvencija i nasilje u porodici*, JZU Zavod za forenzičku psihijatriju, Sokolac, 2020.

46. Simović, N.M., Simović, M.M., „Nasilje u porodici u međunarodnom pravu i krivičnoprocesni aspekti ovog nasilja u Bosni i Hercegovini“, referat podnesen na VI Međunarodnoj naučnoj konferenciji „Društvene devijacije“, održanoj u Banjoj Luci, 10. i 11. septembra 2021. godine, u organizaciji Centra modernih znanja, Banja Luka i Resursnog centra za specijalnu edukaciju, Beograd, Zbornik radova *Unapređenje kvaliteta života djece i mladih*, Banja Luka, 2021, *DOI:10.7251/ZCMZ0121495S*.
47. Simović, N.M., Simović, M., Simović, M. M., Simović, M. V., *Suzbijanje nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, Krivična i prekršajna zaštita Banja Luka*, Grafomark, Laktaši, 2022.
48. Simović, N.M. Simović, M.M., Simović, M.V., Simović, M., *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Banja Luka, Istraživački centar, Banja Luka, 2023.
49. Skinnider, E., Qosaj-Mustafa, A., *Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Priručnik za obuku trenera za tužioce i sudije*, Projekat Savjeta Evrope „Jačanje borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici na Kosovu - Faza II, Savjet Evrope, 2020.
50. Tejić, M., Nikolić Ristanović, V., Dokmanović, M., *Pravna regulativa o nasilju u porodici u Srbiji i međunarodni standardi,* Novi Sad, 2007.
51. Wilcox, P., *Surviving domestic violence: gender, poverty and agency*, Houndmills England New York, Palgrave Macmillan, 2006.

Jovan Stojanović[1]
Marija Stojanović[2]

Stručni rad
UDK 343.54/.55-055.2(497.6)

NASILJE U PORODICI U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Nasilje u porodici je skup ponašanja pojedinih članova porodice čiji je cilj kontrola nad članovima porodične zajednice i to upotrebom sile zastrašivanja i manipuliranja.Ovi oblici nasilja se mogu prepoznati kao što su nasilje nad djecom, ženama, starijim osobama i osobama s posebnim potrebama.Ključnu ulogu u prepoznavanju nasilja mogli bi imati zdravstveni radnici s kojim svi ljudi kontaktiraju.Vrlo često žrtve umanjuju i prikazuju nasilje u porodici, a sve u strahu da će njegova sigurnost biti ugroženija.

Ključne riječi: nasilje u porodici, nasilje bračnih supružnika, prevencija od nasilja, uloga nadležnih institucija.

Jovan Stojanović[3]
Marija Stojanović[4]

FAMILY VIOLENCE IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Violence in the family is a set of behaviors of individual family members whose goal is to control the members of the family community by using the force of intimidation and manipulation. These forms of violence can be recognized as violence against children, women, the elderly and people with special needs. A key role inthe recognition of violence could be done by health workers with whom all people come in contact. Very often, victims minimize and portray violence in the family, all in fear that their safety will be more endangered.

Key words: domestic violence, spousal violence, violence prevention, role of competent institutions

[1]Doc.dr Jovan Stojanović „Evropski univerzitet Brčko distrikt BiH“, Advokat sa sjedištem u Srebreniku, Regionalna advokatska komora Tuzla
[2]Mr ekonomije Marija Stojanović, Opštinsaki sud u Srebreniku
[3]Associate Professor Dr. Jovan Stojanović "European University Brčko District BiH", Lawyer based in Srebrenik, Regional Bar Association Tuzla
[4]Marija Stojanović, Master of Economics, Municipal Court in Srebrenik

Uvod

Istraživanje i praksa ukazuju na to da način na koji se žrtvama nasilja usluge pružaju ima značajan utjecaj na njihovu efikasnost1 . Ključ za odgovor na nasilje u porodici te za održavanje sigurnosti i dobrobiti porodice kao osnovne ćelije društva jeste razumjeti prirodu nasilja, njegove uzroke i posljedice te pružati usluge u sklopu kulture jačanja porodice, s posebnim akcentom na žene i djecu kao najčešće žrtve nasilja u porodici. Kod pružanja kvalitetnih osnovnih usluga institucije vlasti moraju razmotriti krovne principe koji stoje iza pružanja svih osnovnih usluga, kao i osnovne elemente koji se moraju obezbijediti kao podrška pružanju svakoj od osnovnih usluga. Ti principi i osnovni elementi reflektiraju se u zajedničkim karakteristikama i aktivnostima koje prožimaju sektor zdravstva, socijalne zaštite, policije i pravosuđa te mehanizme koordinacije i upravljanja.
Multisektorski odgovor na nasilje u porodici predstavlja holistički i koordiniran pristup čiji je cilj uskladiti i uvezati programe i aktivnosti koje su razvile i koje primjenjuju različite institucije (i ne samo one) u oblasti psihosocijalne zaštite, provođenja zakona (policija, tužilaštvo i pravosudni organi) i zdravstva. Multisektorski odgovor zasniva se na međuinstitucionalnom partnerstvu i saradnji, zahtijeva zajedničku filozofiju rješavanja pitanja nasilja u porodici, te slijedi principe i standarde koje određuju uključeni partneri. Multisektorski odgovor na nasilje u porodici povećava nivo sigurnosti i podrške žrtvama kroz jednu efikasnu, direktnu i dosljednu mrežu usluga. Koordinirano djelovanje relevantnih institucija/organizacija poboljšava kvalitet usluga koje se pružaju žrtvama putem olakšavanja pristupa programima obuke za članove multisektorskih timova.

1.Nasilje u porodici

Nasilje[5] u porodici prisutno je u svim zemljama svijeta bez obzira na njihovu demokratsku tradiciju, ekonomsku snagu, stepen obrazovanosti ili kulturu.radis e o globalnoj pojavi koja je prisutna u svim društvima svijeta i predstavlja svaki oblik fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja ili prijetnja takvim nasiljem kojem se izlaže neki od članova porodice.Nasilje nije izolirani, pojedinačan događaj, već obrazac ponavljajućih ponašanja.

Prema istraživanjima provedenim u Bosni i Hercegovini[6] 90% građana izražava visok stepen svjesnosti o problemu nasilja u porodici, međutim 45% građana nasilje u porodici još uvijek gleda kao privatni problem.Ovo pokazuje da naše društvo u procesu tranzicije, postaje svjesno određenih problema, međutim patrijarhalni društveni kontekst još uvijek ima značajan uticaj te se rješavanje datih problema smatra privatnom stvari, čemu doprinosi i podataka da 80% ispitanika smatra u određenim situacijama opravdanim nasilje nad članom porodice.

Da se radi o ozbiljnom problemu, pokazuju i statistički podaci koji govore da je 47% žena u Bosni i Hercegovini tokom života iskusilo neki oblik nasilja, dok je u poslednjih godinu dana nasilje u porodici doživjelo 12% ispitanica.najčešće se radi o fizičkom nasilju, zatim psihičkom ali i seksualnom.međutim, bitno je istaći da je nasilje najčešće kombinirano.Uzrok nasilja u porodici leži u naučenom obrascu ponašanja, odgojnom kontinuitetu kojem doprinose i

[5]„Postupanje u slučajevima nasilja u porodici“,Zlatan Hrnčić i Fatima Bećirović, gender centar F BiH,Sarajevo, 2018
[6]Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini,Agencija za ravnopravnost spolova Bih, 2013.

obrazovni, sociološki, ekonomski, zdravstveni i drugi faktori.Kako nema značajnih razlika u pojavi nasilja u porodici na osnovu životnog standarda, finansijskog stanja i obrazovnog statusa, može se utvrditi da je nasilje u porodici naučen obrazac ponašanja integriran u izgradnju kako individualnih identite, tako na kraju i društvenog kolektiva koji ovo ponašanje smatra prihvatljivim uz direktnu povezanost sa patrijarhalnim društvom.

1.1.Nasilje u porodici:Uzroci i posledice[7]

Bilo koja veza u kojoj postoji zlostavljanje ostavlja velike posledice na žrtvu.Iako nasilje u porodici ne spada u zvanično priznata „oboljenja“ od strane stručnjaka za mentalno zdravlje, osobe koje trpe nasilje u porodici nesumnjivo imaju određene zajedničke simptome.mnoge žrtve pate od depresije ili post-traumatskog stresnog poremećaja.Što duže nasilje traje, osoba koja ga trpi ima veću šansu da oboli od različitih mentalnih bolesti.Ono što žrtva nasilja u porodici ili bilo koje druge vrste zlostavljanja može da uradi je da ga prepozna i da potraži pomoć što pre.

1.2 Simptomi

Žrtve nasilja u porodici ili bilo koje druge vrste zlostavljanja pokazuju neke od sledećih emocija i ponašanja:
-nervozu, anksioznost i hroničnu zabrinutost;
-stalno stanje opreza koje im ne dopušta da zaspu ili da se opuste;
-osjećanje beznađa i očaja jer žrtve misle kako nikada neće moći da pobjegnu iz odnosa u kojem trpe zlostavljanje;
-strah da ne mogu da se zaštite ili da zaštite dijete.Uprkos tome odbijaju pomoć rođaka, prijatelja i profesionalaca;
-žrtva vjeruje da zaslužuje nasilje;
-žrtva vjeruje da je odgovorna za nasilje;
-flešbekovi, misli i sjećanje na nasilje i noćne more;
-i drugo.

Žrtve nasilja u porodici mogu da imaju fizičke simptome i posljedice koje nisu direktno izazvane samim činom nasilja, već konstantnim stresom i tenzijom zbog zlostavljanja.ovi simptomi mogu biti:glavobolja, astma, gastrointestinalni problemi, hronični bolovi, insomnija, bol u karlici, bol u leđima.

1.3.Faze nasilja

Studije su pokazale da nasilje u porodici prate određene faze koje mogu da se razviju u toku jedne nedjelje ili čak više mjeseci.

1.Faza broj 1:Tenzija raste
- Tenzija raste oko svakodnevnih pstvari poput novca, djece ili posla.Počinje verbalno zlostavljanje.Žrtva pokušava da kontroliše situaciju tako što udovoljava zlostavljaču i time izbjegava nasilje.Međutim, u jednom trenutku verbalno zlostavljanjedostiže svoj vrhunac i počinje fizičko.
2.Faza broj 2:Prva epizoda nasilja

[7]https://www.psihocentrala.com, od dr.sci.med.Petar Vojvodić

-Kako tenzija raste, fizičko nasilje počinje.obično je pokrenuto nekim spoljašnjim događajem ili emocionalnim stanjem zlostavljača- a ne žrtvinim ponašanjem.ovo znači da je prva epizoda nasilja nepredvidiva i van žrtvine kontrole.
3.Faza broj 3:Faza medenog mjeseca
-Isprva se zlostavljač stidi svog ponašanja.Kaje se i pokušava da okrivi partnera za nasilje.Iz osjećaja krivice pokazuje čak i više ljubavi i pažnje.Želi da pokaže žrtvi da se nasilje neće nikad više ponoviti.ovaj romantični momenat zbližava žrtvuvi zlostavljača i daje nadu žrtvi da ne mora da napusti ovakvu vezu.

Ove tri faze se iznova ponavljaju.Upravo je faza medenog mjeseca ta koja drži žrtvu u ovakvom odnosu iako zlostavljanje postaje sve gore i gore.

1.4.Ko su najčešće nasilnici?Ko su najčešće žrtve?

Bilo ko može da bude zlostavljač, baš kao što se bilo ko može naći u ulozi žrtve.Međutim, istraživanja su pokazala da zlostavljači ipak imaju neke zajedničke karakteristike, kao na primjer:
-manje su obrazovani od žrtve;
-dolaze iz nižeg društveno-ekonomskog statusa nego žrtva;
-imaju potrebu za pažnjom;
-posesivni su, ljubomorni i kontrolišući;
-emocionalno su zavisni od partnera;
-imaju nisko samopouzdanje,
-nefleksibilni su u vezama;
-skloni su bijesu;
-koriste djecu da bi imalo kontrolu nad žrtvom;
-lažu da bi držali žrtvu u potlačenom položaju;
-krive žrtvu za zlostavljanje koje se trpi;
-i ostalo.

Žrtve nasilja najčešće:
-imaju lošu sliku o sebi;
-ekonomski i emocionalno zavise od zlostavljača;
-nisu u kontaktu sa sobom i svojim potrebama;
-imaju nisko samopouzdanje;
-misle da mogu da promjene zlostavljača;
-vjeruju da je ljubomora dokaz ljubavi;
-i slično.

1.5.Šta uzrokuje nasilje u porodici?

Nasilje u porodici počinje u trenutku kada zlostavljačosjeti potrebu da kontroliše svog partnera, odnosno žrtvu.Zlostavljači uglavnom imaju nisko samopouzdanje, veoma su ljubomorni, i teško kontrolišu bijes i ostale jake negativne emocije.Nerijetko se osjećaju inferiorno u odnosu na žrtvu kada je u pitanje obrazovanje i/ili društveno-ekonomski status.

Oko 95% porodičnog nasilja vrše muškarci nad ženama.uglavnom su to oni koji smatraju da žene nisu ravnopravne sa muškarcima.Većina njih je ili odrasla u porodicama gdje je takođe postojalo nasilje ili imaju neki nedijagnostikovani poremećaj ličnosti ili mentalnu bolest.

Partner pokušava da dominira tako što emocionalno, fizički i/ili seksualno zlostavlja žrtvu.Najčešće su zlostavljači naučili da se ponašaju na ovakav način jer su se već sa njim susreli u porodici, u krugovima u kojima se kreću ili u kulturi u kojoj su odrasli.Moguće je da su i sami bili žrtva nasilja kao djeca.U tom slučaju vjeruju da je nasilje jedini način da se riješe konflikti između ljudi.

Dječaci koji su naučeni da žene ne treba poštovati su često zlostavljači kada odrastu.S druge strane, djevojčice koje su iskusile nasilje u porodici imaju više šansi da budu žrtve svojih partnera.Alkohol i droga mogu takođe da doprinesu nasilnom ponašanju.

Ne postoji situacija ili emocija koje opravdavaju ponašanje zlostavljača.Žrtva bi trebalo što prije da prepozna situaciju u kojoj se našla i da se obrati za pomoć.sa druge strane, i zlostavljač je taj koji treba da se obrati stručnom licu jer vjerovanje da ima pravo da bilo koga zlostavlja fizički, seksualno, psihološki ili emotivno je nezdravo i destruktivno ponašanje koje treba liječiti.

2.Prevencija od nasilja

Preventivno djelovanje u oblasti nasilja u porodici potrebno je početi što ranije, jer se stavovi, uvjerenja i obrasci ponašanja formiraju od najranije životne dobi. U vezi s tim, najveći utjecaj na kasnije ponašanje, ali i najveću odgovornost u odgoju i obrazovanju djeteta, osim roditelja, imaju odgojno-obrazovne ustanove. Kvalitetnim nastavnim planovima i programima, adekvatnom opremljenošću ustanova i edukacijom nastavnog osoblja, ali i drugog osoblja koje je angažirano u obrazovnom sistemu, kvalitetnim medijskim kampanjama, te obrazovnim programima u medijima, mogu se postaviti dobre osnove za pravilan razvoj djeteta uz obaveznu saradnju roditelja u cjelokupnom nastavnom procesu. Na ovaj način promiču se vrijednosti ravnopravnosti spolova, uzajamno poštovanje i nenasilje u međuljudskim odnosima, nestereotipne rodne uloge, pravo na lični integritet i svijest o nasilnim obrascima ponašanja.
Međutim, obuhvat djece predškolskim obrazovanjem za područje Federacije BiH je u pedagoškoj 2020/2021. godini bio 15.675 djece (od toga 47,56% djevojčica) kojima na raspolaganju stoji 214 predškolskih ustanova[8].Ukupan obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem je 25%.[9]Kod djece upisane u predškolske ustanove u 85,24% slučajeva su zaposlena oba roditelja, u 13,48% slučajeva jedan roditelj, 1,7% su samohrani roditelji i 1,15% su djeca čiji roditelji nisu zaposleni, puni iznos plaća 85,81% roditelja, dok ostali plaćaju umanjeni iznos.[10]. S obzirom na nedovoljan obuhvat djece predškolskim obrazovanjem, kao i neravnomjernu dostupnost ove usluge ovisno o pojedinim lokalnim zajednicama, djelovanje u ranoj dobi usmjereno na razvoj djece s ciljem omogućavanja sigurnog i kvalitetnog okruženja za pravilan rast i razvoj djece i zaštitu od svih oblika nasilja je otežano.[11]Zakonima o predškolskom, osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju uređeno je obavljanje djelatnosti odgoja i obrazovanja, čija je svrha da se kroz optimalni, intelektualni, fizički, moralni i

[8]„Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici 2021-2027“, Sarajevo, januar 2023.godine
[9]Podaci OECD-a iz 2021.godine
[10]Federalni zavod za statistiku. Statistički bilten br. 323. Predškolsko obrazovanje u 2020 u FBiH
[11]Osnov za iintegrirano, interresorno djelovanje u oblasti ranog rasta i razvoja djece, predstavlja Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2020-2025. godine. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojila je Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2020-2025. godine, na 242. sjednici, održanoj 05.11.2020. godine, te zadužila Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke da, u saradnji sa federalnim ministarstvima zdravstva, rada i socijalne politike te finansija, kao i Zavodom za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine i UNICEF-om BiH, koordinira realizacijom aktivnosti koje su u njemu planirane

društveni razvoj pojedinca, u skladu sa njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona, poštivanja ljudskih prava i unapređenju životnog standarda građana.[12]Uvođenjem pokazatelja o djeci koja napuštaju školovanje s razlozima napuštanja osnovnih i srednjih škola, znatno je unaprijeđen sistem prikupljanja i objavljivanja podataka u Statističkom biltenu Federalnog zavoda za statistiku, te je omogućeno praćenje kretanja i odgovarajuće djelovanje. Tako je, prema ovim podacima, u školskoj 2019/2020. godini u osnovnom obrazovanju 5.014 učenika promijenilo školu, dok je 177 učenika (od toga 37,28% učenica) prekinulo školovanje.[13]

S ciljem ekonomskog jačanja i ublažavanja posljedica neravnopravnosti, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke daje podršku programima obuke, stručnog osposobljavanja i usavršavanja odraslih osoba, s fokusom na žene, radi lakše integracije na tržište rada. Također, provode se aktivnosti unapređenja nastavnih sadržaja s ciljem kreiranja rodno osjetljivih i nestereotipiziranih nastavnih planova i programa, te pratećih udžbenika i nastavnih materijala.[14] Osim navedenog, provode se i drugi preventivni programi u kojima se kroz sistem obrazovanja pravi utjecaj na promjenu individualnih obrazaca ponašanja, kroz sistem uvođenja sistematske prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika u osnovnim školama u kantonima u Federaciji BiH. Cilj je uspostavljanje održivog i efikasnog modela prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika, baziranih na najboljem interesu djeteta - daje se sistematski odgovor kroz grupni rad, individualni plan podrške učeniku (IPP) i individualni plan brige za učenika (IPB). Prepoznavanje znakova nasilja u porodici i pravovremeno reagiranje moguće je u zdravstvenim ustanovama uspostavljanjem sistema u kojem se zdravstvene ustanove prepoznaju kao mjesto od povjerenja, a zdravstveni radnici i saradnici u zdravstvenim ustanovama imaju jasne smjernice djelovanja uz potrebnu senzibilizaciju za adekvatno reagiranje u pojedinim slučajevima nasilja u porodici. U vezi s tim, Standardne operativne procedure za prepoznavanje nasilja i postupanje u slučajevima nasilja razvijene su za primarni nivo zdravstvene zaštite. Određeni broj domova zdravlja usvojio je interne protokole o saradnji između službi čiji sastavni dio čine i ove standardne operativne procedure. U odnosu na raniji period bilježi se postepeni napredak, posebno u dijelu prepoznavanja znakova nasilja. S obzirom na to da su neravnopravnost i ekonomska ovisnost prepoznati kao faktori rizika za nasilje u porodici, programi osnaživanja žena, podrške zapošljavanju i samozapošljavanju predstavljaju važan alat u prevenciji nasilja. U vezi s tim, u okviru rada Federalnog zavoda za zapošljavanje, provode se programi sufinansiranja zapošljavanja i samozapošljavanja u svim mjerama aktivne politike26. Načinom sufinansiranja zapošljavanja utvrđeno je uvećanje

[12]Na nivou Bosne i Hercegovine doneseni su: Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07), Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ br. 18/03), Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08), Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 59/07 i 59/09, a na kantonalnom nivou uslijedilo je njihovo usaglašavanje

[13]Kao razlog za prekidanje školovanja u 8,47% slučajeva se navodi loš uspjeh, 19,77% socijalni razlozi, 44,07% ekonomski razlozi i 27,68% lični razlozi.Kada je riječ o srednjem obrazovanju, u školskoj 2019/2020. godini, 1.161 učenik je promijenio školu, dok je 401 učenik (od toga 38,9% učenica) prekinuo školovanje. Kao razlog za prekidanje školovanja u 45,64% slučajeva se navodi loš uspjeh, 8,48% socijalni razlozi, 3,24% ekonomski razlozi i 42,64% lični razlozi. (Izvor: Federalni zavod za statistiku. Statistički bilten broj 312/20).

[14]Radi modernizacije i rasterećivanja Okvirnog nastavnog plana i programa za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji BiH, Koordinacija ministara obrazovanja i nauke u Federaciji BiH pokrenula je proces njegove analize i revizije sa posebnim akcentom na uspostavljanje jače korelacije između pojedinih predmeta, redukcije nepotrebne faktografije, te prilagođavanja nastavnih sadržaja uzrasnim mogućnostima djeteta. Posebno značajan aspekt u ovom procesu je i analiza zastupljenosti rodne osjetljivosti kako u nastavnim sadržajima, tako i u udžbenicima koji su usklađeni sa Okvirnim nastavnim planom i programom za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji BiH. Cilj je, između ostalog, dobiti rodno osjetljive i nestereotipizirane nastavne planove i programe i prateće udžbenike.

subvencija za 10% u slučaju da poslodavac zaposli nezaposlenu osobu iz kategorije žrtve nasilja u porodici. Istraživanjem kojim su obuhvaćena 1.033 poslodavca, utvrđena je potreba 64,85% poslodavaca za zapošljavanjem u 2020. godini, od čega se 40% odnosi na upražnjena radna mjesta, a 60% na nova radna mjesta. Spremnost poslodavaca da zaposle nezaposlenu osobu iz neke od teže zapošljivih ili specifičnih kategorija, odnosno zapošljavanje žena žrtava nasilja u porodici, iskazalo je 18,01% poslodavaca.[15]Ovdje je vidljiv potencijal i prilika koja uz saradnju službi za zapošljavanje, centara za socijali rad i nevladinih organizacija može biti iskorištena za aktivni pristup ekonomskom jačanju žrtava nasilja u porodici.

Također, u oblasti preventivnog djelovanja važna je i uloga pravosudnih organa. Adekvatnim kažnjavanjem za krivično djelo nasilja u porodici preventivno se utječe na pojedince da poštuju pravni poredak i ne čine krivična djela (generalna prevencija), utječe se na počinioca da ubuduće ne čini krivična djela i potiče se njegov preodgoj (kroz pojedinačnu prevenciju i rehabilitaciju), ali se kreira i društvena osuda za učinjeno djelo i postiže pravedno kažnjavanje počinioca krivičnog djela. Pravovremen, ujednačen i adekvatan odgovor profesionalaca u slučajevima nasilja u porodici zahtijeva postojanje programa edukacije i provođenje obuka za osobe koje rade sa žrtvama i počiniocima nasilja u porodici. U vezi s tim, razvijen je program za provođenje multisektorske edukacije, dokument koji daje uvid u osnovne obaveze svih segmenata prevencije i zaštite, program obuke i hodogram koji prikazuje tok djelovanja, odnose i obaveze pojedinih aktera. Ovaj program daje okvir za organizaciju strukturirane multisektorske edukacije od svih institucija i organizacija na svim nivoima djelovanja. U vezi s tim, prema navedenom programu, kontinuirano se realiziraju multisektorske edukacije. Osim navedenog, planskim i kontinuiranim promotivnim kampanjama moguće je djelovati na promjenu društvene svijesti. U vezi s tim, u okviru implementacije strateških dokumenata, a posebno u okviru obilježavanja „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici“, institucije i nevladine organizacije provode kontinuirane promotivne kampanje. S obzirom na to da je nasilje u porodici naučeni obrazac ponašanja, mediji mogu imati značajan utjecaj na promjenu društvene svijesti i promjenu individualnih obrazaca ponašanja. Prevencija nasilja u porodici zahtijeva praćenje podataka i stjecanje potrebnih empirijskih saznanja o nasilju u porodici. Periodičnim tematskim istraživanjima dobijaju se informacije koje omogućavaju sagledavanje stvarnog stanja i kreiranje budućih politika u ovoj oblasti.

3.Uloga nadležnih institucija

Važan mehanizam za stvaranje okruženja i pretpostavki za punu implementaciju Zakona o zaštiti od nasilja u porodici[16] sadržan je u članovima 36.do 39.Zakona.U skladu sa članom 36.Zakona, održivost djelovanja osigurana je kroz obavezu Vlade F BiH za donošenjem strateških dokumenata za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici.[17]

3.1.Zaštita žrtava nasilja u porodici

Zaštita žrtava nasilja u porodici obuhvata zaštitu kroz izricanje i provođenje zaštitnih mjera, socijalnu zaštitu, zdravstvenu zaštitu, psihološku podršku, smještaj u sigurnu kuću,

[15]Izvještaj o monitoringu ostvarenih strateških ciljeva i analizi trendova tokom implementacije Akcionog plana za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u 2019. godini.

[16]Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH“, broj 20/13)

[17]Vlada FBiH je usvojila petogodišnju Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), („Službene novine Federacije BiH“, broj 22/13). U skladu sa članovima 15. i 37. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH, broj 32/17), trajanje implementacije Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017) se produžuje na period do kraja 2020. godine.

osiguravanje privremenog smještaja, pravno savjetovanje, programe, zapošljavanja, edukacije i doedukacije, materijalnu pomoć, ekonomsko osnaživanje i zapošljavanje i dr.

3.2.Zaštitne mjere

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao jedan od oblika zaštite žrtve nasilja u porodici, propisuje zaštitne mjere koje se izriču počiniocu nasilja u porodici i to:

- udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor;
- zabrana približavanja žrtvi nasilja;
- zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju;
- obavezan psihosocijalni tretman;
- obavezno liječenje od ovisnosti i
- privremeno lišenje slobode i zadržavanje.

Zaštitna mjera obaveznog psihosocijalnog tretmana provodi se u centrima za mentalno zdravlje,[18]mjeru obaveznog liječenja od ovisnosti provodi Zavod za liječenje bolesti ovisnosti,[19]dok ostale četiri mjere,[20]provodi policija[21].Praćenje provedbe svih zaštitnih mjera u obavezi je centara za socijalni rad.[22]

3.3.Uloga nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici

Policija predstavlja dio formalnog sistema odgovornog za istragu i krivično gonjenje slučajeva nasilja u porodici, koji su prijavljeni relevantnim institucijama i koji predstavljaju krivična djela prema domaćem zakonu. Pored toga, policija je jedan od najznačajnijih inicijalnih kontakata za žrtve, a često i prvo mjesto gdje žrtve zatraže pravnu pomoć.

Pravosuđe-Krivično zakonodavstvo u Federaciji BiH je ovom društveno opasnom ponašanju dalo status krivičnog djela, te kroz propisivanje njegovih obilježja, kao i krivičnih sankcija, ostvaruje preventivnu i represivnu funkciju krivičnog zakonodavstva. Utvrđivanje krivnje za počinjenje ovog krivičnog djela provodi se u okviru Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine kojim je propisana jasna nadležnost postupajućeg tužilaštva, kao i nadležnog suda. Uzimajući u obzir složenost postupka propisanog odredbama ovog zakona kao i veći broj faza u njegovoj realizaciji, potrebno je osvrnuti se na najznačajnija prava i obaveze tužilaštva. Osnovna prava i obaveze tužilaštva definirana su u odredbi člana 45. Zakona o krivičnom postupku.

Centar za socijalni rad-Nadležnost organa starateljstva u oblasti nasilja u porodici definirana je čl. 31., 33., 34., 40. i 42. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i članom 380. Porodičnog zakona Federacije BiH.

---

[18]Regulirano Pravilnikom o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinilaca nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH“, broj 63/17)

[19]Regulirano Pravilnikom o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obveznog liječenja od ovisnosti počinitelja nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH“, broj 99/15).

[20]Zaštitne mjere u nadležnosti policije su: udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor; zabrana približavanja žrtvi nasilja; zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju; privremeno lišenje slobode i zadržavanje

[21]Regulirano Pravilnikom o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije („Službene novine Federacije BiH“, br. 19/14 i 95/18).

[22]Regulirano Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja evidencije o izrečenim zaštitnim mjerama osobama koje su štićene zaštitnom mjerom i o nasilnim osobama kojima su izrečene zaštitne mjere („Službene novine Federacije BiH“, broj 95/13).

Zdravstvene ustanove-Nadležnost zdravstvenih ustanova za postupanje u slučajevima nasilja u porodici utvrđena je Zakonom o zdravstvenoj zaštiti. Osim toga, izvodi se indirektno i iz niza drugih propisa shodno opisu djelatnosti pojedinih zdravstvenih ustanova. Zakon o zdravstvenoj zaštiti određuje „da se pod jednakim uvjetima na nivou Federacije BiH ostvaruje zdravstvena zaštita stanovništva i grupacija koje su izložene povećanom riziku te socijalno ugroženog stanovništva“ (član 12). Tako se pod ovim vidom zdravstvene zaštite navodi i „zdravstvena zaštita žrtava nasilja u zajednici koje nisu zdravstveno osigurane po nekom drugom osnovu, saglasno propisima koji uređuju status žrtava nasilja u zajednici.“

Odgojno-obrazovne ustanove-Odgojno-obrazovne ustanove su vrlo važne u sprečavanju i otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja djeteta, kao i u pružanju podrške djetetu i porodici. Odgojno-obrazovne ustanove moraju osigurati tjelesnu i emocionalnu sigurnost bez kojih je teško provesti optimalno poučavanje. Škola, kao institucija u kojoj se vrši dalja socijalizacija djece nakon porodice i predškolskih ustanova, predstavlja mjesto u kojem bi trebalo uvesti primarnu prevenciju nasilja u porodici s obzirom na to da se u njoj utiče i na ponašanje učenika/-ica i razvijaju stavovi o interpersonalnim odnosima među vršnjacima/-kinjama, ali i među članovima/-icama porodice i odraslima. Vrijeme provedeno u odgojno-obrazovnoj ustanovi može biti pozitivna prilika i prekretnica za dijete koje je žrtva nasilja u porodici.

Sigurne kuće-Uloga nevladinih organizacija (sektora civilnog društva) u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici veoma je značajna sa aspekta osiguravanja direktne pomoći i podrške žrtvama nasilja u porodici, kao i zagovaranja za unapređenje sistema zaštite.U BiH postoji osam sigurnih kuća sa 173 raspoloživa smještajna kapaciteta. Sve sigurne kuće nalaze se u okviru nevladinih organizacija. Na području Federacije BiH ima pet sigurnih kuća sa 126 raspoloživih mjesta za smještaj žrtava nasilja. One djeluju u okviru nevladinih organizacija: Fondacija lokalne demokratije Sarajevo, Medica Zenica, Vive Žene Tuzla, Žene sa Une Bihać i Žena BiH Mostar.Sigurna kuća namijenjena je privremenom zbrinjavanju žena i djece – žrtava porodičnog nasilja i predstavlja realizaciju prava žrtve nasilja u porodici na fizičku i psihičku sigurnost, odnosno zaštitu života, tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja i sprečavanje daljeg nasilničkog ponašanja.

Zaključak

Slobodno i nedvosmisleno možemo zaključiti da nasilje u porodici duboko nagriza većinu životnih i radnih segmenata u društvu.Svako državno tijelo, institucije, organi dužni su da sudjeluju kako u otkrivanju tako i u suzbijanju nasilja te pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim nasilju u porodici.Kao i svaka država tako i Bosna i Hercegovina i Federacija BiH ima svoj pravni okvir koji svojim građanima garantuje ravnopravnost i zaštitu kako od diskriminacije tako i od svih vrsta nasilja uključujući i nasilje u porodici.

Bez obzira što postoji pravni okvir i institucije slobodno možemo zaključiti da institucije koje se bave ovom problematikom nisu na visini zadatka kada je u pitanju puna primjena propisa kada je u pitanju nasilje u porodici.Ovako ponašanje institucija stvara određenu pravnu nesigurnost i građani to itekako osjete.Smatramo da je krajnje vrijeme, obzirom na sve veći broj provedenih nasilja u porodici da nadležne institucije i nosioci vlasti u svakoj državi pa i u BiH preuzmu punu odgovornost za primjenu zakona i politika koje su donijeli i samim tim vrate povjerenje građana u cjelokupni pravni sistem, pa tako i u adekvatnu zaštitu lica koja preživljavaju nasilje u porodici po bilo kom osnovu.

Bez vladavine prava, organizovanja i koordinacije institucija koje se bave ovom problematikom i poduzimanjem preventivnih radnji, ni u kom slučaju se nemože govoriti o poboljšanju sprečavanja nasilja u porodici po bilo kom osnovu.

Literatura:

1.„Postupanje u slučajevima nasilja u porodici“ Zlatan Hrnčić i Fatima Bećirović, Gender centar F BiH, Sarajevo 2018
2.https://www.psihocentrala.com , “Nasilje u porodici.Uzroci i posledice“ (od dr.sci.med.Petar Vojvodić)
3.https://parlamentfbih.gov.ba
4.“Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici 2021-2027, Sarajevo, januar 2023.godine

.

Doc. dr Martin Matijašević[1]
Prof. dr Živanka Miladinović Bogavac[2]
Aleksandar Dabetić, MSc[3]

Originalni naučni rad
UDK 347.963:343.91-053.6

KRIMINALNA EKSPLOATACIJA MALOLETNIKA U AKTIVNOSTIMA ORGANIZOVANIH KRIMINALNIH GRUPA

Apstrakt
U oblasti kriminologije danas su u fokusu naučne teze da više ne postoje jasno definisane starosne granice učesnika u organizovanom kriminalu, da krivična dela ne čine uvek kriminalci koji deluju sami i da mnoga krivična dela planiraju i počine nekoliko prestupnika koji deluju zajedno u kojima su neretko uključena i maloletna lica. Stoga je kriminologija videla uvođenje termina poput „organizovano kriminalno delovanje maloletnika“. U poslednjih deset godina sve je više empirijskih i teorijskih studija o kriminalnim aktivnostima koje zahtevaju određeni oblik saradnje i organizovano uključivanje maloletnih lica. Uprkos činjenici da koreni organizovanog kriminala i uključivanja maloletnika u takve radnje imaju dugu istoriju, to je i dalje nedovoljno istražen fenomen. U fokusu ovog rada je uloga maloletnih lica u organizovanim kriminalnim grupama sagledana kroz prizmu okolnosti u kojima se oni neretko javljaju kao počinioci krivičnih dela, ali i kao žrtve kriminalne eksploatacije.

Ključne reči: maloletnici, kriminal, krivica, žrtve, eksploatacija.

CRIMINAL EXPLOITATION OF MINORS IN THE ACTIVITIES OF ORGANIZED CRIMINAL GROUPS

Abstract
In the field of criminology today, the focus of scientific theses is that there are no longer clearly defined age limits for participants in organized crime, that criminal acts are not always committed by criminals acting alone and that many criminal acts are planned and committed by several criminals acting together in which minors are often involved. Therefore, criminology saw the introduction of terms such as "organized juvenile delinquency." In the last ten years, there have been more and more empirical and theoretical studies on criminal activities that require a certain form of cooperation and the organized involvement of minors. Despite the fact that the roots of organized crime and the involvement of minors in such activities have a long history, it is still an under-researched phenomenon. In the focus of this work, the role of minors in organized criminal groups is seen through the prism of circumstances in which they often appear as perpetrators of criminal acts, but also as victims of criminal exploitation.

Key words: minors, crime, guilt, victims, exploitation.

[1] Ministarstvo pravde Republike Srbije, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija,e-mail:martin.matijasevic@uiks.gov.rs
[2] Poslovni i pravni fakultet, „MB” Univerzitet, Beograd, e-mail: zivankamiladinovic@gmail.com
[3] Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Uprava kriminalističke policije,e-mail: aleksandar.dabetic@mup.gov.rs

1. Uvod

Organizovani kriminal i njegovo proučavanje zahteva multidisciplinarno istraživanje koje će obuhvatiti sve discipline društvenih nauka, kao što su sociologija, političke nauke, pravo, studije bezbednosti, međunarodni odnosi, ekonomija, međunarodna politička ekonomija, antropologija itd. Organizovani kriminal kao jedna od pretnji bezbednosti, ali i krivičnih dela sankcionisanih pozitivnim propisima u savremenim uslovima zaokuplja pažnju naučne i stručne javnosti. Posebnu pažnju, u tom smislu, privlači kriminal koji čine maloletnici kao članovi organizovanih kriminalnih grupa.

Od 2000. godine, pravosudni i policijski organi u zemljama Zapadne Evrope pokrenuli su intenzivno ispitivanje metoda borbe protiv novog tipa kriminalitet čija organizaciona priroda nije determinisana, a čiji su ključni akteri i počinioci maloletna lica, a organizatori i nosioci punoletna lica. Počinioci ove vrste organizovanog kriminala imaju tendenciju da stalno razvijaju nove metode vrbovanja maloletnih lica i inovativne načine vršenja pojedinih krivičnih dela kako bi izbegli krivično sankcionisanje. Tradicionalna slika organizovanog kriminala kao delatnosti u kojoj dominiraju punoletni učesnici je prevazićena i učešće, čak i u rukovodećim strukturama uzimaju sve više i maloletna lica. Ključno je da su to i dalje centralizovano kontrolisane organizacije sa jasnom hijerarhijom i strogom podelom zadataka. Tradicionalna literatura i istraživanja ovog fenomena variraju od teorijskih i istorijskih, senzacionalističkih do naučno utemeljenih nastojanja da se opiše oblast proučavanja organizovanog kriminala maloletnika.

Pojam visoko organizovane, strogo regulisane kriminalne porodice se najčešće povezuje sa Donaldom Kresijem u njegovom delu „Krađa nacije“.[4] U nedavnim studijama organizovanog kriminala, tradicionalno viđenje kriminalnih grupa kao centralistički kontrolisanih organizacija je zamenjeno pojmom transnacionalnih kriminalnih mreža bez jasnog vođstva u kojima se ne poznaju starosne granice učesnika. U kriminologiji i studijama bezbednosti nema teorijskih pogleda koja imaju razvijena gledišta u odnosu na formiranje, strukturu, uticaj kriminalnih mreža i načine ulaska maloletnika u kriminal.

Sve je veće prepoznavanje ranjivosti društva na ovaj problem, jer su maloletnici posebno ranjiva kategorija. Visok nivo maloletničkog kriminala može biti jedan od pokazatelja nefunkcionalnosti politike suzbijanja kriminaliteta. Zbog svojih različitih formi, oblika ispoljavanja, kao i kompleksnosti same delatnosti, jako je teško pojmovno odnosno teorijski odrediti i o sankcionisati učešće maloletnika u organizovanim kriminalnim grupama, jer su u velikom broju slučajeva oni i počinioci i žrtve krivičnih dela kroz različite eksploatatorske prakse kriminalnih grupa, čiji su oni članovi.

2. Fenomenologija maloletničkog kriminala

Kriminalitet maloletnika uzrokovan je različitim unutrašnjim i spoljnim faktorima koji se u teoriji mogu analizirati kroz objektivne (socijalni i ekonomski status) i subjektivne uzroke. Njihovo razmatranje nije moguće bez sagledavanja ova dva ključna i međusobno zavisna polja analize. Objektivni faktori obuhvataju proučavanje društvenih-socijalnih uzroka prihvatanja kriminalnih obrazaca ponašanja kod maloletnika i formiranje, kao i razvoj ličnosti pod uticajem uslova okoline. Subjektivni činioci kriminaliteta maloletnih lica obuhvataju polje psihologije, karakteristike ličnosti maloletnika, inteligenciju, temperament, formirani karakter, sposobnost empatije, pokazivanje emocija, motive, formirane stave, ponašanja, navike, sklonosti, a posebno u periodu puberteta i adolescencije kao ključnih faza u formiranju ličnosti. Objektivni i subjektivni faktori su međusobno povezani i ne mogu se posmatrati odvojeno i nezavisno, a

[4] Cressey, D. (1969).Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America, Harper & Row, New York, 77.

socijalni uticaji imaju dominantan značaj, a sa druge strane ličnost se formira kroz različite društvene uticaje. Osim toga, značajan broj istraživanja ukazuju da bolesti zavisnosti i mentalne bolesti u značajnom stepenu doprinose maloletničkom kriminalitetu.

Svetska zdravstvena organizacija u svojim statističkim evidencijama navodi da se godišnje u čitavom svetu, mladi uzrasta od 10 do 29 godina javljaju kao počinioci oko 200.000 ubistava, što je frapantan podatak i predstavlja 43% od ukupnog broja ubistava koja se u kriminalnim aktivnostima počine na svetu u jednoj godini.[5]

Istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama pokazuju sa minimalnim varijacijama da 15-20% od svih osuđenih maloletnih lica imaju razvijene određene oblike ozbiljnih mentalnih bolesti. Kvalitativna istraživanja pokazuju da na maloletna lica i njihov kriminalitet presudno utiče stanje u porodici, ali i socijalna sredina iz koje dolaze. Ono što je posebno uočeno je da ovo i druga istraživanja ukazuju na vezu između kriminalne aktivnosti roditelja i njihove dece.[6]

Imamo kao primer, holandsku studija o kriminalnim aktivnostima koja pokazuje da 30% dece starije od 12 godina koji su odrasli sa roditeljima kriminalcima i sami kasnije dobijaju krivični dosije, u poređenju sa 6,6% dece sa roditeljima koji nisu kršili zakon.[7] Ipak, aktuelna teorijska znanja o međugeneracijskom razvoju kriminaliteta u porodicama zahtevaju dublja naučna istraživanja, a postojeća su veoma skromna i nedovoljno istražena kao oblast.

Brojni autori smatraju da spoljašnji faktori nisu preovladajući uzroci maloletničkog prestupništva, već oni ukazuju da je sve veći broj kriminalaca koji se opredeljuje za kriminalitet kao profesiju. Takođe, značajan uticaj na prestupničko ponašanje mladih ima uticaj vršnjaka. Odnosi među vršnjacima, prijateljstva i druženja mogu dovesti do formiranje kriminalnih grupa i bandi koje karakteriše vršenje nasilničkih krivičnih dela.[8]

Maloletničko prestupništvo se u osnovi ne razlikuje od devijantnih ponašanja odraslih u pogledu svojih sadržaja, iako su neki vidovi prestupničkog ponašanja maloletnika specifični i izraženiji u odnosu na punoletna lica.[9]

Maloletnički kriminalitet ranijih godina bio je izolovan, iako je imao niz povezanih karakteristika sa kriminalitetom odraslih, zbog specifičnosti u kriminološkim naukama posebno se izučava, a poslednjih godina primećena je intencija stvaranja kombinovanih kriminalnih grupa sa različitim ulogama maloletnika i odraslih. U literaturi se često navodi pet najbitnijih obeležja maloletničkog kriminaliteta: manifestovanje agresije i nasilja pri vršenju krivičnih dela: saizvršilaštvo, recidivizam, prelazak u karijerno bavljenje kriminalom.[10]

3. Oblici učešća maloletnika u kriminalnim grupama

Kada analiziramo poreklo organizovanog kriminala i učešće maloletnika, moramo se istorijski vratiti u Englesku gde je ova aktivnost počela sa svojim razvojem na kraju XVIII veka. Ulična banda pod vođstvom Džonatana Vajlda koristila je maloletna lica kao izvršioce krađa. Sprovođenje kriminalnih aktivnosti ove bande uzima se za sam početak „organizovanog

[5]World Health Organization-Youth Violence, 2015. http://www.who.int/mediacentre/ factsheets/fs356/en/, 25.09.2023

[6] Besemer, S., Ahmad, S. I., Hinshaw, S. P., & Farrington, D. P. (2017). A systematic review and meta-analysis of the intergenerational transmission of criminal behavior. Aggression and Violent Behavior, 37, 161–178

[7] Van de Rakt, M., Nieuwbeerta, P., & de Graaf, N. D. (2006). Zo vader, zo zoon? De intergenerationele overdracht van crimineel gedrag. Tijdschrift voor Criminologie, 4(48), 345–360.

[8] Detaljnije na: http://en.wikipedia.org/wiki/Juvenile_delinquency_in_the_United_States, 23.09.2023.

[9] Milosavljević, M. (2003). Devijacije i društvo. Izdavačka kuća Draganić. Beograd, 57

[10] Ljubičić S. (2007). Maloletnički kriminalitet, Kultura polisi, Novi Sad. http://kpolisa. com/KP8-9-10/Pdf/kp08-VI-1-StankoLjubicic.pdf, 08.10.2023.

kriminala".[11] Deca iz ove bande bila su organizovani u grupama i na taj način presretala putujuće trgovce i bavila se pljačkama.[12]

U kontekstu modernih određenja pod organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva se grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge koristi. Najčešći oblici organizovanog kriminala okrenuti su pre svega ka proizvodnji i prometu municije, oružja, narkotika, ilegalnoj trgovini ljudima, prostituciji, pranju novca, likvidacijama, a poslednjih nekoliko godina zabeleženo je sve veće korišćenje maloletnih lica.[13] Postoji jasna razlika između organizovanog kriminaliteta i delovanja ganga razbojnika. Organizovane kriminalne grupe su organizaciono ustrojene, stalne i institucionalizovane. Takvim organizacijama glavni izvor prihoda je zločin, a upotreba nasilja način pomoću kog dolaze do svojih ciljeva.[14] Ne prezajući da za svoje kriminalne radnje angažuju maloletna lica.

Maloletnički kriminal je pojam koji obuhvata čitav spektar kriminalnog delovanja i ponašanja pojedinaca i organizovanih grupa i nijedno celovito sociološko razmatranje političkog kriminaliteta ne može da zaobiđe nekoliko osnovnih teorijskih i s njima povezanih praktičnih pitanja, kao što su: (1) brojna pitanja o uzrocima maloletničkog kriminala, (2) o modelima ispoljavanja maloletničkog kriminala, (3) o politici suzbijanja, i (4) o borbi sa posledicama ispoljenog kriminalnog delovanja maloletnih lica u jednoj državi.

Vidovi savremenog organizovanog kriminala u kojima sve veće učešće uzimaju ili su žrtve maloletna lica: [15]

1.Organizovani narko-kriminalitet u kojima se angažuju maloletna lica,
2.Organizovani kriminalitet u vezi sa oružjem i municijom, gde su izvršioci maloletna lica,
3.Organizovana nedozvoljena trgovina automobilima („auto-mafija“), gde se maloletnici koriste kao jedna karika u izvršenju krivičnih dela (čuvaju stražu i sl.),
4.Organizovana prostitucija i trgovina belim robljem, gde su maloletna lica učesnici, ali i žrtve.
5.Organizovani kriminalitet u vezi sa iznudama (reket), gde se koriste maloletna lica kao izvršioci pretnji (paljevina, oštećenja imovine),
6.Organizovani kriminalitet u vezi sa trgovinom ljudima,
7.Organizovani kriminalitet u vezi sa igrama na sreću.

U okviru organizovanih kriminalnih grupa mladi i deca su u opasnosti od eksploatacije ili je doživljavaju i mogu postati i žrtve i počinioci, što može imati teške posledice po njih i njihove porodice, prijatelje i zajednicu.[16] Postoje dokazi o tome da mladi ljudi koriste ličnu procenu i „izbor“ u kontekstu pridruživanja kriminalnim grupama,[17] međutim, realnost je da se ovi „izbori“ često dogode u kontekstu gde su druge alternative retko dostupne. Ovo delimično može objasniti zašto tako mali broj žrtava prihvata status žrtve.[18]

---

[11] Ignjatović, Đ., Škulić, M. (2012). Organizovani kriminalitet, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 17.

[12]Jovašević, D. (2011). Maloletničko krivično pravo. Niš: Pravni fakultet, str. 75.

[13] Faladžić, A. (2010). Uloga sudova i tužilaštva u suzbijanju organizovanog kriminala-doktorska disertacija, Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu, Niš, 78.

[14] Ignjatović, Đ. (2015). Kriminologija, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, str. 117.

[15] Angelski, M. (2002). „Vo borbata protiv organiziraniot kriminalitet e potreben poorganiziran naučno-stručen pristap“, Godišnik na fakultetot na bezbednost, Skopje, 101.

[16] Walsh, C., & Best, P. (2019). Practitioners' experiences of using blended models within family support: a proof of concept study involving cognitive behavioural therapy (CBT), Multisystemic Therapy (MST) and Incredible Years (IY) interventions. Journal of Family Social Work, 22(4)

[17] Harding, S. (2020). County Lines: Exploitation and Drug Dealing among Urban Street Gangs. Bristol University Press

[18] Robinson, G., McLean, R., & Densley, J. (2019). Working county lines: Child criminal exploitation and illicit drug dealing in Glasgow and Merseyside. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 63(5): 694–711.

Mnogi mladi ljudi koji su bili žrtve organizovanog i štetnog nasilja i kriminalne eksploatacije u okviru kriminalnih organizacija veruju da su bili voljni akteri i da je svaka šteta nastala zbog njihove odluke da se bave tim aktivnostima. Ovo naglašava nedostatak uvida u to kako se ranjivost pojedinaca svesno iskorišćava za kriminalnu korist, ali takođe pokazuje uticaj društvenih normi, a posebno rodnih normi i osećaja pripadnosti zajednici,[19] koji umanjuju ulogu viktimizacije i štete. Osporavanje dominantnih narativa i povezivanje žrtava sa podrškom postaje sve teže u kontekstima u kojima se nasilje i zlostavljanje normalizuju. Istraživanja [20]pokazuju da je veća verovatnoća da će deca i mladi ljudi koji žive u oblastima za koje je karakteristična povišena stopa organizovanog kriminala nego omladina u opštoj populaciji doživeti niz bezbednosno rizičnih situacija.[21] Ovi podaci ilustruju kontekstualne štete kojima su mladi ljudi izloženi – štete koje doprinose i predviđaju pojavu niza psihosocijalnih poteškoća, uključujući klinički dijagnostikova stanja mentalnog zdravlja, problematičnu upotrebu supstanci, nasilje i ulazak u teški kriminal. U kontekstu istraživanja posebno su značajne studije Valša, Doroti i Besta iz 2021. godine,[22] gde su otkrili da su unutar pritvorske grupe u Sjevernoj Irskoj one osobe koje su bile žrtve nasilja imale devet puta veće šanse da počine i budu osuđene za nasilno krivično delo.

4. Kriminalna eksploatacija maloletnika u organizovanim kriminalnim grupama

Kriminalna eksploatacija maloletnika je i dalje neistražen bezbednosni problem. Kriminalna eksploatacija je široko definisana kao podsticanje, prinuda i/ ili manipulacija decom i mladima u kriminalne aktivnosti, uključujući i slučajeve u kojima deca i mladi veruju da su njihova ponašanja ispravna.[23] Kriminalna eksploatacija maloletnika je okarakterisana kao oblik „zlostavljanja dece“, ali je s obzirom na mehanizme uticaja na maloletna lica od strane kriminalnih grupa ona je daleko složeniji bezbednosni fenomen. Zaista, kriminalna eksploatacija mladih i dece je manifestacija svojevrsnog nasilja koje je definisala Svetska zdravstvena organizacija kao: „Namerna upotreba fizičke sile ili moći, stvarne pretnje, protiv sebe ili druge njima bliske osobe, ili protiv grupe ili zajednice koja na kraju rezultira ili ima visoku verovatnoća da će rezultirati povredom, smrću, psihičkim povredama ili lišavanjem određenih fundamentalnih ljudskih prava.”[24]

Istraživač Konej[25]je ukazao da su maloletnici često suočeni sa frustracijama koje ih dovode do odbacivanja legalnih načina života, tako da, tvrdi Konej, mnogi mladići umesto toga razvijaju svoje sopstveni sistem vrednosti i razvijaju antisocijalne obrasce ponašanja. Ovo se proteže dalje i na praktičnu primenu nasilja. Agresija postaje instrumentalna (sredstvo da se nešto postigne) i ekspresivan (kulturni izraz koji nosi sopstveno značenje u datom kontekstu) i

---

[19] Zahn-Waxler, C., Park, J., Usher, C., Belouad, F., Cole, P., & Gruber, R. (2008). Young children’s representations of conflict and distress: A longitudinal study of boys and girls with disruptive behavior problems. Development and Psychopathology, 20: 99–119

[20] Williams, P. (2015). Criminalising the other: Challenging the race-gang nexus. Race Class, 56(3): 18–35.

[21] Walsh, C. (2022). Accelerators: Targeted youth services’ contribution towards the attainment of multiple sustainable development goals (SDGs). Belfast: Education Authority https://pure.qub.ac.uk/en/publications/accelerators-targeted-youth-services-contribution-towardsthe-att

[22] Walsh, C., & Best, P. (2019). Practitioners’ experiences of using blended models within family support: a proof of concept study involving cognitive behavioural therapy (CBT), Multisystemic Therapy (MST) and Incredible Years (IY) interventions. Journal of Family Social Work, 22(4)

[23] Maxwell, N., Wallace, C., Cummings, A., Bayfield, H., & Morgan, H. (2019). A systematic map and synthesis review of child criminal exploitation. Cardiff: Children’s Social Care Research and Development Centre.

[24] Krug, E., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R. (2002). World report on violence and health. Geneva, Switzerland: WHO.

[25] Cooney, M. (1997). The decline of homicide. Criminology, 36(2)

u datoj sredini.[26] Život u nasilnom okruženju i u svakodnevnom kontekstu može doprineti većem prihvatanju nasilja i agresije kao normalnog ponašanja, i, u isto vreme, olakšati ulazak u kriminalne organizacije.[27]

Opšta teorija deformacija pretpostavlja da tamo gde postoji društvena napetost između društveno prihvaćenih vrednosti, verovanja, normi i očekivanja i legitimnih sredstava za njihovo ostvarivanje, to može dovesti do negativnih emocija i pritiska da se pojedinac uključi u društveno neprihvatljivo i kriminalno ponašanje, kao odgovor na „suočavanje sa kriminalom". Nasilne i kriminalne norme se često pojačavaju u intimnim i ličnim odnosima, posebno kada su članovi porodica aktivno angažovani u kriminalnim organizacijama, ili žrtve kriminala.[28]

Sociolog Albert Koen smatra da momci koji potiču iz radničke klase koji su nezadovoljni svojom pozicijom, često se još u dečačkom dobu udružuju bande ili grupe. Takođe neophodno je pomenuti da pojedinci postaju delikventi, dolaženjem u kontakt sa ljudima koji su nosioci i imaju obeležja kriminalnog ponašanja. Većim delom kriminalno ponašanje uči se u okviru tih osnovnih grupa, naročito kada su u grupama vršnjaci.[29]

U duboko kriminalizovanim zajednicama koje su najviše pogođene kriminalom u svojim sredinama, nasilno i kriminalno ponašanje može biti jedan od faktora za povećanje osećaja sigurnosti,[30] kriminalni eksploatatori obećavaju članovima zajednice pripadanje i stvaraju osećaj zaštite. U okviru porodičnog sistema vrednosti, javljaju se rizici koji olakšavaju mladima pristupanje kriminalnim organizacijama, a povezani su sa porodičnim nasiljem, zlostavljanjem, funkcionisanjem porodice, mentalnim zdravljem roditelja i pristupu u staranju prema deci,[31] uključujući one povezane sa nasiljem i povezanost sa vršnjačkim grupama koje se bave kriminalnim ponašanjem.[32] Iz ove perspektive, traume iz detinjstva, kao i osećaj nedostatka pripadnosti i podrške, može povećati ranjivost i olakšati odluku mladih da postanu deo kriminalnih grupa.[33] Mlade osobe koje žive u kontekstu u kojem su roditelj ili staratelj i sami uključeni u nasilje ili podložni nasilju i kriminalu[34]mogu povećati rizik da i sami angažovani u kriminalnim grupama. Izloženost vršnjacima koji su članovi kriminalnih grupa dovodi te mlade ljude u veći rizik da se sa njima druže i da im se zaista pridruže u često asocijalnim, nasilnim i organizovanim kriminalnim mrežama.[35] Formalno obrazovanje mladih,

---

[26] Blok, A. (2000). 'The enigma of senseless violence', in Aijmer, G. & Abbink, J. (eds.) Meanings of Violence: A Cross Cultural Perspective. Oxford, UK: Berg

[27] Clarke, T. (2019). The characteristics of gang-associated children and young people: Technical report. London: Children's Commissioner for England.

[28] Akers, R. (1998). Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance. Northeastern University Press

[29] Gidens, E. (2007). Sociologija, Centar za izdavačku delatnost, Beograd, 210-225.

[30] Maxwell, N., Wallace, C., Cummings, A., Bayfield, H., & Morgan, H. (2019). A systematic map and synthesis review of child criminal exploitation. Cardiff: Children's Social Care Research and Development Centre

[31] Densley, J. A. (2014). It's gang life, but not as we know it: The evolution of gang business. Crime and Delinquency, 60(4): 517-546

[32] Coomber, R., & Moyle, L. (2018). The changing shape of street-level heroin and crack supply in England: Commuting, holidaying and cuckooing drug dealers across 'county lines'. British Journal of Criminology, 58(6):1323–1342

[33] Andell, P., & Pitts, J. (2017). Preventing the Violent and Sexual Victimisation of Vulnerable Gang-Involved and Gang-Affected Children and Young People in Ipswich. University of Suffolk

[34] Clarke, T. (2019). The characteristics of gang-associated children and young people: Technical report. London: Children's Commissioner for England.

[35] Naughton, C., Redmond, S., & O-Meara-Daly, E. (2022). The Greentown Project: Building evidence to inform intervention design for juveniles caught up in local criminal. networks. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. https://doi. org/10.1177/0306624X22109504

može ublažiti šire sistemske rizike u zajednicama.[36] Istraživanja su pokazala da su dečaci i mladi ljudi posebno izloženi riziku da se zbog kriminala odvoje od formalnog obrazovnog procesa.[37] Kod mladih ljudi koji napuste školovanje istraživanja pokazuju da su im smanjeni individualni optimizam, nada u budućnost i samoefikasnost i da takva stanja mogu doprineti da se bave kriminalom u budućnosti i postanu članovi kriminalnih grupa.[38] Za omladinu koja ne ide u školu, neformalni oblici obrazovanja za pojedine zanate mogu ublažiti negativne efekte, pa čak i pomoći da se preokrene uticaj neuspeha u školovanju kroz dobijanje novih putokaza u životu. Dalje, prisustvo nevladinih organizacija i omladinskih službi u zajednici mogu ublažiti kriminogene efekte drugih faktora nastalih iz disfunkcionalne porodice.[39]

5. Ciklični model vrbovanja maloletnika u organizovane kriminalne grupe

Kriminalne organizacije mogu biti veoma agilne u privlačenju novih članova. Procesi koji su u osnovi eksploatacije su često okarakterisani kao složeni i višeslojni i sama osoba (maloletnik) nije svestan da je izmanipulisan i iskorišćen kao član kriminalne organizacije, već smatra da je deo nove porodice, bratstva.[40] Ove kriminalne mreže funkcionišu veoma perfidno i na više nivoa, ili unutrašnjih krugova koji usmeravaju aktivnosti od srednjeg nivoa ka nižim nivoima, gde su im potrebni brojni članovi, često deca i mladi, koji će sve zadatke izvršavati bez pogovora i slepo. Primer ovakvih cikličnih načina vrbovanja javio se u Engleskoj, ali je sa različitim varijacijama prisutan u svim kriminalnim organizacijama na svetu. Ovaj model eksploatacije maloletnika poznat je kao „linije okruga".[41]Ovaj specifičan oblik vrbovanja je proizašao iz zasićenosti kriminalnih organizacijama punoletnim pripadnicima koji su korisnici opojnih droga u većim gradovima i često nepouzdani i relativno neiskorišćenog rezervoara mladih osoba u prigradskim i ruralnim područjima.[42] Cilj ovih mreža je prvenstveno privlačenje maloletnika sa obećanjem materijalne koristi. Maloletnici se uključuju u specifičan model koji se oslanja na mrežu distribucije droge, gde stariji članovi kriminalnih organizacija imaju ulogu snabdevača nedozvoljenim supstancama, a maloletnici su distributeri.[43] Operativno sprovođenje se vrši na više načina, stariji članovi mreže organizovanog kriminala održavaju „listu" korisnika droge i koriste usluge maloletnika da bi olakšali snabdevanje

[36] Craig, J., Piquero, A., Farrington, D., & Ttofi, M. (2017). A little risk goes a long bad way: Adverse childhood experiences and life-course offending in the Cambridge study. Journal of Criminal Justice, 53

[37] Harland, K., & McCready, S. (2012). Taking boys seriously: A longitudinal study of adolescent male school-life experiences in Northern Ireland. Belfast, Northern Ireland: Department of Education. Accessed online 18th April 2022: https://dera.ioe.ac.uk/16385/7/taking_boys_ seriously_final.docx_Redacted.pdf

[38] Maxwell, N., Wallace, C., Cummings, A., Bayfield, H., & Morgan, H. (2019). A systematic map and synthesis review of child criminal exploitation. Cardiff: Children's Social Care Research and Development Centre.

[39] APPG. (2020). Securing a brighter future: The role of youth services in tackling knife crime. Westminster: All Party Parliamentary Group on Knife Crime and Violence Reduction. Accessed online 3rd May 2022: http://www.preventknifecrime.co.uk/wp-content/ uploads/2020/03/Securing-a-brighter-future-the-role-of-youth-services-in-tacklingknife-crime-v.2.pdf

[40] Densley, J. A. (2014). It's gang life, but not as we know it: The evolution of gang business. Crime and Delinquency, 60(4): 517-546.

[41] Stone, N. (2018). Child criminal exploitation: 'County lines', trafficking and cuckooing. Youth Justice, 18(3): 285–293

[42] Windle, J., & Briggs, D. (2015). 'It's like working away for two weeks': The harms associated with young drug dealers commuting from a saturated London drug market. Crime Prevention and Community Safety, 17(2): 105–119.

[43] Caluori, J. (2020). County lines after COVID - a new threat? CREST advisory

korisnika na ulici. Tu liniju snabdevanja sprovode deca i mladi.[44] Privlačnost lake zarade i dolaska do novca može navesti neke mlade ljude da kradu, skladište nedozvoljenu robu/materijal za kriminalne organizacije, i/ili učestvuju u snabdevanju korisnika drogom ili transportu droge, posebno u siromašnim oblastima sa velikim ekonomskim pritiskom. Međutim, mladi ljudi su takođe motivisani da se upuste u potencijalno kriminalno ponašanje suočeni sa nasilnim pretnjama ili pod pritiskom svojih vršnjaka koji im prezentuju kriminal kao „mačo stvar" i „stvar za prave muškarce."[45] Kao što je istaknuto u prethodnim delovima rada, kriminalna eksploatacija je sama po sebi nasilna, iako oni koji postaju članovi kriminalnih organizacija u početku toga nisu ni svesni. Mladi ljudi se takođe mogu naći u „dužničkom ropstvu", sa nekoliko izvodljivih opcija da „otplate" dugove određene kriminalne grupe, iz straha za ličnu bezbednosti, vršnjačke ili čak bezbednosti svoje porodice postaju članovi kriminalnih grupa.[46] Ovi procesi nisu homogeni, dok ovi „motivatori" generalno mogu da spadaju u kategorije bezbednosti, statusa ili pripadnosti, takođe se čini da se specifične aktivnosti često razlikuju i po polu. Na primer, veća je verovatnoća da će devojke i mlade žene biti izložene riziku od seksualne eksploatacije, a to može dovesti do dalje i povećane kriminalne eksploatacije.[47] Istraživanja sugerišu da su veze između seksualne i kriminalne eksploatacije dece i mladih ljudi sve prisutnije u kriminalnim organizacijama.[48] S druge strane, dečaci i mladići su verovatnije direktno uključeni u trgovinu i snabdevanje drogom zavisnika i konzumenata, kao i mnoštvo drugih nasilnih i zastrašujućih ponašanja fizičke povrede, paljevine, oružane napade.[49] Kriminalne organizacije sebe posmatraju kroz „poslovni model" isključen od bilo kakve etike i usmeren isključivo u cilju dobijanja materijalne koristi.

[44] Coomber, R., & Moyle, L. (2018). The changing shape of street-level heroin and crack supply in England: Commuting, holidaying and cuckooing drug dealers across 'county lines'. British Journal of Criminology, 58(6):1323–1342

[45] Rees, G. (2011). Still running 3: Early findings from our third National Survey of young runaways. Children's Society.

[46] Wigmore, J. (2018). Recognising and acting on signs of 'county lines' child exploitation. A case study. Manchester: Niche Health and Social Care Consulting

[47] Chard, A. (2015). Troubled Lives. Tragic Consequences: A Thematic Review. Tower Hamlets Children's Safeguarding Board.

[48] Maxwell, N., Wallace, C., Cummings, A., Bayfield, H., & Morgan, H. (2019). A systematic map and synthesis review of child criminal exploitation. Cardiff: Children's Social Care Research and Development Centre

[49] Windle. J., Moyle, L., & Coomber, R. (2020). 'Vulnerable' kids going country: Children and young people's involvement in county lines drug dealing. Youth Justice, 20(1–2): 64–78.

6. Zaključak

Organizovani kriminal kao pojava postoji dugo, ali posebnu ekspanziju doživljava u poslednjih par decenija, tokom kojih je postao glavna pretnja društvu. Današnji oblici ugrožavanja bezbednosti nose novu energiju (snažniju – razorniju po društvo) i nove opasnosti po mlade.[50] Maloletna lica javljaju se kao učesnici u trgovini narkoticima, a u savremenom periodu više nego ranije, narkotici mogu u velikoj meri da se nađu na ilegalnom tržištu i njihovo transportovanje i trgovina istim su daleko olakšani pojavom novih tehnologija prenosa i širenjem kruga prenosilaca, gde sve veće učešće uzimaju maloletnici. Proces globalizacije, napredovanje tehnologije i korpus ljudskih prava maloletnika omogućili su da se krijumčari i njihova protivzakonita dela teško otkrivaju i da je za njihovo otkrivanje potrebno dosta vremena, istraživanja, praćenja i resursa.

Postoji sve veći broj dokaza o izloženosti nekih mladih ljudi različitim oblicima nasilja povezanog sa učešćem u organizovanim kriminalnim grupama u zajednici.[51] Rizici od kriminalne eksploatacije mladih i dece su nedovoljno procenjeni u mnogim državama sveta,[52] sa još manje čvrstih studija i sprovedenih istraživanja.[53] Od ključnog značaj je da se učešće maloletnika u organizovanim kriminalnim grupama definiše kao kriminalna eksploatacija dece. „Kriminalna eksploatacija dece je oblik zlostavljanja dece koji se dešava kada pojedinac ili grupa koristi prednost neravnoteže moći da prinudi, kontroliše, manipuliše ili obmane dete ili omladinu mlađu od 18 godina u bilo koju kriminalnu aktivnost radi finansijske i/ ili druge prednosti i koristi izvršioca ili pomagača. Zlostavljanje i eksploatacija se često odvija putem nasilja ili pretnje nasiljem.

Žrtva je možda bila kriminalno iskorišćavana čak i ako se čini da se ta aktivnost čini sporazumnom. Kriminalna eksploatacija dece ne uključuje uvek fizički kontakt, može se desiti i korišćenjem tehnologije. Kriminalna eksploatacija dece može uključivati iskorišćavanje dece ili mladih ljudi u oblicima kriminalnih aktivnosti kao što su trgovina drogom, krađa, nasilnički kriminal i drugi oblici kriminala. Deca takođe mogu biti fizički zlostavljana, emocionalno zlostavljana, seksualno iskorišćavana."

Od posebnog značaja sa izvođenje analiza u radu je sagledavanje različitih iskustava i analiza prakse rada iz država u kojima je ovaj problem bio hronične prirode. U praksi su uočljive razlike u pristupima suprotstavljanju maloletničkom kriminalu između kontinentalne Evrope, zatim Velike Britanije, SAD, Kanade, Australije Novog Zelanda i drugih zemalja koje se odlikuju razlikama proizašlim iz razlike u njihovim pravnim sistemima. Kao značajna iskustva za potrebe rada analizirali smo iskustva Velike Britanije i Severne Irske.

Ovaj rad je imao za cilj da analizira mlade maloletne ljude koji žive u oblastima koje su okarakterisane kao izložene povišenoj stopi organizovanog kriminala, koji su stoga podložniji kriminalnoj eksploataciji i učešću u organizovanim kriminalnim grupama. Kroz rad su prikazane percepcije i iskustva mladih ljudi kao članova kriminalne organizacije i pojavilo se nekoliko važnih tema za razmatranje. Uprkos rasprostranjenosti organizovanog kriminala, nasilja, pretnji i zastrašivanja u zajednicama, mladi ljudi generalno nisu bili svesni načina na koje mreže organizovanog kriminala koriste ranjivost dece za sopstvenu korist.

---

[50] Stajić, Lj., Lazić, R. (2015). Uvod u nacionalnu bezbednost, Akademija za nacionalnu bezbednost, Beograd, 89.

[51] Walsh, C. (2022). Accelerators: Targeted youth services' contribution towards the attainment of multiple sustainable development goals (SDGs). Belfast: Education Authority https://pure.qub.ac.uk/en/publications/accelerators-targeted-youth-services-contribution-towardsthe-att

[52] Maxwell, N., Wallace, C., Cummings, A., Bayfield, H., & Morgan, H. (2019). A systematic map and synthesis review of child criminal exploitation. Cardiff: Children's Social Care Research and Development Centre

[53] Stone, N. (2018). Child criminal exploitation: 'County lines', trafficking and cuckooing. Youth Justice, 18(3): 285–293

Mladi se susreću sa brojnim problemima sa organizovanim kriminalnim grupama, ako je mlada osoba bila „pod pretnjom“ povrede od strane kriminalne grupe, nije jednostavno da se preseli u drugu zajednicu koja nije pod kontrolom te grupe, jer je za matičnu zajednicu vezuje porodica, a kriminalne mreže se šire.

Uticaj organizovanih kriminalnih grupa se proteže na niz oblasti u zajednici (kulturno, društveno, politički, ekonomski odnosi), ipak ono što se čini istinitim za poslovne modele organizovanog kriminala jeste da je, uprkos prouzrokovanoj šteti, njihov domet i uticaj na i preko više domena života zajednice relativno ograničen. Čini se da je njihova primarna motivacija uglavnom za materijalnu dobit, ali je njihov strateški uticaj često ograničen na određena geografska područja. Kriminalne grupe stalno pokušavaju da utiču na mlade ljude i da ih eksploatišu za materijalnu korist (na primer, kroz snabdevanje drogom), mogu istovremeno da podrže i uključe različite oblike kriminalnih aktivnosti.

U okviru ove hijerarhije određene vrste organizovanog kriminala se ne samo odobravaju, već i olakšavaju. U nekim oblastima njihova aktivnost može uticati na više domena života i na čitave delove zajednice. Oni stvaraju narativ da, u nedostatku poverenja u javne ustanove, kriminalne organizacije preuzimaju i obavljaju funkciju zajednice. Faktori rizika povezani sa činjenicom da postanete žrtva kriminalne eksploatacije često su isti kao i faktori ranjivosti na druge oblike nasilja. Ovaj rad sugeriše da postoji potreba za posebnim naglaskom na razumevanju izloženosti mladih kriminalnoj eksploataciji i šteti kojoj ona doprinosi kroz nova visokokvalitetna i pouzdana istraživanja.

7. Literatura

1. Akers, R. (1998). Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance. Northeastern University Press
2. Angelski, M. (2002). „Vo borbata protiv organiziraniot kriminalitet e potreben poorganiziran naučno-stručen pristap“, Godišnik na fakultetot na bezbednost, Skopje, 101.
3. Andell, P., & Pitts, J. (2017). Preventing the Violent and Sexual Victimisation of Vulnerable Gang-Involved and Gang-Affected Children and Young People in Ipswich. University of Suffolk
4. APPG. (2020). Securing a brighter future: The role of youth services in tackling knife crime. Westminster: All Party Parliamentary Group on Knife Crime and Violence Reduction. Accessed online 3rd May 2022: http://www.preventknifecrime.co.uk/wp-content/uploads/2020/03/Securing-a-brighter-future-the-role-of-youth-services-in-tacklingknife-crime-v.2.pdf
5. Besemer, S., Ahmad, S. I., Hinshaw, S. P., & Farrington, D. P. (2017). A systematic review and meta-analysis of the intergenerational transmission of criminal behavior. Aggression and Violent Behavior, 37, 161–178
6. Blok, A. (2000). ‘The enigma of senseless violence’, in Aijmer, G. & Abbink, J. (eds.) Meanings of Violence: A Cross Cultural Perspective. Oxford, UK: Berg
7. Van de Rakt, M., Nieuwbeerta, P., & de Graaf, N. D. (2006). Zo vader, zo zoon? De intergenerationele overdracht van crimineel gedrag. Tijdschrift voor Criminologie, 4(48), 345–360.
8. Windle, J., & Briggs, D. (2015). ‘It’s like working away for two weeks’: The harms associated with young drug dealers commuting from a saturated London drug market. Crime Prevention and Community Safety, 17(2): 105–119.
9. Windle. J., Moyle, L., & Coomber, R. (2020). ‘Vulnerable’ kids going country: Children and young people’s involvement in county lines drug dealing. Youth Justice, 20(1–2): 64–78.
10. Wigmore, J. (2018). Recognising and acting on signs of ‘county lines’ child exploitation. A case study. Manchester: Niche Health and Social Care Consulting
11. World Health Organization-Youth Violence, 2015. http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs356/en/, 25.09.2023
12. Williams, P. (2015). Criminalising the other: Challenging the race-gang nexus. Race Class, 56(3): 18–35.
13. Walsh, C. (2022). Accelerators: Targeted youth services’ contribution towards the attainment of multiple sustainable development goals (SDGs). Belfast: Education Authority https://pure.qub.ac.uk/en/publications/accelerators-targeted-youth-services-contribution-towardsthe-att
14. Walsh, C., & Best, P. (2019). Practitioners’ experiences of using blended models within family support: a proof of concept study involving cognitive behavioural therapy (CBT), Multisystemic Therapy (MST) and Incredible Years (IY) interventions. Journal of Family Social Work, 22(4)
15. Gidens, E. (2007). Sociologija, Centar za izdavačku delatnost, Beograd, 210-225.
16. Densley, J. A. (2014). It’s gang life, but not as we know it: The evolution of gang business. Crime and Delinquency, 60(4): 517-546.
17. Zahn-Waxler, C., Park, J., Usher, C., Belouad, F., Cole, P., & Gruber, R. (2008). Young children’s representations of conflict and distress: A longitudinal study of boys and girls with disruptive behavior problems. Development and Psychopathology, 20: 99–119
18. Ignjatović, Đ., Škulić, M. (2012). Organizovani kriminalitet, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 17.
19. Ignjatović, Đ. (2015). Kriminologija, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, str. 117.
20. Jovašević, D. (2011). Maloletničko krivično pravo. Niš: Pravni fakultet, str. 75.
21. Krug, E., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R. (2002). World report on violence and health. Geneva, Switzerland: WHO.
22. Ljubičić S. (2007). Maloletnički kriminalitet, Kultura polisi, Novi Sad. http://kpolisa.com/KP8-9-10/Pdf/kp08-VI-1-StankoLjubicic.pdf, 08.10.2023.

23. Maxwell, N., Wallace, C., Cummings, A., Bayfield, H., & Morgan, H. (2019). A systematic map and synthesis review of child criminal exploitation. Cardiff: Children's Social Care Research and Development Centre.
24. Milosavljević, M. (2003). Devijacije i društvo. Izdavačka kuća Draganić. Beograd, 57
25. Naughton, C., Redmond, S., & O-Meara-Daly, E. (2022). The Greentown Project: Building evidence to inform intervention design for juveniles caught up in local criminal. networks. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. https://doi.org/10.1177/0306624X22109504
26. Rees, G. (2011). Still running 3: Early findings from our third National Survey of young runaways. Children's Society.
27. Robinson, G., McLean, R., & Densley, J. (2019). Working county lines: Child criminal exploitation and illicit drug dealing in Glasgow and Merseyside. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 63(5): 694–711.
28. Stone, N. (2018). Child criminal exploitation: 'County lines', trafficking and cuckooing. Youth Justice, 18(3): 285–293
29. Stajić, Lj., Lazić, R. (2015). Uvod u nacionalnu bezbednost, Akademija za nacionalnu bezbednost, Beograd, 89.
30. Faladžić, A. (2010). Uloga sudova i tužilaštva u suzbijanju organizovanog kriminala-doktorska disertacija, Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu, Niš, 78.
31. Harding, S. (2020). County Lines: Exploitation and Drug Dealing among Urban Street Gangs. Bristol University Press
32. http://en.wikipedia.org/wiki/Juvenile_delinquency_in_the_United_States, 23.09.2023.
33. Harland, K., & McCready, S. (2012). Taking boys seriously: A longitudinal study of adolescent male school-life experiences in Northern Ireland. Belfast, Northern Ireland: Department of Education. Accessed online 18th April 2022: https://dera.ioe.ac.uk/16385/7/taking_boys_seriously_final.docx_Redacted.pdf
34. Caluori, J. (2020). County lines after COVID - a new threat? CREST advisory
35. Cressey, D. (1969).Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America, Harper & Row, New York, 77.
36. Coomber, R., & Moyle, L. (2018). The changing shape of street-level heroin and crack supply in England: Commuting, holidaying and cuckooing drug dealers across 'county lines'. British Journal of Criminology, 58(6):1323–1342
37. Clarke, T. (2019). The characteristics of gang-associated children and young people: Technical report. London: Children's Commissioner for England.
38. Coomber, R., & Moyle, L. (2018). The changing shape of street-level heroin and crack supply in England: Commuting, holidaying and cuckooing drug dealers across 'county lines'. British Journal of Criminology, 58(6):1323–1342
39. Craig, J., Piquero, A., Farrington, D., & Ttofi, M. (2017). A little risk goes a long bad way: Adverse childhood experiences and life-course offending in the Cambridge study. Journal of Criminal Justice, 53
40. Chard, A. (2015). Troubled Lives. Tragic Consequences: A Thematic Review. Tower Hamlets Children's Safeguarding Board.
41. Cooney, M. (1997). The decline of homicide. Criminology, 36(2)
42. Clarke, T. (2019). The characteristics of gang-associated children and young people: Technical report. London: Children's Commissioner for England.

Doc. dr Milanko Aladžić[1]

Pregledni rad
UDK 32.019.5:323.285(497.6)

GOVOR MRŽNJE KAO OBLIK NASILJA SA OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU

Sažetak

Predmet analize ovog rada je određenje govora mržnje i njegova klasifikacija kao oblika nasilja, gdje je posebna pažnja poklonjena definisanju pojma u odnosu na kriterijume složenosti i načina vršenja nasilja.
Uzimajući u vidu opštu karakteristiku vezanu za korišćenje nasilja, možemo zaključiti da svaka njegova upotreba, a naročito zloupotreba, predstavlja nepopularnu mjeru manifestacije sile, što je proizvelo da govor mržnje danas ima ultimativno negativnu konotaciju.
On najčešće stigmatizuje porijeklo, boju kože, pol, seksualnu orijentaciju, vjersku pripadnost ili pogled na svijet neke manjine, i ona postaje predmet neprijateljstva, diskriminacije i nasilja. Takvi sadržaji privlače veliku pažnju ljudi i masovno i brzo se šire,

Iako su takvi sadržaji zasnovani na predrasudama i pogrešnim uvjerenjima, uz odsustvo bilo kakvog kritičkog mišljenja, oni izazivaju zabunu i osjećaj straha i paranoje u zajednici, te masovnom širenju govora mržnje i nasilja.

Kada govorimo o Bosni i Hercegovini, govor mržnje, danas posebno dolazi do izražaja po osnovu nacionanog porijekla, rase, vjere, što može bitno uticati na stabilnost i bezbjednost države.
Govor mržnje produbljuje podijeljenost društva i olakšava formiranje raznih društvenih grupa koje pokušavaju da nameću svoju volju ostalima, to može dovesti do izbijanja ozbiljnih incidenata u državi.
Međunarodno pravo zabranjuje govor mržnje i sve izjave koje negiraju jednakost ljudi.

Bosna i Hercegovina, je u skladu sa ovakvim međunarodnim okvirom, usvojla niz propisa kojima reguliše govor mržnje, te uspostavila institucije koje imaju zadatak da se bore protiv ove poajve.

Ključne riječi: govor mržnje, diskriminacija, sloboda izražavanja, predrasude, rasna, nacionalna i vjerska mržnja, nasilje.

[1] Evropski univerzitet Brčko

HATE SPEECH AS A FORM OF VIOLENCE WITH REFERENCE TO BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The subject of this paper's analysis is the determination of hate speech and its classification as a form of violence, where special attention is paid to defining the term in relation to the criteria of complexity and methods of violence.

Taking into account the general characteristic related to the use of violence, we can conclude that any use of it, especially abuse, represents an unpopular measure of the manifestation of force, which has resulted in hate speech today having an ultimately negative connotation.
It most often stigmatizes the origin, skin color, gender, sexual orientation, religious affiliation or world view of a minority, and it becomes an object of hostility, discrimination and violence. Such content attracts a lot of people's attention and spreads massively and quickly,

Although such contents are based on prejudices and wrong beliefs, with the absence of any critical thinking, they cause confusion and a sense of fear and paranoia in the community, and the massive spread of hate speech and violence.

When we talk about Bosnia and Herzegovina, hate speech is especially expressed today based on national origin, race, religion, which can significantly affect the stability and security of the country.
Hate speech deepens the division of society and facilitates the formation of various social groups that try to impose their will on others, which can lead to the outbreak of serious incidents in the state.
International law prohibits hate speech and all statements that deny the equality of people.

Bosnia and Herzegovina, in accordance with this international framework, adopted a series of regulations regulating hate speech, and established institutions tasked with fighting this phenomenon.

Keywords: hate speech, discrimination, freedom of expression, prejudice, racial, national and religious hatred, violence.

1. Uvod

Govor mržnje može reći da je odlika savremenog doba, mada je sigurno da su takve pojave postojale i mnogo ranije.

Međutim sigurno je da u određenim društvenim okolnostima one nisu bile okarakterisane kao društveno opasne. To pokazuje i činjenica da prvo krivično djelo govora mržnje datira još od 1946.godine. Kada govorimo o govoru mržnje u današnjem smislu, tu svakako mislimo na govor mržnje koji se najčešće emituje putem televizije, u novinama, na tribinama i demonstracijama, putem grafita, a u zadnje vrijeme naročito se razvija putem interneta i društvenih mreža. Sajber prostor je postao toliko velik da je teško držati pod kontrolom i nadgledati više milijardi korisničkih naloga, sajtova, blogova i foruma. Iako savremeno društvo ulaže napore da ograniči njegovu ekspanziju, čini se da govor mržnje ima značajan uticaj u (samo)regulisanju međusobnih odnosa u društvu.

Ova konstatacija se iznosi u prilog tezi da govor mržnje služi kao podstrekač i pokretač evidentno velikog broja politički motivisanih nasilnih akata.

Kada govorimo o Bosni i Hercegovini, možemo reći da je ova pojava veoma prisutna i da postaje ozbiljan problem, koji će u narednom periodu biti samo u ekspanziji. Trenutna meta govora mržnje u BiH je najčešće: LGBT populacija i migrantska populacija, na etničkoj i vjerskoj osnovi, ali i prema drugim zabranjenim karakteristikama kao što su pol/rod, porodični i drugi status, idejno/ideološko opredjeljenje i sl.
Takođe treba naglasiti da grupe koje koriste govor mržnje kao svoj alat za različite, prizemne svrhe, često se pozivaju na slobodu govora kao demokratsku vrijednost.

Pojmovno određenje govora mržnje

Generalno govoreći, govor mržnje podrazumjeva svaku izjavu koja priziva nasilje, mržnju i diskriminaciju protiv određenih društvenih grupa ili pojedinaca. On se može shvatiti kao bilo koja komunikacija kojom se pojedinac ili grupa omalovažavaju idiskredituju na temelju nekih karakteristika kao što su etnička pripadnost, seksualna orijentacija, vjerska pripadnost,polna diskriminacija i sl. I na osnovu toga prema njima se raspiruje mržnja i netolerancija te poziva na nasilje protiv istih.
Takođe treba naglasiti da govor mržnje vrlo rijetko se ispoljava kao „čist“ govor mržnje i poziv na nasilje, a više kao prikriveni govor mržnje i tzv. indirektna diskriminacija, pojdinaca ili grupa“ [2]
U većini definicija govor mržnje se npr. povezuje sa pojmom diskriminacija, npr. definiše se kao „usmeno ili pismeno izražavanje diskriminatorskih stavova. Njime se širi, potiče, promoviše ili opravdava rasna mržnja, ksenofobija, homofobija, antisemitizam, seksizam i drugi oblici mržnje koji se temelje na netrpeljivosti“.

Imajući u vidu navedeno, za očekivati je da nema precizne i opšte prihvaćene definicije govora mržnje ni na međunarodnom, ni evropskom, ni regionalnom, nivou a samim tim ni u BiH.

Zato se najčešće upotrebljavaju šire definicije koje se onda mogu dalje elaborirati i prilagođavati specifičnim društvenim odnosima. Po jednoj takvoj najširoj definiciji, govor

[2] Raosavljević, P. (2015). Govor mržnje u Bosni i Hercegovini. Anali poslovne ekonomije, br.13, str. 58−72

mržnje bi „predstavljao bilo kakvo pozivanje na nasilje, mržnju i netrpeljivost, ili njihovo podsticanje ili raspirivanje, ili njihovo opravdavanje prema pripadnicima određene grupe ili jasno identifikovanim pojedincima.

2. Načini širenja govora mržnje

Govor mržnje pojavljuje se svakodnevno, i manifestuje se u različitim oblicima koji mogu biti verbalni ili neverbalni. Takođe, oblici govora mržnje mogu se podijeliti po štetnosti koju imaju za određenu osobu ili grupu ljudi, kao i po stepenu transparentnosti. Postoje načini širenja govora mržnje diskretno i na direktan način.

Kao primjer direktnog širenja govora mržnje možemo navesti uvredljive ili rasističke izjave drugoj osobi, dok diskretniji načini mogu biti razne ideje u smjeru rasizma, šovinizma i drugih različitih pokreta te se pokušava naći „svrha“ takvih ideja.

Oblici u kojima se govor mržnje može pojaviti su:

- razni rasistički, anti-semitski, šovinistički, seksistički stereotipi te uvredljive dvosmislene izjave upućene određenoj osobi ili gupi ljudi, uobičajeno je zbijanje šala u tom smislu
- načini verbalnog uznemiravanja kojima se osobu ili grupu ljudi ponižava, dovodi u stanje nelagode, straha ili ljutnje
- nazivanje ljudi pogrdnim imenima, etiketiranje ljudi na osnovu njihove pripadnosti određenoj vjerskoj, kulturnoj grupi
- iznošenje raznih optužbi za određene grupe ljudi, utemeljeno na pretpostavkama, stereotipima i predrasudama.
- učestale prijetnje i verbalno zastrašivanje određenih grupa ili pojedinaca kako bi napustili određeno mjesto stanovanja, radno mjesto,
- umanjivanje zločina i genocida te umanjivanje značaja nastalih žrtvi određenih progona, negiranje ratnih katastrofa te nalaženje razloga kako bi se dokazala opravdanost takvih postupaka,
- izazivanje i podsticanje fizičkog nasilja zbog benignih i smiješnih razloga kao što je navijanje za drugi fudbalski klub ili poticanje iz drugog grada i sl.[3]

Kao što se može primijetiti, oblici govora mržnje pojavljuju se u oblicima naizgled bezopasnog vica ili pogrdnog epiteta do otvorenog iskazivanja mržnje i nepodnošenja verbalnim i neverbalnim putem (nasilnim ponašanjem). Može se takođe manifestovati kroz ponižavajuće aluzije do posticanja na genocid.

Načini na koje se postiže širenje takvih poruka su putem javnih priredbi te verbalnih poruka za vrijeme tih priredbi, neverbalnim načinima putem simbolike, slika, pisanih i elektronskih medija koji su danas posebno česti. Često se prikriveno načini mržnje prenose putem filmova ili serija, knjiga i sl.[4]
Svakako je bitno koji je način prenošenja poruke s obzirom na broj ljudi koje ona pogađa. Na primjer, prenošenje govora mržnje putem plakata svakako će dotaknuti veći broj ljudi ili

[3] https://hrcak.srce.hr/file/261534
[4] Dej, Luis A(2008): Etika u medijima:primjeri I kontraverze, Klub PLUS, Beograd,str. 321-322

putem ostalih načina dostupnih široj masi ljudi, nego što je to direktno licem u lice ili telefonski ali je puno intenzivnije. Jedan od načina koji su vrlo intenzivni a pogađaju vrlo široku populaciju je svakako putem interneta.

Govor mržnje na internetu i društvenim mrežama

Brzim i intenzivnim razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija u posljednjih nekoliko godina, internet je postao veoma važan i veoma moćan alat, te pored ostalog služi i kao veoma pogodno sredstvo za komunikaciju. Međutim, kao i svaki alat, internet se može upotrijebiti ali se isto tako može i zloupotrijebiti, u zavisnosti od toga ko ga koristi i kakve su namjere korisnika.
Internet nosi veoma mnogo prednosti, od kojih su najvažnije brza i sveobuhvatna, relativno jeftina ili čak besplatna komunikacija. On omogućava pristup mnogobrojnim korisnim informacijama i razmjenu iskustava između korisnika kad su u pitanju različite teme i različite oblasti života, te ga koriste ljudi različite starosne dobi, a najviše djeca, koja su upravo zbog svoje psiho-fizičke nezrelosti najrizičnija grupa konzumenata interneta.
Djeca danas već od ranog uzrasta koriste internet, te danas više vremena provode na internetu i za računarom nego u igri u prirodi i na otvorenom u društvu svojih vršnjaka.
Za djecu i mlade internet je uglavnom veoma pozitivan, kreativan i produktivan medij, koji, između ostalog, koriste i u razvoju svog vlastitog identiteta.
Međutim tu svakako postoje i veliki izazovi i rizici, koji dovode do zlupotrebe internet.
Glavni rizici korištenja interneta su**:** izloženost uznemirujućim, agresivnim ili nepristojnim e-mail porukama, direktna komunikacija s osobom koja traži neprimjerene odnose, izlaganje seksualnim sadržajima, pretjerana izolovanost djeteta koja je posljedica prečestog/dugotrajnog korištenja računara/interneta i sl. [5]
Djeca ne shvataju ozbiljno mogućnosti zloupotrebe interneta, kao ni potencijalne posljedice, a opet, spremna su da učestvuju u „igrama“ i „šalama“ koje su usmjerene prema drugoj djeci, ne shvatajući da mogu da dovedu do povrijeđenih osjećanja, narušenog samopouzdanja, ozbiljnih trauma, pa i do dramatičnih posljedica.
Među djecom internet je već odavno postao novo područje za ispoljavanje nasilja. Sindrom vršnjačkog nasilja na internetu i nasilja putem mobilnih telefona – tzv. „sajber buling“ (cyber bulling) širi se velikom brzinom na internetu. Fizičko i psihičko nasilje dobilo je novi oblik s kojim se susreću djeca. Za razliku od „običnog bulinga“, koji se dešava u školi ili na ulici, zbog mogućnosti koje pruža internet, žrtva sajber bulinga može da doživi neprijatnosti bilo kad i od bilo kuda, potpuno neočekivano i potpuno nepripremljena, tokom bilo kojeg doba dana ili noći, jer nasilnik, skrivajući se iza anonimnosti koju pruža internet, često bude nepoznat i teško se otkriva njegov identitet.
Nasilje na internetu podrazumijeva slanje poruka putem interneta ili mobilnog telefona sa ciljem da se povrijedi ili uznemiri neko dijete. Nasilje se manifestuje kroz tekstualne ili video-poruke, fotograije ili pozive kojima se šire nasilni i uvredljivi komentari o nekome. Nasilje putem interneta može uključivati bilo kakav oblik višestruko slanih poruka internetom ili mobilnim telefonom čiji je cilj povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način oštetiti dijete, mlade ili odrasle koji se ne mogu zaštititi od takvih postupaka. Može biti u obliku tekstualnih ili video poruka, fotograija ili poziva, a nasilje se sve češće odnosi na nekoliko oblika komunikacije, uključujući zvuk, slike, animacije i fotografije.

Nasilje putem interneta uključuje podsticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih

[5] Pozicijski dokument Mreže mladih Hrvatske, „Govor mržnje na Internetu i ostali oblici online nasilja“,http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/Pozicijski_GovorMr%C5%BEnjeNaInternetu.pdf

i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internet stranica koje sadržavaju priče, crteže, slike i šale na nečiji račun. Takvo se nasilje, nadalje, odnosi i na slanje fotograija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno da glasaju za osobu koja je, na primjer, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi.

Djeca ponekad na određenoj popularnoj internet stranici traže od ostalih da navedu osobu koju najviše mrze te da o njoj napišu nešta loše, s ciljem da žrtvu osramote pred što većim brojem ljudi.

Pored ovoga, nasiljem putem interneta uključuje i posticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, vrijeđanje te nesavjestan pristup štetnim materijalima. Sve češće se i na Youtube-u pojavljuju snimci fizičkog nasilja nad djecom, sa često neprimjerenim komentarima koji viktimizuju žrtvu kojoj se nasilje dogodilo.

Društvene mreže se takođe koriste kao sredstvo za širenje nasilja, jer omogućavaju da u kratkom periodu veliki broj ljudi komentariše, vrijeđa ili vidi fotograiju ili komentar uvredljivog sadržaja.

Konflikti koji ovako započinju uglavnom se završavaju fizičkim sukobima. Jedan od takvih novijih primjera jeste da djeca u tuđe ime otvaraju tzv. blogove ili profile na društvenim stranicama kao što je Facebook, Netlog, i slično. Specifičnosti nasilja na društvenim mrežama su:

- što su žrtve izložene nasilju 24 sata,
- što su izloženeni i kod kuće i na mjestima koja su ranije bila sigurna za dijete;
- publika i svjedoci su obično mnogobrojni i brzo se povećavaju;
- anonimnost pojačava osjećaj nesigurnosti kod žrtve;
- zlostavljanje putem društvenih mreža može dovesti do straha, osjećaja nesigurnosti i bespomoćnosti, što može prouzrokovati dalekosežne posljedice.

.

Pošto nasilnik može ostati anoniman, velikom broju djece upravo ta činjenica služi kao podsticaj da se nasilno ponašaju, iako u stvarnom svijetu vrlo vjerojatno ne bi bila nasilna. Zbog moguće anonimnosti internet može djelovati počiniocu kao “sigurniji”način komuniciranja i upuštanja u neprihvatljivo ponašanje.

Nasilnik dobije na hrabrosti jer se ne mora direktno suočiti sa žrtvom i dobija lažni utisak da je u potpunosti anoniman. Budući da nemaju direktnog kontakta sa žrtvom ili publikom, mladim nasilnicima je teže vidjeti i razumjeti štetu koju mogu prouzrokovati ovakvim oblikom nasilja. Često nemaju ni predstavu o tome da je takvo ponašanje prouzrokovalo štetu i kakve su sve posljedice takvog ponašanja.

Upravo ova moguća anonimnost nasilnika pruža im lažan osjećaj da su sigurni i moćni, kao i osjećaj da to i dalje mogu nekažnjeno činiti. Danas je među mladima, a kako se čini i među odraslima, uvriježeno mišljenje da nasilje putem interneta može proći nekažnjeno i da odrasli, a ni djeca ne mogu učiniti ništa da bi se taj vid nasilja zaustavio. Posljedice nasilja preko interneta često mogu biti i ozbiljnije od posljedica nasilja u stvarnim situacijama. Nasilje preko interneta često je mnogo šire od onog na školskom igralištu, u razredu, ispred zgrade i dostupnije mnogo većoj publici. Uz to, kod nasilja na internetu postoji snaga pisane riječi, jer žrtva može svaki put ponovno da pročita šta je nasilnik o njoj napisao, a u verbalnom obliku uvrede se lako mogu zaboraviti.

Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene. Veliki broj korisnika interneta su upravo djeca, a samim tim i moguća grupa koja će se suočiti s ovim problemom.
Žrtvi je u ovakvim situacijama još teže, jer može više puta pročitati šta je nasilnik o njoj napisao, pri čemu je publika koja svjedoči nasilju često mnogo šira nego kod drugih oblika vršnjačkog nasilja. Zbog svega navedenog, posljedice nasilja preko interneta katkad mogu biti i ozbiljnije od posljedica nasilja u stvarnim situacijama. Posebno kad se ima u vidu da sve češće nasilje putem interneta prethodi fizičkom nasilju među djecom i mladima, a primjer za to su tuče i sukobi između različitih grupa vršnjaka, navijača i slično, dogovorene upravo putem socijalnih mreža odnosno interneta. Način da se počne rješavati problem jeste odgovornost čitave društvene zajednice.

Govor mržnje u javnim medijima

Veliku ulogu u širenju marginalizacije, diskriminacije i govora mržnje imaju mediji koji se smatraju četvrtom silom u svijetu, što znači da imaju direktan uticaj na javno mnjenje. Ako je medij jedan od „alata“ kojima se širi govor mržnje, a ima snažan uticaj na društvo, jasno je da će imati uticaje na one koji medije konzumiraju.
Mediji redovno doživljavaju promjene razvojem tehnologija, tako da je to danas Internet.

Internet se smatra novim medijem za masovno komuniciranje koji konstantno napreduje, povećava mu se brzina pristupa, servisa, funkcija.
Mediji grade potpuno nove modele društvenih zajednica koje se temelje na sinergijskim efektima novih tehnologija proizvodnje, obrade, prijenosa, pohrane i pretraživanja informacija i njihovog korištenja. Novi mediji su već uglavnom ugrozili temelje poslovnih modela većeg dijela medijske industrije: pisanih novina, distribucije muzike, nedigitalne fotografije, televizije „opšte prakse“, programa koji su namijenjeni svima.“ [6]

Upotreba elektronskih medija nosi niz prednosti: veću mogućnost učenja, veću dostupnost informacijama, lako i brzo pregledavanje aktuelnih vijesti, lako dostupan izvor zabave, lakšu komunikaciju s ljudima te brzo i jednostavno dopisivanje s vršnjacima i ljudima u različitim dijelovima svijeta, razmjenu iskustava, mišljenja i informacija s vršnjacima i odraslima sličnih
interesa ili problema, razvoj vještina pisanja, kreativnosti, i strategija za selekciju informacija.[7]

Međutim, uz prednosti, donosi i niz rizika: pojavu elektronskog nasilja i govora mržnje na Internetu, stvaranje teže kontrolisanih uslova, koji omogućuju dječju pedofiliju, mogućnost razvijanja zavisnosti o elektronskim medijima te, uopšteno, zdravstvene probleme povezane s prekomjernom upotrebom elektronskih uređaja i medija.[8]

[6] https://bib.irb.hr/datoteka/828851.Zbornik_radova_-_Book_of_Proceedings_FR_2016_-online.pdf
[7] Sokol, Anida. (2020). Govor mržnje u medijima i sadržaj koji generiraju korisnici: Bosna i Hercegovina
[8] Babić, D., Bosna i Hercegovina, Jezik mržnje u javnoj sferi, Fenomenološk-tipološke naznake karakteristične za ove prostore, Regionalni glasnik za promociju kulture, manjinskih prava i međuetničke tolerancije, br. 2/2004, str. 4-11

3. Posljedice govora mržnje

Najčešća posljedica govora mržnje je povrijediti drugu osobu, poniziti je ili uplašiti.

Govor mržnje sa negativnim konotacijama nosi prije svega negativne posljedice vezane uz psihološke, političke, socijalne i kulturološke učinke na pojedinca ili grupu ljudi.
Ono što žrtve govora mržnje vrijeđa je diskriminirajući sadržaj određene poruke, te nakon toga opravdanje navedenog sadržaja te racionalizacija kojom se takvi sadržaji nastoje učiniti prihvatljivima svima, a napadnuti pojedinci ili grupa ljudi se prikazuje kao štetna i nepotrebna.

Svakako se mora reći da je govor mržnje određenog počinioca ili više njih, odraz cjelokupnog stanja u jednom društvu i samim tim to je problem koji mora rješavati šira društvena zajednica.
Širenje mržnje prema drugim članovima pripadajućeg društva, koji nisu nikome ništa krivi, samo radi njihovog identiteta, je u suprotnosti sa osnovnim ljudskim pravima jednakosti i ravnopravnosti na kojima se temelji civilizovano društvo. Jer sve dok dio jedne drušvene zajednice, pa makar on bio i mali, podstiče i podržava takav oblik ponašanja, posljedice će snositi cijelo društvo.[9]

Kao osnovne štetne posljedice govora mržnje mogli bi navesti sljedeće:

•izazivanje emocionalnog stresa, osjećaj gubitka ljudskog dostojanstva što će kod psihološki labilnijih osoba ostaviti dugoročne posljedice na psihičko zdravlje,

•interiorizacija diskriminatorske poruke pri čemu je žrtva izmanipulisana, te je uvjerena u ispravnost stavova koju daju grupe koje optužuju, uvjerena je u opravdanost takvih ideja i stajališta. Žrtve počinju imati osjećaj srama i krivnje te smatraju kako su inferiorne i manje vrijedne. Na taj način stvorene krivo utemeljene stavove teško je iskorijeniti iz osoba, a posljedica su dugotrajnog i intenzivnog izlaganja žrtava nasilničkim i optuženičkim grupama. Treba napomenuti kako se posebno ciljalo na djecu koja tada još formiraju svoju ličnost te su vrlo osjetljivi na bilo kakve kritike,

•održavanje političke i društvene nejednakosti između različitih društvenih grupa
Na primjer, grupe ljudi koje su dugo vremena bile potlačene i diskriminisane, te radile "manje vrijedne" poslove, bez mogućnosti odlučivanja i uticaja na donošenje važnih odluka u životu, ostaju u uvjerenju da takav poredak i dalje treba biti, te da se takvi diskriminatorski uslovi i dalje održavaju (npr. položaj žena u društvu).
Ućutkivanje žrtava prijetnjama onemogućava njihovu slobodu govora te ih se sprečava u odgovaranju. Takav stav prema inferiornijim grupama u društvu može imati teške posljedice u vidu sve veće neravnopravnosti.
Poniženi pojedinci osjećaju strah i nesigurnost što ih sprečava u reakciji za koju oni osjećaju da je ispravna. Na taj se način potstiče pasivno sudjelovanje u problemima.[10]

[9] Posljedice govora mržnje u BiH su svakodnevne, Mreža za izgradnju mira, 11.12.2021. https://www.mreza-mira.net/vijesti/clanci/posljedice-govora-mrznje-u-bih-su-svakodnevne/
[10] https://www.technologylawdispatch.com/tag/netzwerkdurchsetzungsgesetz-netzdg

4.Govor mržnje u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine

Jedno od aktuelnih pitanja na globalnom nivou kao i u javnom prostoru Bosne i Hercegovine jeste govor mržnje.

Prema definiciji sadržanoj u Preporuci Ministarskog odbora Vijeća Evrope iz 1997. godine, govor mržnje obuhvata: "sve oblike izražavanja kojima se šire, raspiruju, potiču ili opravdavaju rasna mržnja, ksenofobija, antisemitizam ili drugi oblici mržnje temeljeni na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u obliku agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, te diskriminacija i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i osobama imigrantskog porijekla".

Međutim, gore navedena definicija je samo jedna od brojnih koje se koriste za definisanje pojma govora mržnje.[11]

Kada je riječ o zakonskim aktima koje regulišu ovu materiju u Bosni i Hercegovini, a to su prije svega Krivični zakoni BiH, entiteta i Distrikta Brčko, treba napomenti da je govor mržnje spomenut samo u Krivičnom zakonu Brčko Distrikta, dok ostali zakonski akti eksplicitno govor mržnje ne spominju, već je on inkriminisan kroz članove koji se odnose na krivična djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje.

Sasvim je sigurno da postoji potreba ažuriranja postojećih krivičnih zakona kako bi se kvantitativno obuhvatile i one kategorije koje evropski pravni akti podrazumijevaju kada je riječ o govoru i izazivanju mržnje.

Neki od tih akata, u vidu preporuka ali i međunarodnih konvencija čiji je potpisnik država Bosna i Hercegovina su:

- Konvencijom UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.) države članice osuđuju svaku propagandu i sve organizacije koje se rukovode idejama ili teorijama zasnovanima na superiornosti neke rase ili grupe osoba određene boje ili određenog etničkog porijekla ili koje žele opravdati ili podržati svaki oblik rasne mržnje ili diskriminacije.

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) obavezuje države potpisnice da zakonom zabrane "svaku propagandu za rat", te "svako pozivanje na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koje predstavlja poticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje."

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda garantuje uživanje prava i sloboda priznatih Konvencijom bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status.

- U već spomenutoj Preporuci Ministarskog odbora Vijeća Europe o govoru mržnje savjetuje se državama članicama da u okviru sveobuhvatnog pristupa govoru mržnje "utvrde i održavaju cjelovit pravni okvir koji se sastoji od građanskih, krivičnih

[11] http://ljudskaprava.ba/krivicna-djela-pocinjena-iz-mrznje-regulativa-i-praksa-u-bih-11

upravnih zakonskih odredbi o govoru mržnje".

U svojoj praksi, Sud Bosne i Hercegovine svakako da prati u svojim odlukama aktuelne presude iz prakse Evropskog Suda za ljudska prava kako u vidu standarda ispitivanja povrede prava na slobodu izražavanja iz Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama tako i u kompletnu analizu učinjenog djela gdje Sud odlučuje o meritumu kroz analizu ne samo onoga "što je rečeno" već i načina "kako je rečeno" pri čemu se u obzir uzima i da li je počinilac fizička ili pravna osoba kao i to da li je u pitanju osoba iz sfere javnog života.[12]

U narednom period biće neophodno da se reguliše i javni medijski prostor kako bi se istovremeno obezbijedila i sloboda informisanja i nezavisnost medija ali i unaprijedio sistem sankcionisanja.

Nakon svega navedenog, možemo zaključiti da postoje nedostaci u našem pravnom sistemu koje je je potrebno riješiti, uključujući pritom sve relevantne aktere, od zakonodavne, sudske i upravne vlasti pa do nevladinog sektora i udruženja novinara kako bi se ovaj segment, nužno potreban za potrebe savremenog demokratskog društva, na najadekvatniji način regulisao.[13]

[12] "Međunarodni propisi i propisi Bosne i Hercegovine o slobodi izražavanja i govoru mržnje na internetu" – Nihada Jeleč, Sekretarijat/Zajednička služba Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, 2015.
[13] **Tomić, Z. (**2002.) Pravni aspekti masovnog komuniciranja, Mostar – Zagreb: Centar za studije novinarstva Sveučilišta u Mostaru – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Zaključak

Govor mržnje, iako zadire u sve društvene pore, najčešće se manifestuje na Internetu. Iako je zakonodavstvo s jedne strane postavljeno tako da se što efikasnije prilagodimo digitalnom dobu, s druge strane, zakoni se ne provode.

Najbrži i najefikasniji način suzbijanja govora mržnje bio bi da se zakoni počnu provoditi, da se djecu edukuju, a odrasli sankcionišu.

Zbog sve veće upotrebe Interneta, računara i pametnih telefona oblici govora mržnje prenose se u online okruženje.

Zabrinjava podatak da većina učenika i mladih svakodnevno provodi velik broj sati na društvenim mrežama, što dovodi do zanemarivanja školskih i kućanskih obaveza i sportskih aktivnosti, a takođe ne praktikuju druženje s prijateljima u stvarnom svijetu što negativno utiče na njihov socijalni razvoj.
Na društvenim mrežama, više nego u bilo kojem drugom virtualnom prostoru, dolazi do ponašanja koja nisu poželjna- dolazi do vrijeđanja, govora mržnje, uznemiravanja i nasilja.

Popularnost upotrebe društvenih mreža među učenicima dokazuje i podatak da one koji društvene mreže ne koriste okolina smatra čudacima i zaostalima.
Na osnovu navedenog može se zaključiti da postoji potreba za edukacijom učenika, roditelja i nastavnika o online društvenim mrežama i društvenom umrežavanju u virtuelnom svijetu. Učenike je potrebno osvijestiti o karakteristikama i postavkama online društvenih mreža te provesti edukaciju o dobrim i lošim stranama, o zaštiti privatnosti, ali i o moralnom i etičkom ponašanju prema drugima s obzirom na to da upravo oni koji učestvuju u online društvenim mrežama mogu uticati i usmjeriti svoje ponašanje i ponašanje drugih u sistemu.

Literatura

1. Babić, D., Bosna i Hercegovina, Jezik mržnje u javnoj sferi, Fenomenološk-tipološke naznake karakteristične za ove prostore, Regionalni glasnik za promociju kulture, manjinskih prava i međuetničke tolerancije
2. Brown, A. (2017.) »What is so special about online (as compared to offline) hate speech?«, Ethnicities
3. Cvjetićanin Tijana, editor (2020), Preko margine: Dezinformacije o marginaliziranim grupama u bh. medijima. Udruženje građana "Zašto ne".
4. Ferhatović Amila i Trlin Davor (2019.), Krivičnopravni aspekt govora mržnje kao zloupotreba prava na slobodu izražavanja, Sarajevo: Pregled, časopis za društvena pitanja, god. LX, br. 2. 3. Krivični zakon BiH, Krivični zakon distrikta Brčko, Krivični zakon Republike Srpske, Krivični zakon Federacije BiH.
5. Labaš, D., Grmuša, T. (2011.) »Istinitost i objektivnost u informaciji i društveno štetne komunikacijske forme«, Kroatologija
6. Lalić S., Senta C. (2020.), Narativi mržnje u internetskim medijima i internetskoj komunikaciji, Zagreb, Centar za mirovne studije.
7. Malović, S., Ricchiardi S. i Vilović, G. (2007) Etika novinarstva, Zagreb: Sveučilišna knjižara.
8. Munivrana Vajda, M., Šurina Marton, A. (2016.) »Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? «, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu,
9. Nihada Jeleč, Sekretarijat/Zajednička služba Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, (2015) “Međunarodni propisi i propisi Bosne i Hercegovine o slobodi izražavanja i govoru mržnje na internetu”
10. Rokša-Zubčević, A., Bender, S., Vojvodić, J., (2017.) Medijska regulatorna tijela i govor mržnje, Zagreb: Vijeće Europe.
11. Sokol, Anida. (2020). Govor mržnje u medijima i sadržaj koji generiraju korisnici: Bosna i Hercegovina
12. Tomić, Z. (2002.) Pravni aspekti masovnog komuniciranja, Mostar – Zagreb: Centar za studije novinarstva Sveučilišta u Mostaru – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
13. Vasović, M., Govor mržnje, Fakultet političkih nauka, Beograd, Prizma, Mesečne političke analize, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd,
14. Vilović, G. (2011.) »Politološki pojmovnik: Govor mržnje

Elektronski izvori:

1. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, https://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskihpravai-temeljnih-sloboda
2. Monitoring izvještaj o govoru mržnje u BiH 1. Evropska komisija (2021). Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2021. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/bosnia-and-herzegovina-report-2021_en
3. Kodeks časti hrvatskih novinara, http://www.hnd.hr/dokumenti
4. Ustav Republike Hrvatske, https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske
5. Zakon o elektroničkim medijima, https://www.zakon.hr/z/196/Zakon oelektroni%C4%8Dkim-medijima
6. Zakon o suzbijanju demokracije, https://www.zakon.hr/z/490/Zakon-osuzbijanjudiskriminacije
7. Govor mržnje i neprihvatljiv govor, (http://www.kucaljudskihprava.hr/wpcontent/uploads/2017/05/govor_mrznje_vodic_final.pdf)
8. Posljedice govora mržnje u BiH su svakodnevne, Mreža za izgradnju mira, https://www.mreza-mira.net/vijesti/clanci/posljedice-govora-mrznje-u-bih-su-svakodnevne/

Dr. sci. Izudin Šarić[1]

Pregledni rad
UDK 343.85:343.62-055.2(497.6)

NASILJE NAD ŽENAMA U TUZLANSKOM KANTONU

Sažetak

Nasilje nad ženama obuhvata širok spektar radnji, od verbalnog uznemiravanja i ostalih oblika emocionalnog zlostavljanja, do svakodnevnog fizičkog i seksualnog zlostavljanja. Na kraju tog spektra nalazi se femicid, odnosno ubistvo žene. Seksistički motivisano nasilje prema ženama, koje nerijetko ima smrtni ishod, predstavlja problem globalnih razmjera. Mnogi međunarodni i nacionalni pravni izvori posvećeni su prevenciji i sankcionisanju nasilja prema ženama. Ipak, realnost zahtijeva preispitivanje postojećih mehanizama kaznenopravne reakcije na njegov najekstremniji i najbrutalniji oblik: femicid. Kulturološki koncept nasilja i seksistički stavovi su još uvijek duboko ukorijenjeni u bosanskohercegovačkom društvu. Dakle, lako je uočiti da uzroke femicida treba da tražimo u položaju žena i rodnim ulogama gdje dvije trećine osoba smatra da je nasilje nad ženama od strane partnera, poznanika ili stranca uobičajeno i u kojem je opšte ustaljeno mišljenje da žena treba biti podređena muškarcu. U Tuzlanskom kantonu prošle ali i početkom ove godine desilo se nekoliko slučajeva femicida, što je izazvalo veliku buru javnosti, koja traži uvođenje femicida kao krivično djelo u Krivični zakon BiH.

Ključne riječi: nasilje u porodici, femicid, Tuzlanski kanton

VIOLENCE AGAINST WOMEN IN TUZLA CANTON

Abstract

Violence against women includes a wide range of actions, from verbal harassment and other forms of emotional abuse, to everyday physical and sexual abuse. At the end of that spectrum is femicide, i.e. the killing of a woman. Misogynist and sexist motivated violence against women, which often results in death, is a problem of global proportions. Many international and national legal sources are dedicated to the prevention and sanctioning of violence against women. Nevertheless, the reality demands a review of the existing mechanisms of criminal law reaction to its most extreme and brutal form: femicide. The cultural concept of violence and sexist attitudes are still deeply rooted in Bosnian society. Therefore, it is easy to see that the causes of femicide should be sought in the position of women and gender roles, where two-thirds of people believe that violence against women by partners, acquaintances or strangers is common and where the general opinion is that women should be subordinate to men. Several cases of femicide occurred in the Tuzla Canton last year and at the beginning of this year, which caused a great storm from the public, who are demanding the introduction of femicide as a criminal offense in the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina.

Key words: domestic violence, femicide, Tuzla Canton

[1] Docent, spoljni saradnik na Evropskom univerzitetu Kallos Tuzla

1. Uvod

Pojam femicid potiče još iz 1801. godine kada je prvi put upotrijebljen u britanskoj publikaciji The Satirical Review of London at the Commemcement of the Nineteenth Century da označi ubijanje žena.[2] Femicid se generalno posmatra kao namjerno ubistvo žene, samo zbog toga što je žena. Međutim, šire definicije femicida uključuju svako ubistvo žena ili djevojaka. Femicid uglavnom vrše muškarci, iako ponekad mogu biti uključeni i ženski članovi porodice. Femicid se, na određeni način, razlikuje od ubistva muškarca. Na primjer, većina slučajeva femicida počinjena je od strane partnera ili bivšeg partnera, i uključuje konstantno zlostavljanje kod kuće, prijetnje ili zastrašivanje, seksualno nasilje, ili situacije u kojima žene imaju manju moć ili manje resursa od svog partnera.[3]

Iako se o nasilju nad ženama i seksualnom nasilju sve više istražuje, piše i raspravlja u sociološkoj, kriminološkoj i pravnoj literaturi, femicid kao rodno utemeljeno ubistvo žena je u velikoj mjeri marginalizan u javnom diskursu u Bosni i Hercegovini (BiH), ali i u prentivnim aktivnostima. Diskusije o femicidu su uglavnom rezervirane za međunarodna istraživanja te rad nevladinih organizacija koje se bave nasiljem nad ženama, ali rjeđe za akademske ili medijske diskusije. Situacija u BiH podsjeća na ovu koju opisuje Weil za europski kontekst općenito, odnosno moglo bi se reći da smo još uvijek u situaciji da je femicid nevidljiv iako postoji velika potreba da se učini što vidljivijim:[4]

Femicid je globalni fenomen koji pogađa sva društva. To je najekstremnija manifestacija rodno zasnovanog nasilja prema ženama, zbog stereotipnih rodnih uloga i nejednakih odnosa moći u društvu. Femicid vrše muškarci prema ženama, a u pitanju su ubistva motivisana mržnjom, prezirom, kao i osećanjem vlasništva i nadmoći. Korijeni femicida prvenstveno su patrijarhalna kultura, koju obilježava diskriminacija žena i podređen položaj žena u odnosu na muškarce u svim oblastima javnog i privatnog života.

Važno je femicid učiniti vidljivijim i prepoznatljivijim jer želimo pojačati svijest o tome da nasilje u porodici nosi smrtonosne posljedice, da seksualno nasilje može prouzročiti smrt, da patrijarhalno-konzervativne prakse i tradicije nekada ugnjetavaju žene do smrti, te da brojne smrti žena nisu slučajnost, već su dio sistemske opresije gdje muška ljutnja na žene i potreba za dominacijom rezultira smrću. Femicid se najčešće posmatra kao izolirano nasilje, a u svojoj suštini predstavlja dio sistema opresije žena. Imajući u vidu učestalost i dalekosežne posljedice ovog oblika nasilja i diskriminatorski karakter poruke koju država šalje njegovim tolerisanjem i neadekvatnim kažnjavanjem.[5]

---

[2] Sunčica Đukanović, *Femicid i mehanizmi prevencijeu slučaju Bosne i He*rcegovine, Helsinški parlament građana Banjaluka, Banja Luka 2020. str. 3

[3] Istarživački centar Skupštine Crne Gore, *Femicid u krivičnom zakonodavstvu članica EU i Latinske Amerike*, Podgorica, 2023. str. 3

[4] Weil, S, Corradi, C i Naudi, M. 2018. Femicide across Europe citirano prema Majda Halilović, *Potreba za jasnim i odlučnim djelovanjem u sprečavanju femicida*, Bilten Atlanske inicijative, br.1, 2020. str. 7

[5] Ana Batrićević, *Krivičnopravna reakcija na femicid*, TEMIDA časopis Viktimološkog društva Srbije, vol. 19, br. 3-4, Beograd 2016. str. 431-451.

2. Nasilje u porodici

Pojam nasilja u porodici podrazumijeva bilo koje djelo koje nanosi fizičku, psihičku, seksualnu ili ekonomsku štetu ili patnju, kao i prijetnje takvim djelima, ili propuštanje dužnog činjenja i pažnje koje ozbiljno sputavaju članove porodice da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti u javnoj ili privatnoj sferi života.[6]

Nasilje u porodici se dešava u privatnoj sferi života i odnosi se na nasilne radnje između članova porodice koji žive zajedno, kao i nasilje jednog partnera prema drugom – što se naziva partnerskim nasiljem. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine[7] normira: „Porodicu, u smislu ovog zakona, čine:[8]

1) bračni i vanbračni partneri i njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica),

2) srodnici: krvni srodnici i srodnici iz odnosa potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom; očuh, maćeha; usvojenik i usvojitelj iz odnosa nepotpunog usvojenja; srodnici po tazbini zaključno sa drugim stepenom,

3) staralac i štićenik, hranilac i hranjenik,

4) bivši bračni i vanbračni partneri i njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica) i njihovi roditelji, uključujući očuha i maćehu“ (čl. 6).

Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini[9] nasilje u porodici definira se kao svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanesena fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju članove porodice ili domaćinstva da uživaju u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života (čl. 6).

U Konvenciji Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[10] navodi se da je nasilje u porodici „svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno između bivših, odnosno sadašnjih supružnika, odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom“ (čl. 3. tačka b).

S obzirom na odnos žrtva-nasilnik, nasilje u porodici može se javiti u više oblika: nasilje u braku i drugim partnerskim odnosima; nasilje prema djeci (maloljetnoj i punoljetnoj); nasilje maloljetne djece prema roditeljima, braći i sestrama, bakama i dekama (maloljetničko porodično nasilje); nasilje prema starima; nasilje između drugih članova porodice ili lica koja

---

[6] Emira Tanović-Mikulec, Milan Mioković, Jasmina Ćosić Zlatan, Hrnčić Mirsada, Poturković Suvada Kuldija, *Priručnik za trening i edukaciju zdravstvenih radnika za postupanje u slučajevima nasilja u porodici/obitelji,* Federalno ministarstvo zdravstva, Sarajevo 2009., str. 6.

[7] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH ("Službene novine Federacije BiH", broj 20/13)

[8] Jasmina Nalo, *Zaštita žena od nasilja u porodici u zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine*, magistarski rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo 2020. str. 8.

[9] Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (“Službene novine BiH”, broj 16/03 i 102/09).

[10] Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, potpisana 11.05.2011. godine u Istanbulu a stupila je na snagu 01.08. 2014 godine. Dostupno na: https://rm.coe.int/168046246e (pristup 10.04.2018.god.). BiH je 7. 11. 2013.godine, ratifikovala Istanbulsku konvenciju.

žive u istom domaćinstvu. Svaki od ovih oblika ukazuje na povređivanje i ugrožavanje domena sigurnosti i odnosa povjerenja, a manifestuje moć i kontrolu nad žrtvom.[11]

Nasilje u porodici, kao jedan od oblika nasilja, dugo se smatralo privatnom stvari i nije bilo tretirano kao javnozdravstveni problem. Nasilje u porodici ima značajan utjecaj na funkcionalnost i stabilnost porodice, ali i na zdravlje članova porodice sa brojnim posljedicama koje zahtijevaju dugotrajno liječenje i veliki angažman resursa u zdravstvu. Nasilničko ponašanje unutar porodice često može biti naučeni obrazac koji se prenosi kroz generacije, pa prema tome aktivnosti vezane za prevenciju i ranu intervenciju u slučajevima nasilja, pored pozitivnog utjecaja na očuvanje zdravlja i preveniranje bolesti u porodici, imaju i pozitivan učinak na ukupno zdravlje u društvu.[12]

2.1 Oblici nasilja u porodici

Nasilje u porodici je prisutno u svim kulturama i smatra se posljedicom tradicionalnog viđenja žena kao vlasništva muškaraca. Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH (FBiH), nasilje se može pojaviti u različitim oblicima kao što su tjelesno (fizičko), emocionalno, seksualno iekonomsko zlostavljanje. Ovim oblicima nasilja najčešće su izloženi u porodici žene, djeca i starije osobe gdje im je ugroženo fizičko i mentalno zdravlje.[13]

Najčešći oblici nasilja u porodici posebno nad ženama ali i partnerskim odnosima, koji se navode u literaturi su:

- **Fizičko nasilje:** odnosi se na svaki oblik fizičkog zlostavljanja, bez obzira na to kojeg je pojavnog oblika i intenziteta te uključuje guranje, šamaranje, premlaćivanje, čupanje kose, udaranje rukama, nogama ili predmetima, nanošenje povreda različitim vrstama oružja, opekotine i dr. U fizičko nasilje spada i seksualno nasilje, kao što je silovanje i drugi oblici seksualnog zlostavljanja.

- **Psihičko nasilje:** odnosi se na oblike zlostavljanja s ciljem dobivanja moći i kontrole nad žrtvom. Razarajuće je za psihičko zdravlje i ličnost. Obuhvata različite zabrane, omalovažavanje, izolaciju, marginaliziranje problema, prijetnje, uvrede, podcjenjivanje, zastrašivanje, ucjene, kontrolu kretanja i dr. Psihičko nasilje je često mnogo teže od fizičkog jer dolazi do razaranja strukture ličnosti, a kao metod se često koristi izolacija osobe s ciljem manipulacije i prihvatanja stavova nasilne osobe. Ovdje spadaju i radnje usmjerene na osobe bliske žrtvi.

- **Seksualno nasilje:** obuhvata oblike tjelesnog i psihičkog seksualnog nasilja, a odnosi se na seksualno uznemiravanje i silovanje. Često se silovanje u partnerskim odnosima, naročito silovanje u braku, ne prepoznaje kao takvo zbog tradicionalnih stavova.

- **Ekonomsko nasilje:** Obuhvata različite oblike ekonomske manipulacije, kao što su prijetnja ili stvarno uskraćivanje sredstava za život ili zabrana rada. Uključuje uskraćivanje i oduzimanje finansijskih sredstava, neplaćanje alimentacije i sve druge oblike ostavljanja žrtve nasilja bez sredstava za život.

2.2 Nasilje u porodici u Tuzlanskom kantonu

---

[11] Slobodanka Konstantinović Vilić Kosana Beker, *Femicid kao rodno zasnovano nasilje*, UN Women – Europe and Central Asia, https://eca.unwomen.org

[12] Emira Tanović-Mikulec, Milan Mioković, Jasmina Ćosić Zlatan, Hrnčić Mirsada, Poturković Suvada Kuldija, Ibid

[13] Jasmina Nalo, Ibid

Nasilje u porodici je jedan od osnovnih vidova kršenja ljudskih prava i zato međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava zahtijevaju od država da poduzmu odlučne mjere kako bi osigurale odgovornost počinioca i zaštitile žrtve. Pojava nasilja u porodici predstavlja veliki društveni problem i kao takav zahtijeva maksimalnu uključenost svih vladinih i nevladinih institucija.

Prema podacima Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine[14] pokazatelji za žene koje su od svoje 15.godine života iskusili bilo koji oblik nasilja su sljedeći: BiH 52,8 % , F BiH 52,8 % i RS 52,7 %. Najšire je rasprostranjeno nasilje koje nad ženama vrše njihovi sadašnji ili bivši partneri, jer su oni počinioci u 71,5% slučajeva. Mlade su žene više izložene nasilju nego starije (stopa prevalencije kod žena starosti 18–24 godine iznosi 56,38%, a kod starijih od 65 godina 44,2%). Žene slabijeg zdravlja i žene sa invaliditetom nisu pošteđene od nasilja – njihove stope prevalencije su iste kao i kod zdravih žena i žena bez invaliditeta. Podaci o incidenciji nasilja govore da nije riječ o pojedinačnim incidentima, nego o praksama koje se ponavljaju.

Međutim, i pored prethodno iskazanih pokazatelja veoma je teško utvrditi obim prisutnosti nasilja nad ženama i porodičnog nasilja u Tuzlanskom kantonu. Osnovni razlozi za to prije svega se nalaze u skrivenoj prirodi problema, neprijavljivanju slučajeva nasilja u porodici, nepostojanju jedinstvene statističke evidencije i tretiranju nasilja u porodici i dalje kao "privatnog problema". Nedostatak relevantnijih podataka nije problem samo za Bosnu i Hercegovinu, već i za druge zemlje u regionu i svijetu.

Intervencija policije je posebno važna jer policija u najvećem broju slučajeva predstavlja prvi kontakt žrtve sa nadležnim organima. Dakle, policija ima ključnu ulogu u prepoznavanju i iniciranju potrebnih radnji, kako bi se osigurala zaštita žrtve i kaznio počinilac nasilja. Ključni elementi početne intervencije policije su:

- sprečavanje dalje eskalacije nasilja, osiguranje ili organizovanje transporta žrtve do zdravstvene ustanove,
- pojedinačno obavljanje razgovora s učesnicima i svjedocima na licu mjesta, vođenje detaljnog zapisnika,
- upoznavanje žrtve sa njenim pravima, podnošenje zahtjeva za zaštitne mjere, provođenje zaštitne mjere,
- podnošenje izvještaja o učinjenom krivičnom djelu nadležnom tužilaštvu i dr. radnje neophodne za dokumentovanje djela. Ovlaštena službena lica nisu ni u doba pandemije nimalo reducirala svoj rad, jer se odnjih zahtijevao potpun i još veći angažman oko vršenja provjere ne(kretanja) pozitivnih osoba po rješenjuo izolaciji.

Policija postupa i po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici koji propisuje da samo policija podnosi zahtjeve za zaštitne mjere, a u izuzetnim slučajevima i tužilaštvo.

Za svih šest zaštitnih mjera policija podnosi zahtjeve za zaštitne mjere nadležnom općinskom sudu, ali samo prve tri zaštitne mjere policija i sprovodi na terenu, kao i šestu zaštitnu mjeru za koju nije potrebno podnositi zahtjev općinskom sudu. Znači, jedino u rukama policije se nalazi instrument – zaštitne mjere – kojim mogu da zaštite žrtvu nasilja od nasilnika. U nastavku ćemo se dotaći samo zaštitnih mjera koje sprovodi policija shodno

[14] https://www.gcfbih.gov.ba/

Pravilniku o načinu i provođenju zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije FBiH[15].

Po podacima koje smo dobili iz Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona o krivičnim djelima Nasilje u porodici iz čl. 222. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine za period 2018-2023 godina vidljivo je da je do 2023. bilo evidentirano smanjenej tj. pad krivičnih djela, a da je u 2023. godini došlo do povećanja za nekih 60% u odnosu na 2022. godinu. Baš su se u 2023. godini na području tuzlanskog kantona dogodili neki od najtežih oblika fenicida u posljednih nekoliko godina. Tu se prije svega misli na ubistvo Nizame Selimović u Gradačcu koju je suprug ubio iz vatrenog oružja i sve to prenosio na društvenim mrežama, što je kod javnosti izazvalo veliko negodovanje.

Period	Broj krivičnih djela	Broj prijavljenih lica				Broj učinilaca	Broj lica lišenih slobode
		Ukupno	Od toga				Ukupno
			Maloljetnici	Povratnici	Prip. MUP-a		
2018.	**174**	174	1	40		**176**	**38**
2019.	**148**	147	1	31		**149**	**21**
2020.	**143**	141	1	45		**144**	**17**
2021.	**148**	149		41		**153**	**14**
2022.	**132**	129	1	34	1	**133**	**18**
2022.	**207**	203	4	69		**208**	**34**

Iz navedene tabele vidljivo je kao je „siromašna“ evidencija koju vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona i ako postoje obaveze iz Istambulske konvencije o jedinstvenom vođenju podataka nasilja nad ženama. Da bi saznali tko je žrtva, a tko nasilnik morali bi uzeti bilten dnevnih događaja i ići od prijave do prijave i „izvlačiti“ podatke. Sigurno postoji prostora i vremena, kao i finansijskih sredstava da se poradi na uspostavi detaljnije baze podataka što se tiče nasilja u porodici.

Kantonalna ministarstva ne koriste zajedničku bazu podataka za policijske organe, već dostavljaju podatke o prijavama koje je policija podnijela tužilaštvu nakon što je utvrdila da postoje osnovi za dalje djelovanje. Federalna uprava policije prikuplja podatke o kriminalitetu i objavljuje ih jednom mjesečno. Ti podaci, međutim, nisu razvrstani. Federalni

[15] Službene novine Federacije BiH, broj 20/13

zavod za statistiku je nadležan za prikupljanje, evidentiranje, obradu, analizu i objavljivanje podataka i informacija na teritoriji FBiH, pri čemu pojedini kantoni ne vrše izvještavanje.[16]

Tuzlanski kanton je prvi kanton u Federaciji BiH koji je uradio Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici na nivou Tuzlanskog kantona i u svih 13 lokanih zajednica (gradova i općina). Na osnovu istih uspostavljen je uspješan multisektorski pristup u zaštiti i tretmanu žrtava nasilja u porodici. Značajan iskorak je i donošenje Zakona o materijalnoj podršci porodicama sa djecom u Federaciji BiH i usvajanje Nacrta Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji BiH i upućivanje u dalju proceduru.

Zahvaljujući multisektorskoj saradnji realizirane su edukacije za policijske službenike/ce i uposlenike/ce Uprave policije MUP TK-a, uposlenike/ce centara za socijalni rad, osnovnih i srednjih škola i zdravstvenih ustanova, a sve sa ciljem prepoznavanja, reagiranja i preventivnog djelovanja u slučajevima nasilja.

Udruženja građana su u saradnji sa osnovnim školama realizirala projekte prevencije rodno zasnovanog nasilja kroz informisanje i edukaciju o društvenim vrijednostima. Ovim projektima obuhvaćeno je 928 učenika, kao i njihovi nastavnici.

Službenici policije održali su četrdeset edukativnih predavanja u osnovnim i srednjim školama na području Tuzlanskog kantona, na kojima je prisustvovalo 1.870 učenika i određeni broj nastavnog osoblja, kojom prilikom su učenici upoznati sa pojavnim oblicima maloljetničkog prestupništva i nasilja u porodici.

Prema evidenciji centara za socijalni rad u TK evidentiran je pad broja prijava nasilja u porodici, sa 493 prijave u 2021. godini na 358 prijava u 2022. godini. I dalje je najviše zastupljeno fizičko nasilje (215), zatim psihičko nasilje (108), ali su evidentni i drugi oblici nasilja (30) i seksualno nasilje (5). Kada je u pitanju spolna struktura većina žrtava nasilja je ženskog spola, ukupno je 286 žena i 72 muškaraca.

U toku 2022. godine uslugama smještaja u sigurnoj kući obuhvaćeno 102 osoba žrtava nasilja što je nešto manje nego u 2021. godini kada je usluge smještaja koristilo 106 osoba. Na Klinici za psihijatriju UKC Tuzla u toku 2022. godine pregledano je 648 maloljetnih osoba, od toga 125 djece i mladih imaju u dijagnozama navedene i dodatne psihosocijalne okolnosti koje mogu biti indikatori za pojavu nasilja u porodici.

3. Nasilje nad ženama – Femicid

Kao što smo već konstatovali, pojam femicid potiče još iz 1801. godine kada je prvi put upotrijebljen u britanskoj publikaciji The Satirical Review of London at the Commemcement of the Nineteenth Century da označi ubijanje žena. Termin se takođe javlja i 1827. godine u naslovu knjige „Priznavanje neučinjenog femicida“, autora Vilijama Mekniša, koji je pisao o zavođenju, oplodnji, napuštanju i ubistvu mlade žene. Još uvijek nedostaju statistički podaci o rasprostranjenosti femicida kako kod nas na Balkanu tako i generalno u svijetu, što predstavlja glavnu prepreku za analizu i sprečavanje ove pojave.[17]

---

[16] Carol Hagemann-White i Gorana Mlinarević, *Prikupljanje administrativnih podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini, prema standardima Istanbulske konvencije* ,Vijeće Evrope-Organizacija za ljudska prava.
[17] Sunčica Đukanović, Ibid str. 3.

Različita tumačenja pojma femicid utiču na teškoće prilikom prikupljanja i evidentiranja podataka o femicidu i homicidu od strane državnih organa i institucija. Većina zemalja osnovne informacije o femicidu dobija iz potvrda o smrti. Stručnjaci iz oblasti medicine, prilikom izvještavanja o slučajevima ubistva, najčešće se ne fokusiraju na odnos žrtve i počinioca i ne kategorišu ubistvo kao femicid. Policija u većini zemalja takođe nema uputstva za kategorizaciju femicida u okviru krivičnog djela ubistava.

Russell je prva koncipirala savremenu definiciju femicida prilikom svjedočenja o ubistvima žena pred Međunarodnim tribunalom o zločinima protiv žena u Briselu 1976. godine[18]. Femicid je prvi put definisala kao ubistva žena samo zbog toga što su žene 1982. godine u knjizi Rape in Marriage. Pojam femicida postaje deo naučne terminologije izučavanja nasilja nad ženama tek 1990. godine, kada su Russell i Caputi objavile članak Femicide: Speaking the Unspe akable u kome su ga definisale kao namerno ubistvo žena od strane muškaraca[19].

3.1 Nasilje nad ženama u Bosni i Hercegovini

Kulturološki koncept nasilja i seksistički stavovi su još uvijek duboko ukorijenjeni u bosanskohercegovačkom društvu. Dakle, lako je uočiti da uzroke femicida treba da tražimo u položaju žena i rodnim ulogama gdje dvije trećine osoba smatra da je nasilje nad ženama od strane partnera, poznanika ili stranca uobičajeno i u kojem je opšte ustaljeno mišljenje da žena treba biti podređena muškarcu. Uz opštu prisutnost stereotipa i predrasuda,stavovi o nasilju nad ženama i uzrocima femicida često su prožeti i zabludama. Najčešća zabluda je da se ubistvo žene dešava odjednom, iznenada, u ekstremnoj situaciji.[20]

Femicid se najčešće dešava upravo onda kad žena odluči da izađe iz rodne uloge koja se od nje očekuje i pokaže „neposlušnost“, npr. nakon što napusti partnera. Kulturološke koncepti nasilja dovode u vezu „muškost” i nasilje, kao rezultat diskriminacije (strukturalne nejednakosti i predrasuda kojima se racionalizuje stav o inferiornosti žena, pripadnika određenih etničkih, religioznih i drugih grupa, uz legitimizaciju nasilja koje se nad njima vrši) i patrijarhalnih shvatanja (muško nasilje nad ženama kao uobičajeno sredstvo kontrole i demonstracije moći)[21]. Postoji kontinuitet femicida koji se kreće od pojedinačnih seksističkih ubistava, npr. muškarac udavi svoju ženu jer ga ona planira napustiti.

Jedinstvena statistika o broju femicida kao oblika nasilja nad ženama u BiH ne postoji. U slučajevima femicida kojima smo u BiH svjedočili prošle godine, nije se radilo o muškarcima koji su bili spremni da počine neku drugu vrstu nasilnih krivičnih djela, već o muškarcima koji su osjećali da gube svoju rodnu ulogu, odnosno moć. Kada stavimo femicid u kontekst rodnih uloga, ne iznenađuje da poslije ubistva često slijedi i samoubistvo. Upravo su ti štetni rodni stereotipi o ulogama žena i muškaraca u našem društvu osnovni uzrok femicida, ali i drugih oblika nasilja nad ženama, što potvrđuje i Istanbulska konvencija. Poražavajuće je saznati da je često kod slučajeva femicida čitava okolina bila svjesna nasilja ali nije reagovala, što zbog tolerancije na nasilje u porodici, što zbog nepovjerenja u rad institucija, ali nekad i zbog straha od odmazde ako se sazna da su baš oni prijavili nasilje.

---

[18] Russell, D., Van de Ven, *N. Crimes against Women: Proceedings of the International Tribunal,* 3rd Edition. Berkeley: Russell Publicatio 1990.

[19] Caputi J., Russell D., *Femicide: Sexist Terrorism against Women. U: J. Radford, D. Russell, (ur.) Femicide: The Politics of Woman Killing.* New York: Twayne Publishers, 1992., str. 13–24.

[20] Sunčica Đukanović, Ibid str. 5.

[21] Simeunović Patić B. , *Ubistva u Beogradu*, Vojno izdavački zavod, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 2003.

Prema podacima do kojih je došla Agencije za ravnopravnost polova BiH, koja je prikupljala podatke od pravosudnih institucija i nevladinih organizacija, u 2019 godini u BiH je ubijeno 12 žena, a od 2015. do 2020. ubijeno je ukupno 56 žena, ali se ta ubistva ne tretiraju kao femicid.

Podaci prikupljeni od strane Fondacije udružene žene iz BiH putem praćenja medijskog izvještavanja za 2021. godinu ukazuju na povećan broj žena koje su ubijene vatrenim oružjem. Od zabilježenih 9 slučajeva femicida, 6 žena je ubijeno vatrenim oružjem (više od 66%) dok su tri ubijene hladnim oružjem (34%). U 5 slučajeva femicida, medijski izvještaji ukazuju da su žrtva i počinilac živjeli zajedno u vremenu ubistva, dok u 4 slučaja žena žrtva i počinilac ubistva nisu dijelili zajedničko domaćinstvo. U 6 slučajeva, počinilac je počinio samoubistvo nakon ubistva žene, dok u 3 slučaja počinilac nije pokušao niti izvršio samoubistvo. Prikupljeni podaci ukazu ju na povećanje broja samoubistava počinilaca femicida u Bosni i Hercegovini (67% od ukupnog broja femicida) u poređenju sa podacima o slučajevima femicida počinjenim u 2020. godini (14%). Medijski izvještaji u Bosni i Hercegovini ukazuju da dom ostaje najopasnije mjesto za žene izložene rodno zasnovanom nasilju. U 7 slučajeva femicida u 2021. godini (78% od svih slučajeva) žene su ubijene u kući/stanu koji su dijelile sa počiniocem ili njihovoj kući/stanu. Dvije žene su ubijene u kući svojih roditelja, dok je jednu ženu bivši suprug ubio na ulici, ispred zgrade u kojoj je živjela. U 2020. godini, 5 žena žrtava femicida (71.43% od svih slučajeva) su ubijene u kući/stanu koji su dijelile sa počiniocem, ili njihovoj vlastitoj kući/stanu.[22]

Prema istraživanju iz 2018. godine, koje je sprovela Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (Organization for Security and Dco-operation in Europe, OSCE) na području Bosne i Hercegovine pod nazivom „Dobrobit i sigurnost žena“[23] možemo uočiti poražavajuće rezultate: čak 48% žena u BiH iskusilo je neki oblik nasilja: seksulanog uznemiravanja, uhođenja, nasilja od strane intimnog partnera ili nepartnera (uključujući psihičko, fizičko ili seksulano nasilje) od 15. godine života. Takođe, mnoge žene ne smatraju da su informisane o tome šta treba da urade ukoliko dožive nasilje: 7% se izjasnilo da su jako dobro informisanje, 16% dobro informisane, 33% donekle informisane, 30% ne baš dobro informisane i 13% uopšte ne znaju šta bi uradile. Stopa prijavljivanja nasilja policiji kreće se između 3% i 20%. Sa druge strane, kada govorimo o posljedicama najtežih oblika nasilja čak 66% žena je pretrpilo jednu ili više psiholoških posljedica zbog fizičkog i/ili seksualnog nasilja od strane intimnog partnera ili nepartnera; 38% od seksulanog uznemiravanja i 48% od uhođenja. Kada govorimo o statistici za žene koje su pretrpile jednu ili više fizičkih posljedica,slične brojke se javljaju; 34%nasilja od sadašnjegpartnera, 69% nasilja od strane bivšeg partera, 29% nasilja od strane nepartnera i 48% bilo kakvog nasilja od strane intimnog partnera ili nepartnera. S naglaskom da su uzeti u obzir samo najtežislučajevi koje su ispitanice navele da su doživjele tokom svog odraslog života, riječ je o brojci od 76.500 žena. 2/3 žena je direktno pogođeno sukobom, 64%.[24]

U kontekstu Bosne i Hercegovine, zahtjevi za prepoznavanjem, definiranjem i kriminalizacijom femicida su se pojavili nekoliko godina unazad, kada je ovaj fenomen, u

[22] Izvještaj: *Ubistvo žena u regiji Zapadnog Balkana 2021*., Projekat: „Institucionalizacija kvalitetnih usluga rehabilitacije i integracije za žene koje su preživjele nasilje“, koji je finansiran od strane Austrijske razvojne agencije (ADA) sredstvima Austrijske razvojne saradnje.

[23] OSCE-ovo istraživanje o nasilju nad ženama u BiH: https://arsbih.gov.ba/wp- content/uploads/2019/11/ Istra%C5%BEivanje-o-dobrobiti-i-sigurnosti-%C5%BEena-u-BIH_BOS.pdf

[24] Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku žena u dobi od 18 do 74 godine. Obavljeno je ukupno 2.321 intervjua (Ukupan broj obavljen u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH).

kontekstu intimnih partnerskih odnosa, postao toliko vidljiv da ga je teško bilo ignorisati, a postalo je jasno da postojeći mehanizmi za oslovljavanje nasilja nad ženama nisu dovoljni za njegovo sprječavanje. Nakon izričito brutalnog femicida koji se desio u Gradačcu 11. augusta 2023. godine, a koji je počinilac prenosio uživo putem društvenih mreža, zahtjevi za kriminalizacijom femicida su se pojačali. Međutim, s obzirom na složenu administrativnu strukturu Bosne i Hercegovine, kao i političku nestabilnost, odgovori nadležnih zakonodavaca za sada su bili u domenu populističkih intervencija i obećanja, uz potpuno odsustvo volje da se patrijarhalni pravni sistem značajno izmijeni.

Da bi slučajevi femicida bili na adekvatan način istraženi, procesuirani i sankcionisani, potrebno je da femicid bude inkriminisan kao posebno krivično djelo protiv života i tijela. Kao posebno krivično djelo protiv života i tijela žene, femicid bi obuhvatao svako rodno motivisano lišenje života žene, bilo da je ono učinjeno umišljajno ili iz nehata. Drugi mogući pristup bio bi da se rodno motivisano ubistvo žena inkriminiše kao poseban oblik teškog ubistva žena koje su počinili uglavnom muškarci u kontekstu rodno zasnovanog nasilja i ubistva žena zato što su žene.

4. Pregled međunarodne i domaće pravne regulative

Iako nije uobičajen izraz u javnoj domeni, femicid je međunarodno priznat od strane Ujedinjenih naroda kao najekstremniji oblik nasilja i diskriminacije žena i djevojaka. Njegova se definicija razlikuje u različitim disciplinama i svjetskim regijama, ali općenito obuhvaća ubijanje žena, prvenstveno od strane muškaraca, jer su žene. Izraz se koristi za politiziranje rodno-uvjetovanih ubojstava žena i djevojaka, naglašavajući neuspjeh država da procesuiraju počinitelje.[25]

Od međunarodnih dokumenata najpre treba pomenuti Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,[26] prema kome svako ljudsko biće ima pravo na život, ovo pravo mora biti zaštićeno zakonom i niko ne može biti samovoljno lišen života, čime zabranjuje lišavanje života i svim ljudima (muškarcima i ženama) se garantuje pravo na život.

Temeljni međunarodno-pravni instrument za zaštitu žena je *„Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena“* (CEDAW) usvojena 1979. godine. Konvencija predstavlja rodno specifičan instrument čiji je cilj postizanje pune rodne jednakosti žena i muškaraca. Uz posebne pozitivne mjere, Konvencija sadrži i obvezu mijenjanja rodnih stereotipa pa se Člankom 5. Konvencije države stranke obvezuju na promjene „nastojeći ukloniti predrasude i običajne i sve ostale prakse koje su zasnovane na ideji podložnosti ili superiornosti bilo kojega spola ili na stereotipnim ulogama žena i muškaraca“. UN je 1993. godine donio *„Deklaraciju o uklanjanju nasilja nad ženama*“ koja nasilje nad ženama definira kao „bilo koji čin rodno uvjetovanog nasilja koji kao definirani ili mogući rezultat ima fizičku, seksualnu ili psihičku povredu ili patnju žena, uključujući i prijetnje takvim djelima, iznudu ili arbitrarno lišavanje slobode, bilo da se spomenuto nasilje događa u privatnoj ili javnoj sferi“[27] Osnovana su dva specijalizirana UN-ova predstavništva za žene, UNIFEM (United Nations Development Fund for Women) 1976. godine i INSTRAW (International Research

[25] Vlatka Vidinić, *Pravni i institucionalni mehanizmi sprječavanja femicida: studije slučaja Francuske, Njemačke i Hrvatske,* Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Zagreb 2022. str. 1.

[26] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, „Službeni list SFRJ Međunarodni ugovori“ br. 7/1971. usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN 16.12.1966. (stupio na snagu 23.3.1976. u skladu sa čl. 49).

[27] Declaration on the Elimination of Violence against Women, UNGA Res 48/104, 20 December 1993. http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm

and Training Institute for the Advancement of Women) 1979. godine. UN-ov Odbor za uklanjanje diskriminacije žena 1992. prihvaća *„Opću preporuku br. 19"*[28] koja nasilje nad ženama adresira kao jedan od oblika diskriminacije, a koji predstavlja prepreku u postizanju punih prava i sloboda ravnopravnih s muškarcima. Međunarodni pravni instrumenti, poput „Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena" (CEDAW) koja je postala dominantni instrument u borbi protiv kršenja prava žena i diskriminacije žena kao i „Deklaracija Opće skupštine UN-a o eliminaciji nasilja nad ženama" (DEVAW), prepoznaju nasilje nad ženama kao rezultat nejednakosti između žena i muškaraca.

Vijeće Europe 2011. godine donijelo je *Konvenciju o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja* – tzv. *Istanbulsku konvenciju* koja je na snagu stupila 2014. godine[29]. Istanbulska konvencija broji 45 država potpisnica, dok ju je 34 država članica Vijeća Europe ratificiralo. Ono po čemu je Istanbulska konvencija posebna je činjenica da se njome u vezu stavljaju rodna diskriminacija i obiteljsko nasilje, a ujedno i prva (na razini međunarodnog prava) definira obiteljsko nasilje[30]. Posebnost Istanbulske konvencije Vijeće Europe (2019.) vidi u činjenici da je ona „najdalekosežniji pravni instrument za eliminaciju nasilja protiv žena i obiteljskog nasilja kao oblika kršenja ljudskih prava" (str. 2.). Kao ciljevi Istanbulske konvencije ističu se – 1. eliminacija nasilja nad ženama, kao i obiteljskog nasilja, 2. poduzimanje sveobuhvatnih mjera u svrhu borbe protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja od strane država koje su ju ratificirale te 3. razvoj konvencije koja bi sadržavala pravno obvezujuće standarde.

Istanbulska konvencija kao svojevrstan oblik prevencije rodno uvjetovanog nasilja predviđa educiranje djece u obrazovnom sustavu o rodnoj jednakosti, međusobnom poštovanju, nenasilnim odnosima, svijesti o rodno uvjetovanom nasilju, rodnim ulogama koje nisu zasnovane na stereotipima i pravu na osobni integritet.[31] Što se tiče prevencije, osim općih obveza stranaka Konvencije, one se obvezuju i na osvješćivanje javnosti o problemu (rodno uvjetovanog) nasilja, obrazovanje, obrazovanje stručnjaka koji rade s žrtvama i počiniteljima, provođenje preventivnih i terapijskih programa te sudjelovanje privatnog sektora i medija.

4.1 Ustavni i Zakonski okvir Bosne i Hercegovine

Ustavi BiH, Republike Srpske (RS) i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) garantuju zabranu diskriminacije na osnovu pola kao preduslova za prevenciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici na nivou jednog od ključnih uzroka i posljedica ovih vrsta nasilja.[32] Statut Brčko Distrikta BiH (BD BiH) sadrži opštu zabranu diskriminacije po svim osnovama, uključujući po osnovu pola. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH takođe nadograđuje okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije, između ostalog, na osnovu pola. U postupku izmjena i

---

[28] Opća preporuka CEDAW Odbora CEDAW Br. 19, 1990, on violence against women, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm

[29] Željko Darija, *Procjena prvih deset godina Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 28 (2), Zagreb 2021. str. 381-404.

[30] Dubravka Šimonović, *Međunarodnopravi okvir za uklanjanje rodno uvjetovanog nasilja nad ženama* : CEDAW konvencija i Istanbulska konvencija (PowerPoint prezentacija). Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2017. https://www.pravo.unizg.hr/ejp/courses/jeanmonnetmodule_eulawgender?@= 7ejv#news_67586

[31] Izabela Uradin, *Femicid kao oblik rodno uvjetovanog nasilja*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb 2023. str. 10.

[32] Zakon o ravnopravnosti spolova BiH -prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH", broj 32/10)

dopuna Zakona izvršeno je njegovo usklađivanje s direktivama Evropske unije (EU).[33] Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici su doneseni u FBiH i RS kao posebno zakonodavstvo koje se bavi isključivo i na sveobuhvatan način zaštitom žrtava od nasilja u porodici. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS[34] je donesen 2012. godine, a posljednje izmjene je pretrpio 2019. godine. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH[35] je donesen 2013. godine. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko-Distrikta Bosne i Hercegovine14[36] usvojen je 2018 godine.

Bosna i Hercegovine je ratifikovala istambulsku konvenciju u novembru 2013. godine i stupila je na snagu 2014. godine. Vladine institucije BiH su 2019. godine uspostavile Odbor za praćenje i izvještavanje o primjeni Istambulske konvencije i femicidu u BiH sa mandatom da provode analize primjene politika i mjera za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilaj u porodici, procijeni status primjene Istambulske konvencije i definiše preporuke za njenu efikasniju primjenu, analizira podatke o slučajevima ubistava iz rodne perspektive (femicid) i definiše preporuke za dalje akcije usmjerene na sprečavanje femicida. U februaru 2012. godine, Agencija za ravnopravnost spolova Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je naručila pripremu prvog izvještaja o ubistvima žena u BiH u periodu od 2018. do 2020. godine, analizu uporedne prakse zemalja Zapadnog Balkana i pripremu prijedloga za uspostavljanje Femicid Watch-a u BiH, uključujući strukturu, zadatke i radnu metodologiju.

Ustav BiH integriše ključne međunarodne standarde ravnopravnosti polova, uključujući prvenstveno Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979), koja je po svojoj pravnoj prirodi direktno primjenjiva u BiH. Takođe su prisutni i drugi međunarodni ugovori koji su direktno primjenjivi u BiH jer čine sastavni dio Ustava BiH: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I-II (1977), Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966), Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957), Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961), Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984), Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987), Konvencija o pravima djeteta (1989), Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih porodica (1990), Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992) te Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994). Pored navedenih, potpisani su i ratifikovani i drugi međunarodni pravni akti i dokumenti čijom integracijom u domaći pravni okvir se stvara zakonska osnova kao vid opšte prevencije nasilja nad ženama i nasilja u porodici, pri čemu su naročito relevantne Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju, 1995 i Rezolucija UNSC 1325 Žene, mir i sigurnost, 2000.[37]

[33] Zakon o zabrani diskriminacije u BiH „Službeni glasnik BiH“,broj 59/09, 66/16.
[34] „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019.
[35] „Službene novine FBIH“, broj 28/13.
[36] „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, 7/ /2018
[37] Sunčica Đukanović, Ibid str. 10.

5. Zaključak

Korijen femicida se nalazi prije svega u kulturi kojom dominira rodna diskriminacija, inferiorni položaja žena u patrijarhalnom društvu i nejednaki odnosi moći, te s tim u vezi ne iznenađuje da poslije ubistva često slijedi i samoubistvo počinioca. Poražavajuće je saznati da je često kod slučajeva femicida okolina bila svjesna nasilja ali nije reagovala, što zbog tolerancije na nasilje u porodici, što zbog nepovjerenja u rad institucija, ali nekad i zbog straha od odmazde ako se sazna da su baš oni prijavili nasilje. Upravo su ti štetni rodni stereotipi o ulogama žena i muškaraca u našem društvu osnovni uzrok femicida, ali i drugih oblika nasilja nad ženama, što potvrđuje i Istanbulska konvencija. Sa druge strane, različite definicije pojma femicid utiču na teškoće prilikom prikupljanja i evidentiranja podataka o femicidu i homicidu od strane državnih organa i ustanova. Pored brojnih razloga, ova dva razloga su ključna kao potvrda da je veoma važno da se femicid izdvoji od drugih oblika ubistava i sprečava na osnovu posebnih mjera i strategija.

Bitno je shvatiti da uzrok femicida, kao ni nasilja nad ženama, nisu ni siromaštvo, ni obrazovni nivo, ni zloupotreba opojnih sredstava ili drugi problemi mentalnog zdravlja, a ni postojanje nelegalnog oružja – što se u BiH često navodi kao odgovor na visoku stopu nasilja – budući da se istovremeno ne dešava i zabrinjavajući broj drugih ubistava.

Nasilje nad ženama je jedan od čestih i dugotrajnih problema današnjice i nanosi brojne posljedice kako ženi/žrtvi tako porodici i društvu. Nasilje nije nešto što možemo ignorisati jer nasilje u velikoj mjeri utiče na naše živote i na kompletno društvo. Društvo mora u velikoj mjeri govoriti o postojanju nasilja nad ženama u porodici i treba više pažnje usmjeriti na prevenciju nasilja nad ženama u porodici.

6. Literatura

1. Ana Batrićević, (2016) *Krivičnopravna reakcija na femicid*, TEMIDA časopis Viktimološkog društva Srbije, , vol. 19, br. 3-4, Beograd. str. 431-451.

2. Caputi, J., Russell, D. (1992) Femicide: Sexist Terrorism against Women. U: J. Radford, D. Russell, (ur.) Femicide: The Politics of Woman Killing. New York: Twayne Publishers, str. 13–24.

3. Caputi J., Russell D., (1992) *Femicide: Sexist Terrorism against Women. U: J. Radford, D. Russell, (ur.) Femicide: The Politics of Woman Killing.* New York: Twayne Publishers, str. 13–24.

4. Carol Hagemann-White i Gorana Mlinarević, *Prikupljanje administrativnih podataka o nasilju nad ženama i nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini, prema standardima Istanbulske konvencije* ,Vijeće Evrope-Organizacija za ljudska prava.

5. Dubravka Šimonović, (2017) Međunarodnopravi okvir za uklanjanje rodno uvjetovanog nasilja nad ženama : CEDAW konvencija i Istanbulska konvencija (PowerPoint prezentacija). Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

   https://www.pravo.unizg.hr/ejp/courses/jeanmonnetmodule_eulawgender?@=7ejv#news_67586

6. Emira Tanović-Mikulec, Milan Mioković, Jasmina Ćosić Zlatan, Hrnčić Mirsada, Poturković Suvada Kuldija, (2009) *Priručnik za trening i edukaciju zdravstvenih radnika za postupanje u slučajevima nasilja u porodici/obitelji,* Federalno ministarstvo zdravstva, Sarajevo, str. 6.

7. Izabela Uradin,(2023) *Femicid kao oblik rodno uvjetovanog nasilja*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb. str. 10.

8. Istarživački centar Skupštine Crne Gore, *Femicid u krivičnom zakonodavstvu članica EU i Latinske Amerike*, Podgorica, 2023. str. 3

9. Jasmina Nalo,(2020) *Zaštita žena od nasilja u porodici u zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine*, magistarski rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo. str. 8.

10. Russell, D., Van de Ven, N.(1990) *Crimes against Women: Proceedings of the International Tribunal,* 3rd Edition. Berkeley: Russell Publicatio.

11. Russell, D. (2008) Femicide: Politicizing the Killing of Females. U: Strengthening the Understanding of Femicide – Using Research to Galvanize Action and Accountability. Washington, DC: PATH, the Inter-American Alliance for the Prevention of Gender based Violence (InterCambios), the Medical Research Council of South Africa (MRC), World Health Organization,

12. Russell, D., Van de Ven, N. (1990) Crimes against Women: Proceedings of the Internatio nal Tribunal, 3rd Edition. Berkeley: Russell Publicatio.

13. Simeunović Patić, B. (2003) Ubistva u Beogradu, Vojno izdavački zavod, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

14. Slobodanka Konstantinović Vilić Kosana Beker, *Femicid kao rodno zasnovano nasilje*, UN Women – Europe and Central Asia, https://eca.unwomen.org

15. Sunčica Đukanović, (2020) *Femicid i mehanizmi prevencijeu slučaju Bosne i He*rcegovine, Helsinški parlament građana Banjaluka, Banja Luka, str. 3

16. Vlatka Vidinić, (2022) *Pravni i institucionalni mehanizmi sprječavanja femicida: studije slučaja Francuske, Njemačke i Hrvatske,* Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, str. 1.

17. Weil, S, Corradi, C i Naudi, M. 2018. (2020) Femicide across Europe citirano prema Majda Halilović, *Potreba za jasnim i odlučnim djelovanjem u sprečavanju femicida*, Bilten Atlanske inicijative, br.1, 2020. str. 7

18. Željko Darija, (2021) *Procjena prvih deset godina Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 28 (2), Zagreb, str. 381-404.

19. Declaration on the Elimination of Violence against Women, UNGA Res 48/104, 20 December 1993. http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm

20. Declaration on the Elimination of Violence against Women, UNGA Res 48/104, 20 December 1993. http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm

21. Opća preporuka CEDAW Odbora CEDAW Br. 19, 1990, on violence against women, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm

22. Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, potpisana 11.05.2011. godine u Istanbulu a stupila je na snagu 01.08. 2014 godine. Dostupno na: https://rm.coe.int/168046246e (pristup 10.04.2018.god.). BiH je 7. 11. 2013.godine, ratifikovala Istanbulsku konvenciju.

23. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, „Službeni list SFRJ Međunarodni ugovori“ br. 7/1971. usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN 16.12.1966. (stupio na snagu 23.3.1976. u skladu sa čl. 49).

24. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH ("Službene novine Federacije BiH", broj 20/13)

25. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (“Službene novine BiH”, broj 16/03 i 102/09).

26. Zakon o ravnopravnosti spolova BiH -prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“, broj 32/10).

27. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH „Službeni glasnik BiH“,broj 59/09, 66/16.

28. „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019.

29. „Službene novine FBIH“, broj 28/13.

30. „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, 7/ /2018

31. „Službene novine Federacije BiH“, broj 20/13

32. Izvještaj: *Ubistvo žena u regiji Zapadnog Balkana 2021*., Projekat: „Institucionalizacija kvalitetnih usluga rehabilitacije i integracije za žene koje su preživjele nasilje“, koji je finansiran od strane Austrijske razvojne agencije (ADA) sredstvima Austrijske razvojne saradnje.

33. OSCE-ovo istraživanje o nasilju nad ženama u BiH: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/11/ Istra%C5%BEivanje-o-dobrobiti-i-sigurnosti-%C5%BEena-u-BIH_BOS.pdf

34. Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku žena u dobi od 18 do 74 godine. Obavljeno je ukupno 2.321 intervjua (Ukupan broj obavljen u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH).

35. https://www.gcfbih.gov.ba/

Doc. dr Danka Radivojević

Stručni rad
UDK 343.54/.55:364.63-055.2

NASILJE U PORODICI

Sažetak

Nasilje u porodici postaje predmet interesovanja subjekata javnog prava tek početkom XXI vijeka. Radi se o globalnoj pojavi koja je prisutna u svim društvima svijeta, a koja prema definiciji Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz 2011. godine označava „svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog i/ili ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, između bivših, odnosno sadašnjih, supružnika, odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli domaćinstvo sa žrtvom." Štiteći porodicu kao temelj i osnovnu ćeliju svakog društva, donijeti su mnogi međunarodni i domaći dokumeni koji posredno ili neposredno , definišu nasilje u porodici, te ga istovremeno zabranjuju i predviđaju preduzimanje adekvatnih mijera za sankcionisanje počinilaca ali i zaštitu žrtve nasilja u porodici. Bosna i Hercegovina, kao društvo, postala je tolerantna na razne vidove nasilja pa tako i porodično nasilje. Sve češće se u medijima ističu naslovi koji se odnose na počinjeno nasilje u porodici, a, na žalost, svjedoci smo i čestih smrtnih ishoda porodičnog nasilja. Shvatanje da se porodično nasilje tiče pojedinca i da treba da ostane u sferi privatnih odnosa unutar porodice, znatno otežava djelovanje subjekata javnog prava na suzbijanje ovog problema.

Ključne riječi: porodica, nasilje, nasilje u porodici, nasilje nad ženama, nasilje nad djecom, rodna ravnopravnost.

DOMESTIC VIOLENCE

Summary

Violence in the family became the subject of interest of public law subjects only at the beginning of the 21st century. It is a global phenomenon that is present in all societies of the world and which, according to the definition of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence from 2011, "represents any act of physical, sexual, psychological and/or economic violence" that occurs in a family or household, between former or current spouses or partners, regardless of whether the perpetrator shares a household with the victim.” Protecting the family as the foundation and basic cell of every society, many international and domestic documents have been adopted that directly or indirectly define domestic violence, and at the same time prohibit it and provide for taking adequate measures to sanction the perpetrator and protect the victim of domestic violence. Bosnia and Herzegovina as a society has become tolerant of various forms of violence, including domestic violence. More and more often, headlines related to domestic violence are highlighted in the media, and unfortunately, we are witnessing the frequent fatal outcomes of domestic violence. Realizing that domestic violence concerns the individual and that it should remain in the sphere of private relations within the family, makes it much more difficult for the subjects of public law to address this problem.

Keywords: family, violence, domestic violence, violence against women, violence against children, gender equality.

1. Uvod:

Porodica predstavlja kompleksan skup odnosa koji se javljaju unutar nje. Kako bi porodica činila zdravo okruženje za pravilan mantalni i psihički razoj svojih članova, ti odnosi treba da se temelje na uzajamnom poštovanju, ljubavi i razumijevanju. "U stručnoj literaturi najveća važnost za formiranje ličnosti pridaje se porodici, konkretno – odnosima u njoj i položaju koji dijete ima u porodici. Neće toliko smetati skladnom razvitku djeteta, smatra se danas, što nije dojeno, pa neće njegov razvitak ometatati ni stroga disciplina, ako dijete tu disciplinu shvati kao izraz brige za njega – koliko nebriga za dijete i loša atmosfera u porodici."[1]. Mnogi autori, pozivajući se na Frojda, ističu da je „dijete otac čovjeka" čime žele da iskažu međusobnu uslovljenost ličnosti odraslog čovjeka i njegovog ranog djetinjstva. I ne samo rano djetinjstvo, nego i kasniji period razvoja djeteta, kroz pubertet i adolescenciju, znatno utiče na formiranje ličnosti odrasle osobe. Uzroci javljanja društveno nepoželjnog ponašanja kao što je agresija i posesivnost, nastaju prvenstveno unutar porodice, usljed međusobno poremećenih i nezdravih odnosa. Osim toga, nisko obrazovanje, siromaštvo porodice, prihvatanje uvjerenja o većim pravima muškaraca, zloupotreba alkohola i narkotika, dominacija muškarca u odnosu na ženu, tolerantan odnos društva prema nasilju, kao i neefikasne institucije u borbi protiv nasilja u porodici mogu da dovedu do pojave nasilja između partnera ili nasilja nad djecom unutar porodice. Ne smatra se svaki od ovih faktora direktnim uzročnikom devijantnog ponašanja, ali najčešće kumulacija tih uzroka dovodi do poremećaja ličnosti i ispoljavanja nasilja i agresije.

I Bosna i Hercegovina spada u red država čije je društvo tradicionalne, a shvatanja zasnovana na predrasudama i rodnim stereotipima. Duboko ukorijenjene patrijarhalne norme koje promovišu mušku dominaciju nad ženom i djecom, kao mentalno nasljeđe prošlog vremena, i danas se ispoljavaju u svakom obliku društvenog života. Nasilje u porodici se u dobroj mjeri posmatra kao stvar privatnog života pojedinca, pa kao takvo treba da ostanu u privatnoj sferi i da se rješava unutar porodice.

2. Evropsko pravo o nasilju u porodici

U evropskom pravu, zaštita porodice posmatra se kroz konvencije koje proklamuju osnovna ljudska prava, porodično pravo, socijalu zaštitu, pravo na privatnost, zaštitu prava djeteta. Osnovni izvor evropskog prava jeste Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda[2] iz 1950 godine koja ne sadrži definiciju porodice. U članu 8 ove Konvencije garantuje se zaštita privatnog i porodičnog života koji obuhvata i šire odnose od bračnih odnosa i odnosa roditelja i djece. Zabranjuje se vlastima da se miješaju u privatni i porodični život pojedinaca, osim ako to nije radi zaštite javnog interesa i zaštite prava i sloboda drugih. Ovom odredbom se dozvoljava intervencija države, odnosno njeno miješanje u pravo na dom, prije svega kada je to u interesu „zaštite prava i sloboda drugih", odnosno u konkretnom slučaju žrtve nasilja. Dozvoljava se, dakle, miješanje javne vlasti i kada je takvo miješanje predviđeno zakonom, odnosno konkretno u Bosni i Hercegovini Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici. Citiranu odredbu Bosna i Hercegovina, kao i većina drugih država, iskoristila je da svojim zakonodavstvom inkriminiše nasilje u porodici, te da Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici

[1] Rot Nikola, „Opšta psihologija „ Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004, str 330

[2] Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda je pravni akt Savjeta Evrope koji je donesen 4. Novembra 1950 godine u Rimu. Stupila je na snagu 3. septembra 1953 godine. Do sada je konvenciju ratifikovalo 47 država Evrope a Bosna i Hercegovina je Konvenciju ratifikovala 12.07.2002. godine a Ustavom se proklamuje njena direktna primjena.

propiše zaštitne mjere koje se mogu izreći počiniocu nasilja u porodici u cilju zaštite žrtava nasilja i sprječavanja teških posljedica za žrtve nasilja u porodici.

Evropsko pravo se snažno zalaže za borbu protiv svih oblika nasilja, uključujući nasilje u porodici, i promoviše jednakost i zaštitu prava svih građana. Regulativa i specifične mere koje se odnose na nasilje u porodici variraju od države do države članice, ali postoji nekoliko ključnih instrumenata i inicijativa na nivou EU koji usmjeravaju i podržavaju nacionalne napore u borbi protiv ovog problema.

Osim već pomenute Evropske konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja predstavlja okvir za dalju razradu zaštite ljudskih prava, osnovni dokument koji se bavi direktno nasiljem u porodici jeste Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Poznata je kao Istanbulska konvencija jer je donesena u Istambulu 11.maja 2011. godine. Osnovni ciljevi Konvencije odnose se na zaštitu žena od svih vidova nasilja i sprjejčavanje, procesuiranje i eliminiranje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, promovisanje suštinske jednakosti između žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena, izradu politike i mjera zaštite i pomoći svim žrtvama nasilja i pružanje podrške i pomoći organizacijama i organima unutrašnjih poslova u eliminisanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencija obavezuje zemlje potpisnice da usvoje konkretne zakonske i druge mjere za sprječavanje nasilja, zaštitu žrtava i krivično gonjenje počinioca. U samoj preambuli Konvencije, kao osnovni uzrok nasilja u porodici prepoznato je da je „nasilje nad ženama manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca, koji su doveli do dominacije i diskriminacije muškaraca nad ženama, kao i do sprječavanja napredovanja žena u punoj mjeri“. Pozivaju se članice da preduzmu neophodne mjere za promovisanje promjena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca kako bi se iskorijenile predrasude, običaji, tradicije i druge prakse koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca, kao i da preuzmu sve neophodne zakonodavne odnosno druge mjere za prevenciju svih oblika nasilja.

Za žrtve nasilja u porodici bitna je i Direktiva[3] Evropskog parlamenta o pravima žrtava, odnosno o uspostavljanu minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dijela, uključujući i žrtve nasilja u porodici. Direktiva je donijeta 25.10.2012. godine, a na snagu je stupila dvadeset dana nakon donošenja. Države članice su obavezne osigurati da žrtve imaju pristup potrebnoj podršci i zaštiti, kao što su skloništa za žrtve i pravna pomoć.

Na nivou Evropske Unije donijete su i strategije koje se odnose na zaštitu žrtava nasilja u porodicu, te prvenciju i procesuiranje samog nasilja. Neke od njih su Strategija za rodnu ravnopravnost 2020-2025 i Strategija o pravima žrtava. Njima se jačaju napori u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja, a uključuju i mjere za poboljšanje prikupljanja podataka o nasilju, jačanje podrške žrtvama, i promovisanje saradnje između država članica.

Bitan istrument koji žrtve nasilje imaju na međunarodnom nivou jeste mehanizam uzajamnog priznavanja zaštitnih mijera. Radi se o Evropskom nalogu za zaštitu koji omogućava da se mjere zaštite, izdate u jednoj državi članici, primenjuju i u svim ostalim državama članicama EU. To znači da, na primjer, ako je žrtvi nasilja u porodici u jednoj državi članici izrečena zabrana prilaska počiniica, ta zabrana će biti priznata i primijenjena u bilo kojoj drugoj državi članici u koju žrtva putuje ili se preseli.

[3] Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. oktobra 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP („Direktiva o pravima žrtava”)

Pozivajći se na međunarodne konvencije, svaka država članica Evropske Unije ima sopstvene zakane i mehanizme za borbu protiv nasilja u porodici. Oni uključuju specijalizovane policijske jedinice, programe za edukaciju i prevenciju, kao i usluge podrške i zaštite za žrtve. Pored toga, postoji mnoštvo nevladinih organizacija koje djeluju na lokalnom i nacionalnom nivou širom EU, pružajući dodatnu podršku i resurse žrtvama nasilja u porodici.

3. Zakonska regulativa u Bosni i Hercegovini

Nasilje u porodici prepoznato je u posljednjim decenijama kao vid kršenja ljudskih prava i kao ozbiljan problem u Bosni i Hercegovini. Da bi se na taj problem moglo djelovati, bilo je neophodno da se problem inkriminiše, odnosno da se nasilje u porodici iz privatne sfere prebaci i u javnu sferu tako što će se javnoj vlasti dozvoliti u uplitanje u privatni život pojedinca sa ciljem sprječavanja nasilja, sankcionisanja počinioca i pomoći samoj žrtvi.

U Bosni i Hercegovini, borba protiv nasilja u porodici regulisana je kroz nekoliko pravnih instrumenata i zakona na entitetskom nivou, jer Bosna i Hercegovina ima složenu administrativnu strukturu koja obuhvata dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, te Brčko Distrikt kao posebnu administrativnu jedinicu. Svaki od ovih entiteta ima svoj pravni okvir za borbu protiv porodičnog nasilja.

Bosna i Hercegovina je tek reformom krivičnog zakonodavstva nasilje u porodici definisala kao krivično djelo, pa je tako u Republici Srpskoj nasilje u porodici propisano kao krivično djelo Krivičnim zakonom Republike Srpske usvojenim 2000. godine, a u sklopu iste reforme i Federacija Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine su svojim krivičnim zakonima, usvojenim 2003. godine, propisali nasilje u porodici kao posebno krivično djelo.

Osnov za donošenje ovih zakona proizilazi iz mnogobrojnih međunarodnih dokumenata u kojima se porodično nasilje izdvaja kao poseban vid kršenja osnovnih ljudskih prava, a kojima se od država potpisnica zahtijeva da donesu zakone koji nasilje u porodici tretiraju kao krivično djelo i da uspostave mehanizme zaštite koji će na adekvatan način moći da zaštite žrtvu nasilja i da joj pruže ekonomsko ili moralno obeštećenje.

U Krivičnom zakonu Brčko distrikta[4], XX glava odnosi se na djela protiv braka i porodice. Članom 218 Zakona propisana je kazna za izvršioca djela pa tako: „Ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili duševno zdravlje člana svoje porodice, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.“[5] Kazna dalje zavisi od okolnosti izvršenja dela, pa ako je djelo učinjeno upotrebom oružja ili u prisustvu djeteta, isključuje se mogućnost izricanja novčane sankcije i može se izreći kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. Ukoliko je došlo do teške tjelesne povrede člana porodice, izreći će se kazna zatvota do pet godina, a ukoliko je nastupila smrtna posljedica, onda do 15 godina. Dakle, prema Krivičnom zakonu Brčko distrikta, nasilje u porodici je krivično djelo koje je kažnjivo novčanom kaznom ili kaznom zatvora, a nasilje u porodici koje je uzrokovalo smrt žrtve koja je prethodno zlostavljana, kažnjivo je kaznom dugogodišnjeg zatvora.

Skupština Brčko distrikta usvojila je 14.marta 2024. godine Zakon o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Ovom izmjenom uvedena su nova krivična djela, a postojeća izmijenjena u skladu s Istanbulskom konvencijom o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koju je Bosna i Hercegovina usvojila 2014. godine**.** Značajne izmjene predstavlja uvođenje novih krivičnih dijela kao što su genitalno

[4] https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Krivic--ni%20zakon%20Brc--ko%20Distrikta%20BiH/05B19-20%20Krivic--ni%20zakon%20-precisceni%20tekst.pdf

[5] Član 218, stav 1 Krivičnog zakona Brčko distrikta

sakaćenje ženskih spolnih organa, prisilna sterilizacija, proganjanje, psihičko nasilje, polno uznemiravanje i prisilno sklapanje braka.

Nedostatak procesuiranja počinilaca nasilja u porodici kao krvičnog djela jeste sporost samog postupka. Procedura koja podrazumjeva put od prijave djela, preko sprovođenja istrage, podizanja optužnice, te toka samog postupka do konačne presude, može da ima negativan uticaj na žrtvu. Kako bi se ti nedostaci uklonili i kako bi žrtva dobila efikasnu i pravovremenu zaštitu, entitetski parlamenti su donijeli zakone o zaštiti od nasilja u porodici. Osnovna svrha ovog zakona je da se pruži hitna zaštita žrtvama nasilja u porodici dok se ne okonča krivični postupak za krivično djelo nasilja u porodici. Takođe, cilj tih zakona jeste da pruže jasnu definiciju nasilja u porodici, uključujući fizičko, seksualno, psihološko i ekonomsko nasilje, da uvedu pravne mehanizme za zaštitu žrtava nasilja, da definišu kazne za počinioce nasilja, odnosno osoba koje su bile u obavezi da nasilje prijave, kao i to da promovišu svijest o problemu nasilja u porodici i potrebi za njegovim sprječavanjem.

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske[6] i Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Federacije[7] BiH, nasilje u porodici se uvijek tretira kao krivično djelo u skladu sa Krivičnim zakonima tih entiteta. Takvo opredjeljenje je u skladu sa međunarodnim standardima koji svrhu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici pripisuju isključivo izricanju zaštitnih mijera koje služe da pruže pomoć žrtvi, bez obzira na tok nekog drugog postupka. Prema međunarodnim standardima, zaštitne mjere i Zakoni o zaštiti nisu predviđeni kao oblik sankcije koji se izriče počiniocu.

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta[8] uvedena je mogućnost da se djela nasilja u porodici procesuiraju i kao prekršaj. Zakon je donijet 2018. godine, a poražavajući je podatak da je prva i jedina zaštitna mjera koja je izrečena prema ovom zakonu, izečena u decembru mjesecu 2023. godine.

Prema svim entitetskim Zakonima o zaštiti nasilja u porodici, nasilje postoji ukoliko postoji osnov sumnje da je član porodice ili porodične zajednice izvršio radnje fizičkog, seksualnog, psihičkog i/ili ekonomskog nasilja, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičke, seksualne, psihičke i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice ili porodične zajednice. Radnje nasilja u porodici, podrazumjevaju: primjena sile na fizički ili psihički integritet člana porodice, postupanje koje može izazvati opasnost da će prouzrokovati fizičku ili psihičku bol, prouzrokovanje straha ili lične ugroženosti ili povrede dostojanstva člana porodice ili porodične zajednice ucjenom ili drugom prinudom, verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja, seksualno nasilje, onemogućavanje pristupa zdravstvenoj zaštiti i njezi, praćenje i svi drugi slični oblici uznemiravanja, namjerno oštećenje ili uništenje imovine člana porodice, uskraćivanje ili oduzimanje prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili držanje člana porodice ili porodične zajednice u odnosu zavisnosti ili podređenosti, vaspitanje djece na način ponižavajućeg postupanja, oduzimanje djece ili izbacivanje iz stana, iscrpljivanje radom, izgladnjivanjem, uskraćivanjem sna ili neophodnog odmora, nepridržavanje odluke nadležnog organa kojom je utvrđen lični kontakt djece sa roditeljima, zadržavanje putne isprave ili nekog drugog dokumenta člana porodice ili porodične zajednice, nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja, svaka druga radnja koja predstavlja nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici.

[6] Službeni glasnik Republike Srpske, br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019
[7] Službene novine FBiH, br 20/2013, 75/21
[8] Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 7/2018

U Brčko distriktu radnja nasilja koja ne sadrži obilježja krivičnog djela predstavlja prekršaj, ukoliko je to: prijetnja nanošenjem tjelesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, prijetnja oduzimanjem djece ili izbacivanjem iz stana člana porodice, iscrpljivanje radom, izgladnjivanjem, uskraćivanjem sna ili neophodnog odmora članu porodice, odgoj djece na način ponižavajućeg postupanja, uskraćivanje sredstava za egzistenciju članu porodice, uskraćivanje prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili držanjem člana porodice u odnosu zavisnosti ili podređenosti, prijetnjom ili nedavanjem sredstava za život ili drugim oblicima ekonomske dominacije, verbalni napad, psovanje, nazivanje pogrdnim imenom ili vrijeđanje člana porodice na drugi način, ograničavanje slobode komuniciranja člana porodice s članovima porodice ili drugim licima, oštećenje, uništenje ili prometovanje zajedničke imovine ili imovine u posjedu, kao i oštećenje ili uništenje imovine u vlasništvu ili u posjedu drugog člana porodice, odnosno pokušaj da se to učini, uhođenje člana porodice, prouzrokovanje straha, poniženja, osjećaja manje vrijednosti i druge radnje nasilja u porodici koje ne sadrže obilježja krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Smatra se da je prekršaj učinjen ako je radnja nasilja u porodici izvršena jednom ili više puta, a određena je trajnim glagolom[9]. Nedostatak ovog rješenja je to što se prekršajna djela smatraju se manje ozbiljnim, a procesuiranje nasilja u porodici kao prekršajnog djela može obezvrijediti i minimizirati ozbiljnost koju nasilje u porodici ima.

U postojećem pravnom okviru u Bosni i Hercegovini, pravna kvalifikacija djela nasilja u porodici, bilo kao prekršaja, ili krivičnog djela, u skladu je s opšteprihvaćenim shvatanjem pojma krivičnog djela, koji se navodi u međunarodnim dokumentima.

Odmah nakon saznanja da je počinjeno nasilje u porodici ili ukoliko postoje osnovi sumnje da je počinjeno nasilje, članovi porodice, subjekti zaštite[10], kao i zaposleni u obrazovnim, socijalnim i zdravstvenim ustanovama, i svaki drugi građanin dužni su da nasilje prijave policiji. Neprijavljivanjem počinjenog nasilja čini se prekršaj za koji se može izreći novčana kazna licu koje nije prijavilo nasilje. Ovo se ne odnosi na žrtvu nasilja koja ima pravo da podnese prijavu za nasilje, ali ne i obavezu istog.

Razlika u zakonskoj regulativi unutar Bosne i Hercegovine, postoji već u procesuiranju djela. U entitetima, policajski službenik podnosi prijavu sa procjenom rizika javnom tužiocu na dalje delovanje, dok u Brčko distriktu mora da se izvrši slobodna procjena da li se radi o prekršaju ili o krvičnom djelu. Prekršaj dalje ne podrazumijeva učešće tužioca. U takvim slučajevima, policija podnosi prijavu direktno sudiji za prekršaje u prekršajnom odjelu osnovnog suda. Neriješeno je i pitanje kriterijuma za procjenu rizika, odnosno ne postoje jasne instrukcije na osnovu kojih policija i službeno lice, koje zaprimi prijavu, može sa sigurnošću da kvalifikuje slučaj kao prekršaj ili kao krvično djelo.

Policijski službenici, centar za socijalni rad ili žrtva nasilja u porodici, mogu da, uz prijavu, podnesu prijedlog za izricanje hitnih zaštitnih mijera radi otklanjanja neposredne opasnosti po fizički i psihički integritet, radi sprječavanja ponavljanja nasilja i garantovanja sigurnosti žrtve. Mjere zaštite izriče Osnovni sud najkasnije u roku od 24 sata od zaprimljene prijave, a mjere koje se mogu izreći su udaljenje učinioca nasilja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora ili zabrana približavanja i kontaktiranja učinioca nasilja sa žrtvom nasilja u porodici.

---

[9] Član 5 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta.

[10] Subjekti zaštite su: Policija Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Kancelarija za pravnu pomoć Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge, Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, zdravstvene ustanove i druge specijalizovane organizacije (tipa udruženja za zaštitu žena, za ravnopravnost polova i sl.), član 7 Zakona o zaštiti od nasilja Brčko distrikta.

Centar za socijalni rad, odnosno služba socijalne zaštite, uz asistenciju policije, može, uz prethodni pristanak žrtve nasilja u porodici, radi obezbjeđenja fizičke zaštite i ostvarivanja prava i interesa žrtve, donijeti rješenje o privremenom zbrinjavanju žrtve u sigurnu kuću. Sigurna kuća predstavlja posebnu mjeru podrške kojom se obezbjeđuje siguran smještaj i pomoć žrtvama nasilja u porodici, koju može realizovati pravno lice.[11]

Osnovna svrha zakona o zaštiti od nasilje u porodici jeste da se pruži zaštita žrtvama nasilja do okončanja krivičnog tj. prekršajnog postupka. Iako je tanka linija razlikovanja između zaštite za žrtve i sankcija protiv počinilaca, zaštitne mjere trebalo bi smatrati posebnim oblikom pravne zaštite, koja je namijenjena isključivo žrtvama, a njihovo izricanje trebalo bi biti odvojeno od ma kojeg postupka u kojem se odlučuje o odgovornosti počinilaca. Zaštitne mjere koje se mogu izreći su:

1) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor,
2) zabrana približavanja žrtvi nasilja,
3) zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju,
4) obavezan psihosocijalni tretman,
5) obavezno liječenje od ovisnosti,
6) privremeno lišenje slobode i zadržavanje. (prema Zakonu FBiH).

Nadležni sud može učiniocu nasilja izreći jednu ili više zaštitnih mijera kad postoje uslovi za njihovo izricanje.

Na izvršioca krivičnog djela nasilja u porodici u Republici Srpskoj i Fedraciji Bosne i Hercegovina, kao i u Brčko distriktu, primjenjuju se kaznene odredbe krivičnog zakona tih entiteta. U Brčko distriktu, prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, izvršioca je moguće kazniti i prekršajno. Novčanom kaznom u iznosu od 300 KM do 900 KM kaznit će se za prekršaj počinilac nasilja u porodici koji izvrši radnju nasilja, a za ponovljeno djelo novčana kazna iznosi od 1000 KM do 1500 KM. Prema svim entitetskim Zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, prekršajno odgovaraju lica koja ne prijave nasilje u porodici ili na drugi način ne ispoštuju obavezu koju su imala prema zakonu. U tim prekršajnim postupcima može im se izreći novčana kazna. Izuzetak postoji u Zakonu o prekršajima Republike Srpske gdje je propisano da se kazna zatvora može propisati za one prekršaje čijim bi izvršenjem mogla nastati opasnost za život i zdravlje ljudi ili bi se teže narušio javni red i mir, kao i za prekršaje nasilja u porodici ili na sportskim priredbama.[12]

Osim Krivičnih zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, oblast nasilja u porodici regulisana je i Porodičnim zakonima entiteta, Zakonima o socijalnoj zaštiti, Zakonima o dječijoj zaštiti, kao i akcionim planovima i strategijama za borbu protiv nasilja koje se donose na nivou entiteta.

[11] Na teritoriji BiH postoji osam sigurnih kuća. To su: "Udružene žene" iz Banjaluke, "Lara" iz Bijeljine, "Budućnost" iz Modriče, "Fondacija lokalne demokratije" iz Sarajeva, "Žena BiH" iz Mostara, "Medika" iz Zenice, "Žene sa Une" iz Bihaća, te "Vive žene" iz Tuzle.
[12] Član 42 Zakona o prekršajima Republike Srpske („Sl. Glasnik RS", br. 19/2021-odluka US i 90/2023.)

4. Statistički podaci:

Na nivou Bosne i Hercegovine:

Tabela 1:

2021			2022	
počinioci	žene	muškarci	žene	muškarci
prijavljeni	212	2017	215	2020
optuženi	47	806	51	749
osudjeni	29	672	2	679

-Tabela 1 prikazuje broj prijavljenih, optuženih i osuđenih izvršilaca nasilja u porodici prema polu u 2021. i 2022. godini.[13]

Na nivou Brčko distrikta:

Tabela 2:

godina	2019	2020	2021	2022	2023
prijave	24	7	16	16	24
optužnice	9	8	4	7	15
presude	22	14	12	9	16
oslobadjajuće	1	0	1	0	1
novčana kazna	1	1	1	2	1
uslovna osuda	17	10	6	4	6
zatvorska kazna	3	4	4	3	8

-Tabela 2 prikazuje broj podnijetih krivičnih prijava i broj procesuiranih predmeta te pregled izrečenih sancija po godinama. [14]

Ako govorimo o prekršajima, policijski službenici Policije Brčko distrikta BiH su u prvih deset mjeseci 2023. godine po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta BiH postupali u 26 slučajeva od kojih je 21 rezultirao podnošenjem zahtjeva Osnovnom sudu Brčko distrikta BiH za pokretanje prekršajnog postupka.

U 2022. godini postupano je u 17, dok su za isto razdoblje 2021. godine postupali u 24 slučaja, a svi su rezultirali podnošenjem zahtjeva Osnovnom sudu Brčko distrikta BiH za pokretanje prekršajnog postupka.[15]

[13] „Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini“, Temtski bilten Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2023.

[14] https://jt-brckodistriktbih.pravosudje.ba/vstvfo/S/117/kategorije-vijesti

[15] https://policijabdbih.gov.ba/index.php/hr/aktuelnosti/saop%C5%A1tenja-za-javnosti?start=55

5. Zaključak

Nasilje u porodici je ozbiljan društveni problem koji pogađa pojedince bez obzira na starost, pol, socijalni status ili nacionalnost. Pogađa sve zemlje svijeta, uključujući i Bosnu i Hercegovinu.

Predstavlja kompleksan fenomen čiji uzroci mogu biti raznovrsni, uključujući ekonomske pritiske, stres, zloupotrebu alkohola ili droga, ali i duboko ukorijenjene patrijarhalne norme i vrijednosti koje promovišu mušku dominaciju nad ženama i djecom. Posljedice za žrtve su često teške i dugotrajne, uključujući fizičke povrede, psihičke traume, osjećaj izolacije, smanjenu sposobnost za rad i zaradu, te u nekim slučajevima čak i smrt. Zbog privatne prirode porodičnog života, ovaj problem je posebno osjetljiv jer žrtve često oklijevaju da prijave nasilje i potraže pomoć.

Do prelaska problema nasilja u porodici iz privatne u javnu sferu došlo je iz više razloga, koji su često povezani sa socijalnim, ekonomskim, kulturnim i pravnim aspektima društva. Razvojem društva došlo je do povećanja svijesti o pravima pojedinca. Obrazovanje, aktivizam i razne kampanje koje su vođene u smijeru podizanja svijesti, doprinijeli su razumijevanju nasilja u porodici kao ozbiljnog duštvenog problema koji zahtijeva javnu i institucionalnu intervenciju. Pod uticajem međunarodnog prava i konvencija za zaštitu ljudskih prava, mnoge zemlje unaprijedile su svoje zakonske okvire, te nasilje u porodici inkriminasele kao krivično djelo uz uspostavljanje dodatnih mehanizama pomoći žrtvi. Veliku ulogu u suzbijanju ovog problema imaju i nevladine organizacije koje često vrše pritisak na vlasti i institucije da preduzmu konkretne korake za borbu protiv nasilja u porodici. Oni pružaju podršku žrtvama, organizuju obrazovne programe i kampanje, te lobiraju za promjene u politici i praksi. Smanjenju tolerancije na nasilje doprinose i mediji i društvene mreže, koje često imaju problem sa pronalaženjem balansa između zadiranja u privatnu sferu pojedinca i širenja informacija masovnoj populaciji.

Prije reforme krivičnog zakonodavstva, samo su se rijetke nevladine organizacije bavile pružanjem pomoći i podrške žrtvama. Inkriminacijom nasilja u porodici ovim problemom sve više se počinju baviti i institucije države, u okviru svojih nadležnosti, kao subjekti zaštite ljudskih prava. Osim represivno, donošenjem zakona kojima se propisuju kazne za izvršioce krivičnog tj. prekršajnog djela, radi se i na suzbijanju nasilja, preventivno davanjem jasnog upozorenja da je to neprihvatljivo ponašanje koje društvo neće tolerisati.

Inkriminisanje nasilja u porodici ima za cilj da sankcioniše i spriječi porodično nasilje koje se najčešće ispoljava kao nasilje u braku. Manifestuje se kao ispoljavanje moći nad žrtvom, a može da podrazumijeva psihičko, fizičko i ekonomsko zlostavljanje. Bilo koji od ovih pojavnih oblika ukazuje na povređivanje i ugrožavanje sigurnosti i odnosa povjerenja unutar porodice. Osnovni cilj pravnog sistema u ovom kontekstu je da obezbijedi efikasne mehanizme zaštite za žrtve i da promoviše pravdu i sigurnost unutar porodičnog okruženja.

Trenutno, najveći problem je to što znatan broj slučajeva nasilja u porodici ostaje neprijavljen. Razloga za to je mnogo i kreću od toga da, prvenstveno, žrtva ne prijavljuje nasilje smatrajući da je problem prolazan i privremen, zatim zbog bojazni od osude okoline, zbog straha od sekundarne viktimizacije, ali i zbog nepovjerenja u državni sistem koji bi trebao da pruži zaštitu.

Iz svega navedenog, jasno je da je nasilje u porodici kompleksan problem na koji treba djelovati sa više frontova. Potreban je sveobuhvatan pristup koji uključuje prevenciju, edukaciju i rehabilitaciju, a ne samo pravne mjere. Samo multisektorski odgovor na nasilje u

porodici povećava nivo sigurnosti i podrške žrtvama kroz jednu efikasnu, direktnu i dosljednu mrežu usluga.

Bosna i Hercegovina je preduzela korake ka poboljšanju zakonskog okvira za borbu protiv nasilja u porodici. Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici postoje na entitetskom nivou, kako u Federaciji Bosne i Hercegovine tako i u Republici Srpskoj, te na nivou Brčko Distrikta. Ovi zakoni predviđaju mjere zaštite žrtava i sankcionisanje počinilaca, ali i mehanizme za prevenciju i edukaciju. Takođe, u Bosni i Hercegovini postoji nekoliko organizacija i inicijativa koje pružaju podršku žrtvama nasilja u porodici, uključujući sigurne kuće, besplatnu pravnu pomoć, psihološku podršku i druge oblike pomoći. Međunarodne organizacije, kao što su UN i EU, takođe pružaju podršku kroz različite projekte usmjerene na borbu protiv nasilja u porodici.

Važno je nastaviti s radom na jačanju zakonskog okvira, edukaciji javnosti i profesionalaca, kao i pružanju podrške žrtvama. Takođe, potrebno je raditi na promjeni društvenih normi i stavova koji doprinose perpetuaciji nasilja. Svako ima pravo na život bez nasilja i straha, a borba protiv nasilja u porodici je korak ka ostvarivanju tog cilja.

LITERATURA

- Cvejić-Jančić, Olga „*Brak i razvod izmedju prošlosti i budućnosti*“, Zbornik radova Pravnog Fakulteta, Novi Sad 2009
- Enver Đuliman, Gunner M. Karlsen „Uvod u ljudska prava“, Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003
- Kovaček-Stanić, Gordana „ Porodičnopravna zaštita deteta od nasilja” naučni rad, Tematski zbornik, Pravni fakultet, Novi Sad, Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad,
- Mušić, Safet, *„Nasilje u porodici kroz pravni okvir u Bosni i Hercegovini“* Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru br. XXVI., 2018.
- Rot Nikola, „*Opšta psihologija* „ Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Poznata je kao Istanbulska konvencija
- Zakon o prekršajima Republike Srpske (Sl. Glasnik RS, br. 19/2021-odluka US i 90/2023.)
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Brčko distrikta (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 7/2018)
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH (Službene novine FBiH, br 20/2013, 75/21
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019)

Publikacije:

- *„Analiza stvarnog stanja u smislu izricanja ili neizricanja zaštitnih mjera iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine“,* Udruženje žena sudija u Bosni i Hercegovini, sarajevo 2012 godine.
- *„Postupanje u slučajevima nasilja u porodici“*, Multisektorski odgovor, Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2018. GODINE
- *„Priručnik za postupanje u slučajevima rodnozasnovanog i seksualnog nasilja nad ženama i djecom : za policiju, tužitelje i sudije“,* Zemlja djece u BiH, Tuzla 2018. godina
- *„Protokol o saradnji i postupanju u slučaju nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Brčko distriktu BiH“*
- *Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija*, OSCE, Juli 2009. godine

LLD Snezana Radovanovic, PhD[1]

Stručni rad
UDK 343.988:343.62-057.16

VIOLENCE AND HARASSMENT AT WORK

Abstract
The ancient form of violence in human society is war, and it hasn't stopped yet. On the contrary, its new form has been developed nowdays, like terrorist attacks. Besides, violence is evrywhere arround us, even in the world of work. (different forms of harrasment). Therefore, violence and how to prevent societies from it is the subject of numerous international conventions and reccomended practices. As there is a certain relation between violence and fear, the prevention of violent future exists in creating safety in society, environment, institutions, families and for individuals. The first step in the battle against any form of violence and harassment in the world of work is to define it, as it has been done in Violence and Harassment Convention No. 190 and its accompaning Recommendation (No.206), 2019, by ILO, which comprises responsibility for violence and harassment at work regardless of the intent and source, as it is unacceptable (zero tolerance). Convention No. 190 places obligations on governments to develope national laws, preventing violence and harassment in the world of work and on employers, as well, to take proactive steps to prevent violence and harassment. Serbian government fulfiled such an obligation by bringing lex specialis - Law on prevention of harassment at work, in 2010. Violations of the obligations on employers may result in law suits, litigation or claims for compensation by victims. Increased litigation costs for employers could even affect the results of productivity. Therefore, the employers have to be proactive to eliminate such costs and goverments have to afford legal base for it. It is necessary to change the culture in society and workplace and create a working environment free from violence and harassment. Risk management system is in charge at employers' for creating a world of work free from violence and harassment and for changing the culture at workplace. The origins of violence could be within the family as the *internal violence* (domestic violence), but it could be external violence and harassment. It is very important to establish complaints mechanism and reporting procedure by employers. Nevertheless, in many legal system there is the posibility of court procedure if party is not satisfied with reporting procedure established by employer or in other cases in relation to this. It is very important to act promptly upon each complaint and report, and to be neutral in solving the complaint, while protecting complainants at the same time. It is of utmost importance to ensure victims and complainants feel confidentality during the whole reporting procedure.

Key words: violence, fear, harassment, working environment, domestic violence, external violence;

[1] Megatrend Univerzitet, Pravni fakultet u Beogradu

I Introduction

Ancient societies has been expirienced one of the oldest forms of violence – war, but this form of violence has not been expelled from the human society yet. On the contrary, it has been increasing daily. The similar, but more dangerous form, which has been developed especially nowdays is – terrorist attacks. International, global society put strong efforts to stipulate mechanisms of responsibility for each party in attack and prevent negative consequences in relation to this. There are numerous international organizations and their conventions treating this subject, at first place, United Nations (UN) and its Conventions, and among them, also, Geneva and Hague war conventions.[2] Besides violence in war and terrorist attacs, very often form of violence is related to work (different forms of harrasment). International Labor Organization (ILO) has been contributed a lot in this area by its Conventions and recommended practice and guide books. Violence is evrywhere arround us. «We live in fearful times.» We all have political concerns and worries about environment, how to feed children and ourself, how to make payments for a loan etc. We are (...) «bombarded with information as and when it occurs» and we expirience in real time via media (social and mainstream) terrorist attacs or some disasters or catastrofies, both man made or natural. (...) «It could be true to say we are all frightened all the time» and (...) «we are, in fact, much more likely to react extremely where under threat, if we experienced threats repeatedly.» If it is so, (...) «we are all going to have to find a way to continue to live with constant threat to our existance.» Therefore, (...) «*the prevention of violent future exists in creating safety*» in society, environment, institutions, families and for individuals».[3] Violence has been present in human society, changing its forms. Whatever clasification is observed, whatever form it takes, it negatively affects individuals, their families, institutions and, at the end of the day, the whole society. Technology development brings new forms of violence sometimes, but the world's progress could not be stopped, and people have to learn to carry on with the potential endanger of their lives, «if they are lucky enough that it is still not their reality». As there is *certain relation between violence and fear*, which shapes dinamics of individuals and society, it could be observed that (...) «it is complex interplay between those two elements» and it is deeple rooted in psihological, social and cultural factors.[4]

II Definition of violence and harassment in the world of work

Violence and harassment at work is wide spread all over the world and too many people continue to be exposed to numerous situations where workers, employers and other people are threatened, bullyed, attacked or assaulted at work. Any form of violence and harassment

---

[2] Vidi

«Legislative Guide to the universal Anti-Terrorism Conventions and Protocols», prepared by the UN Office on Drugs and Crime, (International Convention for the Supression of Terrorist Bombings/19797/, International Convention for the Supression of the Financing of Terorissm /1999/ etc.), str..2,3 https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/explanatory_english2.pdf 08.01.2024.

«Geneva conventions» (four treaties and additional protocols) https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_Sun 06.01.2024.

«Hague Conventions of 1899 and 1907» https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/the-hague-conventions-of-1899-article/3/the-hague-conventions-of-1899-and-1907/ 06.01.2024.

[3] «How are fear and violence connected» https://welldoing.org/article/how-are-fear-and-violence-connected 15.12.2023.

[4] «The Interwined Relationship of Violence and Fear – Medium» www.google.com/search?q=relation+between+fear+and+violence&ie=ulf-8&=ulf-8&client=firebox-b-ab 15.12.2023.

challenges the safety, health and wellbeing of all persons and might bring physical and mental harm to them. Employers, therefore, not only have duty, but interest also, to create a world of work free of any form of violence and harassment. Otherwise, their productivity and reputation could be endangered by harm or other negative impacts of the violence and harassment.[5]

The first step in the battle against any form of violence and harassment in the world of work is to define it, and starting point is definition in the Violence and Harassment Convention No. 190 and its accompaning Recommendation (No.206), 2019, by ILO (in further text Convention No. 190):«The term «violence and harassment» in the world of work refers to a range of unacceptable behaviours and practices, or threats thereof, wheather a single occurence or repeated, that aim at, result in, or are likely result in psysical, psychological, sexual or economic harm, and includes gender-based violence and harassment».[6]

Legal and theoretical definitions are not much more different from this in Convention No. 190, but some other elements could be included: «harassment is aimed *to dignity* of the emplyee» and (...) *«causes fear* or not friendly, inhumiliating and insulting work environment».[7] Some legal definitions could be more specific: harassment at work is each active or passive repeating acting towards employee or group of employees aimed to dignity, respect, personal and professional integrity, health, position of emloyee causing fear or not friendly, inhumiliating and insulting work environment, making worse conditions at work or leading to isolation of employee or into quitting the labour contract or any other contract by employee, including leading other employees to acts thereof.[8] Some definitions of violence and harassment include *discrimination* as an element, rooted in each form of harassment.[9]

Convention No. 190 comprises responsibility for violence and harassment at work *regardless of the intent and source*, as it is unacceptable (zero tolerance). Therefore, it could be occured in all places and circumstances related to work (offices, homes, public places, during meals or breakes, social events, online and while commuting to and from work.[10]

III Legal frame for prevention of violence and harassment

Convention No. 190 is the response of ILO to serious negative consequences to safety, health and wellbeing of all persons. ILO puts a strong effort to prevent violence and control and manage violence and harassment at work. Convention No. 190 also places obligations on governments to develope national laws, preventing violence and harassment in the world of work and on employers, as well, to take proactive steps to prevent violence and harassment.[11]

Serbian government fulfiled such an obligation by bringing lex specialis - Law on prevention of harassment at work, in 2010 and therein confirms the obligation of employers to have proactive approach to prevent violence and harassment in the world of work.[12]

In relation to Convention No. 190, employers may be liable if their workers attack or harass or are attacked or harassed by co-worker (*responsibility regardless of guilt*). Violations of the

---

[5] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», str..5 https://www.ilo.org/wcmsps/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_857915.pdf 15.12.2023.

[6] Ibid., str. 11.

[7] Živko Kulić, *«Radno pravo»*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2015, str.99.

[8] Art. 6 of Law on prevention of harassment at work, National Gazette No.36/2010 (čl. 6 Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu («Službeni glasnik Republike Srbije», br. 36/2010)).

[9] Ž. Kulić, *«Radno pravo»*, op cit., str. 99.

[10] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op.cit., str. 11.

[11] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op.cit., str. 3, 5, 10.

[12] Vidi čl. 4 Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu («Službeni glasnik Republike Srbije», br. 36/2010).

obligations by employers may result in law suits, litigation or claims for compensation.[13] Legal obligations, litigations and claims on violence and harassment at work can have detrimental effects, among them increased litigation costs for employers which even affect the results of productivity.

Litigations for compensation of damages due to violence and harassment at work are very *important remedy* against any discrimination and harassment at work, being the way to compensate or reduce its negative consequences and the way *to make conditions for effective fight against any form of discrimination* and harassment at work, as well.[14]

IV Proactive social approach to reduce violence and harassment at work

Violence and harassment at work, be it physical, psyhological, sexual or psychosocial, creates a risk to the safety and helth of individuals at work and *imposes a range of costs* that impact workers, enterprises and their productivity. Therefore, the employers have to be proactive to eliminate it and goverments have to afford legal base for it. It is not enough to clearly declare zero tolerance of violence and harassment at work by top management at employers' and the government. It is necessary *to change the culture* in society and workplace and create a working environment free from violence and harassment, having always in mind that, whatever form violence takes, it would be eliminated in root, preventing to produce more violence.[15]

The forms of violence and harassment at work coul be different, for exp.:

- physical, psyhological, sexual;
- verbal, written or online (through informational and communication tehnologies such as electronic means or social media;
- one-off or repeated incidents;
- conduct ranging from minor cases of disrespect to serious acts of physical, psyhological, sexual assault, which may constitute a criminal offence;
- conduct occuring among collegues, between superiors and subordinates or against (by) third parties, such as clients, customers, patients or the public.[16]

Viloence, regardless of intent, affects not only victims but his (or her) co-workers and family members and witnesses to the abuse and it may result physical, psyhological, sexual or economic harm. The origins of violence could be within the family as the *internal violence,* but it could be external violence and harassment also. Domestic violence could affect victim's productivity (victims may be stressed, anxious and scared) and their need for time off may increase, which is the responsibility of the employers (for exp. several days of paid leave, or to temporarily suspend the employment relationship but to return to the similar position afterwards.)[17]

Occupational safety and health management (OSH), as an integral part of the risk management system, is in charge at employers' for creating a world of work free from violence and harassment and for changing the culture at workplace. This is how the employers' action and good practices should be in addressing and preventing violence and harassment at work.[18]

---

[13] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 18. Vidi čl. 9 Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu («Službeni glasnik Republike Srbije», br. 36/2010).

[14] Ž. Kulić, «*Radno pravo*», op cit., str. 100..

[15] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 27.

[16] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 10, 11, 12.

[17] Ibid., str. 14, 15.

[18] Ibid., str. 26, 27.

One of preventive measures *is raising awareness of the negative consequences* of violence and harassment at work, and this must be in each Employer and business membership organizations' (EMBO) scope of work. The exchane of ideas between EMBOs and collaboration between EMBOs and goverments helps a lot.[19]

V Reporting procedure

It is very important to establish complaints mechanism and reporting procedure by employers in order to afford, for workforce or any third party, to report or seek help for any incidence or workplace violence and harassment. Nevertheless, in many legal system there is a posibility of court procedure if party is not satisfied with reporting procedure established by employer or in other cases in relation to this.[20]
EMBO is very often in charge for *supevising* of the legislation and employers' internal mechanism for complaints and report procedure. It is very important *to act promptly* upon each complaint and report, and *to be neutral* in solving the complaint, while *protecting complainants* at the same time. [21] It is of utmost importance to ensure victims and complainants *feel confidentality* during the investigation and *are not further victimised* and punished, including the protection of complainants, victiims, witnesses and whistle-blowers *against potential retaliation*. This includes employers to provide a *leave of absance* or arranging *a transfer* to another workplace or location. This must be covered by relevant provisions of national legislation and supervised by EMBO.[22] The one more obligation for employers upon Convention No. 190 (ILO) is to support and assist *victim's recovery from injury and trauma* and in seeking *medical care treatment or rehabilitation*, including *councelling service* for psychological treatment and support, especially to victims of physical or sexual assault (sexual harassment), if needed.[23]

VI Summary

It is employer's duty to address, prevent and respond to violence and harassment at work by developing and implementing the enterprise-level policy by risk management, sharing the good practices and examples at that field.[24] It is not a duty only, but *the interest of employers* too, as violence and harassment at work *could affect safety, health and wellbeing of all persons and can bring physical and mental harm*. By such a negative impact, their company's productivity and reputation could be easily endangered. The elimination of negative impact of violence and harassment at work in businesses could help the whole society by creating prosperious social conditions at work. Therefore, *the governments are also obliged* to help creating respectful workplaces by implementing its *international obligations,* especially in the legal field,[25] as safe and healthy working environment is not only national reqirement but moreover *fundamental principle and right* at work.[26]Not to mention that endangered safety and healt in the world of work impose *a range of costs* that impact workers, enterprises, the

[19] Ibid., str. 48.
[20] See Art. 13-28 (reporting procedure by employer) and Art. 29-33 (court procedure for violence and harassment) of Law on prevention of harassment at work, National Gazette No.36/2010 (Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu («Službeni glasnik Republike Srbije», br. 36/2010)).
[21] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 38.
[22] See Art. 24 of Law on prevention of harassment at work, National Gazette No.36/2010 (Čl. 24 Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu («Službeni glasnik Republike Srbije», br. 36/2010)).
[23] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 41,42.
[24] Ibid., str.3
[25] Ibid., str. 3, 5.
[26] Ibid., str. 17.

government and the whole society.[27] The huge harm is the victims' loss of wellbeing. Namely, *wellbeing* of workers could not only *maximizes profit,* but there is also a wide range of contributions to *social goals, like respect for fundamental human rights at work.* There is a clear conection between a higher incidents or work-related violence and harassment and lower *productivity*, and there are numerous studies to proove this. The safe workplace and respected and valued workers can contribute *grater motivation and loyalty* and make harmonious working environment.[28] It is very important to establish complaints mechanism and reporting procedure by employers, and to establish court procedure if party is not satisfied with reporting procedure established by employer or in other cases in relation to this. The relevant provisions of national legislation must be provided and supervised by EMBO, being the request of Convention No. 190 (ILO).[29] ***Litigations for compensation of damages* due to violence and harassment at work are very important remedy against any discrimination and harassment at work being the way *to compensate or reduce its negative consequences* and the way to make conditions for effective fight against any form of discrimination and harassment at work, as well.**[30] The *recognition of good practices* in elimination of violence and harassment at work would be *in addition* to promote compliance with *applicable laws and regulations*.[31] And finally, it is not enough to clearly declare *zero-tolerance* of violence and harassment at work by top management at employers and the government, as well, but *to change the culture in society and workplace* and create a working environment free from violence and harassment necessarily, having always in mind that violence, no matter the form, produces more violence and, therefore, it must be eliminated in the root.[32]

[27] Ibid., str. 10.
[28] Ibid., str. 20.
[29] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 38.
[30] Ž. Kulić, *«Radno pravo»*, op cit., str. 100..
[31] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str. 49.
[32] «Violence and harassment at work: a practical guide for employers», op. cit., str.27.

VII Literatura

- Živko Kulić, *«Radno pravo»*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2015-

- «The Interwined Relationship of Violence and Fear – Medium» www.google.com/search?q=relation+between+fear+and+violence&ie=ulf-8&=ulf-8&client=firebox-b-ab 15.12.2023.

- «Legislative Guide to the universal Anti-Terrorism Conventions and Protocols», prepared by the UN Office on Drugs and Crime, (International Convention for the Supression of Terrorist Bombings/19797/, International Convention for the Supression of the Financing of Terorissm /1999/ etc.). https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/explanatory_english2.pdf 08.01.2024.

- «Geneva conventions» (four treaties and additional protocols) https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_Sun 06.01.2024.

- «Hague Conventions of 1899 and 1907» https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/the-hague-conventions-of-1899-article/3/the-hague-conventions-of-1899-and-1907/ 06.01.2024.

- «How are fear and violence connected» https://welldoing.org/article/how-are-fear-and-violence-connected 15.12.2023.

- «Violence and harassment at work: a practical guide for employers» https://www.ilo.org/wcmsps/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_857915.pdf 15.12.2023.

- Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu («Službeni glasnik Republike Srbije», br. 36/2010).

Doc. dr. Adnan Kamerić[1]
Doc. dr. Dejan Đorđević[1]

Stručni rad
UDK 343.59-057.874:342.743

PRAVNI POLOŽAJ MALOLJETNIH POČINILACA KRIVIČNIH DJELA KROZ PRIZMU NASILJA

Apstrakt

Gotovo sva savremena krivična zakonodavstva, pa tako i Bosna i Hercegovina, u sistemu krivičnopravnih mjera reagovanja na kriminalitet predviđaju i poseban sistem maloljetničkih krivičnih sankcija. Određivanje posebnog pravnog položaja maloljetnom učiniocu krivičnih djela u odnosu na punoljetne učinioce u krivičnim zakonodavstvima je rezultat dugogodišnjih iskustava i naučnih saznanja da se ličnost maloljetnika formira postepeno u biopsihološkom i socijalnom pogledu, da maloljetnici nisu uvijek u stanju da shvate značaj svojih postupaka i posljedice koje proizlaze iz takvih postupaka kao i da nisu uvijek sposobni da se odupru negativnim uticajima kojima su izloženi. Zbog toga se i pitanje krivične odgovornosti maloljetnika postavlja drugačije nego kod punoljetnih učinilaca. Cilj ovog rada jeste da prikažemo zakonske okvire i sankcije koje se izriču maloljetnicima, njegove specifičnosti, kao i refleksiju krize društva na asocijalno i delinkventno ponašanje mladih u našem društvu.

Ključne riječi: maloljetni prestupnici, krivična djela, nasilje, krivične sankcije, vaspitne mjere.

LEGAL POSITION OF JUVENILE PERMITS OF CRIMINAL OFFENSES THROUGH THE PRISM OF VIOLENCE

Abstract

Almost all modern criminal legislation, including Bosnia and Herzegovina, also provide for a special system of juvenile criminal sanctions in the system of criminal law measures to respond to crime. The determination of a special legal position for minor perpetrators of criminal acts in relation to adult perpetrators in criminal legislation is the result of many years of experience and scientific knowledge that the personality of minors is formed gradually from a biopsychological and social point of view, that minors are not always able to understand the significance of their actions and the resulting consequences from such procedures and that they are not always able to resist the negative influences to which they are exposed. For this reason, the question of criminal responsibility of minors is raised differently than in the case of adult offenders. The aim of this paper is to show the legal framework and sanctions imposed on minors, its specificities, as well as the reflection of the social crisis on the antisocial and delinquent behavior of young people in our society.

Keywords: juvenile offenders, criminal acts, violence, criminal sanctions, educational measures.

[1] Evropski univerzitet Brčko distrikt BiH

Uvod

Sve države članice Europske unije imaju dužnost osigurati ostvarenje najboljeg interesa djeteta, koji je od primarne važnosti prilikom svakog djelovanja koje utiče na djecu. To je posebno važno u slučajevima kada su djeca počinila neko krivično djelo, odnosno kada su uključeni u krivične sudske postupke (Macanović, 2024). U svijetu danas većina krivičnih zakonodavstava utvrđuju dvije starosne granice maloljetnih učinilaca krivičnih dijela. Tako se određuju donja i gornja starosna granica po kojoj donja granica predstavlja granicu ispod koje počinilac krivičnog djela ne snosi nikakvu odgovornost i služi za razgraničavanje maloljetnika od djece, a gornja starosna granica služi razgraničavanju maloljetnika od punoljetnog izvršioca krivičnih djela. Prilikom određenja donje i gornje starosne granice savremena krivična zakonodavstva različito normativno razdvajaju starosne kategorije učinilaca krivičnih dijela, pa tako donja granica varira od 8 godina pa do 16 godina, a gornja se kreće od 14 godina pa do 21. godine (Macanović, 2021).

„Kada je riječ o donjoj granici, kao granici nastupanja krivično-pravnog maloljetstva i odgovornosti, ona se kreće od šest ili sedam godina u pojedinim državama, pa sve do osamnaest godina. U većini evropskih država ova granica se veže za uzrast od 14 godina, što predstavlja minimalnu dob sposobnosti za kršenje krivičnog zakona koju predlaže Komitet UN za prava djeteta. U uporednom pravu značaj ove starosne granice je u pojedinim zakonodavstvima relativiziran propisivanjem dviju ili više takvih granica (u zavisnosti od težine krivičnih djela ili zbog primjene doli capax doktrine), kao i primjenom još nekih rješenja. S druge strane, u većini država krivično-pravno maloljetstvo traje do navršenih osamnaest godina, premda u pojedinim državama u SAD-u i nekim drugim vanevropskim državama ono prestaje i ranije“ (Gurda, 2020: 781).

Maloljetničko krivično zakonodavstvo Republike Srpske određuje starosnu granicu krivične odgovornosti na taj način što prvo daje definiciju djeteta i definiše primjenu krivičnih sankcija. Tako Zakon definiše dijete kao svako lice koje nije navršilo 18 godina života (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 13/10.). Kada je u pitanju primjena krivične sankcije Zakon (član 2., st.2). je odredio da se prema djetetu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina ne može izreći krivična sankcija niti primjeniti neke druge mjere predviđene navedenim zakonom. Znači polazeći od ovog člana zakona, u slučajevima kada se kao počinilac krivičnog djela pojavljuje dijete koje nije navršilo 14 godina tužilac donosi rješenje o nepokretanju pripremnog postupka prema djetetu izvršiocu krivičnog djela i o tome obavještava organ starateljstva čime nastupa isključiva nadležnost organa starateljstva u postupanju sa djetetom (Macanović, 2021).

Primjenu krivičnih sankcija i drugih mjera predviđenih Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (2010) predviđena je za maloljetnike koje zakon definiše kao dijete koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina života. Pomenuti zakon prema članu 3. razlikuje i tri kategorije maloljetnika i to mlađi maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja djela navršio 14, a nije navršio 16 godina života i stariji maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16, a nije navršio 18 godina života. Svrha razdvajanja uzrasta maloljetnika na ove kategorije leži u vrstama sankcija koje se mogu izreći pa je tako predviđeno da se prema mlađem maloljetniku mogu izreći samo vaspitne mjere dok se prema starijem maloljetniku pored vaspitnih mjera, izuzetno može izreći i kazna maloljetničkog zatvora. Naime, zakon (čl.3. tč.3) razlikuje još jednu kategoriju lica prema kojima se pod određenim uslovima mogu primjeniti odredbe koje su predviđene za maloljetne učinioce i naziva ih mlađim punoljetnim licima. Pod

mlađim punoljetnim licem podrazumijeva se lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 18, a nije navršilo 21 godinu života. Dakle, i prema ovim licima koje su kao punoljetna izvršila krivična djela sud može izreći bilo koju mjeru posebnih obaveza, mjeru pojačanog nadzora organa starateljstva ili odgovarajuću zavodsku vaspitnu mjeru. Međutim, zakon je postavio i određena ograničenja u pogledu primjene odredaba maloljetničkog krivičnog zakonodavstva prema ovim licima koja su kao mlađe punoljetno lice počinila krivično djelo, a to je da ova lica u vrijeme suđenja nisu navršila 23 godine života i ako se s obzirom na njegovu ličnost i okolnost pod kojim je krivično djelo učinjeno može očekivati da će se i vaspitnom mjerom postići svrha koja bi se ostvarila izricanjem kazne. Trajanje eventualno izrečene vaspitne mjere prema ovim licima takođe ima određeno ograničenje, a to je 23 godine života lica.

U savremenim krivičnim zakonodavstvima djeca nisu krivično odgovorna lica i zato je važno da se ova donja granica precizira vodeći pri tome računa da ne bude previše nisko određena, posebno ne ispod 14 godina. Međutim postoje određene razlike u pojedinim zakonodavstvima kada je u pitanju donja granica. Tako, na primjer, određeni broj zemalja ovu granicu uopšte ne određuje (Kolumbija, Belgija. Meksiko,..), dok se neke zemlje kao što su Saudijska Arabija i Jemen upravljaju prema Kuranu, tj. ovu granicu utvrđuju prema stepenu biopsihičke zrelosti djeteta koja se utvrđuje u svakom konkretnom slučaju. Takođe, najvišu donju starosnu granicu, 15 ili 16 godina, prihvatile su Danska, Norveška, Švedska (Subašić, 2010).

Donja granica krivične odogvornosti djece u Engleskoj iznosi 10 godina, dok Skandinavske zemlje (Švedska, Norveška, Finska, Danska, Island) imaju mnogo sličnosti kad je riječ o reakciji na maloljetničku delinkvenciju, te je granica kaznene odgovornosti za maloljetnike u tim zemljama 14 ili 15 godina (Zagorec, 2018).

„U pojedinim zemljama ova granica je niska i iznosi svega šest ili sedam godina. U nekim od tih zemalja na izuzetno nisku granicu nastupanja krivične odgovornosti mladih osoba utječu religijski i tradicijski razlozi, ali se ovakva rješenja susreću i u zemljama gdje religija i tradicija nemaju veliki društveni utjecaj. Ipak, u posljednjih nekoliko decenija u pojedinim državama se bilježi trend podizanja ovih granica. Primjera radi, u Izraelu je ova granica 1977. podignuta s 9 na 13 godina, na Kubi 1979. s 12 na 16 godina, te u Argentini 1983. s 14 na 16 godina. Godinu dana kasnije u Kanadi, ona je pomjerena sa 7 na 12 godina, a 1987. i u Norveškoj sa 14 na 15 godina. Sličan trend se nastavlja i u prvoj deceniji XXI stoljeća, te je 2001. u Irskoj predmetna granica sa 7 podignuta na 12 godina, a iste godine se to desilo i u Španiji, gdje je ta granica pomjerena s 12 na 14 godina. Noviji primjer ovakvih tendencija na tlu Evrope bilježi se u Škotskoj, gdje je usvajanjem The Age of Criminal Responsibility Act-a iz 2019. godine predmetna starosna granica podignuta s 8 na 12 godina“ (Gurda, 2020:785-786).

U najvećem broju zemalja prestanak posebnog krivično-pravnog statusa, svojstvenog kategoriji maloljetnih učinitelja, i nastupanje krivično-pravnog punoljetstva, vezan je za uzrast od 18 godina. Takvo rješenje je prihvaćeno i u zakonodavstvima država s ex-jugoslavenskih prostora: Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, a na identičan način je starosna granica definirana i u legislativama Crne Gore, Makedonije i Srbije (Škulić, 2011).

U SAD-u tek u dvije države (Njujork i Sjeverna Karolina) granica prestanka krivično-pravnog maloljetstva i nastupanja krivično-pravnog punoljetstva otpočinje nakon navršenih 15 godina, a u deset (Ilinois, Džordžija, Luizijana, Masačusets, Mičigen, Mizuri, Nju Hempšir,

Južna Karolina, Teksas i Viskonsin) ona otpočinje nakon navršenih 16 godina, a u ostalim nakon 17 godina (Gurda, 2020).

Krivične sankcije koje se izriču maloljetnim prestupnicima

Cilj svakog društva je blagovremeno otkrivanje, sprečavanje i suzbijanje svakog asocijalnog ponašanja maloljetnika i pri tome uspostavljanje snažnije kontrole nad maloljetnicima. Da bi društvo uspjelo u tome potrebno je stvoriti preduslove u oblasti socijalne politike, zakonodavstva, obrazovanja, pravosuđa. Potrebno je izvršiti edukaciju svih onih koji su odgovorni za ponašanje maloljetnika od onih koji trebaju prepoznati problem u porodici, školi, društvu, do onih koji trebaju otkriti i spriječiti maloljetnog učinioca u vršenju protivpravnih djela, odnosno provesti postupak kažnjavanja i izvršenja kazne za eventualno učinjen prestup (Demirović, 2015). Kako se radi o licima sa posebnim psihofizičkim karakteristikama tu je potreban i drugačiji oblik društvenog reagovanja. Stoga u savremenim krivičnim zakonodavstvima maloljetni učinioci krivičnih djela imaju drugačiji pravni položaj od punoljetnih učinilaca (Lučić, Bajić, Stojil, 2018).

Određivanje dugačijeg pravnog položaja maloljetnika je preporuka i međunarodnih organizacija. Tako Standardna minimalna Pravila Ujedinjenih nacija (1985, Pekinška pravila) ističu primjenu vansudskih postupaka prema maloljetniku, Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternative institucionalnom tretmanu (1990, Tokijska pravila) ističu da kada je god to moguće prema maloljetniku se izriču neformalne mjere da bi se izbjegla formalnost postupka prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela.

Gotovo sva savremena krivična zakonodavstva, pa tako i Republika Srpska (Bosna i Hercegovina), u sistemu krivičnopravnih mjera reagovanja na kriminalitet predviđaju i poseban sistem maloljetničkih krivičnih sankcija. Prema Krivičnom zakoniku Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/17), svrha kažnjavanja je sprečavanje učinioca da ubuduće čini krivična djela i njegovo prevaspitanje, te uticaj na druge da ne čine krivična djela, razvijanje i jačanje odgovornosti i svijesti kod građana o opasnosti i štetnosti krivičnih djela i opravdanosti kažnjavanja, te neophodnosti poštovanja zakona.

Osnovna svrha maloljetničkih krivičnih sankcija je suzbijanje djela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrijednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom, tj. suzbijanje svih vrsta, oblika i vidova kriminaliteta. Svrha ovih sankcija je i da se utiče na njihov razvoj i jačanje njihove lične odgovornosti, korigovanje asocijalnih stavova i ponašanja, na vaspitanje i pravilan razvoj i formiranje njihove ličnosti, kako bi se obezbijedilo ponovno integrisanje maloljetnika u društvenu zajednicu (Macanović, 2014). Osnovni zadatak penalnih institucija i pojedinaca koji rade u sistemu izvršenja krivičnih sankcija jeste da pruže adekvatnu stručnu podršku i zaštitu maloljetnicima koji su, kao izvršioci krivičnih djela, dospjeli u situaciju da su na određeno vrijeme izdvojeni iz svoje socijalne sredine, odvojeni od svojih porodica i vršnjaka, i da ih je kao takve društvo povjerilo ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, te da u tom smislu pronađu pravu mjeru između prava svakog djeteta na neometan razvoj i obaveze društva da zaštiti njihove najbolje interese (Simović, N. M., Jovašević, Mitrović, Simović M. M., 2015).

Da bismo to uspjeli ostvariti primjenjuju se različite mjere i postupci kao što su: izdvajanje iz socijalne sredine, ili porodice maloljetnika, zbog lošeg uticaja na njegov razvoj, vaspitanje, usmjeravanje i pomoć u školovanju, ili podvrgavanju određenim medicinskim tretmanima, nadzorom nad maloljetnikom od strane roditelja, usvojioca, staraoca, ili drugog društvenog

organa, u cilju da se kroz praćenje njegovih aktivnosti identifikuju i pokušaju otkloniti negativni uticaji i uzroci neprihvatljivog, kriminogenog ponašanja (Kosović, 1999).

Pitanje maloljetničkog pravosuđa u Republici Srpskoj regulisano je Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, koji je na prijedlog Ministarstva pravde usvojen u Narodnoj skupštini Republike Srpske januara mjeseca 2010. godine. Zakon je objavljen u „Službenom glasniku Republike Srpske" broj 13/10, a stupio na snagu dana 01.01.2011. godine, čime su prestale da važe odgovarajuće odredbe Krivičnog zakona Republike Srpske, Zakona o krivičnom postupku i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija koje se odnose na maloljetničko krivično pravosuđe. Praktično, to znači da se u ovoj važnoj oblasti na teritoriji Republike Srpske primjenjuje poseban i jedinstven zakonski propis, koji na potpuno novi način reguliše pitanje maloljetničkog prestupništva i reakcije društva na kriminalitet maloljetnika.

Prema Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (2010, čl.31.) svrha vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora je precizno definisana. U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija, svrha krivičnih sankcija prema maloljetnicima je da se pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora, kao i obezbjeđenjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloljetnika, obezbijedi vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbijedilo ponovno uključivanje maloljetnika u društvenu zajednicu (čl.31. tč.1.). Kada je u pitanju maloljetnički zatvor svrha ove sankcije je i vršenje pojačanog uticaja na maloljetnog učinioca krivičnog djela da ubuduće ne vrši krivična djela, kao i na druge maloljetnike da ne vrše krivična djela (čl.31. tč.2.).

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske koji je stupio na snagu 2011. godine predstavlja pravi iskorak u odnosu na ranija zakonska rješenja u postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku i objedinjuje odredbe materijalnog i procesnog prava u jedinstven zakon. Usvajaju se preporuke međunarodnih organizacija i međunarodne konvencije u pogledu prava djeteta i primjene alternativnih mjera prema njima. Uvodi se obaveza edukacije svih učesnika u krivičnim postupcima prema maloljetnicima i niz drugih pravila i novina pri čemu se ovaj zakon približava savremenim kvalitetnim svjetskim rješenjima u pogledu postupanja sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom (Macanović, 2024).

Istim Zakonom čl.1 utvrđuju se posebna pravila postupanja prema djeci koja se nalaze u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim licima i djeci koja su žrtve ili svjedoci po kojima su dužni da postupaju sudovi, tužilaštva, uključujući ovlašćena službena lica, organi starateljstva, porodice, škole, institucije na svim nivoima društvene zajednice, kao i drugi učesnici uključeni u krivičnu proceduru na način kojim se bez diskriminacije unapređuje osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti djeteta. Uzima se u obzir uzrast djeteta, najbolji interesi djeteta, njegovo pravo na život, opstanak i razvoj, omogućava da dijete u skladu sa uzrastom i zrelošću izrazi svoje mišljenje po svim pitanjima koja se na njega odnose, pri čemu sva zalaganja treba da vode rehabilitaciji i socijalnoj reintegraciji djeteta i njegovom preuzimanju konstruktivne uloge u društvu.

Krivična odgovornost maloljetnih prestupnika

Određivanje posebnog pravnog položaja maloljetnom učiniocu krivičnih djela u odnosu na punoljetne učinioce u krivičnim zakonodavstvima je rezultat dugogodišnjih iskustava i naučnih saznanja da se ličnost maloljetnika formira postepeno u biopsihološkom i socijalnom pogledu,

da maloljetnici nisu uvijek u stanju da shvate značaj svojih postupaka i posljedice koje proizlaze iz takvih postupaka kao i da nisu uvijek sposobni da se odupru negativnim uticajima kojima su izloženi. Zbog toga se i pitanje krivične odgovornosti maloljetnika postavlja drugačije nego kod punoljetnih učinilaca. Tako, recimo, postojanje krivične odgovornost u smislu sposobnosti shvatanja značaja djela i mogućnosti upravljanja postupcima kod maloljetnika nije potrebna da bi se primijenila vaspitna mjera. U slučaju kada je izvršilac krivičnog djela stariji maloljetnik utvrđivanje krivične odgovornosti po opštim propisima predstavlja uslov samo za primjenu kazne maloljetničkog zatvora, ali i pored ovog opšteg uslova za utvrđivanje krivične odgovornosti starijeg maloljetnika i za odmjeravanje visine kazne uzima se u vid i stepen zrelosti maloljetnika i vrijeme potrebno za njegovo vaspitanje i stručno osposobljavanje (Simović, Jovašević, Mitrović, Simović - Nišević, 2010). Naglašavajući najbolji interes maloljetnika i vodeći računa o tome da svaka mjera koja predstavlja odgovor na maloljetničko prestupništvo bude razmjerna okolnostima koje se tiču maloljetnika, ne uzima se u obzir samo težina prestupa nego se cijeni i ličnost i druge karakteristike maloljetnika (Standardna minimalna pravila UN-a za primjenu sudskih postupaka prema maloljetnicima: pravilo broj 5.1.).

Posebnost pravnog položaja maloljetnika u krivičnom zakonodavstvu vidljiv je i u samoj svrsi izricanja krivičnih sankcija prema njima. Opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija prema Krivičnom zakoniku Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br.64/17), a koji se sastoji u suzbijanju protivpravne djelatnosti kojima se ugrožava ili povređuje vrijednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom, sada se proširuje i u odnosu na maloljetnog izvršioca ona ima svrhu i da se pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora, kao i obezbjeđenjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloljetnika, obezbijedi vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbijedilo ponovno uključivanje maloljetnika u društvenu zajednicu.

U cilju potenciranja dobrobiti maloljetnika, maloljetničko krivično zakonodavstvo Republike Srpske uvodi i princip srazmjernosti čl. 9. kojim na još jedan način ukazuje na osobenost postupka prema maloljetniku. Dakle, ovim principom daje se mogućnost izbora i primjene zakonom predviđene sankcije i mjera koje su prilagođene ličnim svojstvima, sredini i prilikama u kojim živi maloljetnik, ali vodeći računa i o srazmjeri s okolnostima i težinom učinjenog krivičnog djela od strane maloljetnika uz uvažavanje i prava lica oštećenog krivičnim djelom.

Novim Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (2010, čl.8.) preusmjeravanje od redovnog postupka predstavlja obavezu u krivičnim postupcima prema maloljetniku. Ovim principom je uvedena obaveza tužioca i sudije za maloljetnike da u skladu sa principima i pravilima propisanim zakonom i podzakonskim aktima ne pribjegava vođenju formalnog krivičnog postupka, nego da slučaj maloljetnog učinioca krivičnog djela riješe primjenom vaspitnih preporuka.

Vodeći računa o posebnim psihofizičkim karakteristikama kojima se odlikuje ličnost maloljetnika Zakon predviđa i zaštitu privatnosti maloljetnog učinioca krivičnog djela koja se mora poštovati u svim fazama postupka. U medijima se ne smije objaviti ime i drugi podaci koji otkrivaju identitet maloljetnika, odluke donesene u krivičnom postupku, niti se može vršiti u svrhu objavljivanja video i audio snimanje toka krivičnog postupka (čl.7.). Zakon dopušta objavljivanje pravosnažne sudske odluke, ali bez navođenja ličnih podataka maloljetnika iz kojih bi se mogao utvrditi njegov identitet.

Kazna maloljetničkog zatvora

Kada je riječ o trajanju kazne maloljetničkog zatvora u bosanskohercegovačkom pravu treba istaći da ono nije ravnomjerno uređeno na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. To stoga što u ovoj zemlji egzistiraju četiri relevantna zakonodavstva kojima je normiran krivičnopravni status maloljetnika, pa i predmetno pitanje: a) zakonodavstvo na nivou Bosne i Hercegovine (tzv. državnom nivou), b) zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), c) zakonodavstvo Republike Srpske (RS) i d) zakonodavstvo Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (BDBiH). Pri tome, u svim zakonodavstvima nije prihvaćen ujednačeni legislativni model. Na nivou Bosne i Hercegovine i dalje je prisutan tradicionalni model, shodno kojem je pravni status maloljetnih učinitelja krivičnih djela uređen posebnim cjelinama u okviru općeg krivičnog zakonodavstva, odnosno Krivičnog zakona,13 Zakona o krivičnom postupku14 i Zakona Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera15. S druge strane, u Republici Srpskoj početkom 2011., u Brčko Distriktu BiH krajem 2012. godine, te u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) početkom 2015. počeli su se primjenjivati zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, 16 kao posebni legislativni tekstovi, koji autonomno reguliraju sveukupni krivičnopravni status maloljetnika te donose i određene novine vezano za trajanje kazne maloljetničkog zatvora. Stoga će se u daljnjem tekstu posebno analizirati kako je predmetno pitanje uređeno u „tradicionalnom“ krivičnom zakonodavstvu koje egzistira na državnom nivou, a kako u novom („autonomnom“) maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu koje primjenjuju entitetska pravosuđa Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kao i pravosuđe Brčko Distrikta (Stanković, 2016).

O ulozi maloljetničkog krivičnog prava u zakonodavstima brojnih zemalja kako u BiH tako i u regionu govorili su brojni domaći autori (Brkić, 2016; Soković, Bejatović, 2009; Simović i sar. 2010). Kada je u pitanju situacija u BiH posljednjom novelom maloljetničkog krivičnog zakonodavstva u FBiH, RS i BDBiH, kazneni okvir maloljetničkog zatvora koji je bio identičan onome koji se susreće u KZ BiH pretrpio je određene izmjene. U skladu s odredbom čl. 51. st. 1. ZZPDMKP RS i čl. 51. st. 1. ZZPDMKP BDBiH kazna maloljetničkog zatvora koja se izriče maloljetnom učinitelju krivičnog djela ne može biti duža od pet godina, a izriče se na pune godine ili na mjesece. Za krivično djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora ili za sticaj najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora teža od deset godina, maloljetnički zatvor može trajati do deset godina. 21 Ono što se na prvi pogled može primijetiti iz citirane odredbe jeste da novim zakonskim rješenjem nije eksplicitno određen opći minimum predmetne kazne. Međutim, imajući u vidu odredbu istog člana da se ona izriče na pune godine i mjesece, da se zaključiti kako je minimalno trajanje maloljetničkog zatvora jedan mjesec, što okvirno korespondira općem minimumu kazne zatvora primjenjive na odrasle učinitelje krivičnih djela. Pa premda se slično zakonsko rješenje ne susreće u zakonodavstvima zemalja sjednica bivše Jugoslavije, ono nije nepoznanica u uporednom pravu. U pojedinim zakonodavstvima opći minimum kazne lišenja slobode maloljetnika nije eksplicitno određen, što znači da se ona može izricati u trajanju od samo nekoliko dana ili sedmica. Prednosti ovakvog zakonskog rješenja ogledaju se u tome što je ono izuzetno fleksibilno i elastično, tako da ostavlja dovoljno prostora sudiji za maloljetnike da odmjeri kaznu u skladu sa odgojnim potrebama maloljetnika. Za pretpostaviti je kako su upravo ovi razlozi uticali na entitetske zakonodavce, kao i na zakonodavca u BDBiH da na navedeni način urede opći minimum kazne maloljetničkog zatvora. No, još je vjerovatnije da su na spomenuto zakonsko rješenje inspirativno uticale preporuke Komiteta UN za prava djeteta, koji je u svojim zaključnim primjedbama na Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine o stanju prava djece u ovoj zemlji (iz 2005.), bosanskohercegovačkim vlastima preporučio je da se “razmotri mogućnost izmjene trenutnih zatvorskih kazni koje se primjenjuju nad licima između šesnaest i osamanaest godina starosti koja su počinila krivično djelo, ukidanjem minimalne jednogodišnje i smanjenjem

maksimalne desetogodišnje zakonske kazne“. Pa i pored izuzetnog respekta prema shvatanjima i preporukama visokih međunarodnih foruma, kakav je Komitet UN za prava djeteta, te uvažavajući spomenuta uporednopravna iskustva, mišljenja smo kako predmetna legislativna novina, ipak, ne predstavlja naučno prihvatljivo i održivo normativno rješenje. To prije svega zbog dobro poznatih i u nauci krivičnog prava široko prihvaćenih kritika na račun kratkotrajnih kazni lišavanja slobode (Stanković, 2016).

Nasilje među djecom i mladim osobama je postalo tema o kojoj se svakodnevno govori, ali i ukazuje da društvo ima problem sa nasilničkim ponašanjem i da je ova devijantna pojava u ekspanziji. Navedene mjere i sankcije su samo zakonski okviri koje društvo može izreći prema maloljetnim delinkventima koja sve više čine krivična djela su brutalnim oblicima nasilništva koja su često uzrok nekontrolisanog konzumiranja alkohola ili opojnih droga. Ovo pitanje traži simbiozu svih institucija, ali i osnaživanje porodice i škole u socijalizaciji i vaspitanju budućih generacija.

Zaključak:

Pored vaspitnih mjera koje se izriču maloljetnim prestupnicima i kazne maloljetničkog zatvora koja se izriče za najteža krivična djela uticajem diverzionih modela i restorativne pravde sve više se izriču i alternativne mjere policijskog upozorenja i vaspitne preporuke. Ipak ono što je indikativno jeste sve veći broj slučajeva nasilja među mladim ljudima koja su povezana i sa njihovim delinkventnim ponašanjem. Kriza sistema vrijednosti i erozija morala u društvu podstiču pojavi asocijalnog ponašanja i nasilništva među djecom i mladima. Mnoga od takvih djela i aktivnosti postaju devijantna, a počinioci maloljetni prestupnici. Nažalost nasilje je postalo prirodno okruženje u prostoru u kome mladi odrastaju i nešto što većini postaje prihvatljiva navika u dolaženju do određenog životnog ili materijalnog cilja. Ipak naše zakonodavstvo propisuje i određene mjere i sankcije za takvo ponašanje i upućuje maloljetne prestupnike vaspitno-popravne ustanove na dalju resocijalizaciju u cilju ponovne reintegracije u društvenu zajednicu. Taj put je dosta složen i neizvjestan, te upravo zbog ove činjenice prevencija treba biti uvijek u prvom planu kada je riječ o nasilju i delinkventnom ponašanju djece i mladih.

Literatura:

1. Brkić, S. (2016). Posebna uloga suda u maloletničkom krivičnom postupku i načelo procesne ekonomije. U: Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu L Orlović, S. (ur.). Dostupno na: http://zbornik.pf.uns.ac.rs/zbornik-radova-pravnog-fakulteta-u-novom-sadu/zbornik-radova-pravnog-fakulteta-u-Novom-Sadu-2016/zbornik-4 . str. 1113-1132, Očitano: 16.01.2024.
2. Demirović, S., (2015). Pravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini. (Doktorska disertacija). Banja Luka: Panevropski univerzitet „Apeiron".
3. Evropska pravila od 21. 07. 1997. godine o društvenim sankcijama i mjerama za sprovođenje maloljetničkog krivičnog pravosuđa, Ekonomski i socijalni savjet Ujedinjenih nacija.
4. Gurda, V. (2020). Starosne granice krivično-pravnog maloljetstva u uporednom pravu Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 3, 781-802.
5. Kosović, J. (1999). Maloljetnička delinkvencija kao društvena pojava, U zborniku: Uzroci društveno neprihvatljivog ponašanja maloljetnika (str. 70 – 81). Sarajevo: Institucija ombudsmana FBiH.
6. Lučić, N., Bajić, E., Stojil, E. (2018). Kazna i tretman iz ugla krivičnog prava i penologije. Banja Luka: CMZ.
7. Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja.
8. Macanović, N. (2024). Ubistvo u školama – analiza studija slučaja iz ugla socijalne pedagogije. Banja Luka: centar modernih znanja.
9. Simović M., Jovašević, D., Mitrović, LJ., Simović-Nišević, M. (2010). Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Banja Luka: Međunarodno udruženje naučnih radnika–AIS.
10. Simović, N. M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović M. M. (2015). Maloljetničko krivično pravo, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka: Međunarodno udruženje naučnika – AIS.
11. Soković, S., Bejatović, S. (2009). Maloletničko krivično pravo. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
12. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za administraciju pravosudnog sistema za maloljetnike - Pekinška pravila (1985), Generalna skupština UN-a, Rezolucija 40/33, 29.11.1985.
13. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za alternativne mjere- Tokijska pravila, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 45/110, 14.12.1990.
14. Stanković, N. (2016). Krivično pravo – opšti dio. Brčko: Evropski univerzitet.
15. Subašić, Đ. (2010). Delinkvencija mladih, oblici individualnih ponašanja (II). Na sajtu: www.saff.ba/index. Očitano: 10.02.2024.
16. Škulić, M. (2011). Maloletničko krivično pravo. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
17. Zagorec, M. (2018). Poblematika postupanja prema maloljetnim poiniteljima.Polic. sigur. Zagreb, godina 26. broj 4, str. 283-30.
18. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 12/10, 117/11, 98/13 i 44/16.
19. Zakon o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/10 i 63/13).

Siniša Franjić[1]

Stručni rad
UDK 364-787.34:343.62

INTIMATE PARTNER VIOLENCE

Abstract

Intimate partner violence is abusive and violent behavior, including physical, sexual and psychological acts, as well as economic coercion that perpetrators can use against their intimate partners without their consent. Feelings of shame, fear and helplessness may be the result of such behavior and are the cause of low reporting of such violence and therefore the small number of court sanctions. The largest share of intimate partner violence is committed by men against their partners.

Keywords: Intimate Partners, IPV, Stalking, Victims

INTRODUCTION

Intimate partner could be a individual with whom one encompasses a near individual relationship [1]. The term includes a individual with enthusiastic connectedness, normal contact, physical contact and/or sexual behavior, personality as some , or nature and information almost each other's lives. By and large, insinuate accomplice connections incorporate current or former spouses, boyfriends or girlfriends, dating partners, or sexual partners. The relationship may happen between hetero or same-sex couples and does not essentially require sexual closeness.

Intimate partner violence (IPV) could be a design of assaultive and coercive behaviors, counting physical, sexual, and mental abuse and violence, that adults or adolescents utilize against their intimate partners [2]. Regularly alluded to as domestic violence, IPV happens between current or previous dating, married, and cohabitating connections of people of all sexual introductions.

Forms

Since IPV could be a driving cause of damage, numerous survivors look for care within the crisis offices of healing centers and clinics [2]. In any case, violence also leads to longterm physical- and mental-health results; survivors look for progressing healthcare in essential care, pre- and post-natal regions, labor and conveyance, pediatricians' workplaces, mental health administrations, and other regions inside most healing centers and clinics. Each of these experiences gives medical caretakers and other healthcare suppliers with openings to survey and intercede for IPV and health-related results.

[1] Independent Researcher, dr.sc.dipl iur.

Intimate partner violence takes numerous forms:

■ Physical violence incurs torment or substantial harm. It incorporates activities such as hitting, punching, kicking, choking, pushing, burning, and tossing things.
■ Emotional violence causes mental anguish and can incorporate threatening, humiliating, intimidating, degrading, and controlling behaviors.
■ Sexual violence incorporates any form of sexual contact or presentation without consent or by force.
■ Economic abuse includes withholding of monetary back, falling flat to supply for wants of the casualty, and controlling assets.
■ Stalking could be a design of willful, noxious, and rehashed taking after or annoying of another individual that would cause a sensible individual to feel fear; stalking habitually happens as a portion of insinuate accomplice violence.

Stalking

Pursuing an object of desire and securing a mate are manly behaviors that can ended up unsafe when romance endeavors change into stalking or intimate partner violence [3]. Under Trafficking Victims Protection Act (TVPA), a stalker intentioned voyages between states or countries, or employments the mail, to intimidate, harass, murder, threaten, or harm a victim or a victim's relative. In this way, a stalker require not verbally or physically undermine a casualty on the off chance that a stalker extraordinary to harass a victim by traveling. Stalking may incorporate uninvited and undesirable in-person contact started by a social media "friend."

In intimate partnerships, stalking behaviors can be detached or forceful. Inactive stalking behaviors incorporate observing a accomplice; and forceful behaviors incorporate control. Control may be verbal, e.g. telling a accomplice how to dress and what to say; or it can be social, e.g. anticipating a accomplice from looking for offer assistance from athird party. Stalking can involve control planned to sustain cycles of violence, e.g. improperly constraining contact or overlooking communications. These behaviors may allow a stalker to depict a victim as an assailant, i.e. victim-blaming. Taking after violent episodes, stalkers may delicately or forcefully endeavor to reestablish contact to irritate victims or pick up control.

Men are victims of stalking; and homosexual men report higher frequencies of stalking and other forms of intimate partner violence (IPV). Men who take an interest in connections that involve stalking may not see themselves as abusers or casualties. Hypothetically, manly develops would tend to discourage men from unveiling victimization or characterizing stalking as IPV. Men may center accounts approximately victimization on control or control over abusers. Men may distinguish their support in physical abuse as dynamic resistance to a partner's endeavor to control or show hostility. Masculine constructs may anticipate men from insinuating fear of their accomplices. However, if male victims of verbal or physical abuse are physically more grounded than their accomplices, at that point they may not fear their accomplices; or since they utilize dynamic resistance or countering. A few writing illustrates that among populaces holding heteronormative convictions, males may be more likely to be victims of verbal sexual coercion.

Violence

Intimate partner violence (IPV) is the modern term utilized by analysts to characterize the physical, mental, and sexual violence executed by people in a display or past intimate relationship [4]. This frame of abuse has as a rule been included in thinks about of family violence or residential violence, and we might have put it inside that area afterward within the chapter. In any case, centering particularly on the intimate partnership has permitted the investigate magnifying instrument to look at same-sex connections, dating relationships, and past connections that will not have been considered in other considers. Since the turn of the twenty-first century, inquire about on IPV has extended drastically, maybe indeed more than investigate in other ranges of family or domestic violence.

In any case, numerous criminologists and analysts proceed to incorporate IPV as a form of domestic violence, or indeed more broadly, of family violence. Besides, most ponders center on women as victims and men as perpetrators, in spite of the fact that female against male violence and samesex violence are accepting more consideration. There's legitimization for the focus on female victims, since women tend to be encountering the most—and the foremost serious—abuse.. In expansion, analysts are looking at victimization and execution of IPV within specific populations and subcultures.

Broad research on IPV makes it clear that it could be a complicated point. The predominance of IPV is greatly troublesome to appraise, with a few inquire about noticing a predominance of one in seven connections for physical viciousness and near to two-thirds of all organizations for enthusiastic or psychological abuse. Numerous thinks about don't incorporate mental or passionate abuse in IPV, in any case. In expansion, thinks about shift agreeing to how questions are inquired. For example, a few may inquire, have you ever been physically harmed by an insinuate accomplice? Others inquire, have you been harmed inside the final two a long time (or five a long time, etc.)? Still others inquire both. In a as of late distributed ponder on adolescent dating, 667 teenagers matured 12 to 18 were inquired whether they had been victims of physical, sexual, or mental mishandle. About 20 percent of both boys and girls detailed themselves to be victims of physical and sexual abuse, and a startling 60 percent said they were both victims and perpetrators of mental abuse (e.g., insults, accusations). In spite of the fact that mental abuse may not be considered serious, the analysts famous that these behaviors are not solid and might lead to genuine forms of violence.

Serious violence included assault or sexual assault, robbery, and aggravated assault. Simple assault, such as an attack that did not bring about incredible physical harm, or dangers of violence, were not included within the serious category, in spite of the fact that the report does not demonstrate that these are of no concern. To the opposite, it emphasizes that rehashed nonserious dangers or assaults may uncover the accomplice to more serious victimization within the future. All through the time period inspected, both female and male victims detailed more attacks by hint accomplices than by non-intimates, the last mentioned counting relatives, friends, neighbors, colleagues, and strangers. Moreover, both females and males detailed more noteworthy harm in IPV victimizations, as well as more prominent require for restorative treatment. Women were more likely to look for treatment for a serious injury from an insinuate accomplice than men.

Emergency Department

In spite of the fact that not well-proven in planned considers, specialists consider the taking after chronicled variables suggestive of insinuate accomplice mishandle: visit doctor visits for injury, unremitting torment disorders or gastrointestinal (GI) complaints, delays in looking for restorative treatment after an injury, an overprotective accomplice, wounds during pregnancy, a history of misery or suicide endeavors, and a history of earlier abuse or abuse within the family [5]. The nearness of any of these variables ought to increase a clinician's doubt for violence as an etiology for the visit. Clinicians ought to be particularly persevering in addressing patients who show with discouragement, uneasiness, substance abuse, or side effects missing a clear etiology.

Any harm without a coherent clarification in adult patients ought to raise doubt for abuse. Whereas inadvertent wounds may happen anyplace (given a solid history), certain areas are more troublesome to injure incidentally and warrant cautious examination for abuse. Inadvertent wounds tend to happen in a distal and/or sidelong anatomic conveyance, as these ranges have more prominent presentation and are more likely to be harmed whereas running into objects. Distal and horizontal body parts (e.g., outstretched arms, knees, and shins) generally give assurance once you drop. In this manner, central wounds to the confront, neck, breasts, and guts ought to raise doubt for intentional trauma. Inadvertent wounds also tend to be unilateral. It is uncommon to maintain symmetrical bruises from an inadvertent instrument. It is continuously imperative to consider the history in setting of the damage. Illustrations of intentionally-inflicted respective wounds incorporate finger tip get marks on both arms, bruises on the average viewpoint of upper arms from having them stuck down by the perpetrator's knees, and inward thigh bruises from constrained sexual assault.

Screening

In clinical practice, medical caretakers routinely experience survivors of IPV [2]. Suppliers ought to inquire patients of all ages almost current and past encounters of viciousness at each visit. Women ages 16 to 24 a long time ancient are at most prominent hazard of nonfatal violence, whereas women ages 35 to 49 are most helpless to deadly violence. Schedule screening ought to amplify to men of all ages. Survivors may look for healthcare due to wounds; be that as it may, request around violence ought to happen at each visit, notwithstanding of the nonappearance or nearness of abuse indicators. Medical caretakers ought to suspect mishandle when the health visit is for continuous emotional issues, sedate or liquor abuse, rehashed sexually transmitted diseases, unexplained inveterate torment, or rehashed health discussions with no clear diagnosis. Screening can happen at yearly visits, unused quiet visits, modern displaying complaints, and pediatric well and wiped out child visits.

Alcohol

Intimate partner violence (IPV), characterized as physical, sexual, or mental hurt by a current or previous accomplice or companion, could be a basic worldwide open health concern [6]. IPV can happen among hetero or same-sex couples and does not require sexual closeness. Around the world, IPV is the foremost common frame of violence against women; a World Health Organization (WHO) multi-country ponder evaluated that 15–71% of women have experienced abuse in their lifetimes.

In spite of the fact that IPV influences both men and women and is show in same-sex connections, the overpowering majority of occurrences and wounds happen between men and women, with women more likely to be victims and to maintain more serious harm. Female-perpetrated IPV tends to be spurred by self-defence or fear, whereas male perpetrators more regularly have control as a rationale. IPV impacts people from all socio-economic classes and a few work suggests higher predominance among certain ethnic groups.

Alcohol may be a known chance figure for numerous forms of aggressive and rough conduct. Whereas numerous scenes of IPV show up to include alcohol, it can be troublesome to set up the transient relationship between alcohol utilization and the abuse, in portion since considers depend on self-report by victims and perpetrators as a result numerous considers have utilized cross-sectional consider plan which cannot set up causality. Estimation of alcohol utilize also varies; history of utilize may demonstrate an alcohol issue whereas occurrence utilize grapples liquor admissions to the particular IPV event. Technique that collects information from both accomplices may diminish beneath detailing of IPV.

Estimates of alcohol utilize within the setting of IPV change broadly between 25% and 50% of occurrences. A meta-analysis affirms that alcohol and IPV are related for both sexes; at the time of an assault, men are drinking 6–57% of the time and women 10–27% of the time. Higher rates are seen in alcohol treatment populaces; the rate of IPV in alcoholic males within the year earlier to passage to alcohol treatment is 44–60%. In therapeutic settings, issue drinking could be a marker for IPV; the anticipated likelihood of IPV when issue alcohol utilize was detailed was 21% for 12-month and 43% for lifetime abuse. Hence, whereas alcohol has not been authoritatively distinguished as causal in IPV, it is clearly a relate and gives potential focuses of intercession and avoidance.

Homicides

The majority of homicides are committed by males [7]. In spite of the fact that the esteem changes from put to put and year to year, most ponders report that females as it were commit between 7% and 15% of homicides. The victims of female crime guilty parties are ordinarily male, and more likely to be family individuals or intimates, particularly (ex)spouses or (ex) partners, with between 60% and 78% of the casualties detailed as falling into these categories. Then again, women are distant less likely to murder outsiders than are males. Women are nearly twice as likely as males to take part in victim-precipitated killings (i.e. the victim started the conflict by acting violently towards their possible slayer). Maybe related to this component of self-defense, women have also been found to be more likely than males to remain at the scene and to inform some person after the crime has been committed. Likely related to all of the over observations, women have moreover been found to slaughter in private settings more regularly than males – either in their possess domestic, that of the victim, or the home that they share with the victim.

Very few differences rise between the populaces of male and female victims of dismemberments or between the populaces of male and female offenders. In comparison to the common populace of homicides, both males and females share generally rise to representation as victims of evisceration (as contradicted to a prevalence of males as victims within the common manslaughter populace). Moreover, whereas females tend to account for roughly 15% of the homicides committed, they account for a bigger extent of dismemberments committed

(23.3% of the current sample). Relatively more females were murdered by strangulation and relatively more males were murdered by gunshot wounds. Moreover, in spite of the fact that test measure was little, female suspects showed up to lean toward either limit or sharp constrain as a means of dispatching their victims, whereas males moreover utilized strangulation and, once in a while in this sample, guns. In spite of an as of now archived inclination for female suspects to slaughter intimate relations, the female suspects who carried out dismemberments murdered intimate relations almost exclusively.

Victims

Victims of IPV frequently display with traumatic wounds or therapeutic conditions requiring treatment [5]. Physical indications ought to not be minimized nor credited exclusively to IPV. The larger part of treatment will center on treating the victim's mind. Brief steady counseling by doctors may result in a sensational catharsis for a casualty who until at that point has been enduring in quiet. It is exceptionally imperative for the doctor to let a victim know that the abuse and savagery isn't her or his blame. Victims universally feel that they did something to merit the abuse. Abusers repeat this message to their casualty with each beating. A couple of kind, steady words from an specialist figure such as a doctor goes a long way in easing a few of the blame and disgrace a casualty feels once her abuse has been revealed.

Police

The design of this vital think about given for irregular task of three police reactions to cases of misdemeanor household ambush: (1) capture of the offender; (2) separation of the parties; or (3) a few sort of exhortation, counting intercession [8]. Police officers reacting to household violence calls were educating to intercede as managed by the color of the frame showing up on beat of their report cushion. Cases were at that point taken after for six months to decide in the event that the assaulters recidivated, as measured by extra reports to the police and intermittent interviews with the victims. The least rate of rehash attacks (13%) was gotten when the offenders had been captured, a center level (18.2%) taken after exhortation or intervention, whereas the most elevated rate of modern attacks came after partition. The analysts concluded that "swift burden of a authorize of brief imprisonment may prevent male guilty parties in residential attack cases. . . . In brief, criminal equity sanctions appear to matter for this offense in this setting with this gather of experienced offenders". In this way, uncommon discouragement was thought to be working indeed for this hypothetically unpromising sort of crime.

The evidence for deterring the crime of misdemeanor assaults of women in residential settings is blended and complex. The agreement appears to be that there's a few uncommon obstacle impact, shifting by characteristics of the guilty party. Shockingly, contrasts in deterrability by people, indeed when clearly caught on, complicate the assignment of arrangement advancement. In the event that capture discourages a few assaulters, but raises the violence of others, police arrangement for reacting to these crimes gets to be distant more troublesome to define.

Assist reflecting the complexity of endeavors to prevent hint accomplice violence, questions have reemerged in later a long time with respect to suitable levels of prosecutorial caution. At issue is whether prosecutors ought to seek after all cases of misdemeanor insinuate accomplice

violence, by and large named “non-drop” arrangements, or ought to take after the wishes of the victim. On the one hand, it is contended that arraignment prevents rehash offenses (special deterrence). On the other hand, be that as it may, it is countered that forceful arraignment can have the unintended results of infusing extra strain into the lives of casualties (e.g., numerous court appearances), disempowering them (undermining future participation with the criminal equity framework) and indeed increment the hazard of future attacks for a few. Blended prove with respect to obstacle impacts, combined with concern around unintended results, has driven a few to conclude that the victim’s wishes ought to be taken after.

Criminal Investigation

Victims of violent behavior within the family choose to report as it were in circumstances where their life and body are in coordinate threat, and they already endured violence due to disgrace and fear of the perpetrator's revenge [9]. Also, the more noteworthy portion of the disclosure of this criminal offense comes about from the criminal examination for another criminal offense, for case the criminal offense of kill, serious bodily harm, risk or one of the criminal offenses committed against children.

After the activities of the primary operation, thepolice officers collect the information and data essential to distinguish and demonstrate the criminal offense, and for this reason they conduct an meet with the victim and the perpetrator, conceivable witnesses, people who have information of the criminal offense (neighbors, relatives, specialist, social worker, school on the off chance that they are school-age children within the family, etc.), restorative documentation is collected, police records are checked in arrange to decide past criminal acts of savage behavior within the family or other criminal acts to the burden of family individuals. In the event that the perpetrator lawfully or illegally possesses a weapon, it'll be briefly seized, and on the off chance that it may be a address of lawful ownership of a weapon, the method for seizure of the permit to keep or keep and carry a weapon is started. The perpetrator of violence is brought to the police premises for detainment, and depending on the circumstances, after the criminal examination is completed, he is discharged or brought some time recently a judge. In cases where a minor has been hurt by residential savagery or was show at the commission of violence, criminal officers for adolescent delinquency take over the activity due to doubts that it could be a criminal act. After completing the criminal examination, they plan a notice for social welfare care by which he is educated approximately what has been embraced and built up, and for the purpose of conceivable encourage social-intervention methods and the taking of measures from their competence. During the previously mentioned method, police officers are obliged to illuminate the casualty almost the assist course of the method, around his legitimate rights and forms of help.

Courts

Given the wide assortment of behaviors that constitute residential and insinuate accomplice violence, distinctive courts can possibly prepare these cases [10]. At the broadest level, three sorts of courts are included in these cases: criminal courts, gracious courts, and family courts. Most of us are commonplace with criminal courts and their interesting locale. Essentially, its reason is to decide past a sensible question whether an person committed a crime. In criminal cases, the offense is respected as a crime against the state where the arraignment speaks to the state.

Here, it is critical to note that in (all) criminal cases, the state prosecutes the case on behalf of the casualty as crimes are seen as open wrongs where the state contains a obligation to correct these wrongs in criminal courts. Once more, the burden falls on the indictment to demonstrate to a jury past a sensible question that the blamed is blameworthy. In other words, no other coherent clarification can be determined from the actualities but that the litigant committed the crime, subsequently overcoming the assumption that a individual is guiltless until demonstrated blameworthy. The criminal process usually comes full circle in a few sort of discipline within the shape of a imprison, jail, and/ or trial sentence in expansion to other appropriate fines, punishments, and forfeitures.

In differentiate, the activities that happen in gracious courts are regularly alluded to as torts (i.e. respectful wrongs) where a simple dominance of the evidence is the standard of confirmation. For the most part, the sort of verification required depends on the nature of the case. In gracious procedures, those who record charges or initiate claims are by and large alluded to as offended parties, prosecutors, or applicants (within the case of security orders) whereas those reacting (or focused on) are alluded to as respondents or respondents. Gracious cures for the most part incorporate restitutions and money related harms – both compensatory and correctional – and certain assurance arrange arrangements. These sanctions are by and large focused on at educate and offices for damaging gracious and sacred rights and in occasions of mishandle and disregard. When handling domestic/intimate accomplice violence cases, an vital refinement between gracious courts and domestic violence courts is the essential reason of the hearings. In numerous cases, one of the most objectives of the respectful court is to secure the casualty by deciding whether to give a security arrange (a process that's talked about afterward on within the chapter). In expansion to ensuring victims, the criminal courts too look for to set up blame and punish offenders.

Family courts, on the other hand, are special in their subject-matter jurisdiction. In expansion to the acknowledged wills and domain things, these courts listen cases including the disintegration of marriage, paternity, child care, guardianship and delinquency cases, among others. Here, the evidentiary necessity is somewhat less than verification past a sensible question – but a bit more than a unimportant dominance of the evidence. More imperatively, in any case, the confirmation must meet the standard of clear and convincing evidence. Family courts utilize a fully integrated, comprehensive approach to taking care of all cases including children and families, with the objective of settling family debate in a reasonable, convenient and productive way.

CONCLUSION

Intimate partner violence is violence directed against women by their intimate partners (marital partner, intimate partner, ex-marital and intimate partner, boyfriend, ex-boyfriend). Violence can happen to any woman regardless of her age, place of residence, level of education, nationality or economic power. Partner violence has different forms (physical, psychological, sexual...), but most often it is a combination of several forms of violence.

REFERENCES

1. Wallace, H.; Roberson, C.; Globokar, J. L. (2019.): „Family Violence - Legal, Medical, and Social Perspectives, Ninth Edition“, Routledge, Taylor & Francis Group, Informa Business, New York, USA, pp. 51.
2. Amar, A. F. (2016.): „Intimate Partner Violence“ in Amar, A. F.; Sekula, L. K. (eds): „A Practical Guide to Forensic Nursing - Incorporating Forensic Principles Into Nursing“, Sigma Theta Tau International, Indianapolis, USA, pp. 148. – 154.
3. Cussack, C. M. (2015.): „Criminal Justice Handbook on Masculinity, Male Aggression, and Sexuality“, CHARLES C THOMAS • PUBLISHER, LTD., Springfield, USA, pp. 204. – 205.
4. Bartol, C. R.; Bartol, A. M. (2017.): „Criminal Behavior - A Psychological Approach - Global Edition, Eleventh Edition“, Pearson Education Limited, Harlow, UK, pp. 284. – 286.
5. Sachs, C. J. (2005.): „Child abuse, elder abuse, intimate partner violence“ in Mahadevan, S. V.; Garmel. G. M. (eds): „An Introduction to Clinical Emergency Medicine“, Cambridge University Press, New York, USA, pp. 609. – 614.
6. Gerber, M. R. (2013.): „Alcohol and intimate partner violence“ in Boyle, P.; Boffetta, P.; Lowenfels, A. B.; Burns, H.; Brawley, O.; Zatonski, W.; Rehm, J. (eds): „Alcohol - Science, Policy, and Public Health“, Oxford University Press, Oxford, UK, pp. 496. – 498.
7. Seidel, A. C.; Fulginiti, L. C. (2014.): „The first cut is the deepest: looking for patterns in cases of human dismemberment“ in Martin, D. L.; Anderson, C. P. (eds): „Bioarchaeological And Forensic Perspectives On Violence - How Violent Death Is Interpreted From Skeletal Remains“, Cambridge University Press, New York, USA, pp. 75. – 79.
8. Brown, S. E.; Esbensen, F. A.; Geis, G. (2010.): „Criminology - Explaining Crime and Its Context, Seventh Edition“, Anderson Publishing, LexisNexis Group, New Providence, USA, pp. 164. – 167.
9. Pavišić, B.; Modly, D.; Veić, P. (2012.): „Kriminalistika – Knjiga 2 (Criminalistics – Book 2)“, Dušević & Kršovnik, Rijeka, Croatia, pp. 196. – 197.
10. Ross. L. E. (2018.): „Domestic Violence and Criminal Justice“, Routledge, Taylor & Francis Group, Informa Business, Boca Raton, USA, pp. 126. – 127.

Ervin Mujkić, MA iur.[1]
Dr. sc. Vesna Huremović[2]

Stručni rad
UDK 364.622:343.541-055.2

DUŽNOSTI ZDRAVSTVENIH USTANOVA U SLUČAJEVIMA SILOVANJA

Sažetak

Silovanje, kao jedan od oblika seksualnog nasilja, predstavlja težak napad na tjelesni integritet osobe i može ostaviti značajne negativne posljedice na fizičko i mentalno zdravlje žrtve. Samim tim, jasno je da zdravstveni sistem ima važnu ulogu u kreiranju odgovora na ovu društveno štetnu pojavu. S obzirom da je silovanje i teško krivično djelo, postupanje sa žrtvama zahtjeva sveobuhvatan pristup. Zdravstvene ustanove i zdravstveni radnici dužni su žrtvama silovanja osigurati odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, detaljno evidentirati u medicinskoj dokumentaciji sve relevantne informacije o povredama, prijaviti nadležnim organima sumnju da su povrede nastale nasilnim putem, eventualno prikupiti forenzičke dokaze za potrebe istrage, te osigurati pružanje psihosocijalne podrške s ciljem izbjegavanja sekundarne viktimizacije. U zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, obaveze zdravstvene ustanove se mogu proširiti i na aktivnosti u vezi sa prekidom trudnoće, sprječavanjem širenja seksualno prenosivih bolesti, te u određenim slučajevima i na aktivnosti u vezi sa smještajem žrtve u sigurnu kuću. U ovom radu, autori analiziraju međunarodne i domaće propise kojima je regulirana ova oblast, ali i praksu zdravstvenih ustanova prilikom tretmana žrtava silovanja.

Ključne riječi: silovanje, krivično djelo, seksualno nasilje, zdravstvene ustanove, zdravstvena zaštita.

DUTIES OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN CASES OF RAPE

Abstract

Rape, as one of the forms of sexual violence, represents a severe attack on a person's physical integrity and can leave significant negative consequences on the victim's physical and mental health. Therefore, it is clear that the healthcare system has an important role in creating a response to this socially harmful phenomenon. Given that rape is a serious crime, dealing with victims requires a comprehensive approach. Healthcare institutions and healthcare professionals are obliged to provide appropriate healthcare to rape victims, to record in medical documentation all relevant information about injuries, to report to the competent authorities the suspicion that the injuries were caused by violence, possibly to collect forensic evidence for the purposes of the investigation, and to ensure the provision of psychosocial support to prevent secondary victimization. Depending on the circumstances of the specific case, the obligations of the healthcare institution can also be extended to activities related to the termination of

[1] JZU Univerzitetski klinički centar Tuzla, http://www.ukctuzla.ba.
[2] JZU Univerzitetski klinički centar Tuzla, http://www.ukctuzla.ba.

pregnancy, the prevention of the spread of sexually transmitted diseases, and in certain cases also to activities related to placing the victim in a safe house. In this paper, the authors analyze the international and domestic regulations that regulate this area, as well as the practice of healthcare institutions when treating rape victims.

Keywords: rape, criminal offense, sexual violence, healthcare institutions, health care.

1. Uvod

Krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, uz određene terminološke razlike u entitetskim zakonima[3], definira silovanje kao prisilu na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, upotrebom sile ili prijetnje izravnog napada na život ili tijelo žrtve ili na život ili tijelo njoj bliske osobe. Propisani su i kvalificirani oblici ovog krivičnog djela i to u dva slučaja: 1) ukoliko bude učinjeno na naročito okrutan ili naročito ponižavajući način, ili ako je istom prilikom prema istoj žrtvi učinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja, te 2) ukoliko je prouzrokovana smrt silovane osobe, ili je ona teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je teško narušeno zdravlje, ili je silovana ženska osoba ostala trudna. Iz zakonske definicije djela proizilazi da se radi o dvoaktnom krivičnom djelu, sačinjenom od prinude i spolnog odnošaja, odnosno s njim izjednačene spolne radnje. S obzirom da je prinuda sama po sebi krivično djelo, za razliku od spolnog odnošaja, odnosno druge spolne radnje koje ne predstavljaju zakonom zabranjene aktivnosti, silovanje spada u neprava složena krivična djela. Ovo krivično djelo spada u grupu krivičnih djela protiv spolne slobode i morala, u kojoj se još nalaze i krivična djela spolni odnošaj s nemoćnom osobom, spolni odnošaj zloupotrebom položaja, prinuda na spolni odnošaj, spolni odnošaj s djetetom, bludne radnje, zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, navođenje na prostituciju, trgovina ljudima, organizirana trgovina ljudima, iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, upoznavanje djeteta sa pornografijom i rodosrkvnuće. Zajedničko za sva ova krivična djela jeste to što kriminaliziraju ona polna ponašanja koja se poduzimaju protivno volji druge osobe, odnosno ponašanja koja povređuju spolno dostojanstvo čovjeka kao sastavni dio ukupnog integriteta osobe i slobode čovjeka (Babić M., Filipović Lj., Marković I., Rajić Z., 2005).

Društvena opasnost silovanja, kao najtežeg iz ove grupe krivičnih djela, osim u ugrožavanju tjelesnog integriteta, pa i života žrtve, sastoji se i u tome što veliki broj krivičnih djela silovanja, prema nekim istraživanjima i do 90% (Čengić N.N., Vasić V., Kajević B., Kapetanović D., 2017.) ostaje u tzv. tamnoj brojci kriminala, koja predstavlja broj učinjenih kažnjivih ponašanja za koja se uopće ne zna i koja prema tome nikada i ne budu evidentirana u statistici kriminala i delinkvencije (Orlović, 2013). Sama ta činjenica dovodi u pitanje adekvatnost reagiranja, prije svih organa krivičnog gonjenja, ali i svih ostalih institucija u sistemu prevencije, zaštite i podrške žrtvama silovanja. Značaj društvene reakcije na slučajeve silovanja je višestruk, kako zbog samih žrtava, tako i zbog šire društvene zajednice u kojoj takvi slučajevi izazivaju uznemirenost, strah i osjećaj opće nesigurnosti.

Predmet ovog rada ograničen je na ulogu zdravstvenih ustanova, odnosno zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika, u društvenom odgovoru na slučajeve silovanja. Jasno je da silovanje

[3] Vidi član 203. Krivičnog zakona Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/03, 21/04-ispr., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16/75/17 i 31/23), član 165. Krivičnog zakonika Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj: 64/17, 104/18-odluka US, 15/21, 89/21 i 73/23) i član 200. Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH („Službeni Brčko Distrikta BiH“, broj: 19/20-prečišćeni tekst, 3/24 i 14/24).

nije samo krivično-pravno pitanje, nego je i veliki javnozdravstveni problem, s obzirom da ima izuzetno štetan uticaj na fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje žrtve, te da ostavlja trajne negativne posljedice na kvalitet njenog života. Stoga je osnovni zadatak institucija i pojedinaca unutar zdravstvenog sistema da budu posebno senzibilizirani prilikom pružanja usluga zdravstvene zaštite i psihosocijalne podrške žrtvama silovanja, ali i da razumiju svoju ulogu u otkrivanju, prijavljivanju i dokazivanju slučajeva silovanja, kako bi oni mogli biti adekvatno procesuirani, a učinitelji sankcionirani.

2. Pravni okvir

Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu poštivanja čitavog niza međunarodnih pravnih dokumenata, kao instrumenata zaštite ljudskih prava, koji u njenom pravnom sistemu imaju pravnu snagu ustavnih normi, među kojima su najznačajniji: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948.), Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, i dopunski protokoli (1950.), Europska socijalna povelja (1961.) i dopunski protokol 1, Međunarodna konvencija o eliminaciji svih vrsta diskriminacije žena (1979.), Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1984.), Europska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1987.), Konvencija o pravima djeteta (1989.), itd.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena obavezuje države potpisnice da, neovisno o rasi, boji kože, spolu, religiji ili bilo kojem drugom statusu, svim osobama na svom području garantiraju pravo na život, zabranu mučenja i ponižavajućeg tretmana, pravo na slobodu i sigurnost, te pravo na jednaku pravnu zaštitu.

Konvencijom o pravima djeteta, države potpisnice su preuzele su obavezu sveobuhvatne zaštite prava djece među kojima se, između ostalih, ističe i zaštita djeteta od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja ili zloupotreba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući i spolno zlostavljanje.

Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli reguliraju zabranu diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao i zabranu mučenja koja je propisana na način da niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.

Važno je istaći da je Bosna i Hercegovina bila među prvim državama – članicama Vijeća Europe koje su ratificirale Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (tzv. Istanbulska konvencija) iz 2011. godine, čime je preuzela obavezu da provede niz zakonodavnih i drugih mjera s ciljem da osigura pravne i institucionalne mehanizme za preveniranje nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja i kažnjavanje počinitelja nasilja. Istanbulska konvencija, između ostalog, detaljno propisuje i konkretne oblike seksualnih radnji nad drugom osobom bez njenog slobodnog pristanka, koje su države potpisnice dužne inkriminirati svojim nacionalnim zakonodavstvom. Te radnje obuhvataju vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju dijelom tijela ili predmetom u tijelo druge osobe na koju ta osoba nije pristala.

Iako je domaće zakonodavstvo u velikoj mjeri usklađeno sa međunarodnim standardima, Bosna i Hercegovina ipak još uvijek nije u cijelosti izvršila svoje obaveze koje proizilaze iz određenih međunarodnih dokumenata, a koje se odnose na izmjene i dopune važećih zakonskih rješenja. Tako je tek nedavno Skupština Brčko Distrikta BiH izmijenila i dopunila Krivični zakon i uskladila ga sa odredbama Istanbulske konvencije, uvodeći nova krivična djela kao što

su genitalno sakaćenje ženskih polnih organa, prisilna sterilizacija, proganjanje, psihičko nasilje, polno uznemiravanje i prisilno sklapanje braka. Također, bitna je i izmjena koja se odnosi na samu definiciju silovanja u koju je uveden pojam pristanka kao postojanje volje za stupanje u spolni odnos, pri čemu je izostanak takvog pristanka uslov za postojanje krivičnog djela silovanja. Drugi krivični zakoni u Bosni i Hercegovini još uvijek nisu na ovaj način usklađeni sa Istanbulskom konvencijom.

Kada je u pitanju domaće zakonodavstvo, osim relevantnih odredaba krivičnih zakona navedenih u uvodu, u kontekstu teme ovog rada, značajno je istaći da zdravstvene ustanove i njihovo osoblje, u postupanju prema žrtvama silovanja, imaju primjeniti čitav niz posebnih propisa kojima je regulirana oblast zdravstvene zaštite u najširem smislu, uključujući oblast zaštite prava pacijenata, uz uvažavanje svih specifičnosti položaja žrtava silovanja u odnosu na druge pacijente.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti[4], kao jedno od temeljnih načela zdravstvene zaštite, utvrđuje načelo specijaliziranog pristupa, prema kojem provođenje mjera u cilju ostvarivanja društvene brige za zdravlje treba biti zasnovano na pristupu koji podrazumijeva primjenu specijaliziranih zdravstvenih znanja, vještina i dostignuća, koja odgovaraju specifičnostima problema, što uključuje i poseban pristup zdravstvenoj zaštiti ranjivih grupa, među kojima su svakako i osobe koje su preživjele silovanje.

Zakonom o liječništvu[5] propisana je obaveza ljekara da, ako tokom obavljanja svoje djelatnosti posumnja da su smrt ili tjelesna ozljeda pacijenta nastali nasilnim putem, to prijavi policiji ili drugom nadležnom organu, u skladu sa propisima o krivičnom postupku. Istu obavezu ljekar ima i ako posumnja da je djetetu, maloljetnoj, odnosno nemoćnoj osobi zdravstveno stanje ugroženo zbog toga što je osoba koja je dužna da se stara o njoj grubo zanemarila funkcije zbrinjavanja, odnosno zbog zapuštanja i zlostavljanja, kao i onda kada postoje znakovi bilo kojeg vida zlostavljanja koje počini član porodice ili druga osoba.

Žrtvama silovanja se, jednako kao i drugim pacijentima, u zdravstvenim ustanovama obezbjeđuju sva prava utvrđena Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata[6].

3. Dužnosti zdravstvenih ustanova u slučajevima silovanja

3.1. Definiranje i oblici silovanja

Seksualno nasilje/silovanje široko je rasprostranjeno kako u svijetu tako i u Bosni i Hercegovini. Različiti su pristupi žrtvama ovog oblika nasilja. Najteži oblik nasilja predstavlja silovanje, koje se karakterizira i prema kojem se pristupa kao kaznenom djelu. Različiti su pristupi definiranju seksualnog nasilja/silovanja, prema Finkelhor i Yllo (1985) razlikuju silovanje za spolni užitak, nasilničko silovanje i opsesivno silovanje. Prema navedenoj klasifikaciji silovanje za spolni užitak predstavlja seksualno nasilje/silovanje od strane supruga gdje je žena prisiljena na seksualni odnos, ali se prema ženi u drugim bračnim odnosima i obavezama ne postupa nasilno. Nasilničko silovanje predstavlja oblik seksualnog nasilja prema ženama u bračnom ili vanbračnom odnosu gdje su supružnici ili vanbračni partneri nasilni i u seksualnom odnosu, ali i u drugim obavezama koje proističu iz bračnih ili vanbračnih odnosa. Opsesivno silovanje je najteži oblik gdje muž nastoji staviti ženu u situacije velikog

[4] Službene novine Federacije BiH, broj: 46/10 i 75/13.
[5] Službene novine Federacije BiH, broj: 56/13.
[6] Službene novine Federacije BiH, broj: 40/10.

poniženja, što ga onda uzbuđuje i zadovoljava (Finkelhor, Yllo, 1985, Čudina, Obradović i Obradović, 2006).

Autori Masters, Johnson i Kolodny (2006) u svojoj knjizi pod nazivom „Ljudska seksualnost“ ističu da seksualno nasilje/silovanje obuhvata tjelesno i psihičko nasilje, a odnosi se na seksualno uznemiravanje napastovanje, seksualno zlostavljanje, prisilne spolne radnje i silovanja. Kada je u pitanju stav javnosti i društvenog okruženja osobe koja je žrtva silovanja istraživanja pokazuju da ljudi često imaju neprimjeren stav prema silovanju umanjujući težinu tog postupka ili opravdavajući djelo i počinitelja. Ovakve predrasude vrlo često u praksi za posljedicu imaju pojavu stigme kod žrtve silovanja pa su često izložene omalovažavanju (Kamenov i sur. 2004).

Stigma je povezana sa predrasudama prema stigmatiziranoj osobi, negativni stavovi prema žrtvama silovanja pridonose negativnoj reakciji društva, kao i tome da žrtva okrivljava samu sebe, što joj otežava kasniju prilagodbu (Herbert, Dunkel, 1992). Zbog svega navedenog neophodno je razvijati vještine za procesuiranje traume kod žrtve silovanja.

3.2. Prepoznavanje elemenata seksualnog nasilja i prijavljivanje u zdravstvenim ustanovama

Seksualno nasilje/silovanje u odnosu na sve ostale oblike nasilja predstavlja posebno značajan problem društva u cjelini. Ovaj oblik nasilja dešava se u svim zemljama širom svijeta, a karakterizira ga šutnja i mali broj prijava, koji najveći negativni trag ostavljaju na žrtvu seksualnog nasilja/silovanja.

Seksualno nasilje/silovanje jedno je od najgorih oblika diskriminacije nad ženama i moćan instrument opresije žena koji održava neravnopravnost spolova, te na taj način sprečava razvoj društva (Masters, Johnson i Kolodny, 2006). Iako se nalazimo u 21. stoljeću, samo neke od država i kultura na svijetu, priznaju spolno nasilje u braku, kao krivično djelo. Iako pogođena, žrtva silovanja često se zbog ekonomsko-socijalnih prilika odluči na šutnju i neprijavljivanje ovog traumatičnog iskustva.

Prema Ajduković (2000), žene koje su preživjele seksualno zlostavljanje vrlo rijetko to prijavljuju policiji. Razlozi leže u duboko ukorijenjenim predrasudama prema kojima je žena sama dijelom kriva za to ili je to „zaslužila“, jer je svojim izgledom i ponašanjem „izazvala“ nasilnika. Osjećaji srama, krivnje, straha dominantni su razlozi prikrivanja viktimizacije.

Obaveza zdravstvenog radnika koji tokom obavljanja svoje dužnosti uoči bilo koji od oblika nasilja, a posebno silovanja, je da izvrši prijavu istog prema proceduri koja se primjenjuje u zdravstvenoj ustanovi, propustom u prijavi i nepostupanjem po istoj čini prekršaj. Obaveza i dužnost zdravstvenog osoblja je nakon saznanja da se radi o žrtvi koja prijavljuje silovanje, izvršiti detaljan zdravstveni pregled. Zdravstveni radnici jedni su od stručnjaka koji su od najranije dobi prisutni u životima svih pojedinaca, te na taj način mogu biti ključni u prepoznavanju nasilja kod odraslih osoba ali i kod djece (Kuprešanin, 2022).

Prema Smjernicama za postupanje u zdravstvenom sektoru Ministarstava za ljudska prava i izbjeglice (2013), pregledi koji se obavljaju u zdravstvenim ustanovama:

- obavljanje redovnog pregleda,
- obavljanje pregleda po nalogu Tužilaštva.

Nakon utvrđivanja postojanja elemenata seksualnog nasilja/silovanja kod žrtve, bilo da se radi o pacijentu koji je hospitaliziran ili samo pregledan u prijemnoj/specijalističkoj ambulanti, procedura postupanja u ovim slučajevima je izjednačena. U skladu sa etičkim načelima struke zdravstveni radnici su obavezni postupati sa posebnim nivoom empatije prema ovoj kategoriji pacijenata. U tom smislu, važno je da medicinsko i drugo osoblje žrtvi pristupa bez bilo kakvog osuđivanja, da joj pruži podršku i sve potrebne informacije.

3.3. Posebne obaveza zdravstvenih radnika u postupanju prema žrtvama silovanja

Uvažavajući kontekst u kojem se žrtve silovanja pojavljuju u zdravstvenim ustanovama kao pacijenti, zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici koji im pružaju usluge zdravstvene zaštite ili na drugi način dolaze u susret s njima, dužni su posebnu pažnju obratiti na određene detalje od koji će u bitnoj mjeri zavisiti mogućnost adekvatnog procesuiranja učinitelja tog kriviičnog djela. Pri tome se misli kako na one radnje zdravstvenog osoblja od kojih potencijalno može zavisiti saradnja žrtve silovanja sa organima krivičnog gonjenja, tako i na radnje koje podrazumijevaju prikupljanje forenzičkih i drugih dokaza za potrebe krivičnog postupka.

Prije svega, osoblje je dužno žrtvi silovanja pružiti kvalitetne zdravstvene usluge, u skladu sa pravilima medicinske struke, na jednak način kao i svakom drugom pacijentu, odnosno bez bilo kakvog oblika diskriminacije. S obzirom na okolnosti, to uglavnom obuhvata usluge iz oblasti ginekologije, ali se ne ograničava na njih i podrazumijeva multidisciplinaran pristup na tretmanu fizičkih i psiholoških posljedica silovanja, uključujući i prevenciju i upravljanje slučajevima trudnoće i spolno prenosivih bolesti.

Zdravstveno osoblje je dužno poštivati pravo žrtve silovanja na samoodređenje, što znači da ne može protiv njene volje podvrgnuti je bilo kakvom pregledu ili tretmanu. Žrtva silovanja ima pravo da od zdravstvenog osoblja dobije sva odgovarajuća obavještenja na osnovu kojih će potpuno samostalno donijeti informiranu odluku o pristanku na predložene medicinske mjere ili odbijanje istih, što može uključivati i hitnu kontracepciju ukoliko je potrebna ili prekid trudnoće ukoliko to zakon dozvoljava.

Također, neophodno je posebno voditi računa o privatnosti žrtve silovanja tokom njenog medicinskog zbrinjavanja. To podrazumijeva da medicinskim tretmanima prisustvuju samo one osobe čije je učešće neophodno, te osobe koje eventualno sama žrtva želi imati pored sebe. Sve informacije o zdravstvenom stanju žrtve silovanja, osoblje je dužno čuvati kao profesionalnu tajnu i ne odavati ih čak ni članovima žrtvine porodice. Takve informacije zdravstveni radnici mogu davati samo osobama koje su uključene u zdravstvene preglede i tretmane, a drugima samo uz njenu izričitu saglasnost. U slučajevima kada je podnesena prijava policiji ili drugim nadležnim organima, relevantne informacije u vezi s pregledom žrtve moraju se otkriti tim organima.

Najčešća dilema koja se javlja kod zdravstvenih radnika u vezi sa ovim pitanjem jeste da li su obavezni prijaviti sumnju na silovanje policiji ili drugom nadležnom organu i u onim slučajevima kada se žrtva tome izričito protivi. Odgovor na ovu dilemu je jednostavno – da. Za prijavljivanje silovanja ili drugog oblika seksualnog nasilja nije potrebna saglasnost žrtve i zdravstveni radnici imaju obavezu da to prijave čak i ako se žrtva tome izričito protivi. Ovo iz razloga što dužnost prijavljivanja takvih slučajeva ima prednost nad obavezom čuvanja profesionalne tajne i predstavlja odavanje tajne na temelju zakonske obaveze. Pri tome je važno naglasiti da u konkretnom slučaju neće postojati krivično djelo *Neovlašteno otkrivanje profesionalne tajne*, ukoliko je zdravstveni radnik otkrio tajnu u općem interesu ili interesu

druge osobe koji je pretežniji od interesa čuvanja tajne, što u slučajevima prijavljivanja silovanja uopće nije upitno.

Medicinske i forenzičke dokaze o silovanju trebali bi prikupljati samo pružatelji zdravstvenih usluga koji su, prema zakonskoj regulativi i propisima, ovlašteni za tu vrstu procedura i koji su posebno obučeni za tehnike prikupljanja dokaza, pri čemu su žrtvi dužni objasniti u koje se svrhe prikupljaju dokazi i kako mogu biti korisni, pitati žrtvu da li želi da se uzmu dokazi o silovanju, te osigurati da su informacije o prikupljanju dokaza uvrštene u informirani pristanak, odnosno u medicinsku dokumentaciju (Hrnčić Z., Bećirović F., 2018.).

U kontekstu vođenja medicinske dokumentacije i odgovarajućih evidencija, u skladu sa Zakonom o evidencijama u oblasti zdravstva[7], zdravstveni radnici imaju profesionalnu obavezu evidentirati sve detalje o pruženim zdravstvenim uslugama, kao i pojedinosti o svakoj konsultaciji sa pacijentom. Pri tome je potrebno imati u vidu da će medicinska dokumentacija potencijalno biti važan dokazni materijal u eventualnom krivičnom postupku protiv učinioca krivičnog djela silovanja, odnosno da će od njene tačnosti, iscrpnosti i kvaliteta njenog sadržaja možda zavisiti ishod samog krivičnog postupka.

3.4. Primjena Protokola o postupanju u slučajevima nasilja u zdravstvenim ustanovama na području Tuzlanskog kantona

Da bi zdravstveno osoblje adekvatno odgovorilo na ovako težak društveni problem neophodno je uložiti sve napore na smanjenju stope neprijavljivanja silovanja odnosno seksualnog nasilja. S tim u vezi potrebno je žrtvama silovanja obezbjediti adekvatan i olakšavajući pristup prijavi nasilja, ponuditi različite oblike i mehanizme zaštite žrtve silovanja i u konačnici svojim adekvatnim pristupom i stručno vođenim procesom rada doprinijeti procesuiranju, a u krajnjem i sankcioniranju počinioca seksualnog nasilja/silovanja.

U Tuzlanskom kantonu, institucije koje predstavljaju najvažnije karike u lancu društvenog odgovora na slučajeve silovanja, kako u smislu zaštite žrtava, tako i u smislu progona počinitelja, zaključile su Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici, koji predstavlja standardizirani proces podrške i postupanja prema žrtvama seksualnog ali i drugih oblika nasilja. Strane potpisnice ovog Protokola su Univerzitetski klinički centar Tuzla, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak i Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog Kantona. Radi implementacije dijela ovog Protokola kojim su utvrđene obaveze Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla, kao zdravstvene ustanove u kojoj se pružaju usluge zdravstvene zaštite najvećem broju žrtava silovanja, unutar ove ustanove izrađena je interna procedura za postupanje pod nazivom „Prijavljivanje i evidentiranje nasilja/sumnje na nasilje u porodici i nasilja nad djecom“, a čiji je sastavni dio i obrazac „Izvještaj o pacijentu žrtvi nasilja u porodici“.

Navedena procedura ima za cilj zdravstvene radnike uputiti i informisati o koracima koje je neophodno poduzimati u slučaju evidentiranja nasilja odnosno sumnje na nasilje. Procedurom su definirani načini i mjere postupanja u slučajevima sa ambulantnim pacijentima koje su žrtve nasilja i postupak sa hospitaliziranim pacijentima koji su žrtve nasilja. U prvom slučaju ljekar/medicinska sestra tehničar nakon što ustanovi da se radi o nasilju, te utvrdi postojanje elemenata seksualnog nasilja/silovanja poduzima nekoliko aktivnosti; obavlja razgovor sa pacijentom te utvrđuje i bilježi bitne detalje o elementima koji su vezani za utvrđivanje

[7] Službene novine Federacije BiH, broj: 37/12.

činjenica. Medicinska sestra u protokolu rada evidentira da su povrede kod pacijentice posljedice seksualnog nasilja/silovanja. Nakon utvrđivanja o navednom se obavještava Operativna služba MUP-a, ljekar vrši ispunjunjavanje obrasca „Izvještaj o pacijentu žrtvi nasilja“ koji se proslijedi Odjeljenju za socijalnu zaštitu UKC-a, na dalje postupanje.

U slučajevima kada medicinsko osoblje dobije informaciju o postojanju elemenata silovanja tokom hospitalnog tretmana, u onim slučajevima gdje žrtva nasilja to nije prijavila u prijemnoj ambulanti, ljekar odnosno medicinsko osoblje nakon dobijenih saznanja po hitnom postupku vrši popunjavanje gore navedenog obrasca koji se dostavlja Odjeljenju socijalne zaštite. Također vrši se informisanje Operativne službe MUP-a, socijalni radnik Odjeljenja za socijalnu zaštitu UKC-a dolazi na odjeljenje kako bi obavio sve neophodne radnje s ciljem osnaživanja žrtve za dalji tok liječenja.

Žrtva silovanja na medicinski pregled može doći sama, u pratnji druge osobe ili u pratnji policije. Ukoliko se na pregled javi maloljetna osoba neophodno je obavijestiti roditelje ili staratelja/stručno lice nadležnog Centra za socijalni rad.

Neophodno je naglasiti obavezu svih ustanova ne samo zdravstvenih u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja/silovanja ali i drugih oblika nasilja, te pružanje podrške i zaštite žrtvama seksualnog nasilja/silovanja koje su u skladu sa gore navedenim Protokolom.

Bitno je istaći i da je UKC Tuzla jedna od tri zdravstvene ustanove u Bosni i Hercegovini, pored Opće bolnice „Abdulah Nakaš“ Sarajevo i Sveučilišne kliničke bolnice Mostar, u kojima je uspostavljen Krizni centar za žrtve silovanja i seksualnog nasilja, što je jedna od mjera na realizaciji obaveza koje je Bosna i Hercegovina preuzela ratifikacijom Istanbulske konvencije.

3.5. Uloga socijalnog radnika u procesu prijave seksualnog nasilja/silovanja u zdravstvenoj ustanovi

Nakon obavljenog pregleda ljekara specijaliste ukoliko se utvrdi postojanje nasilja odnosno sumnja na nasilje, stručno medicinsko osoblje obavještava socijalnog radnika ustanove kako bi se omogućilo dalje postupanje u skladu sa nadležnostima, ali i kako bi se pacijentu pružila neophoda podrška.

Po prijemu izvještaja od strane ljekara socijalni radnik obavještava Centar za socijalni rad (pismenim i usmenim putem) prema mjestu prebivališta pacijenta-žrtve seksualnog nasilja/silovanja. Odjeljenje za socijalnu zaštitu vodi registar pacijenata, žrtava nasilja koji su prijavljeni ali i sumnja na nasilje. Socijalni radnik obavlja informativno savjetodavni razgovor sa pacijentom koji je žrtva seksualnog nasilja/silovanja.

Tokom razgovora socijalni radnik u zdravstvenoj ustanovi vodi računa o osjetljivosti pacijenta koja je žrtva silovanja, te zbog toga razgovor o navedenom obavlja samostalno bez prisustva drugih lica članova porodice, počinioca i sl. Tokom postupanja sa žrtvom seksualnog nasilja/silovanja socijalni radnik stvara povjerljivo i suosjećajno okruženje, aktivno sluša pacijenticu, te radi na razvijanju i izgradnji povjerenja žrtve prema socijalnom radniku u zdravstvenoj ustanovi. Socijalni radnik u zdravstvenoj ustanovi tokom rada sa žrtvom seksualnog nasilja/silovanja vrši procjenu daljeg zbrinjavanja pacijentice žrtve silovanja. Pacijentica se informira o pravima i dostupnim uslugama koje su na raspolaganju za dalje zbrinjavanje nakon hospitalnog tretmana.

Shodno socio-ekonomskom položaju žrtve nasilja ali i sistemu porodične podrške vrši se procjena gdje se uz saglasnost pacijentice pravi plan daljeg boravka. Plan daljeg boravka nakon hospitalnog tretmana u zdravstvenoj ustanovi zavisi od želje pacijentice ali i raspoloživih porodičnih resursa. Socijalni radnik u ovim slučajevima upoznaje pacijenticu sa resursima i uslugama koje pružaju institucija „Sigurne kuće" u koje žrtva ovog ali i bilo kojeg drugog oblika nasilja može biti smještena. Ukoliko pacijentica nema podršku članova porodice ili tu podršku ne želi primjeniti u daljem planiranju svojih životnih aktivnosti, socijalni radnik pismenim putem obavještava nadležni Centar za socijalni rad i Sigurnu kuću o pokretanju postupka za smještaj pacijentice žrtve nasilja u drugu instituciju nakon završenog bolničkog liječenja.

Nakon završenog bolničkog tretmana koordinacijom socijalnog radnika u zdravstvenoj ustanovi, nadležnog socijalnog radnika Centra za socijalni rad i stručnog osoblja Sigurne kuće obavlja se smještaj i dalje zbrinjavanje žrtve seksualnog nasilja/silovanja.

3.6. Edukacija zdravstvenih radnika za postupanje u slučajevima nasilja

Edukacija zdravstvenih radnika unutar zdravstvene ustanove provodi se kontinuirano, edukacija ima za cilj informisanje zaposlenih radnika o postupanju i prepoznavanju elemenata nasilja. Edukaciju provodi tim stručnjaka koji čine:

- ljekar specijalista koji zdravstvenim radnicima daje uvid u postupanje i mogućnosti prepoznavanja različitih oblika nasilja;
- pravnik koji zdravstvene radnike informiše o pravnim aktima koji definiraju obavezu prijavljivanja nasilja i postupanju u slučajevima evidentiranja nasilja;
- socijalni radnik koji tokom edukacije informira zdravstvene radnike o postupanju nakon obavljenog pregleda i utvrđenog postojanja elemenata nasilja/sumnje na nasilje.

Provedbom edukacija na ovu temu stručnjaci iz gore navedenih oblasti nastoje radnike u zdravstvenoj ustanovi osposobiti za prepoznavanje elemenata koji su prisutni kod žrtve nasilja, sa posebnim aspektom na žrtve seksualnog nasilja/silovanja.

Elementi za identifikovanje nasilja prema Priručniku za tretning i edukaciju zdravstvenih radnika za postupanje u slučajevima nasilja izdati od strane Federalnog Ministarstva zdravstva, ističu da žrtve koje ne žele prijaviti nasilje često imaju i određene manire, odnosno vrstu ponašanja koje ispoljavaju u komunikaciji sa ljekarom koje stručnjaci nastoje prenijeti medicinskom osoblju tokom edukacije u zdravstvenoj ustanovi a koje se tiču lakšeg prepoznavanja: žrtve nasilja često karakterizira izbjegavanje razgovora o detaljima prilikom opisivanja načina povređivanja, prekomjerena uplašenost u odnosu na povredu, objašnjenje načina povređivanja koji ne odgovara povredi, neadekvatno oblačenje. Kod ovih pacijenata često su prisutna oboljenja; hipertenzije, hronična kardiovaskularna oboljenja i diabetes mellitus. Tokom provedbe edukacije medicinskog osoblja koji rade u zdravstvenoj ustanovi radnici se informišu o čuvanju i arhiviranju dokumentacije u skladu sa važećim zakonskim propisima. Krajnji cilj Tima za provedbu edukacija medicinskog osoblja u zdravstvenim ustanovama je kontinuirano obučavanje osoblja zdravstvene ustanove za postupanje i prepoznavanje elemenata bilo kojeg od oblika nasilja.

Informisanost je osnovni uslov koji treba ispuniti, kako svih korisnika zdravstvenih ustanova tako i zaposlenih u ustanovi, kroz edukaciju kadra koji je angažovan na prepoznavanju

elemenata nasilja, dokumentovanju, pružanju stručne pomoći i podrške, evidentiranju, praćenju i pružanju podrške žrtvama nasilja (Knežević, Gajović 2016, prema Otačević, 2007).

3.7. Zaštita mentalnog zdravlja žrtava silovanja tokom boravka u zdravstvenoj ustanovi

Posljedice seksualnog nasilja/silovanja su brojne i u velikom broju slučajeva dugotrajne. Ovakvo uznemiravanje i zlostavljanje djeluje negativno na psihičko i fizičko stanje žene koja ga proživljava. Uključuje fizičke posljedice vezane uz tjelesne ozljede, povrede reproduktivnih organa, narušeno reproduktivno zdravlje, kao i mogućnost zaraze spolno prenosivim bolestima, uključujući i zarazu HIV-om, te neželjenu trudnoću. Česte socijalne posljedice su stigmatizacija, etiketiranje, kao i odbačenost osobe koja je žrtva seksualnog nasilja/silovanja. Psihičke posljedice uključuju narušeno mentalno zdravlje, narušeno seksualno zdravlje, narušeno samopouzdanje i samopoštovanje, kao i traumatske reakcije i poremećaje (Galles i Harrop, 1994, prema Mamula, 2000).

Neophodno je u što hitnijem roku od momenta prijavljivanja pacijentici koja je prijavila da je žrtva seksksalnog nasilja/silovanja obezbjediti stručnu psihosocijalnu podršku (socijalnih radnika i psihologa) koji će pravovremeno raditi na očuvanju mentalnog zdravlja pacijentice žrtve seksualnog nasilja/silovanja. Navedeno stručno osoblje je u obavezi biti educirano za rad sa žrtvama seksualnog nasilja/silovanja s ciljem da se pacijentici pruži kvalitetnija podrška kako bi se prevenirao razvoj traumatskih posljedica. Stručno osoblje ukoliko je uključeno od momenta prijave može preventivno djelovati na razvoj sindroma traume silovanja.

Fizičke i psihičke posljedice su dugoročne kod žena koje su preživjele seksualno nasilje/ silovanje, simptomi koji se javljaju odgovaraju simptomima PTSP-a. Početkom 70-tih u istraživanju na 600 žena koje su preživjele silovanje, ustanovilo se da žene proživljavaju značajan stupanj emocionalne i psihičke boli za vrijeme silovanja, neposredno nakon, ali i tijekom dužeg razdoblja nakon toga (Burgess i Holmstrom, 1979, prema Mamula, 2000).

Neurobiološka istraživanja seksualne traume pokazuju da je „zamrzavanje“ uobičajena reakcija kod žrtava povezana sa naknadnim postraumatskim stresnim poremećajem (PTSP) i teškom depresijom (GREVIO, 2022, prema Moller i sur., 2017). Ovaj sindrom uključuje fiziološke, psihičke i ponašajne reakcije na stres. Ono što je značajno kod ovog sindroma je to što ga sve žene proživljavaju u većoj ili manjoj mjeri, i prolaze kroz sljedeće tri faze:

1. Akutna reakcija – javlja se odmah nakon seksualnog nasilja/silovanja i može trajati satima, danima ili sedmicama. Neposredno nakon silovanja neke žene mogu snažno očitovati osjećaje straha, bijesa, tjeskobe, a neke i skrivaju svoje osjećaje. Postoje dvije vrste emocionalnih reakcija kao neposrednih od učinka silovanja, a to su: ekspresivne reakcije (strah, bijes, tuga) i kontrola ponašanja (skrivanje osjećaja).
2. Izvanjsko prilagođavanje – zbog potrebe da ponovno uspostave kontrolu nad svojim životom silovane žene često negiraju ili racionaliziraju svoje iskustvo. Sve to dovodi do toga da iskustvo silovanja može potpuno promijeniti cjelokupni svjetonazor i dotadašnji način života žene.
3. Prilagodba/integriranje – i nakon nekoliko godina žena može imati snažne osjećaje krivnje i bijesa zbog silovanja. Često dolazi do pojave osjećaja intenzivnog bijesa prema napadaču (Mamula, 2000).

Istraživanja pokazuju da se u otprilike trećini slučajeva žrtva i počinitelj poznaju prije silovanja. Iznimke su grupna silovanja. Ovdje može biti slučaj da će žrtve zbog određenog odnosa s počiniteljem, biti manje spremne prijaviti silovanje. Tako podaci govore da u većini

slučajeva gdje je žrtva prethodno poznavala napadača, to su bila samo poznanstva, a ne tako čvrste prijateljske ili neke druge veze (Archer, 1992). Iz svega navedenog evidentno je da žrtvom seksualnog nasilja/silovanja možemo postati u bilo kojem momentu života, stoga je neophodno adekvatno pristupati ovom problemu i raditi na razvijanju svijesti društva ali i žrtava seksualnog nasilja/silovanja kako bi prijavile ovaj teški oblik nasilja.

4. Zaštitne mjere koje se provode u zdravstvenim ustanovama

Pored toga što se u zdravstvenim ustanovama pružaju zdravstvene i psihosocijalne usluge žrtvama silovanja, u određenim situacijama zdravstvene ustanove imaju određenu ulogu i u tretmanu počinitelja takvih nasilnih djela. Tako je Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici[8] propisana zaštitna mjera obaveznog liječenja od ovisnosti, koja u sudskom postupku može biti izrečena osobi koja je nasilje učinila pod uticajem ovisnosti o alkoholu, opojnim drogama ili drugim psihoaktivnim supstancama, ako postoji opasnost da se radnje nasilja ponove. Ova mjera se određuje u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine. Druga zaštitna mjera koja se provodi u zdravstvenim ustanovama je obavezni psihosocijalni tretman počinioca nasilja u porodici, koja se može izreći nasilnoj osobi radi otklanjanja uzroka njenog nasilničkog ponašanja ili ako postoji opasnost da ta osoba nasilje ponovi i ne može trajati kraće od šest mjeseci kontinuirano, niti duže od dvije godine.

U skladu sa Pravilnikom o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti[9] ova zaštitna mjera se provodi u zavodima za liječenje bolesti ovisnosti, centrima za mentalno zdravlje u zajednici i/ili terapijskim zajednicama/komunama. Ukoliko zdravstveno stanje počinioca nasilja u porodici iziskuje hospitalizaciju, zaštitna mjera se provodi u stacionarnoj zdravstvenoj ustanovi, koja ima uslove za provođenje liječenja ovisnosti, osnovanoj na nivou kantona, gdje počinilac nasilja u porodici ima prebivalište, odnosno boravište. Ukoliko ne postoji stacionarna zdravstvena ustanova na nivou kantona gdje počinilac nasilja u porodici ima prebivalište, odnosno boravište, zaštitna mjera se provodi u kantonu koji je najbliži prebivalištu, odnosno boravištu počinioca nasilja u porodici.

Pravilnikom o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinilaca nasilja u porodici[10] propisano je da se ova zaštitna mjera provodi u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite - centrima za mentalno zdravlje ili specijalističko-konsultativnim psihijatrijskim službama pri zdravstvenim ustanovama, u saradnji sa organima starateljstva. Ukoliko zdravstveno stanje počinioca nasilja u porodici iziskuje hospitalizaciju, zaštitna mjera se provodi u bolnici osnovanoj na nivou kantona gdje počinilac nasilja ima prebivalište, odnosno boravište.

5. Zaključak

Silovanje nesporno predstavlja jedan od najtežih oblika seksualnog nasilja, čije su posljedice izuzetno štetne po fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje žrtava, ali imaju negativan uticaj i na širu društvenu zajednicu. Stoga je jasno da društveni odgovor na slučajeve silovanja mora biti sistematičan, sveobuhvatan i multidisciplinaran, kako u vezi sa prevencijom ovog oblika nasilja, tako i u procesu pružanja podrške žrtvama, sprječavanja ponovnog traumatiziranja, te osiguranja procesuiranja počinitelja.

---

[8] Službene novine Federacije BiH, broj: 20/13 i 75/21.
[9] Službene novine Federacije BiH, broj: 99/15.
[10] Službene novine Federacije BiH, broj: 63/17.

Iako postoje brojni međunarodni i domaći pravni instrumenti koji reguliraju zaštitu žrtava silovanja i procesuiranje počinitelja, može se sa sigurnošću reći da i dalje postoji niz izazova u reagiranju na ove slučajeve. U društvenom kontekstu, silovanje često ostaje neprijavljeno i nekažnjeno, što stvara osjećaj nesigurnosti i beznađa. Stigma oko ovog krivičnog djela dodatno otežava žrtvama da traže pomoć i podršku. Zdravstvene ustanove imaju ključnu ulogu u pružanju podrške žrtvama silovanja, ali i u prikupljanju medicinskih i forenzičkih dokaza radi procesuiranja ovih slučajeva.

Zakonski okvir u Bosni i Hercegovini je u velikoj mjeri usklađen s međunarodnim standardima, ali još uvijek ne u potpunosti. Neophodno je dodatno unaprijediti zakonske odredbe kako bi se osigurala adekvatna zaštita žrtava silovanja i kažnjavanje počinitelja. Zdravstveni radnici imaju važnu ulogu u prepoznavanju, prijavljivanju i pružanju medicinske i psihosocijalne podrške žrtvama silovanja. Njihova obaveza je osigurati poštivanje prava i dostojanstva žrtava, pružiti im adekvatnu zdravstvenu njegu i podršku te sarađivati s nadležnim organima u procesuiranju počinitelja.

U tom kontekstu, ključno je kontinuirano educiranje zdravstvenih radnika o pravilnom postupanju u slučajevima silovanja, kao i osiguranje adekvatne infrastrukture i resursa za pružanje podrške žrtvama. Samo integriranim pristupom svih relevantnih institucija i aktera može se postići efikasna zaštita žrtava silovanja i sprječavanje ovog oblika nasilja u društvu.

Prevencija silovanja zahtijeva holistički pristup koji uključuje obrazovanje, osnaživanje, prije svega žena i djevojčica, promjenu društvenih normi, te jačanje svijesti o problemu unutar zajednice. Također, podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova, edukacija o pravima, samopoštovanju i granicama, dekonstrukcija patrijarhalnih normi i promocija kulture pristanka su od vitalnog značaja za prevenciju ovog oblika nasilja.

Multidisciplinarni pristup u intervenciji i tretmanu žrtava silovanja podrazumijeva saradnju različitih stručnjaka kao što su medicinsko osoblje, psiholozi, socijalni radnici, pravnici i drugi. Ovakav pristup omogućava holistički pregled žrtvine situacije, pružanje adekvatne medicinske pomoći, psihološke podrške, te pravne zaštite. Svaki od ovih segmenata igra vrlo važnu ulogu u procesu ozdravljenja i pristupa pravdi za žrtvu.

Institucije, uključujući policiju, pravosudni sistem i zdravstvene ustanove, imaju ključnu ulogu u podršci žrtvama, kažnjavanju počinitelja, te sprječavanju sekundarne viktimizacije. Pružanje podrške žrtvama od strane ovih institucija, kao i osiguranje sigurnih i senzibiliziranih procesnih mehanizama za prijavu i suđenje, od vitalnog su značaja za povjerenje žrtava u pravosudni sistem.

Edukacija i informiranje javnosti o problemu silovanja svakako ima značajnu ulogu u promjeni stavova, podizanju svijesti i smanjenju stigme koja okružuje žrtve. Kroz kampanje, obrazovne programe i javne politike, mogu se stvoriti sigurni prostori za dijalog, potaknuti inicijative za promjenu zakonodavstva, te osnažiti zajednice da se aktivno bore protiv silovanja.

Kreiranje atmosfere solidarnosti, podrške i empatije prema žrtvama silovanja ključno je za njihovo ozdravljenje i reintegraciju u društvo. Osnaživanje žrtava, osjećaj podrške i povjerenja u zajednicu pomažu u procesu oporavka i jačanju njihove otpornosti. Kontinuirano praćenje efikasnosti mjera prevencije, intervencije i podrške, te evaluacija programa i politika ključno je za stalno unapređenje odgovora na problem silovanja. Proučavanje slučajeva, analiza statističkih podataka, te povratne informacije od strane žrtava i stručnjaka mogu omogućiti

identifikaciju nedostataka i usmjeravanje resursa tamo gdje su najpotrebniji. Ukupno, multidisciplinarni i sveobuhvatni pristup silovanju ključan je za stvaranje društva u kojem je svaka osoba sigurna, poštovana i zaštićena od svih oblika nasilja.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2000), Određenje i oblici nasilja u obitelji. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć
2. Archer, J. i Lloyd, B. (1992), Sex and gender. Cambridge : University Press
3. Babić M., Filipović Lj., Marković I., Rajić Z. (2005), *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH*. Sarajevo: Vijeće Evrope i Evropska Komisija
4. Čengić N.N., Vasić V., Kajević B., Kapetanović D. (2017), *Krivična djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar
5. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006) Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
6. Herbert, T.B. i Dunkel-Schetter, C (1992), Negative social reactions to victims: An overview of responses and their determinants. U Montada, L. Filipp, S.H. i Lerner, M.J. (ur); Life crises and experiences of loss in adulthood. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum ASSOC., 497-518
7. Hrnčić Z., Bećirović F., (2018), *Postupanje u slučajevima nasilja u porodici – multisektorski odgovor.* Sarajevo: Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine
8. Kamenov, Ž., Ljubin, T., Vurnek, M. (2004), Mjerenje stavova prema žrtvama silovanja: Modifikacija Fieldove skale stavova prema silovanju, Izvorni znanstveni rad, Zagreb
9. Knežević, S. Gajović, I. (2016), Primena protokola Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju u kliničkoj praksi, Medicinski časopis, Beograd.
10. Kuprešanin, K. (2022), Nasilje u obitelji kao javnozdravstveni problem i uloga zdravstvenog sustava, Diplomski rad, https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:122:703185
11. Malbašić, S. (2017), Pobačaj i prava žena, Rijeka
12. Mamula, M. (2000), Zdravstvene i psihološke posljedice spolnog nasilja nad ženama. U: Ajduković, M. i Pavleković, G. (2000) Nasilje nad ženom u obitelji. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć
13. Mamula, M. (2011), Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. - 2010. doi: http://zenskasoba.hr/docs/Seksualno%20nasilje%20izvjestaj%202011.pdf
14. Masters, W., Johnson, V. i Kolodny, R. (2006) Ljudska seksualnost. Jastrebarsko: Naklada Slap
15. Moller, A., Sondergaard, H.P., Helstrom, L. (2017), Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severedepression, Acta Obstetricia et Gynecologica Scasndinavica
16. Orlović A. (2013), *Gospodarski kriminalitet u Republici Hrvatskoj.* Split: Redak
17. Otašević, S. (2007), Nasilje nad ženama moja profesionalna odgovornost, Autonomni ženski centar, Beograd
18. Priručnik za trening i edukaciju zdravstvenih radnika za postupanje u slučajevima nasilja u porodici/obitelji, Bosna i Hercegovina Federacija Bosne i Hercegovina, Federalno ministarstvo zdravstva
19. Skupina stručnjaka za djelovanje protiv nasilja nad ženama. (2022), GREVIO početni postupak procjene, Izvješće o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredaba Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Bosna i Hercegovina

Dragoslav Erdelić, mr

Stručni rad
UDK 343.54/.55(497.6)(094.5)

ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI PRAVNI OKVIR

Apstrakt
Strukturu rada čini uvod, u kojem je prezentovan istorijat zaštite od nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini i četiri poglavlja u kojima je izvršena analiza pravnog okvira zaštite od nasilja u porodici u BiH kroz uporednu analizu zakonskih rješenja u Bosni i Hercegovini. U radu je primjenjen metod uporedne analize zakonodavstva i sudske prakse u toj oblasti u Bosni i Hercegovini. Rezultati analize ukazuju da je prisutna krivično-pravna i prekršajno-pravna zaštita, te da je napuštanje koncepta prekršajne odgovornosti dovelo do efikasnoti u zaštiti od nasilja u porodici, te da pravni okvir u toj oblasti u Bosni i Hercegovini nije usaglašen u potpunosti. Osnovnim zaključkom predmetne analize autor ukazuju na različita postupanja u sudskoj praksi, te da su zakonska rješenja i praksa ukazali na nedorečenost i neusaglašenost zakonskih rješenja, što nameće potrebu usaglašavanja zakonskih rješenja kojima će se uskladiti zaštita od nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini i obezbijediti pravna sigurnost u toj oblasti uz ponuđena određena rješenja i preporuke.

Ključne riječi: nasilje, porodica, zaštita, prekršajni postupak, krivični postupak, tužilaštvo, sud, hitne mjere zaštite, zaštitne mjere.

Abstract
The structure of the work consists of an introduction, which presents the history of protection against domestic violence in Bosnia and Herzegovina and four chapters in which the analysis of the legal framework of protection against domestic violence in Bosnia and Herzegovina is carried out through a comparative analysis of legal solutions in Bosnia and Herzegovina. The paper uses the method of comparative analysis of legislation and court practice in that area in Bosnia and Herzegovina. The results of the analysis indicate that criminal-legal and misdemeanor-legal protection is present, and that abandoning the concept of misdemeanor liability has led to efficiency in protection against domestic violence, and that the legal framework in that area in Bosnia and Herzegovina is not fully harmonized. The main conclusion of the subject analysis is that the author points to different actions in court practice, and that legal solutions and practice have indicated the vagueness and inconsistency of legal solutions, which imposes the need to harmonize legal solutions that will harmonize protection against domestic violence in Bosnia and Herzegovina and provide legal security in that area with specific solutions and recommendations offered.

Keywords: violence, family, protection, misdemeanor procedure, criminal procedure, prosecution, court, emergency protection measures, protective measures.

Uvod

Nasilje u porodici inkrimisano je u krivično zakonodavstvu Bosne i Hercegovine već od 2000. godine i to u Krivičnom zakoniku Republike Srpske[1], a već od 2003. godine i u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine[2] i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine[3].

Prije donošenja ovih zakona u Bosni i Hercegovini, nasilje u porodici je bilo regulisano kroz krivična djela protiv života i tijela i nije bilo propisano kao posebno krivično djelo.

U periodu od 2005. godine u Bosni i Hercegovini donose se posebni zakoni koji regulišu zaštitu od nasilja u porodici i to prvo u Federaciji Bosne i Hercegovine[4], a potom i u Republici Srpskoj[5] i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine[6].

Donošenjem posebnih zakona za zaštitu od nasilja u porodici dolazi i do različitih zakonskih rješenja zaštite od nasilja u porodici na način da se nasilje u porodici inkriminiše i kao prekršaj i kao krivično djelo.

Tako u Republici Srpskoj do 01.01.2006. godine nasilje u porodici bilo je propisano kao krivično djelo u krivičnom zakonu i nije bilo propisano kao prekršaj, dok od 01.01.2006. godine stupanjem posebnog zakona na snagu, nasilje u porodici je regulisano i kao prekršaj i kao krivično djelo, dok je od 01.05.2020. godine propisano samo kao krivično djelo.

U Federaciji Bosne i Hercegovine djelo nasilja u porodici je u periodu 07.10.2005. godine do 07.09.2006. godine bilo propisano kao prekršaj i kao krivično djelo, a od 07.09.2006. godine propisano je samo kao krivično djelo.

U Brčko Distrktu Bosne i Hercegovine djelo nasilja u porodici propisano je kao krivično djelo, a od 2018. godine stupanjem na snagu posebnog zakona i kao prekršaj.

Trenutno je djelo nasilja u porodici propisano i kao prekršaj i kao krivično djelo jedino u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, dok je u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine napušten koncept prekršajne odgovornosti za nasilje u porodici i djelo nasilja u porodici je propisano samo kao krivično djelo.

Kako je predmet ovog rada zaštita od nasilja u porodici na teritoriji Bosne i Hercegovine, rad je usmjeren na krivično-pravnu i prekršajno-pravnu zaštitu u krivičnom i prekršajnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine.

---

[1] Krivični zakonikonik Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br.22/00 i 37/01).
[2] Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH br. 36/03).
[3] Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 10/03).
[4] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Službeni glasnik FBiH broj 22/05 i 51/06).
[5] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske broj 118/05 i 17/08).
[6] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Republike Srpske broj 7/18).

1. Krivično-pravna zaštita od nasilja u porodici i mjere zaštite

U Bosni i Hercegovini zaštita od nasilja u porodici je propisana krivičnim zakonima i posebnim zakonima.

Krivično-pravna zaštita od nasilja u porodici je propisana entitetskim krivičnim zakonima i Krivičnim zakonom Brčko Distrika Bosne i Hercegovine na način da je djelo nasilja u porodici propisano kao krivično djelo, uz propisane oblike krivičnog djela nasilja u porodici, kao i krivične sankcije i zaštitne mjere za krivično djelo nasilja u porodici.

Postupci su hitni, a provode se u kombinaciji sa posebnim zakonima kojima se izriču mjere zaštite po hitnom postupku od strane prekršajnih odjeljenja prvostepenih sudova.

Hitne mjere zaštite su: udaljenje učinioca nasilja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora i/ili zabrana približavanja i kontaktiranja učiniocu nasilja sa žrtvom nasilja u porodici i propisane su Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske i Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine dok Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine ne propisuje hitne mjere zaštite nego sve mjere propisuje kao zaštitne mjere.

Hitne mjere zaštite izriču se najkasnije u roku od 24 časa od prijema prijedloga, odnosno izvođenja učinioca nasilja u porodici pred sud.[7]

Zaštitne mjere za djelo nasilja u porodici u Republici Srpskoj[8] su:

a) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora,

b) zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (zabrana približavanja žrtvi),

v) zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve),

g) obavezan psihosocijalni tretman i

d) obavezno liječenje od zavisnosti.

Zaštitne mjere za djelo nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine [9] su:

a) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora počinioca nasilja u porodici,

b) zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici,

c) zabrana uznemiravanja, uhođenja i praćenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici,

d) obavezan psihosocijalni tretman počinioca nasilja u porodici i

e) obavezno liječenje od zavisnosti počinioca nasilja u porodici.

Zaštitne mjere za djelo nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine [10] su:

---

[7] Član 13. stav 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19) i član 11. stav 3. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Republike Srpske broj 7/18).

[8] Član 33. stav 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).

[9] Član 17. stav 2. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Republike Srpske broj 7/18).

[10] Član 9. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13).

1) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor,
2) zabrana približavanja žrtvi nasilja,
3) zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju,
4) obavezan psihosocijalni tretman,
5) obavezno liječenje od ovisnosti,
6) privremeno lišenje slobode i zadržavanje.

Različitosti se pojavljuju kada je u pitanju odlučivanje po žalbama na odluke o izrečenim hitnim mjerama zaštite, pa tako o izrečenoj hitnoj mjeri zaštite u Republici Srpskoj odlučuje vijeće nadležnog osnovnog suda (Pv vijeće iz prekršajnog postupka)[11], dok u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine o žalbi odlučuje Apelacioni sud Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. [12] Kada su u pitanju zaštitne mjere zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini su identična o žalbi tako da na odluku o izrečenoj zaštitnoj mjeri odlučuje drugostepeni sud.

Zaštitne mjere u Republici Srpskoj izriču se u roku od od 30 dana od dana podnošenja Prijedloga za izricanje zaštitne mjere,[13] a u Federaciji BiH u roku od 12 sati, odnosno u roku od 7 dana od prijema zahtjeva za izricanje zaštitne mjere (zavisno od predložene zaštitne mjere),[14] dok Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine ne propisuje rok za izricanje zaštitnih mjera.

Zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini ne propisuju posebna formalna dokazna pravila za utvrđivanje činjenica o izvršenju radnji nasilja, kao i posljedicama koje su nastupile, a sud odluku može donijeti i bez saslušanja počinioca nasilja u prodici, osim za hitne mjere zaštite u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine u kom slučaju je propisano izvođenje počiniosa pred sud (hitni postupak po dežurnom sudiji).

Imajući u vidu da su hitne mjere zaštite od nasilja u porodici propisane posebnim zakonima, u ovom radu će biti akcenat na posebnim zakonima, dok će se tokom izlaganja uporednom analizom ukazati na krivično-pravnu zaštitu u Bosni i Hercegovini.

1.1. Krivično djelo nasilja u porodici u Republici Srpskoj

Krivično djelo nasilja u porodici je u Republici Srpskoj propisano članom 190. Krivičnog zakonika Republike Srpske[15] kao "Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici". Članom porodice ili porodične zajednice, u smislu ovog krivičnog djela, smatraju se supružnici ili bivši supružnici i njihova djeca i djeca svakog od njih, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, njihova djeca ili djeca svakog od njih, srodnici po tazbini zaključno do drugog stepena bez obzira na činjenicu da je bračna zajednica prestala, roditelji sadašnjih i bivših bračnih i vanbračnih partnera, srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez

[11] Član 14. stav 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).
[12] Član 12. stav 4. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Republike Srpske broj 7/18).
[13] Član 23. stav 5. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).
[14] Član 19. stav 1. i 2. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).
[15] Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br.64/17 i 73/23 i Odluke Ustavnog suda RS br.104/18, 15/21 i 89/21).

ograničenja, a u pobočnoj zaključno sa četvrtim stepenom, kao i srodnici iz nepotpunog usvojenja, lica koja vezuje odnos starateljstva, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo, lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu, te lica koja su međusobno bila ili su još u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

Odredbama stava 5. člana 190. Krivičnog zakonika Republike Srpske[16] kao krivično djelo propisano je i kršenje izrečenih zaštitnih mjera ili hitnih mjera zaštite od nasilja u porodici koje je odredio sud na osnovu zakona, a misli se na zaštitne mjere i hitne mjere zaštite propisane posebnim zakonima koje izriče prekršajno odjeljenje osnovnog suda, tako da ovo krivično djelo predstavlja kvalifikovani oblik krivičnog djela nasilja u porodici i porodičnoj zajednici u Republici Srpskoj, pa je bitno i naglasiti da zakonsko rješenje u Republici Srpskoj propisuje u slučaju kršenja hitne mjere zaštite i zaštitne mjere koje mu je sud odredio primjenom zakona, kažnjavanje u skladu sa odredbama zakona kojim se propisuju krivična djela, [17] dok počinilac u Federaciji Bosne i Hercegovine kršenjem zaštitne mjere čini prekršaj, [18] a u Brčko Distriktu nije propisana sankcija za kršenje izrečenih zaštitnih mjera.

1.2. Krivično djelo nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine

Krivično djelo nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine propisano je članom 222. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine[19] kao „Nasilje u prodici“. Samim zakonom nije propisan pojam nasilja u porodici, ni ko se smatra članom porodice, propisani su samo oblici krivičnog djela nasilja u porodici kao i sankcije za iste, dok su ostala određenja i pojmovi propisani posebnim zakonom.

1.3. Krivično djelo nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine

Krivično djelo nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine propisano je članom 218. Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine[20] kao „Nasilje u prodici“. Samim zakonom nije propisan pojam nasilja u porodici, ni ko se smatra članom porodice, propisani su samo oblici krivičnog djela nasilja u porodici kao i sankcije za iste, dok su ostala određenja i pojmovi propisani posebnim zakonom.

---

[16] Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br.64/17 i 73/23 i Odluke Ustavnog suda RS br.104/18, 15/21 i 89/21).

[17] Član 43. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).

[18] Član 45. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 20/13).

[19] Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17).

[20] Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 33/13-Prečišćeni tekst).

2. Prekršajno-pravna zaštita od nasilja u porodici

Osnovni koncept zaštite od nasilja u porodici jeste da djelo nasilja u porodici bude propisano samo kao krivično djelo. Iako je cilj krivično-pravne zaštite strožije kažnjavanje počinilaca, suština je hitnost postupanja kroz brzo i efikasno izricanje propisanih zaštitnih mjera. Međutim, formalizam krivičnog postupka nije mogao da zadovolji hitnost postupanja pa se posebnim zakonima pokušao riješiti taj problem kroz oslanjanje na poseban/prekršajni postupak kao jednostavniji i brži postupak od krivičnog postupka.

Prekršajno-pravna zaštita ogleda se u provođenju prekršajnog postupka po procesnim odredbama zakona o prekršajima prema mjestu činjenja djela nasilja u porodici kvalifikovanog kao prekršaj. Paralelno propisivanje djela nasilja u porodici kao prekršaja i kao krivičnog djela dovela je do određenih problema u praksi, jer su počinioci bili amnestirani za krivična djela kroz prekršajne postupke, obzirom na zabranu duplog suđenja u prekršajnom i krivičnom postupku (načelo ne bis in idem), jer su se zbog efikasnosti postupka djela nasilja u porodi sa lakšim posledicama uglavnom procesuirala prekršajno. Osim toga bilo je teško razgraničiti kada djelo nasilja u porodici predstavlja prekršaj a kada krivično djelo, jer je granica bila tanka, posebno kada se radi o djelima nasilja u porodici koja ne podrazumijevaju fizičke povrede, zbog čega se koncept prekršajno-pravne zaštite polako napuštao izmjenama i dopunama posebnih zakona.

Vremenom je koncept prekršajno-pravne zaštite od nasilja u porodici napušten i u Republici Srpskoj i u Fedearciji Bosne i Hercegovine, tako da je samo u Brčko Distriktu prisutna prekršajno-pravna zaštita od nasilja u porodici i provodi se prema odredbama Zakona o prekršajima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. [21]

3. Posebni zakoni

3.1. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj

Osnovni tekst važećeg Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske je objavljen dana 05.11.2012. godine u Službenom glasniku Republike Srpske broj 102/12 i stupio je na snagu dana 13.11.2012. godine, a imao je nekoliko izmjena i dopuna i to:

- Izmjene i dopune koje su objavljene dana 10.12.2013. godine u Službenom glasniku Republike Srpske broj 108/13 a stupile su na snagu dana 18.12.2013.godine,
- Izmjene i dopune koje su objavljene dana 06.10.2015. godine u Službenom glasniku Republike Srpske broj 82/15 a stupile su na snagu dana 14.10.2015.godine i
- Izmjene i douname koje su objavljene dana 10.10.2019. godine u Službenom glasniku Republike Srpske broj 8/19 i stupile su na snagu dana 01.05.2020. godine.

Važećem zakonu prethodio je raniji Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj koji je objavljen u Službenom glasniku Republike Srpske broj 118/05, a stupio je na snagu dana 31.12.2005.godine, i primjenjivao se od 01.01.2006.godine sa izmjenama i dopunama Zakona koje su objavljene u Službenom glasniku Republike Srpske broj 17/08, koje su stupile na snagu dana 27.02.2008. godine. Prije donošenja posebnih zakona u

[21] Zakon o prekršajima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, broj 75/07, 6/12, 11/12, 29/16 i 6/22).

Republici Srpskoj, nasilje u porodici je do 01.01.2006. godine bilo propisano kao krivično djelo u krivičnom zakonu i nije bilo propisano kao prekršaj. [22]

Kada govorimo o zakonskom rješenju u Republici Srpskoj on ne propisuje poseban postupak za radnje nasilja u porodici za koje se izriču zaštitne mjere, nego propisuje izricanje istih u prekršajnom postupku, oslanjajući se tako na prekršajni postupak, koji opet sam po sebi ima svoje specifičnosti i formalnosti, tako da se može reći da se tim zakonskim rješenjem uvodi poseban/prekršajni postupak za koji zakonodavac djelimično propisuje stvarnu i mjesnu nadležnost, pokretanje i vođenje postupka, izricanje zaštitnih mjera i žalbeni postupak pred drugostepenim sudom, ali ni jedan od tih segmenata ne razrađuje, niti razgraničava prekršajni postupak od posebnog postupka propisanog samim zakonom.

Zakonsko rješenje u Republici Srpskoj „radnje nasilja u porodici" takođe ne kvalifikuje kao prekršaj, a lice koje počini radnju nasilja u porodici tretira kao „učinioca nasilja u porodici" i istog odmah procesuira kao učinioca krivičnog djela na način što policijski službenik o izvršenom nasilju u porodici odmah obavještava nadležnog javnog tužioca i uz izvještaj mu dostavlja prikupljene dokaze i procjenu rizika, [23] nakon čega nadležni javni tužilac, nakon okončanja istrage, u pisanoj formi, obavještava nadležnog policijskog službenika o podizanju optužnice protiv osumnjičenog lica ili o obustavi istrage, kao i o razlozima za obustavu istrage, [24] u skladu sa odredbama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske[25].

Prije pokretanja ili u toku postupka, a radi otklanjanja neposredne opasnosti po fizički i psihički integritet, radi sprečavanja ponavljanja nasilja i garantovanja bezbjednosti žrtve, učiniocu nasilja u porodici mogu se izreći hitne mjere zaštite,[26] a sam zakon propisuje mjere zaštite od nasilja u porodici kao zaštitne mjere koje se izriču u svrhu osiguranja nužne zaštite i bezbjednosti žrtve, te otklanjanja stanja ili uslova koji mogu biti od uticaja ili mogu pogodovati ili podsticajno djelovati da učinilac ubuduće vrši radnje nasilja u porodici. [27]

Iz samog zakona proizilazi da je za postupanje prvostepenog suda propisana stvarna i mjesna nadležnost, vrste i pravila izricanja zaštitnih mjera, mogućnost traženja pomoći od organa starateljstva, rok donošenja rješenja i kome se sve rješenje dostzavlja, kao i pravila izvršenja rješenja i edukacija sudija, ali uopšte nisu propisana prava lica protiv koga se vodi postupak (pravo prisupa sudu), obaveza zakazivanja ročišta i pozivanja počinioca, postupak na ročištu (procesna pravila postupka), obaveza vještačenja za određene mjere, pravila dokazivanja, pravila optužbe i odbrane. Kod postupanja drugostepenog suda propisana je samo stvarna i mjesna nadležnost drugostepenog suda (Okružni sud nadležan za prvostepeni sud koji je izrekao mjeru) i rok u kome drugostepeni sud treba odlučiti (tri dana), dok ostale

---

[22] Krivičnim zakonom Republike Srpske (Službeni glasnik RS, 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13) nasilje u porodici regulisano je članom 208, a Krivičnim zakonikom Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br.22/00 i 37/01) nasilje u porodici regulisano je članom 198.

[23] Član 12. stav 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).

[24] Član 12. stav 5. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).

[25] Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br.53/12, 91/17, 66/18 i 15/21).

[26] Član 13. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).

[27] Član 23. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19).

procesne odredbe nisu propisane (žalbeni razlozi, povreda odredaba kog postupka, materijalnog propisa i pogrešno utvrđeno činjenično stanje, u kom sastavu pojedinac/vijeće odlučuje, način odlučivanja sjednica vijeća ili ročište, sa ili bez održavanja ročišta, način završetka predmeta pred drugostepenim sudom, pravila za potvrđivanje, ukidanje ili preinačenje prvostepenog rješenja, ko dostavlja drugostepenu odluku strankama u postupku) osnovne procesne odredbe koje su propisane za svaku vrstu postupka za drugostepeni sud, pa je sve to prepušteno sudskoj praksi.

Dakle, zakonsko rješenje u Republici Srpskoj (za razliku u Federacije Bosne i Hercegovine) ne propisuje poseban postupak (procesne odredbe) za radnje nasilja u porodici za koje se izriču zaštitne mjere, nego propisuje izricanje istih u prekršajnom postupku, oslanjajući se ipak na prekršajni postupak.

Možda i osnovni nedostatak novog zakonskog rješenja u Republici Srpskoj jeste što zakonom uopšte nije regulisano pravo pristupa sudu počiniocu nasilja u porodici (nije propisao nikakva prava počonioca), tako da samim zakonom nije propisano da li se počinilac nasilja u porodici izvodi pred sud ili ne, odnosno nije direktno propisana odredba o obavezi ili mogućnosti izvođenja pred sud, osim posrednog određenja da se mjere izriču u prekršajnom postupku u okviru kog postupka je članom 9. Zakona o prekršajima Republike Srpske[28], propisano pravo pristupa suda okrivljenom, a koji propust ujedno i čini bitnu povredu postupka iz člana 209. tačka 2) Zakona o prekršajima Republike Srpske[29], kada su okrivljenom uskraćena bilo koja prava određena u članu 9. tog zakona.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske ne tretira maloljetne počinioce niti pominje maloljetnike kao žrtve nasilja u porodici.

3.2. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine

Osnovni tekst važećeg Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine objavljen je u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine", broj 20/13 i imao je izmjene i dopune u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine", broj 75/21 koje su stupile na snagu 30.09.2021. godine. Važećem zakonu prethodio je raniji Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine objavljen u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine", broj 22/05 koji je stupio na snagu 07.10.2005. godine i imao je izmjene i dopune objavljene u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine", broj 51/06 koje su stupile na snagu 07.09.2006. godine.

U Federaciji Bosne i Hercegovine djelo nasilja u porodici je u prvom zakonu u periodu 07.10.2005. godine do 07.09.2006. godine bilo propisano kao prekršaj i krivično djelo, a od 07.09.2006. godine propisano je samo kao krivično djelo. [30]

Kada govorimo o zakonskom rješenju u oblasti zaštite od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine isti „radnje nasilja u porodici" ne kvalifikuje kao prekršaj, a

[28] Zakon o prekršajima Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj 63/14, 110/16, 100/17 i 90/23).
[29] Zakon o prekršajima Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj 63/14, 110/16, 100/17 i 90/23).
[30] Krivičnim zakonom Federacije BiH (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04,18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16) nasilje u porodici regulisano je članom 222.

lice koje počini radnju nasilja u porodici tretira kao učinioca nasilja u porodici (nasilna osoba) [31] i istog odmah procesuira kao učinioca krivičnog djela na način što je policijska uprava dužna svako lice za koje postoje osnovi sumnje da je počinilo radnju nasilja u porodici, liši slobode i zadrži ako su ispunjeni uslovi iz člana 153. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine,[32] dok postupak izricanja zaštitne mjere propisuje sam Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine kao poseban postupak koji se pokreće i vodi po tom zakonu u svrhu zaštite zdravlja i sigurnosti žrtve, sprečavanja nasilja u porodici, kao i prevaspitanja i liječenja nasilnih lica, [33] pa se može reći da je taj zakon u pravni sistem Bosne i Hercegovine uvelo novi delikt „djelo nasilja u porodici" za koje se izriču zaštitne mjere u posebnom postuku propisanim samim Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine, a koji postupak nije ni prekršajni, ni krivični, ni disciplinski, obzirom da krivični postupak pokriva proceduru samo do izvođenja pred tužioca, od koga zavisi dalji tok krivičnog postupka (ne usmjerava ga u drugi postupak).

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine propisuje radnje nasilja u porodici za koje se izriču zaštitne mjere, proceduru pokretanja i vođenja postupka, izricanja zaštitnih mjera kao i žalbeni postupak pred drugostepenim sudom, sa jasno definisanom stvarnom i mjesnom nadležnošću sudova u postupku.

U samom zakonu nije riješen status lica počinioca radnje nasilja u porodici, odnosno lica kome se izriče zaštitna mjera, jer se učinilac radnje nasilja u porodici koja nije kvalifikovana kao krivično djelo, podvrgava izricanju zaštitne mjere (sankcionisanju), a u određenim slučajevima vještačenju i izvođenju pred sud,[34] pri čemu se tretira kao „nasilna osoba" (nije okrivljeni/optuženi). Dakle u momentu procesuiranja to lice nije počinilac ni prekršaja, a ni krivičnog djela, pa je pokretanje krivičnog postupka neizvijesno (ne mora ni doći do toga), pa se može zaključiti da se učiniocu nasilja u porodici (nasilnoj osobi) u Federaciji Bosne i Hercegovine za radnju nasilja u porodici koja nije kvalifikovana kao krivično djelo, može izreći zaštitna mjera za „djelo/radnju nasilja u porodici" za koje se izriče zaštitna mjera prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine, a ako nasilna osoba ne postupi po izrečenoj zaštitnoj mjeri (prekrši izrečenu zaštitnu mjeru) čini „prekršaj" za koji može biti kažnjeno novčanom kaznom kao prekršajnom sankcijom,[35] po pravilima prekršajnog postupka propisanim odredbama Zakona o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine, [36] a ako se radnja nasilja u porodici može kvalifikovati kao krivično

[31] Član 18. Stav 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13).

[32] Članom 153. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 35/03, 37/03, 56/03,78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10) propisano je da policijski organ može osobi oduzeti slobodu ako postoje osnovi sumnje da je ta osoba počinila krivično djelo i ako postoji bilo koji razlog predviđen u članu 146. tog Zakona, ali je policijski organ dužan takvu osobu bez odlaganja, a najkasnije u roku od 24 sata sprovesti tužitelju.

[33] Član 10. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13).

[34] Član 19. stav 2. i 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13).

[35] Član 45. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13).

[36] Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 63/14 i Odluka Ustavnog suda BIH 41-22 i Odluka Ustavnog suda BIH 68/22).

djelo, počinilac nasilja u porodici biće procesuiran u krivičnom postupku i mogu mu biti izrečene krivične kazne (novčana kazna i kazna zatvora).[37]

Zakonsko rješenje u Federaciji Bosne i Hercegovine samim zakonom u članu 5. reguliše pristup nadležnom sudu, a članom 19. istog zakona propisano je i dovođenje pred sud nasilnog lica na zahtjev suda.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine isključuje primjenu zaštitnih mjera u odnosu na djecu.[38]

3.3. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine

Osnovni tekst važećeg Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine objavljen je u Službenom glasniku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine", broj 7/18.

U Brčko Distrktu Bosne i Hercegovine djelo nasilja u porodici propisano je kao krivično djelo[39] i kao prekršaj.[40]

Za razliku od Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine koji su napustili koncept da djelo nasilja u porodici može biti prekršaj, Brčko Distrikt i danas je je zadžao taj koncepti počinioci osim krivičnih djela mogu počiniti i prekršaj za nasilje u porodici.

Dakle u Brčko Distriktu se zaštita od nasilja u porodici posebnim zakonom pruža kroz prekršajni postupak, koji se provodi po procesnim odredbama Zakona o prekršajima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine [41] i krivično-pravnu zaštitu po odrednama Krivičnog zakona[42] i Zakona o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. [43]

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine propisuje izricanje zaštitnih mjera i maloljetnicima.[44]

---

[37] Član 41. i 222. Krivičnog zakona Federacije BiH (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04,18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16).

[38] Članom 3. stav 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine propisano je da prema djetetu (član porodice koji nije navršio 18 godina života) koje učini radnje iz člana 7. ovog zakona (radnje nasilja u porodici) neće se primjenjivati odredbe čl. od 9. do 30. ovog zakona).

[39] Krivičnim zakonom Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine", br. 33/13-prečišćeni tekst) nasilje u porodici regulisano je članom 218.

[40] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine", br. 7/18).

[41] Zakon o prekršajima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, broj 75/07, 6/12, 11/12, 29/16 i 6/22).

[42] Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 33/13-Prečišćeni tekst).

[43] Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 10/03, 48/04, 6/05, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 9/13, 33/13, 27/14, 3/19 i 16/20).

[44] Članom 19. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine propisano je da se prekršajni postupak prema maloljetnom učiniocu nasilja u porodici i izricanje odgojnih mjera provodi u skladu s odredbama zakona kojim se propisuju prekršaji i Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

4. Analiza sudske prakse kod izricanja hitnih mjera zaštite i zaštitnih mjera za nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini

Što se tiče sudskih odluka u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine analiza sudske prakse ukazuje da nema većih odstupanja kod izricanja zaštitnih mjera i da se iste izriču u skladu sa zakonskim rješenjima u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, uz zapažanje da se u Federaciji Bosne i Hercegovine uočava razlika po pitanju izvođenja počinioca pred sud, jer pojedini sudovi izriču zaštitne mjere bez izvođenja počinioca pred sud, samo na osnovu priloženih materijalnih dokaza, a drugi uz privođenje sudu počinioca, što je ispravniji način postupanja jer se time obezbjeđuje pristup sudu svim strankama u postupku, pa i počiniocu. Uočljivi su problem sa statusom lica kome je izrečena mjera jer to lice nije ni kažnjeni ni osuđeni, a izrečena mjera mu se često kod naknadnog pokretanja krivičnog postupka u optužnici, uzima kao da je ranije osuđivan.

Analizom sudskih odluka u Republici Srpskoj proizilazi da su svi sudovi u Republici Srpskoj uglavnom postupali i postupak vodili po pravilima Zakona o prekršajima Republike Srpske, Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske ili kombinacijom svih navedenih zakona (posebno kada su u pitanju procesna pravila), da su sudovi odlučivali i o troškovima postupka, te da su izricanje mjere vezivali za raniju prekršajnu ili krivičnu odgovornost, da su pojedini sudovi provodili detaljne postupke uz izvođenje počinilaca pred sud i zakazivanje usmenih pretresa i provođenja vještačenja, dok su pojedini sudovi određivali mjere bez izvođenja počinioca pred sud i zakazivanja pretresa, što je u suprotnosti sa pravilima provođenja hitnog prekršajnog postupka i kršenja prava pristupa sudu strankama u postupku, da su pojedini postupci (u kojima je zakazivan usmeni pretres i provođeno vještačenje) trajali jako dugo (više od 6 mjeseci), te da u mnogim slučajevima nije bilo žalbi na odluke o mjerama.

Umjesto zaključka

Nakon sveobuhvatne uporedne analize zakonodavstva u Bosni i Hercegovini u ovom segmentu i iznesenih činjenica, može se zaključiti da zakonska rješenja koja regulišu zaštitu od nasilja u porodici, nisu u potpunosti usaglašena u posebnim zakonima i da se nameće potreba za potpuno usaglašavanjem istih, radi obezbjeđenja istih prava svim žrtvama nasilja u porodici kao i počiniocima djela nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini.

Najefikasniji način usklađivanja zakonodavstva u ovoj oblasti u BiH bi bio izmjenama i dopunama važećih posebnih zakona, obzirom da su važeći krivični zakoni uglavnom usaglašeni.

Analizom sudske prakse može se zaključiti da sudovi kao i ostali subjekti zaštite od nasilja u porodici pružaju zaštitu žrtvama nasilja u porodici u skladu sa važećim zakonskim rješenjima, ali da zbog određenih neusaglašenosti posebnih zakona sa procesnim zakonima, dolazi do različite sudske prakse.

Imajući u vidu sve navedeno, potrebno je još raditi na mehanizmima zaštite od nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, kako uvođenjem posebnih zakonskih rješenja, tako i usalgašavanjem postojećih.

Izvori/propisi

Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br.22/00 i 37/01);

Krivični zakon Republike Srpske (Službeni glasnik RS, 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13);

Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br.64/17 i 73/23 i Odluke Ustavnog suda RS br.104/18, 15/21 i 89/21);

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br.53/12, 91/17, 66/18 i 15/21);

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17);

Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 35/03, 37/03, 56/03,78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10).

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 33/13-Prečišćeni tekst);

Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 10/03, 48/04, 6/05, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 9/13, 33/13, 27/14, 3/19 i 16/20);

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske broj 118/05 i 17/08);

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19);

Zakon o prekršajima Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj 63/14, 110/16, 100/17 i 90/23);

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Službeni glasnik FBiH broj 22/05 i 51/06);

Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13);

Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 63/14 i Odluka Ustavnog suda BIH 41-22 i Odluka Ustavnog suda BIH 68/22);

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Republike Srpske broj 7/18);

Zakon o prekršajima Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, broj 75/07, 6/12, 11/12, 29/16 i 6/22).

Amela Ibričić, ma. iur.[1]

Stručni rad
UDK 316.662-055.2:343.62

NASILJE NAD ŽENAMA

Sažetak

Nasilje nad ženama je oblik nasilja čija je zastupljenost sveprisutna i prevladava u zemljama koje su stabilnog društvenog uređenja, u zemljama koje nisu pogođene ratom ili drugim oblicima nesreća koje izazivaju kolaps u društvu i državi. Nasilje nad ženama i djevojčicama predstavlja značajan javno-zdravstveni problem sa socijalnim, zdravstvenim i ekonomskim posljedicama za pojedinca, porodicu i društvo u cjelini. To je osim toga i jedno od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava, a proističe iz stavova da žene ne trebaju da imaju ravnopravan status sa muškarcima. Obaveza svakog društva je da javno zagovara politiku suzbijanja diskriminacije i da promoviše kulturu tolerancije.

Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama određen je 25. novembar i to odlukom Ujedinjenih naroda od 17.12.1999. godine, a sve s ciljem ukazivanja na veličinu ovog problema.

Nasilje nad ženama trenutno predstavlja prepreku u postizanju jednakosti, razvoja mira kao i ostvarivanju osnovnih ljudskih prava žena i djevojaka.

Ključne riječi: nasilje, nasilje nad ženama, društvo, ravnopravnost, diskriminacija

VIOLENCE AGAINST WOMEN

Abstract

Violence against women is a form of violence whose representation is ubiquitous and prevalent in countries with a stable social structure, in countries that are not affected by war or other forms of calamities that cause a collapse in society and the state. Violence against women and girls represents a significant public health problem with social, health and economic consequences for the individual, family and society as a whole. It is also one of the most widespread forms of violation of human rights, and it stems from the attitude that women do not need to have equal status with men. It is the duty of every society to publicly advocate a policy of combating discrimination and to promote a culture of tolerance.

The International Day of Combating Violence Against Women was set on November 25 by the United Nations decision of December 17, 1999. year, and all with the aim of pointing out the magnitude of this problem.

Violence against women currently represents an obstacle in the achievement of equality, the development of peace, as well as the realization of the basic human rights of women and girls.

Keywords: violence, violence against women, society, equality, discrimination

[1] Ma. iur. Amela Ibričić, viši asistent Pravni fakultet, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla

Uvod

Nasilje nad ženama je globalni problem koji iz dana u dan sve više „napreduje“. Žena je od davnih vremena bila potlačena u društvu, nisu joj davana nikakva prava. Muškarac je taj koji je vodio glavnu riječ, išao na posao itd. Međutim kada su se žene tome suprotstavile i kada su odlučile zatražiti svoja prava, drugoj strani to nije odgovaralo, te od tada nastaje problem nasilja nad ženama. Nasilje nad ženama nije nova pojava, ono se događa od kada postoji čovječanstvo. Još u prošlim vremenima žene su bile izložene raznim oblicima zlostavljanja iz razloga što se položaj žena smatrao nižim u odnosu na muškarce. Dodatno na neprijavljivanje nasilja utiče i nedovoljna informisanost žrtve o mogućnostima zaštite budući da se nasiljem krše osnovna ljudska prava.

Nasilje nad ženama definirano je u skladu sa Konvencijom o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope kao kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama, a predstavlja „sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu dovesti do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu.“[2]

Rodno zasnovano nasilje nad ženama označava nasilje, koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno pogađa isključivo žene.

Problem i cilj istraživanja

Sam problem istraživanja jeste upravo nasilje nad ženama, odnosno kršenje ljudskih prava i diskriminacija nad ženama. Problem je globalne prirode i slobodno se može reći među prvim najvećim problemima današnjice.

Cilj samog istraživanja je pokušati zaustaviti nasilje nad ženama, osvijestiti državu da uvede veću zaštitu žena, kao i ispitivanje žena o posljedicama i iskustvima u obraćanju organizacijama i institucijama za podršku. Također jedan od ciljeva je i ostvariti određeni senzibilitet javnosti o problemu, naravno znajući da za nasilje nikada ne treba biti opravdanja i da žene, mogu i trebaju da se uvijek povuku iz toksičnog odnosa.

Razrada rada

Nasilje se može definisati kao kršenje osnovnih ljudskih prava sigurnog i kvalitetnog zajedničkog života, pa i ličnih granica kako bi se nanijela šteta drugome. Iz ovoga proizlazi to da nasilno ponašanje i njegova realizacija ima različite oblike od pojedinačnog do grupnog nasilnog ponašanja. Nasilje nad ženama je širok problem i označava vidno kršenje ljudskih prava koji je ozbiljan društveni problem. Prema tome i same predrasude društva, kao i njihova neiformiranost potpomaže ovakvom fenomenu i opravdavaju ovu vrstu nasilja. Nipodaštavanje i maltretiranje žena postoji od još od samog nastanka čovječanstva te tako hiljadama godina opstaje u društvu.

[2] https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalenca.pdf

Prema provedenom istraživanju, više od polovine žena iz uzorka (47,2% u BiH, 47,2% u FBiH i 47,3% u RS-u) doživjelo je bar neki oblik nasilja nakon što je navršilo 15 godina.[3] Tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, neki oblik nasilja iskusilo je 11,9% žena u BiH (12,7% u FBiH i 10,6% u RS-u).[4] Psihičko nasilje prema nalazima istraživanja je najrasprostranjenije, sa ukupnom stopom prevalencije od 41,9% tokom života i 10,8% u toku posljednjih godinu dana, te da iza njega slijedi fizičko nasilje, sa stopom prevalencije na životnom nivou od 24,3%, a tokom posljednjih godinu dana 2,4%. Seksualno nasilje doživjelo je tokom odraslog života 6% žena, dok je ovakvo iskustvo u toku posljednjih godinu dana imalo 1,3% žena. Ono koje je najšire rasprostranjeno je nasilje koje nad ženama vrše njihovi sadašnji ili bivši partneri, jer su oni počinioci u 71,5% slučajeva. U cjelini gledano, sfera intimnih partnerskih i porodičnih odnosa daleko je veći izvor opasnosti od nasilja za žene nego što je to šira zajednica. Mlade su žene više izložene nasilju nego starije (stopa prevalencije kod žena starosti 18–24 godine iznosi 56,38%, a kod starijih od 65 godina 44,2%). UNECE-ovi (Ekonomska komisija Ujedinjenih naroda za Evropu-United Nation Economic Commision for Europe) indikatori zapravo ukazuju na to da su fizičkom nasilju tokom aktuelnog perioda najviše izložene mlade žene, ali da se na životnom nivou registrira veća prevalencija fizičkog nasilja kod starijih žena, osim u RS-u, gdje stope ostaju najviše za kategorije najmlađih žena. Žene slabijeg zdravlja i sa invaliditetom nisu pošteđene od nasilja – njihove stope prevalencije su iste kao i u poduzorku zdravih žena i žena bez invaliditeta. Podaci o incidenciji nasilja govore da nije riječ o pojedinačnim incidentima, nego o praksama koje se ponavljaju.

Prema podacima Agencije za ravnopravnost spolova u BiH, svaka treća žena je žrtva nasilja, a svaka druga starija od 15 godina doživjela je neki oblik psihičkog, ekonomskog ili fizičkog maltretiranja.[5]

Ubistvo žene, odnosno danas poznatije pod nazivom femicid se nikada ne dešava odjednom, nego je posljedica dugotrajne izloženosti žrtve raznim oblicima nasilja od počinitelja, pri čemu sistem u Bosni i Hercegovini svakim danom zakazuje.

U periodu 2017. do danas najviša izrečena zatvorska kazna za femicid u BiH je bila 35 godina, a najkraća od jedne godina zatvora za pokušaj femicida. Kada je u pitanju nasilje u porodici kazne za počinitelje nasilja mogu biti: uvjetna kazna, novčana kazna ili kazna zatvora od jedne do pet godina.[6]

Nasilje nad ženama i djevojčicama se manifestira u fizičkim, seksualnim i psihološkim oblicima koji obuhvataju:

- nasilje od strane intimnog partnera (udaranje, psihičko zlostavljanje, bračno silovanje, femicid);
- seksualno nasilje i uznemiravanje (silovanje, prisilne seksualne radnje, neželjeni seksualni kontakti, seksualno zlostavljanje djece, prisilni brak, ulično uznemiravanje, uhođenje, cyber- (virtuelno) uznemiravanje);
- trgovina ljudima (ropstvo, seksualno iskorištavanje);
- sakaćenje ženskih genitalija (žensko obrezivanje FGM) i
- dječiji, tj maloljetnički brak[7]

[3] Raspostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u BiH 2013, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Connect, Mostar, str 18.
[4] https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalenca.pdf, str 18.
[5] https://www.slobodnaevropa.org/a/nasilje-u-porodici-u-bih-zakoni-o-zastiti/31072664.html
[6] https://inforadar.ba/nasilje-nad-zenama-u-porastu-u-fbih-1124-slucaja-samo-u-prosloj-godini/
[7] https://www.zzjzfbih.ba/nasilje-nad-zenama/

Femicid nas podsjeća na to da žena nije bila sigurna prije deset godina, niti je sigurna danas. A da li će biti sigurna, za narednih deset do petnaest godina – zavisi od nas, danas!

U našem društvu inteligentna, sposobna, jaka i ekonomski neovisna žena i nije toliko poželjna, s obzirom da je sa takvom ženom teško manipulisati.

Educirana i informisana žena razumije svoja prava, a dodatno uz svoju ekonomsku neovisnost, kada odluči da napusti vezu i/ili brak u kojem je žrtva nasilja, ona će to i učiniti. Upravo tada nastaju problemi za nju, jer ona samom tom odlukom postaje jača, a muškarac gubi kontrolu nad njom te najčešće dolazi do femicida.

Međutim, jako je važno da od danas pa za ubuduće, generacijama, ne samo žena, već i muškaraca otvaramo diskusiju na ovu temu, i podstičemo da shvate, zašto stvari koje smo prije učili i slušali, jesu pogrešne.

Državni i međunarodni okvir

Za primjenu gotovo svih najvažnijih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava i sloboda pravni osnov je Ustav Bosne i Hercegovine,[8] koji je stupio na snagu 14. decembra 1995. godine, a koji članom 2. zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu, pa i po osnovu spola. Tako, u Aneksu I Ustava BiH pod nazivom "Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini" popisane su konvencije, povelje i paktovi koji će se poštovati u državi, između ostalih i konvencije vezane za žene i to: i *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979) i Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957).*

Bosna i Hercegovina je jedna od članica Ujedinjenih nacija (UN) i Vijeća Evrope (VE), te samim tim i potpisnica međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava usvojenih na nivou ovih organizacija. Kao zemlja u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, s druge strane, u obavezi je da prati i usklađuje svoje zakonodavstvo sa evropskim. Ujedinjene nacije usvojile su niz dokumenata kojima je ženama priznato pravo na uživanje prava u oblastima u kojima su bile ugrožene, naročito u javnom i političkom životu, ali i u oblasti privatnog života.[9] Ti dokumenti su:

- Konvencija o političkim pravima žena (1953)
- Konvencija o nacionalnosti udatih žena (1957)
- Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj dobi za sklapanje i registriranje braka (1962).

Međutim, ubrzo nakon toga se pokazalo da je potrebno donijeti takav dokument koji će obuhvatiti ostvarivanje prava žena u svim oblastima života, u privatnoj i javnoj sferi, pa je 1979. godine usvojena Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, koja pravno obavezuje zemlje koje su je ratificirale. Sljedeći dokument od velikog značaja je Pekinška deklaracija sa platformom za akciju iz 1995. godine.

Također, postoji i čitav niz dokumenata koje je Vijeće Evrope donijelo, a specifično se odnose na nasilje nad ženama:

[8] https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
[9] Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Connect, Mostar, str 25.

− Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju nad ženama u demokratskoj Evropi usvojena je 1993. godine, a njom se ističe da je suprotstavljanje nasilju nad ženama glavni politički zahtjev evropskih država.

− Preporuka 1450 (2000) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope – Nasilje nad ženama u Evropi – usvojena je 2000. godine, a njom se Vijeću ministara preporučuje da sastavi evropski program za borbu protiv nasilja nad ženama.

− Preporuka 1582 (2002) – Nasilje nad ženama u porodici – usvojena je 2002. godine, a njom se poručuje da nasilje u porodici treba tretirati kao politički i javni problem i kao kršenje ljudskih prava.

− Preporuka 1681 (2004) – Kampanja za borbu protiv nasilja u porodici u Evropi – usvoje- na je 2004. godine. Ova je preporuka dočekala svoju operacionalizaciju – pokrenuta je kampanja borbe protiv nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, koja je trajala od 2006. do 2008. godine.

− Preporuka Rec (2002) Komiteta ministara Vijeća Evrope predstavlja jedan od najobuhvatnijih dokumenata koji preporučuje mjere za suzbijanje nasilja nad ženama. [10]

No, veliki pomak u unapređenju međunarodnog okvira za suzbijanje nasilja nad ženama učinjen je takozvanom Istanbulskom konvencijom Vijeća Evrope. Ova Konvencija o prevenciji i sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici donijeta je 2011. godine. Bosna i Hercegovina je konvenciju potpisala 8. marta 2013. godine, nakon čega se pristupilo njenoj ratifikaciji. Na nivou Evropske unije usvojen je veliki broj direktiva, preporuka i rezolucija koje se bave nasiljem nad ženama, a među njima najznačajnije su:

− Rezolucija Evropskog parlamenta o nasilju nad ženama, koja je usvojena 1986. godine i koja predstavlja, osim deklarativnog, i operativni dokument (Doc. A2-44/86)

− Rezolucija Evropskog parlamenta o potrebi ustanovljavanja kampanje širom Evropske unije za nultu toleranciju prema nasilju nad ženama usvojena 1977. godine (Doc. A4- 0250/1997)

Na nivou Evropske unije 2010. godine donijeta je Evropska strategija za ravnopravnost muškaraca i žena od 2010. do 2015. godine, u kojoj je iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja navedeno kao jedan od prioriteta. Postojeći dokumenti koji se bave rodno za- snovanim nasiljem predstavljaju političke prioritete demokratske Evrope i putokaz svim zemljama članicama. Od njih se očekuje donošenje zakona koji će biti u skladu sa rezo- lucijama kao minimalnim standardima, a također i njihovo provođenje. Od država koje očekuju priključenje, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, očekivanja su ista.

Kao strane potpisnice ovih i drugih konvencija, obaveza Bosne i Hercegovine podrazumijeva usklađivanje zakonodavstva i njegove primjene sa standardima koji proizlaze iz međunarodnih dokumenata za zaštitu prava žena. Takođe, i kao zemlja u procesu sta- bilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, Bosna i Hercegovina je dužna zadovoljiti minimalne standarde po pitanju ženskih prava i zaštite žena od nasilja u porodici, koji se zahtijevaju preporukama, rezolucijama i direktivama Evropske unije. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini bliže je odredio oblast ravnopravnosti spolova. Ovim je zakonom zabranjena diskriminacija na osnovu spola i utvrđene su obaveze nadležnih institucija vlasti u cilju postizanja ravnopravnosti žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, a posebno u obrazovanju, zapošljavanju, radu

[10] Ibid str. 24

i pristupu svim oblicima resursa, socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti, sportu i kulturi, javnom životu, medijima, statističkim evidencijama i sudskoj zaštiti.[11]

U osnovnim elementima regulisana je ravnopravnost spolova na nivou države Bosne i Hercegovine, ali su pri tome druge političko-teritorijalne jedinice i društveni akteri zaduženi da svoje pravne propise usklade sa takvim okvirnim zakonima. S obzirom na ustavnu raspodjelu nadležnosti u Bosni i Hercegovini, za regulisanje pojedinih materija koje se tiču ravnopravnosti spolova u oblastima kao što su: obrazovanje, rad i zapošljavanje, zdravlje, socijalna zaštita, nasilje u porodici, kultura, sport i slično nadležne su različite političko-teritorijalne jedinice, prije svega entiteti (Republika Srpska i Federacija BiH) i kantoni u Federaciji BiH. Zakon o ravnopravnosti spolova, kada su u pitanju različiti institucionalni mehanizmi, predvidio je integrisanje roda u politike svih nivoa i svih oblika vlasti. Naime, formirana je Komisija za ostvarenje ravnopravnosti spolova. Kada govorimo o institucionalnim rodnim mehanizmima zakonodavne vlasti u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine u Zastupničkom i Domu naroda parlamenta Federacije BiH formirane su:

1. Komisija za jednakopravnost spolova Predstavničkog doma, i
2. Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda,

a u Narodnoj skupštini Republike Srpske Odbor jednakih mogućnosti.

Također, formirane su komisije za ravnopravnost spolova u skupštinama kantona, a u većini općinskih skupština/vijeća, formirani su odbori/komisije za ravnopravnost spolova.

Pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice u Vijeću ministara BiH, što se izvršne vlasti tiče formirana je Agencija za ravnopravnost spolova (osnovana Odlukom Vijeća ministara 2004. godine, a počela s radom u januaru 2005. godine). Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine kroz gender mainstreaming, odnosno integriranje gendera u sve oblasti privatnog i javnog života, doprinosi postizanju ravnopravnosti spolova.

Na nivou entiteta osnovani su Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade – Republike Srpske.[12] U okviru entitetskih ministarstava imenovane su osobe za gender pitanja, a u okviru Vlade Unsko-sanskog kantona djeluje Koordinacioni odbor za ravnopravnost spolova.

Strateški okvir za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine čine:

– Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici u Federaciji BiH 2009–2010,

– Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013–2017)26.

Najvažniji zakoni koji reguliraju oblast nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine su:

- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine[13]
- Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine[14]
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici[15]

[11] Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Connect, Mostar, str 26.
[12] Ibid
[13] https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html
[14] https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/porodicni_zakon_Federacije_BiH.pdf
[15] https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici.html

Novine koje donosi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, usvojen u decembru 2012. godine u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, ogledaju se u: preciziranju pojma nasilja u porodici, propisivanju hitnog postupka u izricanju zaštitnih mjera, imajući u vidu njihovu svrhu zaštite žrtve nasilja, propisivanje drugih oblika zaštite žrtve nasilja, kao što su: utvrđivanje izvora finansiranja sigurnih kuća, donošenje programa mjera na federalnom i kantonalnom nivou za prevenciju, zaštitu i borbu protiv nasilja u porodici, obaveza uspostave referalnih mehanizama za postupanje u postupku zaštite žrtve nasilja u svakoj lokalnoj zajednici i obaveza multidisciplinarnog pristupa u pružanju zaštite žrtvi nasilja, ukjučujući i obavezu vođenja statističkih podataka o prijavljenim slučajevima nasilja.

Tako je članom 222. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine svako djelo nasilja u porodici je tretirano kao krivično djelo, a svrha Zakona o zaštiti od nasilja u porodici je zaštita žrtve nasilja, kroz izricanje i provedbu zaštitnih mjera.

Statistički podaci u vezi nasilja nad ženama koje su od svoje 15 godine iskusile bilo koji oblik nasilja, pokazuje sljedeće podatke i to:

- BiH 52,8%
- FBiH 52,8%
- RS 52,7%

Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Ova konvencija potpisana je u Istanbulu 11.05.2011. godine, a njeni ciljevi iz člana 1. su između ostalog sljedeći:

Član 1

1. Ciljevi ove Konvencije su:

a. zaštita žena od svih vidova nasilja i sprječavanje, procesuiranje i eliminisanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici;

b. doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije nad ženama i promovisanje suštinske jednakosti između žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena;

v. izrada sveobuhvatnog okvira, politika i mjera zaštite i pomoći svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u porodici;

g. unapređenje međunarodne saradnje u pogledu eliminisanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici; d. pružanje podrške i pomoći organizacijama i organima unutrašnjih poslova u djelotvornoj saradnji da bi se usvojio obuhvatni pristup eliminisanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

2. Da bi se obezbijedila djelotvorna primjena odredbi Konvencije, u okviru ove Konvencije određen je mehanizam za praćenje.[16]

Takođe u navedenoj Konvenciji data je i definicija nasilja nad ženama i to u članu 3. stav a):

a. „nasilje nad ženama“ označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i

[16] https://www.potpisujem.org/cg/Konvencija-CG.pdf, preuzeto 22.03.2024. godine, 15:14h

prijetnje takvim djelima, prinudu ili arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu;[17]

U istom članu u stavu d) pod pojmom „žene“ podrazumijevaju se i djevojke ispod 18 godina starosti.

Sigurne kuće

U BiH se pruža i niz specijaliziranih usluga podrške žrtvama nasilja. Ove vrste usluga su uspostavljene radi pružanja pomoći i podrške žrtvama nasilja kroz implementaciju zakona o zaštiti od nasilja u porodici, i odnose se na žrtve ove posebne vrste nasilja.

Na području Federacije Bosne i Hercegovine trenutno postoji pet sigurnih kuća koje djeluju u okviru nevladinih organizacija „Fondacija lokalne demokratije“ – Sarajevo, Udruženje građana „Vive Žene“ – Tuzla, Udruženje „Žene sa Une“ – Bihać, Udruženje građana „Medica“ – Zenica i Udruženje „Žena BiH“- Mostar sa ukupno raspoloživih 126 kreveta.

U isto vrijeme u Republici Srpskoj djeluju tri sigurne kuće pri nevladinim organizacijama Budućnost-Modriča, Udružene žene-Banja Luka i Lara-Bijeljina, koje raspolažu sa 55 mjesta.[18]

Danas u Bosni i Hercegovini djeluje ukupno osam sigurnih kuća, koje djeluju u okviru nevladinih organizacija sa smještajnim kapacitetima od oko 180 kreveta.

Nasilje nad ženama je rasporostranjeno u cijelom svijetu, gdje statistika ukazuje da skoro 40 posto od ukupnog broja ubijenih žena, počinioc je partner ili suprug. Jedinstvena statistika o broju femicida u BiH ne postoji, a prema medijskom izvještavanju u periodu od 2015. do danas u BiH je ubijeno više od 60 žena od strane sadašnjih ili bivših partnera.[19]

Tako u Bosni i Hercegovini postoje SOS telefoni za prijavu nasilja u oba entiteta.

Gender centar **Federacije Bosne i Hercegovine** uspostavio je SOS telefonski broj **1265** za pomoć žrtvama nasilja u porodici na teritoriji ovog bh. entiteta.

Četiri nevladine organizacije i Gender Centar Republike Srpske uspostavile su 2005. godine SOS liniju **1264** za područje **Republike Srpske.**

Nasilje se, naravno, može prijaviti i na broj **033 222 000**.

U Federacija BiH u 2022. godini imali smo ukupno **1124 prijavljenih** slučajeva nasilja u porodici, od čega su izrečene **373 osuđujuće presude**, a od čega je oko **70% izrečenih uvjetnih kazni zatvora**. Pored prijavljenog broja potrebno je uzeti u obzir da značajan broj **nikada ne bude prijavljen** iz različitih razloga: prije svega zbog straha, prijetnji, zbog

[17] ibid
[18] https://arsbih.gov.ba/209-2/
[19] https://inforadar.ba/nasilje-nad-zenama-u-porastu-u-fbih-1124-slucaja-samo-u-prosloj-godini/

neiformiranosti, zbog nepovjerenja u sistem, zbog nepostojanja podrške u užem krugu rodbine ili prijatelja, kao i izoliranosti", ističu iz Gender centra Federacije BiH.[20]

Od početka godine 6 ubistava žena u BiH: U januaru u Prijedoru, u Tuzli u maju, avgust – Gradačac i Živinice, septembar – Zavidovići, novembar – Sarajevo.[21]

Također, evidentirano je i 5 Pokušaja ubistava žena: u martu u Višegradu, u aprilu u Tešnju, maj – Tuzla, jun – Gornji Rahići, avgust – Bijeljina. Ubijene su Neda Milivojević iz Prijedora, K.S. iz Tuzle, Nizama Hećimović iz Gradačca, Č.T. iz Živinica, D.A. iz Zavidovića, Emira Maslan iz Sarajeva.

Pitanje je koja je sljedeća ili šta učiniti da femicid bude zaustavljen?

Ukoliko se posmatra 2022. i 2023. godina evidentan je povećan broj u prijavljivanju nasilja u porodici i nasilja nad ženama. Problem je također nedovoljan broj stručnih osoba u svim institucijama koje postupaju u sistemu kada je u pitanju nasilje u porodici odnosno nasilje nad ženama.

Oblici nasilja nad ženama

Uglavnom je prisutno mnogo definicija i nasilja nad ženama, a najčešće se nasilje nad ženama dijeli na slijedeći način:

Psihičko nasilje – odnosno primjena psihičke prisile koja je prouzrokovala strah odnosno osjećaj straha, ugroženosti, uznemirenosti ili povrede dostojanstva, verbalno nasilje, verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima ili na drugi način grubo verbalno uznemiravanje, uhođenje ili uznemiravanje preko svih sredstava za komuniciranje ili preko elektronskih i štampanih medija ili na drugi način ili komuniciranja s trećim osobama, protupravna izolacija ili ugrožavanje slobode kretanja, definisano je kao oblik porodičnog nasilja ili nasilja nad ženama.

Psihičko nasilje je više od jedne rasprave, ono se dešava duži vremenski period tokom kojeg nasilnik kontoliše ženu i urušava njeno samopouzdanje, mentalno zdravlje i proizvodi osećaj straha i nesigurnosti.

Fizičko nasilje

Pod fizičkim nasiljem nad ženom podrazumijeva se primjena fizičke sile bez obzira da li je nastupila tjelesna povreda putem gušenja, šamaranja, davljenja, udaranja, pljuskanja, fizičkog zadržavanja, pritiskanja, štipanja, griženja, čupanja i povlačanje kose, pokušaja utapanja, bacanja na pod, o zid ili niz stepenice, pljuvanja ili gađanja predmetima, vezanja, gašenja opušaka po tijelu, uskraćivanja hrane, fizičkog sprječavanja kretanja, grebanja, protresanja, paljenja cigaretom, trganja odjeće s osobe, gađanja predmetima, bacanja ili uništavanja stvari u kući. Vrsta ovog nasilja često je vidljiva i golim okom, i može se prepoznati na ulici.

[20] ibid

[21] https://n1info.ba/vijesti/uzasavajuci-podaci-blizu-47-posto-zena-u-bih-tokom-zivota-je-iskusilo-neki-oblik-nasilja/

Ekonomsko nasilje

Ova vrsta nasilja podrazumijeva oštećenje ili uništenje lične ili zajedničke imovine, zabranu ili onemogućavanje korištenja lične i zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini, oduzimanje prava ili zabrana raspolaganja ličnim prihodima ili imovinom stečenom ličnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja ili rada, prisiljavanje na ekonomsku ovisnost, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i brigu o djeci ili drugim uzdržavanim članovima zajedničkog domaćinstva (npr. uskraćivanje novca, zabrana da se zaposli, upravljanje ličnom imovinom bez znanja i odobrenja, odlučivanje šta i kada se smije kupiti, zahtijevanje da se opravda svaki sitni trošak).

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje je prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njene seksualnosti, a koji može počiniti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze.[22] Uglavnom ga karakteriše upotreba sile, prijetnje ili ucjene za ugrožavanje dobrobiti i/ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba. Uočljivo je u širokom kontinuumu, od seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja, preko silovanja, do trgovanja ženama u svrhe prisilne prostitucije i/ili pornografije.

Seksualno uznemiravanje/napastovanje je jedan od najčešćih oblika seksualnog nasilja, koji se najlakše toleriše i za koji većina zakonodavstava nema mehanizam sankcionisanja. Obuhvata neželjena spolna ponašanja koja nužno ne uključuju fizički dodir, a osobu dovode u neugodan i ponižavajući položaj te izazivaju osjećaj srama. Oblici seksualnog uznemiravanja/napastovanja su: neželjene seksualne primjedbe i verbalni prijedlozi, razni neželjeni pozivi, fizički dodiri, govor tijela (buljenje, stajanje suviše blizu, davanje raznih znakova), emocionalno proganjanje, neprikladna pažnja, seksualno podmićivanje. Seksualno uznemiravanje se nerijetko tretira kao problem koji se s lahkoćom može izbjeći i zaustaviti, što najčešće nije tačno. Vrlo često se radi o repetitivnim ponašanjima koja se javljaju kroz duže vremensko razdoblje I za koje žrtva ne može naći sistemsko rješenje.

Seksualno zlostavljanje ili prisilne spolne radnje spadaju u vrlo široku kategoriju koja uključuje oblike seksualnog nasilja koji su teži od seksualnog uznemiravanja, a još ne ulaze u kategoriju silovanja prema zakonskoj 9egislative.

Također, obuhvata neželjena spolna ponašanja iznuđena primjenom sile i/ili prijetnji, a koja uključuju fizički dodir s nasilnikom.

Silovanje

Silovanje je najteži oblik seksualnog nasilja nad ženama koji ostavlja dugotrajne psihološke posljedice. Silovanje se ubraja među iznimno teška i traumatska iskustva s teškim posljedicama za žrtve, a one najčešće skrivaju to što su doživjele i nastoje se same nositi s problemima. Silovanje je nepravo složeno krivično djelo.[23] Sastoji se iz prinude i polnog odnosa, odnosno

[22] https://globalanalitika.com/svaki-oblik-nasilja-je-nasilje-i-zena-to-nije-trazila/, 26.03.2024. godine, 12:19h
[23] N. Stanković, Krivično pravo posebni dio, Evropski univerzitet Brčko Distrikt, Brčko, 2017. godina, str. 180

obljube, pri čemu je prinuda nedozvoljena, dok je polni odnos prirodan čin između muškarca i žene.[24]

S obzirom na počinioca silovanje dijelimo: na silovanje kao sastavni dio porodičnog nasilja (silovanje u braku), silovanje u vezama/na spoju, silovanje od strane nepoznate osobe, grupno silovanje, silovanje u oružanim sukobima i ratu.

Incest

Incest je učestvovanje u seksualnoj aktivnosti ili brak s bliskim članom porodice. Incest ostavlja iznimno duboke posljedice na žrtve, ima najveću proporciju tamnih brojki, smatra se da više od 90 % slučajeva ostaje neprijavljeno.

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega navedenog u temi *Nasilje nad ženama* zaključujemo da je upravo ova vrsta nasilja jedan od čestih i dugotrajnih problema današnjice i nanosi brojne posljedice kako ženi, koja je žrtva, tako isto u porodici i društvu. Međutim, nasilje nije nešto što treba i što možemo ignorisati jer nasilje, bilo koje vrste, u velikoj mjeri utiče na naše živote i na kompletno društvo. Svaka država i svako društvo mora u velikoj mjeri govoriti o postojanju nasilja nad ženama u porodici i treba više pažnje usmjeriti na prevenciju nasilja nad ženama, kako bi se isto zaustavilo i smanjio broj femicida.

Poražavajuća je činjenica koliko žena živi u strahu i ne smije prijaviti nasilje iz raznih razloga kao što su: prevelik strah od reakcije počinitelja, osude okoline, nedostatka finansijskih sredstava, briga o djeci i strah od mogućeg odvajanja od djece te nada da će nasilje prestati i da će se nasilnik promijeniti, itd., te upravo zbog toga treba osvijestiti društvo, odnosno državu da se stane u kraj nasilju nad ženama, a i samim tim nasilju uopšte.

Na pitanje: Zašto nasilje nad ženama kada su upravo one majke, sestre, supruge, žene, one koje na ovaj svijet donose nova živa bića i buduće nade ovog svijeta?, teško je dati odgovor, ali se trebamo svi potruditi da nasilje nad njima prestane i da svaka žena bude zaštićena bilo gdje da se nalazi i bilo čime da se bavi.

[24] Ibid

LITERATURA:

1. ***Raspostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u BiH 2013***, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Connect, Mostar, 2013. godina
2. Stanković Nedeljko, ***Krivično pravo posebni dio***, Evropski univerzitet Brčko Distrikt, 2017. godine

ZAKONI:

1. Krivični zakon FBiH, ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023) https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html
2. PORODIČNI ZAKON FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE Prečišćen tekst «Službene novine Federacije BiH» broj 35/05 (20.06.2005.) i ZAKON o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine - «Službene novine Federacije BiH», broj 31/14 od 23.04.2014. https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/porodicni_zakon_Federacije_BiH.pdf
3. ZAKON O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI, ("Sl. novine FBiH", br. 20/2013 i 75/2021),https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-od-nasilja-u-porodici.html

INTERNET IZVORI:

1. https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalenca.pdf
2. https://www.slobodnaevropa.org/a/nasilje-u-porodici-u-bih-zakoni-o-zastiti/31072664.html
3. https://inforadar.ba/nasilje-nad-zenama-u-porastu-u-fbih-1124-slucaja-samo-u-prosloj-godini/
4. https://www.zzjzfbih.ba/nasilje-nad-zenama/
5. https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
6. https://www.potpisujem.org/cg/Konvencija-CG.pdf
7. https://arsbih.gov.ba/209-2/
8. https://n1info.ba/vijesti/uzasavajuci-podaci-blizu-47-posto-zena-u-bih-tokom-zivota-je-iskusilo-neki-oblik-nasilja/

Jure Ban, spec. crim.[1]
Vedran Ročić, spec. crim.[2]

Stručni rad
UDK 343.85:343.62

TIPOLOGIJA MOTIVA NASILNIH ZLOČINA S FOKUSOM NA EKSTREMIZAM

Sažetak

Desni radikalizam se obično definira kao specifična ideologija koju karakterizira neliberalno protivljenje jednakosti. Koncept se povezuje s protupravnim ponašanjem u obliku politički motiviranog nasilja, no ono je uobičajenije za desničarski ekstremizam kojeg karakterizira antidemokratsko protivljenje jednakosti, a također se povezuje i sa rasizmom, ksenofobijom, isključivim nacionalizmom, raznim teorijama zavjere i drugim autoritativnim oblicima. Takvi oblici nasilja raznih motivacija, korištenjem uglavnom nelegitimnih i opasnih sredstava, rezultiraju kao najteži oblici kaznenih djela s posljedicama smrtnog stradavanja ili teškog ozljeđivanja stanovništva uz velika razaranja infrastrukture. Osim navedenog dolazi i do destabiliziranja društvenog poretka u kojem nastaje panika i nesigurnost. Ideološki ekstremizam ključni je motiv koji se temelji na radikalnim ideologijama, političkim uvjerenjima ili ekstremnim vjerskim stajalištima. Prevencija ovakvih nasilnih ponašanja veliki je izazov za cijelo društvo. Veliki problem predstavljaju tzv. „vukovi samotnjaci“ čija ideološka i druga uvjerenja se teško mogu prepoznati do samog javnog djelovanja. Zadatak cjelokupne društvene zajednice je stvaranje okruženja koje bi suzbilo ovakve nepredviđene događaje, dok tipiziranje motiva može pružiti korisne uvide i smjernice za razvoj preventivnih strategija.

Ključne riječi: ekstremizam, tipologija motiva, prevencija

Summary

Right-wing radicalism is usually defined as a specific ideology characterized by illiberal opposition to equality. The concept is associated with illegal behavior in the form of politically motivated violence, but it is more common for right-wing extremism characterized by anti-democratic opposition to equality, and is also associated with racism, xenophobia, exclusionary nationalism, various conspiracy theories and other authoritarian forms. Such forms of violence of various motivations, using mainly illegitimate and dangerous means, result as the most serious forms of criminal offenses with the consequences of death or serious injury to the population along with major destruction of infrastructure. In addition to the above, the social order is destabilized, causing panic and insecurity. Ideological extremism is a key motive based on radical ideologies, political beliefs or extreme religious views. Prevention of such violent behavior is a big challenge for the whole society. A big problem is represented by the so-called "lone wolves" whose ideological and other beliefs can hardly be recognized until the actual public action itself. The task of the entire social community is to create an environment that would suppress such unforeseen events, while typifying motives can provide useful insights and guidelines for the development of preventive strategies.

Key words: extremism, typology of motives, prevention

[1] e-mail: banjure@gmail.com
[2] e-mail: vrocic@gmail.com

1. Uvod

Ovaj rad istražuje raznolike motive koji potiču izvršitelje na nasilne zločine, posebice s naglaskom na kontekst ekstremizma. Kroz analizu različitih kategorija motiva, rad pruža dublje razumijevanje dinamike i raznolikosti motivacija unutar ekstremističkih djela. Ideološki ekstremizam, osvetnički motivi, socijalna pripadnost, ksenofobija te mistični i identitetski faktori predstavljaju ključne aspekte analize. Sažetom tipologijom, rad pomaže istraživačima, profesionalcima, kao i donositeljima odluka pri kvalificiranju motiva zločina, bolje i zornije razumjeti kompleksnost motivacija koje stoje iza nasilnih ekstremističkih (zlo)djela što ujedno pridonosi razvoju preventivnih strategija.

Ekstremistička i teroristička kaznena djela s elementima nasilja po svojoj su naravi teška kaznena djela, dok je terorizam usmjeren na izazivanje straha i veće uznemirenosti među stanovništvom s određenim, često političkim motivom, pa se stoga ekstremistička i teroristička kaznena djela razlikuju od ostalih kaznenih djela po motivima i ciljevima. Ideološki ekstremizam ključni je motiv koji se temelji na radikalnim ideologijama, političkim uvjerenjima ili ekstremnim vjerskim stajalištima.

Preventivne strategije temelje se na razumijevanju motivacije i prepoznavanju ranjivih skupina. Generalni cilj prevencije je odvraćanje cjelokupnog društva od činjenja nasilnih zločina, jačanje sustava vrijednosti u društvu i stvaranje okruženja koje smanjuje opću sklonost takvim ponašanjima, dok je specijalna prevencija, s druge strane, usmjerena na specifičnu prevenciju i odvraćanje pojedinca ili skupine indoktriniranih pojedinaca da više ne čine takva kaznena djela.

2. Tipologija

Tipologija (tipo+logija, *grè. typos+logia*) se generalno odnosi na klasifikaciju ili strukturno uređivanje stvari prema njihovim zajedničkim karakteristikama. Dio je znanstvene discipline koji pojave i predmete nekog istovrsnog područja dijeli po tipu, to jest po srodnosti u kompleksima karakteristika.

U mnogim kontekstima, pojam se koristi za opisivanje klasifikacije vrsta, oblika ili tipova unutar određenog područja, kao što su npr. psihologija, biologija, ili antropologija, kako bi se razumjela raznolikost i sličnosti među pojedinostima unutar određenog skupa[3].

2.1.Klasifikacija nasilja

Tipologija u klasifikaciji motiva počinjenja kaznenih djela s elementima nasilja može obuhvatiti različite kategorije ili vrste nasilje. Nekoliko potencijalnih tipova nasilja su:

a) instrumentalno nasilje: Namjerno i planirano djelovanje s ciljem postizanja određenog cilja ili dobitka, često povezano s racionalnim promišljanjem i izravnom namjerom *(dolus directus)*.

b) impulzivna nasilja: Zločin iz bijesa proizlazi iz trenutačnih, naglih impulsa ili emocionalnih reakcija, bez prethodnog planiranja. Nasilje iz bijesa počinjeno je kao rezultat

[3] *Tipologija*, https://enciklopedija.hr/clanak/tipologija, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 31.3.2024.

akutnog bijesa, gdje emocionalni intenzitet dominira, a kontrola impulsa je smanjena. **Nasilje iz straha** počinjeno je kao obrambena reakcija na percepciju stvarne ili pretpostavljene prijetnje, odnosno neposredno prijeteće opasnosti po život i tijelo ili imovinu građanina. Mogu se kvalificirati kao zločini iz afekta *(affectus)* počinjeni uslijed jake razdraženosti, tj. na mah.

c) nasilje iz osvete: Motivirano željom za kažnjavanjem ili odmazdom zbog prethodnih nepravdi, ozljeda, ili nanesene štete. Počinitelji ekstremističkih zločina često opravdavaju nasilje kao sredstvo odmazde za ono što smatraju prethodnim nepravdama protiv njihove skupine kojoj pripadaju ili protiv njihovih uvjerenja.

d) socijalno nasilje: Povezano je s društvenim ili grupnim dinamikama gdje pojedinac može djelovati pod utjecajem okoline ili pripadnosti određenoj skupini. Radikalizirani pojedinci pod takvim utjecajem mogu biti počinitelji ekstremističkog nasilja ili terorizma, ali ne može se ustvrditi da su svi ekstremisti/teroristi radikali, niti svi radikali postaju ekstremisti/teroristi.

e) ekstremističko nasilje: Ekstremizam proizlazi iz pripadnosti određenoj ideologiji, grupi ili pokretu, a pojedinci najčešće djeluju pod snažnim utjecajem svoje društvene okoline, grupe ili pokreta. Primjerice, desničarski ekstremizam definira se kao specifična ideologija koju karakterizira 'antidemokratsko protivljenje jednakosti'. Koncept se često povezuje s karakteristikama ponašanja kao što je politički motivirano nasilje.

f) terorističko nasilje: Teroristička kaznena djela su po svom karakteru teški zločini koji imaju za cilj izazivanje veće uznemirenosti stanovništva i destabilizacije društvenog poretka s određenim (često političkim) motivom. S pravnog aspekta, terorizam je nasilje s ciljem ozbiljnog zastrašivanja stanovništva, ili prisiljavanja države ili međunarodne organizacije da što učini ili ne učini, ili ozbiljnog narušavanja ili uništavanja temeljnih ustavnih, političkih, gospodarskih ili društvenih struktura države ili međunarodne organizacije.

3. Tipologija motiva nasilnih zločina

Motivacije za zločin su različite, a svaka stvarna situacija može uključivati kombinacije motiva, tako da pojedinačni slučajevi mogu biti složeni i teški za klasificiranje. Tipologija pomaže u boljem razumijevanju raznolikosti motiva iza kaznenih djela s elementima nasilja.

Financijski motivi povezani su sa željom za stjecanjem materijalne dobiti ili ublažavanjem financijskih poteškoća. Kroz takvu motivaciju kvalificiramo kaznena djela protiv imovine (razbojništvo, razbojnička krađa, iznuda), a rasprostranjenost činjenja takvih zločina prostorno je globalnih razmjera. S fenomenološkog aspekta pojavni oblici tako motiviranog nasilja potječu još od nastanka civilizacije (drumske zasjede i pljačke, nasilni upadi u sela, alodije i vlastelinske posjede, otimačine, uzimanje ratnog plijena i slično).

Emocionalni motivi uključuju bijes, osvetu, ljubomoru ili slične emotivne čimbenike koji pokreću kriminalno ponašanje. Emocija ili čuvstvo je doživljaj ili stanje potaknuto nekim događajem, situacijom u kojoj se nalazimo, akcijom koju poduzimamo, drugim osobama, našim mislima, očekivanjima ili planovima. Mogu biti ugodne ili neugodne. One neugodne, poput srdžbe, bijesa i ljubomore, mogu potaknuti osvetničku ili afektivno snažnu reakciju u kojoj počinitelj nerijetko ostvaruje najcrnji nasilni čin poput ubojstva, silovanja, zločina protiv čovječnosti ili blaži oblik nasilnog zločina u vidu nanošenja tjelesnih ozljeda žrtvi, povrede njezinih osobnih ili spolnih sloboda (u smislu prijetnji, uhođenja, nametljivog ponašanja ili spolnog uznemiravanja).

Psihologijski motivi uključuju psihološke poremećaje, duševne bolesti, impulzivnost, rastrojenost ili osjećaj moći koji mogu potaknuti zločinačko ponašanje. Psihička stanja i poremećaji poput depresije, anksioznosti, poremećaji ovisnosti i zlouporabe alkohola/droga, bipolarni poremećaji, shizofrenije, posttraumatski stresni poremećaji (PTSP) i druga stanja neuravnoteženosti, labilnosti i emocionalno nestabilnih poremećaja ličnosti, kao i osjećaj moći karakterističan za antisocijalne poremećaje ličnosti (sociopati i psihopati), te manipulativnog utjecaja, mogu stvoriti motive za činjenje nasilnih zločina koji u pravilu nemaju opravdane razloge, već nasilje i agresiju manifestiraju pod utjecajem takvog duševnog stanja.

Ovisnički motivi povezani s ovisnošću o tvarima ili nekim oblicima ponašanja, gdje osoba može počiniti zločin kako bi zadovoljila svoje ovisničke potrebe. U svezi su s psihologijskim motivima jer se ovisnost (npr. o drogi, ali i o kocki) definira kao kronična, dugotrajna i recidivirajuća bolest. Mogu biti povezani i sa psihologijskim, ovisničkim i financijskim motivima, kao i sa oportunizmom pa su tako npr. osobe ovisne o drogama inače sklonije rizičnim ponašanjima, i češće čine nasilna djela protiv imovine (razbojništvo), nego provalne krađe, prijevare i sl.

Oportunistički motivi su zasnovani na trenutačnim prilikama ili okolnostima koje pojedinac vidi kao povoljne za izvršenje zločina. Mogu biti u svezi i s psihologijskim motivima pa su tako česti primjeri seksualnih 'predatora' i prijestupnika (psihopata i sociopata) koji svoju seksualnu devijaciju, izopačen spolni nagon i perverzne fetiše skrivaju i potiskuju u svojoj socijalnoj okolini (unutar obitelji, u krugu radnog mjesta, među prijateljima i poznanicima te drugdje u društvu), no kada im se ukaže prilika koju oportunistički vide kao prigodu za izvršenje nasilnog djela s umišljajem (žrtva je suviše poželjna da bi se 'propustila'), psihopate se tek s pretpostavkom da ih zbog izgledne prilike nitko neće otkriti ili da ih žrtva neće prijaviti, pomno planirajući izvršenje zločina odlučuju na počinjenje, dok sociopati više djeluju impulzivno i hirovito. Oportunistički motivi su često u svezi i s financijskim motivima ('prilika čini lopova'), ali i s ideološkim i ekstremističkim ciljevima. Organizacije kojima je svojstvena upotreba nasilja (terorističke, paravojne i druge ekstremističke skupine) koristit će prigodan i pogodan trenutak za djelovanje kako bi što efikasnije postigli svoj cilj i destabilizirali targetirane ciljeve.

Prilagodbeni motivi povezani s pokušajem prilagodbe ili preživljavanja u određenom okruženju ili situaciji. Najrealniji prikaz prilagodbenog nasilja jest ratno okruženje ili hipotetična apokaliptična situacija u kojoj bi odbijanje činjenja nasilnih djela u smislu samoobrane od napada koji ugrožava život čovjeka, ili njemu bliskih osoba, značilo pogibelju ili u najmanju ruku značajan gubitak sredstava za preživljavanje.

Socijalni motivi su povezani s pripadanjem određenoj društvenoj skupini, željom za priznanjem ili željom za prihvaćanjem unutar određenog društva. Takve motive mogu razviti manje zamjetni pojedinci unutar zločinačkih udruženja u raznim vidovima organiziranog kriminaliteta (mafije, narko karteli, bande i sl.), s ciljem 'dokazivanja' i 'napredovanja' u hijerarhiji. Npr. 'mafijaški teklić' koji je do tog trenutka sudjelovao samo u transportu droge, oružja ili kakve druge ilegalne robe, odluči se na izvršenje ubojstva tj. likvidacije neposlušnog ili nelojalnog člana organizacije, ili vođe/člana konkurentskog krim miljea, što može izvršiti prema nalogu viših hijerarhijskih struktura miljea ili pak samoinicijativno u cilju stjecanja ugleda ili dodvoravanja 'vođi', te prihvaćanja u sam 'vrh' krim miljea čiji je član.

Ideološki motivi su zasnovani na radikalnim uvjerenjima ili ideologijama, poput ekstremizma, terorizma ili radikalnih političkih uvjerenja ili vjerskih stavova. Primjerice, teroristička kaznena

djela su posebna vrsta kaznenih djela s obzirom na motiv i cilj jer krajnji cilj počinitelja je izazvati ozbiljan strah u stanovništvu, prisiliti javna tijela ili međunarodne organizacije na neko djelovanje ili propuštanje, ili ozbiljno narušiti ili uništiti temeljne ustavne, političke, gospodarske ili socijalne strukture zemlje ili međunarodne organizacije. Teroristička kaznena djela razlikuju se od ostalih kaznenih djela po tome što imaju političku, ideološku ili vjersku motivaciju i što su usmjerena protiv simbola države, vlasti, demokracije ili ljudskih prava. Pravna premisa obuhvaća ciljeve koji uključuju nanošenje ozbiljne štete društvu ili prisiljavanje vlasti na nešto protiv njihove volje. Teroristička/ekstremistička kaznena djela se kažnjavaju visokim zatvorskim kaznama.

3.1. Ekstremizam – desničarski radikalizam (razlike)

S političkog aspekta radikalno desne stranke sve su uspješnije ne samo u Europi, već i u nekim od najvećih demokracija svijeta, uključujući SAD, Brazil i Indiju. Desni radikalizam obično se definira kao specifična ideologija koju karakterizira neliberalno protivljenje jednakosti. Iako se koncept povremeno povezuje s protupravnim ponašanjem u obliku politički motiviranog nasilja, to je uobičajenije za desničarski ekstremizam koji se definira kao specifična ideologija koju karakterizira antidemokratsko protivljenje jednakosti. Povezuje se s rasizmom, ksenofobijom, isključivim nacionalizmom, teorijama zavjere i autoritarizmom. Koncept je kontroverzan i obično se odnosi na političke stranke, pokrete ili pojedinačne aktiviste i intelektualce. Prevencija ovakvih nasilnih ponašanja veliki je izazov za cijelo društvo. Veliki problem predstavljaju tzv. „vukovi samotnjaci“ čija ideološka i druga uvjerenja se teško mogu prepoznati do samog javnog djelovanja. Ovi akteri često naglašavaju različite aspekte politike radikalne desnice, uključujući etnonacionalizam, antietatistički populizam i vjerski fundamentalizam.

Drugim riječima, dok je ekstremna desnica inherentno antidemokratska i uglavnom daje legitimitet upotrebi nasilja za postizanje svojih političkih ciljeva, radikalna desnica se protivi liberalnim aspektima demokracije i ne promiče upotrebu nasilja. Politički motivirano nasilje s ciljem zastrašivanja građana ili destabilizacije društvenog poretka definiramo kao terorizam.

Koncept “desnog radikalizma” proizlazi iz istraživanja fašizma u poslijeratnom razdoblju. Fašizam je dokazao da (neki) desničarski pokreti teže temeljnoj promjeni društva. Tada se taj koncept koristio kao krovni pojam za stranke i pokrete na krajnjoj desnoj strani političkog spektra – i one s jasnim vezama s međuratnim izrazima fašizma i nacizma i one bez njih. Bilo je posebno popularno u SAD-u, gdje su znanstvenici nazivali "radikalnu desnicu" da bi opisali male grupe poput „Društva John Birch“. Tijekom 1970-ih i 1980-ih, međutim, "desni radikalizam" je uvelike zamijenjen "desnim ekstremizmom", a u 1990-ima, potonji je postao dominantan koncept, posebice u kontinentalnoj Europi.[4]

Posljednjih godina znanstvenici se često pozivaju na 'desničarski radikalizam' i 'desničarski ekstremizam' kako bi razlikovali ideologije koje su demokratske, ali neliberalne (radikalizam), s jedne strane, i one koje su antidemokratske (ekstremizam), s druge strane. Drugim riječima, dok je ekstremna desnica inherentno antidemokratska i, u nekim slučajevima, daje legitimitet upotrebi nasilja za postizanje svojih političkih ciljeva, radikalna desnica se protivi liberalnim aspektima demokracije (kao što su prava manjina) i ne promiče korištenje nasilja.

[4]Snow, D., Cross, R., *Radicalism within the context of social movements: processes and types*, Journal of Strategic Security, (2011) 4(4), str. 115-130.

Postoji opsežan znanstveni konsenzus da je, unatoč tome što neki aktivisti sebe nazivaju nacionalsocijalistima, desničarski ekstremizam na 'desnici' jer brani hijerarhijski društveni odnos između grupa, obično između onoga što se smatra 'u grupi' i 'izvan skupine' u etničkom ili rasnom smislu. Međutim, postoji više neslaganja oko definicije „ekstremnog", uglavnom da li je desničarski ekstremizam po definiciji nasilan, a dijelom i što znači biti „antidemokratski".[5]

Prvo, i nedvojbeno najrasprostranjenije shvaćanje – idejna definicija – desničarski ekstremizam definira kao kombinaciju antidemokratskih stavova (ekstremni aspekt) i obrane društvenih hijerarhija (desničarski aspekt). Biti antidemokratski obično se usko definira kao protivljenje slobodnim i poštenim izborima, iako neki znanstvenici tvrde da je protivljenje temeljnim vrijednostima demokracije, uključujući univerzalna ljudska prava, dovoljno da se smatra desničarskim ekstremom. Drugo shvaćanje – bihevioralna definicija – gleda na desničarski ekstremizam kao politički motivirano nasilno ponašanje, odnosno opravdanje takvog ponašanja, unutar demokratskog sustava u kojem država ima monopol nad nasiljem. Mnoge, ali ne sve, policijske sigurnosne službe i vlade oslanjaju se na ovaj pristup.[6]

Nadilazeći minimalne definicije, desničarski ekstremizam često se povezuje s antisemitizmom, rasizmom, ksenofobijom, isključivim nacionalizmom, autoritarizmom i teorijama zavjere. Ove značajke stvaraju niz "neprijatelja" koji se smatraju prijetnjom opstanku nacije, kulture ili rase. Najčešći neprijatelji i mete nasilja su imigranti, etničke i vjerske manjine, antirasisti, antifašisti i ljevičarski političari. Međutim, također je raširen prijezir prema LGBTQ+, feministkinjama, beskućnicima i osobama s invaliditetom. U usporedbi s idejnom definicijom, bihevioristička definicija desničarski ekstremizam kategorizira kao marginalniju pojavu. Međutim, desničarsko nasilje i dalje predstavlja značajan problem u mnogim zemljama diljem svijeta. Od 2000. godine u Zapadnoj Europi bilo je najmanje deset smrtonosnih ekstremno desničarskih nasilnih događaja godišnje. U SAD-u su razine smrtonosnog desničarskog nasilja još veće. A u zemljama poput Indije i Mianmara postoje brojni primjeri antimuslimanskog nasilja. Štoviše, ako uključimo nefizičko nasilje (npr. govor mržnje) ili nasilne imaginarije, ovaj oblik desnog ekstremizma postaje još raširenij.[7]

3.2. Terorizam

Teroristička djela često uključuju organizirane terorističke skupine s globalnim ili regionalnim povezanostima (mreža, terorističke ćelije, organizacije, skupine, grupe i dr.), dok su druga kaznena djela pretežito izvedena pojedinačno ili od strane dva i više počinitelja (zločinačko udruženje), u svezi čega treba razlikovati kaznena djela organiziranog kriminaliteta (trajnog udruživanja većeg broja osoba) koja za cilj imaju stjecanje protupravne imovinski koristi odnosno profita, od terorističkih kaznenih djela u kojima stjecanje protupravne imovinske koristi ima potpuno drugi značaj (sredstva za novačenje terorista, obuku i financiranje terorističke djelatnosti) jer u konačnici je uvijek krajnji cilj odnosno posljedica ozbiljno zastrašivanje stanovništva ili prisiljavanja države ili međunarodne organizacije da što učini ili ne učini, ili ozbiljno narušavanje ili uništavanja temeljnih ustavnih, političkih, gospodarskih ili društvenih struktura države ili međunarodne organizacije. Reakcija države na teroristička

[5] Carter, E., *Right-wing extremism/radicalism: reconstructing the concept*, Journal of Political Ideologies, (2018) 23(2), str. 157-182.
[6] Koch, A., *The new crusaders: Contemporary extreme right symbolism and rhetoric*, Perspectives on Terrorism, (2017) 11(5), str. 13-24.
[7] Ravndal, J.A., *Right-wing terrorism and violence in Western Europe: Introducing the RTV dataset*, Perspectives on Terrorism, (2016) 10(3), str. 2-15.

kaznena djela je uvijek snažna, odnosno za posljedicu imaju opsežne političke i društvene reakcije koje uključuju šire antiterorističke mjere i vanjskopolitičku suradnju s drugim međunarodnim agencijama, dok se druga kaznena djela najčešće obrađuju samo u okviru konvencionalnih penalnih sustava.

Svako od terorističkih kaznenih djela ima svoje specifičnosti i usmjereno je na suzbijanje različitih aspekata terorizma, međutim **generalni cilj prevencije** je odvraćanje cijelog društva od počinjenja terorističkih kaznenih djela, jačanje sustava vrijednosti u društvu te stvaranje okoline koja smanjuje opću sklonost prema takvom kriminalnom ponašanju, dok je **specijalna prevencija**, s druge strane, fokusirana na konkretnu prevenciju i odvraćanje pojedinca ili grupe pojedinaca (terorista ili terorističkih grupa) da više ne čine takva kaznena djela.

Zbog specifičnih obilježja koje karakteriziraju počinitelja terorističkog kaznenog djela i njegove česte **prethodne indoktrinacije** koja uključuje sistematsko usmjeravanje i manipulaciju pojedinca radi usvajanja određenih političkih, ideoloških ili vjerskih uvjerenja koja podržavaju terorizam, a koji procesi mogu sadržavati propagandu, manipulaciju informacija, vrbovanje i psihičko oblikovanje (i to često dugogodišnjim aktivnostima i često prema malodobnim počiniteljima), sve kako bi se potaknulo **fanatičko vjerovanje u „cilj“** i postigla spremnost na izvršenje terorističkih akata, cjelokupan penalni sustav u borbi protiv indoktrinacije terorista uključuje **razne strategije rehabilitacije, terapije, edukacije (s ciljem smanjenja radikalizacije), nadzora i d**r. Ove razlike odražavaju kompleksnost i ozbiljnost terorizma kao oblika prijetnje društvu i sigurnosti.

Po pitanju posljedica terorističkih kaznenih djela u odnosu na ostala kaznenih djela, razlike se mogu sagledati s različitih aspekata, kao što su pravni, sigurnosni, psihološki i društveni. S pravnog aspekta teroristička kaznena djela imaju posebnu definiciju i sankcije u europskom i nacionalnom (hrvatskom) zakonodavstvu, a koje se razlikuju od drugih vrsta kaznenih djela. Primjerice, Direktiva (EU) 2017/541 o borbi protiv terorizma utvrđuje minimalna pravila u pogledu definicije kaznenih djela i sankcija u području kaznenih djela terorizma, kaznenih djela povezanih s terorističkom skupinom i kaznenih djela povezanih s terorističkim aktivnostima. Kazneni zakon RH prema tome propisuje strože kazne nego za obična kaznena djela. Sa sigurnosnog aspekta teroristička kaznena djela imaju za cilj ugroziti nacionalnu i međunarodnu sigurnost, destabilizirati političke i društvene strukture, izazvati strah i paniku u javnosti i prisiliti vlasti na ustupke.

Teroristička kaznena djela mogu imati i regionalne i globalne posljedice, jer mogu potaknuti sukobe, ratove, izbjegličke krize i humanitarne katastrofe. Takozvana obična kaznena djela, s druge strane, obično imaju ograničenije utjecaje na sigurnost jer su motivirana osobnim ili materijalnim interesima, a ne političkim ili ideološkim ciljevima. S psihološkog aspekta teroristička kaznena djela imaju duboki i trajni utjecaj na psihološko stanje žrtava, svjedoka i javnosti. Žrtve terorizma mogu doživjeti traumu, stres, anksioznost, depresiju, krivnju, ljutnju, tugu, gubitak povjerenja i osjećaj bespomoćnosti. Svjedoci i javnost mogu također osjećati strah, nesigurnost, nemoć, mržnju, netrpeljivost i nepovjerenje prema drugima.

3.3. Ekstremistički i teroristički motivi nasilnih zločina

S povijesnog aspekta analizirajući razvitak čitave globalne civilizacije koju danas poznajemo, naročito u posljednjim dekadama, zamjetna je pojava terorizma kojeg ujedno prati i suvremeni tehnološki razvoj te visok materijalni doseg čovječanstva. Ono će neminovno u idućim

generacijama postići još znatniji napredak na području raznih tehnologija, a što, kad je u pitanju terorizam, predstavlja veliku opasnost po opću globalnu društvenu zajednicu.

Istraživanje virusa i bakterija u medicinskoj znanosti ili primjerice umjetne inteligencije razvojem programskog (*softverskog*) inženjeringa u vidu naprednog strojnog učenja raznih računalnih sustava, može dovesti i do razvoja složenosti općeg i organiziranog kriminaliteta, odnosno počinitelji svih, pa i terorističkih kaznenih djela, se prilagođavaju civilizacijskom napretku, a „tamna brojka“ takvog kriminaliteta je u znatnom porastu, kao i novi pojavni oblici u vidu razno-raznih kibernetičkih (*cyber*) napada, javnog poticanja na terorizam ili nasilje, govora mržnje putem internetskih društvenih mreža, te pojava drugih sličnih neprihvatljivih oblika ponašanja tj. kriminalnih radnji s obilježjima terorizma, a koje za posljedicu imaju nanošenje štete široj društvenoj zajednici, prouzročenje straha i izazivanje uznemirenosti velikog broja građana, jer i dalje je postojan veliki interes javnosti za terorizam.

Kako terorizam uvijek ima političku dimenziju i određen cilj izazivanja uznemirenosti i straha unutar društva u kojem ima svojevrsno ishodište odnosno lokaciju počinjenja, potrebno je razlučiti pojmovne razlike ekstremizma i desničarskog radikalizma od terorizma jer ne može se tvrditi da su svi teroristi radikali niti svi radikali postaju teroristi.

U posljednjih nekoliko godina pojava desničarskog nasilja je u porastu u svim europskim zemljama, a također i na drugim kontinentima, te su njihovi napadi vrlo često usmjereni na ljevičarske političke i druge zajednice koje zagovaraju demokratske slobode, imigrante, etničke i vjerske manjine, antirasiste, LGBTQ+ zajednice, feministkinje, itd. Počinitelje terorističkih kaznenih djela možemo detektirati iz spomenutih radikalističkih 'bazena', međutim terorizam može djelovati i kao ljevičarski, nacionalistički, separatistički, rasistički, islamistički i dr., zbog čega je pri svakom kvalificiranju terorističkog kaznenog djela potrebno poznavati razlike između terorizma, ekstremizma i radikalizma.

Ekstremističke motive također možemo pojedinačno klasificirati pa tako kroz neke od najčešćih motivacija ekstremista za činjenje nasilja definiramo pojedine oblike ekstremizma, primjerice kao što su:

a) ideološki ekstremizam obuhvaća nasilne zločine počinjene u ime određene ideologije ili političkog uvjerenja, poput ekstremističkih grupa ili pojedinaca koji djeluju u ime nacionalizma, religije, ili ekstremističke političke ideologije. Nerijetko je u korelaciji s **etničkom i rasnom mržnjom** koja podrazumijeva nasilne zločine motivirane mržnjom prema određenim etničkim ili rasnim grupama, gdje počinitelji vjeruju u superiornost vlastite grupe i mrze ili diskriminiraju druge, dok je **religijski ekstremizam** nasilje motivirano religijskim uvjerenjima, uključujući terorističke napade koji se provode u ime određene religije ili interpretacije religijskih tekstova.

b) ksenofobni ekstremizam kojeg definira motivacija potekla iz netolerancije prema stranim skupinama, rasama ili kulturama, često povezana s mržnjom i predrasudama.

c) mistični ekstremizam kojeg definira nasilje motivirano mističnim ili ezoteričnim uvjerenjima, ponekad povezano s kultovima ili sektama.

d) revizionistički ekstremizam kojeg motivira potreba za promjenom povijesnih događaja ili redefiniranjem kulturnih normi.

e) anti-autoritarni ekstremizam je djelovanje protiv vlasti, institucija ili autoriteta, često povezano s pobunom ili anarhizmom, a može korelirati i s 'ljevičarskim' i 'desničarskim' radikalnim ideologijama i uvjerenjima.

f) anti-globalistički ekstremizam je povezan s globalnim političkim ili vjerskim pitanjima, često s ciljem stvaranja globalnog utjecaja ili promjene, te isto tako može korelirati i s 'ljevičarskim' i 'desničarskim' radikalnim ideologijama i uvjerenjima.

g) mentalni poremećaji – unatoč predrasudama da nasilni ekstremistički zločini imaju veze s mentalnim poremećajima, neki ekstremisti mogu biti motivirani deluzijama ili paranoidnim uvjerenjima, što koindicira s psihologijskim motivima činjenja nasilja.

h) socio-ekonomski faktori ukazuju da ekstremizam ponekad može biti potaknut socijalnim ili ekonomskim nejednakostima, gdje počinitelji koriste nasilje kao sredstvo za izražavanje nezadovoljstva ili ostvarivanje svojih ciljeva.

i) terorističke motivacije - uz spomenute oblike ekstremističkog nasilja raznih motivacija bitno je naglasiti da je terorističko nasilje ono djelovanje koje je usmjereno na destabilizaciju društvenog poretka te izazivanje veće uznemirenosti stanovništva.

Prema našem shvaćanju, kao i na osnovu uvida u postojeći naučni fond, postoji opća suglasnost da terorizam i terorističke organizacije su imale i imaju određene ciljeve, i da se oni razlikuju u osnovi od ciljeva drugih subjekata u društvenim i političkim procesima. U tom kontekstu uobičajena je klasifikacija ciljeva terorizma na opće, povijesne, strateške, taktičke, operativne i druge.[8]

3.4. Motivi za govor mržnje i javno poticanje na ekstremističko nasilje

Ideološke pozicije različitih pojedinaca ili skupina u društvu često nisu koherentne, ali se na određenim pitanjima 'poklapaju' i zajednički surađuju za opće društveno dobro. Osobne identitetske razlike u demokratskom društvu u pravilu neće utjecati na međusobnu usklađenost, međutim s kulturoloških, političkih, socioloških, religijskih i drugih aspekata pojedinci se razlikuju, a manji broj građana često radikalizira svoja politička, vjerska i druga uvjerenja. Sve dok ne 'izlaze iz okvira' svojih radikalnih stavova i uvjerenja, odnosno dok ih ne ekstremiziraju, društvo neće biti pogođeno takvim štetnim djelovanjem, niti će se ekstremistički ciljevi ostvarivati kroz razne vidove nasilnog djelovanja, pa tako i kroz govor mržnje kao verbalni oblik nasilja.

Javno poticanje na terorizam i javno poticanje na nasilje i mržnju također su u kaznenom zakonodavstvu propisani kao kažnjivi oblici ponašanja. Teroristička kaznena djela su teški oblici kaznenih djela protiv čovječnosti, međutim i blaži oblici srodnog nasilnog ponašanja isto tako su propisani kao društveno neprihvatljivi, odnosno kao kaznena djela za koja se progoni po službenoj dužnosti, pa tako onaj tko javno potiče na nasilje i mržnju putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na bilo koji drugi način poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina, čini kazneno djelo protiv javnog reda javnim poticanjem na nasilje i mržnju.

[8] Stanković, Nedeljko, *Terorizam i finansiranje terorizma*, Brčko, Evropski univerzitet Brčko distrikt, 2014., str. 17.

Primjerice, kroz protekli vremenski period od početka pandemije „covid-19“ do danas, osluškivanjem javnog mijenja, vidljive su velike podjele u društvenoj zajednici, odnosno vidljiva je polarizacija društva takoreći na globalnom nivou, i to na danom primjeru u vidu antagonizma između tzv. 'vaksera' i 'anti-vaksera', uzrokovanog donesenim mjerama nadležnih epidemioloških i drugih službi civilne zaštite u pogledu zaštite pučanstva od zarazne bolesti tj. pandemije „covid-19“. U kritičnom vremenskom razdoblju dio građana se opredijelio vjerovati (bio)medicinskoj i farmaceutskoj struci (neki uz određene sumnje u pojedine odluke stručnih tijela državne vlasti), dok se dio građana opredijelio vjerovati anti-globalističkoj 'struji' u kojoj prevladavaju razni 'teoretičari zavjera' među kojima se dio njih odlučio na ekstremističke metode javnim pozivanjem građana na nasilje protiv struktura vlasti.

Najzanimljiviji i najaktualniji slučaj terorizma odnosno javnog poticanja na terorizam u Republici Hrvatskoj je slučaj Marka Franciškovića. Tereti ga se za dva kaznena djela javnog poticanja na terorizam, a njegovu suprugu Lanu i trećeg suučesnika Natka Kovačevića za po jedno kazneno djelo javnog poticanja na terorizam. Sve troje tereti se da su postupali sa ciljem ozbiljnog narušavanja temeljnih ustavnih, političkih, gospodarskih i društvenih struktura, nezadovoljni radom tijela državne vlasti. Marka Franciškovića se tereti da je od 13. studenog do 1. prosinca 2021. godine u više hrvatskih gradova istupao na neprijavljenim javnim prosvjedima protiv odluka nacionalnog stožera civilne zaštite, uvedenim radi suzbijanja pandemije „covid-19“. Potom je izrađivao videosnimke tih istupa, namijenjenih objavljivanju na društvenim mrežama, na kojima je pozivao na mobilizaciju i napade na tjelesni integritet članova vladajućih struktura, zauzimanje javnih objekata i druge nasilne metode za smjenu demokratski izabrane vlasti te ignoriranje sredstava javnog priopćavanja.

Hrvatskoj javnosti još predstoji vidjeti epilog slučaja Marko Franciković, ali u Hrvatskoj se nakon njegovog uhićenja kroz medije i javno dostupne internetske platforme i portale ovaj slučaj istaknuo te su nakon njegovog uhićenja putem društvenih mreža i internetskih video kanala javno istupale razne medijski eksponirane osobe i veliki broj sljedbenika Franciškovićeve agende, dajući mu potpunu podršku, što je imalo za posljedicu porasta „tamne brojke“ takvog kriminaliteta. Samo nasumičnim pregledom raznih društvenih mreža i javno dostupnih internetskih platformi na kojima razne utjecajne i medijski eksponirane osobe, tzv. influenceri, objavljuju svoj sadržaj s mogućnošću ostavljanja komentara, vidljivi su mnogobrojni govori mržnje, prijeteće izjave, pozivi na nasilje, i slični inkriminirajući postupci, iz kojih se često iščitava činjenje kaznenih djela, odnosno u najmanju ruku činjenje kaznenih djela protiv javnog reda javnim poticanjem na nasilje i mržnju ili kaznenih djela protiv osobne slobode prijetnjama po život ili tjelesni integritet drugih osoba.

4. Preventivne strategije ekstremističkog nasilja

Preventivne strategije usmjerene su na smanjenje nasilnih ekstremističkih zločina i temelje se na razumijevanju motivacije, identifikacije ranjivih skupina te pravovremenom interveniranju radi sprječavanja radikalizacije i nasilja. Tipiziranje motiva može pružiti korisne uvide i smjernice za razvoj preventivnih strategija na nekoliko načina, a neke od ključnih preventivnih strategija su:

a) obrazovanje i podizanje svijesti znači provođenje edukacije o opasnostima ekstremizma. Promicanje tolerancije i razumijevanja različitosti ključni su koraci u prevenciji. Programi obrazovanja mogu se provoditi u školama, zajednicama i online platformama kako bi se osiguralo da mladi ljudi razvijaju kritičko razmišljanje i otpornost na ekstremističke poruke. Bit

nove društvene paradigme je ideja o tolerantnom i heterogenom društvu, stvaranje inkluzivne kulture i otpornosti društvenih sustava na sve globalne rizike, pa tako i na ekstremizam, i stvaranje trajne samoodrživosti takvih strukturalnih promjena usmjerenih ka očuvanju općeg dobra i povoljnog stanja sigurnosti. U obrazovnim i drugim ustanovama nužne su proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere kako bi se eventualno radikalizirani pojedinci reintegrirali u društvo. Proturadikalizacija je prevencija da netko ne postane radikalan, no edukacija koja se provodi u jednom društvu ne može se nužno provoditi i u drugom jer se radikalne ideologije kao i društveni, politički, religijski i ini faktori koji uzrokuju ili olakšavaju radikalizaciju razlikuju od društva do društva. Proturadikalizacija je usmjerena na osobe koje nisu radikalne, a deradikalizacija nastoji rehabilitirati radikalizirane osobe tako da odbace radikalna uvjerenja i eventualnu sklonost ekstremističkom nasilju.

b) deradikalizacijski programi su programi koji se bave deradikalizacijom pojedinaca koji su već uključeni u ekstremističke skupine. Ovi programi pružaju podršku i resocijalizaciju pojedinaca te im pomažu u dekonstrukciji radikalnih uvjerenja i preusmjeravanju prema konstruktivnijim životnim putevima. Radikali detektirani od strane sigurnosno-obavještajnih agencija mogu biti uključeni u programe deradikalizacije čak i uz 'promjenu identiteta' i 'promjenu društvene sredine' tj. ekstrakcije iz radikaliziranih skupina u kojima su učestvovali ili čak imali funckije osnivača, organizatora, tzv. 'vođe'. Ključno je razumijevanje podložnosti manipulaciji. Pravilno tipiziranje motiva može pomoći u razumijevanju načina na koje pojedinci ili grupe manipuliraju određenim motivima kako bi potaknuli nasilna ili ekstremistička djelovanja. Ovo razumijevanje može omogućiti razvoj strategija i programa koji su usmjereni na jačanje otpornosti radikaliziranih pojedinaca na takve manipulacije.

c) rani intervencijski programi znače identifikaciju pojedinaca koji su u riziku od radikalizacije. Pružanje odgovarajuće podrške i intervencije ključni su u prevenciji nasilnih ekstremističkih djela. To uključuje rad s obiteljima, školama, vjerskim zajednicama i lokalnim organizacijama kako bi se pružila podrška i mentorstvo mladima te alternativa ekstremističkim ideologijama. Identifikacijom rizičnih skupina i analizom tipičnih motiva za određene vrste zločina ili ekstremističkih aktivnosti može pomoći u identifikaciji skupina koje su pod većim rizikom od takvih djela. Na primjer, ako je određeni motiv često prisutan među mladima koji su izloženi određenim socijalnim ili ekonomskim uvjetima, može se usmjeriti preventivne napore na tu populaciju. Evaluacija učinkovitosti intervencijskih programa provest će se kroz praćenje kako se određeni motivi mijenjaju ili smanjuju, što može pružiti povratne informacije o tome koje intervencije djeluju i gdje treba usmjeriti dodatne napore.

d) suradnja i razmjena informacija je učinkovita prevencija i zahtijeva suradnju između vladinih agencija, lokalnih zajednica, obrazovnih institucija, vjerskih vođa i civilnog društva. Razmjena informacija i koordinacija ključni su u identifikaciji prijetnji i pravovremenom odgovoru na ekstremističke aktivnosti. Nužna je koherentnost svih čimbenika društvene zajednice uz praćenje trendova i promjena. Analiza tipologije motiva može pružiti uvide u promjene u obrascima ponašanja i trendovima u društvu. Praćenje ovih promjena omogućuje prilagodbu preventivnih strategija kako bi se bolje odgovorilo na aktualne prijetnje i izazove. Jačanje društvenih veza znači izgradnju jakih i inkluzivnih zajednica, društvene koherentnosti, što može spriječiti osjećaje isključenosti i marginalizacije koji su često preduvjeti za radikalizaciju. Poticanje suradnje između različitih skupina, organizacija i institucija može promicati osjećaj pripadnosti i podrške.

e) jačanje online sigurnosti je potrebno s obzirom na sve veću prisutnost ekstremističkih poruka na internetu. Važno je ulagati u programe prevencije i suzbijanja online radikalizacije.

To uključuje praćenje ekstremističkih sadržaja, educiranje mladih o kritičkom razmišljanju o informacijama te suradnju s platformama društvenih medija kako bi se uklonili štetni sadržaji i smanjio utjecaj ekstremističkih grupa. U današnje digitalno doba ovo je jedna od najvažnijih preventivnih strategija. Državne policije niti jedne od zemalja nemaju kadrovskih kapaciteta istraživati takav 'online' oblik kriminaliteta koji se u posljednje vrijeme javlja kao društvena 'pošast' te sve više zabrinjava sveopću globalnu društvenu zajednicu. Analitičari i istraživači predmetne problematike najavljuju nove metode sprječavanja takvog govora mržnje na internetu jačanjem medijske pismenosti u predškolskoj i školskoj dobi, s preporukama uvođenja nadzornog alata u obliku 'umjetne inteligencije' (eng. *artificial intelligence*, skraćeno AI), odnosno tzv. 'robota' koji bi strojnim učenjem dosegao nivo svojevrsnog suca i arbitra, a koji bi po saznanju za takav sadržaj na određenoj internetskoj platformi enormnom brzinom provjerio sporni javno izrečeni ili napisani sadržaj, te ocijenio da li je isti potrebno ukloniti zbog terorističkih obilježja, govora mržnje, prijetnje i slično. Društvena mreža „Facebook“ već nekoliko godina razvija takove alate, no isti se u praksi pokazuju nedovoljno ažurni ili čak nereaktivni, zbog čega će informatička i računarska znanost u narednim desetljećima vjerojatno ulagati dodatne napore s ciljem razvitka što naprednije AI, a što se u posljednje vrijeme javlja kao suvremeni trend koji je vidljivo u porastu.

5. Zaključak

Tipiziranjem motivacija za činjenje nasilnih zločina ukazalo se na određene različitosti te da stvarne situacije mogu uključivati kombinacije dva ili više motiva, tako da pojedinačni slučajevi nasilnih zločina mogu biti složeni i teški za klasificiranje. Tipologija pomaže u boljem razumijevanju raznolikosti motiva iza kaznenih djela s elementima nasilja, a naročito kad se radi o kaznenim djelima s elementima ekstremizma i terorizma.

Suzbijanje ekstremizma znači zaštitu građana od nasilja i prijetnji nasiljem, zastrašivanja, poticanja na rušenje demokratskog ustavnog poretka i ugrožavanja ustavnih prava i sloboda. Osim sigurnosno-obavještajnog djelovanja, provođenja uobičajenih redarstvenih (policijskih) aktivnosti i kaznenog progona počinitelja te djelovanja sudbene vlasti, sve preventivne strategije moraju se provoditi zajedno kako bi stvorile sveobuhvatni pristup prevenciji nasilnog ekstremizma, promovirajući inkluzivnost, podršku i sigurnost u zajednici. Važno je kontinuirano procjenjivati učinkovitost preventivnih strategija i prilagođavati ih promjenama u okolini i pojavnim oblicima radikalizma i ekstremizma. U konačnici, tipiziranje motiva može biti važan alat u razvoju preventivnih strategija koje su ciljane, prilagođene i učinkovite u suzbijanju različitih oblika nasilnih zločina i ekstremizma.

Gledano s kriminalističkog i pravnog aspekta i dalje, kao jedini garant opće sigurnosti, ostaju propisi o kaznenim djelima i kaznenopravnim sankcijama za ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju osobne slobode i prava čovjeka te druga prava i društvene vrijednosti zajamčene i zaštićene temeljenim pravnim aktima, odnosno ustavom i međunarodnim pravom, uz primjenu kazneno pravne prisile s ciljem generalne i specijalne prevencije.

Literatura:

1. Bilandžić, Mirko, *Prognoziranje ugroza,* Nacionalna sigurnost, Zagreb, Despot Infinitus, 2019.
2. Bilandžić, Mirko, *Terorizam kao (ne)efikasna strategija: iskustva za Hrvatsku kao članicu Antiterorističke koalicije i Odbora za protuterorizam VS UN-a,* Deseti znanstveni skup Annales Pilar, Sigurnost i obrana Republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2009.
3. Carter, Elisabeth, *Right-wing extremism/radicalism: reconstructing the concept*, Journal of Political Ideologies, (2018) 23(2), str. 157-182.
4. Direktiva (EU) 2017/541 Europskog parlamenta i Vijeća od 15. ožujka 2017. o suzbijanju terorizma i zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/475/PUP i o izmjeni Odluke Vijeća 2005/671/PUP (SL L 88, 31. 3. 2017.),
5. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, https://enciklopedija.hr/clanak/tipologija, *Tipologija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 31.3.2024.
6. Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 114/2022, 114/2023
7. Koch, Ariel, *The new crusaders: Contemporary extreme right symbolism and rhetoric*, Perspectives on Terrorism*,* (2017). 11(5), str. 13-24.
8. Materljan, Neven, *Korijeni globalnog terorizma: Prvi arapsko-izraelski rat 1947.-1949.*, Rijeka, N. Materljan, 2015.
9. Ravndal, J.A., *Right-wing terrorism and violence in Western Europe: Introducing the RTV dataset*, Perspectives on Terrorism, (2016) 10(3), str. 2-15.
10. Ruby, C.L., *The Definition of Terrorism,* Analyses of Social Issues and Public Policy, (2002) 2 (1), str. 9–14.
11. Snow, D., Cross, R. *Radicalism within the context of social movements: processes and types*, Journal of Strategic Security, (2011) 4(4), str. 115-130.
12. Stanković, Nedeljko, *Krivično pravo – opšti dio*, Brčko, Evropski univerzitet Brčko distrikt, 2016.
13. Stanković, Nedeljko, *Krivično pravo – posebni dio*, Brčko, Evropski univerzitet Brčko distrikt, 2017.
14. Stanković, Nedeljko, *Terorizam i finansiranje terorizma*, Brčko, Evropski univerzitet Brčko distrikt, 2014., str. 17.
15. Stanković, Nedeljko, *Uvod u kriminalistiku*, Brčko, Evropski univerzitet Brčko distrikt, 2016.
16. Uredba EU 2021/784 o borbi protiv širenja terorističkog sadržaja na internetu, primjenjiva od 07. lipnja 2022. godine, Službeni list EU, L 172/79.
17. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, i 05/14.

Dozent Dr. Ratomir Antonović
Danijel Panović
Ajnur Hodžić

Stručni rad
UDK 343.54/.55-055.2

HÄUSLICHE GEWALT

Definition des Problems

Häusliche Gewalt ist ein Verhalten, durch das ein Familienmitglied die körperliche Unversehrtheit, die psychische Gesundheit oder den Seelenfrieden eines anderen Familienmitglieds gefährdet. Häusliche Gewalt ist ein Begriff, der sich in der Regel auf Gewalt zwischen Ehepartnern oder Misshandlung von Ehepartnern bezieht, aber auch unverheiratete Intimpartner oder einfach zusammenlebende Personen betreffen kann. Häusliche Gewalt ist ein Phänomen, das in allen Ländern der Welt und in allen Kulturen vorkommt; Menschen aller Rassen, Ethnien, religiösen, politischen und sexuellen Orientierungen, sozialen und kulturellen Hintergründe und Geschlechter können Täter häuslicher Gewalt sein.

Formen häuslicher Gewalt

1. Körperliche Gewalt: Faustschläge, Schläge auf Kopf, Körper und Gliedmaßen, Haare ziehen, Verletzungen mit scharfen oder stumpfen Gegenständen, Tritte, Würgen, Verbrennungen oder andere Verletzungen;
2. Sexuelle Gewalt: Handlungen, die die sexuelle Freiheit, die Moral und die Grundsätze gefährden, die eine Person erniedrigen und demütigen, Vergewaltigung oder Nötigung zum Geschlechtsverkehr;
3. Psychische Gewalt: sie besteht aus Einschüchterungen, Beleidigungen, Kritik, emotionalen Beleidigungen und Erpressungen, die ein Gefühl der Unsicherheit, weiteres bedeutet es, Angst und Desorientierung hervorrufen, hohe und unerreichbare Ziele setzen, starken Druck und Stress erzeugen, verbale Beleidigungen und Demütigungen, Unterlegenheit, falsche Versprechungen und Hoffnungen, Schaffung einer Täter-Opfer-Situation, ständige Schuldzuweisungen, erzwungene soziale Isolation usw.;
4. Ökonomische Gewalt liegt vor, wenn einer Person materielle Güter, neue oder andere Wertgegenstände vorenthalten werden, wenn Kontrolle und Aufsicht über die Verwendung und den Einsatz von Geld ausgeübt werden, wenn das Geld nicht für die Bedürfnisse der Familie geteilt, sondern nur für persönliche Bedürfnisse ausgegeben wird, wenn die Unterhaltspflicht verletzt wird, wenn einem Familienmitglied die Nutzung seines Vermögens untersagt oder eingeschränkt wird; aber auch bei der Verhinderung und Untersagung der Aufnahme eines Arbeitsverhältnisses und der Erzielung persönlichen Einkommens, bei der Wegnahme von Arbeitsmitteln sowie bei der Verpflichtung zur Abgabe einer Ausgabenerklärung.

Neben den genannten „klassischen“ Formen häuslicher Gewalt gibt es die so genannte passive Gewalt, die darin besteht, den Partner auf weniger sichtbare und offensichtliche Weise einer Art Folter auszusetzen, die im Laufe der Zeit fast immer zur körperlichen Gewaltwird. Sie besteht in der Vernachlässigung und Verwahrlosung des Partners, in der Vermeidung partnerschaftlicher Beziehungen und in der Aufrechterhaltung normaler und akzeptabler familiärer Beziehungen.

Häusliche Gewalt hat verschiedene Dimensionen: Je nach Ausprägung kann die Gewalt physischer, psychischer, sexueller oder ökonomischer Natur sein. Gewalt kann gelegentlich oder chronisch auftreten. Häusliche Gewalt kann je nach Gefährdungsgrad an sichtbaren oder unsichtbaren Folgen für das Leben und die Gesundheit des Gewaltopfers gemessen werden. Je nach Art und Schwere der Folgen kann häusliche Gewalt in leichte, mittelschwere und schwere Formen eingeteilt werden. Zu den schwersten Formen häuslicher Gewalt zählen natürlich Fälle mit tödlichem Ausgang.

Objekt der häuslichen Gewalt

Opfer häuslicher Gewalt können Frauen, Kinder, Männer sowie alte und gebrechliche Menschen sein.

Gewalt gegen Frauen ist die häufigste Form häuslicher Gewalt.

Frauen werden sehr häufig Opfer von Gewalt durch Angehörige. Häusliche Gewalt ist die häufigste Form des allgemeinen Problems der Gewalt gegen Frauen, wie die Statistiken belegen: Zwischen 40 % und 70 % der Tötungsdelikte betreffen Frauen als Opfer und ihre Ehemänner oder Verlobten als Täter. Es wurde auch festgestellt, dass es sich nicht immer um körperliche Gewalt handelt, sondern auch um psychische oder verbale Gewalt. Gewalt gegen Frauen durch Beziehungspartner wird in der Regel nicht bei der Polizei angezeigt. Experten gehen daher davon aus, dass die Zahl der weiblichen Opfer häuslicher Gewalt weitaus höher liegt als statistisch erfasst und schwer zu schätzen ist. Gewalt gegen Frauen kommt auch in gleichgeschlechtlichen (lesbischen) Gemeinschaften vor und kann in der Beziehung zwischen Mutter und Tochter oder zwischen zwei Schwestern auftreten. Gewalt gegen Frauen kann auch von einer anderen Frau in der Familie ausgehen.

Gewalt gegen Kinder geht häufig mit Gewalt gegen Frauen einher. Männer, die ihre Frauen misshandeln, misshandeln in 40 bis 60 Prozent der Fälle auch ihre Kinder. Mädchen, deren Väter ihre Mütter misshandeln, werden 6,5-mal häufiger Opfer ihrer Väter als Mädchen, deren Väter sie nicht misshandeln. Gewalt gegen Kinder kann in verschiedene Formenunterteilt werden, und zwar:

1. Vernachlässigung - wenn die notwendige Fürsorge für das Kind und seine Bedürfnisse im Hinblick auf die Sicherung der Grundbedürfnisse des Lebens, Nahrung, Kleidung und Schuhe, Bildung und Krankenversicherung fehlt. Die emotionale Vernachlässigung eines Kindes und der Mangel an Liebe, Fürsorge und Zuwendung werden auch als Missbrauch bezeichnet.
2. Körperliche Misshandlung - äußert sich in aggressivem Verhalten von Erwachsenen gegenüber Kindern. Die Aggressivität äußert sich in Schlagen, Würgen, Schütteln des Kindes, Zufügen von Verbrennungen, Vergiftung des Kindes mit giftigen und gesundheitsschädlichen Substanzen, Zwang zum Konsum von Alkohol und psychoaktiven Substanzen und ähnlichen Verhaltensweisen, die Elemente von Aggressivität enthalten.
3. Sexueller Missbrauch - ist eine sexuelle Beziehung zwischen einem Erwachsenen und einem Kind, die in der Regel unter Zwang auf das Kind ausgeübt wird. Die Beziehung selbst kann mit oder ohne Penetration stattfinden, es kann sich um Oralsex handeln, und das Wesentliche besteht darin, dass das Kind gezwungen wird, die sexuellen Bedürfnisse des Erwachsenen zu befriedigen. Prozentual gesehen waren 39,2 Prozent der Täter, die Kinder sexuell missbrauchten, Väter.
   In 53,3 Prozent der Fälle war ein Stiefvater, Ernährer oder Adoptivvater in dieser Rolle und 98,2 Prozent der Kindesvergewaltiger waren Personen, die das vergewaltigte Kind kannte.
4. Psychischer Missbrauch - bekannt als eine Form des emotionalen Missbrauchs, der Spott und Hänseleien, unangemessene Bestrafung und Demütigung des Kindes sowie unhöfliches und rücksichtsloses Verhalten gegenüber dem Kind umfasst.

In seltenen Fällen kann auch ein Mann Opfer häuslicher Gewalt werden. Das Aufkommen der Männerrechtsbewegung hat die Aufmerksamkeit der Weltöffentlichkeit auf Männer gelenkt, die Frauen misshandeln.

In dem vom US-Justizministerium im August 1997 veröffentlichten Bericht über gewaltbedingte Verletzungen in der Notaufnahme von Krankenhäusern heißt es, dass ein Sechstel aller Patienten, die als Opfer häuslicher Gewalt behandelt werden, Männer sind. Aus dem Bericht geht auch hervor, dass sich deutlich mehr Männer als Frauen weigern, die Identität des Täters preiszugeben.

Alter ist ein Alter, das den Menschen in eine schwächere Position bringt. Physische und psychische Schwächen und Gebrechen, begleitet von Krankheiten, Schwierigkeiten und anderen Hindernissen, bereiten alten Menschen genügend Probleme. Darüber hinaus wird das Leben älterer Menschen durch unmenschliche und aggressive Behandlung durch Angehörige erschwert. Das Phänomen der Gewalt gegen ältere Menschen wurde in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts festgestellt, aber erst ein Jahrzehnt später und nur in den USA wurde der Begriff „Elder Abuse“, also Gewalt gegen ältere Menschen, institutionalisiert. Gewalt gegen ältere Menschen kann körperliche Gewalt, psychische Gewalt, sexuelle Gewalt, ökonomische Gewalt, Vernachlässigung und Verwahrlosung sein.

Der Beginn des 21. Jahrhunderts hat eine neue Form häuslicher Gewalt gegen ältere Menschen hervorgebracht, die in der Psychologie als „Großmutter-Sklavin-Syndrom“ bezeichnet wird. Dabei handelt es sich um ältere Frauen, die freiwillig eine schwere Last in der Familie tragen, die ihnen im Alter zu schwer wird. Wenn die Frau selbst nicht äußert, dass sie extrem erschöpft ist, und ihre Kinder dies nicht bemerken, führt die Überlastung zu Erkrankungen auf psychosomatischer und körperlicher Ebene. Die körperlichen Manifestationen dieser Krankheit sind Bluthochdruck, Stoffwechselstörungen und Diabetes, Herz- und Atemwegserkrankungen, Taubheitsgefühl, Ohnmacht und andere paroxysmale Störungen, chronische Müdigkeit, Schwäche und Stürze. Auf der emotionalen Ebene kommt es zu allgemeiner Unzufriedenheit, Unwohlsein, Angst, Zurückhaltung, Antriebslosigkeit, Schuldgefühlen wegen des schlechten Zustandes und in sehr schweren Fällen zu Selbstmordgedanken als einzigem Ausweg. Dieses Phänomen ist neu und wird von derInternationalen Gesundheitsorganisation als Gewalt gegen Frauen bezeichnet. Zu den Faktoren, die das Auftreten dieses Syndroms beeinflussen, gehören Verpflichtungen, die nichts mit der Arbeit einer Hausfrau zu tun haben (Pflege des Haushalts), eine große Familie, behinderte oder kranke Familienmitglieder, um die sich diese Frauen kümmern müssen, die Häufung von Verpflichtungen usw. Das psychologische und soziale Profil der Frauen, die für dieses Syndrom anfällig sind, sind Frauen mittleren Alters aus allen sozialen Schichten, die ein übertriebenes Verantwortungsgefühl haben und es nicht gewohnt sind, sich angemessen zu beschweren.

Empirische Daten

Das Forschungsthema der Autorrn war psychische Belästigung in der Autonomen Provinz Vojvodina. Es zeigte sich, dass es statistisch signifikante Unterschiede in der Prävalenz von Opfern psychischer Gewalt je nach Wohnort der Befragten gab, wobei die Befragten aus Zrenjanin und Umgebung psychischer Gewalt am häufigsten (73,2%) ausgesetzt waren. Es folgen Befragte aus Kikinda und Umgebung (70 %) und Subotica und Umgebung (52,9 %). Prozentual weniger Opfer psychischer Gewalt wurden in Novi Sad und Umgebung (46,7 %), Sombor und Umgebung (45,2 %) sowie Pančevo und Umgebung (35,7 %) registriert. Die wenigsten Fälle psychischer Gewalt (25%) wurden in Sremska Mitrovica und Umgebung registriert.

Der häufigste Täter bei dieser Art von Gewalt war der aktuelle Partner (28%), gefolgt vom Ex-Partner (21,2%), was insgesamt 49,2% der 386 Täter ausmacht. Das bedeutet, dass Intimpartner der Befragten und andere Familienangehörige an der Gesamtzahl der Täter, die psychische Gewalt ausgeübt haben, fast gleich häufig beteiligt waren. n 11,4 % der Fälle war es der Vater des Befragten, in 11,1 % die Schwiegermutter, in 8,5 % die Mutter, in 7,5 % der Schwiegervater, in 3,9 % der Bruder oder die Schwester und in 3,1 % der Sohn des Befragten. Andere Familienmitglieder treten in 1 % oder weniger der Fälle als Täter auf.

Es wurden verschiedene Formen psychischer Gewalt registriert, die sich in einer Reihe von Kontrolltaktiken widerspiegeln, mit denen der Täter die Kontrolle über die Frau erlangt und bestätigt (Nikolić-Ristanović, 2000). Die Antworten von 257 Befragten, die psychische Gewalt erlebt hatten, wurden in sieben Kategorien eingeteilt. Diese Formen sind:Demütigung und Erniedrigung (in 193 Fällen), Isolation (in 47 Fällen), psychische und emotionale Gewalt (in 95 Fällen), ökonomische Gewalt (in 31 Fällen), Bedrohung, Erpressung und Einschüchterung (in 37 Fällen), Ausnutzung männlicher Privilegien (in 10 Fällen) und suchtbedingtes Mobbing (in 22 Fällen).

Im Vergleich zu anderen Formen psychischer Gewalt kommen Demütigungen und Erniedrigungen deutlich häufiger vor (44,4% der Fälle), gefolgt von psychischer und emotionaler Gewalt (21,8%) und Isolation (10,8%). Drohungen, Erpressungen und Einschüchterungen wurden in 8,5 %, ökonomische Gewalt in 7,1 % und die Ausnutzung

männlicher Privilegien in 2,3 % der Fälle festgestellt. Psychische Gewalt im Zusammenhang mit irgendeiner Form von Abhängigkeit wurde in 5,1% der Fälle registriert. Es ist durchaus möglich, dass der tatsächliche Prozentsatz dieser Art von Mobbing höher liegt, da viele Befragte in ihren Antworten nicht deutlich gemacht haben, ob der Mobber eine Suchtkrankheit hat oder nicht und wenn ja, ob psychische Gewalt damit verbunden ist.

Wenn wir in Österreich von häuslicher Gewalt sprechen, dann sind die Opfer überwiegend Frauen. Untersuchungen von *Eurostat* und dem *österreichischen Bundesamt für Statistik* aus dem Jahr 2021 mit dem Titel „Geschlechtsspezifische Gewalt gegen Frauen und andere Formen zwischenmenschlicher Gewalt" zeigen, dass die Prävalenz häuslicher Gewalt, deren Opfer Frauen sind, sehr hoch ist. Gewalt gegen Frauen äußert sich auf unterschiedliche Weise und in verschiedenen Lebensbereichen, von Gewalt im öffentlichen Raum bis hin zu Gewalt im Intimbereich.

Die Zahlen weisen eindeutig auf eine Zunahme der häuslichen Gewalt hin, deren Opfer Frauen sind. Körperliche Gewalt haben 23,47 Prozent der Frauen im Alter von 18 bis 74 Jahren erlebt. Sexuelle Gewalt haben 23,75 Prozent der Frauen im Alter von 18 bis 74 Jahren erlebt. Gewalt außerhalb der Familie, am Arbeitsplatz, haben 26,59 Prozent der erwerbstätigen oder ehemals erwerbstätigen Frauen erlebt.

Zusammenfassung

Die Familie als Institution befindet sich in einer tiefen existentiellen Krise. Früher vorherrschende Familienwerte sind nicht mehr oder nur noch in kaum erkennbaren Konturen vorhanden. Gerade deshalb sind wir mit verschiedenen Formen der Erosion der Familie und der Entstehung von dysfunktionalen Familien mit schwer beschädigten Beziehungen sowohl zwischen den Ehepartnern als auch zwischen Kindern und Eltern konfrontiert.

Häusliche Gewalt ist nur ein Teilbereich zerrütteter Familienbeziehungen. Sie ist ein sehr schwerwiegender Teil der Störung familiärer Beziehungen, da sie in ihren schlimmsten Ausprägungen katastrophale Folgen in Form von Tod oder schweren Verletzungen der Familienmitglieder haben kann, die ständig häuslicher Gewalt ausgesetzt sind. In der Arbeit selbst beschreiben die Autoren die Formen familiärer Gewalt, geben eine Einstufung des Ausmaßes der sozialen und rechtlichen Gefährdung durch familiäre Gewalt und verweisen auf sehr alarmierende Daten, die durch empirische und wissenschaftliche Arbeiten auf dem Gebiet der AP Vojvodina gewonnen wurden.

Daraus ergibt sich die Schlussfolgerung, dass die Familie als Institution und einer der Grundpfeiler der Gesellschaft stark gefährdet ist und ernsthafte Anzeichen einer „klinischen Schwäche" mit Tendenz zum Aussterben aufweist. Die Frage, was getan werden kann, um die Familie und die familiären Beziehungen zu schützen, ist schwer zu beantworten. Tatsacheist, dass strenge gesetzliche Maßnahmen hilfreich sein können, um Täter häuslicher Gewaltzu bestrafen und die Opfer zu schützen. Die Frage, ob diese Maßnahmen langfristig wirken und ob sie tatsächlich eine abschreckende Wirkung auf neue Fälle häuslicher Gewalt haben, ist in der Praxis noch nicht eindeutig beantwortet worden.

Verwendete Quellen und Literatur

Antonović, R. “Deca kao žrtve i kao izvršioci krivičnih dela”, *Baština,* Institut für serbischeKultur, Priština – Leposavić, 2023

Đurđević, D. *Fenomenologija krivičnog dela nasilja u porodici,* KriminalpolizeilicheAkademie, Belgrad, 2023

Nikolić – Ristanović, V. *Nasilje u porodici u Vojvodini,* Provinzsekretariat für Arbeit,Beschäftigung und Gleichstellung der Geschlechter, Novi Sad, 2010

Nikolić – Ristanović, V. “Nasilje nad ženama i kriminalitet žena”, Jugoslawische Überprüfung der Kriminologie und des Strafrechts*,* Belgrad, 2000

Zdravko Subotić[1]

Stručni rad
UDK 343.54/6:364.63-055.2

ANALIZA PRAVA DJECE U SITUACIJIMA PORODIČNOG NASILJA

Sažetak

Ovaj naučni rad istražuje pravni okvir za zaštitu djece u situacijama porodičnog nasilja. Fokusiran je na analizu prava djece koja su izložena nasilju unutar porodične jedinice, kao i na procjenu efikasnosti pravnih mehanizama u zaštiti njihovih prava. Kroz interdisciplinarni pristup koji obuhvata pravne instrumente, relevantnu zakonodavnu praksu i socijalne implikacije, rad istražuje ključne aspekte pravnog uređenja porodičnog nasilja. Posebna pažnja posvećuje se analizi nacionalnih i međunarodnih propisa koji definišu prava djece, obaveze roditelja i nadležnosti države u ovom kontekstu. Takođe, istražuje se uloga institucija pravne zaštite, socijalnih službi i drugih relevantnih aktera u pružanju podrške i zaštite djece žrtava porodičnog nasilja. Kroz kritički osvrt na postojeće pravne mehanizme i identifikaciju nedostataka, rad nudi preporuke za unapređenje sistema zaštite djece u situacijama porodičnog nasilja. Cilj ovog istraživanja je doprinijeti boljem razumijevanju pravnih aspekata porodičnog nasilja i promovisati efikasne strategije zaštite prava djece u ovom kontekstu.

Ključne riječi: nasilje, djeca, porodica, prava, zaštita

Abstract

This academic paper investigates the legal framework for the protection of children in events of domestic violence. It is focused on analyzing the rights of children who are exposed to violence within the family unit, as well as evaluating the effectiveness of legal mechanisms in protecting their rights. Through an interdisciplinary approach that includes legal instruments, relevant legislative practice and social implications, the paper explores key aspects of the legal regulation of domestic violence. Special attention is paid to the analysis of national and international regulations that define the rights of children, the obligations of parents and the competence of the state in this context. Furthermore, the role of legal protection institutions, social services and other relevant actors in providing support and protection to child victims of domestic violence will be researched. Through a critical review of the existing legal mechanisms and the identification of their shortcomings, the paper offers recommendations for improving the child protection system in situations of domestic violence. The goal of this research is to contribute to a better understanding of the legal aspects of domestic violence and to promote effective strategies for the protection of children's rights in this context.

Keywords: violence, children, family, rights, protection

[1] Student treće godine Pravnog fakulteta Univerziteta „Union“ u Beogradu

Uvod

Porodično nasilje predstavlja složen i duboko ukorjenjen društveni problem koji ima ozbiljne posljedice po sve članove porodične zajednice, posebno po najranjivije - djecu. Iako je porodični dom tradicionalno smatran sigurnim okruženjem, realnost je da se mnoge porodice širom svijeta suočavaju sa nasiljem, bilo fizičkim, emocionalnim ili seksualnim, što direktno ugrožava dobrobit i prava djece. Istražićemo složenost problema porodičnog nasilja iz pravne perspektive, s posebnim fokusom na prava djece u takvim okolnostima. Analizirat ćemo pravni okvir koji reguliše ovu oblast, identificirati ključne aktere i mehanizme zaštite djece, te istražiti izazove sa kojima se suočava pravni sistem u efikasnoj zaštiti djece žrtava porodičnog nasilja.

Nakon uvoda u problematiku porodičnog nasilja, ovo istraživanje će se fokusirati na analizu relevantnih nacionalnih i međunarodnih pravnih instrumenata koji se odnose na prava djece u porodičnom kontekstu. Pored toga, istražićemo ulogu institucija pravne zaštite i socijalnih službi u pružanju podrške dječijim žrtvama nasilja u porodici, te identificirati nedostatke i potencijalne pravne reforme koje bi mogle poboljšati zaštitu djece u ovom kontekstu. Kroz interdisciplinarni pristup koji obuhvata pravne, sociološke i psihološke perspektive, ovo istraživanje ima za cilj doprinijeti boljem razumijevanju problema porodičnog nasilja i promovisati efikasne strategije zaštite prava djece u porodičnom okruženju. Oslanjajući se na relevantne teorijske i praktične analize, nadamo se da će rezultati ovog istraživanja pružiti korisne smjernice za unapređenje pravnog okvira i prakse u oblasti zaštite djece od porodičnog nasilja.

1. Nasilje nad djecom u porodici

Zlostavljanje i zanemarivanje djece je staro koliko i samo ljudsko društvo, ali nakon što je uočena sve veća učestalost pojavljivanja zlostavljanja i zanemarivanja, javila se i potreba za definisanjem tih pojmova. Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije „zlostavljanje podrazumijeva svaki oblik tjelesnog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnog postupanja ili iskorištavanja djece, što rezultira stvarnom ili potencijalnom opasnosti za djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći.“[2]

Na fenomen nasilja u porodici, koje je prisutno koliko i samo čovječanstvo, nije se uvijek gledalo sa istom pažnjom. U prošlosti nasilje u porodici se posmatralo isključivo kao lični problem jedne porodice dok je vremenom ono preraslo u opšti, društveni problem. Neki autori su čak smatrali da se taj problem treba isključivo rješavati unutar same porodice. U prošlosti, tačnije u srednjem vijeku smatralo se da su muškarci dominantni članovi društva, te da su žene i djeca podčinjeni članovi društva koji trebaju da slušaju muškarčeva naređenja i da ih bezpogovorno izvršavaju. Tjelesno zlostavljanje i kažnjavanje djece u porodici ima dugu istoriju. Vijekovima se opravdavalo kao metoda održavanja discipline, te prenošenja odgojnih vrijednosti i obrazovnih ideja. Roditelji su nad djecom nerijetko imali neograničenu moć i smatrali su ih kao svoju ličnu imovinu kojom raspolažu na način kako oni žele. U staroj Grčkoj, naročito u spartanskoj kulturi muška djeca su odgajana na najbrutalnije načine. Od najmlađe dobi navikavana su na glad, žeđ, fizičku izdržljivost kako bi kada odrastu postali što bolji ratnici. U starom Rimu otac je imao neograničenu i apsolutnu moć nad ostalim članovima porodice, čak i kada je u pitanju život ili smrt, tzv. očinska vlast (lat. patria potestas). Samo je

[2] Demirović, R.& Hajdarović, S. (2022). str. 183

muška glava mogla odlučiti hoće li tek rođeno dijete nastaviti svoj život ili će biti biti ostavljeno da umre. U početku starog Rima "patria potestas" je bila dosta izraženija da bi vremenom, transformacijom porodice, ova moć slabila. U starom Rimu je, također, bio prisutan i zastupljen običaj prodaje i kupovine djece gdje bi dijete prodajom postajalo rob. Najsramnije obilježje života Arapa prije dolaska islama je, svakako, ubijanje ženske novorođene djece. Mnogo je primjera kroz istoriju društvene indolentnosti na problem nasilja u porodici. Loše postupanje, zlostavljanje i ubijanje djece od strane članova vlastite porodice prisutno je od kada postoji čovječanstvo. Prisutno je na svim kontinentima, nije strano za bilo koju etničku skupinu ili bilo koji društveni sloj. Tek 60-tih godina XX vijeka se na problem nasilja u porodici gleda kao na društveni problem, a 70-tih godina XX vijeka počinju značajnija istraživanja na temu međupartnerskog nasilja i nasilja nad djecom u porodici.[3]

Određivanje pojma nasilja nad djecom je veoma složeno, upravo stoga što u ovoj oblasti postoji velika terminološka zbrka, pa se u stručnoj literaturi srećemo sa brojnim izrazima koji pokušavaju da osvijetle i objasne ovu pojavu. U tom smislu se u naučnoj literaturi i u javnom komuniciranju koriste različiti izrazi: zanemarivanje djece, zlostavljanje, zapostavljanje, agresivno ponašanje prema djeci, vaspitno zapuštanje dece, zločini nad djecom, seksualna zloupotreba djece, napuštanje djece i sl. Ako bismo sve ove izraze pokušali da obuhvatimo jednim opštevažećim pojmom nasilje nad djecom, prilikom definisanja ove složene pojave opet se nalazimo pred teškim zadatkom.[4]

Kao što ne postoji opšte prihvaćena definicija nasilja, tako još manje postoji jedinstveno razumijevanje i određivanje pojma nasilja nad djecom iako se čini da je u pitanju jednostavan, opštepoznat i razumljiv pojam. Razlike u definisanju nasilja nad djecom svakako proizilaze iz različitih pristupa ovoj složenoj problematici, pa tako imamo veliki broj medicinskih, psiholoških, socioloških, kriminoloških, pravnih definicija nasilja nad djecom. U Enciklopediji Britanika se, npr. nasilje nad djecom definiše kao "namjerno i neopravdano nanošenje bola i patnje djeci. Pojam nasilja može označavati upotrebu preteranog fizičkog nasilja; nepravičnu seksualnu zloupotrebu; propuštanje pružanja odgovarajućeg smještaja, ishrane, zdravstvene zaštite ili emocionalne podrške; incest; druge slučajeve seksualnog uznemiravanja ili silovanje; pravljenje dečije pornografije". "Pod nasiljem nad djecom se uglavnom podrazumevaju takvi odnosi i ponašanja pojedinaca, društvenih grupa ili institucija, globalnih društava i drugih kojima se uz primjenu sile nanosi bol, fizička ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje i fizički i psihički integritet ličnosti i osujećuje normalan razvoj nepunoljetne osobe." Ako se ova definicija stavi u porodične okvire, onda je nešto lakše razumijeti nasilje nad djecom u osnovnoj funkcionalnoj jedinici društva.[5]

Oblici nasilja koja djeca podnose u porodici možemo podijeliti na:

1) fizičko nasilje- odnosi se na nasilje odrasle osobe nad djetetom. Želi pokazati svoju dominaciju kroz nanošenja rana, modrica djetetu, udaranjem štapom, lenjirom, zatvaranjem u skućenim prostorima, zabranjivanjem jela i pića i slično. Odrasla osoba smatra da bez fizičkog nasilja nema dobrog odgoja.

2) psihičko nasilje- podrazumijeva bilo koji vid svojesnog ili nesvjesnog psihičkog poniženja i omaložavanje djeteta od strane roditelja.

[3] Konaković, M. (2022). str. 15
[4] Milosavljević, M. (1998). str. 38
[5] Mihić, B. (2002). str. 53

3) seksualno nasilje- označavamo kao vid eksploatacije djeteta s ciljem seksualnog zadovoljavanja i uživanja odrasle osobe. Prema kriminološkoj definiciji, pod seksualnim zlostavljanjem podrazumijevamo uključivanje zavisnog, razvojno nezrelog djeteta ili adolescenta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumjeti, na koje ne može dati pristanak i koje ugrožavaju socijalne tabue porodičnog života.[6]

Pored ove osnovne klasifikacije fenomenologije zlostavljanja djece, postoje i sljedeće kategorije psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja djece: emocionalna nedostupnost, neodgovaranje i zanemarivanje; negativne i pogrešne atribucije u odnosu na dijete; razvojno neprikladne ili nekonzistentne interakcije s djetetom; neprepoznavanje ili nepriznavanje djetetove individualnosti i psiholoških granica i propuštanje da se podstiče socijalna prilagodba djeteta.[7] Zlostavljanje i zanemarivanje djece utječe kasnije na rast i razvoj djeteta kao ličnosti, a posebno ima odraza na neurološki i intelektualni razvoj djeteta, školski uspjeh i životna očekivanja, socio - emocionalni razvoj, socijalne odnose i ponašanje, te konačno na mentalno zdravlje u cjelini.[8] Takođe, bitno je naglasiti da zlostavljanje i zanemarivanje djece se može odvijati van porodice (u obrazovno-odgojnim ustanovama, raznim institucijama, na ulici,...), ali istraživanja pokazuju da su sve češći slučajevi zlostavljanja i zanemarivanja unutar porodice (procenat unutar porodičnog zlostavljanja čini 70 – 90% od svih registrovanih slučajeva).[9]

Kada bismo postavili pitanje zašto odrasli (roditelji, staratelji) zlostavljaju ili zanemaruju djecu, ne bismo mogli dati tačan odgovor, jer on ne postoji. Postoji cijeli niz različitih faktora i okolnosti koji mogu dovesti do toga da odrasli zlostavljaju djecu, kao npr. stres, socijalna izolacija roditelja, nezaposlenost, alkohol i droga, bračni konflikti među supružnicima, osjećaj da nemaju moć u odnosima s drugim ljudima ili činjenica da su i sami odrasli bili zlostavljani kao djeca.[10] Bez obzira na razloge, zlostavljanje i zanemarivanje djece u porodičnom okruženju, a naročito od njihovih roditelja, bez dileme, predstavljaju najteže oblike nasilja zbog specifičnosti njihovog odnosa, tj. upućenosti djeteta na brigu i pomoć roditelja u pogledu ostvarivanja svih njegovih prava. Pravni odgovor na pojavu zlostavljanja i zanemarivanja djeteta u porodici je normiranje odgovarajućih mjera odnosno sankcija kako u okviru porodičnog zakonodavstva tako i u okviru krivičnog zakonodavstva čija je „uloga fundamentalna u borbi protiv nasilja“.[11]

Slika 1:Nasilje nad djecom

[6] Nurović, M. (2021). str. 37,38,39
[7] Glaser, D. (2002). Str. 700
[8] Ajduković, M., Pečnik, N. (1994). str. 270
[9] Simović, M., Spremo, M. (2022).
[10] Buljan Flander, G., Ćosić, I. (2022). str. 124
[11] Hrabar, D. (2001). str. 29

Pravni sistem kao ključna uloga

Pravni sistem ima ključnu ulogu u društvenoj reakciji na zlostavljanje djece u tom smislu što pravo definiše oblike ponašanja koji narušavaju odnos prema djetetu oblikovan socio-kulturnim standardima i utvrđuje stepen društvene tolerancije, odnosno kriterijume za intervenciju države u procese podizanja i vaspitanja dece. U svim savremenim sistemima centralno mjesto pripada pravnom (pod)sistemu, koji je povezan sa drugim institucionalnim (pod)sistemima: socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, kao i sa aktivnostima nevladinih organizacija i profesionalnih udruženja, kao vaninstitucionalnim činiocima društva.[12] Rad pojedinih dijelova sistema se razlikuje u odnosu na nivoe i sadržaj zaštite. Tako su uloge obrazovnih i zdravstvenih ustanova najveće u oblasti primarne prevencije, uloga sistema socijalne zaštite na planu posebne ili sekundarne prevencije, dok pravni sistem ima ključnu ulogu u primeni zaštitnih intervencija u konkretnim slučajevima nasilja nad djecom. Međutim, svaki od ovih dijelova sistema ima određeni udio u procesu otkrivanja, dijagnostike i stručnog tretmana djece - žrtava nasilja.[13] Kada je u pitanju društvena reakcija na porodično nasilje nad djecom, često se postavlja problem prijavljivanja slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja djece. U najrazvijenijim sistemima intervenisanja, jedna od najvažnijih karika je upravo pravno institucionalizovana obaveza stručnih lica da prijave slučajeve nasilja nad djecom. Kao primer se često uzima američki model, gdje postoji striktno pravno regulisana obaveza prijavljivanja. Naime, svaki stručnjak koji radi sa djecom je dužan da nadležnoj službi za zaštitu djece prijavi slučaj za koji ima osnovanu sumnju da se radi o zlostavljanju. U Evropi je slična situacija, s tim što je u nekim državama ova obaveza pravno regulisana (Danskoj, Švedskoj, Portugaliji, Španiji i Velikoj Britaniji), dok u drugim zemljama prijavljivanje predstavlja moralnu obavezu ili profesionalnu dužnost, ali nije pravno sankcionisano.[14]

Naš porodični zakon predviđa dužnost organa, ustanova i samih građana da obavijeste organ starateljstva o onim situacijama kada je maloljetniku potrebna zaštita, što obuhvata nasilje u porodici. Međutim, ta dužnost nije pravno sankcionisana, već predstavlja moralnu obavezu građana, a za stručnjake koji rade sa djecom predstavlja profesionalnu dužnost. U slučajevima kada su u pitanju najteža krivična djela, ova obaveza je, međutim, krivičnopravno sankcionisana. Pored toga što obaveza prijavljivanja nije pravno zaživjela u svim državama postoji tendencija i na nacionalnom i na međunarodnom planu da se ova obaveza pravno reguliše, što bi svakako doprinjelo bržem otkrivanju, a tako i pružanju odgovarajuće pomoći djeci - žrtvama nasilja. Osim toga, sve više se teži približavanju rada vladinog i nevladinog sektora i objedinjavanju aktivnosti u cilju što veće zaštite djece od različitih oblika nasilničkog ponašanja.[15]

[12] Obretković, M. (1998). str. 97-109

[13] Obretković, M. (1999). str. 4

[14] European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe?

[15] Mihić, B. (2002). str. 57

2. Zlostavljanje i zanemarivanje djeteta u porodici – porodičnopravni aspekt

Uspostavljanjem roditeljskopravnog odnosa roditelji kao titulari roditeljskog staranja, dužni su vršiti čitav niz odgovornosti i dužnosti u svrhu ostvarivanja i zaštite ličnih i imovinskih prava djeteta. U prvom redu to je dužnost staranja o životu i zdravlju djeteta, njegovom odgoju i obrazovanju, zastupanju i izdržavanju. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, između ostalog, normira i pravo djeteta na zaštitu od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja u porodici (čl. 127). Ova zaštita djetetu je zagarantirana i na temelju odredbe koja zabranjuje nasilničko ponašanje članova porodice u porodici (čl. 4). Uz to, PZFBiH obavezuje roditelje da štite dijete od svih oblika nasilja, povreda, ekonomske eksploatacije i seksualne zloupotrebe koje nad njim provode druge osobe (čl. 134).[16] Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine normira zabranu nasilničkog ponašanja u porodici – kako onog bračnih partnera, tako i bilo kojeg drugog njenog člana, a nasilničko ponašanje definiše kao svako ponašanje koje ima obilježja krivičnog djela nasilja u porodici definisanog krivičnim zakonodavstvom (čl. 3). Osim toga, po uzoru na PZFBiH, PZBD sankcionira pravo djeteta na zaštitu od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja u porodici (čl. 110) te jednaku sankciju za roditelje (oduzimanje roditeljskog staranja) za povredu ovog njegovog prava (čl. 136, st. 1. i 2).[17] Da dijete uživa naročitu zaštitu društvene zajednice u slučaju kršenja njegovih prava izričito normira i Porodični zakon Republike Srpske obavezujući sve organe, organizacije i fizička lica da bez odlaganja obavijeste organ starateljstva u pogledu djetetovih prava, naročito o nasilju, polnim zloupotrebama i zlostavljanju djeteta (čl. 13, st. 3.), odnosno obavezuje Republiku Srpsku da posredstvom nadležnih organa preduzme sve potrebne mjere za zaštitu djeteta od svakog oblika zanemarivanja, nasilja i zlostavljanja i od svake vrste eksploatacije (čl. 81v, st. 1.). Slično kao i druga dva porodična zakona, PZRS sankcioniše različite oblike nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja mogućnošću oduzimanja roditeljskog staranja (čl. 106).[18]

Zanemarivanje i zlostavljanje djeteta od roditelja, koji su ga dužni štititi, u teoriji se označava najtežim oblikom nasilja u porodici, upravo zbog djetetove osjetljivosti i zavisnosti od roditelja. Riječ je o slučajevima u kojima je dijete potrebno zaštiti od njegovih roditelja. Država tada interveniše u porodične odnose putem nekog od zakonom uspostavljenih porodičnopravnih mehanizama zaštite. Ovi mehanizmi su primarno normirani porodičnim zakonima, ali i važećim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, koji su ovom analizom izostavljeni. Stepen ozbiljnosti povrede odnosno ugroženosti prava djeteta određuje i koji će od propisanih mehanizama zaštite biti primijenjen, odnosno koja će mjera biti određena roditelju koji je određenim radnjama, postupcima i/ili propustima zanemario ili zlostavljao dijete. Pri donošenju odluke o izboru mjere koja će se odrediti, nadležni organi (organ starateljstva ili sud) će se rukovoditi najboljim interesom djeteta. Porodičnopravne mjere zaštite djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja su: određivanje nadzora nad ostvarivanjem roditeljskog staranja, oduzimanje roditelju prava da živi sa djetetom, oduzimanje roditeljskog staranja (PZFBiHi PZBD), odnosno oduzimanje djeteta i oduzimanje roditeljskog prava i dužnosti (PZRS).[19]

---

[16] Porodični zakon Federacije BiH, br. 35/05, 41/05 i 31/14.

[17] Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 3/07.

[18] Porodični zakon Republike Srpske br. 54/2002, 41/2008 i 63/2014

[19] Demirović, R.& Hajdarović, S. (2022). str. 186

2.1 Krivično-pravne sankcije izrečene za krivično djelo „Nasilje u porodici“ u Bosni i Hercegovini

Uzimajući u obzir vrstu i visinu krivičnopravnih sankcija, predviđenih za krivično djelo nasilje u porodici, KZ FBIH kao najblažu kaznu predviđa novčanu kaznu, dok je najstrožija kazna dugotrajnog zatvora predviđena u slučajevima kada nastupi smrt žrtve. Međutim, posmatrajući praksu domaćih sudova, vidljivo je da u slučajevima nasilja u porodici sud najčešće izriče uvjetnu kaznu zatvora ili novčanu kaznu. Stvaranjem ovakve sudske prakse umanjuje se značaj društvenog problema nasilja u porodici, te stvara mogućnost ponavljanja krivičnog djela i to ima loš uticaj na druge što je i osnovna svrha kažnjavanja. U sklopu Programa Misije OSCE-a za praćenje rada pravosudnog sektora urađena je detaljna analiza pravomoćno riješenih predmeta nasilja u porodici u FBiH, RS-u i Distriktu Brčko u periodu od 2004. do 2010. godine. Za predmete nasilja u porodici izrečeno je ukupno 289 kazni.[20]

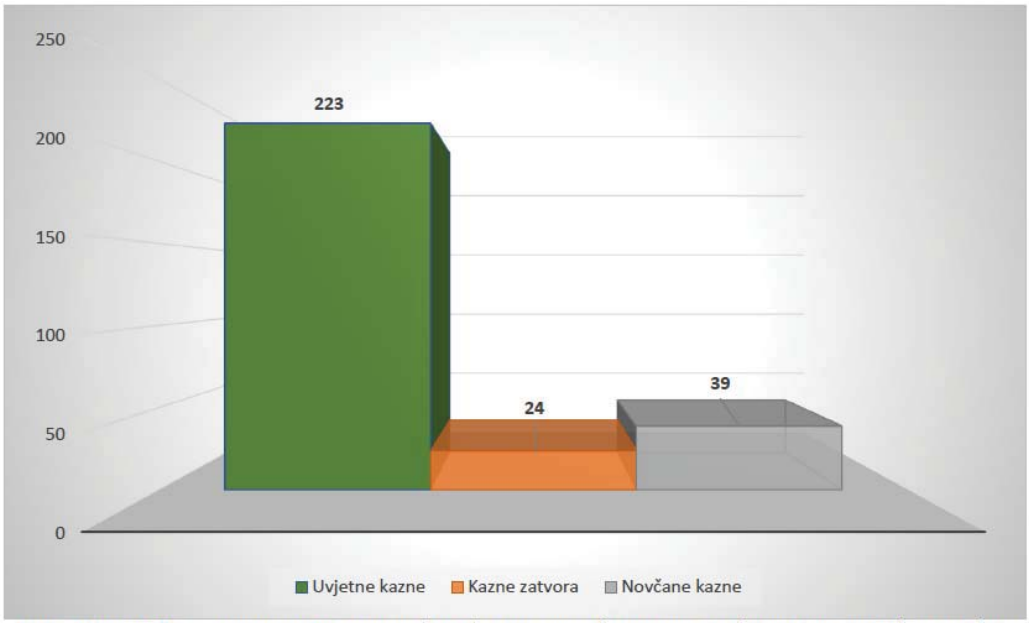

Izvor: Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, (2011.), "Krivična odgovornost i sankcionisanje počinilaca nasilja u porodici, Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini", OSCE, Sarajevo, str. 52.

Analizom je ustanovljeno da je "uvjetne kazne dobilo čak 223 počinioca ili 77,2 %, kaznu zatvora samo 24 počinioca ili 8,3 %, dok je novčana kazna izrečena za 39 počinioca ovog krivičnog dijela ili 13,5 %." Dalje, analizom je ustanovljeno da je poražavajuće mali broj kazni zatvora koje su izrečene bile u trajanju od jednog do šest mjeseci (70,8%), dok su kazne u trajanju od šest mjeseci do godinu dana zatvora izrečene u 25% slučajeva.[21]

[20] Konaković, M. (2022). str. 30
[21] Op. cit. str. 31

2.2 Porodično-pravni odnosi u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine

Porodično-pravni odnosi u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine uređuju se PZ FBiH i PZ RS u kojima su, između ostalog, regulisana prava i obaveze roditelja i djece. Roditelji kroz institut roditeljskog staranja, ostvaraju prava i dužnosti da se brinu o životu i zdravlju djeteta tako što će mu obezbijediti i zadovoljiti potrebe za hranom, smještajem, odjećom, obućom, školovanjem, zdravstvenom zaštitom, higijenom i odrastanjem u sigurnom okruženju. Ukoliko su pobrojane potrebe narušene i ne zadovoljavaju se na adekvatan način, nadležni organi su dužni da intervenišu kako bi se zaštitio najbolji interes djeteta. Nadležni organi koje propisuju PZ FBiH i PZ RS, a koji su dužni intervenisati kada je ugrožen najbolji interes djeteta su: nadležni organ starateljstva i nadležni sud.[22] Mjere za zaštitu prava i interesa djeteta koje može izreći organ starateljstva ili sud, u zavisnosti od okolnosti, su:

• Upozorenje na propuste i pružanje pomoći;

• Nadzor nad ostvarivanjem roditeljskog staranja;

• Oduzimanje roditelju prava da živi s djetetom;

• Oduzimanje roditeljskog staranja;

Mjere za zaštitu prava i interesa djeteta donosi organ starateljstva ili nadležni sud u zavisnosti od stepena povrede prava i interesa djeteta. Ukoliko je blaže povrijeđen interes djeteta, mjeru donosi organ starateljstva. Kod težih povreda i kada je interes djeteta teže povrijeđen, tu odluku donosi nadležni sud i ta odluka je obično represivne prirode (oduzimanje roditeljskog staranja). **Upozorenje na propuste i pružanje pomoći** je prva mjera koju može izreći organ starateljstva kada su narušeni porodični odnosi i kada se roditeljsko staranje ne izvršava u skladu sa propisima. Kod ove mjere nekada je dovoljno samo upozorenje, a nekada je organ starateljstva dužan da pruži pomoć roditeljima u otklanjanju socijalnih, psiholoških, materijalnih i svakih drugih problema. **Nadzor nad ostvarivanjem roditeljskog staranja** je mjera koju koju donosi organ starateljstva ukoliko prethodna mjera "upozorenje na propuste i pružanje pomoći" nije dala željeni rezultat. Organ starateljstva izreći će ovu mjeru ukoliko je došlo do ozbiljnog zanemarivanja zdravlja i odgoja djeteta. **Oduzimanje roditelju prava da živi s djetetom** donosi sud kada je interes djeteta ozbiljno ugrožen i kada se on ne može zaštiti osim ukoliko se dijete izuzme iz porodice. Najčešći razlozi za oduzimanje roditelju prava da živi sa djetetom su ugrožavanje života i zdravlja djeteta, ozbiljno zanemarivanje u odgoju i obrazovanju, veći poremećaji u odgoju, nesprječavanje drugog roditelja ili člana porodice u zanemarivanju djeteta. Dijete se povjerava na čuvanje i odgoj drugoj porodici ili ustanovi socijalne zaštite. Oduzimanjem roditelju prava da živi s djetetom prestaje njegova obaveza o čuvanju, odgoju i obrazovanju, a briga o imovini, zastupanje i izdržavanje ostaje kao pravo i dužnost roditelja. Ukoliko sud nije odredio drugačije, roditelji kojima je oduzeto pravo da žive sa djetetom dužni su da održavaju lične kontakte. Organ starateljstva dužan je imenovati i dodijeliti posebnog staratelja djetetu. Oduzimanje roditelju prava da živi s djetetom donosi sud u vanparničnom postupku. Postupak pred sudom može pokrenuti dijete, drugi roditelj, organ starateljstva ili sud po službenoj dužnosti. **Oduzimanje roditeljskog staranja** predstavlja najrigorozniju i najrepresivniju mjeru koju sud može izreći roditelju ukoliko dođe do ozbiljnije povrede u vršenju roditeljskog staranja. Ukoliko su sigurnost, zdravlje i opšte stanje djeteta grublje zanemareni, kada roditelj roditeljsko pravo ne izvršava u interesu djeteta, kada u velikoj mjeri zanemari svoje obaveze prema djetetu (kod slabijeg stepena zanemarivanja obično se izriče

[22] Konaković, M. (2022). str. 33

mjera nadzora nad ostvarivanjem roditeljskog prava), kada napusti dijete, kada ga zlostavlja, kada ne izvršava preostala prava i obaveze u trenutku kada mu je izrečena mjera "oduzimanja roditelju prava da živi sa djetetom" (obaveza staranja o imovini, zastupanje, izdržavanje, održavanje kontakata ukoliko sud nije drugačije odredio), sud u vanparničnom postupku donosi mjeru oduzimanja roditeljskog staranja. Zahtjev za ovom mjerom može pokrenuti roditelj, dijete, organ starateljstva ili sud po službenoj dužnosti. Ukoliko je samo jednom roditelju oduzeto roditeljsko staranje, starateljstvo nad djetetom može biti povjereno drugom roditelju pod uslovom da ne živi u zajednici sa roditeljom kome je oduzeto roditeljsko staranje, jer se u suprotnom slučaju ne bi mogao adekvatno zaštiti najbolji interes djeteta. Roditelj kojem je oduzeto roditeljsko staranje, dijete, organ starateljstva ili sud po službenoj dužnosti može pokrenuti postupak vraćanja roditeljskog staranja ukoliko je došlo do prestanka razloga zbog kojeg mu je roditeljsko staranje i oduzeto.[23] Nove izmjene i dopune Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS iz 2019. godine donose značajniju novinu tako što se djelo nasilja u porodici ne tretira više kao prekršaj nego kao krivično djelo. Nažalost, KZ RS i KZ FBIH nisu u potpunosti usklađeni sa međunarodnim konvencijama u oblasti zaštite žrtava nasilja u porodici. Naime, oba ova zakona prave razliku između djeteta i maloljetnika. Visina kazne zavisit će od toga da li je djelo izvršeno prema maloljetniku ili prema djetetu. Međunarodnim konvencijama propisano je da se djetetom smatra osoba mlađa od 18 godina.[24]

2.3 Uloga centra za socijalni rad

Centri za socijalni rad, po prijavi nasilja u porodici, postupaju u kordinaciji sa policijom i nadležnim tužilaštvom. Kada se radi o nekom blažem obliku zanemarivanja ili nasilja, centar za socijalni rad može izreći mjere "upozorenja na propuste i pružanje pomoći" ili "nadzora nad ostvarivanjem roditeljskog staranja". Kada je slučaj sa grubim zanemarivanjem ili težim oblicima nasilja gdje su život i zdravlje djeteta ugroženi, nakon izuzimanja djeteta iz porodice, centar za socijalni rad će izraditi zapisnik, te u što kraćem roku dostaviti prijedlog sudu za mjeru "oduzimanje roditelju prava da živi s djetetom". Koordinacija između centra za socijalni rad i policije iznimno je važna u prikupljanju dokaza i istražnih radnji ukoliko je centar za socijalni rad procijenio da su roditelji grubo zanemarili roditeljsko pravo i da je neophodno da se pokrene postupak "oduzimanja roditeljskog staranja" pred nadležnim sudom. I kod postupka "oduzimanje roditelju prava da živi s djetetom" i kod "oduzimanja roditeljskog staranja "centar za socijalni rad će djetetu imenovati posebnog staratelja koji će ga zastupati pred sudom. Kada sud donese rješenje o oduzimanju roditeljskog staranja, sve dok traje ova mjera, centar za socijalni rad će imenovati staratelja koji je dužan da se stara o djetetovim pravima, obavezama i interesima. Za to vrijeme dijete će biti smješteno u srodničku ili nesrodničku porodicu, ustanovu socijalne zašte ili će biti pokrenut postupak usvojenja. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2020. godini usluge centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini pružene su za 119 875 maloljetno lice.[25]

[23] Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, (2013).

[24] Konaković. M. (2022). str. 36

[25] Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021). str. 21.

Zaključak

U svjetlu sve veće važnosti borbe protiv porodičnog nasilja, posebno u kontekstu prava djece, ovaj istraživački rad je ukazao na kompleksnost problema i potrebu za adekvatnim zakonodavnim i društvenim mehanizmima zaštite djece žrtava takvih oblika nasilja. Analizirajući pravne i psihološke aspekte, došli smo do zaključka da je neophodno jačanje preventivnih mjera, edukacije javnosti i pružanje podrške žrtvama kako bi se smanjile negativne posljedice po dječje fizičko, mentalno i emocionalno zdravlje.

Porodično nasilje ostavlja duboke tragove na živote djece, ometajući njihov pravilan razvoj i stvarajući dugoročne posljedice koje se mogu prenositi i na buduće generacije. Stoga je važno da društvo kao cjelina prepozna ozbiljnost problema i aktivno radi na stvaranju sigurnijeg okruženja za djecu koja su izložena nasilju u porodici.

Kroz ovaj rad, istakli smo važnost multidisciplinarnog pristupa u tretiranju porodičnog nasilja, uključujući pravne, socijalne, medicinske i psihološke sfere. Samo zajedničkim naporima institucija, stručnjaka i društvenih aktera možemo ostvariti značajan napredak u zaštiti prava djece i sprečavanju daljeg širenja porodičnog nasilja. U krajnjem, cilj nam je stvaranje sigurnog i podržavajućeg okruženja u kojem svako dijete može rasti i razvijati se bez straha od nasilja i zlostavljanja.

Literatura

1. Ajduković, M., Pečnik, N. (1994). "*Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji*". Rev. soc. polit., god. I, br. 3, Zagreb.
2. *Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine* (2021.) "Socijalna zaštita 2015.-2020.- tematski bilten", 07.
3. Buljan Flander, G., Ćosić, I. "*Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece"*, Udruga Hrabri telefon za zlostavljanu i zanemarenu djecu, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Psihološka medicina.
4. Demirović, R.& Hajdarović, S. (2022). *Zlostavljanje i zanemarivanje djeteta u porodici - porodičnopravni i krivičnopravni aspekt.* Zbornik radova, dani porodičnog prava, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić", Mostar.
5. European Forum for Child Welfare: *Are Children protected against Violence in Europe*?, Bruxelles, September 1998.
6. Glaser, D. (2002). "*Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework".* Child Abuse & Neglect, 26.
7. Hrabar, D. (2001). "*Zanemarivanje i zlostavljanje djeteta u obitelji – pravni aspekti*". Dijete i društvo, God. 3, br. 1- 2, Zagreb.
8. Konaković, M. (2022). *Nasilje u porodici kao uzrok zbrinjavanja djece u ustanove socijalne zaštite u BiH*. Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
9. Mihić, B. (2002). "*Porodično nasilje nad djecom".* Politika, Sarajevo.
10. Milosavljević, M. (1998). "*Definisanje osnovnih pojmova istraživanja*", u: Milosavljević, M. (ur.) Nasilje nad decom, Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
11. Nurović, M. (2021). *Nasilja u porodici kao društveno-pravni problem*. Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
12. Obretković, M. (1998). "*Pravna zaštita zlostavljane dece - da li je potrebna reforma našeg pravnog sistema?"*, u: Milosavljević, M. (ur) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik.
13. Obretković, M. (1999). "*Multidisciplinarni model zaštite dece - žrtava nasilja*". Temida, br. 3-4.
14. *Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, br. 3/07.
15. *Porodični zakon Federacije BiH*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 35/05, 41/05 i 31/14.
16. *Porodični zakon Republike Srpske*, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 54/2002, 41/2008 i 63/2014.
17. Simović, M., Spremo, M. "*Zanemarivanje i zlostavljanje djece u porodici*". Unapređenje kvaliteta života djece i mladih.

Mr. sci. Alma Kovačević[1]

Stručni rad
UDK 343.851:343.54/.55

PROCJENA RIZIKA KAO NAČIN PREVENCIJE NAJTEŽIH OBLIKA NASILJA U PORODICI -KOMPARATIVNI PRIKAZ MODELA-

Sažetak

U policijskom postupanju tokom višegodišnje prakse u predmetima nasilja u porodici javila se potreba za kreiranjem obrasca-modela kojim bi se provodila procjena rizika budućeg nasilja u porodici. Procjena rizika uključuje procjenu ozbiljnosti situacije, rizik od ponavljanja nasilja (recidivizam) i rizik od smrti žrtve (smrtnost). Svrha izrade standardizovanog obrasca procjene rizika (checklist) je dati policijskom službeniku koji pruža intervenciju povodom nasilja u obitelji **alat** koji će mu pomoći identificirati počinitelje koji su u riziku ili visokom riziku za počinjenje novog i/ili još težeg nasilja, ponavljanja i/ili eskaliranja nasilja sve do ubistva. Kroz obrazac se identificiraju rizici koji treba da se stave pod nadzor, odnosno da se njima upravlja, čime bi se postiglo smanjenje mogućih negativnih posljedica. Ako policijski službenici budu koristili obrazac za procjenu rizika u svom svakodnevnom radu, moći će objektivnije i argumentirano donositi odluke o daljnjem postupanju s počiniteljem - o njegovom eventualnom hapšenju, privođenju, određenju neke od zaštitnih mjera, ili nekom obliku pomoći žrtvi.
Cilj ovog rada je kroz analizu više modela procjene rizika koji se primjenjuje u nekoliko europskih država, prikazati faktore koji se u stranoj policijskoj praksi smatraju rizičnima u smislu ponavljanja nasilničkog ponašanja prema članovima porodice. Takođe, posmatrajući aktuelnu situaciju u BiH vezanu za problematika nasilja u porodici zaključuje se da BiH ne posjeduje ni jednu standardiziranu procjenu rizika, osim liste procjene koju je u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici 2020. godine uvela Republika Srpska, dok je u Federaciji u toku Izmjena Pravilnika u koji će se uvrstiti procjena rizika po modelu iz RS-a, te se otvara potreba uspostavljanja standardizovanog modela procjene rizika i u našoj praksi.

Ključne riječi: nasilje u porodici, procjena rizika, policijski službenici, prevencija.

[1]Mr. sci. Alma Kovačević, Inspektor za edukaciju u Odsjeku za edukaciju, pri Uredu direktora Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona

Mr. sci. Alma Kovačević[2]

RISK ASSESSMENT AS A WAY OF PREVENTING THE SEVERE FORMS OF FAMILY VIOLENCE -COMPARATIVE VIEW OF MODELS-

Abstract

In the course of many years of practice in cases of domestic violence, the need arose for the creation of a form-model to assess the risk of future domestic violence. The risk assessment includes an assessment of the seriousness of the situation, the risk of repeating the violence (recidivism) and the risk of the victim's death (mortality). The purpose of creating a standardized risk assessment form (checklist) is to give the police officer who provides intervention in the case of domestic violence a tool that will help him identify perpetrators who are at risk or at high risk for committing new and/or more serious violence, repeating and/or escalating violence until the murder. Through the form, risks are identified that should be put under control, that is, they should be managed, which would achieve a reduction of possible negative consequences. If police officers use the form for risk assessment in their daily work, they will be able to make more objective and reasoned decisions about further treatment of the perpetrator - about his possible arrest, detention, determination of some protective measures, or some form of assistance to the victim.

The aim of this work is to present the factors that are considered risky in foreign police practice in terms of repeating violent behavior towards family members, through the analysis of several risk assessment models applied in several European countries. Also, observing the current situation in Bosnia and Herzegovina related to the issue of domestic violence, it is concluded that Bosnia and Herzegovina does not have a single standardized risk assessment, except for the assessment list introduced by the Republika Srpska in the Law on Protection from Domestic Violence in 2020, while in the Federation is in the course of the Amendment of the Ordinance, which will include risk assessment based on the model from the Republika Srpska, and the need to establish a standardized risk assessment model in our practice as well.

Keywords: domestic violence, risk assessment, police officers, prevention.

[2] Mr.Sc. Alma Kovačević, Education Inspector in the Department of Education, at the Office of the Director of the Police Directorate of the Ministry of Internal Affairs of the Tuzla Canton

1. Procjena rizika

Sve institucije i organizacije u sistemu koje se bave slučajevima nasilja u porodici imaju odgovornost odlučiti koje će radnje poduzeti protiv počinitelja i koje će mjere pomoći u zaštiti žrtve. Procjena rizika može pomoći u ovom procesu donošenja odluka. Države imaju obavezu zaštititi one čiji su životi u opasnosti[3]. Ova obaveza navedena je u nekoliko međunarodnih dokumenata na nivou UN-a i EU-a. Prema Konvenciji Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[4] procjena rizika je procjena sigurnosnog rizika sa kojima se suočava konkretna žrtva nasilja, a koja se sprovodi od slučaja do slučaja, prema standardiziranim postupcima i u okviru multiagencijskog okvira. Procjena rizika uključuje procjenu ozbiljnosti situacije, rizik od ponavljanja nasilja (recidivizam) i rizik od smrti žrtve (smrtnost) [5]. Identifikacija rizičnih faktora je početni i važan korak u procesu procjene rizika i u procesu zaštite žena i djece od rodno zasnovanog nasilja jer daje informacije za planiranje i osiguranje njihove sigurnosti. Cilj procjene rizika nije predvidjeti rizik, već ga procijeniti kako bi se žrtvama pružile odgovarajuće mjere sigurnosti i zaštite. Ne možemo eliminirati rizike, ali možemo primijeniti zaštitne mjere kako bismo smanjili štetu[6].

2. Upravljanje rizikom

Upravljanje rizikom je proces kojim nadležne vlasti upravljaju sigurnosnim rizicima utvrđenim u procjeni rizika. Ove aktivnosti mogu biti usmjerene ka žrtvi (npr. planiranje sigurnosti), prema počiniocu (npr. upotreba policijskih ovlaštenja za traženje, otkrivanje i sprečavanje nasilničkog ponašanja) ili prema žrtvama i počiniocima u kombinaciji. Obim i vrsta preduzetih aktivnosti treba se iskazati procjenom rizika, koja se provodi u okviru multiagencijskog okvira i nadgleda radi efikasnosti. Cilj ovih aktivnosti je da se pokuša smanjiti prijetnja koju predstavlja počinitelj i zaštiti žrtva od daljeg nasilja i zlostavljanja.[7]

Policija kao dio formalnog sistema odgovorna je za istragu slučajeva nasilja u porodici i krivično gonjenje počinilaca nasilja, koji su prijavljeni relevantnim institucijama i koji predstavljaju krivična djela prema domaćem pravu. Pored toga, policija je jedan od najznačajnijih inicijalnih kontakata za žrtve, a često i prvo mjesto gdje žrtve zatraže pravnu pomoć.[8] U okviru svojih nadležnosti policija treba da osigura: zaprimanje prijava, sačinjavanje

[3]European Court of Human Rights (2009). Judgement case of Tomasic and others v. Croatia, Para. 51. u Logar.R., Marvanová Vargová B.:Effective Multi-agency Co-operation for Preventing and Combating Domestic Violence Training of Trainers Manual, Council of Europe, 2015

[4] CoE Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention

[5]Council of Europe (CoE) (2011), Convention on Preventing and combating violence against women and domestic violence, CoE, Paris, Art. 51 (available at https://rm.coe.int/168046031c).

[6] 4CoE Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention

[7]Robinson, A. L., Myhill, A., Wire, J., Roberts, J. and Tilley, N. (2016), Risk-led policing of domestic abuse and the DASH risk model, What Works Centre for Crime Reduction, College of Policing, Cardiff University, and Department of Security and Crime Science, University College London, Cardiff and London (available at http://www.college.police.uk/News/College-news/Documents/Risk-led_policing_ of_domestic_abuse_and_the_DASH_risk_model.pdf).

[8]Pružanje policijskih usluga, dio multisektoralnog odgovora na RZN, Standardne operativneprocedure, Regionalni ured UNFPA za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju (UNFPA EECARO), 2015, str. 5. i 6.

zapisnika o uviđaju na lice mjesta; po prijavi, podnošenje zahtjeva za izricanje zaštitnih mjera; lišavanje slobode i zadržavanje lica; vođenje evidencije o prijavljenim slučajevima nasilja; obavještavanje centra za socijalni rad, naročito ukoliko su nasilju izložena i djeca; obavještavanje suda u slučaju nepostupanja po izrečenoj zaštitnoj mjeri od lica kojem je izrečena zaštitna mjera, podnošenje prekršajne prijave zbog kršenja zaštitnih mjera, te podnošenje službenog izvještaja zbog izvršenja krivičnog djela nasilja u porodici.

Prevencija nasilja u porodici trebala bi biti strateški cilj svih policijskih agencija u BiH koji s bave sankcionisanjem pocinilaca krivičnih djela nasilja u porodici kao i zaštitom žrtve nasilja te da se kontinuirano analiziraju postupanja te identificiraju kritične tačke, odnosno da se pronalaze novi načini njihovih rješavanja.
Svjesni smo da se neka krivična djela i buduća ponašanja, posebno u slučajevima nasilja u porodici ne mogu predvidjeti, ipak možemo poduzeti određene mjere koje bi imale za cilj prevenirati novo nasilje i zaštiti žrtvu.

3. Strateški dokument o prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama- Istanbulska konvencija

Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[9] usvojena je 11. maja 2011. godine u Istanbulu.
Konvencija predstavlja prvi pravno obavezujući akt Vijeća Evrope u oblasti sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama. Po svojoj prirodi, ovaj akt ne mora biti direktno primjenjiv u državama potpisnicama, ali zahtijeva posebno prilagođavanje zakonskih i institucionalnih okvira država potpisnica radi njene uspješne implementacije.
Bosna i Hercegovina je, uprkos ustavnoj strukturi i procesu odlučivanja koji je kompleksniji nego u drugim zemljama članicama, bila je među prvim zemljama-članicama, Vijeća Evrope koja je ratificirala konvenciju. Naime, na 38. redovnoj sjednici održanoj 07.08.2013. godine Predsjedništvo BiH je donijelo Odluku o ratifikaciji navedene Konvencije[10].

Okvirna Strategija za provedbu Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici je usvojena od strane Vijeća Ministara BiH u oktobru 2015. godine. Ova strategija ima za cilj da osigura dosljednu, kvalitetnu i djelotvornu provedbu ove Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH.

Istanbulska konvencija pored ostalog, propisala je hitne mjere zaštite u članu 52 i naloge o zaštiti član 53 Konvencije čiji je cilj da osiguraju zaštitu za žrtve nasilja u porodici po hitnom postupku i bez komplikovane procedure. Konvencija takođe propisuje da države potpisnice same uređuju način i postupak primjene ovih mjera.

[9] Službeni glasnik BiH" broj 15/13
[10] Službeni glasnik BIH – Međunarodni ugovori" br. 19/13

4. Primjena procjene rizika u policijskom postupanju u BiH

4.1. Republika Srpska

U Republici Srpskoj Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici propisane su hitne mjere zaštite[11] i zaštitne mjere [12]

Hitne mjere zaštite su:

a) Udaljenje učinioca nasilja iz stana ili drugog stambenog prostora i/ili
b) Zabrana približavanja i kontaktiranja učiniocu nasilja sa žrtvom nasilja u porodici.

Treba naglasiti da policijski službenici Republike Srpske **hitne mjere zaštite** predlažnu na osnovu **procjene rizika.** Iz toga razloga od velike važnosti je pravovremeno i adekvatno sačinjena procjena rizika, koja treba da se zasniva na kriterijumima procjene i omogući donošenje odluke u pogledu predlaganja hitnih mjera zaštite.

U Republici Srpskoj je 2019. godine usvojen Zakon o izmjenama i dopunama zakona o zaštiti od nasilja u porodici[13], koji je stupio na snagu 2020. godine. Njime je podignuta zaštita žrtve na viši nivo, čime je Zakon dodatno usklađen sa Istanbulskom konvencijom. Ovim posljednjim izmjenama sve radnje nasilja u porodici kvalificiraju se kao krivično djelo, zbog čega se počinilac nasilja goni isključivo primjenom odredaba Krivičnog zakonika. Zakonom su uspostavljeni određeni institute kao što su pravo na lice od povjerenja, procjena rizika, donošenje lokalnih protokola, formiranje grupa za koordinaciju i saradnju na lokalnom nivou, obavještavanje žrtve o svim pravima u prvom kontaktu sa institucijama i hitnost u rukovanju. U skladu sa obaveznim standardom procjene rizika, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS izradilo je Pravilnik o postupku i načinu provođenja procjene rizika.[14]

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske[15] u članu 12a, propisuje da se po svakoj prijavi nasilja u porodici vrši procjena rizika. Nadležni policijski službenik vrši procjenu rizika na osnovu prikupljenih obavještenja koja su definisana kroz 7 faktora i plus osmi kao dopuna. Faktori za procjenu rizika u Republici Srpskoj su:

a) da li je učinilac ranije ili neposredno prije procjene rizika učinio nasilje u porodici ili neki drugi vid nasilja i da li je spreman da ga ponovi,

b) da li je prijetio ubistvom ili samoubistvom,

c) da li posjeduje oružje,

d) da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance,

e) da li postoji sukob oko starateljstva nad djetetom ili oko načina održavanja ličnog kontakta djeteta i roditelja koji je učinilac,

f) da li je učiniocu izrečena hitna mjera ili mjera zaštite od nasilja u porodici,

---

[11] Čl.13. i 14. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici
[12] Čl. 23. i 35. Zakona o zatiti od nasilja u porodici
[13] Službeni glasnik Republike Srpske", broj 84/19
[14] Službeni glasnik Republike Srpske", broj 126/20
[15] Službeni glasnik Republike Srpske, broj 102/12,108/13, 82/2015 i 84/2019

g) da li žrtva doživljava strah i kako ona procjenjuje rizik od ponavljanja nasilja i

h)druge činjenice i okolnosti od značaja za procjenu rizika.

4.2. Federacija Bosne i Hercegovine

U Federaciji BiH je nešto drugačija situacija s obzirom da procjena rizika nije definisana Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici FBiH[16] nego policijski službenici za svako doneseno rješenje o izricanju zaštitne mjere izrađuju ***procjenu ugroženosti*** žrtve i ***plan provođenja zaštitne mjere*** koje su osnova za provođenje zaštitne mjere propisane članom 15. Pravilnika o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje se u nadležnosti policije[17] kojim je navedeno da voditelj mjere izrađuje procjenu ugroženosti i plan provođenja zaštitne mjere. Procjena ugroženosti se izrađuje na osnovu podataka koji se pribavljaju:

- uvidom u policijske evidencije,
- obavijesti dobivenih od žrtve nasilja, njene rodbine, komšija, prijatelja i poznanika u životnom i radnom okruženju žrtve nasilja,
- podataka koji se prikupe od institucija koje raspolažu podacima važnim za upoznavanje ličnosti počinioca nasilja i žrtve nasilja,
- te procjene njihovog ponašanja.

Procjena ugroženosti žrtve nasilja u pravilu sadrži:

1. **podatke o počiniocu nasilja**
- obavijeti o njegovom ranijem prijavljivanju
- ponašanje nakon izrečene zaštitne mjere;
2. **Podatke o žrtvi**
- Obavijesti o njenom ponašanju nakon izrečene zaštitne mjere
3. **Podatke o počiniocu nasilja kojima raspolaže organ starateljstva;**
4. **Zaključak o procijenjenom ponašanju počinioca nasilja i žrtve nasilja tokom trajanja zaštitne mjere uz procjenu ugroženosti žrtve nasilja;**
5. **Zaključak o potrebi za zbrinjavanjanjem žrtve nasilja u sigurnu kuću** na period koji je prema procjeni voditelja mjere neophodan za ostvarivanje zaštite žrtve nasilja, ali ne duže od 6 mjeseci uz dostavljanje pismene preporuke organu starateljstva o neophodnosti zbrinjavanja žrtve nasilja u sigurnu kuću, u skladu sa procjenom stepena ugroženosti.

U članu 16. Pravilnika, na osnovu izrađene procjene ugroženosti izrađuje se ***plan provođenja izrečene zaštitne mjere.***

U decembru 2023 godine u Federaciji BiH je od strane Federalnog ministra ministarstva unutrašnjih poslova donešena radna verzija Pravilnika o dopuni pravilnika o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje su u nadležnosti policije gdje se u Pravilniku o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koji su u nadležnosti policije gdje se iza člana 10. dodaje se novi član 10a. koji glasi: ***(Obaveza sačinjavanja ličnog zapažanja i ocjena rizika od nastanka ponavljanja nasilja nad licem na kojem je počinjeno nasilje)***

[16] Sl. Novine Federacije broj 20/2013 i 75/2021
[17] Sl. Novine Federacije 19/14 i 95/18

U Pravilniku je navedeno da je Policijski službenik dužan da po svakoj zapimljenoj prijavi nasilja i provedenog saslušanja žrtve sačini ***lično zapažanje o prijavljenom nasilju u porodici*** i ***pitanja za žrtvu nasilja*** tzv. percepciju žrtve na za to predviđenom obrascu-2a čiji izgled i sadržaj je dat u prilogu ovog pravilnika i čini njegov sastavni dio.

Navedeni obrazac služi policijskom službeniku za pravilnu ***ocjenu rizika od nastanka ponavljanja nasilja*** nad licem na kojem je počinjeno nasilje.

Ocijena rizika provodi se na drudom Obrascu-*2b*. čiji sadržaj i izgled je dat u prilogu ovog pravilnika i čini njegov sastavni dio.

Obrazac 2a. i 2b. popunjava policijski službenik koji postupa po prijavi i služi kao obavezna dokumentacija koja se prilaže uz zahtjev za izricenje zaštitne mjere ***za izradu procjene ugroženosti mjera zaštite,*** što ujedno predstavlja kontrolu utvrđenih rizika i preduzimanje mjera za zaštitu žrtve od momenta podnošenja prijave pa sve dok traje potreba za zaštitom žrtve.

Lično zapažanje o prijavljenom nasilju u porodici i pitanja za žrtvu nasilja – percepciju žrtve ***predstavlja ocjenu stepena rizika od ponovnog nasilja u porodici*** u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja po prijavi nasilja u porodici, prikupljenih obavještenja, podataka iz evidencija kojim raspolaže kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova, mišljenja centra za socijalni rad i drugih činjenica i okolnosti od značaja za procjenu rizika. Faktori za procjenu rizika u Pravilniku se prave po modelu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS-a.

5.Lista procjene rizika u policijskom postupanju u Republici Hrvatskoj

Hrvatska policija svakodnevno prilikom intervencija povodom nasilja u porodici provodi procjene rizika od ponavljanja nasilničkog ponašanja. Temeljem tih procjena donose se odluke o mjerama opreza i zaštitnim mjerama koje će se prema počinitelju izreći, odnosno predložiti nadležnom sudu, donose se odluke o uslovima za hapšenje počinitelja i privođenje počinitelja sucu, predlaganju zadržavanja, te po potrebi uključivanja drugih organizacija i institucija.

Za potrebe policijske prakse, a temeljem naučnog istraživanja koje je provedeno na području RH u razdoblju od 2005. do 2010. godine[18] izrađen je standardizirani „Obrazac procjene rizika od ponavljanja nasilničkog ponašanja u obitelji".koji je zasigurno od velike pomoći u svakodnevnom radu upravo policijskim službenicima koji neposredno postupaju u slučajevima nasilja u obitelji.

Obrazac je namijenjen policijskim službenicima koji pružaju intervenciju povodom dojave o nasilju u obitelji za prvu procjenu i pomoć pri donošenju odluke o daljnjem toku postupanja (privođenje, mjere opreza, predlaganje adekvatnih zaštitnih mjera ili mjera opreza). Posebnu primjenu ovaj Obrazac ima za liniju rada maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu omladine i obitelji jer ga specijalizirani policijski službenici koriste kao bazu za daljnji proces procjene, odnosno pri donošenju odluke u kojem smjeru je potrebno nastaviti policijsko postupanje. Obrazac procjene rizika od ponavljanja nasilja u RH dat je na slici broj 1.

Pri izradi Obrasca uvažena je činjenica da je procjena rizika sistematičan, sveobuhvatni proces u koji je potrebno uključiti što je moguće više izvora. Potrebno je u zajednički kontekst staviti:

- osobine ličnosti,
- posebna obilježja počinitelja i žrtve,
- realne životne okolnosti,

[18] Pavliček, J., Kondor Langer, M., Milivojević, L., Odeljan, R., Matijević, A., Modrić, I., Damjanović, N. (2014). Ubojstva u obitelji. Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje

- detektirati okolnosti koje mogu biti okidač za ponavljanje nasilja
- i tek potom donijeti procjenu mogućeg rizika, kao i plan koji sadržava razloge zbog kojih se procjena rizika uopće radi uključujući plan aktivnosti koje će se poduzeti kako bi se buduće nasilje spriječilo.

Slika broj 1: Obrazac procjene rizika u Republici Hrvatskoj

Obrazac procjene rizika od ponavljanja nasilničkog ponašanja POLICIJSKA UPRAVA /ODJEL/ POLICIJSKA POSTAJA:	BROJ SPISA		
IME I PREZIME POČINITELJA	dob počinitelja, datum izvršenja, zakonska kvalifikacija djela		
IME I PREZIME ŽRTVE	dob žrtve, srodnički odnos sa počiniteljem		
UPIŠI OZNAKU X U KOLONE PONUĐENIH ODGOVORA	ne	da	napomena
Je li počinitelj prijetio da će usmrtiti žrtvu ili njoj blisku osobu			
Je li počinitelj bio nasilan prema djeci			
Je li počinitelj bio nasilan prema drugim članovima kućanstva ili drugim osobama Ukoliko da, je li im nanosio ozljede			(kome i na koji način)
Je li počinitelj žrtvu ranije pratio, uhodio, nadzirao			
Je li počinitelj žrtvu ograničavao u kretanju, kontrolirao financijska sredstva, kontakte s drugima			
Je li počinitelj iskazivao/iskazuje pretjeranu ili patološku ljubomoru u seksualnom smislu i/ili posesivnost prema žrtvi			
Je li počinitelj seksualno zlostavljao žrtvu			
Je li počinitelj fizički zlostavljao žrtvu Ukoliko da, je li žrtva zadobila ozljede Je li žrtvi ugrožavao život gušenjem, davljenjem			
Je li se počinitelj ponašao posebno okrutno, ponižavajuće ili bestijalno prema žrtvi			
Posjeduje li ili je počinitelj posjedovao oružje, ukoliko da, koje oružje i je li korišteno za prijetnje ili nanošenje ozljeda			
Iskazuje li žrtva strah od počinitelja			
Ponaša li se počinitelj učestalije nasilno, je li nasilje jačeg intenziteta (u posljednjih godinu dana)			
Je li počinitelj bio ranije evidentiran kao počinitelj nasilja prema bliskoj osobi: – kaznenog djela			
– prekršaja			
– nekog dr. kaznenog djela/prekršaja s elementima nasilja Posebno dodatno vrednovati ukoliko je višestruki počinitelj prekršaja ili kaznenih djela			
Je li prekršio izrečenu mjeru opreza ili zaštitnu mjeru (u posljednjih godinu dana)?			
Postoje li saznanja o ranijem neprijavljenom nasilničkom ponašanju počinitelja?			(kome i na koji način)
Postoje li saznanja da je počinitelj pokušao suicid ili prijetio da će to učiniti?			
Je li počinitelj dijagnosticiran kao psihijatrijski bolesnik			
Je li počinitelj socijalno izoliran Je li žrtva socijalno izolirana			
Je li se počinitelj nasilnički ponašao pod utjecajem alkohola, droga			
Je li inače prekomjerno konzumira, alkohol, koristi droge			
Je li počinitelj pripada nekoj etničkoj, kulturnoj skupini koja nije domicilna, zajednice koja ima drugačiju kulturu i običaje			

Je li se neposredno prije nasilnog događaja zbio neki poseban događaj (neriješeni imovinsko pravni odnosi, financijske poteškoće, ostanak bez posla, ostanak bez stana, zdravstveni problem, nova dijagnoza, preljub – čiji ili nešto dugo)			
Je li u tijeku proces brakorazvoda/ili je žrtva počinitelja napustila ili najavila da će ga napustiti			
Postoji li problem oko kontakata s djecom (kakav)			
OPAŽANJA POLICIJSKOG SLUŽBENIKA NA MJESTU DOGAĐAJA: emocionalna i dr. stanja žrtve i počinitelja: uznemirenost, strah, agresivnost, hladnokrvnost, primijećene ozljede, oštećene stvari, žrtva osoba sa invaliditetom ili posebno ranjiva zbog drugih razloga : dijete, psihički bolesnik, starija osoba, strani državljanin, trudnica			

Temeljem saznanja pribavljenih od žrtve

_____

Upitnik ispunio policijski službenik/ca

_____

ALARMANTNO VISOK RIZIK je bilo koja kombinacija potvrdnih odgovora u pitanjima o prijetnjama ubojstvom, iskazanim namjerama ili promišljanjima o samoubojstvu tijekom brakorazvoda ili prekida veze uz iskazivanje seksualne ljubomore primjerice > 25 +3/6 kritičnih pitanja

VISOK RIZIK; POSTOJEĆI RIZIK; NIZAK RIZIK: O -5 bodova izuzev kritičnih pitanja

6. Skala procjene rizika DASH (danger assessment scale)

Danger Assessment Scale[19] je lista procjene rizika koju koristi **austrijska policija** koja kao odgovor na nasilje u porodici također nudi multiagencijski pristup rješavanju problema kroz saradnju policije i nevladinih i vladinih organizacija.[20]

Danger Assessment Scale američke autorice dr.sc. Jacquelyn Campbell, koristi se u policijskim sistemima i sistemima zdravstva posljednjih 25 godina; 2004. godine skala je modificirana u nekoliko pitanja, ali se temeljni dio nije mijenjao.

Upitnik obuhvata pitanja o povećanju učestalosti ili težine fizičkog nasilja, posjedovanju/korištenju/prijetnjama vatrenim oružjem, prekidu zajednice i napuštanju zajednice u posljednje vrijeme, radnom statusu, prijetnjama ubistvom, ranijim hapšenjima počinitelja, očinstvu nad djetetom u zajednici, prisili na seksualne radnje, pokušajima davljenja, zlouporabi droga, alkohola, kontroli nad žrtvom, ljubomori, nasilju tokom trudnoće, prijetnjama ili pokušajima suicida, prijetnjama ubistvom djeci, subjektivnoj procjeni žrtve o stepenu vjerovatnosti da počinitelj ubije djecu, praćenju, uhođenju, oštećenju stvari, uznemiravanju putem telefona, prijetnjama ili pokušajima žrtve da počini suicid. Pitanja, odnosno odgovori rangiraju se u četiri grupe: ***mala razina rizika, postojanje rizika, visoka razina rizika i jako visoki rizik.***

[19] http://www.dangerassessment.org/WebApplicationl/pages/psychometric.aspx

[20] Matijević, A., Nasilje u obitelji- - europski modeli, Policija i sigurnost 19(2), 2010., 195.-209.

Brojni su primjeri evropskih zemalja u kojima policija primjenjuje liste procjene rizika budućeg ponašanja počinitelja, a o dobivenim rezultatima ovise odluke u samom postupku policije, ali i mjere iz nadležnosti pravosuđa. Svakako je važno naglasiti da liste ne garantuju apsolutnu sigurnost u procjeni rizika te da je procjena rizika proces, a lista procjene rizika je alat koji pomaže policijskom službeniku da donese ispravnu odluku o daljnjem postupanju.

7. Zaključak

Trendovi razvoja policijskog rada posljednjih se godina kreću u smjeru postizanja višeg nivoa kvaliteta policijskog rada kroz pronalaženje učinkovitih metoda (alata) verificiranih od strane nauke i prakse. Jedna od metoda koja je proizašla iz teorijskih i znanstvenih istraživanja, a koja je svoje mjesto pronašla u policijskoj praksi brojnih zemalja je **primjena lista procjene rizika od ponavljanja** određenog ponašanja. U ovom radu prikazane su različite metode u procjeni rizika kako u Republici Srpskoj, tako i u Federaciji, u Republici Hrvatskoj i u Austrijskoj policiji. Potrebno je naglasiti da u Bosni i Hercegovini ne postoji standardizirani model procjene rizika kao što većina evropskih zemalja ima, nego je data samo lista, faktori da procijene buduće ponašanje zlostavljaća kako bi mogli pravovremeno zaštititi žrtvu i efikasno sankcionisati nasilnika.
Alati za procjenu rizika trebali bi se koristiti u svakom slučaju nasilja nad ženama od strane institucije/organizacije koja prva dođe u kontakt sa ženom koja je preživjela nasilje i trebali bi biti sastavni dio dokumentacije svakog slučaja. Na temelju procjene

rizika potrebno je pokrenuti odgovarajuće korake za zaštitu žena koje su preživjele nasilje i njihove djece, kao i odgovarajuće radnje protiv počinitelja.
Osobe koje koriste alate za procjenu rizika trebaju biti dobro educirane o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama, te rodnoj specifičnosti ovog problema. Trebaju biti upoznati s teorijskim pristupima i načinom na koji se provodi procjena rizika, kako bi mogli krenuti prema razvoju tačnijih načina procjene rizika. Važnost njegove provedbe leži u identifikaciji svih nivoa rizika, odnosno standardne, srednje i visoke, kao i specifičnih potreba žrtve, što će zauzvrat olakšati prikupljanje detaljnih i relevantnih informacija o žrtvi i počinitelju u slučajevima porodičnog nasilja. Kroz to bi se mogli osmisliti bolji odgovori na sigurnost žena prilagođeni njihovim specifičnim potrebama. Edukacija o upravljanju rizicima mora biti omogućena onima koji je provode.

LITERATURA

1. European Court of Human Rights (2009). Judgement case of Tomasic and others v. Croatia, Para. 51. u Logar.R., Marvanová Vargová B.:Effective Multi-agency Co-operation for Preventing and Combating Domestic Violence Training of Trainers Manual, Council of Europe, 2015.
2. CoE Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention
3. Council of Europe (CoE) (2011), Convention on Preventing and combating violence against women and domestic violence, CoE, Paris, Art. 51 (available at https://rm.coe.int/168046031c).
4. 4CoE Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention
5. Robinson, A. L., Myhill, A., Wire, J., Roberts, J. and Tilley, N. (2016), Risk-led policing of domestic abuse and the DASH risk model, What Works Centre for Crime Reduction, College of Policing, Cardiff University, and Department of Security and Crime Science, University College London, Cardiff and London (available at http://www.college.police.uk/News/College-news/Documents/Risk-led_policing_of_domestic_abuse_and_the_DASH_risk_model.pdf).
6. Pružanje policijskih usluga, dio multisektoralnog odgovora na RZN, Standardne operativneprocedure, Regionalni ured UNFPA za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju (UNFPA EECARO), 2015, str. 5. i 6.
7. Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Službeni glasnik BiH" broj 15/13
8. Odluka o ratifikaciji Istanbulske Konvencije Službeni glasnik BIH – Međunarodni ugovori" br. 19/13
9. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 102/12,108/13, 82/2015 i 84/2019
10. Pravilnik o postupku i načinu provođenja procjene rizika Službeni glasnik Republike Srpske", broj 126/20
11. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH Sl. Novine Federacije broj 20/2013 i 75/2021
12. Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera za počinioce nasilja u porodici koje se u nadležnosti policije ,Sl. Novine Federacije 19/14 i 95/18
13. Pavliček, J., Kondor Langer, M., Milivojević, L., Odeljan, R., Matijević, A., Modrić, I., Damjanović, N. (2014). Ubojstva u obitelji. Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje
14. Matijević, A., Nasilje u obitelji- - europski modeli, Policija i sigurnost 19(2), 2010., 195.-209
15. http://www.dangerassessment.org/WebApplicationl/pages/psychometric.aspx

Dragan Maksimović[1]

Stručni rad
UDK 347.627.2:316.35-058.833(497.6)

FUNKCIJA SAVREMENE PORODICE SA POSEBNIM OSVRTOM NA RAZVOD BRAKA U BiH

Apstrakt
U ovom radu se bavimo analizom porodice u savremenom društvu, kao i akcentom na krizu braka. Kroz istoriju porodica je obuhvatala potomke, pretke i ostale srodnike, bez obzira da li žive u zajedničkom domaćinstvu. Osnovno obilježje porodice je postojanje srodničkog odnosa, u pravilu krvnosrodničkog odnosa. Ono što je najbitnije jeste postojanje zajedničkog krvnog ili pravnog pretka po kojem se određuje zajedničko porodično porijeklo, tj.loza. Danas imamo tzv. nuklearnu porodicu koja se odnosi na muža, ženu i maloljetnu djecu, tzv. porodica supružnika (conjugal family). Bez obzira što nuklearna porodica obuhvata samo manji krug lica, ona ipak nije prekinula sve rodbinske i prijateljske veze sa vanjskom sredinom. Urbanizacija, kao posljedični slijed industrijalizacije, dovela je do naglog porasta gradskog stanovništva i smanjenje seoskog, pa je sve to mnogo uticalo na transformaciju porodice. Savremena porodica je otvorena prema društvu, njeni članovi su veoma aktivni u društvenom životu i većinom nastoje da usklade svoje lične interese sa zajedničkim. Težnje savremene porodice su odgajanje svestrane i obrazovane ličnost koja će se držati svojih stavova i uvjerenja ne obazirući se mnogo na tradiciju i vrijednosti koje su nekada bile opšte prihvaćene. U današnje vrijeme roditeljstvo, kao veoma složen pojam, uključuje kao prvo motivaciju za dobijanje djece, a zatim brigu i odgovornost za dijete, te temeljne vrijednosti i ciljeve koje ćemo postaviti u vaspitanju djece. Porodica se u modernom društvu obično prikazuje u različitim dimenzijama i kontrastima. S jedne se strane ona je utočište u hladnom svijetu tehnologije i digitalne transformacije, gdje odnosi prema partneru i djeci postaju ono najvrednije i najvažnije u životu. Uprkos velikom broju razvoda i negativnih iskustava ljudi iz okruženja roditelji žele da se njihova djeca vjenčaju i da imaju djecu. Međutim, istovremeno se moderna porodica opisuje kao u fazi raspada, što ustvari predstavlja krizu porodice. Solidarnost među njenim članova postaje sve slabija, porodični život se povlači u privatnu sferu, domaćinstva postaju sve više izolovana. Raste stopa razvoda, veliki broj vanbračnih veza, sve je uobičajnije neslaganje sa širom porodicom, javlja se nasilje u porodici, te poroci poput alkoholizma, narkomanije i kockanja.

Ključne riječi: savremena porodica, osnovne funkcije porodice, moderno društvo, transformacija porodičnih odnosa.

Abstract
In this work, we deal with the analysis of the family in modern society, as well as the accent on the crisis of marriage. Throughout history, the family included descendants, ancestors and other relatives, regardless of whether they live in a joint household. The basic characteristic of a family is the existence of a kinship relationship, as a rule a blood relationship. What is most important is the existence of a common blood or legal ancestor by which the common family origin, i.e. lineage, is determined. Today we have the so-called the nuclear family, which refers to the husband, wife and minor children, the so-called family of spouses (conjugal family). Despite the fact that the nuclear family includes only a smaller circle of people, it still did not cut off all kinship and friendship ties with the outside environment. Urbanization, as a consequence of industrialization, led to a sharp increase in the urban population and a decrease

[1] Student doktorskih studija – Evropski univerzitet Brčko Distrikt

in the rural population, so all of this greatly influenced the transformation of the family. The modern family is open to society, its members are very active in social life and mostly try to harmonize their personal interests with the common ones. The aspirations of the modern family are to raise a versatile and educated person who will stick to his views and beliefs without paying much attention to traditions and values that were once generally accepted. Nowadays, parenting, as a very complex concept, includes first the motivation to have children, then care and responsibility for the child, and the fundamental values and goals that we will set in raising children. The family in modern society is usually shown in different dimensions and contrasts. On the one hand, it is a refuge in the cold world of technology and digital transformation, where relationships with your partner and children become the most valuable and important thing in life. Despite the large number of divorces and negative experiences of people around them, parents want their children to get married and have children. However, at the same time, the modern family is described as being in a phase of disintegration, which actually represents a crisis of the family. Solidarity among its members is becoming weaker, family life is retreating into the private sphere, households are becoming more and more isolated. The divorce rate is growing, there is a large number of extramarital relationships, disagreements with the extended family are becoming more common, domestic violence is occurring, and vices such as alcoholism, drug addiction and gambling.

Key words: modern family, basic family functions, modern society, transformation of family relationships.

UVOD

Može se reći da je porodica najstariji oblik zajednice i temelj postojanja. Ona je nezamjenjiva sredina u kojoj se čovjek formira kao ličnost, u kojoj živi zadovoljavajući neke od svojih najbitnijih potreba koje se samo u porodici mogu zadovoljiti. Zbog različitih društvenih promjena porodica je izgubila neke tradicionalne oblike, te je time razvila različite vrste struktura. Sve više se smanjuje vaspitna uloga porodice i povećava se uticaj sredine. U eri tehnološkog i informacionog napretka jedan od najtežih poslova modernog doba je upravo odgajanje djece. Roditelji sve manje imaju vremena da se bave svojom djecom, pa tu prazninu popunjavaju televizija, računari, mobilni telefoni i druge stvari koje izuzetno utiču na djecu. Sve je više slučajeva zavisnosti o igricama, internetu i tehnologiji, a koja ometa pravilan psihofizički razvoj djeteta. Jedan od najuspješnih načina poboljšavanja međuodnosa u porodici jeste kada roditelji ostaju dosljedni svojim riječima i ispunjavaju ono što kažu, te time pružaju pozitivan primjer svojoj djeci. Uloga roditelja je teška, ali niko ne očekuje da oni budu savršeni. Iako se porodica stalno transformiše i oblikuje, ona je i dalje ostala važna društvena institucija koja ima najznačajniju ulogu u životu svake individue i u samom društvu.

U društvu su sve prisutnije kulturne promjene i sami roditelji se ne snalaze u tome. Dok se tradicionalna porodica zasnivala na autoritetu (muškarca) i na solidarnosti između svih članova porodice koju je činilo više generacija, savremena porodica zagovara drugačije odnose. Društvo kroz zakone i institucionalno obrazovanje insistira na demokratskim odnosima koji se implementiraju u svim međuljudskim odnosima, a samim tim i u porodici. Sve te promjene i sukob sa tradicionalnim dovodi do pozitivnih, ali i negativnih uticaja na cjelokupni razvoj djece i do velikog izazova u njihovom odgajanju. Danas je jako teško pronaći ispravan put u vaspitnim procesima. Nesumnjivo je da je da je porodica i njena uloga u formiranju i razvoju čovjeka primarnog karaktera.

Kroz dosadašnju istoriju samo se u porodici, osnovnoj društvenoj grupi, sastavljenoj od najmanje dva roditelja i njihove rođene ili usvojene djece, ostvaruju funkcije koje su bitne za

produžetak ljudske vrste i socijalizaciju mladih. Porodica bi trebala da osigurava i podstiče društvenu dimenziju ljudskog bića, dajući u tom odnosu i neophodnu brigu za svakog svoga člana bez obzira kojoj generaciji pripadao, kao i ekonomske stabilnosti, uglavnom, bez ikakvog uslovljavanja. Upravo ta dimenzija joj daje najznačajnije mjesto za svaku djelatnost koja se tiče čovjeka i njegovog trajanja, te prenošenja znanja i vještina iz generacije u generaciju.
S obzirom na činjenice da se njene funkcije sve više smanjuju, umanjuju ili bivaju prepuštene nekim profesionalnim ustanovama postoji veliki strah i nesigurnost njene uloge u budućnosti. Moderno vrijeme, vrijeme ubrzanog tempa života i rada, otvorilo je mnoge nedoumice i nametnulo veliki broj pitanja na koje je teško odgovoriti na onaj način kako je tradicionalna porodica, obično proširenog sastava, mogla da odgovori. Globalizacija objedinjava sve svjetske probleme i širi ih po cijelom svijetu tako da se oni automatizuju i zahvataju sve generacije bez obzira na geografski položaj pojedine zemlje.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja je kriza savremene porodice. Patrijarhalna porodica je u velikoj mjeri promijenila svoju ulogu i značaj u savremenom društvu, bivajući optrećena mnogim problemima: nasilje u porodici, siromaštvo, sve veća težnja njenih članova ka samostalnosti, gubljenje društvenog identiteta. Veliki problem stvaraju grupe i zajednice koje žele da postanu alternativa klasičnoj porodici (homoseksualni brakovi, brakovi bez djece, očevi sa djecom bez supruga, samohrane majke itd.). Globalizacija savremenog društva nameće uslove za transformaciju savremene porodice, što time dovodi mijenjanja njene strukture i uloge za pojedinca.
Predmet istraživanja je prelazak iz patrijahalne u demokratsku porodicu. Globalizacija kao društvena promjena se ispoljava i u socijalnim odnosima kao jačanje imućnih i samih pojedinaca, što doprinosi širenju siromaštva. Globalizacija je zahvatila i oblasti obrazovanja, politike i kulture. Iako donosi neke pozitivne elemente u razvoju modernog društva, dosta je onih negativnih koje utiču na različite socijalne, etničke i kulturne grupe. Sve to mnogo utiče na samu porodicu kao primarnu društvenu grupu i osnovnu ćeliju društva
Ciljevi istraživanja - porodica postoji da bi zadovoljila bazične i razvojne potrebe pripadnika grupe, jer je ona jedna od najvažnijih društvenih grupa. Pripadanje određenoj porodici postiže se rođenjem, usvajanjem ili brakom, dok je izlazak iz nje moguć razvodom ili u slučaju smrti. Savremena porodica je opterećena mnogim problemima, kao što su siromaštvo, nasilje unutar porodice ,sve veća težnja njenih članova za slobodom i tako dalje.
Hipoteze istraživanja (generalna hipoteza H1) - porodica je specifična društvena grupa koja se kroz istoriju mijenjala i razvijala,a u kojoj se prepliću društveno-ekonomski, biološki i psihički faktori. Pomoćne hipoteze (H2) - moderna porodica je rezultat cjelokupne industrijalizacije društva, koja je prvo zahvatila zapadnoevropske zemlje, a zatim se proširila na veliki dio savremenog društva. Tako se porodica od proizvodne transformisala u potrošačku društvenu grupu, (H3) **-** oblik moderne porodice prestaje da bude dominirajući i obavezan oblik zajedničkog života pojedinaca u svim sferama društva savremenog svijeta, iako same promjene u životnim stilovima stanovništva nisu istovremeno započele u svim društvima u svijetu, ali je sigurno da su prisutne u svim društvima.
Metode istraživanja podrazumijevaju svaki postupak koji omogućuje ostvarenje određenog cilja. U užem smislu riječi podrazumijeva praktični ili misaoni postupak koji omogućuje dolazak do saznanja u predmetu istraživanja.
Komparativna metoda ističe se ono što je zajedničko ili ono što je različito uočavanjem sličnosti zajedničkih obilježja, ili različitosti između dva događaja, pojavama ili objektima.

Metoda klasifikacije je najstarija i najjednostavnija naučna metoda. Da bi se u masu unio red i preglednost sve što se razvilo, namnožilo treba razdijeliti, razvrstati, klasifikovati. Predmeti i pojmovi se klasificiraju po sličnostima i međusobnim vezama
Deskriptivna metoda opisuje izgled nekog predmeta, procesa, ili tok događanja, a koristi se u početnoj fazi ovog istraživanja. Metoda dokazivanja i opovrgavanja korištena je zbog provjere valjanosti hipoteze.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

1.Savremena porodica

U sociološkoj literature možemo naći na različite termine savremene porodice kao što su: demokratska porodica, "mala" porodica, radničko-službenička porodica, savremena, individualna, prosta, inokosna, biološka, nuklearna, egalitarna, supružanska, bračna, industrijska porodica i dr. Svaki od nabrojanih termina ukazuje na neku od njenih specifičnosti ali nijedan zapravo nije dovoljan da na pravi način objasni njenu prirodu.
Sa ekonomskog stanovišta, o savremenoj porodici se govori kao porodičnoj grupi koja nema svoja sredstva za proizvodnju, već radi za drugog, tuđim sredstvima. U kapitalizmu to je rad za kapitalistu, a u socijalizmu u društvenom sektoru privrede (radničko- službenička porodica).
Sa istorijsko-sociološkog stanovišta, ona predstavlja jednu etapu u razvitku porodice uopće, a karakterišu je sljedeće odlike: broj njenih članova sveden ja na najmanji broj, tj. na biološku grupu (biološka,mala, inokosna, prosta, nuklearna porodica), porodicu sačinjavaju bračni par i njihova maloljetna djeca koja žive u istom domaćinstvu (dvogeneracijska porodica), brak (ili vanbračna zajednica) je osnov za zasnivanje porodice (supružanska porodica), ona izrasta u uslovima velike industrijalizacije (industrijska porodica), porodica počiva na osjećajnim vezama i faktičkoj ravnopravnosti supruga (egalitarna porodica).
Sa pravnog stanovišta, savremna porodica počiva na: pravnoj jednakosti supružnika (mada u nekim kapitalističkim zemljama pravo zaostaje za faktičim stanjem), na pravnoj zaštiti porodice kao cjeline i posebnoj zaštiti nekih njenih članova: žene i djece.
Sa socijalno-političkog stanovišta, savremena porodica predstavlja tip državno visoko zaštićene porodice: socijalno, zdravstveno osiguranje, socijalna zaštita u raznim vidovima i dr. Savremena porodica je uglavnom usvojila savremeni naučni pogled na svijet, otvorena je prema društvu, njeni članovi su veoma aktivni u društvenom životu i nastoje da usklade lične interese sa zajedničkim. Osnovni vid savremene porodice je radničko - službenička porodica, mada ni ona ne predstavlja potpuno ujednačen tip porodice, jer razlike u njoj zavise od stepena privrednog razvoja regiona u kojem porodica živi, veličine grada i drugih faktora kao što su stepen kvalifikacije članova zaposlenih, visina prihoda porodice, nivo kulture i obrazovanja, kao i to da li su oba bračna para zaposleni. Savremena porodica nastajala je postepeno u procesu nastanka kapitalističkog društva i industrijske revolucije i formirala se pod uticajem industrijalizacije, urbanizacije i općeg tehničkog progresa. Njen nastanak vezan je za formiranje radničke klase i sloja tehničke i humanističke inteligencije. Zato je neki autori i označavaju kao radničko - službeničku porodicu. Pored svega navedenog ona je i rezultat velike urbanizacije i nestajanja seoskih naselja (industrijska porodica).

2. Funkcije savremene porodice

U globalne funkcije porodice brojni autori ubrajaju:
1. Ekonomsku funkciju – podrška, hrana, odjeća, sklonište;
2. Emocionalnu funkciju – podrška, intimnost, drugarstvo, pripadnost;
3. Funkciju socijalizacije djece - podizanje djece, roditeljstvo;

4. Funkciju kontrole seksualnosti - definisanje i kontrola kada i s kim (npr. brak);
5. Funkciju kontrole reprodukcije/razmnožavanja - definiše vrste odnosa u kojima se djeca trebaju/mogu roditi;
6. Funkciju dodjeljivanja statusa - rase, religije, srodstva, itd.
Proučavajući klasifikacije porodičnih funkcija može se uočiti kako se neke funkcije pojavljuju kao elementarne, bez kojih porodice ne bi bilo i koje ne bi mogla preuzeti , ili obavljati) niti jedna isntitucija ili zajednica na način kako to obavlja porodica. Sve klasifikacije u osnovi imaju zajedničke sadržioce i zajedničku osnovu vidljivu u reproduktivnoj, socijalizirajućoj, emotivnoj i ekonomskoj funkciji porodice. Tako Jovan Vukoje (Vukoje, 2012) u osnovne funkcije savremene porodice ubraja: reproduktivnu funkciju, ekonomsku funkciju, funkciju zadovoljavanja polnog nagona i emotivna funkcija, vaspitno-obrazovna funkcija, funkcija pružanja zaštite, funkcija zabave i razonode.
Novi život nastaje u porodici, a održava se stvaranjem ili usvajanjem potomstva. Bez toga bi nestao kontinuitet života ljudske zajednice i upravo je to primarni razlog u kojem *reproduktivna funkcija* nalazi svoje uporište. Svjedoci smo da se savremena porodica odlikuje slabim natalitetom i smanjenim mortalitetom, te sve manjim brojem članova.
U *ekonomskom smislu*, savremena porodica je došla do velikog preobražaja, jer nema sredstava za proizvodnju. Ona je sada, za razliku od patrijahalne porodice, zajednica potrošača, a njen ideal su znanje i stručno obrazovanje. Kako bi kvalitetno ispunjavala ostale funkcije, savremena porodica mora svojim radom osigurati egzistencijalne potrebe svih svojih članova.
Biološka funkcija porodice se ogleda u *zadovoljavanju polnog nagona* individue, a seksualna se potpuno odvaja od reproduktivne. Ovdje se zadovoljavaju najintimnije želje supružnika. U savremenoj porodici bračni partneri imaju punu individualnost. Brak se zaključuje iz ljubavi, a njenim prestankom dolazi do raspada porodice.
Uloga *vaspitno-obrazovne funkcije* porodice je velika, jer je porodica primarna u odgajanju samog djeteta. Djeca u velikoj mjeri od roditelja formiraju pogled na svijet, način života i usvajaju sistem vrijednosti.
Za funkciju pružanja zaštite možemo reći da ova funkcija u savremenom društvu polako iščezava, mada ne u potpunosti. Ona se ogleda kroz: biološku zaštitu (podizanje, njegovanje i čuvanje djeteta), moralnu zaštitu koja se izražava kroz podršku i porodičnu solidarnost, zatim pravnu zaštitu (zastupanje), ekonomsku zaštitu koja se ogleda kroz formu izdržavanja i nasljeđivanja. Međutim, sve više u ovoj oblasti parvo dobija država. Savremeno društvo obezbjeđuje visok stepen zaštićenosti svakog pojedinca, pa tako i same porodice.
U savremenoj porodici sve više pravo uzbuđenje donosi *život i zabava* izvan porodice kao što su: upražnjavanje sportskih aktivnosti, izleti, odmori, ali i televizija, računarske igrice, društvene mreže i razni virtualni svjetovi.

3. Sistem vrijednosti savremene porodice

Svaka kultura posjeduje norme prihvatljivog ponašanja i sistem vrijednosti koji se dopunjavaju tradicijom i progresom što donosi inovacije na planu duhovnih i materijalnih vrijednosti.
S obzirom da sama tradicija, pored pozitivnih, sadrži i veliki broj negativnih dimenzija, novije generacije ne žele da je prihvate i vrednuju, te se stvara odbojnost prema istim.
Kako se postepeno odbacuju društveni okviri, koji za posljedicu imaju sve veću izraženost procesa individualizacije, tako dolazi do potiskivanja bračnih odnosa, gdje se brak počinje tretirati kao nestabilna zajednica, u brak se ulazi dosta kasno, djeca se rađaju u kasnijoj životnoj dobi ili se partneri u legalnim bračnim zajednicama odriču roditeljstva, javljaju se istopolne kohabitacije, slabi solidarnost s precima i sl. Slabljenje nuklearnog oblika porodice i sve učestalija pojava različitih alternativnih partnerskih i porodičnih oblika postaju globalni trend.

Trenutni oblik savremene porodice počinje da se mijenja, te je izražena težnja ka tome da postepeno prestane da bude jedini obavezni i dominirajući oblik zajedničkog života pojedinaca u razvijenim (i manje razvijenim) društvima u savremenom svijetu. Dolazi do javljanja različitih partnerskih i porodičnih oblika, a što se tiče intimnosti, seksualnosti i emocionalnih veza, sve više ljudi preferira neformalne veze u kojima se rađa sve veći broj djece, stope ponovnog stupanja u brak rastu. Možemo reći da se današnji sistem vrijednosti u odnosu na prošlost uveliko razlikuje, jer se promijenio sam način njegovog zadovoljenja i ispoljavanja.
Osnovni moralni principi se uče najprije u porodici, pri čemu je važno kako se roditelji ponašaju i kakav primjer daju svojoj djeci.
Savremeno društvo karakteriše erozija morala, teško je podvuči granicu između privatnog (intimnosti) i javnog. Pojavom različitih društvenih mreža dolazi do gubljenja identiteta labilnih osoba čija se smislenost i bivstvo gubi u nizu beznačajnih trenutaka života koja im stvara jedinu sliku svijeta. Dolazi do sve veće pojave narcizma i sve što je nekada bilo abnormalno poprima novu dimenziju društveno prihvatljivog. Zbog brzog tempa života i nesposobnosti organizacije djecu sve više odgajaju mediji i internet što utiče na formiranje novog sistema vrijednosti.
Kada se pojedinac nađe u vrtlogu poremećenih vrijednosti, dešava se povratak ka tradicionalnim opšte prihvaćenim dimenzijama koji ponovo vraćaju vlastiti identitet i shvataju značaj lične sreće. Obje ove krajnosti moraju se pomiriti dijalektičkoj sintezi interesa samog pojedinca što u konačnom dovodi do interesa porodice i samog društva.
Porodica kao sistem predstavlja cjelinu koja se stalno regeneriše i koja mora da bude u interakciji sa mijenjajućim obrascima ponašanja. Značajnu ulogu imaju porodična pravila i vrednosti koje se njeguju u porodici što samom sistemu u interakciji sa vanjskim svijetom daje određenu strukturu u uspostavljanju kvalitetnih međusobnih odnosa.
Možemo reći da su granice osnova svakog sistema i one ne smiju biti ni previse zatvorene, jer onemogućavaju sposobnost prihvatanja pozitivnih promjena koje dolaze iz vanjske sredine, a ni previše popustljive radi prihvatanja negativnih pojava koje utiču na ugrožavanje funkcionalnosti porodičnog sistema.

4. Kriza porodice

Porodica je danas suočena sa mnogim teškoćama, a sve sa ciljem da se održi i ispuni svoje zadate funkcije. Brak kao institucija zajedničkog života muškarca i žene s vremenom je izgubio dosta na svojoj zbiljnoj važnosti. Kako smo već naveli, u klasičnoj porodici je muškarac taj koji je bio glava kuče i privređivao, a žena se brinula za domaćinstvo i djecu. Zato možemo reći da ova veza nije bila samo uslovljena njihovim emotivnim odnosima, nego je ona na neki način bila nužna prije svega zbog ekonomsko- egzistencijalnih razloga. Tako ova veza nije bila samo nužna zbog njihove eventualne ljubavi i zaljubljenosti, nego prvenstveno zbog ekonomsko-egzistencijalnih razloga. Teško da je žena mogla preživljavati
sama bez muža koji je bio hranitelj porodice , ali ni muž ne bi mogao živjeti samostalno, jer pored zahtjevnog i teškog rada nije bio u stanju brinuti se o domaćinstvu.
Tačno je da je nepobitna činjenica da u postmodernom društvu dolazi do redefiniranja, uloga muškaraca i žena u pogledu obrazovanja, zaposlenja, ekonomske samostalnosti, karijere i porodice, što je uslovilo i drugačije gledanje na brak, odnosno drugačiju predstavu o braku i prihvatanje drugačijih vrijednosti, za razliku od onih koje su imale prethodne generacije. Naime došlo je do promjena u stavovima ljudi u vezi sa brakom, seksualnim ponašanjem (Milivojević, 2014), kao što je činjenično da je kod mladih izražena tendencija za samostalnošću, samodefinisanjem kroz različite aspekte partnerskih, porodičnih i bračnih oblika, uz sve veću orijentiranost prema eksperimentiranju sa različitim životnim praksama u vezi sa zajedničkim životom u odnosu na prethodne generacije. (Milivojević, 2014).

Danas žene mogu jednako uspješno zarađivati kao i muškarci, a održavanje domaćinstva nije više toliko zahtjevan posao kao u prošlosti. Žena je vremenom (ali ne u svim kapitalistickim zemljama) stekla pravo da za jednak rad dobije jednaku naknadu. Postepeno, njena ekonomska emancipacija u većini kapitalističkih zemalja postaje stvarnost.
Tako su sve češći sukobi imeđu roditelja i djece oko shvatanja prava na individualnost i slobodu, te oko obaveza koje roditelji nameću djeci. U savremenim porodicama traje stalna borba moći između članova, između polova, traje pravi porodični rat oko pitanja individualnih prava i sloboda pojedinih članova, posebno djece (Kuccinka, 2001).
Što se tiče pitanja induvidualnosti koji postaje ključni fenomen same krize porodice, možemo reći da je Bosna i Hercegovina, za razliku od zemalja zapadne Evrope, u tom segmentu malo drugačija, a što je u stvari samo posljedica siromaštva i loših socijalnih uslova. Veliki broj mladih parova upravo iz nužde, zbog siromaštva bira da ostane u zajednici sa roditeljima, čak i oni parovi koji su već odabrali da stvaraju vlastiti porodično-društvani ambijent.
Osnovno pitanje današnjice je kako razviti skladne porodične odnose i porodičnu toleranciju, da svi članovi porodice pronađu zadovoljstvo i sreću u istoj?! Čini se kako je to u današnje vrijeme, vreme prebrzog tempa života i promjene sistema vrijednosti, sve teže to ostvariti. Nezadovoljni stanjem u porodici mladi sve češće pronalaze utočište u alternativnim oblicima zajednica (sekte, idoli) koji se predstavljaju kao porodica, a ustvari su njena negacija.
Postoje i one porodice koje naizgled izgledaju kao skladne i tolerantne, sve dok im se ne približite i uočite njihove probleme i teškoće. To je sinonim otuđenja koji je veoma popularan u savremenoj porodici. Članove takve porodice obično imteresuje lična afirmacija, sticanje bogastva i predano ispunjavanje poslovnih obaveza. Oni nemaju niti vremena niti strpljenja da sudjeluju u svakodnevnom porodičnom druženju, kao i da budu detaljno upoznati o porodičnim obavezama i potrebama.
Kriza porodice oslikava se i u pojavi tzv. „*bijele kuge*“, koja predstavlja pad nataliteta i strah od nedovoljne reprodukcije i potrebne obnove stanovništva. Transformacijski procesi u svijetu su dio i bosanskohercegovačke stvarnosti, ali transformirajući procesi (Pašalić-Kreso, 2004) u Bosni i Hercegovini, a dobijaju dodatnu težinu i složenost, koja se tiče specifično bosanskohercegovačkih prostora, ali i nekih prostora bliskih Bosni i Hercegovini. Naime, još uvijek se osjete posljedice ratnih i postratnih izbjegličkih procesa, izražen je broj jednoroditeljskih porodica, i to porodica bez oca, stopa nezaposlenosti itd. Broj stanovnika u našoj zemlji , a i u zemljama regiona je sve manji. Bijela kuga je aktuelna unazad nekoliko godina, gdje je primjetno da u BiH nestaju gotovo cijeli gradovi.

Tabela 1. Demografska kretanja u BiH 1991. -2022.

	Broj stanovn. 1991.	Broj stanovn. 2013.	Nerezid. 2013.	Prir.prir. 2014-2022.	Migrac. saldo 2014-2022.	Depopulac. 1991-2022.	Broj Stanovn. 2022.
BiH	4.377.033	3.531.159	-196.000	-105.124	-283.734	-1.430.732	2.946.301
Republika Srpska	1.558.387	1.228.423	- 58.081	-56.914	- 94.029[1]	-535.428	1.022.959
FBiH	2.731.019	2.219.220	-133.019	-45.526	-183.910[2]	-877.587	1.853.436
Distrikt Brčko	87.627	83.516	- 4.900	-2.684	- 5.795[3]	-17.789	69.838

Izvor: Pašalić, S. (2022): Izračunato jednačinom ravnoteže, na osnovu podataka popisa stanovništva i demografskih biltena vitalne statistike 2014-2022.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH u 2014-2022. godini registrovano je 258.189 rođene djece, a umrlo je 354.924 osoba. Prirodni priraštaj za 2014-2022.. godinu je iznosio ---
-5‰. Sve ove informacije ukazuju na negativan prirodni priraštaj koji iz godine u godinu sve veći i veći.

Kriza porodice oslikava se i u pojavi tzv. „*bijele kuge*“, koja predstavlja pad nataliteta i strah od nedovoljne reprodukcije i potrebne obnove stanovništva. Transformacijski procesi u svijetu su dio i bosanskohercegovačke stvarnosti, ali transformirajući procesi (Pašalić-Kreso, 2004) u Bosni i Hercegovini, a dobijaju dodatnu težinu i složenost, koja se tiče specifično bosanskohercegovačkih prostora, ali i nekih prostora bliskih Bosni i Hercegovini. Naime, još uvijek se osjete posljedice ratnih i postratnih izbjegličkih procesa, izražen je broj jednoroditeljskih porodica, i to porodica bez oca, stopa nezaposlenosti itd. Broj stanovnika u našoj zemlji, a i u zemljama regiona je sve manji. "Bijela kuga" je aktuelna unazad nekoliko godina, gdje je primjetno da u BiH nestaju gotovo cijeli gradovi. Prema podacima Agencije za statistiku BiH u 2022. godini registrovano je 26.687 rođene djece, a umrlo je 41.296. Prirodni priraštaj za 2022. godinu je iznosio -.14.609.

Svjedoci smo da je u savremenom dobu jako povećana stopa razvoda braka. Pri tome je važno spomenuti i postojanje određene regionalne uslovljenosti u kontekstu ovoga problema. U BiH je trend razvoda braka u toku rata skoro prepolovljen, da bi se nakon završetka rata u odnosu na 1991. godinu uvećao za oko 2,5 puta. U SAD-u svaki drugi sklopljen brak može da očekuje razvod. Naime, statistike jasno pokazuju da su ljudi u južnim regijama manje skloni razvodu nego oni u sjevernim. U tom smislu se govori o *tradicionalnom jugu* i *liberalnom sjeveru*. Na primjer, u Evropi se najmanje rastava događa u Grčkoj, a najviše u skandinavskim zemljama. U Bosni i Hercegovini se ponavlja sličan obrazac.(Žiga, 2013) Ipak, važno je spomenuti da se u Bosni i Hercegovini generalno bilježi znatno manji broj razvoda brakova nego što je to slučaj u susjednim zemljama i ostatku Evrope. Stopa razvoda ovdje obično ne prelazi 10%. Postoje različiti faktori koji dovode do razvoda braka koji se odnose na šire društvene promjene. Danas je mnogo veća tolerancija po pitanju razvoda braka tako da parovi ne okljevaju da prekinu bračni odnos od kojeg nemaju nikakve koristi, bez da će biti izloženi osudi društva. S druge strane razvod braka jako utiče na život djece. Često je propračen emocionalnom prazninom, a u većini slučajeva izaziva finansijske poteškoće za jednu ili obje strane.

Parovi koji ozbiljno odluče da se razvedu obično traže savjet od drugih, prave poređenja, pokušavaju da zamisle kako će sve proteći, da li će djeca patiti i sl. Oni koji prevaziđu ovu fazu, ostaju ubjeđeni da čine ispravnu stvar i da je najbitnija odgovornost za razvoj vlastite ličnosti. Teško je predvidjeti djelovanje razvoda na djecu, jer na proces njihovog prilagođavanja novonastaloj situaciji ovisi o mnogim faktorima kao što su: obim sukoba roditelja prije samog razdvajanja, starost djece, postojanje braće i sestara, viđanje roditelja nakon razvoda itd. Istraživanja pokazuju da djeca često dožive velike emocionalne stresove nakon razdvajanja roditelja. Posljednjih nekoliko decenija se u cijelom svetu širi talas razvoda brakova. Riječ je o smjeni patrijarhalne porodice (i braka koji na njoj počiva) novim oblikom porodične organizacije poznate u sociološkoj literaturi pod nazivom „savremena (supružanska, egalitarna) porodica“(Mladenović, 1964). Sigurno je da je proces razvoda braka jedan od najstresnijih događaja u životu, nakon smrti člana porodice.

Spomenućemo i *ovisnost o internetu,* kao jednom od razloga razvoda braka*,* pri čemu prednjači ovisnost o popularnim društvenim mrežama „Facebook“ i “Instagram”. Najnovije statistike sa Zapada pokazuju da se čak svaki peti razvod braka događa zbog ovih društvenih mreža. S druge strane, u našim krajevima ljudi se također često razvode zbog nemogućnosti adekvatne raspodjele kućanskih poslova, jer u današnje vrijeme žene sve češće privređuju izvan kuće te zbog toga očekuju da i njihovi muževi uzmu udjela u kućanskim poslovima.

Raste procenat novih ženidbi i udaja, a obično u novi brak stupaju mlađi ljudi koji nemaju djece koja bi živjela u novoj porodičnoj zajednici. U slučaju da jedan od supružnika ima jedno ili više djece tada govorimo o novoj porodičnoj zajednici tzv. rekonstruirana porodica. Od porodice sa više djece stvaraju se nove mješovite porodice.

Karta 1. Stope prirodnog priraštaja opština/gradova BiH

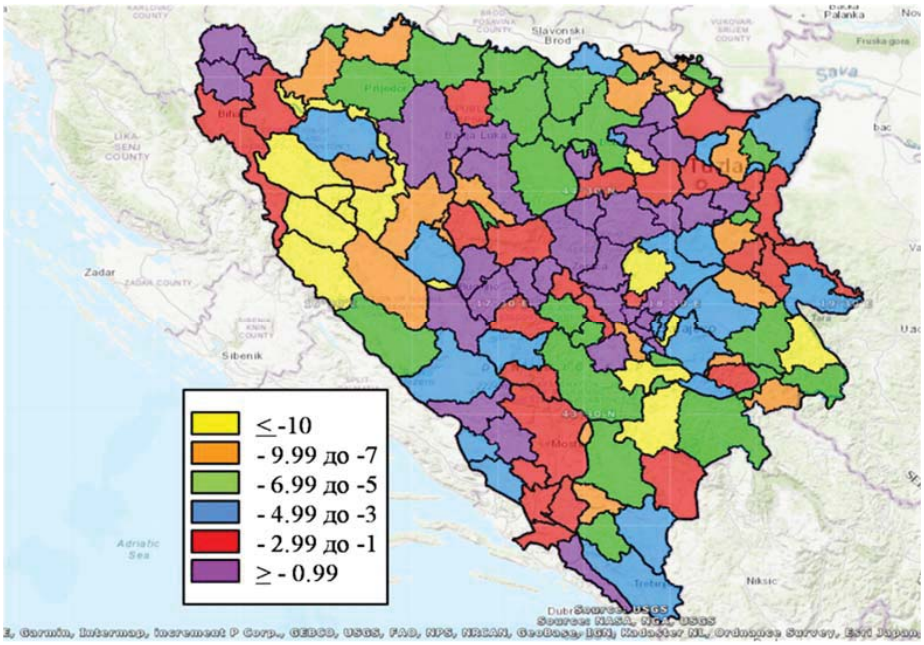

Izvor: Autorska izrada u GIS tehnologiji, na osnovu podataka "Demografske statistike" Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2022.

Sa porastom stope razvoda učestalo je i ponovno stupanje u bračnu zajednicu, a sve više ovakvih partnera već su bili razvedeni. Došlo je do naglog povećanja broja brakova od ranih 60- tih godina, a danas 28 na svakih 100 brakova je novi brak makar za jednog partnera.

Porodica sa očuhom i mačehom se definiše kada je bar jedan odrasli očuh ili mačeha. Mnogi dobijaju ovaj status u odnosu na djecu koju povremeno viđaju, jer s njima ne žive. U vezi sa navedenim je i dodatni elemenat usvajanje.

Usvajanje je metod kojim nebiološki roditelji zamjenjuju djetetu njegove biološke roditelje, a bez obzira što ne postoje genetička povezanost oni ih pravno priznaju kao svoju djecu, te tako zasnivaju srodnički odnos. Roditelji- usvojitelji imaju prava i obaveze prema svojoj djeci, dok drugi nebiološki roditelji održavaju odnos sa pastorkom samo onoliko koliko traje brak.

U ovakvim porodicama se obično javljaju poteškoće i problemi, jer često postoji biološki roditelj čiji je uticaj na djecu veoma jak. Dodatni problem predstavlja i to što se mješaju djeca iz različitih sredina, sa različitim stavovima, uvjerenjima, drugačijim sistemom vrijednosti, navikama i ponašanjem. Problem dalje nastaje ako u novim brakoviam dođe do rađanja djece. Tako možemo zaključiti da bez obzira što razvod označava raspad braka, to ne znači da dolazi do potpunog nestajanja porodice.

Jedan od problema, svakim danom sve prisutniji, sa kojim se susreće savremena porodica, jeste problem nasilja. „Nasilje u porodici možemo definisati kao fizičko zlostavljanje, jednog ili više članova porodice od strane njenog člana“.(Gidens, 2002:201) Prema istraživanju obično su žrtve djeca mlađa od 6 godina. Na drugom mjestu po učestalosti dolazi nasilje muževa nad ženama.

Porodice su ugrožene nasiljem kako unutar samih porodica, tako i nasiljem u neposrednom okruženju. Nasilje unutar porodica karakteristično je za sva savremena društva bez obzira na njihovu ekonomsku i cjelokupnu razvijenost.

Tabela 2. Brakovi i razvodi u BiH po decenijama

Brakovi i razvodi	1950-1959.	1960-1969.	1970-1979.	1980-1989.	1990-1999.	2000-2009.	2010-2021.
Prosječna populacija	2.964.127	3.531.465	3.946.171	4.217.168	3.806.977	3.507.000	3.239.000
Brakovi	30.694	31.534	34.793	35.414	24.564	21.183	18.919
Stopa brakova	10,4	8,9	8,8	8,4	6,5	6,0	5,5
Razvodi	2.322	3.112	3.411	2.631	1.709	1.763	2.594
Stopa razvoda	0,8	0,9	0,9	0,6	0,4	0,5	0,7
Razvod na 1000 b	75,7	98,7	98,0	74,3	69,6	83,2	137,1

Izvor: Demografija BiH, Agencija za statistiku BiH, 2022.godine

Kada se interesujemo za raširenost pojma nasilja dolazimo do saznanja da je riječ o više različitih faktora koji ga uzrokuju. Porodične veze su emotivnog karaktera, gdje je izmješana ljubav i mržnja, pa čak i kad dođe do sitnog nesporazuma unutar porodice to može prerasti u neprijateljstvo između roditelja i djece, ali i između bračnih parova. Visok stepen nasilja u porodici ima svoje korjene u frustracijama, strahu, neizvjesnosti i teškoćama koje pojedini članovi doživljvaju u društvu i to prenose na porodicu.

Istraživanja i izvještaji medjunarodnih organizacija za brigu o porodici i djeci i nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava, ukazuju na visok stepen nasilja unutar savremanih porodica u svim sredinama, posebno u nerazvijenim zemljama i zemljama u tarnziciji, kao i u društvima u kojima dominira tradicionalni sistem vrednosti. Mnoge studije koje analiziraju stanje odnosa unutar savremene porodice, alarmantno upozoravaju da je riječ o "*paklu*" koji se preživljava unutar porodice. (Castells, 2003).

Žene nekada trpe nasilje iz različitih razloga kao što je straha od osvete muža, nekada zbog djece, a nekada zbog stida i neprijatnosti koju nameću rodbina i društvena sredina. Među podacima o nasilju nad ženama na prostoru balkanskih zemalja, posebno se ističe činjenica da žene trpe nasilje u višegodišnjem trajanju (čak 70% ispitanih) i u svakodnevnom ponavljanju (skoro 45% ispitanih). Ono što se u razvijenom i demokratskom društvu smatra kao kršenje osnovnih ljudskih prava, u nerazvijenim i tradicionalnim društvima se toleriše kao stvar porodičnih odnosa i vaspitanja, a riječ je o blagonaklonom odnosu pravnih institucija prema "*domaćem nasilju* ". Posebnu težinu ovim podacima daje činjenica da je takav visok stepen nasilja nad ženom u porodici prisutan u urbanim i ruralnim sredinama, u tradicionalnim i "savremenim" sredinama i sistemu vrednosti.(Golubović,1982).

U savremenim uslovima sve češće susrećemo i oblike nasilje djece nad roditeljima. Riječ je, uglavnom, o odrasloj djeci.

Uzroci su različiti: osećaj tjeskobe u porodici, sukob oko odrastanja, porodičnih obaveza, odgovor na različite zabrane, materijalna situacija, kriminal, alkoholizam, narkomanija, imitiranje isl.

Raspon nasilja koje čine djeca nad roditeljima je veoma širok. Od zanemarivanja i zapostavljanja starih i nemoćnih roditelja, preko iskorištavanja njihove blagonaklonosti, finansijskih sredstava i materijalnog bogastva do monstruoznog ubistva.

Kao najčešći nasilnik označava se muž, odnosno otac u porodici. U mnogim tradicionalnim porodicama nasilje muža nad ženom smatra se "normalnim" načinom komunikacije među partnerima.

Muž zlostavlja ženu na različite načine: fizičkim nasiljem (batine), seksualnim nasiljem, ucjenjivanjem, prijetnjama, te raznim oblicima verbalnog nasilja, ograničavanjem i zabranama kretanja, uskraćivanjem materijalnih i finansijskih sredstava. Muževi nasilnici su različitog obrazovnog profila, materijalnog stanja i socijalnog statusa, kulturnog, rasnog i etničkog porijekla, različite starosne dobi.
Vanbračna zajednica je savremenom društvu alternativa braka u njegovom tradicionalnom značenju. „Vanbračna zajednica je zajednica žene i muškarca koja je zasnovana na faktičkim, a ne pravnim putem, tj. njihovim običnim saživljavanjem".(Mladenović, 1977).
Kao jedan od uzroka nastanka jednoroditeljskih porodica je i vanbračno rađanje, koje govori o širenju kohabitacije i deinstitucionalizaciji porodice. Na ovu pojavu se gleda negativno, mada ne u tolikoj mjeri koliko je to bilo ranijih godina, kada su se ta deca nazivala raznim pogrdnim imenima. Danas je primjetno povećan je procenta vanbračnih rađanja koje je izraženo u svim zemljama Evrope, pa tako i u BiH.
Najveći dio vanbračnih rađanja registrovan je kod ženskog stanovništva bez školske spreme. Povećanjem obrazovanja smanjuje se i zastupljenost vanbračnih rađanja, koja je najniža upravo kod najobrazovanijih žena.
Sve do početka 2000-ih godina, više od polovine broja djece rođene van braka su rodile žene bez osnovnog obrazovanja ili samo sa završenom osnovnom školom.
Međutim, danas se sve više visokoobrazovanih žena odlučuje za vanbračno rađanje. Danas žene više vremena provode same i ulažu mnogo u svoju karijeru, što ima za posljedicu da se određeni broj visokoobrazovanih žena odlučuje na vanbračnu rađanje, a neke odlučuju da se nikada ne udaju. Dešava se da žene rađaju sve manje djece i da kada i odluče da se ostvare kao majke, to sve češće čine same ili u vanbračnim zajednicama, jer je sve više prisutna „trka" za karijerom.
Istospolne ili homoseksualne zajednice su zajednice pripadnika istog spola, zasnovane na spolnim i osjećajnim odnosima.
Homoseksualne sklonosti se smatraju nastranošću, vrstom bolesti, zbog čega se takve osobe nalaze na margini društva i izbacuju iz nekih vidova društvenog života. Tokom perioda njihovog nastanka takve zajednice su egzistirale kao ilegalne, a osobe koje su imale te sklonosti čuvale su tu osobinu u strogoj tajnosti. `80-tih godina bio je popularan naziv *queer* (eng. čudan, nastran), što je označavalo pogrdan naziv za homoseksualne osobe koji danas ima sasvim drugačije značenje.
Danas se u vezi sa homoseksualnošću događaju značajne promjene. LGBT je skraćenica koja se odnosi na kolektivnost lezbijki, gay, biseksualnih i transrodnih/transseksualnih osoba. U modernoj upotrebi odnosi se na različitost seksualnosti i kulture na osnovu rodnog identiteta. Na zapadu su sve prihvačenijie i dopušteno im je u nekim zemljama sklapanje brakova.
Dosta je onih koji su napravili iskorak, pa pričaju otvoreno i javno o svojoj seksualnoj orijentaciji.
Osporavanje prava na roditeljstvo osobama homoseksualne ili biseksualne orijentacije neprihvatljivo je iz više aspekata gledanja. Prije svega etike, ali i prema odredbama konvencije o ljudskim pravima. Istraživanja su pokazala da se u svakom odraslom pojedincu nalaze očinske i majčinske crte, te će dijete moći naći oboje čak i ako su roditelji istog spola.
U nekim državama svijeta (Austrija, Belgija, Danska, UK itd.) LGB osobe mogu postati roditelji putem posvojenja, potpomognute oplodnje ili surogat majčinstvom. U susjednj državi Hrvatskoj osobe homoseksualne orijentacije dijete mogu imati samo ako su ga dobili iz prijašnje heteroseksualne veze ili braka. Djecu mogu usvajati samo ako su samci, što znači da su dodatno diskriminirani u već teškom postupku usvajanja djeteta. Negativni stavovi o LGB porodicama su široko rašireni, za razliku od heteroseksualnih porodica i njihove djece, porodice s homoseksualnim roditeljima često su izloženi predrasudama i diskriminaciji.

5. Budućnost porodice

Nakon dramatičnih promjena koje su se dogodila na relaciji društvo-porodica, nameće nam se pitanje o budućnosti same porodice i onoga što će ona predstavljati za svaku individuu.
Tradicionalna porodica je osim seksualne, reproduktivne imala i ekonomsko-proizvodnu, odgojno-obrazovnu, društvenu, kulturnu i mnoge druge funkcije. Kako je postepeno razvoj društva sa svojim institucijama preuzimao funkcije porodice, postavlja se pitanje da li se i trenutne funkcije koje porodica obavlja vremenom mogu ukinuti? Odgovor na takvo pitanje teško je dati, a on može da vodi i pesimističkim zaključcima.
Iako je 20. stoljeće zabilježilo određene pokrete i teorijska koncepte o izumiranju porodice, danas se, uprkos pesimističkim strahovima može utvrditi da porodica ipak ne može i neće izumrijeti. Sasvim je vjerovatno da će se ona mijenjati, oblikovati, prilagođavati novim situacijama, društveno-historijskim i ekonomskim okolnostima. Iako je teško predvidjeti njenu putanju, sasvim je sigurno da će ona trajati. „Bez porodice nema čovjeka, a bez čovjeka nema porodice. Ili, čovjek stvara porodicu,a porodica stvara čovjeka čovjekom“(Kreso, 2004:27) Ovakve tvrdnje prihvatamo zato što je činjenica da je porodica osnovna potreba svake individue, zajednica koja je potrebna ne samo potomcima nego i odraslim bićima.
Sljedeće pitanje je to da ako ona opstane kakva će biti u budućnosti? S obzirom da smo svjedoci brojnih transformacija unutar porodice i to da je ona izgubila mnoge funkcije i sistem vrijednosti, najvjerovatnije je da nijedan od sadašnjih oblika porodice neće prestati da postoji, ali se neće dugo zadržati u dominantnom obliku. “Transformaciju porodice, zapravo transformaciju porodičnih procesa i transformaciju sadržaja porodičnih funkcija ne treba pogrešno-redukcionistički interpretirati kao nestajanje, propadanje porodice. Naprotiv, to je samo znak trajnosti i univerzalnosti porodice kao značajne društvene institucije i grupe.”(Alibegović,Čaušević, Ljuma, 2017).
Sasvim je vjerovatno da će i u budućnosti biti zastupljene porodice kao što su porodice sa jednim roditeljem, mješovite, adoptivne i homoseksualne porodice, ali kako bude rastao broj djece u takvim porodicama tako će sve više biti potreba za istraživanjima kako da se takve porodice učine pogodnim i povoljnim za život i odrastanje djece. Društvene zajednice bivaju i nestaju, ali porodica i dalje traje, iako mijenja svoju formu, ali ne suštinu svog postojanja.

ZAKLJUČAK

Proces transformacije u savremenoj porodici je činjenica koja je vidljiva u svakoj sferi društva, a koja se odražava na osnovne funkcije porodice. Kroz historiju, različiti autori su pokušali na različit način da naprave klasifikaciju osnovnih funkcija porodice.
Biološko-seksualna i reproduktivna funkcija porodice u savremenom društvu jeste doživjela strukturalne promjene i izazove, ali porodica se i dalje javlja kao mjesto gdje se realizuju spolni nagoni i potreba za reprodukcijom. U samoj strukturi ove porodice ekonomska funkcija i funkcija pružanja zaštite poprima sasvim novu dimenziju, jer postaje potrošačka, a ne proizvodna zajednica.
Nakon svega prethodno navedenog možemo zaključiti da je tradicionalna porodica sve više ugrožena, što u prilog govori činjenica njene ubrzane transformacije. U tom procesu transformacije mnogo je uticala redukcija funkcija porodice od strane društva. Tako danas sve češće društvo preuzima funkcije koje su u prošlosti bile porodične.
Danas se sve češće nameću i prihvataju brojne alternativa porodici u sklopu kojih će njeni članovi ostvariti zajednički život. Jednako tome negativni oblici kao što je porodično nasilje postaju sve izraženiji u društvu, ka i drugi negativni oblici poput socijalnog siromaštva, ali i sve raširenije pedofilije, te uticaja korištenja alkohola, droge i drugih opojnih sredstava. Ubrzan

tempo života dovodi do raskoraka između klasične porodice i društva, drugačijeg odnosa između roditelja i djece i nemogućnošću brzog adaptiranja promjenama.
S obzirom da je porodica nekada predstavljala veliki oslonac društva i porodičnih odnosa, ona bi trebala imati podršku cijelog društva, prije svega stvaranjem povoljnije društvene klime.
Što se tiče budućnosti porodice u savremenom društvu, bez obzira na njenu krizu koju je prouzrokovala ubrzana transformacija, ona će opstati, a najvjerovatnije da će se i povećati broj njenih članova koji će sklapati brak jednom i zauvijek.
Porodica je ostala temeljna institucija društva, a njena uloga je nezamjenjiva u zaključivanju braka, reprodukciji, odgoju i socijalizaciji djece, ka i usvajanju sistema vrijednosti.
U većini slučajeva bez obzira na sve prisutnu eroziju morala u svim sferama društva, porodica i dalje predstavlja izvor morala, etike i uzornog ponašanja. Porodica će vremenom mjenjati svoju formu, ali će i dalje ostati temeljno bivstvovanje pojedinca i ostalih članova porodice.

LITERATURA

1.Castells, Manuel (2003). *Kraj tisućljeća*, Golden marketing, Zagreb
2.Golubović Z. (1981). *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb, Napred.
3.Kuccinka, M.Sh.(2001). *Kids, Parents are Power Strggles:Winning for a lifetime,* Quill
4.Milivojević, Snežana (2014). *Promjene u savremenom porodičnom životu i tranformacija porodica i domaćinstava u Srbiji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta, XLIV (3), Priština
5.Pašalić-Kreso, Adila (2004). *Koordinate porodičnog odgoja: prilog sistemskom pristupu razumijevanja porodice i porodičnog odgoja*, Jež, Sarajevo
6.Pašalić, S. (2021). *Recentna demografska kretanja – koliko djece treba Republici Srpskoj?* Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet
7.Pašalić, S. (2023). *Republika Srpska – put do demografskog uspona,* Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet
8.Pašalić, S. (2023). *BiH na putu do demografskog sloma*, Zbornik radova, PMF, Sarajevo

Sajra Ramić[1]

Stručni rad
UDK 316.662-055.2:343.62

FEMICID U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt

Ova tema govori o femicidu, kao brutalnom nasilju nad osobama ženskog spola, koji se ne odvija samo sada, nego se konstantno ponavlja kroz historiju. Također ukazuje da rodno zasnovano nasilje nastaje zbog potrebe da se muškarac osjeća superiorno nad osobom ženskog spola, i od iste očekuje da mu bude pokorna. Definiše se pojam femicida sa više aspekata. Rad ukazuje na probleme sistema, i problem sredine koja nasilje nad ženama prihvata kao svakodnevnu pojavu, i ne obazire se na isto. Osvrće se na praksu, na sistem koji je zadužen da preduzima preventivne mjere da se ovaj fenomen iskorijeni, ali kako to ne čini. Ukazuje također na važnost primjene Istanbulske konvencije, koja predstavlja veliki korak ka sigurnijoj Evropi. Ubistvo ženske osobe se u rijetkim slučajevima u Bosni i Hercegovini događa slučajno, žene su već označene kao žrtve. Postavljaju se sve radnje koje se svrstavaju u okvir femicida, i šta bi sve to trebalo tačno da se podrazumijeva pod fenomenom femicida. On ne govori samo o ubistvu žene, nego i mnogim drugim stavkama koje ugrožavaju svaku osobu ženskog spola, od žena, do dojenčati. Ovaj problem ne tiče se samo u Bosne i Hercegovine, nego je globalan, samo što ga javnost stavlja pod manje vidljivim. On bi trebao da bude sve samo ne nevidljiv.

Ključne riječi: femicid, nasilje nad ženama, Bosna i Hercegovina, ubistvo, pravosuđe.

Abstract

This subject is talking about femicide, like brutal violence over female, which is not happening now, rather, it is constantly repeated throughout history. Also indicates that gender-based violence is caused by mens need to feel superior on woman, and expects her to be submissive to him. The term feminicide is defined from several aspects. This project points to the problems of the system and the problem of the environment that accepts violence against woman as an everyday occurrence and does not pay attention on it. Looks at the practice and the system in charge of taking preventive measures to eradicate this phenomenom but it does not do so. And also points to the Istanbul Convention which repreents a big step towards safer Europe. The killing of a female person in rare cases in Bosnia and Hercegovina happens by accident, woman are already marked as victims. All actiones classified as femicide are set, what should be understood by the term fimicide. He does not only talk about the murder of a woman, but also about many other items which endanger every person of the female sex, from woman to infants. This problem does not concer only Bosnia and Herzegovina, but the whole world, only that the public puts it under less visible. He shoud be anything but invisible.

Keywords: Femicide, violence against woman, Bosnia and Herzegovina, murder, judiciary.

[1] Student Pravnog fakulteta Evropskog univerziteta Brčko distrikt BiH

UVOD

Najekstremniji oblik nasilja, ne samo nad ženama, nego i djevojkama i djevojčicama jeste femicid. Dakle, u svojoj ranoj pojavi se definisao kao "ubistvo žena od strane muškaraca koje je motivisano mržnjom, prezirom, zadovoljstvom ili osjećajem vlasništva nad ženama" i "ubistva žena zbog njihovog spola." Prema izvorima prvi dokumentovani termin "femicid" zabilježen je u knjizi Džona Korija iz 1801.godine sa nazivom "The Satirical Review of London at the Commemcement of the Nineteenth Century" porijeklom iz Britanije, i tada se koristio da zapravo označi ubistvo žene.[2] 1976. Izraz je ponovo uveden zahvaljujući profesorici i aktivistici Diani Russel. Ona postavlja iz dva izvora pojam femicid, prvo je definiše kao ženomrzno ubijanje žena od strane muškaraca[3]. Međutim ovu je definiciju uredila 2001. godine i koristeći doslovan prevod pojam bi se definisao kao "ubijanje žena od strane muškaraca zato što su žensko". Njena upotreba termina femicid bila je političke i djelimično pravne prirode kada je svjedočila smrtonosnim zločinima pred Međunarodnim sudom za zločine protiv žena u Briselu "International Tribunal on Crime Against Women". Ona u svom govoru naglašava da ljudi moraju da budu svjesni da većina ubistava zapravo jeste femicid. Globlano je u 2022. godini ubijeno **OKO** 89.000 osoba ženskog spola. Dakle, rodno zasnovano nasilje nad ženama, nije samo privatni problem, to je globalni problem, i nije stran kao takav ni državi Bosni i Hercegovini. Ujedinjene Nacije su prepoznale femicid kao najekstremniji oblik nasilja nad ženama, dok se definicije razlikuju po naučnim disciplinama u kojim se spominje. Rad je zasnovan na brojnim istraživanjima, jer je fenomen femicida aktelna tema, koji je tek prije par godina se prepoznao kao problem u globalnom smislu. Ključna je stavka ta da je pitanje i problem visine sankcija koje se izriču počiniteljima od strane sudova, odnosno postojeći zakoni, primjena istih, sudske prake, i presude. Cilj je i proširiti znanje, ne samo termina femicida, nego i upoznati se sa činjenicom u kojim mjerama je to problem u državi Bosni i Hercegovini. Koje sankcije bi se mogle preduzeti da bi se iskorijenio ovaj problem. Žene su uprkos naporima velikih oranizacija, da suzbiju nejednakost spolova, još uvijek izložene raznoraznim predrasudama, i očekivanjima koja im nameće okruženje po rođenju. Na osnovu podataka može se vidjeti da je femicid samo rastao, što ukazuje na zakazivanje sistema, ne samo zakona, nego i načini primjenjivanja istog. Nejednakosti spolova, diskriminacija, i nasilje nad ženama se konstantno ponavlja, ali napredovanja različitih pokreta feministkinja problem izlazi na površinu, budi svijest u društvima, da ono što se dešava u "četiri zida" može da dovede do fatalnih ishoda, koji jasno eskaliraju. Femicid je složena oblast, ali je nastao prvenstveno zbog patrijahalnog odgoja, koja okarakteriše žene, a država kojom se bavi konkretno ovaj rad je svakako jedna takva sredina. Još jedna problematika kojom će se baviti ovaj rad jeste pokušati naći neka riješenja, solucije koje bi mogle pomoći da se ovom problemu stane na kraj, ili da se bar suzbije što je više moguće.

1.FEMICID

Veći dio problema jeste zapravo definisati femicid, kao što je spomenuto u uvodu njegovi termini se razlikuju od naučnih disciplina koje se bave ovim fenomenom. Diana E. Ruseel je upotrijebila ovaj izraz, zahvaljujući ideji koja je zamišljena dvije godine unazad. Russel je također naglasila da je važno da se politika ubijanja žena prepozna.

Kada se koristimo izrazom odnosno definicijom koja glasi "Ubijanje žena od strane muškaraca zato što su žensko" termin, prva poetncijalna definicija se koristi izrazom žensko, jer se ne radi samo o ubistvima žena, nego se radi o ženama, djevojkama pa i u najgorim slučajevima djevojčicama. Taj izraz je nastao zbog sadržaja knjiga, i istraživanja, u kojem je

[2] https://femicideincanada.ca/what-is-femicide/history/ (posjećena 10.03.2024.)
[3] "the misogynist killing of women by men." The Politics of Woman Killing, Jill Radford 1992.

još 1990.godine autorica shvatila da se u femicidu radi od same mržnje pa do seksizma. Sve ideje, i pokretanja feminističkih pokreta bile su motivacija od strane poznate feministkinje Marcele Lagarde, koja ne samo da je uspostavila borbu protiv ovih zločina, nego je pokrenula i samu mobilizaciju feminističkih pokreta širom gradova Latino Amerike. Nazive i definicije, dale su temelj da se ovaj zločin može da uvrsti, kao zločin umorstva, te je termin postavio temelje za dalju borbu protiv nasilja nad osobama ženskog spola. Neki autori su tvrdili da femicid kao termin treba da se uzima u svakom slučaju gdje se radi o ubojstvu žene, nevezano koja je osoba, i kojeg spola učinila to, međutim kada gledamo pravni aspekt ne bi mogli to uzeti u obzir, jer bi se onda dovelo u ptanje i kako i na koji način bi se onda uzelo ubojstvo muškaraca, i samim time danas je poznato da LGBT populacije "izlaze iz ormara" , i sve više se pojavljuju u javnosti što bi moglo dodatno zamrsiti ovu oblast. Sa pravnog aspekta tako možemo reći da se drži činjenice da se radi o ubijanju žena, isključivo od strane osoba muškog spola. Međutim kada gledamo socijalne aspekte, ili ako se osvrnemo na litararne radove Dianne E. Russel, onda tvrdi da je ključna motivacija femicida, bijes i mržnja, a nije strano da osobe ženskog spola, nekada i same pokazuju jasne naznake sklonosti mržnje prema osbamaistog spola. Ovaj rad se više zasniva na pravnom aspektu, i naglašava da za femicid kao posebna vrsta zločina, može i treba da bude definisan, svrstan u kazneni zakon i da se prepišu što veće sankcije za isti. Nije istina da femicid potiče i od potrebe za osjećajem superiornosti nad ženom, što i jeste jedan od većeg problema kada govorimo o Bosni i Hercegovini. Treba se shvatiti da je žena također ljudsko biće, čovjek, a ne svojina ili vlasništvo, to je važno istaći jer se stavovi i gledanja žene kao "svojine" prenose sa koljena na koljeno, i time se favorizuje nasilje nad ženama. Žena je čovjek, kao i muškarac, što joj po svim Ustavima daje prava, i slobode, kako fizički tako i duhovno. Dati samo definiciju da bi se fenomen uvrstio u zakon, nije dovoljan, potrebno je i sagledati muškarce koji su potencijalni počinioci, njihovi profili, načini ponašanja, postupanja. "Važno je femicid učiniti vidljivim i prepoznatljivim jer želimo pojačati svijest o tome da nasilje u porodici nosi smrtonosne posljedice, da seksualno nasilje može prouzročiti smrt, da patrijahalno- konzervativne prakse i tradicije nekada ugnjetavaju žene do smrti, te brojne smrti žena nisu slučajnost, već dio sistemske opresije, gdje muška ljutnja na žene i potreba za dominacijom rezultira smrću."[4] Žene su prisiljene na pokornost, a neke i odgojene da šute i ne otkrivaju stvari koje se dešavaju u zatvorenom prostoru, jer su tako naučene,kao i time da je to normalno ili dio nekog "svakodnevnog života". Nije strano da se kao uzrok nasilju postavljaju same žene, što nanosi žrtvi veće trauma i samim time gomila strah da se izrazi, te je sputava prijavi nasilje. Mi prije svega moramo razlikovati žrtve i počinioce femicida!

Konačna definicija, odosno ona koja koja bi se trebala prihvatiti i sa pravnog aspekta jeste definicija iz 2021. godine koju je dao Brannon, koja glasi da je femicid "ubijanje osoba ženskog spola od strane muškaraca koje je u bilo kojem stepenu, otvoreno ili indirektno, uzrokovano muškom nadmoći, ženomrzstvom, patrijahalnim normama, ili osjećajem muškog prava, superiornosti i vlasništva nad ženom". Bilo bi teško, skoro nemoguće da se procijeni broj smrtnih slučaja u kojem osoba ženskog spola strada od strane muške ruke. Za primjer femicida imamo slučajeve koji poznati vijekovima unazad, u kojem se govori u knjizi Tersile Gato Kanu. "U potrazi za historijskim događajima i narodnim predanjima, u arhivima i bibliotekama nailazila sam na mnoge zapise o vješticama, to je duga priča o nesrećnicama nezadovoljenih čula i neuzvraćenih osjećanja, koje su tokom vijekova često proganjane samo zbog toga što su bile žene."[5] Pored ovakvih slučaja nailazi se i na mnoge neamislive druge gdje se vidi koliko žena koje su mogle možda više da utiču i na nauku i mnoge druge sfere, bile lišene života. Bilo

[4] Dr. Majda Halilović, Atlantska inicijativa
[5] Vještice, ispovijesti i tajne, Tersila Gato Kanu (2001.newtown & Compton editori)

bi teško i reći koliko zapravo smrtnih slučaja žena se uklapa u definicije femicida, sigurno znatno veliki broj, ali postoje velike varijacije u tome koliko ima direktnih i vidljivih uticaja seksizma. U kategorijama ubistva žena ključna je uloga mizoginije. U Bosni i Hercegovini femcid postaje epidemija, o kojoj se ne govori puno, prema istraživanjima koja su sprovedena u ovom radu, imamo okvrino govore nasilja nad ženama koji se pokrenu, i teku tek mjesec do dva nakon što se desi tragičan slučaj, koji niko ranije nije ni pokušao učinti ono što je u njihovoj moći da isti bude spriječen. Femicid se ne uzima samo kao opše rečeno ubojstvo osobe ženskog spola, to podrazumijeva i fizičko nasilje, silovanja, sakaćenje genitalija i mnoge druge stavke koje će biti naredno spomenute u radu. Femicid možemo staviti u dva oblika, intimni femicid koji je izvršen od strane instimnog partnera, i neintimni femicid čiji počinilac može biti bilo koje lice, odnosno osoba muškog spola. Prema IUS info vezuje se i femicid sa samoubojstvom, ali se opet sa pravnog aspekta mogu stvoriti nedoumice, i bilo bi ga komplikovanije svrstati u krivično djelo. Russel je prema istraživanjima kojima se bavila, došla do informacija da većina žena koja je bila izložena seksualnim zlostavljanjem, bilo od stranca ili intimnog partnera, bila izložena prijetnjama smrću ukoliko se ne preda. Osvrnuću se na slučaj kada se 1974.godine dogodila tragedija u kojoj je Milica Kostić, djevojka od 18 godina imala namjeru da izbjegne silovanje, te je odlučila da se baci sa jedanaestog sprata zgrade. Ovaj zločin je počinilo pet mladih muškaraca, koji su je doveli u stan sa jasnom namjerom. Da li je djelo učinjeno iz straha da izgubi svoju čast, ili straha od samoga zločina, nije važno, važno je da su mladići prošli sa blagim kaznama, te se danas o njima ništa ne zna. Činjenica je da je femicid bio nevidljiv, ali se morao učiniti vidljivim.

2. ŠTA SE SVRSTAVA POD FEMICID

Femicid može da se manifestuje u više oblika, da bi moglo da poprimi pravo zakonsku odnosno pravnu formu, mora se poznavati koje tačno i konkretno vrste nasilja spadaju u formu femicida. Mnoge žene koje su bile žrtve ovog nasilja, opisivale su različita ponašanja koja su bila gora od upotrebe fizičke sile. Većina slučajeva u kojima dolazi do ubistava žena od strane muškaraca, jeste upravo femicid. Prema radu Roberta Brannona iz 2021. postoje tačna ponašanja odnosno delikti koji se svrstavaju pod femicidom. On je u njegovom radu naveo dvadeset oblika femicida, odnosno kategorija za koji postoji kratko objašnjenje, koji su rangirani po nivoima od najočitijeg sadržaja, srednjeg te onog ispod granica muške moći, ali koji se svakako ne mogu zanemariti.

- Žene odvojene od muškaraca, a zatim masovno pogubljene. U ovo navođenje može da se uzme slučaj iz 1989. godine kada je mladić svirepo ubio 14 žena, jer ih je sam smatrao feministkinjama.
- Masovno ubjanje žena, zbog političke ili ratne taktike. Bosa i Hercegovina je najbolji primjer sa obzirom na tematiku ovoga rada, u ovom kontekstu uzima se u obzir koliko je žena ubijeno i zlostavljano, zbog rata koji se odvijao u Bosni, odnio je i na desetine hiljada žena, sva tri entiteta, i još veći broj onih koje su petprile zlostavljanja različitih vrsta
- Ubijanje žena iz "časti" od strane kultorolških "osramljenih" muškaraca. Ovdje uzimam primjer gdje je redateljka Tima Shomali prikazala u svojoj seriji "AlRawabi School for girls" prikazala scenu u kojoj strada djevojka jer je "osramotila" svoju porodicu. To je posebna vrsta femicida unutar porodice, posebno zastupljena u Jordanu kako trvde Taylor i Francis u svom radu.[6]

[6] Third World Quarterly, Taylor & Francis 2001.

- Progoni osoba ženskog spola, pod tvrdnjom da su vještice, ili da se bave radnjama koje se smatraju pod vještičarenjem. Ranije u radu uzet je primjer iz knjige u kojem je Italijanka pronalazila izjave i svjedočenja žena koje su širom Evrope bile optužene za takve radnje, te sama izjavila koliki je broj žena ubijen, samo zato što su žene. Nažalost se i danas dan može susresti sa takvim slučajima. Najviši record za ova dešavanja drže francuski inkvizitori i danas dan.
- Suttee, što je poznato u indijskoj kulturi, u prevodu bi značilo žrtvovanje žena na grobu svoga muža, odnnosno žrtvovanje udovice na bilo koji način nakon smrti njenoga muža, koji se smatra idealom ženske odanosti. Ovo je nastalo zbog njihovog religijskog vjeovanja.
- Čedomorstvo žena, gdje su novorođenčadi ubijaju radi svoga spola. Što je tabu tema na području Bosne i Hercegovine, ali djela su ipak poznata. Ili prisile majke na abortus kada se ustanovi spol djeteta.
- Serijska ubistva žena od strane muškaraca, što znači da muškarac, bira svoje žrtve po tome što su ženskog spola.
- Smrti od sakaćenja ženskih genitalija. Rezanje genitalija, ili sakaćenja djevojčica ili žena.
- Ubistva žena koje su se koristile za prostituciju, te premlaćivanja i zlostavljanja istih. Veliki broj žena u Bosni i Hercegovini, biva prisiljenja za prostituciju, od strane muškaraca, što se u zakonu podrazumjeva pod trgovinom ljudima. Ali koliki tačno broj žena kasnije biva zbog istog problema i zlostavljana. Ono što je zapravo prikazano u knjigama, i filmovima nisu samo izmišljeni događaji, nego realnost koja se živi, pa i na prostorima Bosne i Hercegovine.
- Silovanje i ubojstvo. Iako je manji procenat žrtava nakon čina silovanja ubijeno, većina žrtava strahuje od smrtnog ishoda. Više od 28% žena je od svoje petnaeste godine iskusilo neki vid seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini.
- Ubistvo od strane sadašnjeg ili bivšeg muža, partnera, ljubavnika ili dečka. Ne tako davni slučaji ove vrste su upravo ti koji su podstakli na pisanje ovog rada, koji bi se trebao uzeti za primjer jeste smrt Nizame Hećimović, koja je na svirep način ubijena, te je njena smrt bila emitovana uživo na društvenim mrežama od strane svog partnera Nermina Sulejmanovića. Motivi za femicid su obično muška ljubomoraili osjećaj superiornosti muškarca nad ženom
- Pogubljenja žena, zbog ubojstva supružnika. Ubojstvo muškarca od strane žene obično samo biva zbog samoodbrane.
- Zakonska zabrana pobačaja, ili kontracepcije, koji mogu dovesti do smrtnog ishoda. Većina žena zbog zabrane pobačaja, zbog uskraćivanja prava izbora, umire u slučajima neuspješnog abortusa. Naročito veliki broj ovakvih primjera imamo u Portugalu.
- Zaraza žena virusom AIDS-a, prilikom silovanja, ili nekog drugog intimnog čina. Zakon na nivou Brčko Distrikta BiH, Federacije i Republike Srpske je u svom zakonu već uvrstio prenošenje zarazne bolesti kao pojedina krivična djela za koju je predviđena kazna zatvora u Federaciji i Distriktu do jedne godine, a u Republici i do dvije godine. Član 225 KZ FBiH, član 211 KZ RS i član 221 KZ BD BiH.[7]
- Ubojstvo zbog pornografskog sadržaja. Nepojmljivo, ali istinisto, posebno na dark webu. Postoji poseban termin koji su definisali Brannon i Poran 1996.godine. Erotomizoginija je pornografija koja seksualno uzbuđuje muškarce, a istovremeno prikazuje ženu koja je provrijeđena ili silovana. [8]Ovdje govorimo o predstavljanju žene

[7] Nedeljko Stanković, Krivično pravo, Brčko, 2017.
[8] Erotomisogyny is „pornography“ that is sexually arousing to men while also portraying a woman being hurt, harmed, or raped. digitalcommons.uri.edu

kao dehumaniziranog seksualnog objekta, stvari ili roba, te predstavljanje kao objekta koji uživa u boli ili nekoj vrsti poniženja. Također predstavljanja pokornosti žene koja se vraća na samu definiciju femcida.

- Ubijanje žena, silovanje ili korištenje u svrhu trgovine ljudima koje je sudskom praksom manje vrijedno, te u Bosni i Hercegovini gleda se manje ozbiljno, na osnovu statusa, nacionalne pripadnosti, ten a osnovu takvih karakteristika zaključiti da su slučaji manje važni, te se počinioci kažnjavaju manjim sankcijama.
- Neadekvatno testiranje ili propisivanje različitih kontracepcijskih pilula za žene. Naučna istraživanja su pokazala da veliki broj pilula za žene utiče štetno po njihovo zdravlje.
- Smrti izazvane nepotrebnim implantantima, i drugim estetskim zahvatima, mnoge žene su umrle zbog potrebe da održe svoju privlačnost muškarcima, jer su vođene skesističkim normama mladosti i ljepote. Veći broj žena je prisiljen da radi zahvate zbog muških ideala, nego vlastitom željom.

3. O FEMICIDU U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina je sama po sebi država koja ima zamršen sistem. Zemlja koja u svom sastavu ima dva entiteta i jedan Distrikt, dakle zakonodavstvo BiH je uređeno na entitetskom nivou. Kao takva država, koja sadrži minimalno tri jurisdikcije u svom sistemu, niti jedan zakon u državi nije predvidjeo femicid kao posebnu vrstu krivičnih djela. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine nije ni tačno sankcionisalo ubistvo žene kao ubistvo iz mržnje, te krivična djela protiv života i tijela nemaju femicid.

Zakoni koje nalazimo u BiH su kontradiktorni kada je riječ o nasilju nad ženama, i jasno se vidi po statistikama da nije postiglo svoj cilj. U proteklih šest godina u BiH je ubijeno 56 žena. Eldan Mujanović je istakao da sistem pored postojanja zakonskih procedura, treba prvo da se postavi koordinirani rad javnih službi[9].

Istabulska konvencija je prema poslednjim podacima stavila pritisak [10]na Bosnu i Hercegovinu, opravdano, jer je ta Konvencija Vijeća Evrope koja se bavila prevencijom i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici usvojena je 11. maja.2011. god. Ova konvencija je imala za cilj da se zaštite žene. Bosna i Hercegovina je ratifikovala konvenciju, ostala je na okvirnoj strategiji za sprovedbu Istanbulske konvencije na nivou entiteta, što otežava implementaciju, bez obzira što ni nasilje, a niti spolna diskriminacija nemaju svoje administrativno teritorijalne granice.Istanbulska Konvencija se više od deset godina ne uvrstava u krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, iako je potpisnica na državnom nivou.Istanbulska Konvecija je najviše naglašena, prije svega jer je država BiH postpisnica, a zatim i činjenica da se smatra najvećim međunarodnim instrumentom za temeljitim čišćenjem rodno zasnovanog nasilja nad ženama. ona najviše implicira činjenicu kada se radi o rodno zasnovanom nasilju, da je nasilje nad ženama učinjeno samo zato što su žene. Druga je činjenica da ona najviše naglašava da nasilje nad ženama treba da se shvati kao kršenje ljudskih prava i sloboda.

Sam Ustav je kontradiktoran po sebi kada se radi o pravima čovjeka, i ljudskim slobodama. Međutim poslednji izvještaj koji su dali nadležni organi koji su bili zaduženi za nadgledanje zakonodavstva po pitanju Istanbulske Konvencije, napisali su izvještaj na nivou BiH koji je imao preko 150 strana, kako se saznaje od Joška Mandića. U krivični zakon Republike Srpske uvedena su određena krivična djela koja su predviđena ovom konvencijom,

[9] https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
[10] femicid u BiH

ali nisu u potpunosti usklađena. Krivični zakon Federacije još uvijek nije izmijenjen. Kada se naglašava Istanbulska konvencija potrebno je reći da je razlog za to jer je ona najdalekosežniji međunarodni ugovor koji ima za cilj da se iskorjeni rodno zasnovano nasilje nad ženama. U federaciji su udruženja žena za borbe protiv nasilja te mnoge druge organizacije od 2017. upućivale prijedloge za izmjene zakona za prevenciju nasilja nad ženama.[11]

3.1.OKVIRNO O NASILJU NAD ŽENAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Ustavima Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Federacije, te statutom Brčkom Distrikta BiH, regulisane su nadležnosti institucija na nivou različitih jurisdikcija za kreiranje i provođenje zakonskih okvira. Svim entitetima, i BD BiH nameće se pored drugih, i nadležnost za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda. U Federaciji su iste nadležnosti podijeljene između FBiH i 10 kantona. Iako su u većini relevantne za provođenje Konvencija, i radi se uporedivim zakonskim riješenjima između njih postoje određene razlike, kako zbog razvoja zakonodavstva, tako i u praksi vođenja politika, pa i konkretno o spriječavanju nasilja nad ženama. Zakon BiH o ravnopravnosti spolova jasno govori o zabrani diskriminacije na osnovu spola, i definiše ga kao "svako stavljanje u nepovoljni položaj bilo koje osobe, ili grupa osoba, zasnovano na spolu, zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda."[12] Ovdje se zaštita od diskriminacije svodi da sveobuhvatno, ne postoji konkretno spominjanje rodno zasnovanog nasilja nad ženama.

"Kada je u pitanju teško ubistvo, odnosno femicid-ubistvo supruge, koje je nastalo u najvećem broju slučajeva kao rezultat dugotrajnog trpljenja nasilja, tu imamo situacije da sudovi to kvalificiraju kao nasilje u porodici jer je blaža kazna, a ne kao teško ubistvo, za šta je moguća kazna zatvora i do 45 godina. (…) Adekvatnim kaznama sigurno bismo doveli do smanjenja, ali se nasilje ne bi iskorijenilo. Definitivno, kod nas se zakoni ne primjenjuju, kazne su preblage, a mi stalno 'usavršavamo' pravni okvir dok primjena zakona i propisa stvara problem". Ovu izjavu dala je za medije dala je Lana Jajčević, pravnica u savjetodavalištu za nezbrinute žene i djecu u RS-u koja je također naznačila da se počiniocima nasilja izriču samo blaze kazne.[13]

"Nakon skoro decenije pritisaka, Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije BiH usvojen je 27. aprila 2022. na 32. redovnoj sjednici Predstavničkog doma Parlamenta Federacije BiH. Termin 'femicid' nije uvršten, odbacila ga je Komisija Ministarstva pravde. Pored Nacrta, sa 74 glasa za, bez glasova protiv i bez uzdržanih, usvojen je Zaključak da se zadužuje predlagač da do kraja petog mjeseca 2022. godine obavi javnu raspravu. Tako bi se Prijedlog zakona našao na sjednici u junu." Ovo je također bila jedna od izjava od strane federalne zastupnice Miomirke Melank.

Koliko je rodno nasilje zasnovano u okvirnom zakonu Bosne i Hercegovine? BiH je zemlja koja je zasnovana na patrijahalnom odgoju, te je time rodna diskriminacija jako istaknuta, i kao takva nasilje nad ženama je iznad svakih granica tradicionalnosti. Država ne poznaje dovoljno uzak obimrodno zasnovanog nasilja nad ženama. jako je potrebno osigurati efikasnu regulaciju femicida. Ono se treba posmatrati kao zasebno krivično djelo, a ne samo kao otežavajuća okolnost. Da bi se sproveo novi okvirni plan zakona, potrebno je prvo da se omogući razumijevanje pojmova, roda, spola i međusobna povezanost između njih, kako su nadležni autoriteti definisali koncepte rodno zasnovanog nasilja nad ženama i femicid.

[11] https://www.youtube.com/watch?v=DWPONfIy5Vc
[12] https://www.paragraf.ba/propisi/bih/okvirni-zakon-o-osnovnom-i-srednjem-obrazovanju-u-bosni-i-hercegovini.html posjećeno 19.03. u 23:59h
[13] prepoznavanje femicida posjećeno 21.03. 16:45

Uvrštavanje femicida u krivična djela, kao posebnu vrstu, je jedna sasvim opravdana pravna konstrukcija. U prvih šest mjeseci 2023. SOS linije su se povećale duplo, te je nakon tragičnog slučaja koji je pominjala cijela Bosna i Hercegovina došlo i do preko 400 poziva. Nije bitno samo zakonom definisati femicid, bitno ga je i primjenjivati. Jedan od uzroka pored patrijahalnog odgoja je i ptsp, jer se BiH još nije u potpunosti oporavila od rata koji je zadesio. Nije strano da se kao prolazan faktor na sudu, na odbranu uzimaju takozvane "rupe u zakonu" i da se odbrana vodi na "izvršilac je ubio onog koga je najviše volio" , ili da je to djelo izvršio radi neke "časti". Zakon o zaštiti nasilja nad ženama sadrže elemente krivičnog djela, čiji je objekt zaštite život i tijelo, propusti ovih zakona se najviše odvijaju kroz opštinske sudove za prekršaje što je jedna velika anomalija. Nije teško iz ovoga izvući da pristupi po pitanju slučaja nasilja nad ženama isključuje ženska prava, posebno kada se radi o praksi. Detalji sudskih presuda nisu dostupne javnosti, ali se jasno može reći da veći broj osuđenih plati svoju slobodu, a mnogi se i nakon ukora vraćaju nasilničkom ponašanju. Žene kao žrtve učestvuju u postupcima bez adekvatne zaštite. Praksa učestalog sankcionisanja nasilja svodi se na uslovnim osudama i novčanim kaznama, koji samodoprinose ponovnom činjenju krivičnog djela ove prirode.

3.2. ZAKON BRČKO DISTRIKTA

Zakon Brčko Distrikta je bitno posebno naglasiti jer je prvi usvojio zakone koji su usklađeni sa predhodno spomenutom konvencijom, te je trenutno najbolji zakon u Bosni i Hercegovini. Zakon je usvojen 11.03.2024. godine. Ova incijativa realizovana je zahvaljujući zastupnici u skupštini Miljani Simić. Zakon sada definiše:

-Silovanje kao spolni odnos, bez pristanka drugog lica

- Zastarjelost za krivična djela protiv spolnog integriteta, braka i porodice, koja su učinjena na štetu djeteta, počinje teći od punoljetstva žrtve

-učionocu krivičnog djela učinjenog na štetu spolnog integriteta djeteta izriče se mjera bezbjednosti zabrane potpunog vršenja poziva, djelatnosti, ili dužnosti, pri čijem se obavljanju ostvaruje neposredni kontakt s djecom.

Također se uvode nova krivična djela a to su: genitalno sakaćenje spolnih organa, prisilna sterilizacija, proganjanje, psihičko nasilje, spolno uznemiravanje, prisilno sklapanje braka. Također treba pomemuti da je skupina zaštićenih osnova u okviru krivičnog djela "Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje" proširenо i sada obuhvata spol, seksualnu orijentaciju, i rodni identitet. Ovaj zakon je do sada najbliže izmjenama, međutim, pitanje je kako i u kojoj mjeri će se sprovesti ovaj zakon, i koliko će nadležne institucije da ga primjenjuju.[14]

4.SISTEMI ZA SUZBIJANJE FEMICIDA

U Bosni i Hercegovini kako bi se iskorijenio femicid, potrebno je prije svega podići svijest društvu u kojem živimo. Potrebno je upoznati ljude sa ovom temom, i pokazati im koliko je zapravo ovo zastupljeno u državi. Teško je iskorijeniti kulturne i društvene stavove pogotovo manje urbanim područjima, kada je riječ o podrazumijevanju šta osobe ženskog spola treba da rade, ili "za šta su rođene". Treba da se uskladimo sa članom 5 Istanbulske Konvencije koja nam nalaže obavezu da se preduzmu pozitivne mjere, da se zaštite ne samo porodice, nego i žene kao individue. Trebaju se istraživati i kazniti djela. Neophodno je obratiti pozornost i na sudsku praksu, kako i na koji način ona zapravo primjenjuje zakon, te da se pošalje jasna poruka da je femicid neprihvatljiv zločin, kao i uvrstiti ga, imenovati ga u zakonu. Kada se govori o

[14] https://bljesak.info/vijesti/flash/brcko-ide-korak-dalje-psihicko-nasilje-od-sada-je-krivicno-djelo/449160 posjećeno 19.03.2024. u23:10h

imenovanju u zakonu, isti bi trebao da se počne primjenjivati. Treba se na vrijeme uvesti veća mjera zaštite žena od nasilja, koja ako se ne sprovede, jasno je da će dovesti samo do više smrtnih posledica. Danijela Huremović koja je jedna od voditeljica sigurne kuće je na izjavila sledeće:" Mi smo generalno mišljenja da se više pažnje u svakom segment treba posvetiti prevenciji i direktnoj zaštiti žrtava nasilja kada se slučaj prijavi. U tom smislu treba raditi na izmjeni i unapređenju propisa koji regulišu zaštitu žtava od nasilja u porodici prilagodljivo našem kontekstu i mogućnosti, te osigurati da ono što je propisano u zakonu bude sprovodiljvo u praksi i da ima dovoljno resursa i kapaciteta za sprovođenje."[15]Organizovati sve više edukacija na polju nasilja nad ženama, kako je trebaju prepoznati ovlašteni, policija, sudstvo, tužilaštvo, tako trebaju i građani da budu upoznati. Femicid jeposeban oblik nasilja koji naglašava položaj, diskriminaciju žena, i kao takav krši osnovna ljudska prava. Ubojstvo osobe, zato što je žena, obavezno je prikazati kao zaseban zločin. Ukoliko se femicid navede kao poseban zakonski oblik, onda bi mizoginistička priroda bila priznata, te bi se dobili tačniji rezulati zastupljenosti nasilja nad ženama, i žene bi bile sigurnije. Kada govorimo o nasilju nad ženama, to nasilje potiče iz sistematskog nasilja koje kasnije može da eskalira u femicid. Dakle, da bi se femicid suzbio, potrebno je krenuti od korijena problema, potrebno je iskorijeniti nasilje, u svim oblicima, znati prepoznati žrtve, pristići im u pomoć, pa i onda kada sistem to ne može sam. Postoji fenomen koji se naziva postseparacioni femicid, koja zapravo označava stanje prije nego se dogodi femicid, govori o postupku u kojem žrtva pokuša da napusti zlostavljača, odnosno muškarca, tada zlostavljač da bi spriječio napuštanje, učini zločin odnosno odluči ubiti žrtvu. Da bi ovaj primjer bio jasniji osvrnuću se na slučaj koji se dogodio u Gradačcu. 11.augusta dogodila se tragedija, u kojoj je smrtno stradala Nizama Hećimović, ona je bila žrtva nasilja. Prije tragedije Nizama je tražila pristup sigurnoj kući, i prijavila policiji slučaj da bi se zaštitila, međutim to je bilo bezuspješno ali je počinilac, Nermin Sulejmanović saznao da ona pokušava da napusti njega, i samim time je izvršio ubojstvo. [16]S tručnjaci smatraju da je ta vrsta femicida ona koja se najlakše može spriječiti. Mnogi izvori su ukazivali i na problem policijskog sistema. Mnoge žrtve su uspostavljale kontakt sa policijom, gdje su tražile pomoć, što je bio slučaj sa Almom Kadić u julu 2021. kada je već bila u procesu razvoda, socijalna služba je čak dopuštala ubojici kontakt sa djecom. Taj nasilnik je uhodio, pratio i uznemiravao, iako ga je odlučno napustila. Prva stvar nadležnih jeste da shvate i prepoznaju nasilnika. Treba razumjeti šta to nasilnog čovjeka može da motiviše da ubije ženu. Upravo zato Istanbulska Konvencija predviđa kao jedan od zakona, što je nedavno uveo i Brčko Distrikt, a to je uznemiravanje. Onda imamo profile ljudi koji se koriste metodama ucjene. Drže svoje žrtve pod prisilom. Usmjeravanje na ove profile, i na predispozicije, jasno govore o tome da se femicid ne treba gledati kao samo smrt žene, nego se trebaju sagledati okolnosti pod kojima potencijalna žrtva živi, ona je zapravo žrtva od samog početka nasilja koja čeka fatalne posljedice. Ovdje se ukazuje na naredni problem, a taj problem je kako institucije, trebaju da odmah reaguju u momentu kada žrtva prijavi nasilje, prije svega treba je skloniti od zlostavljača i pobrinuti se da isti ne dođe do nje ponovo. Iako s zakonom neke mjere jasno izrečene, te mjere se ne primjenjuju, što ponovo vraća na nekoordinisani rad nadležnih institucija. Problem je što se femicidom najviše bave razne nevladine organizacije, a ne teme koje se uzimaju za akademske ili medijske diskusije, samim time teško ga je naglasiti i dovesti do izražaja, te iskazati koliko je zapravo ovo ozbiljan problem. Neophodno je skrenuti pažnju sigurnosnim agencijama, sistemu zaštite, mehanizimima zaduženim za ravnopravnost spolova, te pravosuđu da okarakterišu femicid, prepoznaju ga na vrijeme, uzmu u obzir i najmanji potencijalni rizik, te strožije kazne ne samo zločin, nego i pokušaj ovoga zločina. Neosporivo je da se ojača kapacitet krivičnog gonjenja onih koji su skloni da izvrše ubojstvo nad ženom, i onih koji su ga

[15] Interviju, Danijela Huremović 22.03.2024.
[16] https://n1info.ba/vijesti/tetka-ubijene-nizame-prepricala-cijeli-period-prije-ubistva-rekao-je-da-ce-nizama-gledati-kako-ubija-dijete/ posjećeno 21.03.2024. 18:44

počinili. Potrebno je provođenje posebnih programa socijalnih institucija i policijskih službenika, kao i zdravstvenih ustanova kako bi na vrijeme preduzeli mjere, zaštitili žrtve, te prepoznali i spriječili svaku potencijalnu prijetnju. Pored izdvajanja femicida kao posebnog krivičnog djela, kao takvo trebao bi se svrstati u otežavajuću okolnost. Sud BiH bi trebao po pitanju femcida također izdati posebne smjernice, kako bi obezbijedio sinhronizovanije djelovanje nadležnih institucija. Ovdje nije problem samo na pravosudnom sistemu, problem se krije i u sedmoj svjetskoj sili, a to su mediji. Na koji način oni izvještavaju o ovim slučajevima, i koliko često iskoriste pažnju drugih da upozore na femicid, da upoznaju ljude sa pojmom, značenjem, kako na koji način dolazi, i kako i gdje treba potražiti pomoć. Pored tog objavljivanje, i traženje izjava od porodica koje u tim trenutcima još nisu ni prebolili svoj gubitak je još jedno ukazivanje na problem ovog društva, na nivo bezobzirnosti koju imaju ne samo mnogi mediji, nego i pojedini sugrađani. Međunarodni sistem ljudskih prava odavno naglašava vezu između diskriminacije na osnovu spola, rodno zasnovanog nasilja i obaveza država da djeluju sa dužnom pažnjom kako bi se osigurao pristup pravdi za žrtve. Razmatrajući situacije u različitim državama, različita tijela su u više navrata naglašavala važnost upravo djelovanja sa dužnom pažnjom. U pogledu nasilja nad ženama, još od 1992. godine CEDAW [17]komitet naglašava obavezu država da zaštite prava posebno u onim situacijama kada „države propuste da djeluju sa dužnom pažnjom da spriječe kršenja prava ili da istraže i kazne počinioce nasilja i za propuštanje osiguranja naknade žrtvama“. Posljedično, standard dužne pažnje ugrađen je u Deklaraciju UN-a o uklanjanju nasilja nad ženama. Kao oblik i posljedica rodno zasnovanog nasilja, pristup femicidu bi se morao bazirati na obavezama država koje proizlaze iz ključnih dokumenata u oblasti ljudskih prava. U tom smislu, države članice bi morale da sa dužnom pažnjom pristupe zaštiti žena, prevenciji i gonjenju počinilaca femicida te poduzmu neophodne institucionalne reforme da se unaprijedi prevencija femicida, da osiguraju pravnu zaštitu, podršku i obeštećenje žrtvama nasilja nad ženama. [18]

ZAKLJUČAK

Femicid je “ubijanje osoba ženskog spola od strane muškaraca koje je u bilo kojem stepenu, otvoreno ili indirektno, uzrokovano muškom nadmoći, ženomrzstvom, patrijahalnim normama, ili osjećajem muškog prava, superiornosti i vlasništva nad ženom. Femicid nije samo ubijanje, nego bilo koja vrsta nasilja nad osobama ženskog spola, zabranjivanje ili forsiranje osobe da čini/ ne čini ono što želi/ ne želi”. Femicid nije samo problem u Bosni i Hercegovini, to je globalni problem koji raste, i trebaju se obuhvatiti sve mogućnosti koje se pružaju da mu se stane na kraj.

Patrijahalni odgoj u Bosni i Hercegovini je napravio okvirno takav mentalitet duštva da se nasilje nad ženom uzima kao svakodnevnica, i samim time napravio je veliki problem, koji je doveo do znatno većeg broja femicida, odnosno slučaja ubojstva žena od strane muškaraca. Ženske osobe koje žele da se spase ili pobjegnu jer znaju da bi nasilje moglo da eskalira, žene koje su svjesne da ishod može da bude fatalan, nemaju povjerenje u Bosanskohercegovačke institucije, ali i sa razlogom. Naš sistem ne funkcioniše koordinirano, prije svega. Policija ne pomaže adekvatno pomoć u slučaju nasilja, pravosuđe ne izriče adekvatne kazne. Jedna od gorih stavki, i ključna potvrda činjenice koliko je sistem zakazan, jeste da se svaki zlostavljač nakon što ga se prijavi i izrekne mu se sankcija, vrati nasilju, i napravi još strašniji zločin. Nasilje ne počinje smrću ili teškim tjelesnim povredama, nasilje počinje mnogo ranije. Treba

[17] Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), adopted in 1979 by the UN General Assembly, is often described as an international bill of rights for women.
[18] IZAZOVI I VIZIJA ZA BUDUĆE DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI ,Adnan Kadribašić, 2022.

se shvatiti da se nasilje ne drži, i trpi u "četiri zida". Institucije trebaju striktnije kazne, i moraju femicid da uvedu kao posebno krivično djelo, i praktikovati ga kao otežavajuću okolnost kod izricanja presuda. Društvo, treba također da se edukuje i shvati da nasilje nije sramota, nego zločin, i da isto nije sramota prijaviti, i tražiti pomoć.

LITERATURA

1.Krivično pravo, posebni dio, prof.dr. Nedeljko Stanković, 2023.

2.Femicide as a Form of Gender-Based Violence Against Women in international Human rights Law, Fanny Johansson 2021.

3.Krivični zakon Bosne i Hercegovine

4. Službeni glasnik BiH

5. Gender related Killingsof woman and girls (Femicide/feminicide)

6.Bilten Atlanske Incijative

7.https://archive.fo/msQ9t

8.Govor Dr. Diana Russel

9.https://www.youtube.com/watch?v=Iel9pGIxWBA

10.https://www.youtube.com/watch?v=V-jYHmVEbjc

11. Daneijela Huremović, dipl.socijalna pedagoginja, voditeljica sigurne kuće

12.https://www.diskriminacija.ba/vijesti/bih-femicid-i-slu%C4%8Daj-nasilja-nad-%C5%BEenom-u-jednom-danu

13.https://mondo.ba/Info/Drustvo/a1285665/novi-zakon-u-brcko-distriktu.html

14. Veštice, ispovesti i predanja, Tersila Geto Kanu 2008.

Asim Bojić *[1]
Alisa Memić[2]
Edis Nišić[3]

Pregledni rad
UDK 343.85:343.412(497.6)

OBLICI PRAVNE ZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE U PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

U ovom radu analizira se sistem, odnosno, oblici pravne zaštite od diskriminacije. Taj sistem obuhvata ustavnopravnu, krvičnopravnu, prekšajnopravnu i građanskopravnu zaštitu od diskriminacije.

Ključne riječi: Oblici prave zaštite, diskriminacija, ustavnopravna, krivičnopravna, prekršajnopravna, građanskopravna zaštita od diskriminacije

Key words: Forms of real protection, discrimination, constitutional law, criminal law, misdemeanor law, civil law protection against discrimination

Oblici pravne zaštite od diskriminacije

1. Uvod

U cilju ispunjavanja obaveza vezano za ostvarenje djelotvorne zaštite od diskriminacije, koju je Bosna i Hercegovina preuzela ratifikovanjem međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, uspostavljen je sistem pravne zaštite od diskriminacije. Taj sistem obuhvata ustavnopravnu, krvičnopravnu, prekšajnopravnu i građanskopravnu zaštitu od diskriminacije.

U ovom poglavlju bit će hronološki izloženi navedeni oblici zaštite sa posebnim akcentom na građanskopravnu zaštitu lica ili grupe lica izazavane diskriminacijom.

2. Ustavnopravna zaštita od diskriminacije

Ustav Bosne i Hercegovine, kao ni Ustavi entiteta nemaju isključivo propisanu nadležnost Ustavnog suda kada je u pitanju odlučivanje o povredi ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ipak, Ustavni sud Bosne i Hercegovine u članu VI.3. Ustava Bosne i Hercegovine, ima propisane nadležnosti. Na prvom mjestu Ustavni sud je jedini nadležan da odlučuje o bilo kojem sporu koji se javlja po ovom Ustavu između dva entiteta, ili između Bosne i Hercegovine i jednog ili oba entiteta, te između institucija Bosne i Hercegovine, uključujući ali ne ograničavajući se na to pitanje: da li je bilo koja odredba ustava ili zakona jednog entiteta u skladu sa ovim Ustavom. Kada je u pitanju ko može pokrenuti sporove gore navedene sporove,

[1] Magistar pravnih nauka, pomoćnik ministra za obrazovanje u Ministarstvu obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
[2] Magistar nauka, pomoćnik ministra za visko obrazovanje u Ministarstvu obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
[3] Magistar prava, sekretar Medžlisa Islamske zajednice u Živinicama

Ustav Bosne i Hercegovine propisuje da sporove može pokrenuti član Predsjedništva, predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući, ili njegov zamjenik, bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine; jedna četvrtina članova/delegata bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine, ili jedna četvrtina članova bilo kojeg doma zakonodavnog organa jednog entiteta.[4] Osim toga, Ustavni sud također ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u ovom Ustavu, kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini.[5] Isto tako, Ustavni sud je nadležan u pitanjima koja mu je proslijedio bilo koji sud u Bosni i Hercegovini u pogledu toga da li je zakon, o čijem važenju njegova odluka ovisi, kompatibilan sa ovim Ustavom, sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima, ili sa zakonima Bosne i Hercegovine; ili u pogledu postojanja ili domašaja nekog opšteg pravila međunarodnog javnog prava koje je bitno za odluku suda.[6] I na kraju, ono što je najbitnije je to da su odluke Ustavnog suda konačne i obavezujuće.[7] Međutim, u ustavnopravnom sistemu Bosne i Hercegovine, postoje određeni problem vezano za provođenje odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine.

Kada je u pitanju Federacija Bosne i Hercegovine, odnosno, nadležnosti Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine iste su propisane u poglavlju IV.C.3. Naime, osnovna funkcija Ustavnog suda je rješavanje sporova: između kantona; između kantona i federalne vlasti; između grada i njegovog kantona ili federalne vlasti; između općine i grada; između općina i njihovih kantona ili federalne vlasti; i između institucija federalne vlasti ili unutar pojedinih institucija federalne vlasti.[8] Osim toga, Ustavni sud: na zahtjev Predsjednika Federacije, Potpredsjednika Federacije, Premijera, zamjenika Premijera ili na zahtjev jedne trećine članova bilo kog doma Parlamenta Federacije, utvrdit će da li je prijedlog zakona koji je usvojio jedan od domova, ili zakon koji su usvojila oba doma, u skladu sa ovim ustavom; na zahtjev Premijera, kantona ili jedne trećine poslanika u zakonodavnom tijelu kantona, utvrdit će da li su ustav kantona i amandman na ustav, predloženi zakon ili zakon koga je usvojilo to zakonodavno tijelo, u skladu sa ovim ustavom; na zahtjev Predsjednika Federacije, Potpredsjednika Federacije, Premijera ili zamjenika Premijera, utvrdit će da li je predloženi ili usvojeni propis koji donosi organ federalne vlasti u skladu sa ovim ustavom; na zahtjev premijera, kantona, utvrđuje da li predloženi ili usvojeni propis koji je donio organ kantonalne, gradske ili općinske vlasti u skladu sa ovim ustavom.[9] Također, Ustavni sud osigurava i zaštitu prava na lokalnu samoupravu osigurava. Takav postupak pred Ustavnim sudom mogu pokrenuti općine i gradovi, kao i udruženja općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine. Ustavni sud odlučuje o sporovima između jedinica lokalne samouprave i kantona ili Federacije na zahtjev općinskog ili gradskog vijeća, načelnika općine ili gradonačelnika grada, ili udruženja općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine.[10] U okviru svojih nadležnosti Ustavni sud odlučuje i o ustavnim pitanjima koja mu predoči Vrhovni sud, Sud za ljudska prava ili kantonalni sud a koja se pojave u toku postupka pred tim sudom, kao i o pitanjima koja proističu iz zakona kojima se uređuje imunitet u Federaciji.[11]

U slučaju kada Vrhovni sud, Sud za ljudska prava ili kantonalni sud, u toku postupka koji se vodi pred sudom, smatraju da odgovarajući zakon nije u skladu sa ovim ustavom, obustavit će postupak i predočiti predmet Ustavnom sudu u skladu sa članom IV. C. 10. (3).[12]

---

[4] Član VI.3.a) Ustava Bosne i Hercegovine,
[5] Član VI.3.b) Ustava Bosne i Hercegovine,
[6] Član VI.3.c) Ustava Bosne i Hercegovine,
[7] Član VI.4.Ustava Bosne i Hercegovine,
[8] Poglavlje IV.C.3. član 10. stav (1) Ustava FBiH,
[9] Poglavlje IV.C.3. član 10. stav (2) Ustava FBiH,
[10] Poglavlje IV.C.3. član 10. stav (3) Ustava FBiH,
[11] Poglavlje IV.C.3. član 10. stav (4) i (5) Ustava FBiH,
[12] Poglavlje IV.C.3. član 11. Ustava FBiH,

Što se tiče Odluka Ustavnog suda one su konačne i obavezujuće, posebno kada: Sud rješava spor u skladu sa članom IV. C. 10. (1)., tada sve strane u sporu moraju poštovati tu odluku i pridržavati se naredbi Suda izdatih u toku ili na kraju postupka. Osim toga, kada Sud utvrdi da usvojeni ili predloženi zakon ili drugi propis Federacije ili bilo kojeg kantona ili grada ili bilo koje općine nije u skladu sa ovim ustavom, tada se taj ili drugi propis neće primjenjivati, odnosno neće stupiti na snagu, osim ukoliko se ne izmijeni na način koji propiše Sud ili ukoliko Sud ne utvrdi prijelazna rješenja, koja ne mogu biti na snazi duže od šest mjeseci. I na kraju, kada Sud odluči o ustavnom pitanju koje mu je predočeno u skladu sa članom IV. C. 10 (3). Odluka Ustavnog suda bit će obavezujuća za sud koji je predočio pitanje u odnosu na postupak tokom kojeg je to pitanje pokrenuto i imat će djejstvo kao i kod rješenja propisanih za neusklađenost zakona ili drugih propisa Federacije, kantona, grada ili općine sa ustavom Federacije.[13]

3. Krivičnopravana zaštita od diskriminacije

Krivičnopravna zaštita od diskriminacije je jedan od vidova zaštite ugroženih ili povrijeđenih prava iz oblasti antidiskriminacijskog prava. Na nivou Bosne i Hercegovine, norme kojima se inkriminiše diskriminatorno postupanje su smještene u krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina (Glava XV) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Krivični zakon BiH).[14] Članom 145. Krivičnog zakona BiH koji se odnosi na povredu ravnopravnosti čovjeka i građanina, regulisano je da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine koje na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti, političkom ili drugom uvjerenju, polu, seksualnom opredjeljenju, jeziku, obrazovanju, društvenom položaju ili socijalnom porijeklu, uskrati ili ograniči građanska prava utvrđena Ustavom Bosne i Hercegovine, ratifikovanim međunarodnim ugovorom, zakonom Bosne i Hercegovine, drugim propisom Bosne i Hercegovine ili opštim aktom Bosne i Hercegovine, ili koje na osnovu ove razlike ili pripadnosti daje pojedincima neopravdane povlastice ili pogodnosti, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. U stavu (2) istog člana je regulisano da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine koje suprotno propisima Bosne i Hercegovine o ravnopravnoj upotrebi jezika i pisama konstitutivnih naroda i ostalih koji žive na teritoriji Bosne i Hercegovine, uskrati ili ograniči građaninu da pri ostvarivanju svojih prava ili pri obraćanju organima vlasti i institucijama Bosne i Hercegovine, privrednim društvima i drugim pravnim licima upotrijebi svoj jezik ili pismo, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. I u stavu (3) istog člana je navedeno da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine koje uskrati ili ograniči pravo građaninu na slobodno zapošljavanje na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine i pod jednakim propisanim uslovima, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

U članu 145a. Krivičnog zakona BiH, koji nosi naslov „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti“, propisano je da će se svako ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. U stavu (2) istog člana je propisano da ko javno podstrekne na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, a da takvo ponašanje ne predstavlja krivično djelo iz stava (1) ovog člana, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

---

[13] Poglavlje IV.C.3. član 12. Ustava FBiH,

[14] “Sl.glasnik BiH”, broj: 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 8/2010, 47/2014,22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021),

I na kraju, u stavu (3) ovog člana je propisano da ko javno odobri, porekne, grubo umanji ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin utvrđen pravosnažnom presudom u skladu s Poveljom Međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. aprila 1945. ili Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda ili suda u Bosni i Hercegovini, a usmjereno je protiv grupe lica ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe lica ili člana takve grupe, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Poseban akcenat u krivičnopravnoj zaštiti od diskriminacije u Bosni i Hercegovini, treba staviti na član 239. Krivičnog zakona BiH koji nosi naziv "Neizvršenje odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Suda Bosne i Hercegovine, Doma za ljudska prava ili Evropskog suda za ljudska prava". Naime u navedenom članu je propisano da će se Službeno lice u institucijama Bosne i Hercegovine, institucijama entiteta ili institucijama Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, koje odbije da izvrši konačnu i izvršnu odluku Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Suda Bosne i Hercegovine, Doma za ljudska prava ili Evropskog suda za ljudska prava, ili sprečava da se takva odluka izvrši, ili na drugi način onemogućava njeno izvršenje, kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Ako uzmemo u obzir činjenicu da u Bosni i Hercegovini imamo konačnih i izvršnih odluka Sudova, koje nisu provedene i koje se ne provode, s pravom se postavlja pitanje iz kojih razloga se iste ne provode.Time se povećava sumnja u efikasnost rada sudova a samim time i u djelotvornost korištenja mehanizama pravne zaštite.

Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, norme kojima se inkriminiše diskriminatorno postupanje su smještene u krivična djela protiv Ustavnog poretka Federacije (Glava XV)[15] i krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina (Glava XVII)[16], Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Krivični zakon FBiH).

U članu 163. KZ FBiH, koji nosi naziv "Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti", je propisano da "Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine".

U članu 177. KZ FBiH, koji nosi naziv "Povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina" je propisano da "Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, narodnosnoj ili etničkoj pripadnosti, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, spolu, spolnoj sklonosti, jeziku, obrazovanju, društvenom položaju ili socijalnom porijeklu, uskrati ili ograniči građanska prava utvrđena međunarodnim ugovorom, ustavom, zakonom, drugim propisom ili općim aktom u Federaciji, ili ko na osnovu takve razlike ili pripadnosti ili kojeg drugog položaja daje pojedincima neopravdane povlastice ili pogodnosti, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina".

U stavu (3) istog člana je propisano da " Službena ili odgovorna osoba u institucijama u Federaciji koja suprotno propisima o ravnopravnoj upotrebi jezika i pisama konstitutivnih naroda i ostalih koji žive na teritoriji Bosne i Hercegovine uskrati ili ograniči građaninu da pri ostvarivanju svojih prava ili pri obraćanju organima vlasti i institucijama u Federaciji, trgovačkim društvima i drugim pravnim osobama upotrijebi svoj jezik ili pismo, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine".

[15] Član 163. KZ FBiH
[16] Član 177. KZ FBiH,

I na kraju, u stavu (4) istog člana je propisano da"Službena ili odgovorna osoba u institucijama u Federaciji koja uskrati ili ograniči pravo građaninu na slobodno zapošljavanje na cijelom području Bosne i Hercegovine i pod jednakim propisanim uvjetima, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina."

Krivičnopravna zaštita od diskriminacije ostvaruje se u krivičnom postupku. Međutim, treba znati da je shodno odredbama člana 12. stav (3). ZPP FBiH, sud u parničnom postupku u pogledu postojanja krivičnog djela i krivične odgovornosti učinitelja vezan za pravosnažnu presudu krivičnog suda kojom se optuženi oglašava krivim.

Situacija je drugačija ukoliko je u krivičnom postupku donesena oslobađajuća presuda. U tom slučaju sud u parničnom postupku nije vezan za tu presudu, obzirom da nepostojanje krivične odgovornosti ne mora da znači u isto vrijeme i nepostojanje građansko-pravne odgovornosti, koja je šira i strožija od krivične odgovornosti. Naime, u krivičnom pravu se odgovara u pravilu za umišljaj, a samo kada je to zakonom propisano i za nehat, dok se u građanskom pravu odgovara za sve oblike krivice, pa i za najmanju nepažnju, zaključno sa objektivnom odgovornošću. Međutim, u poseban vid vezanosti spadaju one situacije u kojima se krivično djelo i krivična odgovornost pojavljuju kao predhodno ili prejudicijelno pitanje, od koga zavisi donošenje odluke o tužbenom zahtjevu koji je postavljen u građanskom postupku.U takvim situacijama je sud u građanskom postupku vezan za odluku donosenu u krivičnom postupku, bez obzira da li je ona oslobađajuća ili osuđujuća. [17]

4. Prekršajnopravana zaštita od diskriminacije

Prekršajnopravna zaštita od diskriminacije ostvaruje se na osnovu odredaba koje se nalaze u ZZD, ali i u drugim propisima koji sadrže antidiskriminatorske klauzule. ZZD, u članu 19-21, propisuje novčane kazne za pravno lice, odgovorno lice u državnoj, entitetskoj i kantonalnoj instituciji, instituciji Brčko Distrikata Bosne i Hercegovine, općinskoj instituciji, u pravnom licu s javnim ovlaštenjem i u drugom pravnom licu fizičko lice. Ove odredbe odnose se na povredu člana 2. stav (2), člana 7. stav (6) i (7) i člana 18.ZZD. U članu 19. ZZD je propisano da će se kazniti za prekšaj pravno lice koje dovede neko lice ili grupu lica u nepovoljan položaj na osnovama nabrojanim u članu 2. (Diskriminacija), stav (1), na način opisan u čl. 3. (Oblici diskriminacije) i 4. (Ostali oblici diskriminacije), novčanom kaznom u iznosu od 1.500 KM do 5.000 KM. U stavu (2) istog člana je propisano i kažnjavanje i odgovornog lica u državnoj, entitetskoj i kantonalnoj instituciji, instituciji Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, općinskoj instituciji, u pravnom licu s javnim ovlaštenjima i u drugom pravnom licu, za izvršenje ovog prekršaja i to novčanom kaznom u iznosu od 700 KM do 1.500 KM. Za izvršenje ovog prekšaja predviđeno je i kažnjavanje i fizičkog lica, i to novčanom kaznom u iznosu od 550 KM do 1.500 KM. Ako se navedeni prekršaj učini propuštanjem i to na način da se postupi po preporuci Ombudsmena Bosne i Hercegovine, pravno lice će se kazniti novčanom kaznom u iznosu od 2.500 KM do 6.500 KM, a odgovorno lice u pravnom licu ili fizičko lice kaznit će se novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 3.000 KM. Isto tako, ako se navedeni prekršaj učini propuštanjem da se postupi po nalogu suda, pravno lice će se kazniti novčanom kaznom u iznosu od 3.500 KM do 10.000 KM a odgovorno lice u pravnom licu ili fizičko lice kaznit će se novčanom kaznom u iznosu od 2.000 KM do 5.000 KM.[18]

Članom 20. ZZD garantovana je prekršajnopravna zaštita i osnaženje uloge Ombudsmena Bosne i Hercegovine, vezano za dostavljanje neophodnih podataka i dokumenata, kao i davanja pismenih odgovora i obavještenja u roku koje je odredio Ombudsmen Bosne i Hercegovine, te o efektima preporuka datih s ciljme otklanjanja

[17] Čalija,B.,Omanović, S., 2000, Građansko procesno pravo, str:24, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet,
[18] Član 19. ZZD,

diskriminacije. Tako je navedeno da će se kazniti pravno lice za prekršaj novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 5.000 KM ako:

a) ne dostavi podatke ili dokumente na zahtjev Ombudsmena Bosne i Hercegovine, odnosno ako ih ne dostavi u propisanom roku i ne dozvoli uvid u njih, u suprotnosti s članom 7. (Centralna institucija za zaštitu od diskriminacije), stav (6) ovog zakona;

b) ne sarađuje s Ombudsmenom Bosne i Hercegovine i ne daje pismeno odgovore ili obavještenja, odnosno ne izvijesti o učinku preporuka datih s ciljem otklanjanja diskriminacije, u suprotnosti s članom 7. stav (7) ovog zakona. Pored kažnjavanja pravnog lica u stavu (2) je propisana i novčana kazna i za odgovorno lice u državnoj, entitetskoj i kantonalnoj instituciji, instituciji Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, općinskoj instituciji, u pravnom licu s javnim ovlaštenjima i u drugom pravnom licu, u iznosu od 500 KM do 1.500 KM, dok je u stavu (3) istog člana propisana novčana kazna za fizičko lice u iznosu od 450 KM do 1.000 KM.

U članu 21. ZZD pruža se prekršajnopravna zaštita osoba koje su u dobroj vjeri prijavile ili namjeravaju prijaviti diskriminaciju, odnosno osoba koje su prisustvovale ili svjedočile diskriminaciji, odbile nalog za diskriminatornim postupanjem, ili su na bilo koji način učestvovale u postupku za zaštitu od diskriminacije, pružile ili imale namjeru ponuditi informacije ili dokumente potrebne u postupku zaštite od diskriminacije ili su o diskriminatornom postupanju informisale javnost (tzv. viktimizacija).[19]

Pravno lice koje dovede takvo lice u nepovoljan položaj zato što je prijavilo diskriminaciju ili učestovalo u postupku za zaštitu od diskriminacije kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 10.000 KM. U stavu (2) ovog člana propisana je i kazna za odgovorno lice u državnoj, entitetskoj i kantonalnoj instituciji, instituciji Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, općinskoj instituciji, u pravnom licu s javnim ovlaštenjima i u drugom pravnom licu, u iznosu od 1.000 KM do 3.500 KM, za činjenje ovog prekršaja, dok je u stavu (3) ovog člana također propisana novčana kazna i za fizičko lice, u iznosu od 700 KM do 2.000 KM za činjenje ovog prekršaja. Ako se ovaj prekršaj učini s namjerom odgovornog lica u pravnom licu, kaznit će se odgovorno lice u pravnom licu novčanom kaznom u iznosu od 2.000 KM do 7.000 KM. Isti je slučaj i za fizičko lice ako prekršaj učini s namjerom, tada će fizičko lice kazniti novčanom kaznom u iznosu od 1.500 KM do 4.000 KM.

Pored novčanih kazni za izvršenje prekršaja navedenih u ZZD-u, mogu se izreći i zaštitne mjere oduzimanje predmeta i zabrane obavljanja određene profesionalne djelatnosti, poslovne aktivnosti ili dužnosti.[20]

Zakon o ravnopravnosti spolova, u članu 30. propisuje novčanu kaznu od 1.000 KM do 30.000 KM, za pravnu osobu, koja počini prekršaj, odnosno, ne preduzme odgovarajuće mjere i efikasne mehanizme zaštite protiv diskriminacije po osnovu spola, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja ili ako ne preduzme odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja zabranjene diskriminacije po osnovu spola u radu i radnim odnosima kako je definirano članom 12. i 13. ovog Zakona.[21] Pored pravnog lica predviđena je i novčana kazna

[19] Član 18. ZZD,

[20] Član 22. ZZD,

[21] U članu 12. ZORS je propisano da su„Svi ravnopravni u procesu zapošljavanja po osnovu spola. U suprotnosti je s ovim Zakonom svaka diskriminacija zasnovana na spolu u procesu ponude zapošljavanja, otvorenog oglasa, postupku popune slobodnih radnih mjesta, radnog odnosa i otkaza radnog odnosa, osim u slučajevima predviđenim članom 8. ovog Zakona.U članu 13. ZoRS je propisano da "Zabranjena diskriminacija po osnovu spola u radu i radnim odnosima je: a) neprimjenjivanje jednake plaće i drugih beneficija za isti rad, odnosno za rad jednake vrijednosti; b) onemogućavanje napredovanja u poslu pod jednakim uslovima; c) onemogućavanje jednakih uslova za obrazovanje, osposobljavanje i stručno usavršavanje; d) neravnomjerna prilagođenost radnih i pomoćnih prostorija i opreme poslodavca biološko-fiziološkim potrebama zaposlenika oba spola; e) različit tretman zbog trudnoće, porođaja ili korištenja prava na porodiljsko odsustvo, što uključuje i onemogućavanje povratka na isti, ili jednako plaćen posao u istom nivou, nakon isteka porodiljskog odsustva, kao i različit

u stavu (2) ovog člana u iznosu od 100 KM do 1.000 KM za prekršaj iz stava (1) ovog člana i odgovornom licu u pravnom licu, kao i pojedincu koji samostalno obavljaju djelatnost ličnim radom sredstvima u svojini građana.

Pored ovih općih (ZZD) i posebnih (ZoRS) antidiskriminatorskih zakona, postoje i drugi zakoni na nivou države Bosne i Hercegovine koji sadrže prekršajnopravne odredbe kojima se sankcioniše diskriminatorsko postupanje. To su: Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine (član 102. stav (1) tačka a) i stav (2) ovog člana),[22] Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine (član 63a. stav (8) tačka b)[23].

5. Građanskopravna zaštita od diskriminacije

Ustav Bosne i Hercegovine, kao krovni dokument u državi Bosni i Hercegovini, definisao je i podigao zaštitu ljudskih prava na jedan veći nivo i kada je u pitanju oblast vezano za zaštitu prava na jednako postupanje, odnosno zaštitu od diskriminacije.

To se vidi iz odredbi ZZD, gdje se garantuje svakoj osobi ili grupi osoba koje smatraju da su diskriminisane da mogu tražiti zaštitu svojih prava putem suda.

Sudska zaštita od diskriminacije koju propisuje ZZD, se ispoljava u dva oblika: prvi je zaštita prava u okviru postojećih sudskih (i upravnih) postupaka,[24] a drugi je zaštita prava u okviru posebnog parničnog postupka za zaštitu od diskriminacije.[25]

Kada su u pitanju postojeći sudski, odnosno parnični postupci isti su uređeni Zakonom o parničnom postupku,[26] (u daljem tekstu: ZPP), koji sadrži opća načela parničnog postupka. Međutim, ZZD, poseban akcenta daje parničnom postupaka putem koga se ostvaruje antidiskriminacijska zaštita.To je zbog toga što ovo zakonsko rješenje ima određene procesne specifičnosti, a sve sa ciljem kako bi se pojačao proceni položaj žrtve diskriminacije, za koju se pretpostavlja da je u podređenom položaju u odnosu na počinioca.

ZPP je dao pravo strankama i obavezu sudu da o zahtjevima i prijedlozima stranaka odlučuje u razumnom roku. Osim toga, ZPP je utvrdio obavezu sudu da provede postupak bez odugovlačenja i sa što manje troškova, ali i da onemogući svaku zloupotrebu prava koje priopadaju strankama u postupku.[27]

---

tretman muškaraca i žena u vezi s donošenjem odluke o korištenju odsustva nakon rođenja djeteta; f) bilo koji nepovoljni tretman roditelja ili staratelja u usklađivanju obaveza iz porodičnog i profesionalnog života; g) organiziranje posla, podjele zadataka ili na drugi način određivanja uslova rada, otkazivanje radnog odnosa, tako da se na osnovu spola ili bračnog statusa zaposleniku dodjeljuje nepovoljniji status u odnosu na druge zaposlenike; h) svaka druga radnja ili djelo koje predstavlja neki od oblika direktne ili indirektne diskriminacije utvrđene članom 4. ovog Zakona. Poslodavac je dužan preduzeti efikasne mjere u cilju sprečavanja uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i diskriminacije po osnovu spola u radu i radnim odnosima utvrđenim stavom (1) ovog člana, te ne smije preduzimati nikakve mjere prema zaposleniku/ci zbog činjenice da se on/ona žalio/la na uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i diskriminaciju po osnovu spola".

[22] U članu 102. stav (1) tačka a) je propisano da će se "Ako zakonom nije drugačije propisano, novčanom kaznom u iznosu od 800 KM do 3.000 KM kazniti poslodavac za prekršaj, ako: stavlja u nepovoljniji položaj lice koje traži zaposlenje kod poslodavca, od zaposlenika (član 6 - Lice koje traži zaposlenje kod poslodavca, kao i zaposlenik, ne može biti diskriminisan zbog rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja ili opredjeljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja ili kakve druge okolnosti, članstva ili ne članstva u političkoj stranci, tjelesnih poteškoća ili na osnovu kojeg drugog razloga suprotnog osnovnim ljudskim pravima i slobodama utvrđenim Ustavom Bosne i Hercegovine i zakonom.) U stavu (2) istog člana je propisano da "Ako zakonom nije drukčije propisano, novčanom kaznom u iznosu od 300 KM do 800 KM kazniće se odgovorno lice kod poslodavca, ako učini prekršaj iz stava 1. ovoga člana."

[23] U članu 63a stav (8) tačka b) je propisano da će se kazniti"Novčanom kaznom u iznosu od 200,00 do 800,00 KM za prekršaj državni službenik koji: izvrši diskriminaciju, odnosno nasilje na osnovu pola ili polne orijentacije, uznemiravanje na osnovu pola i seksualno uznemiravanje, kao i svaki drugi oblik diskriminacije u skladu sa zakonom (član 54. stav 2. tačka m)".

[24] Član 11. stav (1) ZZD.

[25] Član 12.ZZD.

[26] („Službene novine FBiH", broj: 53/03, 73/05, 19/06 i 98/15)

[27] Član 10. ZPP.

Dakle, u Bosni i Hercegovini, imamo podjelu sudske, odnosno parnične zaštite na incidentalnu zaštitu od diskriminacije i na zaštitu pruženu putem posebnih antidiskriminacijskih tužbi.

Kada je u pitanju sudska zaštita u postojećim sudskim postupcima, gdje stranka traži zaštitu nekog svog prava povrijeđenog diskriminacijom (npr. u radnim sporovima, gdje je zbog nejednakog postupanja došlo do povrede nekog drugog prava), o postojanju diskriminacije u takvim postupcima sud odlučuje kao o prejudicijelnom (predhodnom) pitanju. Prethodno pitanje je pitanje o tome da li postoji neko pravo ili pravni odnos, koje sud mora riješiti u nekoj drugoj parnici, da bi mogao odlučivati o osnovanosti glavnog tužbenog zahtjeva.[28] U tom slučaju primjenjuju se procena pravila iz drugih zakona, izuzev odredbi o teretu dokazivanja, gdje se primjenjuju pravila o teretu dokazivanja iz ZZD.

U incidentalnom postupku sudske zaštite imamo sitauciju da je do povrede određenog prava, čija se zaštita traži došlo usljed diskriminacije, ali se o postojanju diskriminacije odlučuje kao o prethodnom pitanju, tačnije o pitanju od čijeg prethodnog rješenja zavisi odluka u konkretnom predmetu. Budući da se radi o odlučivanju o prethodnom pitanju, takva odluka ne ulazi u dispozitiv presude, što znači da ne stiče materijalnu pravosnažnost. Praktična posljedica takve prirode ove odluke jeste da se omogućava, istovremeno ili naknadno, vođenje drugog posebnog postupka o postojanju diskriminacije kao o glavnom pitanju i samim tim donošenje drugačije odluke. Sud koji će odlučivati o postojanju diskriminacije kao glavnom pitanju nije vezan odlukom suda koji je o tome odlučivao kao o prethodnom pitanju, iako će pravosnažna odluka donesena u postupku o postojanju diskriminacije kao o glavnom pitanju obavezivati organ koji o njemu naknadno odlučuje kao o prethodnom pitanju. Posebno normiranje incidentalnog vida zaštite od diskriminacije motivirano je razlozima praktičnosti i bolje koordinacije. Namjeravalo se izbjeći obligatorno upućivanje na posebnu antidiskriminacijsku parnicu, onda kada se u postojećem parničnom postupku zainteresirano lice pozove na diskriminaciju kao uzrok povrede nekog drugog prava ili pozivanja na ZZD.[29]

Međutim, ukoliko se desi da u nekom drugom predmetu bude donesena odluka o postojanju diskriminacije kao glavnom pitanju i ta odluka postane pravosnažna, ista obavezuje sud u postupku u kojem se pitanje diskriminacije postavlja kao prethodno pitanje.

Što se tiče zaštite od diskriminacije u okviru posebnog parničnog postupka kao novog načina zaštite prava na jedanko postupanje, osoba ili grupa osoba koje su izložene bilo kom obliku diskriminacije, istu ostvaruju podnošenjem tužbe u kojoj mogu istaći pojedinačno ili kumulativno sljedeće tužbene zahtjeve:

a) da se utvrdi da je tuženi povrijedio tužiočevo pravo na jednako postupanje, odnosno da radnja koju je poduzeo ili propustio može neposredno dovesti do povrede prava na jednako postupanje (*tužba za utvrđivanje diskriminacije)*;

b) da se zabrani poduzimanje radnji kojima se krši ili se može prekršiti tužiočevo pravo na jednako postupanje, odnosno da se izvrše radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njene posljedice *(tužba za zabranu ili otklanjanje diskriminacije)*;

c) da se naknadi materijalna i nematerijalna šteta uzrokovana povredom prava na jednako postupanje *(tužba za naknadu štete)*;

[28] U članu 12.ZPP je propisano da „Kad odluka suda zavisi o rješavanju nekog prethodnog pitanja koje se odnosi na to da li postoji neko pravo ili pravni odnos, a o tom pitanju još nije donio odluku sud ili drugi nadležni organ (prethodno pitanje), sud može sam riješiti to pitanje, ako posebnim propisima nije drugačije određeno.Odluka suda o prethodnom pitanju ima pravni učinak samo u parnici u kojoj je to pitanje riješeno."

[29]Hanušić, A., 2013, Sudska zaštita od diskriminacije u Bosni i Hercegovini, Analiza zakonskih rješenja i prakse u svjetlu prvih predmeta u ovoj oblasti, str. 11. Analitika, Centar za društvena istraživanja, Sarajevo,

d) da se presuda kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje na trošak tuženog objavi u medijima, u slučaju kada je diskriminacija počinjena kroz medije (štampane, printane i elektronske), odnosno bilo koje vrste.[30]

5.1. Tužba za naknadu štete zbog diskriminacije.

Tužba za naknadu štete (materijalne ili nematerijalne), u okviru posebnog sudskog postupka zaštite od diskriminacije (kondemnatorna antidiskriminacijska tužba), se javlja kao tužbeni zahtjev koji se može istaći, samostalno ili kumulativno, sa drugim tužbenim zahtjevima u antidiskriminatorskom postupku sudske zaštite. Kod ove tužbe imamo *reparacijski antidiskriminacijski zahtjev* kojim se traži naknada materijalne i nematerijalne štete prouzrokovane povredom prava zaštićenih zakonom, te se u pravilu kumulira sa drugim zahtjevom, obzirom da pretpostavlja utvrđenje diskriminatornog ponašanja. Dakle, diskriminacija sama kao neželjena pojava, još uvijek ne predstavlja štetu. Osim toga, za postojanje diskriminacije nije krucijalno da se prouzrokuje šteta, a niti da osoba koja prouzrokuje diskriminaciju bude kriva. Ali ako dođe do prouzrokovanja štete, krivicom štetnika, oštećeni ima pravo da mu štenik nadoknadi svu pretrpljenu štetu, kako materijalnu (imovinsku), tako i nematerijalnu (neimovinsku).

Pored reparacijskog antidiskriminacijskog zahtjeva, u kontekstu posebnog sudskog postupka zaštite od diskriminacije, tužbeni zahtjev može, posebno ili kumulativno, u jednoj tužbi sadržavati i *deklaratorni antidiskriminacijski zahtjev* kojim se traži utvrđivanje diskriminacije, odnosno, kojim se može zahtijevati kako utvrđivanje da je već došlo do povrede prava pojedinca na jednako postupanje, tako i utvrđivanje da određena radnja ili propust tuženog, iako još nije, može neposredno dovesti do povrede ovog prava. Zatim, tu je i *prohibitivni antidiskriminacijski zahtjev i restitutivni tužbeni zahtjev* kojim se zahtijeva zabrana radnji kojima se krši ili može prekršiti pravo na jednako postupanje, odnosno zahtjev za izvršenjem radnji kojim se uklanja diskriminacija ili njene posljedice. I na kraju, imamo i *publikacijski antidiskriminacijski zahtjev* kojim se zahtjeva objavljivanje presude kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje u medijima, i to na trošak tuženog.[31]

Dakle, ZZD, predviđa mogućnost da se u jednoj tužbi može zajedno kumulirati više antidiskriminacijskih zahtjeva, onda kada se zahtjevi zasnivaju na istom činjeničnom i pravnom osnovu, kada su u međusobnoj vezi te kada je isti sud stvarno nadležan za svaki od zahtjeva, tzv. objektivna kumulacija tužbenih zahtjeva. Koji će tužbeni zahtjev u parnici postaviti, slobodna je volja tužitelja. [32] U ovom slučaju nije bitno da li je za tužbene zahtjeve propisano rješavanje u redovnom ili u posebnom parničnom postupku, izuzev sporova vezanih za smetanje posjeda, kada se primjenjuju pravila mjerodavana za tu vrstu spora. To jasno proizilazi iz pravila da se u parnicama zbog smetanja posjeda (u kojima se štiti samo stvarno stanje stvari) ne mogu isticati zahtjevi za zaštitu prava (petitorni zahtjevi).[33]

Bitna odlika sudskih postupaka za zaštitu od diskriminacije jeste i hitnost u samom postupanju. ZZD je nametnuo obavezu sudu i drugim organima, da u postupcima u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji, primjenjuju načelo hitnosti.[34] To dalje znači da ovakvi postupci, imaju prednost u rješavanju u odnosu na postupke koji nisu okarakterisani kao hitni postupci. Obaveza hitnog postupanja podrazumijeva obavezu suda i drugih organa,

---

[30] Član 12.stav (1) ZZD.
[31] Uzelac, A., 2009, „Postupak pred sudom“, u Vodič uz zakon o suzbijanju diskriminacije, ur. Tena Šimonović Einwalter, str:97-98, Ured za ljudska prava Vlade RH, Zagreb,
[32] Član 12. stav (2) ZZD,
[33] Crnčević,B., Džumhur, J., Hadžimešić,L., Taraba, I., Arnautović, A., Hadžić, I., Hanjalić, N.,2018, Priručnik za državne službenike, civilno društvo i medije za prepoznavanje i postupanje u slučajevima diskriminacije, str:40, Sarajevo,
[34] Član 11. stav (4) ZZD,

da u skladu sa općim pravilima postupka poduzmu sve neophodne radnje kojima će osigurati da se postupci u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji provedu što hitnije i okončaju u najkraćem mogućem roku.[35]

Što se tiče pitanja same nadležnosti vezano za odlučivanje o tužbama **u** okviru posebnog sudskog postupka zaštite od diskriminacije, ZZD upućuje na primjenu odredbi ZPP koje se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, izuzev ako sam ZZD, nema neke posebne odredbe u kontekstu ove materije.[36]

Kada je u pitanju nadležnost za rješavanje individualnih antidiskriminacijskih sporova, navedenih u članu 12. stav (1) ZZD, u prvom i drugom stepenu, pored suda opće mjesne nadležnosti za tuženog,[37] nadležan je i sud na čijem području tužilac ima prebivalište ili boravište, kao i sud mjesta gdje se dogodila šteta ili je počinjena radnja diskriminacije.[38] Dakle, u pitanju je široko propisana izberiva (elektivna) mjesna nadležnost, gdje se maksimalno izašlo u susret tužiocima u kontekstu ostvarenja pristupa sudskoj zaštiti kao i izbora najpovoljnijeg foruma nadležnosti za njih.[39]

ZZD propisuje i specifičnosti u antidiskriminacijskim postupcima kada je u pitanju izjavljivanje revizje na donesene sudske odluke. Uopće, revizija je vanredan pravni lijek u parničnim postupcima i izjavljuje se protiv pravosnažnih presuda donesenih u drugom stepenu.[40] O reviziji odlučuje Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine.[41] Međutim, kada su u pitanju antidiskriminacijiski postupci, dozvoljena je revizija u svim tim postupcima[42], bez ograničenja koja su propisana kod općih parničnih postupaka (imovinski cenzus, pravosnažna presuda u drugom stepenu i sl).[43] Na ovaj način izražava se i volja zakonodavca da se kroz reviziju u svim antidiskriminacijskim postupcima "omogući ujednačavanje primjene prava i osiguranje ravnopravnosti građana pred zakonom"[44], što je prvenstvena uloga vrhovnih sudova. Što se tiče rokova u kojima se može izjaviti revizija u antidiskriminacijiskim postupcima, isti su propisani ZZD-om, i iznose tri mjeseca od dana uručenja drugostepene presude.[45]

Međutim, uopćeno što se tiče rokova u kojima se može tražiti sudska zaštita u antidiskriminacijskim postupcima, isti su jasno propisani ZZD-om. Naime, rok za podnošenje antidiskriminacijske tužbe iz člana 12. ZZD, iznosi tri godine od dana saznanja za učinjenju povredu prava (subjektivni rok), a najkasnije pet godina od dana kada je učinjena povreda (objektivni rok). Ukoliko se radi o kontinuiranoj diskriminaciji ovi rokovi se računaju tek od

---

[35] Član 11. stav (5) ZZD,

[36] Član 12.stav (3) ZZD,

[37] U članu 28 . ZPP je propisano da „Ako zakonom nije određena isključiva mjesna nadležnost nekog drugog suda, za suđenje je nadležan sud koji je opće mjesno nadležan za tuženog.U slučajevima predviđenim u ovom zakonu za suđenje je osim suda opće mjesne nadležnosti nadležan i drugi određeni sud".
U član 29.ZPP je propisano da "Za suđenje je opće mjesno nadležan sud na čijem području tuženi ima prebivalište, ako posebnim zakonom nije drugačije određeno.Ako tuženi nema prebivalište, opće mjesno je nadležan sud na čijem području tuženi ima boravište. Ako tuženi pored prebivališta ima i boravište u nekom drugom mjestu, a prema okolnostima može se pretpostaviti da će tu boraviti najmanje godinu dana od dana podnošenja tužbe, opće mjesno je nadležan i sud boravišta tuženog".

[38] Član 13. stav (1) ZZD,

[39] U članu 32. ZPP je propisano da "Za suđenje u sporovima o vanugovornoj odgovornosti za štetu, osim suda opće mjesne nadležnosti, nadležan je i sud na čijem je području štetna radnja počinjena ili sud na čijem je području štetna posljedica nastupila.Ako je šteta nastala zbog smrti ili teške tjelesne ozljede, nadležan je, pored suda iz stava 1. ovog člana, i sud na čijem području tužilac ima prebivalište, odnosno boravište".

[40] U članu 237. stav (1) I (2) ZPP je propisano da "Stranke mogu izjaviti reviziju protiv pravomoćne presude donesene u drugom stepenu u roku 30 dana od dana dostave prijepisa presude.Revizija nije dozvoljena ako vrijednost pobijanog dijela pravomoćne presude ne prelazi 30.000,00 konvertibilnih maraka a u privrednim sporovima 50.000,00 konvertibilnih maraka".

[41] Član 238. ZPP,

[42] Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 430P00120214Rev od 23.07.2015. godine,

[43] Član 13. stav (2) ZZD,

[44] Uzelac, A., 2009, „Postupak pred sudom", u Vodič uz zakon o suzbijanju diskriminacije, ur. Tena Šimonović Einwalter, str. 102,

[45] Član 13.stav (4) ZZD,

dana posljednje učinjene radnje kojom se čini povreda prava. Ovi rokovi se ne računaju u slučajevima sistemske diskriminacije.[46]

Svi gore navedeni rokovi su prekluzivni rokovi, te njihovim protekom tužilac gubi pravo na podnošenje tužbe, odnosno u slučaju da podnese tužbu poslije isteka propisanih rokova, sud odbacuje tužbu kao neblagovremenu.[47]

Razlog zašto su široko postavljeni procesni rokovi za podnošenje tužbe jeste nastojanje da se u što bolji položaj stavi diskriminisana osoba, kao osoba koja ima lošiji položaj u tom odnosu. Široko propisani rokovi su prilagođeni antidiskriminacijskoj sudskoj zaštiti, sa primarnim ciljem da se osigura bolji procesni položaj diskriminirane osobe kao slabije strane u tom odnosu. Međutim, ZZD, je samo propisao rokove za podnošenje tužbe, čime je diskriminisanoj osobi ostavio dovoljno vremena za podnošenje tužbe, ali zakonom nisu propisani rokovi u kojima se i sam postupak po tužbi mora okončati , odnosno rokovi u kojima se moraju donijeti presude, čime bi se u potpunosti udovoljilo i zahtjevima koje postavlja načelo pravne sigurnosti, a to je da sporni odnosi ne treba da traju beskonačno i da ih je potrebno riješiti u razumnom vremenskom periodu.

5.2.Teret dokazivanja (onus probandi)

Teret dokazivanja u ZPP, je definisan uopšteno u nekoliko članova. Prvi član se nalazi u dijelu koji definiše načela parničnog postupka. Jedno od osnovnih načela parničnog postupka je načelo kojim se stranke obavezuju da iznesu sve činjenice na kojima zasnivaju svoje zahtjeve i da izvedu sve dokaze kojima utvrđuju te činjenice. Međutim, sud u samom postupku razmatra i utvrđuje samo one činjenice koje su stranke iznijele, te određuje i izvođenje samo onih dokaza koje su stranke predložile. Osim toga, sud je ovlašten da utvrditi i činjenice koje stranke nisu iznijele i naloži izvođenje dokaza koje stranke nisu predložile ako iz rezultata rasprave i dokazivanja proizilazi da stranke idu za tim da raspolažu zahtjevima kojima ne mogu raspolagati (zahtjevi protivni prinudnim propisima).[48] Podsjećanja radi, u općem parničnom postupku, tužilac u tužbi navodi činjenice na kojima zasniva svoj tužbeni zahtjev i dokaze kojima se utvrđuju te činjenice.[49] Drugi član govori o tome da je svaka stranka u parničnom postupku dužna dokazati činjenice na kojima zasniva svoj zahtjev, s tim da će sud slobodnom ocjenom dokaza utvrditi činjenice na osnovu kojih će donijeti odluku.[50] I treći član govori o tome da, ako sud na osnovu ocjene izvedenih dokaza ne može sa sigurnošću utvrditi neku činjenicu, o postojanju te činjenice zaključit će primjenom pravila o teretu dokazivanja.[51] Pravila o teretu dokazivanja su, dakle, u službi krajnjeg sredstva (ultima ratio) kome se pribjegava radi omogućavanja donošenja presude u situacijama koje nisu poželjne, tj. kada rezultati izvedenih dokaza ne daju osnova za izvođenje činjeničnog zaključka o tačnosti spornih činjenica. Kako nemogućnost da tačno utvrdi pravno relevantne činjenice u postupku po osnovu prikupljenih dokaza ne oslobađa sud da donese presudu, tada će primijeniti pravila o teretu dokazivanja tako, što će presudu donijeti na štetu one stranke koja nije bila u stanju da pruži dokaze koji treba da kod suda stvore uvjerenje u istinitost spornih činjenica.[52] Dokazna sredstava u parničnm postupku su: uviđaj,[53] isprave, [54]svjedoci,[55]vještaci[56] i saslušanje

---

[46] Član 13.stav (4) ZZD

[47] U članu 67. stav (1) tačka 2) ZPP je propisano da "Nakon prethodnog ispitivanja tužbe sud donosi rješenje kojim se tužba odbacuje ako utvrdi:da je tužba podnesena neblagovremeno, ako je posebnim propisima određen rok za podnošenje tužbe"

[48] Član 7. ZPP,

[49] Član 53. stav (2), tačka 2) i 3) ZPP,

[50] Član 123.ZPP,

[51] Član 126. ZPP,

[52] Čalija,B.,Omanović, S., 2000, Građansko procesno pravo, str:219, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet,

[53] Član 130. ZPP,

[54] Član 132.ZPP,

[55] Član 137.ZPP,

[56] Član 147.ZPP,

stranaka.[57] Dokazna sredstva prema vrsti izvora se dijele na lična (svjedoci, vještaci i saslušanje stranaka) i stvarna (predmetni uviđaj i isprave). ZPP u svojim odredbama nema odredbe o preraspodjeli terete dokazivanja između stranaka.

Propisi o teretu dokazivanja u antidiskriminacijkim postupcima su drugačije definisani. Zašto je to tako proizilazi iz same prirode diskriminacije, njenih pojavnih oblika, kao i činjenice da bi diskriminaciju bilo gotovo nemoguće dokazati u skladu sa općim pravilima parničnog postupka, što bi oštećenom kao žrtvi diskriminacije stvaralo poteškoće za kvalitetnu pravnu zaštitu svojih prava. ZZD je ovakvim definisanjem pravila o teretu dokazivanja odstupio od općih pravila o teretu dokazivanja, u namjeri da pomogne oštećenom kao žrtvi diskriminacije kod dokazivanja same diskriminacije. Stoga se u svim antidiskriminacijskim sudskim postupcima i kod svih oblika diskriminacije predviđenih ZZD, bez obzira na to da li se radi o neposrednoj ili posrednoj diskriminaciji,[58] ili pak o ostalim oblicima diskriminacije predviđenim ZZD–uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, mobing, segregacija, izdavanje naloga i podsticanje diskriminacije[59], uvodi pravilo o prebacivanju tereta dokazivanja na tuženu stranu. Definisanjem pravila o prebacivanju tereta dokazivanja na procesno jaču stranu (tuženog), da dokaže da do diskriminacije nije došlo, kada osoba ili grupa osoba, kao oštećena strana ili strane (tužilac ili tužioci), na osnovu njima raspoloživih dokaza[60], učine vjerovatnim da je do diskriminacije u konkretnom slučaju ipak došlo, dovoljno govori da ZZD, nastoji da osigura što više poštivanje principa ravnopravnosti i jedankosti stranaka u antidiskriminacionom sudskom postupku, obzirom da žrtve diskriminacije imaju otežan pristup informacijama. Osim toga, definiranje pravila o preraspoređivanju tereta dokazivanja u ZZD, je i obaveza Bosne i Hercegovine u pogledu usklađivanja domaćeg zakonodavstva s antidiskriminacijskim direktivama EU, ali i s obavezama iz Evropske konvencije o ljudskim pravima. U pravnoj teoriji može se praviti razlika između subjektivnog i objektivnog tereta dokazivanja. Subjektivni teret dokazivanja daje odgovor na pitanje ko prikuplja procesnu građu u parnici (stranke, sud ili i strane i sud zajedno). Prema opštim pravilima parničnog postupka u Bosni i Hercegovini, prikupljanje procesne građe je isključivo na strankama. Objektivni teret dokazivanja odgovara na pitanje ko snosi posljedice nedokazanosti određene činjenice. Prema opštim pravilima parničnog postupka, tužitelj dokazuje one činjenice koje vode zasnivanju određenog prava a tuženi one činjenice koje to pravo negiraju.[61]

Dakle, u antidiskriminacijskim postupcima imamo tzv. princip obrnutog tereta dokazivanja, koji je dio evropske pravne stečevine. Tu je na tužiocu obaveza, da učini vjerovatnim navode da mu je tuženi povrijedio pravo na jednako postupanje stavljajući ga u nepovoljniji položaj zbog nekog od zabranjenih diskriminacijskih osnova (opravdana sumnja). Ako u tome tužilac uspije, odnosno ako sud tokom predhodnog ispitivanja tužbe zaključi da postoji diskriminacija i započne sa postupkom, onda postoji pretpostavka da je prekršeno načelo jedankosti, kada se i teret dokazivanja da nije došlo do diskriminacije prebacuje na tuženog. Ovaj princip je jako bitan u antidiskriminacijskim postupcima, obzirom da žrtve diskriminacije u većem broju slučajeva većinom nemaju dovoljan broj konkretnih dokaza, a niti mogu da ih naknadno skupe, kao i da ih prezentuju sudu. Da nije uveden ovaj princip većina izvršioca diskriminacije bi primjenjujući opća pravila o dokazivanju ostala nekažnjenja. Međutim, zbog nedovoljnog znanja sudova o principu obrnutog terete dokazivanja u antidiskriminacijskim postupcima, pojavljuju su se i slučajevi da sudovi u ovakvim postupcima

[57] Član 163.ZPP,
[58] Član 3. ZZD definiše ova dva oblika diskriminacije.
[59] Član 4. definiše ostale oblike diskriminacije.
[60] Član 15. stav (1) ZZD,
[61] Analiza odgovora pravosuđa na izazove diskriminacije u Bosni i Hercegovini,str:44, OSCE,

donose presude kojima odbijaju tužbe, jer tužilac tj. žrtva diskriminacije nije dokazala da je izvršena diskriminacija.

Ono što je novina u antidiskriminacijskim postupcima je pojava tzv. standarda "vjerovatnosti", koga treba obrazlagati kao tzv. prima facie dokaz (dokaz na prvi pogled)[62]. Drugim riječima, ono što bi osoba koja se poziva na diskriminaciju morala dokazati jeste da je došlo do njenog stavljanja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj činjeničnoj i pravnoj situaciji, te da bi bilo moguće, po redovnom toku stvari i na temelju indicija u konkretnom slučaju, da je do toga došlo zbog neposredne ili posredne diskriminacije zasnovane na nekom nedopuštenom diskriminacijskom osnovu. Prema tome, stepen vjerovatnosti će postojati u onim situacijama kada postoji više razloga (argumenata) koji govore u prilog tvrdnje o postojanju diskriminirajućeg postupanja nego onih koji govore protiv takve tvrdnje. Nije potrebno dokazivati subjektivnu namjeru za činjenje diskriminacije. S druge strane, dokazanost postojanja relevantnih činjenica sa stepenom sigurnosti, odnosno izvjesnosti, pretpostavlja da sud pred kojim se raspravlja određeno činjenično pitanje stekne takvo uvjerenje koje isključuje svaku razumnu sumnju o postojanju ili nepostojanju takvih činjenica. Uopšteno rečeno, stepen uvjerenja je determnirajući prag koji dokaz mora preći da bi se pojedina činjenica smatrala utvrđenom, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu. Ovo pravilo obavezuje sudove kao primjenjivače prava na to da činjenični zaključci na kojima temelje svoje odluke ne smiju biti olako formirani, i da trebaju počivati na dovoljno jakim razlozima koji bi mogli i kod trećih osoba, koje bi se rukovodile istim kriterijima, izazvati isto uvjerenje, tj. da bi i treće osobe sa prosječnim znanjem i iskustvom mogle doći do jednakog zaključka do kojeg je došao i sud. Ako tuženi ne dokaže sa stepenom sigurnosti, odnosno izvjesnosti da diskriminacije nema, sud je dužan utvrditi da je pravo na jednako postupanje povrijeđeno.[63]

Osnovni metod kojim se utvrđuje postojanje diskriminacije na prvi pogled (prima facie) je uporedni test, odnosno upoređivanje tužiočeve situacije sa situacijom komparatora.Komparator je lice koje se nalazi u istoj ili sličnoj situaciji kao navodno diskriminisani, ali se od navodno diskriminisanog razlikuje po relevantnim ličnim karakteristikama(npr:etnička pripadnost, rasa, vjera i sl).[64]

Pored navedenog, imamo razlika i kada su u pitanju sami postupci dokazivanja neposredne i posredne diskriminacije. Tužilac koji tvrdi da je žrtva neposredne diskriminacije dužan je da učini vjerovatnim da je tuženi prema njemu različito postupao u odnosu na komparatora. Tako će npr: pripadnik jedne boje kože-migrant, kojem nije dozvoljen ulazak u

[62] Standard prima facie dokaza preuzet je iz anglosaksonskog pravnog kruga i dio je common law tradicije.Da li je ovaj standard ispunjen procjenjuje se davanjem odgovora na pitanje da li su pretežniji izgledi da je diskriminacija izvršena ili da nije izvršena, imajući u vidu dokaze na kojima se zasniva postojanje vjerovatnosti da je došlo do diskriminacije. Sud o tome da li je diskirminacija izvršena formira se na osnovu postojanja nekog tipičnog razvitka događanja koje, prema pravilima iskustva, upućuje na kauzalnu vezu s diskriminatornim postupanjem-ponašanjem ili na odgovornost za takvo ponašanje, pri čemu se imaju u vidu i pravila iskustva prava zajednice. Radi se zapravo o, tzv."pretežnoj vjerovatnosti" (O tome šire: Potočnjak, Ž.,Grgurev,I.,Grgić, A, 2013, Dokazivanje prima facie diskriminacije u Djelotvorna pravna zaštita u pravičnom postupku, Izazovi pravosudnih transformacija na jugu Evrope(ur.Alan Uzelac, Jasnica Garašić, Aleksanda Maganić), Pravni fakultet Sbveučiliša u Zagrebu, Zagreb, 2013, str:325-327;Dika, M.,Sudska zaštita u diskriminacijskim stvarima, u:Crnić, I.,I dr.Primjena antidiskriminacijskog zakonodavstva u praksi, Centar za mirovne studije, Zagreb, 2011, str:84-86)

[63]Crnčević,B., Džumhur, J., Hadžimešić,L., Taraba, I., Arnautović, A., Hadžić, I., Hanjalić, N.,2018, Priručnik za državne službenike, civilno društvo i medije za prepoznavanje i postupanje u slučajevima diskriminacije, str:44, Sarajevo,

[64] Topić, B., 2015, *Teret dokazivanja direktne i indirektne diskriminacije*. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja, str: 3,

javni prevoz zbog navodne pretrpanosti tog javnog prevoza, učiniće vjerovatnim da je do diskriminacije došlo ako dokaže da je drugim licima druge boje kože dozvoljen ulaz nakon što je njemu onemogućen.

Kod posredne diskriminacije tužilac, da bi dokazao vjerovatnost diskriminacije, mora da demonstrira da naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa, ima ili bi mogla imati efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druge koji se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji. Npr: propisivanje dodatnih, neopravdanih, uslova prilikom sastavljanja oglasa za posao, npr. uslovi poznavanja rada na računaru za radna mjesta za koja se traži osnovna škola-higijeničar, portir i sl, obzirom da se radi o jednostavnim poslovima (čime se potencijalno diskriminiraju pripadnici nacionalnih manjina), ili uslovi posjedovanja položenog ispita za rukovaoca parnim kotlovima (iako nije opravdano vrstom posla).

Ukoliko se teret dokazivanja sa uspjehom prebaci na tuženog, na njemu je obaveza da dokaže da do diskriminacije nije došlo. Ako to ne dokaže, sud će u samom postupku utvrditi da je tuženi odgovoran za diskriminaciju. Da bi uspio u antidiskriminacionoj parnici, tuženi mora dokazati ili da se tužilac ne nalazi u istoj ili sličnoj situaciji kao predloženi komparator ili da je tužiočev nepovoljan tretman rezultat nekih drugih objektivnih okolnosti, odnosno da nije zasnovan na ličnoj karakteristici tužioca. Kod posredne diskriminacije, kada je teret dokazivanja prebačen na tuženog, on mora dokazati da predmetno pravilo ili praksa nisu diskriminatorni, jer za njihovo usvajanje i primjenu postoji objektivno i razumno opravdanje. Ovo objektivno i razumno opravdanje će postojati ako postoji legitiman cilj i ako su sredstva koja su pritom upotrijebljena proporcionalna tom cilju.[65]

U slučaju uspješnog prebacivanja terete dokazivanja na tuženog, posmatrano sa teorijskog aspekta moguća su dva odgovora tuženog. Prvi je negiranje postojanja uzročno-posljedične veze između nastale štete, odnosno razlike u tretmanu, i konkretne lične karakteristike. Drugim riječima, tuženi može da dokazuje da konkretno razlikovanje u tretmanu nije nastalo na osnovu etničkog, rasnog i drugog identiteta tužioca. Drugi odgovor je odgovor objektivnog opravdanja, koja nastupa ukoliko tuženi ne uspije da negira postojanje uzročno-posljedične veze. U slučaju neposredne diskriminacije, mogućnosti tuženog da dokaže postojanje objektivnog i razumnog opravdanja su dosta ograničene, ali je moguće osporavanje postojanja uzročno-posljedične veze. S druge strane, kod posredne diskriminacije odbranu je teško zasnivati na negiranju uzročno-posljedične veze, odnosno osporavanju negativnih posljedica neutralnog pravila na određenu grupu, ali postoji mogućnost pružanja objektivnog opravdanja.[66]

Dakle, svaki sud, u postupku odlučivanja kada su u pitanju antidiskriminacijski postupci, u pogledu terete dokazivanja mora primijenjivati pravila iz ZZD i svoju odluku bazirati na ubjeđenju o vjerovatnosti različitog postupanja. U protivnom, neovisno o tome šta je u tužbi navedeno kao pravni osnov i šta je navedeno kao tužbeni zahtjev, sudovi primjenjuju pravila o teretu dokazivanja iz ZPP.

[65] Topić, B., 2015, Teret dokazivanja direktne i indirektne diskriminacije. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja, str: 5,
[66] Topić, B., 2015, Teret dokazivanja direktne i indirektne diskriminacije. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja, str: 6,

5.3.Vještačenje kao dokazno sredstvo u antidiskriminacijskim postupcima

Vještačenje je parnična radnja kojom se pribavlja posebni dokaz-iskaz vještaka.[67]

Na prijedlog stranke, sud može, odrediti izvođenje dokaza vještačenjem, ukoliko je radi utvrđivanja ili razjašnjenja određene činjenice potrebno stručno znanje kojim sud ne raspolaže.[68]

Vještačenje je veoma bitno dokazno sredstvo uopće u sudskim postupcima, a tako i u antidiskriminacijskim postupcima. Vrlo često je nemoguće okončati sudski postupak bez provođenja vještačenja. Pravilnim korištenjem ovog dokaznog sredstva, sud kao nadležni organ treba da obezbijedi adekvatne uslove za zaštitu prava građana na pravično suđenje, zatim na suđenje u razumnom roku bez nepotrebnog odugovlačenja, ali i da doprinese vladavni prava, pravnoj sigurnosti i pravnoj jednakosti.

Vještačenje kao dokazno sredstvo sud slobodno cijeni u svakom konkretnom slučaju i na osnovu brižljive, savjesne i sveobuhvatne ocjene svih provedenih dokaza.

Vještačenje je parnična radnja u okviru koje vještak, kao osoba koja raspolaže posebnim naučnim ili stručnim znanjem i iskustvom, primjenjuje naučna i stručna znanja, vještine i metode, na činjenice koje predstavljaju predmet vještačenja.[69]

U pravilu, sud bi trebao pozivati vještaka kada je potrebno stručno znanje koje u biti prealzi nivo znanja koje ima sudija na tom području. Kriterij je, dakle, stepen znanja čovjeka koji posjeduje opće obrazovanje i životno iskustvo kao sudija.[70]

Vještačenje je procesna radnja i provodi se u situaciji kada sud nema dovoljnog stručnog znanja iz određene oblasti, ako je to neophodno za utvrđivanje i pojašnjenje dijela činjenica koje su bitne za odlučivanje u konkretnom predmetu.Vrlo često stručni stav vještaka je presudan kod donošenja sudskih odluka, što kod antidiskriminacijski postupaka može biti i zloupotrijebljeno.

Sudsko vještačenje traži maksimalnu saradnju na relaciji vještaka i suda, međusobno dopunjavanje i prožimanje sudskog znanja i vještakove stručnosti, što vodi ka krajnjem cilju a to je utvrđivanje istine.

Vještak je osoba pozvana da pred sudom koristeći se svojim stručnim znanjem, iznese svoja sadašnja stručna zapažanja potrebna za utvrđenje neke relevantne činjenice (nalaz) i svoje stajalište o značenju, vjerovanju, uzrocima i posljedicama određenih činjenica, koje bi mogle biti važne za utvrđivanje istinitosti u dokazivanju mišljenja (mišljenje).[71]

Vještak pomaže sudu isključivo kod utvrđivanja činjenica, a ne prilikom odlučivanja o primjeni pravne norme. Nije dopušteno da sud određuje vještaka za pravna pitanja, a niti može od vještaka tražiti odgovor na pravna pitanja.

Sudski vještaci, s obzirom na ulogu koju imaju u parničnim postupcima bi trebali da i morali da budu svjesni svoje uloge i velike odgovornosti koje imaju u sudskom postupku, obzirom da je praksa pokazala da sudovi u biti kod odlučivanja prate nalaz i mišljenje vještaka

---

[67] Čizmić, J.,2009, Komentar Zakona o parničnom postupku, Privredna štampa, Sarajevo, str:344,
[68] Član 147. ZPP-a,
[69] Sijerčić-Čolić,H.-Vuleta,D-Hadžiomeragić,M.,1999, Komentar Zakona o krivičnom postupku, Sarajevo, str:310,
[70] Poznić,B.,Vržalić,M.,Bačić,F., 1957, Zakon o parničnom postupku sa komentarom, Beograd, str:220,
[71] Triva,S.,Belajec,V.,Dika,M.,1986, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, str:432,

od kojeg je zatražio pomoć kod utvrđivanja pojedinačnih činjenica, što se može i problematizirati i sa apsketa objektivnosti samog vještaka u sudskoj praksi novijeg vremena.

U pavilu, vještak bi trebao biti objektivan, nepristrasan i nezavisan u svom radu, odnosno treba da bude apsolutno slobodan, bez prisustva bilo kakvog pritiska ili sugestija koji bi mu trasirali put kod davanja nalaza i mišljenja.Tačnije rečeno, mora kao ekspert raditi u znaku autoriteta struke, odnosno, u svom radu se ne smije ograničiti samo na tehničko-opisnu stranu stvari, već svoj zaključak mora bazirati na individulanoj ocjeni, tumačenju i objašnjenju predmeta vještačenja.[72]

Iako je objektivnost činjenica koja se treba pretpostavljati kod vještaka, ipak se stranke često žale na neobjektivnost, odnosno, pristranost vještaka u konkretnom predmetu. Posebno je to izraženo onda kada treba vještačiti rad kolega ljekara, stranke prigovaraju da su vještaci često pod (svjesnim ili podsvjesnim) uticajem profesionalne solidarnosti i/ili lažne kolegijalnosti. Čak šta više, stranke iskazuju sumnju u nepristranost svih sudskih vještaka medicinske struke, a to dokazuju činjenicom da postoji neznatan broj slučajeva iz sudske prakse u kojima je bio utvrđen ljekarski nemar. Stoga nerijetko traže određenje međunarodnih sudskih vještaka što sud u pravilu odbija s argumentacijom da bi to nepotrebno prolongiralo postupak i prouzrokovalo daljnje troškove. Vrlo često se prigovara kako se vještaci često ne mogu da oslobode (svjesnog ili podsvjesnog) razmišljanja da se i sami mogu naći u situaciji da neko vještači i njihov rad, odnosno eventualne stručne greške ili propuste u radu. U predmetu koji je vođen protiv Republike Hrvatske u Strazburu, je utvrđeno da su vještaci bili zaposleni u istoj zdravstvenoj ustanovi kao i ljekari čiji su postupci bili predmetom vještačenja. Okolnost da su vještaci bili zaposleni u istoj ustanovi kao i ljekari, dovoljna je da se dovede u pitanje njihova nepristranost.[73]

U parnicama vezanim za naknadu nematerijlane štete vještaci medicinske struke imaju veoma važnu ulogu.U ovim parnicama, uloga vještaka je ključna kod utvrđivanja oštećenja zdravlja, koje je prouzrokovao strah i sl.Vještačenjem se u ovim parnicama utvrđuje postojanje nematerijalne štete, kao i njeni vidovi i obim. Tu vještačenje traži poznavanje medicinske problematike iz ove oblasti, kao i poznavanje medicinskih činjenica vezanih za tok liječenja i rehabilitacije. Vještak mora imati iskustvo u procjeni nastanka trajnih i privremenih organskih i psihičkih posljedica i njihovih najčešćih pojavnih oblika. Međutim, tu je posebno bitna dobra analiza konkretnih okolnosti u određenim slučajevima i izbjegavanje svih nepotrebnih šablona I uopštavanja.[74]

Vještak je dužan da poštuje principe stručnosti u svom postupanju, da poštuje ljudsko dostojanstvo te da se pridržava visokih etičkih principa,a posebno onih koje se odnose na zaštitu povjerljivosti informacija o zdravlju i privatnom životu oštećenog.

Zavisno o vrsti povrede sud može odrediti više vještaka medicinske struke, da obave vještačenje.

---

[72] Opatić, N.,2004, Vještaci-dokazno sredstvo u građanskom parničnom postupku, Zagreb, Stručni rad, str:4,

[73] Čizmić, J,. 2020, Prigovori i problemi kod sudsko-medicinskog vještačenja, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 57, 3/2020, Izvorni znanstveni rad, str: 642-644,

[74] Šćepanović, G i Stanković, Z, Medicinsko razmatranje nematerijalne štete, u: Šćepanović, G., Stanković, Z., Petrović, Z., i saradnici, 2015, Sudskomedicinsko vještačenje nematarijalne štete,Službeni glasnik, Beograd, str:56,

Shodno medicinskoj dokumenatciji vještaci se očituju o vrsti i prirodi povrede, kao i o štetnim posljedicama koje iz toga proizilaze,a prevashodno o intenzitetu i trajanju bolova i straha, kao i o drugim bitnim manifestacijama.[75]

Pretpostavke za kvaliteno i objektivno suđenje treba da bude ujednačavanje medicinskih kriterija, koji bi doprinijeli pravnoj jednakosti oštećenih lica. Postojanje zajedničkih kriterija olakšava da se na objektivan i pravedan način utvrdi karakter povrede, te da se utvrde i druge bitne činjenice za presuđenje, obzirom da u praksi imamo različite subjektivne procjene u nalazima i mišljenjima vještaka, što otežava rad sudova u nastojanju da se utvrdi istina u svakom pojedinačnom slučaju. Osim toga, ujednačavanje kriterija ima za cilj da se ostavri prava svrha naknade za povrijeđenog, a ne da on postigne neke lukrativne ciljeve koji su nespojivi sa intencijama društva u ovoj oblasti, čime bi se doprinijelo i pravnoj jednakosti oštećenog.[76]

U postupcima vezanim za zaštitu od diskriminacije, najteže je dokazati psihičko zlostavljanje žrtve, obzirom da se ista ponižava, omalovažava na različite načine, što dovodi do različitih posljedica kod same žrtve. Međutim, sama činjenica da je otkaz ugovora o radu bio nezakonit, ne predstavlja valjan pravni osnov za dosuđivanje naknade nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, povrede ugleda i časti, te pretrpljenog straha, već se ista priznaje samo ako je postupak protiv zaposlenika vođen zlonamjerno i šikanozno, tj. da je u postupku nezakonitog otkazivanja zaposelnik bio izložen vrijeđanju, umanjenju njegova ugleda, dostojanstva i sl.[77]

O postojanju posljedica koje nastaju kao zbog ponižavanja ili omalovažavanja, najčešće se provodi medicinsko vještačenja, koje može predložiti ili tužilac ili tuženi. Ovaj dokaz je potreban samo ako je nastupila neka bolest ili oštećenje kao posljedica diskriminacije. Samo po sebi postojanje zdravstvenog problema ne mora da znači da je posljedica diskriminacije koja je možda učinjena. Za postojanje osnova za dokazivanje narušenog zdravstvenog stanja kao posljedice radnje diskriminacije potrebno je dokazati da je u uzročno-posljedičnoj vezi s diskriminacijom. Zdravstveni problem radnika zavisi od intenziteta uznemiravanja, trajanja, ličnosti zlostavljača, ali i ličnosti žrtve. Ti problemi mogu biti psihičke prirode, ali i svake druge za koju se ocijeni da dovodi do povrede prava na fizičko i duševno zdravlje. Kod diskriminacije su u pravilu psihički problemi, poremećaj prilagođavanja, anksiozno-depresivni poremećaj uzrokovan stresom na radnom mjestu, posttraumatski poremećaj i slično. Stoga, vještaci u svom nalazu mogu samo da potvrde postojanje povezanosti između ponašanja za koje radnik tvrdi da predstavljaju diskriminaciju i tih zdravstvenih problema koje ima, kao i da li uopće postoje zdravstveni problemi koje radnik navodi. [78]

U osnovi sud nije vezan za nalaz i mišljenje vještaka što je dobra stvar. Sud može i treba da ne prihvati mišljenje vještaka, ukoliko smatra da njegovi stavovi nisu zasnovani na pravilima logičkog razmišljanja, jer bi to dovelo u pitanje ulogu suda i sudije u postupcima, odnosno to bi dovelo do potčinjvanja sudije vještaku, što je nedopušteno. Ukoliko sud ne prihvati mišljenje vještaka za određenu pravnu stvar, može i treba da zatraži nalaz i mišljenje drugog vještaka.

---

[75] Karan, Ž., Osvrt na praksu primjene numeričkih skala u vještačenju nematerijlane štete, Vještak, br:4/01, str:65-76,
[76] Medić,D., Nedić, D., i Zivlak Radulović.N.,2017, Naknada nematerijalne štete, Udruženje pravnika RS, Banja Luka,str:94-95,
[77] Presuda Vrhovnog suda FBiH, broj: 51-0-P-005925 12 Rev od 25.07.2013. godine,
[78] Čindrak, S., Antonović,Z.,2022, Sudska praksa u predmetima diskriminacije, Sarajevo, str:90,

Zaključak

Iz navedenog jasno proizilazi da Bosna Hercegovina ima uspostavljen sistem pravne zaštite od diskriminacije (ustavnopravnu, krivičnopravnu, prekršajnopravnu u građanskopravnu zaštitu od diskrimnacije), kao i većina drugi zemalja.

Međutim, u Bosni i Hercegovini, zbog složenosti državnog uređena imamo evidentan porast diskriminacije, u svim oblastima života i po svim osnovama, pa se s pravom može reći da je diskriminacija u Bosni i Hercegovini, jedan negativan opće društveni fenomen.Osim toga, može se kosnatovati da je u Bosni i Hercegovini prisutna sistemska diskriminacija i sistemsko vršenje iste, sa tednecijom ka njenom porastu.

Sudovi u Bosni Hercegovini (redovni i Ustavni sudovi), u proteklom periodu donosili su presude vezano za zaštitu od diskriminacije. Međutim, analize govore da je izvršenje donesenih presuda još na nezadovoljvajućem nivou.To može biti jedan od razlog što je diskriminacija u Bosni Hercegovini u stalom porastu.

Kao moguća rješenja ovog negativnog društvenog fenomena može i treba biti poštivanje donesenih Zakona, provođenje donesenih presuda kao i jačanje pozitivne svijesti o različitostima u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA:

1. Ustav Bosne i Hercegovine (Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni Hercegovini i "Službeni glasnik BiH", broj: 25/09-Amandman I),

2. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj:1/94, 1/94),Amandman I, ("Službene novine FBiH", broj: 13/97), Amandmani II-XXIV ("Službene novine FBiH", broj:13/97), Amandmani XXV-XXVI ("Službene novine FBiH", broj:13/97), Amandmani XXVII-LIV (Wolfgang Petrisch)("Službene novine FBiH", broj:16/02), Amandmani LVI-LXIII (Wolfgang Petrisch)("Službene novine FBiH", broj: 22/02), Amandmani LXIV-LXVII (Paddy Ashdown)("Službene novine FBiH", broj: 52/02), Amandmani LXVIII-LXXXVII (Paddy Ashdown)("Službene novine FBiH", broj:52/02), Amandmani LXXXIX-XCIV ("Službene novine FBiH", broj: 63/03), Amandmani XCV-CII (Paddy Ashdown) ("Službene novine FBiH", broj: 9/04), Amandmani CIII i CIV ("Službene novine FBiH", broj: 20/04), Amandman CV ("Službene novine FBiH", broj: 33/04), Amandman CVI (Paddy Ashdown) ("Službene novine FBiH", broj: 72/05), Amandmani CVI-CVIII ("Službene novine FBIH", broj: 71/05), Amandman CIX ("Službene novine FBiH", broj: 88/08), Amandmani CX-CXXX ("Službene novine FBiH", broj: 79/22), Ispravka Amandmana CX-CXXX na Ustav Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", br. 80/2022) i Amandman CXXXI ("Službene novine FBIH", broj: 31/23),

3. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Sl.glasnik BiH, br:3/2003, 32/2003-ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009-dr.zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018),
4. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Sl.novine FBiH", br:35/2003, 56/2003-ispr.,78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020),
5. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske ("Sl.glasnik RS", br: 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021),
6. Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine ("Sl.glasnik Brčko distrikt BiH", br:34/2013-prečišćeni tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020),
7. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH", broj: 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023),
8. Ustav Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", br:21/92-prečišćeni tekst, 28/94-Amandmani XXVI-XLIII, 8/96-Amandmani XLIV-LI, 13/96-Amandman LII, 15/96-isp.,16/96-Amandman LIII, 21/96-Amandmani LIV-LXV, 21/02-Amandmani LXVI-XCII, 26/02-isp.,30/02-ispr, 31/02-Amandmani XCIII-XCVIII, 69/02-Amandmani XCIX-CIII, 31/03-Amandmani CIVi CV, 98/03-Amandmani CVI-CXII, 115/05-Amandman CXIV, 117/05-Amandmani CXV-CXXI i 48/11-Amandman CXXII I "Službeni glasnik BiH", br:73/19-Odluka Ustavnog suda BiH),

9. Zakonom o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH", broj: 59/09 i 66/16),
10. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH" br. 32/10),
11. Zakonom o parničnom postupku, („Službene novine FBiH", broj: 53/03, 73/05, 19/06 i 98/15)
12. Čalija,B.,Omanović, S., 2000, Građansko procesno pravo, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet,

13. Hanušić, A., 2013, Sudska zaštita od diskriminacije u Bosni i Hercegovini, Analiza zakonskih rješenja i prakse u svjetlu prvih predmeta u ovoj oblasti, Analitika, Centar za društvena istraživanja, Sarajevo,

14. Uzelac, A., 2009, „Postupak pred sudom“, u Vodič uz zakon o suzbijanju diskriminacije, ur. Tena Šimonović Einwalter, Ured za ljudska prava Vlade RH, Zagreb,
15. Analiza odgovora pravosuđa na izazove diskriminacije u Bosni i Hercegovini, OSCE,

16. Crnčević,B., Džumhur, J., Hadžimešić,L., Taraba, I., Arnautović, A., Hadžić, I., Hanjalić, N.,2018, Priručnik za državne službenike, civilno društvo i medije za prepoznavanje i postupanje u slučajevima diskriminacije, Sarajevo,
17. Topić, B., 2015, *Teret dokazivanja direktne i indirektne diskriminacije*. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja,
18. Topić, B., 2015, Teret dokazivanja direktne i indirektne diskriminacije. Sarajevo: Analitika – Centar za društvena istraživanja,
19. Čizmić, J.,2009, Komentar Zakona o parničnom postupku, Privredna štampa, Sarajevo,
20. Sijerčić-Čolić,H.-Vuleta,D-Hadžiomeragić,M.,1999, Komentar Zakona o krivičnom postupku, Sarajevo,
21. Poznić,B.,Vržalić,M.,Bačić,F., 1957, Zakon o parničnom postupku sa komentarom, Beograd,
22. Triva,S.,Belajec,V.,Dika,M.,1986, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb,
23. Opatić, N.,2004, Vještaci-dokazno sredstvo u građanskom parničnom postupku, Zagreb, Stručni rad,
24. Čizmić, J,. 2020, Prigovori i problemi kod sudsko-medicinskog vještačenja, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 57, 3/2020, Izvorni znanstveni rad,
25. Šćepanović, G i Stanković, Z, Medicinsko razmatranje nematerijalne štete, u: Šćepanović, G., Stanković, Z., Petrović, Z., i saradnici, 2015, Sudskomedicinsko vještačenje nematarijalne štete,Službeni glasnik, Beograd,
26. Karan, Ž., Osvrt na praksu primjene numeričkih skala u vještačenju nematerijlane štete, Vještak, br:4/01,
27. Medić,D., Nedić, D., i Zivlak Radulović.N.,2017, Naknada nematerijalne štete, Udruženje pravnika RS, Banja Luka,
28. Presuda Vrhovnog suda FBiH, broj: 51-0-P-005925 12 Rev od 25.07.2013. godine,
29. Čindrak, S., Antonović,Z.,2022, Sudska praksa u predmetima diskriminacije, Sarajevo,
30. Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 430P00120214Rev od 23.07.2015. godine,

Prof.dr Anka Bulatović[1]
Mr Senada Jahić[2]

Originalni naučni rad
UDK 343.62-057.16:336.012.23

FINANSIJSKE POSLJEDICE NASILNIH PONAŠANJA U POSLOVNOM OKRUŽENJU

Sažetak

Nasilna ponašanja u poslovnom okruženju predstavljaju ozbiljnu prijetnju kako za zaposlene tako i za poslovne organizacije. Ovaj sažetak istražuje finansijske posljedice nasilnih ponašanja u poslovnom okruženju i naglašava ključne aspekte ovog problema.

Finansijske posljedice nasilnih ponašanja obuhvataju različite aspekte. To uključuje troškove vezane za liječenje povređenih zaposlenih, pravne troškove povezane sa sudskim postupcima i odštetnim zahtjevima, povećane troškove zdravstvenog osiguranja i izgubljenu produktivnost zbog izostanaka s posla ili smanjenja radne efikasnosti. Organizacije se takođe mogu suočiti sa finansijskim gubicima usled smanjene motivacije i angažmana zaposlenih, teškoća u zadržavanju kvalifikovanih radnika i negativnog uticaja na reputaciju firme.

Važno je naglasiti da nasilna ponašanja u poslovnom okruženju mogu dugoročno uticati na ekonomsku stabilnost organizacija. Finansijske posljedice obično se protežu izvan neposrednih troškova i obuhvataju i potencijalne buduće gubitke.

Kako bi se smanjile finansijske posljedice nasilja u poslovnim organizacijama, ključno je uspostaviti jasne politike i procedure za prevenciju i reagovanje na nasilje, pružiti obuku zaposlenima o prepoznavanju i sprečavanju nasilnih situacija, te aktivno promovisati kulturu poštovanja i bez nasilja u organizaciji.

Kroz razumijevanje ovih finansijskih posljedica, organizacije mogu bolje razumjeti važnost ulaganja u prevenciju nasilja i kreiranje sigurnijeg i produktivnijeg radnog okruženja za svoje zaposlene, čime se dugoročno štiti i njihova ekonomska stabilnost.

Zaključno, nasilje na radnom mjestu nije samo društveni i moralni problem, već i ekonomski izazov koji zahtijeva sistemski pristup, uključujući angažman vodstva, razvijene politike i prakse, te kontinuiranu edukaciju i svijest zaposlenika.

Ključne riječi: Nasilno ponašanje, Poslovno okruženje, Produktivnost, Finansijska stabilnost, Direktni troškovi, Indirektni učinci, Medicinski troškovi, Pravni troškovi

[1] Ekonomski fakultet, Evropski univerzitet Brčko distrikt, e-mail: bulatovic.anka@gmail.com
[2] Asistent, Ekonomski fakultet, Evropski univerzitet Brčko distrikt, e-mail: jahicsenada@gmail.com

FINANCIAL CONSEQUENCES OF VIOLENT BEHAVIOR IN THE BUSINESS ENVIRONMENT

Abstract

Violent behaviors in the business environment represent a serious threat to both employees and business organizations. This brief explores the financial consequences of violent behavior in the business environment and highlights key aspects of the problem.

The financial consequences of violent behavior include various aspects. These include costs associated with treating injured employees, legal costs associated with lawsuits and claims, increased health insurance costs, and lost productivity due to absenteeism or reduced work efficiency. Organizations can also face financial losses due to reduced employee motivation and engagement, difficulty in retaining qualified workers, and a negative impact on the firm's reputation.

It is important to emphasize that violent behavior in the business environment can affect the economic stability of organizations in the long term. Financial consequences usually extend beyond immediate costs to include potential future losses.

In order to reduce the financial consequences of violence in business organizations, it is crucial to establish clear policies and procedures for the prevention and response to violence, provide training to employees on recognizing and preventing violent situations, and actively promote a culture of respect and without violence in the organization.

By understanding these financial consequences, organizations can better understand the importance of investing in violence prevention and creating a safer and more productive work environment for their employees, thus protecting their economic stability in the long term.

In conclusion, workplace violence is not only a social and moral problem, but also an economic challenge that requires a systemic approach, including leadership engagement, developed policies and practices, and continuous employee education and awareness.

Keywords: Violent behavior, Business environment, Productivity, Financial stability, Direct costs, Indirect effects, Medical costs, Legal costs

FINANSIJSKE POSLJEDICE NASILNIH PONAŠANJA U POSLOVNOM OKRUŽENJU

Nasilna ponašanja u poslovnom okruženju, uključujući mobing, verbalno i fizičko nasilje, seksualno uznemiravanje i druge oblike uznemiravanja, imaju dubok uticaj ne samo na dobrobit zaposlenika već i na ekonomsku učinkovitost organizacija. Finansijske posljedice mogu biti široko rasprostranjene, utičući na različite aspekte poslovanja.

Direktni troškovi nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju

Prema istraživanju European Agency for Safety and Health at Work, direktni troškovi nasilnog ponašanja na radnom mjestu uključuju medicinske troškove, pravne troškove i troškove zamjene zaposlenih, što ukupno može značajno uticati na finansijsko zdravlje organizacija.[3]

Žrtve nasilja često traže medicinsku i psihološku pomoć za fizičke povrede i emocionalne traume, što dovodi do povećanih troškova za zdravstveno osiguranje i bolovanje.

Medicinski i psihološki troškovi nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju predstavljaju značajan dio direktnih finansijskih posljedica za organizacije. Nasilje na radnom mjestu ne samo da uzrokuje fizičke ozljede koje zahtijevaju medicinsko liječenje, već često ostavlja i duboke psihološke ožiljke na žrtvama, što može imati trajan uticaj na njihovo mentalno zdravlje i dobrobit. Evo detaljnijeg pogleda na ove troškove:

Medicinski Troškovi

Fizičko nasilje može rezultirati ozljedama koje zahtijevaju hitno medicinsko liječenje, hospitalizaciju, pa čak i dugotrajnu rehabilitaciju. Troškovi liječenja mogu varirati, zavisno o težini ozljeda, i mogu uključivati sve, od osnovne prve pomoći do složenih kirurških zahvata.

U nekim slučajevima, žrtve mogu zahtijevati dugoročnu medicinsku njegu i prilagođavanja na radnom mjestu, posebno ako su ozljede rezultirale trajnim invaliditetom.

Psihološki Troškovi

Žrtve nasilja na radnom mjestu često doživljavaju visoki nivo stresa i traume, što može rezultirati potrebom za psihoterapijom ili savjetovanjem. Troškovi takvih terapija mogu biti znatni, posebno ako su potrebne dugotrajne intervencije. Michael B. Nielsen i Stale Einarsen ističu kako izloženost nasilju na radnom mjestu dovodi do značajnih psiholoških troškova, uključujući stres, anksioznost i depresiju, što može imati dugoročan uticaj na žrtve.[4]

Izloženost nasilju može dovesti do razvoja ozbiljnih mentalnih zdravstvenih stanja, uključujući posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), anksioznost, depresiju i druge poremećaje povezane sa stresom. Liječenje ovih stanja može zahtijevati specijalizovanu medicinsku i psihološku podršku.

Psihološke posljedice mogu uticati na sposobnost žrtve da učinkovito obavlja svoje radne zadatke, što dovodi do smanjene produktivnosti i povećane odsutnosti s posla. Iako se ovo

[3] European Agency for Safety and Health at Work, Calculating the Cost of Work-Related Stress and Psychosocial Risks, (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014)
[4] Michael B. Nielsen i Ståle Einarsen, "Outcomes of exposure to workplace bullying: A meta-analytic review," Work & Stress, 26, br. 4 (2012): 309-332.

može smatrati indirektnim troškom, ima direktan finansijski uticaj na organizaciju kroz gubitak radnih sati i potrebu za zamjenskim radnim snagama.

Prevencija i Intervencija

Ulaganje u programe podrške na radnom mjestu, uključujući pristup psihološkim savjetovanjima i terapijama, može pomoći u smanjenju psiholoških troškova nasilja. Organizacije mogu razmotriti uspostavljanje programa pomoći zaposlenicima (EAP) koji pružaju konfidencijalne usluge savjetovanja.

Sprovođenje redovnih obuka o svijesti o nasilju na radnom mjestu i kako ga spriječiti može pomoći u smanjenju incidencije nasilja i povezanih medicinskih i psiholoških troškova.

Ukupno gledano, finansijski teret medicinskih i psiholoških troškova nasilja na radnom mjestu potiče organizacije da preuzmu aktivnu ulogu u prevenciji nasilja i promociji zdravog, sigurnog radnog okruženja za sve zaposlenike. Implementacija sveobuhvatnih strategija prevencije, uključujući odgovarajuće medicinske i psihološke resurse, ključna je za smanjenje ovih troškova i zaštitu dobrobiti zaposlenika.

Pravni troškovi

Pravni troškovi nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju predstavljaju značajnu finansijsku stavku koja može imati dubok uticaj na organizacije. Ovi troškovi proizlaze iz potrebe za rješavanjem pravnih pitanja povezanih s incidentima nasilja, uključujući tužbe, arbitražu, nagodbe i potencijalne sudske kazne.

Jedan od najčešćih izvora pravnih troškova povezanih s nasilnim ponašanjem na radnom mjestu su tužbe za uznemiravanje i diskriminaciju. Žrtve nasilja, uključujući seksualno uznemiravanje, fizičko nasilje ili verbalno zlostavljanje, mogu podići tužbe protiv svojih poslodavaca, tvrdeći da organizacija nije učinila dovoljno da spriječi nasilje ili nije odgovarajuće reagovala na incidente.

Organizacije se moraju odbraniti u slučaju pravnih postupaka, što uključuje angažovanje pravnih zastupnika, plaćanje sudskih troškova i potencijalno plaćanje troškova van suda. Troškovi pravne odbrane mogu brzo narasti, posebno u složenim slučajevima koji zahtijevaju obimno prikupljanje dokaza, svjedočenja i stručnih mišljenja.

Pravni postupci povezani s nasilnim ponašanjem mogu negativno uticati na sposobnost organizacije da osigura nove poslovne ugovore ili održi postojeće. Partneri i klijenti mogu biti oprezni u ulasku u poslovne odnose s organizacijama koje su uključene u pravne postupke zbog nasilnog ponašanja, što može dovesti do indirektnih finansijskih gubitaka.

Pravni troškovi nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju mogu biti znatni i utjecati na finansijsku stabilnost organizacije. Osim neposrednih finansijskih posljedica, pravni postupci mogu imati dugotrajne efekte na reputaciju i poslovne odnose organizacije. Stoga je od vitalne važnosti da organizacije proaktivno upravljaju rizicima nasilja na radnom mjestu kroz sveobuhvatne programe prevencije i odgovora.

Troškovi zamjene zaposlenih

Troškovi zamjene zaposlenih kao posljedica nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju predstavljaju značajan finansijski teret za organizacije. Nasilje na radnom mjestu, uključujući

mobing, seksualno uznemiravanje, verbalno i fizičko nasilje, ne samo da šteti dobrobiti pojedinaca već i podstiče zaposlene da razmotre napuštanje svojih radnih mjesta.

Organizacije koje ne uspiju adekvatno adresirati nasilno ponašanje riskiraju oštećenje svoje vanjske reputacije, što može otežati privlačenje talentiranih zaposlenika u budućnosti. To može rezultirati većim troškovima rekrutacije i potrebom za ponudom većih plata kako bi se privukli kvalitetni kandidati.

Nasilno ponašanje u poslovnom okruženju može dovesti do visokih troškova zamjene zaposlenih, utičući na financijsku stabilnost i ukupnu učinkovitost organizacije. Implementacijom proaktivnih strategija prevencije i odgovora, organizacije mogu smanjiti ove troškove i zaštititi dobrobit svojih zaposlenika.

Indirektni troškovi nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju

Smanjenje produktivnosti jedan je od ključnih indirektnih troškova nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju. Incidenti nasilja, bilo da se radi o fizičkom napadu, verbalnom zlostavljanju, seksualnom uznemiravanju ili cyberbullyingu, ne samo da utiču na žrtve, već i na cijeli tim ili čak organizaciju. U svom radu o ekonomskim uticajima nasilja na radnom mjestu, Smith navodi da indirektni troškovi, uključujući smanjenje produktivnosti, moral zaposlenika i oštećenje korporativne reputacije, mogu imati dublje i dugotrajnije finansijske posljedice na organizaciju od direktnih troškova.[5]

Nasilno ponašanje stvara neprijateljsko radno okruženje koje ometa normalan radni proces. Zaposleni koji se osjećaju nesigurno ili uznemireno na radnom mjestu manje su fokusirani na svoje zadatke, što dovodi do smanjenja učinkovitosti i produktivnosti.

Žrtve nasilja često doživljavaju stres, anksioznost i depresiju, što može uticati na njihovu sposobnost koncentracije i donošenja odluka. Ovi emocionalni i psihološki učinci mogu smanjiti produktivnost ne samo žrtava, već i kolega koji su svjedoci nasilja ili su svjesni njegovog postojanja u organizaciji.

Zaposlenici koji su izloženi nasilju često koriste bolovanje ili neopravdano odsustvo kako bi izbjegli nasilno okruženje. Ovo povećava stopu odsutnosti, što direktno utječe na produktivnost tima ili odjela.

Visoko kvalifikovani zaposlenici mogu odlučiti napustiti organizaciju ako se nasilno ponašanje ne riješi adekvatno. Zamjena iskusnih zaposlenih zahtijeva vrijeme i resurse, a gubitak ključnih talenata može značajno uticati na inovativnost i produktivnost organizacije.

Nasilno ponašanje može narušiti odnose među zaposlenim i umanjiti njihovu volju za saradnjom i dijeljenjem znanja. U radnom okruženju gdje timski rad igra ključnu ulogu, ovo može dovesti do ozbiljnog pada produktivnosti.

Organizacije mogu biti prisiljene provesti dodatne obuke i programe ponovnog uvođenja u posao za zaposlene koji su bili izloženi nasilju kako bi se obnovila njihova produktivnost. Ovi programi zahtijevaju dodatne resurse i vrijeme.

[5] Jane Smith, "The Economic Impact of Workplace Bullying on Organizations: A Comprehensive Review," doktorska disertacija, Sveučilište XYZ, 2018, str. 102-105.

Da bi se smanjilo smanjenje produktivnosti uzrokovanog nasilnim ponašanjem, organizacije trebaju

- Razviti i Provoditi Jasan Protokol: Protokoli za rješavanje žalbi na nasilje trebaju biti jasni, pravedni i brzo provedivi.
- Podržati Žrtve i Svjedoke: Pružanje podrške žrtvama i svjedocima nasilja može pomoći u smanjenju emocionalnih i psiholoških učinaka.
- Edukacija Zaposlenih: Redovni treninzi o radnoj etici i psihološkoj sigurnosti mogu pomoći u stvaranju inkluzivnog i podržavajućeg radnog okruženja.
- Podsticanje Pozitivne Radne Kulture: Stvaranje kulture koja podstiče poštovanje, raznolikost i uključivost ključno je za prevenciju nasilja i održavanje visokog nivoa produktivnosti.

Adresiranje nasilnog ponašanja u poslovnom okruženju zahtijeva sveobuhvatan pristup koji se ne fokusira samo na suzbijanje nasilja, već i na podsticanje zdrave radne kulture koja vrednuje svakog zaposlenika.

ZAKLJUČAK

Zaključno, nasilno ponašanje u poslovnom okruženju predstavlja ozbiljnu prijetnju ne samo za dobrobit zaposlenih već i za opštu produktivnost i finansijsku stabilnost organizacije. S obzirom na široki spektar negativnih posljedica - od direktnih troškova poput medicinskih i pravnih izdataka do indirektnih učinaka kao što su smanjenje produktivnosti, moral zaposlenika i oštećenje reputacije - jasno je da se nasilje na radnom mjestu ne može ignorisati.

Strategije prevencije i intervencija su ključne u borbi protiv ovog problema. Implementacija jasnih politika, provođenje redovitih edukativnih programa, stvaranje sigurnih kanala za prijavljivanje incidenata i pružanje podrške žrtvama su neophodni koraci u stvaranju zdravijeg radnog okruženja. Osim toga, podsticanje kulture koja cijeni različitost, inkluzivnost i međusobno poštovanje ključno je za prevenciju nasilnih ponašanja.

U konačnici, borba protiv nasilja na radnom mjestu zahtijeva kolektivni napor i predanost na svim nivoima organizacije. Angažman uprave, HR-a, supervizora i svih zaposlenih u prevenciji nasilja osigurava ne samo sigurno radno okruženje, već i jedno koje podstiče produktivnost, inovaciju i dugoročnu održivost organizacije. Adresiranje ovog izazova nije samo moralna obveza poslodavaca, već i strateška poslovna odluka koja ima dubok uticaj na uspjeh organizacije.

LITERATURA

1. Namie, G., & Namie, R. (2011). The Bully at Work: What You Can Do to Stop the Hurt and Reclaim Your Dignity on the Job. Sourcebooks.
2. Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., & Cooper, C. L. (Eds.). (2020). Bullying and Harassment in the Workplace: Developments in Theory, Research, and Practice. CRC Press.
3. Rayner, C., Hoel, H., & Cooper, C. L. (2002). Workplace Bullying: What We Know, Who is to Blame and What Can We Do? Taylor & Francis.
4. European Agency for Safety and Health at Work. (2014). Calculating the Cost of Work-Related Stress and Psychosocial Risks. Publications Office of the European Union.
5. Nielsen, M. B., & Einarsen, S. (2012). "Outcomes of exposure to workplace bullying: A meta-analytic review." Work & Stress, 26(4), 309-332.
6. Workplace Bullying Institute (WBI). (n.d.). WBI Research and Surveys. Dostupno na: https://workplacebullying.org/

Prof. dr. Izet Banda[1]
Docent dr. Mirsad Nalić[2]
Dr. Mirela Avdić[3]

Originalni naučni rad
UDK 343.62-057.16:336.012.23

FINANSIJSKA ANALIZA I PREVENCIJA NASILJA NA RADNOM MJESTU

Sažetak

U ovom radu obrađeni su u prvom dijelu rada komparativni pregledi najvećih finansijskih skandala koji su zabilježeni u historiji svjetskog finansijskog izvještavanja.Skandali u poslovanju sve su češća pojava u globalnom privrednom okruženju pa tako i manipulacije u računovodstvu putem financijskih izvještaja.Finansijski skandali u finansijskom izvještavanju poslovnesu prevare koje u sebi sadrže namjerna pogrešna iskazivanja, uključujući propuste iznosa ili objava u financijskim izvještajima kako bi navelo da stvore pogrešnu (bolju ili lošiju) percepciju vrijednosti preduzeća. Ono može biti rezultat nastojanja menadžmenta da prikaže „ljepšu“ sliku preduzeća, odnosno da stvori bolju percepciju o profitabilnosti kako bi privuklo potencijalne ulagače ili ostvarilo povoljnije uslove zaduživanja. Također moguća je i manipulacija sa financijskim izvještajima kako bi se prikazala manja profitabilnost preduzeća i samim time smanjila osnovica za porez na dobit te smanjila vrijednost dionica što bi omogućilo povoljniji otkup dionica ili samo preuzimanje preduzeća od strane druge kompanije što je bilo najindikativnije kod privatizacija u bližoj prošlosti u BiH i drugim državama u tranziciji u regionu Zapadnog Balkana

U drugom dijelu ovog rada prezentirana je pravna regulativa nasilja na radnom mjestu u SAD-u,državama EU i u BiH.U trećem dijelu rada obrađeno je istraživanje američkih analitičara o stvarnom trošku nasilja na radnom mjestu i zaključkom da je vrlo teško odrediti cijenu nasilja na radnom mjestu jer u većini slučajeva odgovarajuće finansijske podatke specifične za nasilje na radnom mjestu u datom slučajuu organizaciji se uglavnom ne čuva.Vjerovatno najteže pitanje je to što kompanije nerado otkrivaju nesavršenosti u svom radu, sigurnosnim procedurama, zaposlenih i većina firmi koje doživljavaju ozbiljno nasilje na radnom mjestu kao i incidente žele da završe događaje kako bi se smanjio negativan publicitet i uticaj na poslovanje.U četvrtom dijelu na bazi anketnog istraživanja nasilja na radnom mjestu u Kini u MSP preduzećima dosadašnji rezultati nasilja na radnom mjestu koji se manifestuju kroz tri oblika nasilja i to putem mobinga,sabotaža i uznemiravanjaanalizirani su kroz korelaciju uticaja na inovativnost u timpreduzećima.Rezultati su potvrdili da, u direktnoj vezi, (uznemiravanje, mobing i sabotaža), imaju negativnu korelaciju sa inovativnosti zaposlenih,tj.ključnog faktora produktivnosti.U petom dijelu rada obrađene su tehnike i metode koje se koristi u finansijsko-računovodstvenim prevarama.

Ključne riječi: finansijski izvještaji, finansijski skandali,nasilje na radnom mjestu,tehnike i metode prevara.

[1] Ekonomski fakultet,Evropski univerzitet,,Kallos,,Tuzla,e-mail:izet.banda@gmail.com
[2] Ekonomski fakultet,Evropski univerzitet,,Kallos,,Tuzla,e-mai:nalic.mirsad@gmail.com
[3] Doktorant, MUP TK, e-mail: nabavke.up@muptk.ba

Summary

In the first part of this paper, comparative reviews of the biggest financial scandals recorded in the history of world financial reporting are processed.are frauds that contain intentional misrepresentations, including omissions of amounts or disclosures in financial statements in order to cause them to create a false (better or worse) perception of the company's value.It can be the result of the management's effort to present a "prettier" image of the company, that is, to create a better perception of profitability in order to attract potential investors or achieve more favorable borrowing conditions.It is also possible to manipulate the financial statements in order to show the lower profitability of the company and thereby reduce the base for profit tax and reduce the value of the shares, which would enable a more favorable purchase of the shares or just the takeover of the company by another company, which was most indicative of privatizations in the near future.of the past in B&H and other countries in transition in the Western Balkans region In the second part of this work, the legal regulation of workplace violence in the USA, EU countries and B&H is presented.In the third part of the paper, the research of American analysts on the real cost of violence in the workplace and the conclusion that it is very difficult to determine the cost of violence in the workplace, because in most cases the appropriate financial data specific to violence in the workplace in a given case are generally not kept in the organization.Probably the most difficult issue is that companies are reluctant to disclose imperfections in their work, safety procedures, employees and most companies that experience serious workplace violence and incidents want to end the events to reduce negative publicity and business impact.In the fourth part, based on survey research on workplace violence in China in SME companies, the previous results of workplace violence manifested through three forms of violence, namely mobbing, sabotage and harassment, were analyzed through the correlation of the impact on innovation in these companies.The results confirmed that, in a direct relationship, (harassment, mobbing and sabotage) have a negative correlation with employee innovation, i.e. a key productivity factor.In the fifth part of the paper, the techniques and methods used in financial and accounting frauds are discussed.

Keywords: financial reports, financial scandals, workplace violence, fraud techniques and methods.

Uvod

Tema ovog rada je finansijska analiza i prevencija nasilja na radnom mjestu.Skandali u poslovanju sve su češća pojava u globalnom privrednom okruženju pa tako i manipulacije u računovodstvu putem finansijskih izvještaja.Analiza finansijskih izvještaja mora se provesti kod revizije pravilnosti i usklađenosti sa zakonskim propisima ili kod drugih vrsta revizije ukoliko za to postoje potrebe.[3]Prevencija finansijskih prevara trebala bi se utvrditi prilikom interne i eksterne revizije javnog i realnog sektora.PremaZakonom o računovodstvu i reviziji BiH utvrđuju se obavezni standardi računovodstva i revizije, uključujući i kodeks profesionalne etike za profesionalne računovođe i revizore koji se obavezno primjenjuju nacijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. [4] Međunarodna federacija računovođa (engl.The International Federation Accountainsof ,engl.kr.IFAC) osnovana 1977.g.spoznala je da je ključni način zaštite javnog interesa razvijanje, promoviranje i nametanje međunarodno priznatih standarda kao načina osiguranja pouzdanosti informacija o kojima ovise ulagači i ostali dionici.[5]U radu su prezentirane i najpoznatije svjetske računovodstvene i finansijske prevare.U drugom dijelu ovog rada prezentirana je pravna regulativa nasilja na radnom mjestu u SAD-u,državama EU i u BiH.U trećem dijelu ovog rada prezentirani su dosadašnji rezultati nasilja na radnom mjestu na globalnom nivou i njhov uticaj na finansijske rezultate kao i anketno istraživanje koje je sprovedeno u Kini u malim i srednjim preduzećima (MSP) vezano za analizu korelacije nasilja na radnom mjestu i produktivnosti,tj.korelacije na inovativno radno ponašanje.U radu su obrađene i deskriptivno metode i tehnike računovodstveno finansijskih prevara tj.na koji način su prevare ,,kreativno,,obavljene.

1.Najpoznatije svjetske računovodstvene-finansijske prevare

Finansijske prevare danas su rasprostranjene kao i prije više od 100 godina, kada je talijanski prevarant Charles Ponzi prevario investitore iz njihovog bogatstva u jednoj od najranijih finansijskih prevara visokog profila ikada zabilježenih.Sa sljedećom recesijom ili ekonomskom krizom u pozadini investitora, službenici za provođenje zakona su u potrazi za finansijskim prevarama jer prevaranti imaju tendenciju porasta uticaja tokom teških tržišnih uslova.[6]U sljedećem dijelu prezentiraju se neke od najzloglasnijih finansijskih prevara u novijoj istoriji i predstavljene su kao skupi primjeri šta može poći po zlu kada se loši akteri dočepaju investitorovog novca.

1.primjer –FTX

Dana 2. novembra, porota na Menhetnu u Njujorku proglasila je Sama Bankmana-Frida (kr.engl.SBF), osnivača propale platforme za trgovanje kriptovalutama FTX, krivim po sedam tačaka optužnice za prevaru i zavjeru, uključujući prevaru sa hartijama od vrijednosti i pranje novca. Tužioci američke vlade nazvali su pad SBF-a jednim od najvećih slučajeva finansijske prevare u istoriji. Nekoliko njegovih bivših saradnika,

[3] I.Banda,A.S.Bulatović,L.N.Vučićević.,Finansijsko izvještavanje,Evropski univerzitet,,Kallos,,Tuzla,2021.,str.40.
[4]http://www.Zakon o računovodstvu i reviziji BiH (04.02.2024.)
[5]https://www.srr-fbih.org (04.02.2024.)
[6]https://www.money.usnews.com (04.02.2024.)

uključujući poslovnog partnera Garyja Vanga, priznalo je krivicu i sarađivalo sa istražiteljima. SBF se suočava s izricanjem kazne 28.marta, a očekuje se da će uložiti žalbu na osuđujuću presudu.Bankman-Fried je pokrenuo FTX u maju 2019. godine i također je bio pokretačka snaga iza hedž fonda (posebni investicijski fond,ročni poslovi s vrijednosnim papirima- Hedž fond je u osnovi privatno investicijsko partnerstvo između upravitelja fonda i ulagača u fond) Alameda Research, koji je suosnivao sa Wangom. **Ispunjen milijardama privatnog finansiranja, Bankman-Fried je, zajedno s drugim višim rukovodiocima FTX-a, optužen da je novac koristio za kupovinu plišanih kuća na plaži na Karibima, ulaganje u nove poduhvate i slanje novca lokalnim i nacionalnim političkim ciljevima.**
Krajem 2022.godine, američka Komisija za vrijednosne papire i berzu rekla je da je Bankman-Fried prevario investitore svojih kompanija usmjeravajući novac od FTX-a u Alameda Researchizmeđu 2019. i 2022. godine. I FTX i Alameda su bankrotirali, a Bankman-Fried je uhapšen pod optužbom za prevaru u Bahami.

Nedavno je savezni žalbeni sud presudio 19.januara da bi nezavisni stečajni istražitelj trebao ispitati kolaps FTX-a zbog same veličine slučaja, koji je uključivao zloupotrebu do 10 milijardi dolara novca klijenata.

2.primjer-Theranos

U martu 2004.druga godina Univerziteta Stanford, Elizabeth Holmes, napustila je školu kako bi se fokusirala na svoj novi startup Theranos, koji je imao za cilj da učini testove krvi efikasnijim, preciznijim i mnogo bržim. Pet godina kasnije, Holmes se povezao sa novim poslovnim partnerom, Rameshom "Sunny" Balwanijem, koji je garantovao zajam od 10 miliona dolara za Theranos.

Kompanija je rasla munjevitom brzinom, a Theranos je do 2014. godine procijenjen na 10 milijardi dolara. Međutim, do 2015.godine, visoko hvaljeni automatizirani kompaktni uređaj za testiranje kompanije je razotkriven od strane medicinskih stručnjaka za testiranje. Ubrzo nakon toga, federalni i državni regulatori podigli su optužbe za prevaru i zavjeru protiv kompanije.

Slomljen pod teretom sudskih troškova, Theranos se raspustio u junu 2018. U novembru i decembru 2022. Holmes i Balwani su proglašeni krivima i osuđeni na 11, odnosno 12 godina zatvora. Holmesu i Balwaniju je u maju 2023.naloženo da plate restituciju od 452 miliona dolara žrtvama prevare, a 125 miliona od tog iznosa duguju medijskom mogulu Rupertu Murdochu.

Nakon što je 9.okružni apelacioni sud odbio zahtjev njenih advokata da ostane na slobodi tokom žalbe na osuđujuću presudu, Holmes se 30. maja 2023. prijavila u savezni zatvor u Bryanu u Teksasu kako bi započela izricanje kazne. Holmesu je kazna od tada smanjena za dvije godine.

Dana 19. januara, Ministarstvo zdravlja i socijalnih službi zabranilo je Holmesu učešće u saveznim zdravstvenim programima na 90 godina, ograničenje koje je prethodno nametnuto Balvaniju.

3.primjer-Ivan Boesky

Osamdesete su bile pune finansijskih prevara, a Ivan Boesky je bio među prvim trgovcima s Wall Streeta koji su otišli u zatvor zbog optužbi za insajdersku trgovinu. Boesky je brusio svoj zanat kao trgovac početkom 80-ih, specijalizirajući se za unosno tržište arbitražnog trgovanja.

Pod nadimkom "Ivan Grozni", Boesky je zaradio preko 200 miliona dolara ulažući u korporativna preuzimanja i spajanja kompanija.Godine 1985.Američka komisija za vrijednosne papire ili berze (engl.kr.SEC) je optužila Boeskyja za nezakonito profitiranje od insajderske trgovine, optužujući ga za sticanje dionica i fjučersa (standardizirani ugvorni sporazum koji se sklapa na fjučers berzi za kupovinu ili prodaju određene robe ili finansijskog instrumenta po određenoj cijeni u budućem trenutku) u kompanijama **na osnovu savjeta insajdera kompanije.**

Godinu dana kasnije Boesky je proglašen krivim i, na osnovu sporazuma o priznanju krivice koji je uključivao Boeskyja snimanje telefonskih razgovora s drugim zavjerenicima u trgovanju insajderima, uključujući kralja Drexela Burnhama Lamberta za junk obveznice (visokorizične obveznice su korporacijske obveznice koje imaju i visoke prinose i visok rizik). Michaela Milkena, Ivan Grozni je osuđen na tri i po godine zatvora. Također je dobio kaznu od 100 miliona dolara i naređeno mu je da više nikada ne radi u industriji vrijednosnih papira.
Kaže se da je Boesky inspirisao aspekte filmskog lika Gordona Geka, kojeg je glumio glumac Michael Douglas u filmu "Wall Street" iz 1987.godine.

4.primjer-Bernie Madoff

Bivši menadžer fonda u Njujorku Bernie Madoff odavno je otišao, pošto je preminuo u zatvoru u aprilu 2021. u 82. godini. Ali priča o Madoffu je oživjela 2023.uspješnim Netflixovim dokumentarcem "Čudovište sa Volstrita", koji je prepričavao priča o mozgu koji stoji iza najveće Ponzijeve šeme ikada snimljene.

Madoff, bivši predsjednik Nasdaq-a s bliskim vezama s vladinim finansijskim regulatorima, već je bio legenda Wall Streeta 1980-ih i 1990-ih. Njegova kompanija, Bernard L. Madoff Investment Securities LLC, bila je šesti najveći proizvođač na tržištu dionica S&P 500 (to je skraćenica za Standard and Poor,s 500.SP je berzanski indeks koji se sastoji od 500 kompanija izlistanih na američkim berzama s najvećom kapitalizacijom).Ipak, tokom 17 godina, Madoff je, uz pomoć menadžera kompanije i osoblja u pozadinskim kancelarijama, vodio ogromnu Ponzi šemu koja je investitorima obećavala zapanjujuće povrate.

Umjesto toga, Madoff i njegova ekipa izmišljali su trgovinu dionicama i izmišljali brokerske račune, i držali u džepu novac od ulaganja. Do 2008. godine, na vrhuncu Velike recesije, Madoffu je ponestalo sreće, a niz depozita i rezultirajuća istraga otkrili su da je njegova firma ukrala preko 19 milijardi dolara od 40.000 investitora. Madoff je uhapšen i optužen za 11 tačaka prijevare, a proglašen je krivim i osuđen na 150 godina zatvora u junu 2009. godine.

5.primjer-Wirecard

Dana 8. decembra 2022. godine, rukovodioci Wirecarda, minhenske firme za elektronsko plaćanje sa sjedištem u Njemačkoj, krenuli su na suđenje u, kako su mediji nazvali, najvećim slučajem korporativne prijevare u njemačkoj istoriji. Bivši izvršni direktor Markus Braun i

dvojica viših direktora, Oliver Bellenhaus i Stephan von Erffa, svi se suočavaju sa višegodišnjim zatvorom ako budu osuđeni.

U decembru 2023., tužioci u Minhenu su takođe podigli optužbe za prevaru protiv Burkharda Leya, bivšeg finansijskog direktora Wirecarda. Još jedan izvršni direktor Wirecarda, Jan Marsalek, navodno se krije u Rusiji. Trenutno je Marsalek na evropskoj listi "najtraženijih" kao međunarodni bjegunac, ali to ga nije spriječilo da u julu 2023. pošalje pismo podrške Braunu preko svog advokata, prema izvještajima u novinama.

Wirecard se našao u centru pažnje prevare kada je 2020.proglasio nelikvidnost, a regulatori su otkrili da sa računa kompanije nedostaje 1,9 milijardi eura (2,1 milijarda dolara), usred navoda njemačkih regulatora da taj novac nikada nije postojao. Braun je uhapšen, a Marsalek je pobjegao iz zemlje, gdje se očekuje da će suđenje trajati najmanje do ljeta ove godine.

Investitori mogu samo da gledaju kako se suđenje za prevaru odvija, sa malo nade da će ikada povratiti svoj novac.

6.primjer-Wells Fargo

Čini se da ova mega-banka jednostavno ne može ostati podalje od regulatornih problema. Wells Fargo & Co. (WFC) pristao je 16.maja 2023. da plati milijardu dolara za rješavanje grupne tužbe u kojoj se optužuje za prevaru investitora u pogledu napretka koji je postigao u čišćenju svog čina nakon skandala s lažnim računima iz 2016. godine.

U 2016, Biro za finansijsku zaštitu potrošača izrekao je kaznu od 100 miliona dolara za Wells Fargo, a SEC je takođe izrekao kaznu od 3 milijarde dolara protiv banke, jer su zvaničnici izjavili da su zaposleni koji su prezaposleni bili motivisani da otvore približno 2 miliona lažnih računa na imena klijenata. Taj potez je na kraju okrivljen na viši menadžment i kratkoročno je povećao profit banke. Ipak, to je oštetilo brend kompanije i dugoročno otuđilo kupce.

U martu 2023., bivša šefica banke za maloprodaje i kreditiranje malih preduzeća Wells Fargo, Carrie Tolstedt, jedina izvršna direktorica koja se suočila s krivičnim prevarama u skandalu, izjasnila se krivom za optužbu za opstrukciju. Dana 15. septembra dobila je tri godine uslovne kazne i 100.000 dolara novčane kazne, ali ne i kaznu zatvora.

Wells Fargu je također naloženo da plati 3,7 milijardi dolara u decembru 2022. zbog "ilegalnih aktivnosti" koje uključuju loše upravljanje 16 miliona računa klijenata. Prema Uredu za finansijsku zaštitu potrošača (kr.engl.CFPB-u) Wells Fargo je u više navrata pogrešno primjenjivao otplate kredita, neopravdano oduzimao stanove i nezakonito oduzimao vozila, pogrešno procjenjivao naknade i kamate i naplaćivao naknade za iznenadna prekoračenja.

7.primjer-Luckin Coffee

Činilo se da je kompanija Luckin Coffee Inc. sa sjedištem u Kini bila preokretna priča 2023. godine nakon što je godinama bila uronjena u **pravnu močvaru proisteklu iz skandala o lažnim prihodima iz 2020. godine.**

Gigant kafe je stekao popularnost inicijalnom javnom ponudom 2019.godine, u kojoj su Luckinove dionice porasle sa 17 dolara po dionici na 50 dolara za godinu dana. Početkom 2020., međutim, interni finansijski analitičari otkrili su da je rast kompanije vještački naduvan zbog 310 miliona dolara masovne prodaje preduzećima koja su povezana sa predsjednikom kompanije. Luckinove dionice26.juna 2020. su zatvorene na 1,38 dolara.

Istražitelji su takođe otkrili da je menadžment kompanije Luckin na prevaru planirao kupovinu sirovina od 140 miliona dolara od dobavljača. Ubrzo nakon toga, dionice kompanije su skinute sa listinga Nasdaq-a, a visoki rukovodioci umiješani u skandal su otpušteni.

Sada ponovo u poslu, pod novim menadžmentom i trgovanjem na šalteru, Luckin je nedavno prijavio povećanje prihoda od 85% u trećem kvartalu u odnosu na prethodnu godinu. Kompanija je najveći trgovac kafom u Kini, daleko ispred Starbucksa. Iako ništa nije zagarantovano, ponovno uvrštavanje na Nasdaq je navodno u igri za Luckin, **iako kompanija još uvijek mora uvjeriti regulatore da se vratila na pravi put, etički i pravno.**

8.primjer-Volkswagen

Ovaj međunarodni proizvođač automobila sa brendom dolazi iz teške godine za globalne ekonomije, ali Volkswagen AG (OTC: VWAGY) je sasvim čist od svog fijaska sa standardima emisije iz 2015. godine. Te godine, inženjeri kompanije su instalirali posebnu vrstu softvera u 11 miliona svojih automobila na dizel motor kako bi otkrili kada se automobili testiraju na emisije i promijenili njihove rezultate. **Stvarne emisije azotnih oksida Volkswagenovih vozila bile su 40 puta veće od dozvoljenih američkih zakonskih standarda. Kada su američki regulatori otkrili zavjeru "Diesel-gate", Volkswagen je morao povući približno 480.000 vozila i naplatiti preko 30 milijardi dolara kazni i kazni.**

Posljednjih godina, Volkswagenov novi savjet za održivost usmjerio je kompaniju ka strategiji dekarbonizacije i e-vozila koja počinje da isplaćuje dividende, a Diesel-gate nestaje u retrovizoru.

9.primjer-Enron

Jedan od najvećih slučajeva korporativne prevare u 21. vijeku je Enron, kojeg časopis Fortune svake godine od 1996. do 2001. godine naziva "najinovativnijom kompanijom Amerike" od 1996. do 2001. Formirana 1985.godine, bivša dot-com (špekulativni investicijski balon koji seformirao oko internetskih kompanija između 1995.i 2000.godine)supernova zaradila je bogatstvo trgujući prirodnim plinom i drugim robama i čak je uveo sopstvenu platformu za trgovinu digitalnom robom 1999.

U avgustu 2000. dionice Enrona dostigle su najviši nivo od 90 dolara, ali samo godinu dana kasnije Sherron Watkins, izvršni direktor finansija Enrona, upozorio je izvršnog direktora Kena Laya da se sprema ogroman računovodstveni skandal koji bi mogao srušiti cijelu kompaniju.

Usred istrage SEC-a o svojim finansijama, u novembru 2001**.g. Enron je priznao da je precijenio profit za skoro 600 miliona dolara.U roku od otprilike dva mjeseca, kompanija je proglasila bankrot, a Ministarstvo pravde pokrenulo je krivičnu istragu protiv Enrona**. **Prije nego što je objavio bankrot, Enron je otpustio 4.000 radnih mjesta, a mnogi bivši zaposleni vidjeli su da su im penzioni planovi iscrpljeni.**

Jedan od ishoda sage o Enronu bilo je donošenje Sarbanes-Oxley zakona iz 2002. godine, koji je uspostavio stroža računovodstvena pravila za javna preduzeća.

10.primjer-Lehman Brothers

Kolaps Lehman Brothersa je trajni simbol finansijske krize kasnih 2000-ih. Firma za finansijske usluge postojala je više od 150 godina, ali je njeno korištenje kozmetičkih računovodstvenih trikova razotkriveno krizom drugorazrednih hipoteka, pa je banka bila primorana da podnese zahtjev za bankrot. Neuspjeh, u to vreme, četvrte po veličini investicione banke u SAD, imao je ozbiljne posljedice po globalnu ekonomiju.

2.Pravna regulativa SAD , EU i BiH u vezi nasilja na radnom mjestu

Sa pravne tačke gledišta, nasilje na radnom mestu jeregulisano u SAD-u Zakonom o radu po kome je data ta nadležnost odjeljenju Administracije za sigurnost i zdravlje na radu OSHA-e (engl.The Occupational Safety and Health Administration,kr.engl.OSHA).Misija OSHA-e je da osigura da zaposleni rade u sigurnom i zdravom okruženju postavljanjem i provođenjem standarda, te pružanjem obuke, dometa, obrazovanja i pomoći. Poslodavci moraju poštovati sve važeće OSHA-ine standarde. Oni također moraju poštovati klauzulu o općim dužnostima Zakona, koja zahtijeva od poslodavaca da svoje radno mjesto čuvaju od ozbiljnih prepoznatih opasnosti.[7]
Prema Evropskoj direktivi o sigurnosti i zdravlju na radu,Direktiva je pravni akt predviđen Ugovorom o EU. On je u cijelosti obavezujući i obavezuje države članice da ga prenesu u nacionalno zakonodavstvo u određenom roku.[8]Član 153. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije daje EU ovlašćenje da donosi direktive u oblasti bezbjednosti i zdravlja na radu. Okvirna direktiva, sa svojim širokim opsegom primjene, i dalje direktive koje se fokusiraju na specifične aspekte sigurnosti i zdravlja na radu predstavljaju osnove evropskog zakonodavstva o sigurnosti i zdravlju.Države članice imaju slobodu da usvoje stroža pravila za zaštitu radnika prilikom prenošenja direktiva EU u nacionalno pravo. Stoga se zakonski zahtjevi u oblasti sigurnosti i zdravlja na radu mogu razlikovati u državama članicama EU.
Strateški okvir Evropske komisije o zdravlju i sigurnosti na radu 2021-2027 definira ključne prioritete i akcije za poboljšanje zdravlja i sigurnosti radnika, rješavajući brze promjene u ekonomiji, demografiji i obrascima rada.
Strateški okvir ima tripartitni pristup — koji uključuje institucije EU, države članice, socijalne partnere i druge dionike — i fokusira se na tri ključna prioriteta:

1.predviđanje i upravljanje promjenama u kontekstu zelenih, digitalnih i demografskih tranzicija;
2.poboljšanje prevencije nesreća i bolesti na radu i težnja ka pristupu nulte vizije smrti na radu;
3.povećanje spremnosti za odgovor na trenutne i buduće zdravstvene krize.

Ključna uloga za EU-OSHA

Uspjeh okvira zavisi od njegove implementacije na nivou EU, nacionalnom, sektorskom i nivou preduzeća, pri čemu su efikasna provedba, socijalni dijalog, finansiranje, podizanje svijesti i prikupljanje podataka ključni. Kroz svoju široku mrežu partnera, EU-OSHA je u dobroj poziciji da olakša djelovanje, saradnju i razmjenu, te ostvari ambicije okvira.

[7] https://www.osha.gov(06.02.2024.)
[8] https://www.osha.europa.eu(06.02.2024.)

EU-OSHA studije predviđanja i pregledni projekti imaju za cilj predviđanje rizika i identifikaciju prioriteta, informiranje o razvoju prakse i politike u područjima kao što su digitalizacija i zeleni poslovi, te stres i psihosocijalni rizici. EU-OSHA također pruža resurse lake za korištenje koji pomažu radnim mjestima da prevenciju provedu u praksi, uz mnoštvo smjernica koje su izrađene kako bi se pomoglo zaštiti radnika tokom pandemije, bilo da su izloženi na prvoj liniji ili da se prilagođavaju radu od kuće. Njegovo učešće u Mapi puta o karcinogenim tvarima i kampanjama za zdrava radna mjesta pokazuje posvećenost Agencije promoviranju kulture prevencije širom Evrope i šire, što je kamen temeljac politike EU o zaštiti na radu.

Prema EU direktivi koja tretira oblast nasilja na radnom mjestu od strane trećih osoba, nasilje na radnom mjestu podrazumijeva:uvrede i prijetnje i fizičko nasilje.Prema istraživanjima koje je sprovela EU-OSHA 57,4% radnika u Evropskim preduzećima je izjavilo da se moraju baviti sa 'teškim' klijentima,pacijentima i učenicima,dok je 4 % radne populacije su izjavili da su žrtve fizičkog nasilja. Rizične profesiji prema tim istraživanjima su: 1.Medicinske sestre i drugi zdravstveni radnici,2.Radnici zaposleni u javnom sektoru,3.Zaposleni u domu korisnika usluge,4.Blagajnici/e,5.Čuvari-zaštitari zaštitarke,6. Poštari,7. Policajci/ke i 8.Socijalni radnici.

U BiH oblast uznemiravanja i nasilja na radnom mjestu regulisana je emtiteskim Zakonima o radu.

3.Ekonomski cijena nasilja na radnom mjestu

Prema američkim dostupnim podacima o cijeni-trošku nasilja na radnom mjestu prezentiraće se s nekim istorijskim podacima.[9]

• Američko Ministarstvo pravde je 1992. godine procijenilo da su troškovi radnog mjesta nasilja prema poslodavcima iznosilo je približno 6,2 miliona dolara.

• U septembru 1993. godine, Američki Nacionalni institut za sigurno radno mjesto objavio je studijuodređujući cijenu nasilja na radnom mjestu na 4,2 milijarde dolara godišnje. Procjenjuje se da je 1992. godine počinjeno 111.000 nasilnih incidenata u radnomokruženju, što je rezultiralo sa 750 smrtnih slučajeva.

• 1995. godine Nacionalni savjet za osiguranje obeštećenja pronašao je 126 miliona dolarau zahtjevima za kompenzaciju radnika zbog nasilja na radnom mjestu.

• Studija koju je objavio Američki Institut za istraživanje nasilja na radnom mjestu u aprilu 1995. godinepokazalo je da je nasilje na radnom mjestu zapravo rezultiralo godišnjim gubitkom od 36 milijardi dolara.

• Prema Zavodu za statistiku pravde, oko 500.000 žrtava nasiljaputem kriminala na radnom mjestu gubi se oko 1,8 miliona radnih dana svake godine.Ovo predstavlja zapanjujućih 55 miliona dolara izgubljenih plata za zaposlene, ne uključujući dane pokrivene bolovanjem i godišnjim odmorom i gubitak produktivnostišto ima direktne posljedice na krajnji rezultat poslodavca.

• Statistika Zavoda dalje navodi da nasilje u porodici uzrokuje da zaposlenipropuštaju više od 175.000 dana plaćenog rada godišnje.

• Tužbe u ovoj oblasti su značajno uticale na troškove. Prosječna vansudsko poravnanje za ovu vrstu parnice se približava 500.000,00 dolara i prosječna nagrada žirija od 3 miliona dolara. Nekoliko nagrada dostiglo je čak 5,49 miliona dolara. (Campbell i Karin, reporterka o nasilju na radnom mjestu).

[9] https://www.ncbi.nim.nih.gov(05.02.2024.)

• Šest do 18 sedmica nakon što se incident dogodi, dolazi do smanjenja od 50% produktivnosti – drugim riječima i 20 do 40% prometa.
Stvarni trošak nasilja na radnom mjestu je vrlo teško odrediti jer u većini slučajeva odgovarajuće finansijske podatke specifične za nasilje na radnom mjestu u datom slučaju u organizaciji se uglavnom ne čuva.
Vjerovatno najteže pitanje je to što kompanije nerado otkrivaju nesavršenosti u svom radu, sigurnosnim procedurama, prakse zaposlenih. Većina firmi koje doživljavaju ozbiljno nasilje na radnom mjestužele da završe događaje kako bi se smanjio negativan publicitet iuticaj na poslovanje.
• Troškovi jednog ubistva na poslu u prosjeku su između 250.000,00 USDna milion dolara kada se uzmu u obzir svi troškovi.
Ova posljednja tačka postavlja kritično pitanje koje se često zanemaruje zbog togašto ima relativno nizak statistički rizik od nastanka ubistava na radnom mjestu.Kada se na vašem radnom mjestu dogodi ubistvodovodi čitavo preduzeće u centar pažnje. Za razliku od industrijske nesreće kojastatistički ima veću stopu incidenata, ubistvo na radnom mjestu je vrijedno vijesti ivjerovatno će rezultirati izvještavanjem na naslovnoj strani u nacionalnim novinama, ujutro i uvečernjim vijestima. Pored toga, biće pozvani viši rukovodioci da se obratejavnosti.Ovo je povećalo kontrolu i medijsku pokrivenost, što općenito nijepozitivan ili poželjan jer može uticati na stvarni učinak dionica kompanijei percepciju tržišta o njegovom učinku i negativan u konačnici uticaj na finansijski rezultat.

Studija koju su objavili Univerzitet Oxford iSedgwick Group analiziralaje uticaj katastrofa na vrijednost dionica. Studija je komparirala petnaest kompanija koje su doživjele ozbiljnu katastrofu od čovjeka i pratile su vrijednost dionica i obim trgovanja sa pomalo iznenađujućim rezultatima. Studija je pokazalada nakon oštrog početnog negativnog pada od skoro 8% vrijednosti dionica, potpuni oporavak u prosjeku se ostvario za nešto više od 50 trgovačkih dana. Rezultatistudija je takođe pokazala početni skok od više od četiri puta veći od normalnog trgovanjakoličine u danima neposredno nakon incidenta. Međutim, obim trgovanjase vratio u normalu u prosjeku za samo dvadeset dana. Iako su se dionice u početkuoporavile nakon samo pedeset dana, konačan ishod kompanija nije biouvijek pozitivan. Godinu dana nakon događaja neke cijene dionica su zapravo imalepovećanje ,dok su druge kompanije izgubile milione ili su u potpunosti prestale.
Studija izvještava da postoje dva elementa katastrofalnog utjecaja, „prvo je neposredna procjena povezanog ekonomskog gubitka. Drugizavisi od sposobnosti menadžmenta da se nosi s posljedicama.”
Ključni faktor u tome koliko se kompanija efikasno oporavila bio je način upravljanja.Kriza ima tendenciju da uveća vaše snage i slabosti.
.

Fokus na prevenciju – pristup bez incidenata

Vrhovni sud SAD-a je 1998. godine u predmetu Faragher protiv Grada Boca utvrdio dakompanije moraju spriječiti – a ne samo reagirati na – neprijateljsko radno mjesto. Dakle, koncept “nulte tolerancije” na nasilje na radnom mjestu koji se fokusira na “kako”firma će reagovati kada dođe do nasilja” postaje nedovoljan pristupkoji treba da evoluira do progresivnijeg pristupa 'Nultih incidenata' kojise fokusira na eliminaciju 'rizičnih' ponašanja prije nego što se incident dogodi.Implementacija pristupa 'Nultog incidenta' uključuje sljedeće korake.
Prepreka broj jedan za razvoj proaktivnog preventivnog pristupasmanjenje nasilja na radnom mjestu je suočavanje sa realnošću koju većina rukovodilaca imenadžeri u organizacijama poriču i vjeruju da se „to nije moglo dogoditiovdje.” Rezultati nedavnog Gallupovog istraživanja pokazali su da mnogi Amerikancipreduzeća zatvaraju predvečerje prema

znakovima upozorenja o nasilju na radnom mjestu.,,Znakovi upozorenja su dobro poznati, ali previše kompanija ih zakopavakao glavu u pijesak“, rekao je Frank Kenna Ill, predsjednik kompanije Marlin koji je naručio nedavnu Galopovu studiju." Mnogi ljudi racionaliziraju činjenicu daoni se ne suočavaju sa problemom. Kažu da ne žele pretjerano reagovati ismatraju da su svi strahovi neosnovani pa ignorišu znakove, nadajući se da će nestati.
Istraživanje je pokazalo da je samo 25% ispitanika navelo da ih je primilo obuku o tome kako prepoznati znakove upozorenja i šta učiniti s njima. Prevazilaženjeovakvog načina razmišljanja je početna tačka za sprovođenje snažnog i djelotvornog napora dase spriječi nasilje na radnom mjestu.

4.Korelacija nasilja na radnom mjestu i inovativnosti faktora produktivnosti

U studiji u kojoj je prezentirano anketno istraživanje uticaja nasilja na radnom mjestu na inovativno radno ponašanje sprovedeno je u Kini na zaposlenicima u malim i srednjim preduzećima (MSP).[10]Konkretno, ispitanje uticaj tri dimenzije nasilja na radnom mjestu i to: uznemiravanja, mobinga i sabotaža. Štaviše, dobrobit zaposlenih posreduje u odnosu između nasilja na radnom mjestu(uznemiravanje, mobing i sabotaža) i inovativnosti kao ključnog faktora za povećanje produktivnosti.Dobrobit zaposlenih se odnosi na sve aspekte radnog života, od kvaliteta i bezbjednosti fizičkog okruženja, do toga kako se radnici osjećaju o svom poslu, svom radnom okruženju, klimi na poslu i organizaciji rada U ovoj studiji je korišten pristupanketnog upitnika. Ciljna populacija bili su radnici preduzetnika malih i srednjih preduzeća koji se nalaze u provinciji Guangdong (Kina). Rezultati su potvrdili da, u direktnoj vezi, (uznemiravanje, mobing i sabotaža) imaju negativnu korelaciju sa inovativnosti zaposlenih. Stoga, empirijski rezultati ovog rada utvrdili su da nasilje na radnom mjestu smanjuje inovativno radno ponašanje zaposlenika smanjujući njihovo subjektivno blagostanje, što dodatno proširuje perspektivu analize motivacije. Praktične implikacijeza organizacije malih i srednjih preduzeća su takođe razmatrane u ovom radu.Kina je doživjela dramatičnu industrijalizaciju, urbanizaciju i ekonomski rast u posljednje tri decenije. Mala i srednja preduzeća (MSP) igraju ključnu ulogu u kineskoj ekonomiji, obezbeđujući oko 80% radnih mjesta u urbanoj Kini. U poređenju sa velikim preduzećima, mala i srednja preduzeća imaju tendenciju da budu manje regulisana u bezbjednom radnom okruženju. Osim toga, zaposleni u malim i srednjim preduzećima obično imaju niske plate i visok nivo nasilja na radnom mjestu.. Migranti iz ruralnih u gradske sastoje se od većine zaposlenih u malim i srednjim preduzećima koji migriraju iz manje razvijenih područja u razvijenija područja u Kini. Procijenjeno je da je broj radnika migranata dostigao 263 miliona (19,4% ukupne populacije) u 2012. godini. U poređenju sa lokalnim stanovništvom, kod ovih migranata češće se javljaju problemi nasiljana radnom mjestu i samoubistva. Studije su pokazale da je nasilje na radnom mjestu radnika u MSP gore i od opće populacije i od nasilja u velikim preduzećima Međutim, nasilje na radnom mjestu u MSP raste iz dana u dan, što utiče na inovativno radno ponašanje radnika.Sve veća nesigurnost i dinamika životne sredine u 21. veku podstiču organizacije da se sve više oslanjaju na inovacije kako bi održale ili poboljšale konkurentnost i eikasnost.

5.Metode i tehnike manipulacija u finansijskim izvještajima

Da bi analiza finansijskih izvještaja bila kvalitetna,uspješna i kao takva primjenjiva i korisna ona mora da ispuni formalne i materijalne pretpostavke za realizaciju postupka analize.Analiza finansijskih izvještaja kod materijalne pretpostavke bazira sena obezbjeđenju objektivnih,

[10] https://www.workplaceviolence.com(07.02.2024.)

istinitih i drugih podataka iz finansijskih izvještaja, dok kod formalne pretpostavke analize izvještaja odnose se na ispravnu klasifikaciju pozicija finansijskih izvještaja.[11]

Uz finansijske izvještaje često se povezuju izrazi "kreativno računovodstvo", "manipulativno računovodstvo", "friziranje finansijskih rezultata"i drugi slični izrazi.Kreativno računovodstvo u početnoj teorijskoj zamisli trebalo je omogućiti realni prikaz stvarnogfinancijskog stanja i rezultata poduzetnika prema tekućim vrijednostima imovine, obaveza i kapitalapored njihove historijske vrijednosti.Medjutim, tokom vremena kreativno računovodstvo je izgubilo stvarni smisao i poprimilo je obilježje manipulativnog računovodstva,tj.računovodstva u svrhu lažiranja finansijskih rezultata.
Prema američkim standardima kreativno računovodstvo (engl.creative accounting)se sastoji od računovodstvenih praksi koje slijede propisane zakone i propise, ali iskorištavaju propuste u računovodstvenim standardima kako bi lažno prikazale bolju finansijsku sliku kompanije. Kreativne računovodstvene tehnike variraju i evoluiraju kako se propisi mijenjaju kako bi se zatvorilipropusti koje im dozvoljavaju.[12]Primarna prednost javnih računovodstvenih izvještaja je što omogućavaju investitorima da kompariraju finansijsku sliku konkurentskih kompanija.Ali kada se firme upuste u kreativno računovodstvo, one često iskrivljuju vrijednost informacija koje pružaju njihove financije.
Kreativni računovođe uvijek mogu pronaći bizarne i nove načine da podese brojke u korist kompanije. Njihov cilj je da firma izgleda što uspješnije i profitabilnije, a ponekad će to učiniti tako što će izvrtati istinu. Ako se pronađe siva zona u računovodstvu, ona se može iskoristiti – čak i ako rezultira zavaravanjem investitora.

Biti profanisan na bazi koruptivnih aktivnosti može preko noći uništiti reputaciju kompanije. Neki menadžerski timovi su voljni preuzeti taj rizik, odobravajući upotrebu kreativnog računovodstva jer neispunjavanje kratkoročnih očekivanja Wall Streeta ili finansijskih ciljeva na kraju godine može imati ogroman negativan utjecaj na cijene dionica.
Vrste kreativnog računovodstva
Kreativni računovodstveni trikovi se razlikuju po prirodi i dosljedno se razvijaju kako se propisi koji ih kontroliraju mijenjaju.
Evo nekoliko primjera uobičajenih tehnika:
Precjenjivanje prihoda: Jedna od najčešćih tehnika koje koriste javna preduzeća koja žele da vještački povećaju svoje prihode je prerano priznavanje prihoda. Priznavanje prihoda je računovodstvena metoda koja omogućava kompanijama da priznaju prodaju prije nego što isporuče proizvod ili izvrše uslugu. **Smanjenje troškova amortizacije**: Kompanije često raspoređuju troškove imovine, umjesto da ih troše u jednom trenutku. Metode za smanjenje godišnjih troškova za ove stavke mogu uključivati produženje procijenjenog korisnog vijeka trajanja sredstva ili povećanje njegove pretpostavljene vrijednosti.**Odgađanje troškova:** Odgađanje evidentiranja troškova tekućeg perioda, kao što su plaćanja dobavljačima i zakupnine, na naredni period čini da finansijski rezultat u tekućem periodu bolje izgleda.
Prikrivanje potencijalnih obaveza: Neevidentiranje potencijalnih obaveza koje će se vjerovatno pojaviti – i potcjenjivanje koliko će vjerovatno koštati – može povećati neto prihod ili dioničarski kapital.
Manipulacija zalihama takođe predstavljaju jednu od korištenih računovodstvenih tehnika .

[11] I.Banda,A.S.Bulatović,L.N.Vučićević,cit.djelo,str.168.
[12] https://www.investopedia.com(11.02.2024.)

Kreativno računovodstvo omogućava fleksibilnost unutar računovodstvenih regulatornih okvira s ciljem istinitog i fer prikaza o poslovanju izvještajnog subjekta. No tijekom vremena poprima obilježja manipulativnog računovodstva. Manipulativno računovodstvo sinonim je lažiranja financijskih izvještaja. Lažiranje financijskih izvještaja ima povijesnu praksu,te istodobno podrazumijeva i prijevaru, dok prijevara ne mora biti povezana samo sa lažiranjem financijskih izvještaja jer prijevare ne moraju biti nužno povezane sa računovodstvom.

Metode manipulacija financijskim izvještajima primjenom kreativnog računovodstva mogu se prezentirati i na sljedeći način:

- manipuliranje troškovima i rashodima,
- manipuliranje prihodima,
- manipuliranje rezerviranjima,
- stvaranje nerealne aktive – kapitalizacija tekućih troškova,
- agresivna revalorizacija radi poboljšanje slike o solventnosti
- skrivanje obveza,
- isisavanje novca iz preduzeća

Primjeri manipulacija u finansijskim izvještajima naročito su prisutni u privrednim društvima koji predlažu otvaranje stečajnog postupka.Finansijske manipulacije uveliko su prisutne u javnim ustanovama i preduzećima prilikom dodjeljivanja tenderskih poslova nakon raspisivanja oglasa, otvaranja ponuda i odlučivanja o najuspješnijem ponuđaču.

Zaključak

Skandali u poslovanju sve su češća pojava u globalnom privrednom okruženju pa tako i manipulacije u računovodstvu putem financijskih izvještaja.Finansijski skandali u finansijskom izvještavanju poslovnesu prevare koje u sebi sadrže namjerna pogrešna iskazivanja, uključujući propuste iznosa ili objava u financijskim izvještajima kako bi navelo da stvore pogrešnu (bolju ili lošiju) percepciju vrijednosti preduzeća. Ono može biti rezultat nastojanja menadžmenta da prikaže „ljepšu“ sliku preduzeća, odnosno da stvori bolju percepciju o profitabilnosti kako bi privuklo potencijalne ulagače ili ostvarilo povoljnije uslove zaduživanja. Također moguća je i manipulacija sa financijskim izvještajima kako bi se prikazala manja profitabilnost preduzeća i samim time smanjila osnovica za porez na dobit te smanjila vrijednost dionica što bi omogućilo povoljniji otkup dionica ili samo preuzimanje preduzeća od strane druge kompanije što je bilo najindikativnije kod privatizacija u bližoj prošlosti u BiH i drugim državama u tranziciji u regionu Zapadnog Balkana.Istraživanje američkih analitičara o stvarnom ekonomskom trošku nasilja na radnom mjestu i zaključkom da je vrlo teško odreditiekonomsku cijenu nasilja na radnom mjestu jer u većini slučajeva odgovarajuće finansijske podatke specifične za nasilje na radnom mjestu u datom slučajuu organizaciji se uglavnom ne čuvaju.Vjerovatno najteže pitanje je to što kompanije nerado otkrivaju nesavršenosti u svom radu, sigurnosnim procedurama, zaposlenih i većina firmi koje doživljavaju ozbiljno nasilje na radnom mjestu kao i incidente žele da završe događaje kako bi se smanjio negativan publicitet i uticaj na poslovanje.Na bazi anketnog istraživanja nasilja na radnom mjestu u Kini u MSP preduzećima dosadašnji rezultati nasilja na radnom mjestu koji se manifestuju kroz tri oblika nasilja i to putem mobinga,sabotaža i uznemiravanjaanalizirani su kroz korelaciju uticaja na inovativnost u timpreduzećima.Rezultati su potvrdili da, u direktnoj vezi, (uznemiravanje, mobing i sabotaža), imaju negativnu korelaciju sa inovativnosti zaposlenih, tj.ključnog faktora produktivnosti.Prezentirane metode i tehnike finansijsko-računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima pokazale su da su učesnici u tim radnjama i previše “kreativni“koristeći „rupe“u zakonskim propisima.Takođe potrebna je aktivnija i efikasnija uloga kako internih tako i vanjskih revizora,a prevashodno državnih organa u čijim su ove nadležnosti.

Literatura

1. Banda I.,Bulatović, A.S. ,Vučićević, L.N.(2021),Finansijsko izvještavanje, Evropski univerzitet,,Kallos,, Tuzla,
2. http://www.paragraf.ba
3. https://www.srr-fbih.org
4. https://www.money.usnews.com
5. https://www.osha.gov
6. https://www.osha.europa.eu
7. https://www.workplaceviolence.com
8. https://www.ncbi.nim.nih.gov
9. https://www.investopedia.com

Prof. dr Nevenka Nićin
Prof. dr Slobodan Nićin
Doc. dr Vojislava Nićin

Stručni rad
UDK 316.662:316.728

NASILJE KAO TREND SAVREMENOG DRUŠTVA

Sažetak

Nasilje kao trend savremenog društva je nažalost, tema koja se sve češće pojavljuje, a pronalazi se puno primera istog i raspravlja se svakodnevno o njoj u današnje vreme. Do pojave vršnjačkog nasilja došlo je zbog ubrzanog razvoja digitalne tehnologije i sve veće upotrebe društvenih mreža. Nasilje, kao i vršnjačko nasilje, zasigurno su vrlo česta pojava. Mladi mogu biti uznemireni i napadnuti u školi, ali i izvan nje. Najčešće vreme kada se događa nasilje među mladima je adolescentsko doba. Mladi su tada posebno ranjiva kategorija. U procesu adolescencije najčešće dolazi do manjka životne vrednosti i zadovoljstva. U tom razdoblju dolazi do razvoja problema, odnosno poremećaja preterano kontrolišućeg ponašanja.

Ključne reči: nasilje, mladi, škola, društvene mreže,društvo, prevencija

Summary

Unfortunately, violence as a trend in modern society is a topic that appears more and more often, and many examples of it are found and discussed daily nowadays. The emergence of peer violence occurred due to the accelerated development of digital technology and the increasing use of social networks. Violence, as well as peer violence, are certainly a very common occurrence. Young people can be disturbed and attacked in school, but also outside it. The most common time when violence occurs among young people is the adolescent age. Young people are a particularly vulnerable category. In the process of adolescence, there is often a lack of life value and satisfaction. During this period, problems develop, that is, disorders of excessively controlling behavior.

Key words: violence, youth, school, social networks, society, prevention

Uvod

Porast nasilja u društvu ukazuje na njegovu primitivizaciju. U primitivnim društvima odnosi se uspostavljaju zakonom jačeg. Mi smo razvojem društva došli do toga da um caruje, snaga klade valja. A kada imamo ovakav porast nasilja onda je jasno da se radi o primitivizaciji i na to smo svi usmereni kada čitamo vesti o tome i radi se o jednoj spirali. Uvećano nasilje izaziva uvećano interesovanje, a onda takva atmostfera generiše novo nasilje.

Za nasilje postoji uticaj kako neposrednog okruženja iz porodice, tako postoji i snažan uticaj društva u celini.

Pojam nasilja

Pojam nasilja u današnje vreme vrlo je aktuelna tema i može se reći da je veoma česta pojava. Ono je često zastupljena tema mnogobrojnih istraživanja, televizijskih emisija, novinskih članaka pa tako i svakidašnjeg razgovora zaposlenih koji rade sa decom i mladima.

Pojam nasilja, često je usko povezan sa pojmovima sukob i zlostavljanje. Sukob se često smatra nasiljem, ali se definiše kao posledica različitosti mišljenja, stavova, želja i opažanja. Sukob je svakodnevna pojava koja se može pojaviti u vrtiću, školi, porodici, na radnom mestu, u parku itd. Dva pojma koja su usko povezana su nasilje i zlostavljanje. Nasilje je oblik agresivnog i neželjenog ponašanja prema drugoj osobi ili osobama, imovini ili sebi, dok je zlostavljanje vrsta nasilja koja traje duže vreme, a može imati oblik izrugivanja, pretnji, telesnih ozleda, zadirkivanja... Naziv koji se danas često upotrebljava za nasilje među decom je buling, a dolazi od engleske reči bully koja znači nasilnik. Takva ponašanja pre su smatrana sastavnim delom čovekovog razvoja, takozvanom prolaznom fazom koja je karakteristična za detinjstvo.

Nasilje se može definisati kao svako namerno telesno ili psihičko nasilno ponašanje, a može se razlikovati po obliku, težini, intenzitetu te vremenskom trajanju. Ono odražava neravnopravan odnos snaga, odnos jačih protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca. Adolescencija je razdoblje kada se najčešće javljaju različiti oblici nasilja. Adolescenciju karakteriše ranjivost i razvoj koji sa sobom nosi promene u razmišljanju, fizičkom izgledu, mozgu.

Nasilje i zlostavljanje uključuju određene oblike ponašanja, a to su: verbalno koje uključuje dobacivanje, omalovažavanje i pretnje, zatim socijalno koje karakteriše ignorisanje, izbegavanje, ogovaranje i širenje tračeva, psihološko u kom se nalazi krađa, oštećivanje određene vrste imovine te praćenje i poslednje je telesno u kom su karakteristični udarci, tuča i sukobi. Sve ovo navedeno je neprihvatljivo ponašanje putem kog se ruše prava čoveka i moguće je stvaranje problema koji se kasnije mogu odraziti kroz čitav čovekov život. Ovoj podeli potrebno je dodati i seksualno nasilje i zlostavljanje putem kog se mogu doživeti uvredljivi komentari na temu seksa, neprimerena dodirivanja, neželjeni fizički kontakti, izlaganje pornografskom sadržaju i prostituciji, kao i polni odnos.

Savremeno društvo

U savremenome svetu i društvu, danas, nemoguće je zamisliti život bez upotrebe mobilnih telefona, pretraživanja i dopisivanja putem društvenih mreža. Svet je postao nezamisliv bez masovnih medija nezavisno od rase, obrazovanja ili imovinskog stanja pojedinca. U takvom svetu postoje informacije koje se prenose, kupuju, prodaju i stvaraju. One snažno utiču na pojedinca, stvaraju različite stavove i mišljenja, ideje i razmišljanja. Današnje vreme popraćeno je snažnim razvojem tehnologije čijom se upotrebom ostvaruju brojne prednosti i koristi. Tehnologija novog doba omogućuje razgovor i kontakt s ljudima širom sveta te je time postalo lakše komunicirati sa porodicom i bližnjima, ali i drugim ljudima s kojima želimo uspostaviti kontakt. „Prevelika uključenost medija i premalo socijalnih interakcija i uključenosti u „realan život" prigušuju razvoj socijalnih veština potrebnih da bi u odnosima s ljudima bili pristojni, brižni i odgovorni."
Korisnici interneta, slušatelji radija, gledatelji televizije ili bilo koji drugi korisnici medija primaju nekoliko informacija svakodnevno. Sve informacije koje dospeju do njih prenose novinari koji su glavni učesnici primatelja masovnih medija. On dolazi do informacija i ubrzava njihov protok i utiče na njihovo širenje, ali mora voditi brigu da se ne upropasti kultura dijaloga koja se uspostavlja u medijima i društvu kao celini.

Prvi zadatak im je da posmatraju određenu okolinu, jer su oni jedini koji mogu pružiti informacije koje okružuju čoveka i saopšte stvari koje se događaju. Kod informacija je bitno da ih novinari dobiju, prouče i formulišu te puste u okolinu. Jedan od zadataka medija je da osiguraju društvenu komunikaciju, jer su oni forum na kojem se odvijaju rasprave oko određenih tema, povezati pojedince s grupom i tako pridoneti međunarodnoj saradnji.

Mediji s jedne strane služe i koriste građanima, ali s druge strane mogu i loše uticati na njih. Imaju dobre i loše učinke što zavisi od sadržaja koje objavljuju. Može se reći da je medijima određen pogled na svet i pojedinčev način života preko onoga što vidimo ili pročitamo. Takođe, svakodnevno se izmeni na hiljade informacija o kojima mediji ne govore ništa. Njima je cilj da prikupe što veću i zanimljiviju vest koja će zaintrigirati građane na čitanje.

Odnos pojedinac – društvo

Svaki pojedinac tokom života prolazi putevima svoga razvoja ali i društva. Društvo treba da reguliše pravila zajedničkog delovanja da se u što većoj meri smanje individualne neugodnosti, a poveća se zajednička pogodnost društva. Takva pravila bi u najvećoj meri odgovarala svim članovima društva, ali iz današnje stvarnosti čini se da takva pravila ostaju samo iluzija. Postavlja se pitanje može li uopšte postojati idealan odnos između pojedinca i društva. Francuski sociolog Emile Durkheim ima velike zasluge za istraživanje društva, te je govorio kako društvo predstavlja jednu posebnu stvarnost sa svojim specifičnim obeležjima.

Smatra da se ništa ne može kolektivno stvoriti ako nisu date sve potrebne predanosti i svesti, jer spajanjem njih rađa se društveni život, pojave i procesi kojima će rezultirati društvena zbivanja.

Pojam pojedinca ne uslovljava društvenu pojavnost i zbivanje, već društveno zbivanje oblikuje pojedinca i sve njegove vrednosti. Društvo nastaje kako bi regulisalo život pojedinca.

U modernom društvu postoje posrednici u prevladavanju i regulisanju života umesto vrednosti, dok pojedinac kao građanin pripada sistemu brojeva preko kojih ga sistem može identifikovati i kontrolisati. Govoreći o modernom društvu, može se reći da je ono postalo sistem koji se temelji na materijalnim vrednostima, a izgubila se stvarna dobrobit ljudi.

Osnovni kriterijum za vrednovanje počeo se procenjivati kroz materijalnu vrednost i sposobnost da stvore istu. Takođe, može se spomenuti i kriza modernog društva koja se izražava u krizi identiteta pojedinca, tako i pojedinih društvenih zajednica. Kriza je postala opšta i upozoravajuća za sve ljude i forme egzistencije. Čovek je po svojoj prirodi slobodna jedinka ali i biološko biće koja zavisi od mnogobrojnih faktora, pa tako i društvu. Pojedinac i društvo bi trebali biti povezani, biti kao prst i nokat. To bi trebalo biti vrednost, pa i potreba. Međuljudski odnosi zavise od toga koliko su ljudi međusobno bliski.

Uticaj nasilja na društvo

Svaki oblik zlostavljanja ili bilo kakve vrste nasilja nad detetom štetno i negativno deluje na njegov rast i razvoj u adolescentskoj dobi, kada su ujedno i najranjiviji te ostavlja trajne posledice na njegov život. Adolescencija je razdoblje tranzicije od detinjstva do zrelosti sa mnogim promenama u telesnom, tako i psihičkom obliku. Postoje mnogobrojne individualne razlike kroz period adolescencije koje pokazuju uticaj socijalnih i ekonomskih činioca. Jačina tih razlika ogledalo su porodičnog okruženja, komunikacije između roditelja i dece, socijalne kulture te kulturnog konteksta.

Gotovo da nema dana da vesti i mediji ne obaveštavaju o nasilju među mladima, o nasilju prema mladima te u najgorem slučaju samoubistvu dece. Vesti izazivaju veliku pažnju tek kad su posledice nasilja teške, pa i smrtne. Sve te informacije utiču na oblikovanje društvene svesti te je ono neizostavan deo čovekove zbilje.

Deca izložena vršnjačkom nasilju imaju probleme poput zatvorenosti, potištenosti i manjka samopoštovanja, dok deca koja su sklona nasilju imaju, pre svega, probleme poput agresije. Žrtve koje trpe posledice i neugodnosti često se koriste internaliziranim strategijama suočavanja i branjenja poput bežanja od problema, dok nasilnici s druge strane koriste agresiju i krivnju najčešće prebacuju na druge. Puno je razloga koji podstiču nasilja, a neka od njih su nepostojanje i/ili manjak verbalne komunikacije, nedostatak stručnih osoba u školama te nepostojanje preventivnih programa.

Osoba tokom svog života prolazi kroz mnogo faza koje su obeležene krizama koje je potrebno rešiti kako bi osoba mogla napredovati ka svom cilju. Adolescencija je jedna od faza u kojoj je potrebno izgraditi svoj identitet. U toj fazi je izražen seksualni razvoj te identitet, i u toj fazi se javlja kriza koju mladi moraju rešiti kako bi postali dobri ljudi. U toj fazi vrlo je važno vaspitanje porodice i škole kako osoba ne bi krenula na krivi put i nedostatak nekog bitnog

elementa može je dovesti do počinjenja određene vrste nasilja. Ono iza sebe ostavlja ozbiljne psihološke posledice za decu koja su žrtve nasilja, ali i za one koji vrše.

Nasilje putem medija koje je jedno od češćih oblika nasilja ostavlja iza sebe neizbrisive tragove i posledice poput realnosti koja se zameni iluzijom, gubljenje identiteta, manja saosjećajnost i osetljivost prema onima koji su izloženi nasilju te viđenje nasilja kao alternative u rešavanju problema i nesuglasica. Deca i mladi su igranje u pesku i u ulici zamenili sedenjem ispred televizora i igranjem videoigara koje su najčešće ratnog sadržaja te im je glavna zanimacija istući, ubiti što više ljudi, a upravo takvi sadržaji podstiču decu na nasilje i želju da video igricu pretvore u stvarnost. Nasilje, smrt, pornografski materijali, pedofilija, kriminal, itd. stvaraju socijalno izolovanog pojedinca. Nasilje postaje stil života, a mladi koji imaju nizak nivo samopoštovanja skloniji su krizi identiteta i što većem uticaju nasilja. Tako mladi kroz sukobe traže sebe, jer nasilje nad mladima inicira i nasilje među mladima.

Današnje savremene porodice suočene su sa mnogim problemima zbog kojih se članovi mogu osećati nesigurno, potišteno i imati siromašne emocionalne povezanosti sa svojim bližnjima. Sigurno je da su rat i tranzicijske napetosti uticale na porast nasilja u društvu. Te uzroke nažalost nitko ne može da ukloni pa je čovek prisiljen da se nosi sa time.

Danas mladi žive u modernom dobu, a to je vreme kada je omogućeno kreiranje čovekove slobode, ali to je i vreme u kom se može izgubiti identitet, kritičnost, određene pojedinčeve potrebe i samopoštovanje. Mladima je na raspolaganju velika mogućnost izbora, ali se s time javlja i slabi uticaj socijalnih vrednosti, kao i nesnalažljivost u novom vremenu. Poznato je da identitet mlade osobe ne predstavlja samo njegov izraz nego i onoga što želi biti u budućnosti.

Potrebno je spomenuti i društvene uzorke nasilja gde se nasilna praksa dovodi u vezu ostvarenja različitih društvenih ciljeva. U tom smislu se može govoriti o pojavi i oblikovanju društva nasilja.

Mnoge porodice su zbog siromaštva, otuđenosti roditelja od te uloge, prevelike usmerenosti na posao izgubile veliki udeo pozitivne i dobre vaspitne funkcije. Posledica toga je prepuštenost mladih osoba samima sebi, lošim uticajima okoline i medija. Bitna je uloga svakog pojedinca da svojoj užoj i proširenoj porodici pruži pomoć i podršku kako bi ona ostala, odnosno postala funkcionalna.

Postoje oblici nasilja koja se brzo i strogo kažnjavaju i oblici koja se skoro na neformalnom niou i pojavljuju kao sasvim normalna, dok postoje i vrste koje se nagrađuju i formalno podstiču. Neformalna kontrola podrazumeva verbalne i gestovne (ućutkivanje, pretnja prstom, prekorni pogledi, glasovno negodovanje) reakcije te spontane reakcije okoline. Treće gledište govori o tome da svaki oblik društvenosti poznaje postojanje razlika u količini društvene moći koja je nejednako raspodeljena između različitih društvenih aktera. Tu se podrazumevaju pojedinci ili grupe koje poseduju veću društvenu moć što im osigurava veći uticaj na društvo i okolinu koji se najčešće odnose na ekonomskom, političkom i kulturnom području društvene stvarnosti.

Postoje tri početna gledišta u kojima se pokušava odgovoriti na pitanje društva nasilja. Prvo gledište govori da svaki poznati oblik društvenog življenja podrazumeva postojanje različitih oblika nasilja gde nasilje u odnosu na društvenu stvarnost obeležava ljudsku istoriju i uključuje sve oblike društvenosti. Primena sile je radi ostvarenja određenih ciljeva ili kao sredstva kojim se kontroliše stvarnost ukorenjena u ljudskoj međusobnoj uzajamnosti kao glavna ili alternativna opcija koja se uspostavlja pri svakoj novoj interakciji. Drugo gledište govori da se niti jedan poznati tip društvenosti ne odnosi prema svim oblicima nasilja jednako, već selektivno uključuje mehanizam socijalne kontrole s različitim nivoima društvenih sankcija. U ovom gledištu postoje dva pojma i oblika kontrole, a to su formalna i neformalna kontrola. Formalna kontrola je važna jer pokreće važne reakcije koje su institucionalno određene poput policije, suda, kaznenog zakona i sl.

Prevencija nasilja

Teške posledice nasilja ostavljaju duboki trag i najviše pogađaju decu najčešće u njihovoj najranjivijoj dobi kada su najosetljivija u svom adolescentskom razdoblju, tako da njihova preventiva i zaštita od nasilja mora biti usavršena na najvišem nivou. Nasilje je pojava koja nije urođena, već se nasilje uči. Mala deca mogu saosećati sa drugom decom i prepoznaju emocije ljudi koje ih okružuju. Deca su ranjiva grupa kojoj je potrebna sva pažnja tokom njihovog odrastanja te imaju pravo na posebnu brigu i zaštitu, a stručnjaci koji rade sa decom na odgovornosti su i imaju obavezu obavestiti nadležne ustanove ukoliko se radi o bilo kakvoj šteti ili postupku koja je nanesena detetu. Zaštita dece obuhvaćena je u mnogim pravnim aktima poput porodičnog zakona, konvenciji o pravima deteta, policiji, sudstvu, zdravstvu, socijalnoj brizi te školstvu. Zadatak nadležnih institucija nakon što dobiju dojavu o sumnji na zlostavljanje ili bilo kojeg oblika nasilja je da tačno utvrde šta se dogodilo i da preduzmu sve potrebne korake kako bi se zaštitilo pravo deteta te se pružila pomoć njegovoj porodice, a i izbegla dalja mogućnost nasilja.

Društvo uči decu da budu pošteni i društveni, ali ih može učiniti i nasilnim osobama. Bitno je dopreti do njih da shvate poruku da je nasilje štetno za njih i druge u bilo kojoj ulozi se našli, od nasilnika, žrtve ili posmatrača zlostavljanja. Deca koja posmatraju nasilje mogu na taj način osetiti odgovornost da učine ono što uče, a to je prijaviti nasilje. Kako bi dete imalo zdrav razvoj, posebno su važna iskustva i ponašanje u porodici, kao i njihov međusoban odnos. Nedostatak pažnje, mogućnost svedočenja nasilnom ponašanju unutar kuće te nedovoljna briga roditelja podloga su za razvoj nasilnog ponašanja kod deteta. Ukoliko roditelj dete kažnjava fizičkim putem ono mu daje poruku kako je nasiljem, tučom i zastrašivanjem u redu i moguće dobiti ono što želimo te je verojatno da će i dete sličnim putem i metodama postupiti prema svojim vršnjacima.

Ne postoji jedinstven odgovor na pitanje zašto se dete počne nasilno ponašati. S druge strane postoje osobine deteta ili porodice koje mogu znatno da utiču na pojavu nasilnog ponašanja, kao i osobine koje mogu da spreče nastanak nasilja. Budući da se nasilno ponašanje uči, najveća odgovornost je na roditeljima i društvu da pokušaju da ga smanje.

Takođe, traumatizovana deca podložnija su nasilničkom ponašanju, ali i ona koja su živahna, sa viškom energije. Okolina ih smatra lošima te se oni tako s vremenom počnu i ponašati. Poslednje mesto gde je moguća pojava nasilnog ponašanja je škola i njeno okruženje. Osećaj neprihvaćenosti, nedostatak međusobnog poštovanja između nastavnika i učenika dovode do nasilnog ponašanja. Ukoliko nastavnici i pedagozi ne reaguju na takav oblik ponašanja te loš nadzor na igralištima ili hodnicima olakšavaju deci da se ponašaju nasilno. Ukoliko deca pokazuju neke oblike nasilničkog ponašanja roditelji bi trebali razgovarati sa stručnjakom te potražiti pomoć u otklanjanju istih.

Roditelji mogu i dužni su da pomognu detetu žrtvi nasilja. Većina dece odrasta u nenasilnim uslovima i nije navikla na takvo ponašanje, pa se ne snalazi, a i nije u mogućnosti da primeni neke strategije sprečavanja zastrašivanja. Deca koja se požale roditeljima očekuju pomoć i nikako im se ne sme govoriti da se ne obaziru na zastrašivanje. Ukoliko roditelj posumnja da je njihovo dete žrtva nasilničkog ponašanja, potrebno ga je saslušati i ne prekidati ga dok ne završi. Potrebno je: □

- uveriti se da ono nije krivo za to što mu se dogodilo i da je učinilo pravu stvar rekavši roditelju o svom problemu, □
- potražiti pomoć nastavnika i stručne osobe, a ne ohrabriti ga da se odupre tome i siliti ga da vrati istom merom, □
- biti svestan znakova zastrašivanja koji se ne smeju zanemarivati nego je potrebno kontaktirati školu,
- potaknuti dete da se druži sa svojim vršnjacima,□
- ne držati zastrašivanje tajnom, nego otvoreno pričati o njoj, □
- potaknuti pitanje uvođenja preventivnih programa o nasilju u školi, □
- sakupiti i potaknuti druge roditelje i raspraviti o problemu i suzbijanju istog, □
- otpratiti dete do škole ukoliko se nasilje vrši na putu do nje, □
- predložiti da se nasilnik sadrži u školi dok sva deca ne odu kućama.

Roditelji imaju jako važnu ulogu u smanjivanju nasilja. Decu je potrebno odgajati u toplim domovima s puno ljubavi i pažnje. Svakom detetu je potreban blizak odnos sa roditeljima kako bi se osećalo zaštićeno te steklo osećaj poverenja. Roditelj treba biti prisutan u detetovom životu, jer dete zavisi od roditeljske potpore i ljubavi, te bez pravilnog nadzora, dete ne dobije potreban nadzor koja se kasnije manifestuje i odrazi u nasilničkom ponašanju. Ono što je vrlo bitno je da moraju biti sigurni gde im se dete nalazi u svakom trenutku i s kim se druži. Lepo je pratiti decu na njihove aktivnosti i gledati kako se ponašaju u okolini iu interakciji sa ostalom decom, kako reaguju na uvrede, ružne komentare ili udarce, te im objasniti kako da se nose sa takvim situacijama, reći da takvo ponašanje nije prihvatljivo, te ih ohrabriti na način da im se kaže da izbegavaju odnose sa takvom decom.

Deca uglavnom uče prema primerima svojih roditelja i bližnjih te su njihovo „ogledalo“, zbog toga je potrebno biti pravi primer svom detetu. Poštovanje, ljubav, istina, samo su deo vrednosti u porodici koji mogu biti važan izvor snage za decu.

Neki od predlogsa za sprečavanje nasilničkog ponašanja:

1. Ograničiti gledanje televizije na 1-2 sata dnevno
2. Pratiti programe koje deca gledaju i igrice koje igraju
3. Razgovarati s decom o nasilju te im time dočarati koje ozbiljne posledice mogu nastati njime
4. Razgovarati s decom o nenasilnom rešavanju problema
5. Pomoći deci da se odupru nasilju
6. Naučiti decu kako da reaguju kad ih neko vređa, preti ili udara
7. Pomoći im u prihvatanju dece drugih religija, rase.
8. Naučiti ih da je vređanje nekoga ko nije isti kao ti bolno i da je neprihvatljivo.
9. Upozoriti dete da maltretiranje i pretnje mogu podstaknuti nasilje.

Zlostavljanje i posledice

Nasilje i zlostavljanje dece odavno se spominje u naučnoj literaturi širom sveta. Danas postoje jasni dokazi o tome kako je zlostavljanje dece svetski problem koji teži hitnom rešavanju. Važan element nasilja predstavlja nameru da se nanese šteta žrtvi koja nosi dugoročne posledice. Posledice koje proizlaze iz nasilja, ostavljaju trag na fizičkom, ali i na psihičkom zdravlju osobe koja ga proživljava. Mnoge od njih su dugotrajne, a neke mogu biti i rizične (suicid žrtvi zlostavljanja). Ono se sastoji od svih oblika fizičkog ili emocionalnog nasilja, zanemarivanja, seksualnog zlostavljanja ili bilo koje druge povrede koja nanosi potencijalnu štetu pojedincu i njegovom zdravlju. Ono u najširem smislu obuhvata telesno i emocionalno povređivanje i polno zlostavljanje ili maltretiranje dece ispod 18 godina od strane osobe.

Postoje slučajevi u kojima osoba koja je žrtva nasilja doživi to kao korektiv svoga ponašanja ili poticaj za neke pozitivne aktivnosti koje je mogu razveseliti, opustiti kako bi postigla svoj lični uspeh. Mesto od kojeg bi sve trebalo početi, mesto gde se pruža međusobna ljubav je porodični dom. To je mesto sigurnosti, utehe i ljubavi, ali je to danas teško razumeti i primeniti u svetu užurbanosti, tehnologije, kao i svih površnih i materijalnih stvari zbog kojih ljudi često izgube smisao pravih životnih vrednosti. Nažalost, postoje primeri gde su deca pa i žene primeri porodičnog nasilja od strane roditelja, supružnika. Deca su u ovom primeru najugroženija grupa, jer su najzavisnija od počinitelja nasilja u kojem su najčešće glavni akteri roditelji. Takođe, mesto gde se najčešće događa nasilje je škola, koja bi trebala biti mesto gde učenici rado borave, gde je pozitivna atmosfera, pošto predstavlja važnu ulogu u životu adolescenata i mladih osoba. Škola treba biti mesto gde učenici rado provode svoje vreme, uče, druže se s prijateljima... Tu se pojavljuje kao veoma bitna, uloga nastavnika, psihologa, pedagoga i stručnog osoblja koji bi u takvim situacijama trebali prepoznati nasilje i adekvatno reagovati na njega. Potrebno je dete sačuvati od daljeg nasilja, saslušati ga i pomoći mu jer u najčešćim situacijama žrtva se povuče u sebe i ne želi otvoreno razgovarati o problemu koji ga je sustigao.

U današnjem vremenu u kojem je može se reći sve dostupno, društvo bi trebalo posvetiti više

pažnje na prevenciju nasilja i pokušaj zaustavljanja istoga kako bi se izbegle posledice koje mogu ugroziti život žrtve, ali i njima bliskih osoba. Važno je napomenuti da žrtve treba da prijave slučaj nasilja kako bi se osigurala njihovu sigurnost od strane nadležnih tela. Mnoge žrtve se boje da prijave nasilje misleći da će im biti još gore. Nadaju se boljem što znatno može ugroziti njihov budući, siguran život. Nasilje nad decom je društveno neprihvatljivo, te bi nadležne službe trebale pojačati svoje delovanje, ali i proširiti ga na mesta i institucije gde mladi provode većinu svoga vremena (vrtić, škola, park).

Zaključak

Nasilje je ozbiljan problem današnjice o kojem se sve češće čuje, i koje donosi ozbiljne posledice koje u najgorem slučaju završe suicidom žrtve. Adolescentsko doba deteta je vreme koje bi trebalo biti ispunjeno zabavom, učenjem, druženjem i sticanjem životnih iskustava kako bi postao normalan, ozbiljan odrastao čovek. Nasilje je pojava koja to žrtvi onemogućuje, stvara se osećaj da je manje vredna, javlja se osećaj nesigurnosti i mržnje prema samom sebi. Nasilje se može dešavati u porodičnom domu od strane roditelja, ali može biti prisutno i u parku ili školi. Kako bi se ono suzbilo vrlo je važno i potrebno učestvovanje žrtve i svih onih koji su u kontaktu sa počinjenim nasiljem kako bi se izbegle dalje situacije gde se ugrožava detetov život.

Literatura

1. Coloroso B. (BIOS Zagreb 2004.) Nasilnik, žrtva i promatrač
2. Kuzmanović V., Milašin A. i Vranić T. , Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod mladih i mladeži
3. Kovačević H. , Buljan- Flender G. (2005), Zašto baš ja – knjiga o nasilju među djecom, Zagreb
4. Krznarić V. (2019), Međuvršnjačko nasilje na društvenim mrežama, Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
5. Labaš D i Marinčić P., Mediji kao sredstvo zabave u očima djece
6. Novalić F. (2005), Moć i podčinjavanje
7. Pepler DJ, Craig WM, Ziegler S, Charach A, An evaluation of an anti – bullying intervention in Toronto schools (str. 5-14.)
8. Petani R., Tolić M., Utjecaj medijskog nasilja na adolescente i obitelj, 2008. (str. 2-10)
9. Ručević S. (2012.), Nasilje prema vršnjacima, Osijek
10. Seals D. i Young J. : Bullying and Victimization, Prevalence and Relationship to Gender, Grade Level, Ethnicity, Self-Esteem, and Depression
11. Sesar K., Obilježja vršnjačkog nasilja, 2011. (str. 2-20)
12. Kako prepoznati vršnjačko nasilje - https://odrasli.hrabritelefon.hr/clanci/bullyingnasilje-medu-vrsnjacima/

Prof. dr Lidija Vučićević[1]
Elda Lolić[2]
Renata Dodić[3]

Originalni naučni rad
UDK 316.644-057.874:004.738.5(497.6)

SAJBER NASILJE I IZAZOVI U KONTEKSTU ZAŠTITE SAJBER NAPADA U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt

Razvoj čovjeka i društva odvija se kontiuirano i donosi ne samo pozitivne nego i negativne pojave sa kojima se današnje društvo mora suočiti. Želja za dominacijom na globalnom nivou preliva se na pojedince ili grupe i manifstuje se kroz različite vidove nasilja, bilo vidljivog ili nevidiljivog. Nasilje je destruktivno, ali se opravdava jedino kada je u pitanju odbrambeni rat ili terorizam, iako se često koristi kao argument opravdanja političkog nasilja.

Ovaj rad istražuje kompleksnu problematiku nasilja s posebnim fokusom na njegovo definisanje, uzroke i posljedice. Prikazani su različiti pristupi proučavanju ovog fenomena. U suvremenom digitalnom dobu, sajber nasilje je sveprisutan fenomen s ozbiljnim posljedicama po društvo, kulturu i pojedince. Bosna i Hercegovina nije izuzetak od ovog globalnog trenda. Kroz sam rad, istražujemo pojavu cyber nasilja u Bosni i Hercegovini koje se provodi putem digitalnih medija i online platformi (rezultati istraćivanja-online anketa), sa globalnim osvrtom na ovu pojavu.

Ključne riječi: cyber nasilje, cyberbullying, digitalni mediji, online platforme, izazovi

CYBER VIOLENCE AND CHALLENGES IN THE CONTEXT OF CYBER ATTACK PROTECTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The development of man and society takes place continuously and brings not only positive but also negative phenomena that today's society has to face. The desire to dominate on a global level spills over into individuals or groups and manifests itself through various forms of violence, whether visible or invisible. Violence is destructive, but it is only justified when it comes to defensive war or terrorism, although it is often used as an argument to justify political violence.

This paper investigates the complex issue of violence with a special focus on its definition, causes and consequences. Various approaches to the study of this phenomenon are presented. In the modern digital age, cyber violence is a ubiquitous phenomenon with serious consequences for society, culture and individuals. Bosnia and Herzegovina is no exception to this global trend. Through the work itself, we investigate the phenomenon of cyber violence in Bosnia and Herzegovina, which is carried out through digital media and online platforms (research results - online survey), with a global view of this phenomenon.

Keywords: cyber violence, cyberbullying, digital media, online platforms, challenges

[1] Evropski unverzitet Brčko distrikt, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, *lidijavucicevic55@gmail.com*
[2] student magistarskih studija Ekonomskog fakulteta Evropskog univerziteta „Kallos“ Tuzla, *eldalolic@gmail.com*
[3]student magistarskih studija Ekonomskog fakulteta Evropskog univerziteta Brčko distrikt, *renata.markovic@hotmail.com*

Uvod

Digitalno doba kao dio naše svakodnevnice nezamislivo je bez aplikacija. Njihova praktična primjena podrazumijeva različita okruženja počevši od privatnih i javnih oblaka, preko *on-premises* i *edge* okruženja do centara podataka.[4] Savremeno doba karakteriše digitalna ekspanzija koja vodi ka povećanju broja aplikacija, integracija i okruženja. Danas je veliki broj korisnika na društvenim mrežama, posbno mladih, koji se i ne sjećaju i ne znaju za nekadašnje male uređaje koji su mogli primati samo kratke poruke i koji su predstavljali donedavno vrhunsku tehnologiju, kao što su: pejdžer, Walkman, Discman ili Game Boy. Pretpostavke su da će u jednoj deceniji broj korisnika društvenih mreža dostići 7 milijardi ili oko 90% ljudske populacije. Neki autori definišu društvenu mrežu kao internet komunikaciju u kojoj više od jednog korisnika objavljuje ili dijeli informacije unutar korisničke zajednice.[5]

Društvene mreže stvaraju digitalne platforme za zabavu i komunikaciju. Na globalnom nivou, društvene mreže se razlikuju po različitom spektru koncepata sadržaja i broju korisnika, što u stvari predstavlja kriterijum i parametar za privlačenje korisnika (npr. potrebno je poznavati korisnike, kako se ponašaju, šta su njihove stavove, šta ih motiviše da koriste društvene mreže). Problem koji se dešava korisnicima na društvenim mrežama je zloupotreba podataka koje korisnici (najčešće maloljetnici) sami ostavljaju na društvenim mrežama. Društvene mreže, korišćene u razumnoj mjeri, mogu donijeti niz prednosti korisnicima (kako u komunikaciji sa porodicom i prijateljima, tako i u komunikaciji na profesionalnom nivou), ali u nekim slučajevima mogu dovesti i do rizičnog ponašanja (naprimjer, konfliktne situacije zbog objava ili sadržaja na njihovim profilima).[6]

Na svojim telefonima i laptopovima često viđamo pop-apove „ ažuriranje dostupno, kliknite ovdje da ga preuzmete“ odnosno stalno se traži od nas da radimo što nam se kaže, jer ažuriranje pored toga što unapređuje aplikaciju, uklanja greške i pojačava sajber bezbijednost. Ipak to nije uvijek tako (slučaj kompanije Solar vinds).[7]

Digitalna transformacija, kao globalni trend, od kompanija zahtijeva da brzo usvajaju nove poslovne modele kako bi podstakli ubrzan rast i razvoj, ne samo pojedinih kompanija, već i društva u cjelini. U današnje vrijeme digitalna transformacija nije pitanje izbora, već opstanaka i održanja privrednih subjekata i javnih servisa na izuzetno konkurentnom i turbuletnom tržištu, koje je uz to i prostorno neograničeno.[8] Generalno, prednosti digitalizacije odnose se na:

---

[4] Postoje tri vrste cloud computinga: infrastruktura kao usluga, softver kao usluga i platforma kao usluga, a prema vrsti oblaka razlikujemo: javni, privatni, zajednički i hibridni oblak. U poređenju sa drugim tehnologijama, ovu tehnologiju karakteriše široka mreža, pružanje usluga na zahtjev, udruživanje resursa, brza elastičnost i mjerena usluga.

[5] Luchman, J.N., Bergstrom, J. & Krulikowski, C. (2014). *A motives framework of social medias website usage:A survey of young Americans*. Computer in Human Behaviorn(38),136-141.

[6] J. Gradašević (2019). *Kulturološke razlike u motivima korišćenja društvenih mreža*, Ekonomska akademija Univerziteta-Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad; Howard, P. N., Rainie, L. & Jones, S. (2001). *Days and nights on the Internet: The impact of a diffusing technology*. American Behavioral Scientist, 45, 3, p 383–404; Livingstone, S. & Helsper, E. (2007): *Gradations in digital inclusion: Children, young people, and the digital divide*. New Media and Society, 9, p. 671–696.

[7] U američkoj kompaniji *Solar vinds* se pojavila pop-ap poruka na ekranima IT osoblja koje koristi popularni softver po imenu Solar vinds, te je oko 18.000 radnika u kompanijama i vladama poslušno preuzelo ažuriranje za svoje kancelarije, ali niko nije znao da je preuzimanje bilo minirano. Tako je ova kompanija bila žrtva sajber-napada nekoliko nedjelja, jer su ranije hakeri ubacili sićušni tajni kod u naredno softversko ažuriranje kompanije. (https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-55345491, 18.03.2024.)

[8] L. Vučićević, A. Bulatović (2021). *Digitalna transformacija ključ za održivost i perspektiva ekonomskog razvoja*, Monografija za projekat „Digitalni mediji u funkciji kreativnih promena poslovanja i održivog privrednog

povećanje efikasnosti, smanjenje operativnih troškova, sigurnije čuvanje podataka u oblaku, više mogućnosti analiziranja podataka i manja mogućnost greške ljudskog faktora.[9]

Ovakav trend pored prednosti stvara i bezbjednosne praznine idealne za „napadače" koji koriste nezaštićene sisteme organizacija. Primjenu novih tehnologija i razvoj novih poslovnih modela trebalo bi da prate odgovarajući bezbjedonosni aspekti usklađeni sa novonastalim promjenama poslovnog modela. Sposobnost da se na internetu može na vrlo jednostavan način ostati anoniman dovodi do veće opasnosti i ostavlja vrlo malo mogućnosti za njegovo sankcionisanje. S obzirom da su današnje generacije sve više vještije i snalažljivije sa tehnologijom, internet nasilje je vrlo teško zaustaviti. U suštini, cyber nasilje je štetnije od nasilja u stvarnom svijetu. U cilju zaštite od ovakvih vidova nasilja ili prijetnji neophodno je razumjeti ih, kako bi bili korak ispred i zaštitnim aktivnostima smanjili posledice.

Baeva i Grigorev,[10] u kontekstu digitalne transformacije društva i institucija u društvu, socijalnu bezbjednost navode kao jedan od prioriteta za stvaranje održivih sistema. Smatraju da su u modernom društvu bezbjednost i održivost jedan od ključnih zadataka u vezi sa sistemom obrazovanja.

Pojedini autori, Erik Brynjolfsson i Andrew McAfee,[11] identifikuju najbolje strategije za opstanak i nude novi put do prosperiteta. To uključuje preoblikovanje obrazovanja tako da se ljudi pripremaju za sljedeću ekonomiju umjesto za posljednju, dizajniranje nove saradnje koja kombinuje sirovu moć obrade sa ljudskom genijalnošću i prihvatanje politika koje imaju smisla u radikalno transformisanom pejzažu.

Bosna i Hercegovina zaostaje u digitalnoj tranziciji[12], ali ne izaostaje u pojavi sajber nasilja. Cyber nasilje je zlonamjerno korištenje digitalnih tehnologija (interneta, mobilnih telefona ili društvenih medija) radi nanošenja štete ili uznemiravanja drugih pojedinaca ili skupina, kompanija, država, putem digitalnih kanala komunikacije.

Spriječiti ove pojave u potpunosti nije moguće. Prema izvještaju Evropske komisije o Bosni i Hercegovini izdaci za istraživanje i inovacije su ograničeni i ugrožava ih nizak nivo saradnje i koordinacije između raznih nivoa vlasti, što dovodi do slabe efikasnosti cjelokupnog sistema. Nepostojanje efikasnog sistema finansiranja je jedan od faktora koji onemogućava da politika inovacija ostvari bolje rezultate sa utrošenim sredstvima. Međutim, u oblasti uspostavljanja naučno-tehnoloških parkova navodi se da je postignut određeni napredak. Kapaciteti zemlje u oblasti istraživanja ostaju ograničeni, dok se odliv mozgova nastavlja, pogotovo u sektorima zdravstva, medicine i informacionih tehnologija, s tim da do sada nisu uvedene nikakve sistematske mjere za rješavanje tog problema.

---

razvoja u ambijentu pandemije COVID-19", MPK Visoka škola strukovnih studija za menadžment i poslovne komunikacije, Novi Sad – septembar 2021., str. 96-122, str. 97.

[9] Ibidem, str.98.

[10]Istraživanje je bazirano na egzistencijalističko-aksiološkom pristupu izučavanja načela bezbjednosti komunikaciono-obrazovnog okruženja kao fenomena e-kulture. Na kraju navode, da dominacija digitalnih oblika sa sobom nosi potencijalni rizik od psihičke, emotivne i socijalne tenzije, distorzije moralnih načela i kriterijuma, kao i egzistencijalne i političke dezorijentisanosti. U tom kontekstu, glavne rizike digitalizacije obrazovanja sistematizuju prema sferama uticaja: na polju kognicije, u sferi društvenih odnosa, u egzistencijalnoj sferi, u etičkoj sferi i sferi informacione bezbjednosti (Baeva Lj., Grigorev A. (2020). *Safety of Digitalization of Educational and Social Space*, Pakistan Journal of Distance & Online Learning,Vol. VI, Issue I, pp. 231-246.)

[11] Brynjolfsson, E & McAfee, A. (2014): *The Second Machine Age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies,* WW Norton & Co., USA

[12] Samo oko 60% malih preduzeća ima web stranicu, a samo 18% je aktivno u e-trgovini. Implementacija digitalizacije usluga u cijeloj privredi otežana je nedostatkom koordinacije između različitih nivoa vlasti, što takođe dovodi do nedovoljne alokacije budžetskih sredstava za implementaciju.

Ekstrapolacija trenda Sajber napada u Bosni i Hercegovini

Sajber napadi imaju trend rasta, što pokazuju podaci da je u posljednjih pet godina trend rasta iznosi 17,7 % odnosno sa 55% 2018. godine na 72,7 % 2023. godine svih organizacija u svijetu bilo je metom napada ransomwarea, odnosno zlonamjernih aplikacija ili programa.[13] Loš trend nije zaobišao ni Bosnu i Hercegovinu. Sajber napadi bilježe porast broja napada u domaćim kompanijama i organizacijama.

Prema riječima IT stručnjaka Mihić Denisa, koji je u razgovoru za Fenu rekao: *Nekada smo mislili da se to događa negdje daleko, da se napad na informatički sistem nama ne može dogoditi. Međutim, svaki izlazak na internet nosi određenu dozu rizika. Da bismo izbjegli takve situacije, neophodno je educirati sve zainteresovane strane i ponuditi im dobre primjere iz prakse, takozvane 'case study' slučajeve.*

Prva takva *case study* konferencija održaće se 23. i 24. maja tekuće godine, u Mostaru, pod nazivom *Vision Days IT,* koja će okupiti preko 200 učesnika iz cijele BiH, kao i velika predavačka imena iz cijele regije. Tokom trajanja dvodnevne konferencije održat će se 20 predavanja. *Ova konferencija će biti drugačija jer je okrenuta običnom čovjeku, djelatniku, koji se u svom radu susreće s mnoštvom izazova u smislu cyber sigurnosti, ali i menadžmentu kompanije, kako bi shvatili važnost ulaganja u iste. Predavanja će biti koncipirana isključivo na case study slučajevima, odnosno studijama slučaja, praktičnim primjerima s kojima su se naši predavači susretali za vrijeme svog dugogodišnjeg iskustva te načinima na koje su ih rješavali. Edukacija je jedna od ključnih stvari za podizanje svijesti o cyber kriminalu i svemu što se danas događa u 'virtualnom' svijetu. Ulaganje u infrastrukturu je neophodno jer tehnologija jako brzo napreduje a samim time i cyber napadi postaju sofisticiraniji*, kazao je Mihić.

Danas su cyber prijetnje jedan od glavnih uzroka prekida poslovanja i svako može biti potencijalna meta cyber napada.

Bosna i Hercegovina i dalje je jedna od najmanje opremljenih zemalja u borbi protiv cyber napada na Zapadnom Balkanu, rečeno je tokom Foruma za upravljanje internetom (IGF – Internet Governance Forum), koji je nakon pet godina pauze održan u Sarajevu. Na okupljanju su usvojeni brojni zaključci o upravljanju internetom i ljudskim pravima, cyber sigurnosti te načinima suprotstavljanja negiranju genocida, veličanju ratnih zločina i mržnji na internetu koji će biti predstavljeni na globalnom forumu u Japanu.

IGF predstavlja međunarodnu arenu za diskusije i saradnju o temama koje se odnose na razvoj informacionog društva i u Sarajevu je okupio brojne predstavnike vladinih, nevladinih i međunarodnih organizacija i institucija koji su radili na praktičnim idejama za daljnji razvoj *cyber* sigurnosti u BiH.[14]

O svim ovim temama, na nekoliko panela, prisutni su mogli slušati poruke domaćih i stranih stručnjaka za informatičke i telekomunikacione sisteme, predstavnika pravosuđa, novinara i aktivista za ljudska prava, kao i predstavnika akademske zajednice i boraca za promociju i zaštitu slobode mišljenja i izražavanja.

Plenarni dio Foruma donio je važan razgovor o nedostatku sistemskog pristupa upravljanju internetom i pitanjima ljudskih prava u BiH, na kojem je pojašnjeno kako je ovo globalni problem koji naša zemlja dijeli s drugim zemljama.

---

[13] https://biznis.ba/tech/porast-cyber-napada-u-kompanijama-u-bih/84773 (01.03.2024.)

[14] https://www.bhigf.ba/bs (10.2.2024.)

Panel o *cyber* sigurnosti u BiH donio je zaključke kojima se naglašava važnost pokretanja procesa formiranja CERT tima (Tim za odgovor na računarske incidente), ali i rješavanje problema velike disonance između zakonodavne i izvršne vlasti. Zaključeno je kako BiH ne zaostaje u intenzitetu i kompleksnosti napada, ali da u BiH postoje brojna ograničenja, kao i da nedostaju sistemi za razmjenu informacija i znanja, na osnovu kojih bi se mogle učiti lekcije iz napada i incidenata koji su se već dogodili.

Više od 15,4 miliona prijetnji cyber sigurnosti u Bosni i Hercegovini (BiH) desili su se u periodu od januara do avugusta 2023. godine, što su podaci drugog Izvještaja o cyber sigurnosnim prijetnjama u BiH.

Izvještaj koji je predstavila Balkanska istraživačka mreža BiH (BIRN BiH) u saradnji sa Centrom za izvrsnost u cyber sigurnosti (CSEC) pokazao je i da je najveći broj napada u ovom periodu bio usmjeren na privatne kompanije, a zabilježeno je 1,7 miliona PBX (*Private Branch Exchange*) napada na privatne telefonske mreže.

Brojke iz izvještaja, zajedno s najnovijim revizorskim izvještajima o stanju u institucijama BiH, ukazuju na nepostojanje strateškog i pravnog okvira cyber sigurnosti u BiH, te ilustruju ranjivost građana, kompanija i institucija u BiH na cyber napade koji bi mogli ugroziti ključne sektore. U izvještaju se navodi i da su žrtve cyber napada često frustrirane zbog sporog odgovora nadležnih organa, da napadi utiču na njihove finansijske prihode, što rezultira finansijskim gubicima. Prvi izvještaj, u kojem su prikupljeni podaci za period od oktobra do decembra 2022. godine, pokazao je da je samo u novembru zabilježeno više od 9,2 miliona različitih cyber napada u BiH.[15]

CSEC je od januara do avugusta 2023. godine (podatak od 15,4 milion prijetnji cyber sigurnosti) otrkrio kroz sistem za detekciju cyber prijetnji DecoyNET Honeypot koji je pokazao porast napada po stopi od 72% mjesečno. Samo 14 od 68 institucija u Bosni i Hercegovini je, kako je istaknuto, donijelo akte upravljanja informacionom sigurnošću u skladu sa Politikom upravljanja informacionom sigurnošću. Ured za reviziju institucija Bosne i Hercegovine je naveo i da posljedice nedostatka osnovnih pretpostavki za cyber sigurnost ugrožavaju poslovanje javne uprave i mogu dovesti do otuđenja podataka i finansijskih sredstava neophodnih za funkcionisanje zemlje i svakodnevnog života građana.

Uspostavljanje važnog tijela u Bosni i Hercegovini - CERT-a (Tima za odgovor na računarske incidente) traje godinama, a još nekoliko odluka dijeli Bosnu i Hercegovinu od konačnog uspostavljanja, rekla je Sabina Baraković, stručna savjetnica u Sektoru za informatičke i telekomunikacione sisteme Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine. Kada bude uspostavljen, dodala je, izazov će biti i pronaći ali i zaposliti stručnjake koji će ga sačinjavati.

Važnost odgovora na sajber napade

Digitalizacija poslovanja i zaštita podataka je postala ne samo imperativ, već i ključ za dugoročni opstanak. Bez obzira na veličinu, svaka kompanija mora da ulaže u očuvanje svojih podataka i sistema, kako bi sačuvala integritet i stabilnost svog poslovanja.

Sajber prijetnje nevidljivih neprijatelja konstantno vrebaju priliku da ugroze poslovanje, koji mogu da parališu poslovanje ili nanesu ozbiljnu štetu. Prema pojedinim podacima, SAD su doživjele najveći broj sajber napada, a za njima Ujedinjeno Kraljevstvo, Indija, Njemačka i Južna Koreja, pri čemu su napadima bila izložena preduzeća, kao i vladine ustanove.

[15]https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/vise-od-15-miliona-prijetnji-cyber-sigurnosti-u-bih-do-augusta-2023 (23.1.2024.)

Svaka kompanija i organizacija treba da ima sveobuhvatan pristup da odgovori na sajber prijetnje, a ključno je preduzeti sledeće aktivnosti u cilju zaštite:

- Implementaciju sistema autentifikacije korisnika sa jasnim pravilima za lozinke i dodatnim slojevima zaštite,
- Ažuriranje softvera i hardvera kako bi se smanjili rizici,
- Uvođenje internih bezbjednosnih protokola koji jačaju odbrambene sisteme kompanije,
- Edukaciju zaposlenih, koja je od esencijalnog značaja, kao i zaposlene koje treba obučiti da uoče potencijalne sajber prijetnje i sumnjive situacije,
- Redovno pravljenje rezervnih kopija podataka je ključno za zaštitu od gubitka informacija, slično kao čuvanje sigurnosnih kopija važnih dokumenata,
- Pripremiti plan odgovora na sajber napade, koji anticipira različite situacije i nudi mjere za zaštitu poslovanja.

Trendovi reflektovani na sajber bezbjednost

Poslednjih godina, a i u budućem vremenu, nezaobilzana tema jeste i biće sajber bezbijednost. U domenu sajber bezbjednosti se izdvaja nekoliko najvažnijih trendova:[16]

1) Nedostatak radne snage - bezbjednost organizacija trpi zbog nedovoljnog broja ljudi. Osim što imaju poteškoća u pronalaženju, kompanije teško mogu da zadrže stručnjake koji su sposobni da se pobrinu za sve složenije prijetnje i digitalnu infrastrukturu. Ovaj trend ne pogađa samo velike kompanije, već se dešava i da zaposleni masovno napuštaju posao u SMB sektoru. Neke studije, uključujući *(ISC)*[17] *2022 Cybersecurity Workforce Study*, pokazuju da svijetu nedostaje čak 3,4 miliona stručnjaka za sajber bezbjednost. Ako kompanija nema dovoljno zaposlenih, neće imati vještine vezane za zaštitu mreže i mrežne operacije.
2) Ljudski faktor kao glavni razlog sajber napada i proboja sistema - najčešći je uzrok proboja sistema – ljudska nepažnja, greška ili nedovoljno poznavanje bezbjednosti. Drugim riječima, veća je vjerovatnoća da će do napada doći usled krađe identiteta putem *phishing* napada, nego da će kompanija biti pogođena napadom ransomvera. Greške u konfiguraciji, neažuriranje sistema i slične ljudske greške dodatno olakšavaju napadačima pristup sistemima i otkrivanje ranjivih podataka.
3) Previše korišćenih alata za sajber bezbjednost - kompanije postaju sve više svjesne prijetnji, pa značajno ulažu u rješenja za zaštitu, te nije neuobičajeno da jedna kompanija implementira više različitih rješenja, od različitih dobavljača. To mogu biti, na primjer, *next-generation firewall* rješenja, SD-WAN, DLP, ZTNA, itd. Problem je što povećan broj zaštitnih rješenja znači više kontrolnih tačaka. A što je veći broj tačaka, to je veća složenost. Takva složenost komplikuje održavanje i povećava mogućnost sajber napada. Drugim riječima, veća složenost znači manje sigurnosti.

[16] https://www.stantonchase.com/insights/white-papers/uticaj-globalnih-trendova-na-sajber-bezbednost-i-kako-se-zastiti (18.3.2024.)

[17] Prema istraživanju *State of Cybersecurity* koje je sprovelo udruženje ISACA, čak 63% organizacija ima slobodna radna mjesta koja se odnose na sajber bezbjednost. S druge strane, više od 60% njih ima poteškoća da zadrži kvalifikovane stručnjake.

Onlajn nasilje, zločin koji zakon u BiH ne prepoznaje

Sve je češće zlostavljanje korištenjem digitalnih tehnologija s namjerom zastrašivanja, izazivanja bijesa ili sramoćenja onih koji su na meti. S obzirom na slabo procesuiranje počinitelja postavlja se pitanje da li agencije za sprovođenje zakona nisu dovoljno educirane da dokažu nasilje u internet prostoru ili im je za tako nešto neophodna promjena zakonske regulative. A opet bez zakonske druge regulacije u našoj zemlji i nema.

Zakon o internet nasilju u Republici Srpskoj primjenjuje se od 2010. godine. Takav Zakon ne postoji na nivou Bosne i Hercegovine. Susjedne države, poput Hrvatske i Srbije, na brojne zakonom regulisane načine štite svoje građane od tog tipa nasilja, dok je u našoj zemlji ta vrsta zaštite prepuštena građanima.

Krivični zakonik ne tretira nasilje, uznemiravanje na društvenim mrežama na takav način. Ako imaju obilježja nekih drugih krivičnih djela, da, mogu se počiniti onlajn. Ali samo za sebe, ismijavanje na društvenim mrežama nije definisano i nije inkriminisano kao posebno djelo, rekao je Jokić za RSE.

Policija ističe da ugrožavanje sigurnosti podrazumijeva krivično djelo samo kada neko nekome prijeti da će ga napasti ili da mu predstavlja prijetnju po život. Bez drugačije propisane zakonske norme, za počinitelje cyber nasilja najčešće nema ni sankcija, a ne vode se ni istrage.

U istraživanju koje smo sproveli po pitanju sajber nasilja u Bosni i Hercegovini putem linka https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdClMRynQPI2jIaFBP_hi4e3uowWqnveCgpKCwQe0-LwK6Zvg/viewform?usp=sf_link kojim je obuhvaćeno 60 ispitanika, starosne dobi ispod 18 do preko 40 godina, učestvovalo je 46,7% osoba ženskog pola i 53,3% osoba muškog pola pod nazivom „Govor mržnje na internetu – sajber nasilje“.

Naredni slika prikazuje rezultate učešća u anketi prema starosnoj dobi, bez obzira na pol. Najveće učešće ispitanika od 38,3% je za starosnu dob od 18-23 godine, a najmanje za dob od 30-40 (6,7%) i preko 40 godina (8,3%)

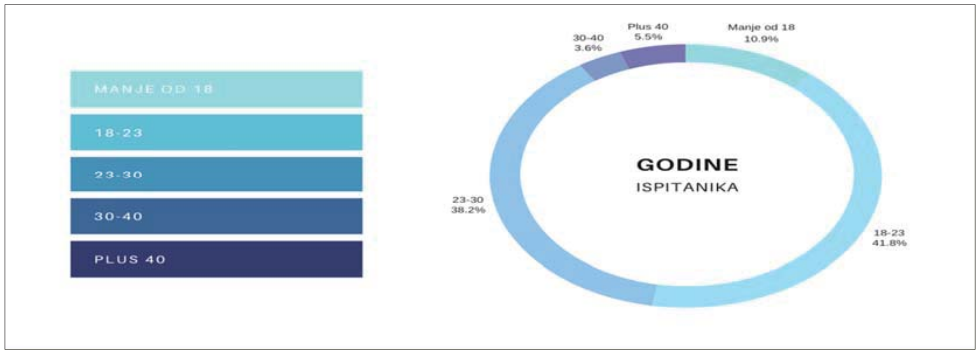

Izvor: Autor

Analizirajući odgovore, zaključak je da većina ispitanika nije izvijestila o ličnom iskustvu cyber nasilja ili sličnih oblika digitalnog zlostavljanja. Međutim, neki su iznijeli negativna iskustva, poput dobijanja uvredljivih poruka ili prijetnji putem društvenih mreža. Iako prisustvo cyberbullyinga ostaje evidentno, čini se da većina ispitanika nije direktno pogođena ovim oblicima nasilja. Ovi odgovori sugeriraju da postoji raznovrsnost iskustava, ali i potreba za daljnjim istraživanjem i implementacijom adekvatnih preventivnih mjera radi suzbijanja cyber nasilja. Važno je istaći da mnogi ispitanici nisu svjesni da ne postoji zakon koji bi sankcionirao internet nasilje. Oni koji su svjesni te činjenice apeliraju na implementaciju

zakona na nivou države Bosne i Hercegovine kako bi se zaštitile žrtve cyber nasilja i stvorila adekvatna pravna osnova za njegovo suzbijanje. Ovo naglašava hitnu potrebu za donošenjem zakonskih regulativa koje bi efikasno adresirale probleme internet nasilja i pružile pravnu zaštitu građanima.

Naredna slika pokazuje da su manipulacija ili zloupotreba fotografija (88,3% ili 53 odgovora) psovke i uvrede (85% ili 51 odgovor), diskriminacijske izjave temeljene na rasi, spolu, seksualnoj orijentaciji, religiji, nacionalnosti itd.(83,3%), ali i kod ostalih pitanja odgovori su ispitanika u visokom procentu između 70% i 80% (stvaranje lažnih profila, prijetnje smrću ili nasiljem, širenje lažnih vijesti i dezinformacija) dok se procenat od po 1,7% odnosi na ismijavanje izgleda, hejt i ostalo.

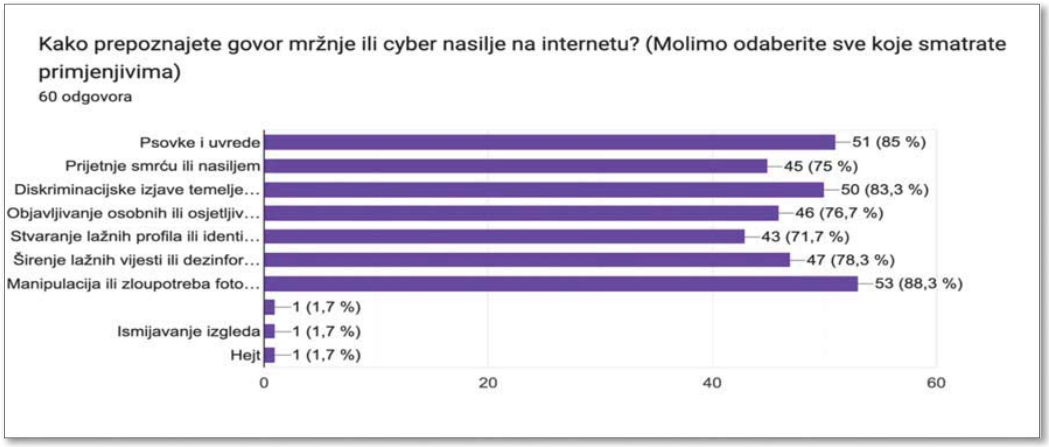

Izvor: Autor

Na pitanje: Da li su upoznati sa sajber nasiljem, 88,3% ispitanika je potvrdno odgovorilo, dok je 23,3% ispitanika odgovorilo da su bili izloženi sajber nasilju ili govoru mržnje na internetu.

Izvor: Autor

Na osnovu navedenih odgovora ispitanika po pitanju iskustava sajber nasilja (od 23,3%) 20% ispitanika izražava iskustva s uvredama na vjerskoj i nacionalnoj osnovi, a 15% ispitanika spominje zloupotrebu slika i nazivanje pogrdnim riječima.

Prilog: Anketni upitnik

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdClMRynQPI2jIaFBP_hi4e3uowWqnveCgpKCwQe0-LwK6Zvg/viewform?usp=sf_link

1. Имејл адреса *

_____

2. Jeste li upoznati s pojmom "Govor mržnje na internetu" ili "Cyber nasilje"?

☐ Da

☐Ne

3. Ako jeste, kako biste definirali "Govor mržnje na internetu" ili "Cyber nasilje"? (Otvoreni odgovor)*

_____

4. .Jeste li ikada bili izloženi cyber nasilju ili govoru mržnje na internetu?*

☐ Da

☐ Ne

5. Ako jeste, molimo vas da opišete to iskustvo. (Otvoreni odgovor)*

_____

6. Kako prepoznajete govor mržnje ili cyber nasilje na internetu? (Molimo odaberite sve koje smatrate primjenjivima)*

☐ Psovke i uvrede

☐ Prijetnje smrću ili nasiljem

☐ Diskriminacijske izjave temeljene na rasi, spolu, seksualnoj orijentaciji, religiji, nacionalnosti itd.

☐ Objavljivanje osobnih ili osjetljivih podataka bez pristanka

☐ Stvaranje lažnih profila ili identiteta radi uznemiravanja

☐ Širenje lažnih vijesti ili dezinformacija radi nanijeti štetu

☐ Manipulacija ili zloupotreba fotografija, videa ili drugih materijala radi ponižavanja ili uznemiravanja

☐ Остало:

_____

7. Kako smatrate da cyber nasilje ili govor mržnje na internetu utječe na pojedince i društvo? (Molimo odaberite sve koje smatrate primjenjivima)*

☐ Izaziva stres i anksioznost

☐ Može dovesti do depresije ili drugih mentalnih problema

☐ Otežava slobodu izražavanja

☐ Doprinosi širenju netolerancije i mržnje u društvu

☐ Može rezultirati fizičkim nasiljem ili zlostavljanjem

☐ Otežava građenje zdravih odnosa i zajednice

☐ Остало:

_____

Ово је обавезно питање

8.Kako mislite da bi se moglo spriječiti cyber nasilje i govor mržnje na internetu? (Otvoreni odgovor)

_____

9. Kako biste reagirali ili što biste preporučili nekome tko je žrtva cyber nasilja ili govora mržnje na internetu? (Otvoreni odgovor)

_____

10. Imate li još nešto što želite dodati ili komentirati u vezi s ovom temom? (Otvoreni odgovor)

_____

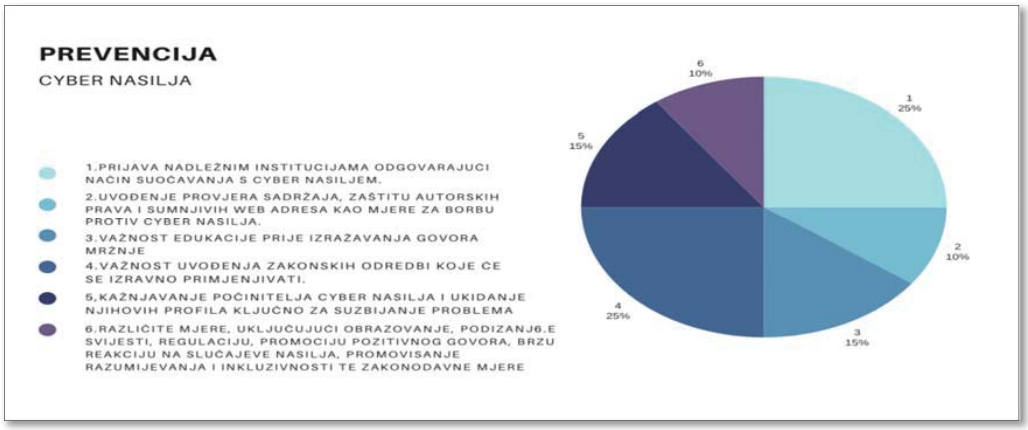

Izvor:Autor

Na osnovu navedenih odgovora 25% ispitanika smatra da je prijava nadležnim institucijama odgovarajući način suočavanja s cyber nasiljem, takođe 25% ispitanika naglašava važnost uvođenja zakonskih odredbi koje će se izravno primjenjivati, 15% ispitanika ističe važnost edukacije prije izražavanja govora mržnje, a po 10% ispitanika predlaže uvođenje provjera sadržaja, zaštitu autorskih prava i sumnjivih web adresa kao mjere za borbu protiv cyber nasilja i predlaže različite mjere, uključujući obrazovanje, podizanje svijesti, regulaciju, promociju pozitivnog govora, brzu reakciju na slučajeve nasilja, promovisanje razumijevanja i inkluzivnosti te zakonodavne mjere.

Projekcija bezbjednosnih izazova i kako se zaštititi

Globalna digitalizacija traje i dalje. Organizacije će se sve više oslanjati na vještačku inteligenciju (AI), mašinsko učenje (ML), Web3 tehnologije i servise u oblaku. Takve su inovacije, naravno, dobrodošle i olakšavaju svakodnevno poslovanje, ali istovremeno otvaraju nova vrata cyber napadima. Posledično, cyber napadi su sofisticiraniji nego ikada prije, njihovo izvođenje je pojednostavljeno, površina napada sve šira, a broj žrtava sve veći.

Da bi zaštitili poslovanje, ali i zadovoljili rastuće potrebe organizacije, bezbjednosni timovi moraju da odrede prioritete i balansiraju između ograničenih resursa. *Trend Micro* je u izvještaju koji donosi predviđanja bezbjednosnih izazova za 2024. godinu izdvojio pet trendova koji će menadžmentu i bezbjednosnim timovima olakšati donošenje odluka, a to su:[18]

1) *Cloud-native worms* - Trend Micro predviđa da ove godine možemo očekivati veću prisutnost *cloud-native worms* tehnika, pri čemu će pogrešne konfiguracije služiti kao ulazna tačka za napadače. Računarski crvi (eng. *computer worms*) su vrsta *malware-a* koji umnožaju sami sebe i koji se preko mreže kopiraju na druge računare, i to često bez interakcije čoveka. Upravo takve napade – nastale uz pomoć *worminga* – organizacije ove godine mogu očekivati na nivou okruženja u oblaku. Takvi napadi iskorišćavaju pogrešne cloud konfiguracije i koriste *rootkit malware*. Aplikacije postavljene u kontejnerska okruženja su posebno osetljive na ovu vrstu prijetnji. Jednom zaražene, mogu poslužiti kao svojevrsna lansirna platforma za širenje napada na druge servise. Naime, dovoljno je da napadač iskoristi ranjivost na samo jednom nivou, primjera radi putem miskonfiguriranih API-ja (nprimjer, na Kubernetes, Docker

[18]https://www.exclusive-networks.com/rs/pet-glavnih-trendova-koji-ce-uticati-na-cyber-bezbednost-u-2024-godini/ (18.3.2024.)

ili WeaveScope), kako bi se napad proširio na druga okruženja u oblaku. *Cloud-native worms* tehnike koriste međupovezanost oblaka – središnji benefit cloud okruženja – protiv njih samih. Zbog mogućnosti skaliranja i zaraze više kontejnera istovremeno te automatizovanja operacija, *worms* tehnike će se pronaći visoko na listi omiljenih taktika cyber napadača tokom 2024. Rutinsko skeniranje *malwarea* i ranjivosti (više) nije dovoljno.

2) *AI-generated* mediji - Kada govorimo o potencijalnoj ulozi veštačke inteligencije u cyber kriminalu, *spear phishing, harpoon whaling* i *virtual kidnapping* su tek početak. Trend Micro predviđa da će tokom 2024. godine tehnike koje kloniraju glas (*voice cloning*), a koje se već duže vrijeme koriste kao moćan alat za krađu identiteta i društveni inženjering, zauzeti središnju ulogu u ciljanim napadima. Zlonamjerna platforma WormGPT, svojevrsna antiteza ChatGPT-a bez etičkih ograničenja ili granica, ugašena je u avgustu 2023. Ipak, to ne znači kraj takvih ili sličnih platformi. Slični servisi se i dalje razvijaju na dark webu, pa će napadači bez problema naći nove načine za korišćenje vještačke inteligencije za pokretanje cyber napada. Zakonska regulativa kojom se reguliše korišćenje generativne vještačke inteligencije se tek razvija, pa je najvažnije da se osobe i kompanije – zaštite same. U prvom redu, organizacije trebaju da se fokusiraju na implementaciju *zero-trust* politika.
3) *Data poisoning* - Povećano oslanjanje na mašinsko učenje (ML) otvara potencijal za inovativnost i produktivnost. Ipak, predviđa se da će tokom 2024. doći do povećanog broja *data poisoning* praksi prilikom treninga ovih sistema. Veruje se da će se napadi, najčešće, pokretati *data poisoning* tokom faza prikupljanja podataka, odnosno ugrožavati skladištenje podataka ili *data pipeline* infrastrukturu. Specijalizovani modeli poput onih koji koriste fokusirane skupove podataka će biti ranjiviji na *data poisoning* tehnike od LLM ili generativnih AI modela obučenih na opsežnim skupovima podataka. Samim tim je potrebno obratiti veću pažnju na rizike povezane s korišćenjem spoljnih resursa za trening ML sistema.
4) *Supply-chain* napadi - Tehnološke inovacije nastavljaju da olakšavaju poslovanje, istovremeno šireći površinu napada i otvarajući nova vrata napadima. Tako će se na posebnoj meti napadača tokom 2024. naći lanci nabavke softvera (eng. *software supply chain*). Napadači će za infiltraciju više koristiti CI/CD (eng. *Continuous integration and continuous delivery/deployment*) okruženja. Naime, napadači će napadati sam izvor, odnosno kod na kojem je izgrađena IT infrastruktura, i to uz fokusiranje na komponentne trećih strana poput kontejnera. Naime, kodovi čiji su izvori kontejneri i programske biblioteke trećih strana ponekad dolaze sa sigurnosnim rizicima. Neki od njih mogu biti nedostatak temeljnih sigurnosnih revizija (*security audit*), maliciozne i zastarjele komponente ili skrivene ranjivosti koje otvaraju *vrata code-injection* napadima. Važnije je nego ikad sprovoditi rutinska skeniranja svih spoljnih kodova koji se nameravaju koristiti. Da bi se zaštitile, organizacije trebaju da implementiraju sigurnosne alate za zaštitu aplikacija kako bi stekle detaljan uvid i nadzor nad CI/CD sistemima.
5) *Napadi na privatne* blockchainove - Prema predviđanjima, na meti napadača naći će se i privatni *blockchainovi*, i to kao rezultat povećanog interesa organizacija koje će njihovim korišćenjem htjeti da smanje troškove. Budući da privatni *blockhainovi* uopšteno imaju niži prag otpornosti od svojih javnih pandana koji se neprestano suočavaju s napadima, očekuje se da će cyber napadači poseban fokus usmjeriti na sticanje administrativnih prava na one privatne.

Nove tehnologije poput mašinskog učenja (ML), veštačke inteligencije (AI), *blockchain* mreža i *cloud* okruženja zasigurno imaju potencijal da povećaju produktivnost u različitim

industrijama. Ipak, one su i izvor novih izazova i ranjivosti. Da bi se zaštitile od naprednih prijetnji kojima ćemo ove godine povećano svjedočiti, organizacije trebaju da zaštitite svaku tačku, odnosno potencijalni izvor prijetnji, ali i da implementiraju sigurnosne strategije temeljene na pouzdanim i, u nedostatku bolje riječi, dalekovidnim informacijama o pretnjama.

Trend Micro je vodeći svjetski proizvođač softverskih rješenja usmjerenih na cyber bezbjednost. Organizacija isporučuje rješenja za zaštitu i automatizaciju sigurnosti data centra – od fizičkog servera, preko Vmware IaaS-a do Amazon/Azure oblaka i kontejnera. *Trend Micro* rješenja su izrađena na višestruko nagrađivanoj tehnologiji Smart Protection Network. Uz globalnu podršku više od 1200 IT stručnjaka, dnevno generiše i dostavlja informacije o stotinama hiljada novih prijetnji. Informacije se šalju prema svim Trend Micro rješenjima, a pristup informacijama imaju svi korisnici, nezavisno da li se radi o individualnim korisnicima ili najvećim organizacijama.

Next-gen antimalware zaštita bazira se na modernim tehnikama provjere sadržaja (*next-gen*). Uz to, sprovodi se analiza ponašanja (*behavior monitoring*) i mašinsko učenje (*machine learning*).

Sve navedeno, odnosno, ogromno oslanjanje na okruženja u oblaku, pojava edge okruženja, distribuirana priroda aplikacija, dovelo je do povećane potrebe za odvajanjem aplikacija od njihovih WAF-ova (Web Application Firewall). Najbolja lokacija za primjenu određenog WAF-a zavisi ne samo od lokacije aplikacije, već i od drugih faktora kao što su lokacija korisnika aplikacije i priroda samog WAF-a.

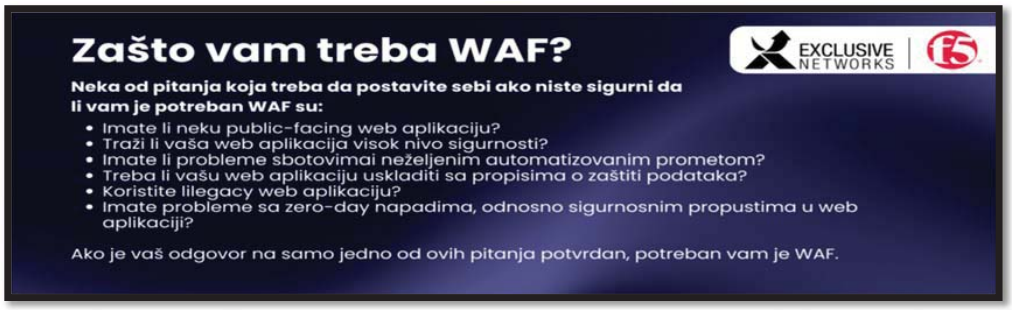

Izvor:https://www.exclusive-networks.com/rs/moderna-waf-tehnologija-kao-odgovor-na-savremene-distribuirane-aplikacije/ (18.3.2024.)

WAF portfolio F5 Networks, zasnovan na BIG-IP Advanced platformi, dizajniran je sa ciljem prilagođavanja specifičnim zahtjevima današnjih savremenih aplikacija i njihove implementacije.

F5 WAF rješenja donose fleksibilne opcije implementacije. Sa širokim operativnim opcijama, olakšava se prilagođavanje individualnoj infrastrukturi organizacije, arhitekturi i lokaciji aplikacije.

F5 WAF portfolio uključuje:

BIG-IP Advanced WAF, dostupan za lokalna/data centar okruženja i javne ili privatne cloud (virtuelne) implementacije, sa web aplikacijom visokih performansi i sigurnošću API-ja sa granularnim, samoupravljajućim kontrolama.

F5 NGINX App Protect WAF, lightweight softversko rješenje koje pruža mogućnosti primjene visokih performansi, niske latencije i platform-agnostic mogućnosti za moderne mikroservise i aplikacije zasnovane na kontejnerima.

F5 Distributed Cloud WAF, za primjenu zasnovanu na SaaS-u u distribuiranom okruženju koje smanjuje operativne troškove i sa mogućnostima potpuno upravljanih usluga.

Navedena bezbjednosna rješenja obezbjeđuju zaštitu svih aplikacija, gde god da se nalaze (privatni ili javni oblak, lokalni centri podataka ili edge okruženja) i bez obzira na njihovu arhitekturu (legacy, mikroservisi, service mesh).

Organizacije žele da primjene doslednu bezbjednosnu zaštitu u svim aplikacijama, bez obzira na njihovu lokaciju. F5 Networks isporučuje objedinjeni paket WAF alata (vodećih na tržištu) koji omogućavaju organizacijama da primjene pravi WAF za svoj specifični slučaj upotrebe. Ovaj pristup uklanja složenost upravljanja nedoslednim i različitim bezbjednosnim politikama i njihove primjene u hibridnim i heterogenim okruženjima u oblaku. Na kraju krajeva, organizacije mogu lakše i efikasnije da se nose sa izvorima prijetnji i napadima.

Globalni troškovi sajber industrije bezbjednosti iznosili su preko156,30 milijardi dolara u 2022. godini, dok su predviđanja za 2023. godinu 8 triliona dolara (ili 253,7 hiljada dolara u sekundi) i da će do 2027. godine vrijediti odnosno dostići nevjerovatnih 403 milijarde dolara.. Skoro 70% preduzeća se suočilo sa najmanje jednim napadom ransomvera, a 60% tog iznosa je moralo i da plati – nerijetko i više puta. Uz to, sve organizacije u kojima je ugrožena bezbjednost mogu se suočiti sa velikim novčanim kaznama usled nepreduzimanja adekvatnih mjera. U prosjeku, potrebno je oko 287 dana za otkrivanje i sprečavanje sajber napada. Sajber napadi postaju sve sofisticiraniji i teži za suočavanje. Kompanije koje ovaj savremeni izazov shvate ozbiljno, mogu da uštede stotine hiljada dolara.

Kompanija „Kasperski" je tokom 2023. godine analizirala broj sajber napada na mobilne telefone koji je dostigao skoro 33,8 miliona širom sveta, što je više od 50% u odnosu na prethodnu godinu. Najčešća prijetnja mobilnim uređajima je reklamni softver, koji čine 40,8% svih otkrivenih pretnji.[19] Kompanija je objavila godišnju analizu u kojoj se ističe porast bezbjednosnih rizika po mobilne uređaje, usled razvoja zlonamjernih mobilnih alatki i tehnologija, a najveći broj napada zabeležen je u Njemačkoj sa 513.441napada. Broj nezabeleženih napada je vjerovatno znatno veći.

Zaključak

Razlozi zbog kojih se sajber napadi odigravaju su motivisani finansijskom prirodom. Krađe podataka su najveći savremeni korporativni problem, jer pored etičkog aspekta, kompanije koštaju milione dolara. Digitalizacija poslovanja i zaštita podataka je postala ne samo imperativ, već i ključ za dugoročni opstanak, te možemo zaključiti:

1) cyber prijetnje su jedan od glavnih uzroka prekida poslovanja i svako može biti potencijalna meta cyber napada
2) digitalna transformacija kao globalni trend brzo usvajaja nove poslovne modele kako bi podstakli ubrzan rast i razvoj, ne samo pojedinih kompanija, već i društva u cjelini
3) primjenu novih tehnologija i razvoj novih poslovnih modela trebalo bi da prate odgovarajući bezbjedonosni aspekti usklađeni sa novonastalim promjenama poslovnog modela
4) Bosna i Hercegovina i dalje je jedna od najmanje opremljenih zemalja u borbi protiv cyber napada na Zapadnom Balkanu, dok uspostavljanje važnog tijela u Bosni i Hercegovini - CERT-a (Tima za odgovor na računarske incidente) traje godinama i kada bude uspostavljen, izazov će biti nesamo odgovoriti na sajber nasilje već i pronaći (zaposliti) stručnjake koji će ga sačinjavati
5) Suradnju između relevantnih institucija, poput policije, obrazovnih institucija, i organizacija civilnog društva kako bi se efikasno odgovorilo na izazove cyber nasilja, uz jačanje saradnje sa međunarodnim organizacijama i institucijama radi razmjene

[19] https://www.politika.rs/sr/clanak/601664/Vise-od-33-miliona-sajber-napada-na-mobilne-uredaje (29.2.2024)

najboljih praksi i pristupa u suzbijanju cyber nasilja., u cilju izgradnje sigurnijeg i odgovornijeg digitalnog okruženja za sve građane

Literatura

1. Baeva Lj., Grigorev A. (2020). *Safety of Digitalization of Educational and Social Space*, Pakistan Journal of Distance & Online Learning,Vol. VI, Issue I
2. Brynjolfsson, E & McAfee, A. (2014): *The Second Machine Age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies,* WW Norton & Co., USA
3. Luchman, J.N., Bergstrom, J. & Krulikowski, C. (2014). *A motives framework of social medias website usage:A survey of young Americans*. Computer in Human Behaviorn(38)
4. Gradašević J. (2019). *Kulturološke razlike u motivima korišćenja društvenih mreža*, Ekonomska akademija Univerziteta-Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad;
5. Howard, P. N., Rainie, L. & Jones, S. (2001). *Days and nights on the Internet: The impact of a diffusing technology*. American Behavioral Scientist, 45 (3)
6. Livingstone, S. & Helsper, E. (2007): *Gradations in digital inclusion: Children, young people, and the digital divide*. New Media and Society, 9
7. https://interestingengineering.com/cyber-attacks-more-likely-to-bring-down-f-35-jets-than-missiles
8. https://www.statista.com/statistics/1280009/cost-cybercrime-worldwide
9. https://cybersecurityventures.com/stats
10. https://www.cyber.gov.au/acsc/view-all-content/reports-and-statistics/acsc-annual-cyber-threat-report-july-2021-june-2022
11. https://www.cisco.com/c/dam/en/us/products/collateral/security/security-outcomes-vol-3-report.pdf
12. https://www.statista.com/statistics/494947/ransomware-attacks-per-year-worldwide/
13. https://venturebeat.com/security/report-ransomware-attack-frequency-and-amount-demanded-down-in-h1-2022
14. https://identitytheft.org/statistics/
15. https://www.websiterating.com/sr/research/cybersecurity-statistics-facts/
16. https://www.verizon.com/business/resources/reports/dbir/2020/results-and-analysis/
17. https://blog.checkpoint.com/2022/02/02/the-2022-workforce-security-report/
18. https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-55345491
19. https://biznis.ba/tech/porast-cyber-napada-u-kompanijama-u-bih/84773
20. https://www.bhigf.ba/bs
21. https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/vise-od-15-miliona-prijetnji-cyber-sigurnosti-u-bih-do-augusta-2023
22. https://www.exclusive-networks.com/rs/pet-glavnih-trendova-koji-ce-uticati-na-cyber-bezbednost-u-2024-godini/
23. https://www.exclusive-networks.com/rs/moderna-waf-tehnologija-kao-odgovor-na-savremene-distribuirane-aplikacije/
24. https://www.politika.rs/sr/clanak/601664/Vise-od-33-miliona-sajber-napada-na-mobilne-uredaje
25. Vučićević L., Bulatović A. (2021). *Digitalna transformacija ključ za održivost i perspektiva ekonomskog razvoja*, Monografija za projekat „Digitalni mediji u funkciji kreativnih promena poslovanja i održivog privrednog razvoja u ambijentu pandemije COVID-19“, MPK Visoka škola strukovnih studija za menadžment i poslovne komunikacije, Novi Sad – septembar 2021

Dr sci. Boro Ninić[1]
Li Kunfeng, dipl. oec[2]

Originalni naučni rad
UDK 331.45/.46:336.6

FINANSIJSKI UTICAJ NASILJA U RADNOM OKRUŽENJU ORGANIZACIJE

Abstrakt

Finansijski uticaj nasilja u radnom okruženju organizacije je značajan. Učinci nasilja na radnom mjestu mogu dovesti do smanjenja produktivnosti i kvaliteta rada, povećanja odsustva sa posla i smanjenja zadovoljstva poslom kod zaposlenih. Ovi faktori mogu rezultirati finansijskim gubicima za organizaciju, uključujući troškove povezane sa sudskim postupcima, naknadama i smanjenom profitabilnošću. Pored toga, prisustvo nasilja na radnom mjestu može negativno uticati na reputaciju i javni imidž organizacije, što može dovesti do potencijalnih gubitaka u poslovnim prilikama i prihodima. Takođe, troškovi implementacije mjera za prevenciju i rješavanje nasilja na radnom mjestu, kao što su programi obuke i mjere bezbjednosti, takođe mogu doprinijeti finansijskom teretu za organizacije. Uopšte, finansijski uticaj nasilja na radnom mjestu je kritičan problem za organizacije, i njegovo rešavanje zahtijeva sveobuhvatni pristup koji uključuje preventivne mjere, podršku žrtvama i efikasne politike i postupke za rješavanje slučajeva nasilja.

Ključne riječi: nasilje u radnom okruženju, finansijski uticaj, imidž preduzeća

FINANCIAL IMPACT OF VIOLENCE IN THE WORKING ENVIRONMENT OF THE ORGANIZATION

Abstract

The financial impact of violence in an organization's work environment is significant. The effects of violence in the workplace can lead to a decrease in productivity and quality of work, an increase in absenteeism and a decrease in job satisfaction among employees. These factors can result in financial losses for the organization, including costs associated with legal proceedings, fees and reduced profitability. In addition, the presence of workplace violence can negatively affect an organization's reputation and public image, leading to potential losses in business opportunities and revenue. Also, the costs of implementing measures to prevent and address workplace violence, such as training programs and safety measures, can also contribute to the financial burden on organizations. In general, the financial impact of workplace violence is a critical problem for organizations, and addressing it requires a comprehensive approach that includes preventive measures, victim support, and effective policies and procedures to address cases of violence.

Keywords: violence in the work environment, financial impact, company image

[1] Direkcija za finansije – Trezor, Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
[2] Student na master studiju – Evropski univerzitet Brčko

UVOD

Nasilje u radnom okruženju nije samo pitanje etike i ljudskih prava, već ima i značajan uticaj na finansijsku stabilnost i održivost organizacije. Prvo što treba uzeti u obzir su direktni troškovi koji nastaju kao posljedica nasilja, uključujući medicinske troškove za liječenje povrijeđenih zaposlenih. Ovi troškovi mogu uključivati hitne medicinske intervencije, bolničke tretmane, terapije i rehabilitaciju, što može značajno opteretiti budžet organizacije, posebno ako se takvi incidenti često javljaju.

Pored toga, nasilje na radnom mjestu može dovesti do gubitka produktivnosti. Zaposleni koji su žrtve nasilja mogu iskusiti fizičke i emocionalne posljedice koje utječu na njihovu sposobnost obavljanja posla. To može rezultirati povećanom odsutnošću s posla, smanjenom efikasnošću i lošijim kvalitetom rada, što ima direktan uticaj na produktivnost organizacije. Dodatni troškovi se mogu pojaviti u obliku dodatnih radnika ili prekovremenog rada potrebnog za nadoknadu izgubljenog vremena i posla.

Nasilje na radnom mjestu takođe može nanijeti štetu reputaciji organizacije. Incidenti nasilja mogu privući negativnu medijsku pažnju i rezultirati lošim publicitetom, što može odbiti klijente, partnere i potencijalne zaposlenike. Ovo može dovesti do gubitka poslova, smanjenja prihoda i dugoročnih šteta za brend organizacije.

Uz direktne finansijske posljedice, organizacije se suočavaju i sa pravnim troškovima povezanim s nasiljem na radnom mjestu. Osim troškova vezanih za pravne postupke i odštetne zahtjeve, mogu se pojaviti i troškovi angažovanja advokata, istražnih agencija ili drugih vanjskih stručnjaka kako bi se nosili s pravnim aspektima nasilja.

Konačno, dugoročni finansijski uticaji nasilja na radnom mjestu mogu se manifestovati kroz gubitak talenta i radne snage. Organizacije koje ne uspiju adekvatno upravljati problemom nasilja rizikuju da izgube ključne zaposlene koji mogu odlučiti napustiti posao radi vlastite sigurnosti i dobrobiti. Ovo može rezultirati dodatnim troškovima obuke i regrutacije novih zaposlenika, kao i gubitkom vrijednih resursa i znanja.

Upravljanje finansijskim uticajem nasilja u radnom okruženju zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje preventivne mjere, obuku zaposlenika, uspostavljanje sigurnosnih protokola, osnaživanje žrtava i provođenje stroge politike nulte tolerancije prema nasilju. Kroz primjenu ovih strategija, organizacije mogu smanjiti rizike povezane s nasiljem na radnom mjestu i osigurati da finansijski resursi budu usmjereni na produktivne i održive ciljeve.

1. Pregled literature

1.1. Uticaj nasilja na imidž preduzeća

Nasilje ima značajan uticaj na imidž preduzeća. Predstavljanje nasilja u medijima može dovesti do negativne javne rasprave, što može naštetiti reputaciji preduzeća. Studije nauke o medijima i komunikaciji raspravljaju o uticaju nasilja na društvo i pojedince, uključujući njegovo uticaj na percepciju preduzeća.

Nasilje može uticati na unutrašnju i spoljašnju sredinu preduzeća. Unutrašnje, može da omete organizacijsku strukturu, mehanizme upravljanja i motiv morala zaposlenih. Spoljašnje, može naštetiti imidžu preduzeća, lojalnosti kupaca i poziciji na tržištu. Predstavljanje nasilja u

medijima takođe može uticati na javno mišljenje i percepciju preduzeća, što može dovesti do reputacionih šteta.[3]

Predstavljanje nasilja u medijima takođe može dovesti do javnih debata o ulozi preduzeća u promociji ili sprečavanju nasilja. Teorijski pristupi razumjevanju uticaja nasilja u medijima uključuju teoriju kultivacije, koja sugeriše da izloženost medijskom nasilju može dovesti do agresivnog ponašanja i osjećaja desenzibilizacije prema nasilju. Teorija socijalnog učenja takođe sugeriše da medijsko nasilje može uticati na ponašanje tako što modelira agresivno ponašanje i ojačava nasilne stavove.[4]

Razvoj metoda za proučavanje uticaja nasilja u medijima je u toku. Novi mediji, kao što su društvene mreže i video igre, dodali su nove dimenzije proučavanju medijskog nasilja i njegovog uticaja na društvo. Preduzeća moraju biti svestna potencijalnog uticaja nasilja na njihov imidž i reputaciju i da preduzmu korake za sprečavanje ili ublažavanje bilo kakvih negativnih efekata. Ukratko, nasilje ima značajan uticaj na imidž preduzeća, utičući na obje njegove sredine, odnosno na unutrašnju i spoljašnju sredinu. Predstavljanje nasilja u medijima može dovesti do negativne javne rasprave, štetiti reputaciji preduzeća i utiče na javno mišljenje. Preduzeća moraju biti proaktivna u razumevanju i ublažavanju uticaja nasilja na svoj imidž i reputaciju.

1.2. Uticaj nasilja na troškove preduzeća

Nasilje može imati značajan uticaj na finansijske troškove preduzeća na više načina. Prvo, može dovesti do povećanja troškova bezbijednosti, jer preduzeće može biti primorano da investira u dodatne mjere zaštite, kao što su osiguranje, nadzor i kontrola pristupa, kako bi zaštitilo svoje zaposlene i imovinu. Drugo, nasilje može rezultirati smanjenom produktivnošću zbog odsustva sa posla, fluktuacije zaposlenih i smanjenog morala, što može negativno uticati na finansijski rezultat preduzeća. Treće, može dovesti do reputacionih šteta, što rezultira smanjenim prodajama, lojalnošću kupaca i poverenjem investitora, što dodatno pogoršava finansijski uticaj. Pored toga, nasilje takođe može dovesti do pravnih troškova, kao što su naknade, kazne i troškovi sudskih postupaka, posebno ako se preduzeće smatra odgovornim za svoju dužnost da se brine o svojim zaposlenima ili kupcima.[5]

Takođe, može rezultirati povećanim troškovima osiguranja, jer se preduzeće može smatrati većim rizikom, što vodi povećanim troškovima za osiguranje imovine, odgovornosti i zdravstvenog osiguranja zaposlenih. Stoga je za preduzeća važno da implementiraju efikasne strategije za prevenciju nasilja, kao što su politike prema nasilju na radnom mjestu, programi obuke i procene rizika, kako bi smanjili potencijalne finansijske i nefinansijske uticaje nasilja na svoje poslovanje. Na taj način, mogu stvoriti bezbednije i produktivnije radno okruženje, dok istovremeno štite svoje finansijske interese i reputaciju.

---

[3] https://podarilove.ru/bs/chto-takoe-vnutrennyaya-i-vneshnyaya-sreda-organizacii-vnutrennyaya-sreda/ sajtu pristipljeno: 28.03.2024. godine

[4] Kunczik, M., Zipfel, A., Uvod u znanost o medijima i komunikologiji, Zaklada Fridrich Ebert, 2012. godina, str. 58.

[5] Kunczik, M., Zipfel, A., Uvod u znanost o medijima i komunikologiji, Zaklada Fridrich Ebert, 2012. godina, str. 62.

1.3. Kako preduzeća može zastiti zaposlene od nasilja

Preduzeća mogu zaštititi svoje zaposlene od nasilja na više načina. Jedan od načina je da povećaju svijest o nasilju i promovišu kulturu poštovanja među zaposlenima. Ovo se može postići kroz obuku i senzibilizaciju zaposlenih o rizicima nasilja, kao i kroz kreiranje politika i postupaka za sprečavanje i reagovanje na nasilje.[6]

Preduzeća takođe mogu pružiti podršku zaposlenima koji su izloženi riziku od nasilja, na primjer kroz savjetovanje i podršku u obliku boljih radnih uslova i podrške za žrtve nasilja.

Preduzeća takođe mogu da se uključe u aktivnosti na izmjeni ponašanja i da se više fokusiraju na prevenciju nasilja.

Ovo se može postići kroz saradnju sa nevladinim organizacijama koje se bore protiv nasilja i zastupaju žrtve nasilja, kao i kroz angažovanje u kampanjama za uzdizanje svijesti o nasilju. Konačno, preduzeća mogu da pruže zaposlenima zaštitu od nasilja tako što će primjeniti mjere kao što je udaljavanje nasilnika iz „kuće“. Ova mjera može biti efikasna u zaštiti žrtava nasilja i sprečavanju daljeg nasilja.

Preduzeća mogu preduzeti niz mjera kako bi zaštitila svoje zaposlene od nasilja na radnom mjestu. Evo nekoliko ključnih strategija:

1. Razvijanje politike nulte tolerancije: Preduzeća trebaju jasno definirati politiku nulte tolerancije prema svim oblicima nasilja na radnom mjestu, uključujući fizičko, verbalno, seksualno i emocionalno nasilje. Ova politika treba biti jasno komunicirana svim zaposlenima i obuhvatiti sankcije za kršenje.
2. Obuka zaposlenika: Redovna obuka zaposlenika o prepoznavanju, prevenciji i postupanju s nasiljem na radnom mjestu ključna je za stvaranje svijesti i osnaživanje zaposlenika da djeluju u slučaju nasilnih situacija. Obuka bi trebala uključivati identifikaciju rizičnih situacija, kako prijaviti nasilje, kao i osnovne tehnike za rješavanje konflikata.
3. Implementacija sigurnosnih protokola: Preduzeća trebaju razviti i implementirati sigurnosne protokole koji će osigurati fizičku sigurnost zaposlenika. To može uključivati postavljanje sigurnosnih kamera, kontrolu pristupa u prostorije preduzeća, kao i uspostavljanje sistema za hitne situacije.
4. Promocija kulture poštovanja: Stvaranje radne atmosfere koja promoviše poštovanje, toleranciju i inkluzivnost može smanjiti incidenciju nasilja na radnom mjestu. Preduzeća trebaju aktivno raditi na promociji ove kulture kroz komunikaciju, edukaciju i podršku zaposlenicima.
5. Pružanje podrške žrtvama: Važno je da preduzeća pruže podršku žrtvama nasilja na radnom mjestu. Ovo može uključivati pružanje savjetovanja i psihološke podrške, osiguranje sigurnog okruženja za žrtvu, kao i podršku u procesu prijave i rješavanja slučaja nasilja.
6. Praćenje i evaluacija: Redovno praćenje incidencije nasilja na radnom mjestu i evaluacija efikasnosti implementiranih mjera ključno je za kontinuirano poboljšanje politika i prakse u preduzeću.

[6] Council of Europe, Zbirka dokumenata o Konvenciji Saveta Evope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, 2016. godina, str. 28.

Kombinacija ovih strategija može pomoći preduzećima da stvore sigurno i podržavajuće radno okruženje u kojem zaposlenici mogu efikasno obavljati svoje poslove bez straha od nasilja ili uznemiravanja.

1.4. Stres na radnom mjestu

Stres na radu može biti snažan faktor ugrožavanja mentalnog zdravlja zaposlenih, što može rezultirati njihovom nižom radnom motivacijom, nezadovoljstvom poslom, smanjenom produktivnošću, uz pripadajući apsentizam (izostanak s posla) ili prezentizam (zaposlen, ali slabo radno funkcionalan). Efekti ovakvog stanja su finansijski gubici organizacije i društva u celini. Osim materijalnih, posledice po organizaciju mogu biti i nematerijalne u smislu smanjene kreativnosti i ispoljene inovativnosti zaposlenih[7]. Pred menadžere postavlja ozbiljan zadatak koji podrazumjeva osmišljavanje funkcionalnog organizacionog pristupa prevenciji stresa na radu, kako bi se šteta redukovala na minimum. To, pored sistemskih i strateških rješenja podrazumijeva kreiranje podržavajuće organizacione kulture koja će podsticati lični i profesionalni razvoj zaposlenih i blagotvorno uticati na očuvanje njihovog mentalnog zdravlja.

Izvori stresa u radnom okruženju su različiti i mogu biti usmjereni na diskriminaciju, povredu dostojanstva, časti, ugleda ili prava zaposlenih.[8] Oni se u organizaciji javljaju u formi mobinga, maltretiranja na radu, zlostavljanja, uznemiravanja ili ostrakizma.

Mobing, koji je snažan izvor stresa, se opisuje kao „specifičan oblik ponašanja na radnom mjestu kojim jedna osoba ili grupa njih sistemski psihički (moralno) ponižava drugu osobu, s ciljem ugrožavanja njenog ugleda, časti, ljudskog dostojanstva i integriteta sve do eliminacije s radnog mesta“.[9]

Američka komisija za jednake mogućnosti zapošljavanja koja je odgovorna za sprovođenje saveznih zakona koji zabranjuju diskriminaciju kandidata za posao po različitim osnovama, u svojoj studiji o zlostavljanju na radu, predlaže širu definiciju kojom su obuhvaćene sve kategorije koje mogu biti izvori stresa i predmet diskriminacije, istovremeno ukazujući na prirodu štetnosti takvog ponašanja. Naime, pod zlostavljanjem na radnom mjestu podrazumevaju sva nepoželjna i uvredljiva ponašanja koja se zasnivaju na polu (uključujući seksualnu orijentaciju, trudnoću i rodni identitet), rasi, boji kože, nacionalnom porijeklu, religiji, starosti, invaliditetu i/ili genetskim informacijama, a koja istovremeno štete radnom učinku zaposlenog, profesionalnom napredovanju i/ili mentalnom zdravlju. Repertoar negativnih ponašanja koja mogu imati štetne posljedice po mentalno zdravlje zaposlenih se proširuju i na ona suptilnija, manje vidljiva, kao što su: uvrjedljive šale, psovke, epiteti ili uvrjedljivo imenovanje, nepotrebna pažnja, fizički napadi ili pretnje, neželjeno dodirivanje ili kontakt, zastrašivanje, ispijavanje ili izrugivanje, uvrede ili padovi, stalna ili neželjena pitanja identiteta pojedinca i uvrjedljivi predmeti ili slike. Važno je napomenuti da se, kako bi se isključile moguće zloupotrebe, napominje da zlostavljanje na radu ne uključuje svako „bezobrazno“, „neljubazno“ ili „ponašanje bez poštovanja“ na radnom mjestu.[10]

---

[7] Hampson, E. & Jacob, A., *Mental health and employers - Refreshing the case for investment*, Deloitte, 2020. godina, str. 182

[8] Gulin, M., *Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja – Priručnik za psihološku djelatnost u zaštiti i promicanju mentalnog zdravlja*. Virovitica: Zavod za Javno zdravstvo Seti Rok, 2012. goidna, str. 264-270.

[9] Zavalić, M., *Svjetski trendovi u zaštiti zdravlja na radu*, Sigurnost 56*(4)*, 2014. godina, str. 323 – 329

[10] EEOC - U.S. Equal Employment Opportunity Commission. (2016) *Select Task Force on the Study of Harassment in the Workplace*. Dostupno na: https://www.eeoc.gov/select-task-force-study-harassmentworkplace#_Toc453686299), stranici pristupljeno: 28.03.2024. godine.

Različiti autori smatraju da je potrebno odrediti ključne karakteristike negativnog ponašanja na osnovu kojih bismo mogli tvrditi da se radi o zlostavljanju, maltretiranju ili uznemiravanju na radu. Neke od njih su: upornost, ponavljanje obrasca ponašanja koje razlikuje nasilništvo od incidentnog ponašanja (što u dužem vremenskom periodu dovodi do eskalacije problema) i pravljenje razlike između značajnih negativnih, neprimjerenih ili nerazumnih ponašanja od trivijalnih.[11]

Kada govorimo o podizanju svijesti menadžera i poslodavaca o prisustvu problema koji se odnosi na stres na radu i psihosocijalnim posledicama koje takva situacija prouzrokuje, istraživanje Evropske agencije za bezbijednost i zdravlje na radu iz 2019. godine pokazuje da svijest poslodavaca o psihosocijalnim rizicima na nivou zemalja članica EU, još uvek nije na visokom nivou.[12] U ovom izvještaju, u kome se izražava zabrinutost za mentalno zdravlje radnika u uslovima krize izazvane Covid 19, kao i novim izvorima stresa na radu koji sa sobom donosi digitalizacija i povećanje trenda rada na daljinu, je konstatovano da će morati da se udvostruče napori kako bi se odgovorilo na izazove vezane za brigu o mentalnom zdravlju zaposlenih. Takođe, u izveštaju je iznijet nalaz da velike kompanije, s obzirom da bolje registruju psihosocijalne rizike, samim tim i kreiraju bolje strategije za prevladavanje psihosocijalnih posledica od manjih i srednjih preduzeća. Pokazalo se da je velika vjerovatnoća da se na manjim radnim mjestima neće izvještavati o psihosocijalnim faktorima rizika, što ne znači da taj rizik ne postoji već da nema dovoljno svijesti o tome šta predstavlja rizik za zdravlje i bezbijednost radnika. Istraživači navode da je veća vjerovatnoća poslodavci iz nordijskih zemalja, kao što su Danska, Švedska i Finska neće izbjeći prijavljivanje psihosocijalnih faktora rizika upravo zbog veće prevalencije rizika ili veće svijesti o psihosocijalnim rizicima. S druge strane, Italija, Slovačka, Litvanija i Bugarska, među zemljama članicama EU, su one u kojima se procentualno najmanje prijavljuju psihosocijalni faktori rizika. Za Bosnu i Hercegovinu u ovom izveštaju nema podataka, s obzirom da su ispitivanjem obuhvaćene samo zemlje članice EU.

3. Metodologija istraživanja

Problem istraživanja ovog rada proizilazi iz toga štos e na teritoriji Bosne i Hercegovine ne prepoznaje u velikoj mjeri značaj nasilja u poslovnoj organizaciji na finansijske efekte preduzeća. Cilj istraživanja rada je ukazati na značaj stvaranja povoljnog poslovnog ambijenta za sve zaposlene, svodeći nasilje i mobing u radnom okruženju na minumu.

Istraživačka hipoteza glasi:
H1 – Smanjenje nasilja u radnom okruženju, kao i mobinga nad zaposlenim, utiče na bolji finansijski rezultat preduzeća.

Za prikupljanje podataka korišten je anketni upitnik. Ispitanici su bili top menadžeri preduzeća koji posluju na teritoriji Bosne i Hercegovine. U istraživanju je učestvovalo 55 preduzeća. Istraživanje je sprovedeno tokom 2022. godine.

---

[11] Branch, S., Ramsay, S. & Barker, M. (2013) Workplace Bullying, Mobbing and General Harassment: A Review. *International Journal of Management Reviews*, *15*(3), 2013. godina, str. 280–299.

[12] ESENER - European Agency for Safety and Health at Work, What does it tell us about safety and health in Europe`s workplaces?, 2019. godina, Dostupno na: https://osha.europa.eu/en/about-eu-osha/press-room/esener-2019-revealsbiggest-concerns-european-workplaces musculoskeletalESENER_ 2019_Policy_ brief_EN.pdf stranici pristupljeno 28.03.2024. godine.

4. Rezultati i diskusija

Ovaj dio istraživanja ima za cilj pružiti dublje razumijevanje veze između nasilja na radnom mjestu i finansijskih performansi organizacije, te identifikovati strategije za efikasno upravljanje finansijskim rizicima povezanim s ovim problemom.

Na pitanje da li bi na radnom mjestu trpili nasilje na radnom mjestu dobili smo sljedeći odgovor, čak 76,92% ispitanika odgovorilo je da bi trpilo nasilje na radnom mjestu dok samo 23,07% ispitanika odgovorilo je da ne bi trpilo nasilje na radnom mjestu. Na osnovu toga, možemo zaključiti da na teritoriji Bosne i Hercegovine, zaposlenici radije trpe nasilje na radnom mjestu nego što ga prijavljuju. Jedan od razloga za takvo stanje može biti teško dolaženje do radnog mjesta, kao i nelagoda priznavanja o postojanju nasilja i postajunju žrtve. Dobijeni podaci istraživanja predstavljeni su na *Grafikonu 1*.

Grafikon 1. Trpljenje nasilja na radnom mjestu

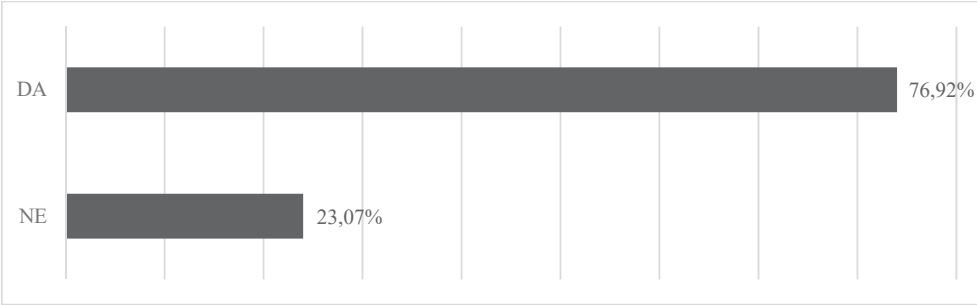

Izvor: Autor

Interesantno bi bilo sagledati uticaj imiža i jasne politike sprovođenja smanjenja nasilja i mobinga u preduzeću na visinu ostvarenog prihoda. Primjenom unakrsnog tabeliranja dokazano je da ona preduzeća koja imaju pozitivan imidž i jasnu politiku sprovođenja smanjenja nasilja i mobinga na poslu, ostvaruju veći prihod, što je predstavljeno u *Tabeli 1*. Na osnovu prezentovanih podataka, možemo zaključiti da ona preduzeća koja imaju pozitivan imidž i koja imaju jasnu politiku sprovođenja smanjenja nasilja i mobinga na poslu ostvaruju veće prihode od onih preduzeća koja nemaju naveenu poslitiku i inamaju pozitivan imidž.

Tabela 1. Unakrsno tabeliranje značaja primjene i visine inicijalnog ulaganja

			Ostvareni prihod (B)			Total
			Preko 10 mio	5-10 mio	Do 5 mio	
Pozitivan imidž i jasna politika sprovođenja smanjenja nasilja i mobinga na poslu	Da	% unutar A	67,8%	6,2%	26,0%	100,0%
		% unutar B	23,9%	51,0%	100,0%	29,8%
	Ne	% unutar A	97,2%	2,8%	0,0%	100,0%
		% unutar B	76,1%	49,0%	0,0%	70,2%
Total		% unutar A	87,5%	3,8%	8,7%	100,0%
		% unutar B	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Izvor: Autor

Primjenom $\chi 2$ testa, gdje je kao nezavisna varijabla istraživanja postavljeno smanjenja nasilja u radnom okruženju, a kao zavisna varijabla istraživanja postavljen je bolji finansijski rezultat preduzeća, dokazano je da postoji jaka međuzavisnost između posmatranih varijabli (0,000 *Asymp. Sig.*). Odnosno, ona preduzeća koji smatraju da je važno graditi pozitivan poslovni ambijent u preduzeću bez stresa i nasilja, imali su bolji finansijski rezultat poslovanja. Zatim, pored primjene $\chi 2$ testa, računuti su koeficijent kontigencije i Kramerov V koeficijent. Prema dobijenim rezultatima istraživanja koeficijent kontigencije iznosi 0,804, a Kramerov V koeficijent 0,788, na osnovu čega možemo zaključiti da je zavisnost između posmatranih promjenjivih izražena. Rezultati istraživanja predstavljeni su u *Tabeli 2*.

Tabela 2. Ocjena uticaja smanjenja nasilja u radnom okruženju na finansijski rezultat preduzeća

	Hi-kvadrat test; Pearson $\chi 2$; Asimp. značajnost (dvostrana)	**Mjere simetrije**; Kramerov V koeficijent	**Mjere simetrije**; Koeficijent kontigencije	Ocjena (komentar)
Smanjenja nasilja u radnom okruženju (nezavisna varijabla) vs Finansijski rezultat preduzeća (zavisna varijabla)	,000	,788	,804	Da, postoji izražena zavisnost

Izvor: Autor

Zaključak

Finansijski uticaj nasilja u radnom okruženju organizacije predstavlja složen i višedimenzionalan izazov koji zahtijeva pažljivo upravljanje i angažman na svim nivoima. Kroz ovu analizu, istaknuli smo da nasilje na radnom mjestu može imati širok spektar neposrednih i dugoročnih posljedica koje se protežu izvan ljudske patnje i direktno utiču na finansijsku stabilnost i održivost organizacije.

Važno je prepoznati da troškovi povezani s nasiljem na radnom mjestu nisu samo moralna obaveza, već imaju i konkretan ekonomski efekat. Kroz medicinske troškove, gubitak produktivnosti, reputacionu štetu, pravne troškove i gubitak talenta, nasilje na radnom mjestu može značajno opteretiti budžet organizacije i ugroziti njen dugoročni uspjeh.

Međutim, uprkos ovim izazovima, postoje strategije koje organizacije mogu primijeniti kako bi smanjile finansijske rizike povezane s nasiljem na radnom mjestu. Investiranje u preventivne mjere, obuku zaposlenika, uspostavljanje sigurnosnih protokola i osnaživanje žrtava ključni su koraci ka stvaranju sigurnijeg i produktivnijeg radnog okruženja. Također je važno da organizacije usvoje politiku nulte tolerancije prema nasilju i da aktivno promovišu kulturu poštovanja i inkluzivnosti.

Kroz ove mjere, organizacije ne samo da štite svoje zaposlene od štetnih posljedica nasilja, već i grade otpornije i održivije poslovanje. U konačnici, efikasno upravljanje finansijskim uticajem nasilja na radnom mjestu zahtijeva holistički pristup koji prepoznaje važnost bezbjednosti, dobrobiti i integriteta svakog pojedinca unutar organizacije.

Reference

1. https://podarilove.ru/bs/chto-takoe-vnutrennyaya-i-vneshnyaya-sreda-organizacii-vnutrennyaya-sreda/
2. Kunczik, M., Zipfel, A., Uvod u znanost o medijima i komunikologiji, Zaklada Fridrich Ebert, 2012. godina
3. Council of Europe, Zbirka dokumenata o Konvenciji Saveta Evope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, 2016. godina
4. Hampson, E. & Jacob, A., *Mental health and employers - Refreshing the case for investment*, Deloitte, 2020. godina
5. Gulin, M., *Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja – Priručnik za psihološku djelatnost u zaštiti i promicanju mentalnog zdravlja*. Virovitica: Zavod za Javno zdravstvo Seti Rok, 2012. godina
6. Zavalić, M., *Svjetski trendovi u zaštiti zdravlja na radu*, Sigurnost 56*(4*), 2014. godina
7. EEOC - U.S. Equal Employment Opportunity Commission. (2016) *Select Task Force on the Study of Harassment in the Workplace*. Dostupno na: https://www.eeoc.gov/select-task-force-study-harassmentworkplace#_Toc453686299)
8. Branch, S., Ramsay, S. & Barker, M. (2013) Workplace Bullying, Mobbing and General Harassment: A Review. *International Journal of Management Reviews*, *15*(3), 2013. godina
9. ESENER - European Agency for Safety and Health at Work, What does it tell us about safety and health in Europe`s workplaces?, 2019. godina, Dostupno na: https://osha.europa.eu/en/about-eu-osha/press-room/esener-2019-revealsbiggest-concerns-european-workplaces musculoskeletalESENER_ 2019_Policy_brief_EN.pdf

Darko Pašalić[1]
Marko Milić[2]

Pregledni rad
UDK 343.988:343.62-057.16

EKONOMSKA DIMENZIJA NASILJA U RADNOM OKRUŽENJU: ANALIZA I RJEŠENJA

Apstrakt

Poslodavac i zaposleni dužni su da poštuju dostojanstvo jedni drugih i da nastoje da poštuju pravila ponašanja u vezi s prevencijom i zaštitom od zlostavljanja i nasilja na radu. Poslodavac je dužan da organizuje rad tako da spreči pojavu zlostavljanja i da zaposlenog zaštiti od zlostavljanja. Uz to, on je dužan da zaposlenog pre stupanja na rad pismeno obavesti o zabrani zlostavljanja i da obaveštava i osposobljava zaposlene i njihove predstavnike da prepoznaju uzroke, oblike i posledice zlostavljanja.

Zaposleni imaju zakonsku obavezu da se uzdrže od zlostavljanja i zloupotrebe prava na zaštitu od zlostavljanja, i da se odazovu pozivu poslodavca da se informišu o zlostavljanju.

U zavisnosti od načina, stepena i vrste zlostavljanja i nasilja, i od toga ko je osumnjičen za zlostavljanje, postoji niz postupaka koji se mogu pokrenuti kako bi se zaštitio svaki pojedinac na radnom mjestu.

U ovom radu akcenat će biti na ukazivanju pojavnih oblika nasilja na radnom mjestu te na sagledavanju negativnih posledica nasilja na ekonomsku uspješnost poslovnih subjekata. Takođe, ukazaće se i na moguća preventivna rješenja kako sprečile negativne posledice koje nasilje produkuje u pogledu rezultata poslovnih subjekata.

Ključne reči: nasilje, poslovni subjekat, radno okruženje.

Abstract

The employer and employee are obliged to respect each other's dignity and to strive to observe the rules of conduct related to the prevention and protection against abuse and violence at work. The employer is obliged to organize work in such a way as to prevent the occurrence of abuse and to protect the employee from abuse. In addition, he is obliged to inform the employee in writing about the prohibition of abuse before starting work and to inform and train employees and their representatives to recognize the causes, forms and consequences of abuse.

Employees have a legal obligation to refrain from abuse and abuse of the right to protection from abuse, and to respond to the employer's call to inform themselves about abuse.

Depending on the manner, degree and type of abuse and violence, and who is suspected of the abuse, there are a number of procedures that can be initiated to protect each individual in the workplace.

[1] Evropski Univerzitet, Ekonomski fakultet, Brčko, e-mail: darkopasal@gmail.com

[2] Visoka škola za uslužni biznis, Sokolac, Republika Srpska, e-mail: milicmarko.milic@gmail.com

In this paper, the emphasis will be on pointing out the forms of violence in the workplace and on looking at the negative consequences of violence on the economic success of business entities. In addition, possible preventive solutions will be pointed out in order to prevent the negative consequences that violence produces in terms of the results of business entities.

Keywords: violence, business entity, working environment.

Uvod

Edukovanost i razvoj menadžera iz područja ličnog razvoja, vještina upravljanja i njihova uloga u prevenciji mobinga i nasilja, ključna je pretpostavka za sprečavanje negativnih poslovnih posledica u bilo kojoj kompaniji.

Naglasak treba biti stavljen na sposobnosti i kvalitete dobrog menadžera (kako stručne kvalitete tako i na kvalitete vezane za emocionalnu inteligenciju) te na veštine strateškog planiranja i upravljanja, posebno u organizacijama koje nemaju poseban sector za upravljanja ljudskim resursima. Često menadžeri koji upravljaju različitim sektorima nisu dovoljno ili nisu uopšte edukovani na području motivacije, emocionalne inteligencije i ličnog razvoja.

Ključno je, u vezi sa nasiljem na radnom mjestu, jasno identifikovati uzroke mobinga i nasilja u nezdravom radnom okruženju i nezadovoljavajućoj organizacionoj kulturi. Potrebno je analizirati posledice štetnih odluka koje donose nekompetentni menadžeri u oblasti upravljanja ljudskim potencijalima u organizaciji na svim nivoima upravljanja ljudskim resursima.

Bitno je uporediti prednosti i nedostatke dobrog upravljanja u odnosu na loše upravljanje te na temelju istraživanja potvrditi hipotezu da je ključno edukovati menadžment u pogledu prevencije nasilja na radnom mjestu.

Bitno je koristiti određene metode istraživanja kao što je anketni upitnik, kao dio empirijskog kvantitativnog istraživanja, metodu intervjuisanja te metodu prikupljanja sekundarnih podataka istorijskom metodom.

Na temelju rezultata anketnog upitnika dobiju se rezultati koji govore o zadovoljstvu menadžera nivoom komunikacije u njihovoj organizaciji, informiranosti o uzrocima i posledicama mobinga i nasilja na radnom mjestu, dostupnosti edukacija unutar organizacije te spremnosti ulaganja u lični razvoj.

Važnosti edukacije menadžmenta je bitna zbog lakšeg razumijevanja okolnosti u kojima dolazi do mobinga i nasilja, kako bi se izbjegli sukobi unutar organizacije te dugotrajni potencijalni sudski procesi, koji donose negativne posledice na poslovanje i ukupni finansijski rezultat u preduzećima.

Uzroci mobinga i nasilja na radnom mjestu

Problem velike ponude radne snage na tržištu rada te pomanjkanje radnih mesta i strah od gubitka zaposlenja, faktori su koji uveliko utiču na širenje mobinga i nasilja u radnom okruženju. Ovdje ne treba zanemariti ni bespoštednu borbu pojedinaca za ličnu dobit ili dobit

kompanije, nedostatak ličnog morala, primitivizam i netrpeljivost. Sve to utiče da nasilje u radnom okruženju postaje široko rasprostranjena pojava[3].

Nasilje u radnom okruženju često potiče ili se toleriše od strane menadžmenta, uzrokujući nepopravljivu štetu za kompanije kojima upravljaju, stvarajući nezdravo radno okruženje i finansijske gubitke.

Menadžeri često kao ostale značajne faktore nasilja na radnom mjestu navode specifičnosti pojedinaca, autoritativni stil vođenja, propuste u rešavanju problema i predrasude kao i nerealne lične ciljeve pojedinaca.

Uzrocima nasilja, koje se pojavljuje u radnim organizacijama, smatraju se i promene unutar organizacije, nedostatak komunikacijskih veština kao i veština rešavanja konflikta zaposlenih, loša organizacijska kultura te različiti faktori koji dolaze iz spoljne okoline. Smatra se da je psihičko zlostavljanje na radnom mestu posledica specifičnosti zlostavljača i njegovih karakternih crta ličnosti. Zlostavljačima se smatraju narcisoidni pojedinci bez razvijenog osećaja empatije, osobe koje imaju idealiziranuovanu sliku o sebi te fizički snažne osobe koje imaju visoka očekivanja od podređenih u radnoj sredini.

Faze u razvoju mobinga i nasilja u radnom okruženju

Mobing, kao oblik nasilja na radnom mjestu, predstavlja kompleksan proces ljudskog ponašanja koji se postupno razvija u fazama, a proizlazi iz nerešenih sukoba među zaposlenima. Prema prvobitnom Leymannovom modelu, mobing se deli u četiri razvojne faze. Prva faza uključuje svakodnevno sukobljavanje zlostavljača i žrtve, koje zatim u drugoj fazi prelazi u psihičko maltretiranje. U trećoj fazi izostaje odgovornost rukovodećih osoba u sektoru upravljanja ljudskim potencijalima na način da se umanjuju ili negiraju problemi žrtve, nakon čega sledi i poslednja, četvrta faza, u kojoj posledično dolazi do isključenja žrtve iz radne sredine.

Poredoš i Kovač (2005) na temelju dorađenog Leymannovog istraživanja ističu da se mobing odvija u pet faza odnosno koraka:

1. faza - nerešen sukob među saradnicima dovodi do poremećenih međuljudskih odnosa. Izvorni sukob se zaboravlja, ali se agresivne težnje i dalje usmeravaju prema žrtvi.

2. faza - agresivnost prerasta u psihoteror. Žrtve postaju zbunjene trpeći ponižavanja i pretnje, razvijaju osećaj manje vrednosti te gubitak vlastitog identiteta i profesionalnog dostojanstva.

3. faza – usled stalnih pritisaka koji traju duži vremenski period žrtva je već značajno obeležena i izolovana te postaje dežurni krivac za sve neuspehe i propuste u preduzeću.

4. faza - kod žrtve se pojavljuju ozbiljni psihosomatski poremećaji i bolesti.

5. faza - nakon višegodišnjeg zlostavljanja žrtva oboleva od hronične bolesti, napušta posao ili pokušava suicid.

[3] Kostelić-Martić, A. (2005) Mobing: psihičko maltretiranje na radnome mjestu, Školska knjiga, Zagreb, str.19

Vrste mobinga na radnom mjestu

Mobing se najčešće klasifikuje prema položaju sudionika na hijerarhijskoj lestvici unutar organizacije. U toj podjeli razlikujemo; vertikalni, strateški mobing kao podvrstu horizontalnog mobinga, obrnuti vertikalni, horizontalni i emotivni mobing.

Okomiti ili vertikalni mobing se događa kada nadređeni pojedinac ili grupa nadređenih vrši mobing nad podređenima na radnom mjestu na način da zlostavlja pojedinca ili celu grupu. Za ovakvu vrstu mobinga na radnom mestu u literaturi se još spominje i naziv ‘’bossing’’. Prema istraživanjima koja su provedena u svetu pojava ‘’bossinga’’ nije iznenađujuća osobito u zemljama sa slabije razvijenim privredama gde menadžeri imaju izrazito veliku moć u svojim rukama a zbog toga jer je teško pronaći drugi posao.

Upoređujući podatke iz istraživanja sprovedenim u najrazvijenijim svjetskim ekonomijama može se uočiti značajna dominacija ‘’bossinga“. Na primer, istraživanja iz 2000. godine koja su sprovedena u Sjedinjenim Američkim Državama, pokazuju da je 81 % žrtava izložena okomitom mobingu.

Mnoga istraživanja sprovedena u Europskoj Uniji takođe potvrđuju dominaciju okomitog mobinga. Autor Rayner (iz 2007) ističe da, prema istraživanju sprovedenom u Velikoj Britaniji, u 63 % slučajeva nasilja na radnom mestu deluje samo jedan zlostavljač, te da je u 83 % slučajeva zlostavljač na višem položaju hijerarhijske lestvice. Kako tvrde Vredenburg i Brender (2003), okomiti mobing uključuje povredu dostojanstva zlostavljane osobe te postavljanje različitih prepreka u obavljanju radnih zadataka ili dobijanja nagrada.

Strateški mobing je posebna vrsta vertikalnog mobinga kada se upravljački tim kompanije fokusira na psihičko zlostavljanje zaposlenih koji su ocenjeni kao nepoželjan ili nepotreban deo radne snage te ih se iz tog razloga menadžment želi rešiti.

Autori Koprek i Beck (2009) navode da se strateški mobing događa kada se upravljački vrh nekog preduzeća dogovori koji su im radnici nepoželjni te dogovore strategiju kako ih što prije udaljiti s radnog mjesta, iako istraživanja u zemljama Europske unije pokazuju da je unutar preduzeća koja imaju više od 15 zaposlenih izrazito teško otpustiti radnike bez jasnog i valjanog razloga.

Najčešća meta su radnici koji su postali nesimpatični nekom od nadređenih, previse različiti ili oni koji se teško uklapaju u radnu sredinu. Rukovodioci odlučuju ko treba biti udaljen a mobing u najvećem broju slučajeva sprovodi osoba koja je direktno pretpostavljena. Strateški mobing buja u vreme recesije, jer se prisiljavaju radnici da sami daju otkaz, te poslodavac tako izbegava plaćanje otpremnina i svih materijalnih prava po kolektivnom ugovoru. Radnici sami odu jer su prethodno izmaltretirani neosnovanim smanjivanjem plata, degradiranjem na druga radna mjesta kao i uvredama i klevetama[4].

Obrnuti mobing (obrnuti vertikalni mobing) je mobing koji se u praksi znatno ređe događa, a odnosi se na postupke kojima grupa radnika zlostavlja jednog ili više pretpostavljenih.

Horizontalni mobing potiče od osoba iz radnog okruženja koje se nalaze u istoj subordinancijskoj ravni, odnosno zlostavljač nije ni nadređen ni podređen zlostavljanom.

Emotivni mobing uključuje sistematsko zlostavljanje koje se pojavljuje u slučajevima kada se prema žrtvi javljaju osećaji zavisti, ljubomore i ljutnje. Žrtva postaje izložena učestalom

[4] Rogan, B. (2020) Moberi - psihopati i sociopati na radnome mjestu, Školska knjiga, Zagreb, str.37

kritikovanju, podmetanju, ponižavanju i uvredama, a dotok informacija na koje zaposleni ima pravo i nužne su za obavljanje radnih zadataka, sprečen je ili ograničen.

Latentni mobing se manifestuje u obliku agresije koja uključuje ignorisanje, podmetanje i druge oblike prikrivenog zlostavljanja te se ogleda u pogledu, stavu i govoru tela koje izaziva strah kod žrtve. Akteri pokušavaju negirati zlostavljanje prebacujući krivicu na žrtvu.

Prikriveno nasilništvo može biti gotovo nemoguće identifikovano od strane osoba koje nisu uključene u sukob, a može uključiti korištenje gesta rukama ili preteće poglede, šaputanje, isključivanje ili okretanje leđa osobi, ograničavanje mesta gdje osoba može sediti i s kim može razgovarati.

Prikriveno maltretiranje može biti veoma suptilno, pa čak i ponekad negirano od strane osoba koje tvrde da se šali ili samo zabavlja. Određena istraživanja navode da prikriveno zlostavljanje na radnom mestu ne nanosi žrtvama telesnu štetu ali ostavlja posledice na psihičko zdravlje žrtve.

Ovakva vrsta zlostavljanja uključuje namerno preopterećenje zaposlenog radom te nametanje nemogućih rokova, sabotiranje rada, uskraćivanje potrebnih podataka, skrivanje dokumenata i opreme, učestale promene smernica rada te izostanak odgovarajuće edukacije.

Takođe, može da uključuje i ignorisanje ili izolovanje žrtve, zlonamerno zadirkivanje, ogovaranje, te sistematsko i preterano kritikovanje ili prekid komunikacije sa žrtvom.

Organizaciona kultura u funkciji prevencije nasilja

Organizaciona kultura je posebna specifičnost svake organizacije. Ključnu ulogu u uticaju na organizacionu kulturu ima menadžment koji treba imati snažnu volju i želju te sposobnosti utvrđivanja kulturnih temelja u organizaciji. Izgradnju jake organizacione kulture podstiče menadžment koji treba dosledan te jasno isticati i poštovati vrednosti koje namerava sprovesti.

Osnovne funkcije organizacione kulture su:

- pružanje osećaja zajedničke svrhe i identiteta članovima kompanije;
- određivanje granica između organizacija;
- pojačavanje kolektivne odanosti;
- osiguravanje stabilnosti organizacije pružajući standarde ponašanja zaposlenima te olakšavajući pojedincu razumevanje vlastite okoline.

Snažna organizaciona kultura treba preventivno delovati na sve pojavne oblike mobinga i nasilja u radnom okruženju. Zbog toga je izgradnja adekvatne organizacione kulture u čvrstoj vezi sa potencijalnim mogućnostima za pojavu nasilja u radnoj okolini.

Poštovanje mišljenja obrazovanih stručnjaka za upravljanje ljudskim potencijalima od velikog je
značenja za organizacionu kulturu. Dobra organizacijska kultura omogućuje produktivnije korištenje organizacionih kapaciteta, poboljšanje motivacije zaposlenih, poboljšanje komunikacije, a time i zdraviju radnu okolinu u kojoj se smanjuje uticaj stresa. Takođe, timski rad je kvalitetniji i produktivniji. Snažna organizaciona kultura utiče i na smanjenje troškova zdravstvene i socijalne zaštite.

Korporativna sigurnost smatra se jednim od najvažniji preduslova uspešnog poslovanja, a njena funkcija je u savremenim uslovima postala strateška funkcija kompanije. Cilj korporativne sigurnosti je prevencija rizika i ugrožavanja koji bi mogli uticati na poslovni rezultat te njihovo smanjenje na najmanju moguću meru[5].

Korporativna sigurnost uz ostalo obuhvata i individualnu sigurnost radnika, radnih mesta, zaštitu na radu, antikorupcijsko i antidiskriminirajuće ponašanje, sigurnost i administrativnu sigurnost uz poštovanje procedure i politike kompanije.

Društvena odgovornost označava koncept upravljanja u kojem se uz dobit zadovoljavaju i društveni kriterijumi, zaštita životne okoline a sve sa ciljem dugoročne održivosti te zadovoljstva svih zainteresiranih strana.

Ekonomske posledice mobinga i nasilja u radnom okruženju

Posledice nasilja i mobinga često se vežu samo za pojedinca koji je bio izložen zlostavljanju na radnom mestu, iako su posledice dalekosežnije i zahvataju društvo u celini.

Žrtve zlostavljanja svoje nezadovoljstvo u radnoj sredini posledično prenose na svoju porodicu, što na kraju dovodi do opšteg nezadovoljstva, frustracije i demotivisanosti.

Postoji opasnost da žrtva mobinga i sama postane zlostavljač, izazivajući na taj način dalekosežne posledice za kolektiv, što u konačnici dovodi do lošijeg poslovnog rezultata organizacije.

Poslodavac, odnosno radna organizacija koja toleriše mobing i nasilje na radnom mestu i koja nema odgovarajuće mehanizme borbe protiv njega ili za njih ne mari, nije često svesna materijalnih gubitaka koje će zbog toga pretrpeti kompanija.

Nezdrava radna klima i okruženje utiče na porast bolovanja kod zaposlenih što se direktno odražava na poslovni rezultat kompanije. Smanjenje radne produktivnosti i inventivnosti utiče na na lošiji tržišni i konkurentski položaj poslodavca te pad profesionalnog ugleda u poslovnom svetu.

Padom produktivnosti dolazi do ugrožavanja kako ekonomičnosti tako i rentabilnosti u poslovanju kompanije. Dolazi do povećanja nepotrebnih troškova po raznim osnovama, smanjenja prihoda te u konačnici manje dobiti kompanije.

Jedan od osnovnih razloga psihološkog testiranja budućih radnika u velikim kompanijama vezan je upravo za činjenicu identifikovanja potencijalnih zlostavljača i žrtava, ali i preciznijeg utvrđivanja organizacionih oblika upravljanja i načina rada u koje se testirani pojedinac može uklopiti.

Šira društvena zajednica, odnosno država, trpiće zbog domino učinka koji će proizvesti neodgovarajući tretman mobinga i nasilja na radnom mestu. Neodgovarajući tretman nasilja u radnom okruženju manifestuje se i u povećanom nivou troškova lečenja zaposlenih, povećanim troškovima parničenja, porastu radnih sporova i slično.

Dakle, iz svega prethodno navedenog proističe da nasilje i mobing u radnoj okolini direktno i indirektno produkuje povećane troškove kompaniji što u konačnici dovodi do pada

[5] Gutić, D., Rudelj, S.(2012) Menadžment ljudskih resursa, Grafika, Osijek, str.67

finansijskog rezultata i rentabilnosti kompanije. Usled postojanja nasilja u radnom okruženju dolazi do pada produktivnosti rada zaposlenih koji su žrtve nasilja.

Može se očekivati da će zaposleni proizvesti manju količinu roba ili usluga u istoj vremenskoj jedinici u radnom okruženju u kojem postoji nasilje u poređenju sa radnom sredinom gde nema nasilja. Samim time kompanije kod kojih je prisutno nasilje imaju sve predispozicije da postanu nekonkurentne u poređenju sa kompanijama u istoj branši kod kojih nije prisutno nasilje u radnom okruženju.

Ne treba zanemariti ni činjenicu da se „loš glas daleko čuje''. U slučaju postojanja nasilja u radnom okruženju položaj kompanije postaje sve lošiji i u očima svih zainteresovanih stejkholdera.

Potrošači tj klijenti zbog toga mogu da traže alternativne načine da dođu do roba ili usluga kod drugih konkurentskih kompanija ukoliko se suoče sa informacijama da u određenoj kompaniji postoje pojavni oblici nasilja u radnom okruženju.

Takođe, konkurentske kompanije mogu da koriste takvu činjenicu da sve više jačaju svoj tržišni položaj po osnovu „lošeg glasa'' kompanije u kojoj postoje mobing i nasilje. Od ključnog značaja je zbog toga preventivno delovanje na pojavne oblika nasilja u radnom okruženju kako ne bi nastupile negativne posledice po uspešnost poslovanja kompanije.

Potencijalna rešenja u pogledu amortizovanja negativnog uticaja nasilja na poslovni rezultat kompanije

Zbog svega prethodno navedenog od ključnog značaja je edukovanost menadžmenta kompanije u pogledu sprečavanja mobinga i nasilja u radnom okruženju kompanije. Nije teško pretpostaviti da je nasilje manje zastupljeno u onim kompanijama koje su vodile računa da u svoju menadžersku strukturu regrutuju ljude koji imaju visok stepen emocionalne inteligencije.

Visoka emocinalna inteligencija pretpostavlja da je menadžer u stanju da sagleda potrebe i probleme svojih podređenih te da na taj način povlači poteze koji će biti u funkciji preventivnog delovanja na nastanak štete usled nasilja u radnom okruženju.

Takođe, jedna od bitnih preventivnih akcija je i organizovanje kontinuranih edukacija za sve zaposlene kroz koje bi oni mogli da se upoznaju sa pojavnim oblicima mobinga i nasilja u radnom okruženju te kroz koje bi dobili potrebna uputstva kako da se ponašaju u slučaju da postanu žrtve zlostavljanja. Isto tako, potrebno je da kroz navedene edukacije zaposleni prepoznaju eventualno i u svom ponašanju aktivnosti koje bi mogle podrazumevati da su generatori nasilja ili mobinga.

U edukativnim aktivnostima posebnu ulogu treba posvetiti ukazivanju na sve negativne posledice po poslovni rezultat i uopšte budućnost kompanije ukoliko se ne sprečava mobing i nasilje u radnom okruženju. Rezultat mobinga i nasilja u dugoročnom smislu može biti i ugroženost postojanja same kompanije kroz kontinuirane negativne posledice po finanijski rezultat kompanije.

Takođe, jedno od preventivnih rešenja je i pooštravanje disciplinske odgovornosti za sve pojavne oblike nasilja u radnom okruženju. Naravno, disciplinske mjere usled mobinga i nasilja moraju biti usklađene sa zakonskim rješenjima koja postoje u određenoj državi a koja se tiču prava i zaštite zaposlenih u radnom okruženju.

Nesumnjivo je potrebna snažna kohezija svih članova kolektiva u pogledu prevencije mobinga i nasilja u radnom okruženju. Samo na taj način se mogu suzbiti sve negativne posledice koje nasilje može produkovati u pogledu ugrožavanja dugoročnog uspešnog poslovanja kompanije.

Dakle, naglasak treba biti na preventivnom delovanju a ne na otklanjanju već učinjene štete u slučaju postojanja u radnom okruženju. Kada su negativne posledice po poslovanje već nastupile usled postojanja nasilja u radnoj okolini, veoma je teško ukloniti sve kompromitujuće konsekvence u pogledu poslovanja.

Za razliku od takvog slučaja, preventivnim aktivnostima se štiti ne samo ekonomski integritet kompanije već i dugoročni ugled kompanije u poslovnom svetu. Preventivno delovanje se može sažeti u nekoliko ključnih aktivnosti:

- kontinuirana edukacija osoblja u funkciji sprečavanja nasilja u radnom okruženju;
- kontinuirana edukacija osoblja u pogledu negativnog uticaja nasilja na poslovni rezultat;
- pooštravanje disciplinskih mera za sve pojavne oblike mobinga i nasilja u radnom okruženju;
- stvaranje adekvatnih unutrašnjih kanala u kompaniji za prijavu pojavnih oblika nasilja.

Zaključak

Problem mobinga i nasilja na radnom mjestu u poslednje vreme se sve češće spominje u javnosti. Iako postoje različite definicije i tumačenja, mobingom se smatra ponašanje na radnom mestu pri kojem pojedinac ili grupa sistematski psihički zlostavlja drugu osobu, sa ciljem nanošenja štete njenom ugledu i časti. Mobing i nasilje na radnom mestu nije samo problem organizacije, već i šire društvene zajednice, koja ćutnjom i odobravanjem ove vrste zlostavljanja pogoduje pojavi nasilnih metoda.

Uloga menadžmenta u prevenciji ovakvih oblika nasilja na radnom mjestu od presudne je važnosti u jednoj kompaniji. Sposobnost prepoznavanja faktora koji potiču pojavu nasilja, te kontinuirano ulaganje u lični razvoj prevenira neprihvatljiva ponašanja od strane menadžmenta.

Zdravo radno okruženje, korporativna sigurnost te organizaciona kultura koja podstiče nesmetan protok informacija i razmenu iskustva, mogućnost pojave nasilja spušta na najniži nivo. U slučaju izbijanja konflikta, brzom i ciljanom intervencijom odgovornih osoba posledice nasilja mogu se suzbiti u samom začetku.

Kod sukoba koji su eskalirali, odgovornost je na menadžmentu da posledice sukoba smanji na najmanji mogući nivo kako ne bi postale katastrofalne za poslovanje. U tom slučaju je bitno reagovati ciljano i na vrijeme razmotriti sve dostupne opcije koje mogu rešiti problem, uzimajući u obzir povlačenje iz sudskog spora ili vansudsku nagodbu, ako se proceni da je sudski proces neizvestan ili nepovoljan za organizaciju.

Doprinos ovog rada podrazumeva razvijanje svesnosti o prisutnosti nasilja na radnom mestu, važnosti edukacije menadžera na svim nivoima upravljanja kako bi se sprečila njegova pojava jer su zdravi, sposobni i zadovoljni radnici najveći kapital za svaku organizaciju.

Literatura

1. Bahtijarević-Šiber, F. (2009): Menadžment ljudskih potencijala, Golden marketing, Zagreb, 47-51

2. Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P., Pološki Vokić, N., (2017.). Suvremeni menadžment –
vještine,sustavi i izazovi, Školska knjiga Zagreb, 59-63

3. Bärmann, S., Rußmann, U., Aubke, F., Ortiz, D., Pezenka, I., Schulz, A.C. (2022) Trust in Artificial Intelligence in Human Resources Development. u: Rußmann U.; Aubke F.; Ortiz D.; Pezenka I.; Schulz A.C.; Schweiger C. [ur.] Zukunft verantwortungsvoll gestalten. Forschung und Praxis an der FHWien der WKW, Wiesbaden: Springer Gabler, 91-103

4. Campbell, M., Hoane, A., Hsu, F.J. (2002) Deep blue. Artificial Intelligence, 113 (1-2), 45-74

5. Ćormarković, T., Dražeta, L. (2022) Artificial Intelligence Applications in Human Resource Management.: Proceedings of the International Scientific Conference - Sinteza 2022, Belgrade: Singidunum University, 375-379

6. Dessler, G., (2015) Upravljanje ljudskim potencijalima, Mate, Zagreb, 89-91

7. Goić, S., Bogdanović,, M. (2012) Ekonomska (ne)učinkovitost mobinga u poduzećima, Rijeka, 47-56

8. Gutić, D., Rudelj, S.(2012) Menadžment ljudskih resursa, Grafika, Osijek, 67-71

9. Kostelić-Martić, A. (2005) Mobing: psihičko maltretiranje na radnome mjestu, Školska knjiga, Zagreb, 19-22

10. Rogan, B. (2020) Moberi - psihopati i sociopati na radnome mjestu, Školska knjiga, Zagreb, 37-40

Prof. dr. sci. Admir I. Beganović[1]

Pregledni rad
UDK 323.26/.28:316.48(497.6)

POLITIČKO NASILJE GRUPA I POJEDINACA KROZ INSTITUCIONALNO DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak
Ozbiljnost političkog uspona radikalne desnice u Evropi, kao i u Bosni i Hercegovini, kroz djelovanje političkih partija sa isključivim nacionalnim predznakom, uzrokovalo je ekonomskoj i migracionoj krizi, kao i povećanje raznih oblika nasilja. Važno je naglasiti da je rijetko koja politička partikularizacija sklona medijskoj instrumentalizaciji, favorizaciji i institucionalnoj zaštiti u svom djelovanju, kao što je to radikalna politička orjentacija vladajućih političkih stranaka u BiH. U sva tri nivoa vlasti „transparentno" je prisutno političko nasilje prema građanima BiH, koji nisu dio ili nisu u zaštiti partija na vlasti, kao i dio građana koji svjesno ili nesvjesno daju podršku radikalnim političkim partijama, koje ih ipak na kraju iznevjere i prisile na egzodus, nezaposlenost, siromaštvo i stanje beznađa, kao najgori oblik psihičkog nasilja, uzrokovano djelovanjem „politike" u BiH.

Grupe i pojedinci nosioci zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, pozicionirani po političkoj liniji, slijepo slijede naloge svojih političkih mentora. Kroz istoriju radikalne političke desnice, ili političkih stranaka izrazitog nacionalnog naboja, jeste jedan epifenomen, koji kada iz autsajderske zone uđe u zonu donošenja odluka, zakonskim mjerama proizvodi nasilje, političko nasilje, kao što slučaj sa drugim totalitarnim režimima desne nacionalističke provijencije.

Cilj ovog rada je da ukaže na opasnost radikalnih političkih kretanja u svim segmentima društva, izraženo kroz donošenje zakonskih rješenja, koja bi sankcionisali neistomišljenike, u cilju zaštite pojedinaca i partija na vlasti, u njihovoj namjeri, da vječno vladaju i legalno krše fundamentalna načela savremene demokratije i otežaju ili onemoguće pristupanje BiH Evropskoj zajednici – Uniji.

Ključne riječi: radikalna desnica, ekonomska i politička kriza, političko nasilje i ekstremizam

[1] Evropski univerzitet „Kallos" Tuzla, vanredni profesor, doktor ekonomskih nauka, admirbeganovic52@gmail.com

Prof. dr. sci. Admir I. Beganović[1]

VIOLENCE OF GROUPS AND INDIVIDUALS THROUGH INSTITUTIONAL ACTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The seriousness of the political rise of the radical right in Europe, as well as in Bosnia and Herzegovina, through the activities of political parties with an exclusively national character, caused the economic and migration crisis, as well as the increase of various forms of violence. It is important to emphasize that few political particularizations are prone to media instrumentalization, favoritism and institutional protection in their actions, such as the radical political orientation of the ruling political parties in Bosnia and Herzegovina. In all three levels of government, political violence is "transparently" present against the citizens of BiH who are not part of or are not under the protection of the parties in power, as well as some citizens who knowingly or unknowingly support radical political parties, which ultimately fail them and force them to leave, unemployment, poverty and a state of hopelessness, as the worst form of psychological violence, caused by the action of "politics" in Bosnia and Herzegovina.

Groups and individuals holding legislative, executive and judicial powers, positioned along political lines, blindly follow the orders of their political mentors. Throughout the history of the radical political right, or political parties with a strong national charge, there is an epiphenomenon that, when it enters the decision-making zone from the outsider zone, produces violence through legal measures, political violence as is the case with other totalitarian regimes of right-wing nationalist provenance.

The aim of this paper is to point out the danger of radical political movements in all segments of society, expressed through the adoption of legal solutions that would sanction dissenters, with the aim of protecting individuals and parties in power in their intention to rule forever and legally violate the fundamental principles of modern democracy and make it difficult or prevent the accession of Bosnia and Herzegovina to the European Community - the Union.

Keywords: radical right, economic and political crisis, political violence and extremisam

UVOD

Političko nasilje grupa i pojedinaca, možemo prevesti, u nasilje vladajućih, pozicioniranih u grupama ili pojedinačno, u sva tri stuba vlasti. Politička podobnost kao i nacionalna pripadnost, je osnovna i jedina potrebna kvalifikacija, koja je postavila na čelo države sve one koji su nas doveli u stanje u kojem se nalazi Bosna i Hercegovina. Istorijski gledano, sve zemlje u tranziciji, kao i one u kojima je vlast smjenjena nasilnim putem, dovela je na vlast političke lidere, koji su sa armijom svojih podanika i sledbenika, sprovodila ili sprovodi političko nasilje, i koja se sa ne istomišljenicima, obračunava na različite načine.

Uskraćivanjem ili kršenjem osnovnih načela civilizovanog svijeta i ljudskih prava, sadržanih u raznim međunarodnim konvencijama, politika je u Bosni i Hercegovini, ne osvrćući se na stavove međunarodne zajednice, u svom trajanju, preko trideset godina, dovela do stanja kolapsa i lagane eutanazije, svega onoga što bi trebalo činiti jedna, na načelima demokratije, pravde i pravičnosti, profilisana savremena evropska država.

Nasilje kao fenomen ponšanja, kroz istoriju civilizacije i postojanje ljudskog bića, kao sudionika tog vremena, nameće pitanje kontinuiteta nasilja, samo u drugom vremenu i prostoru. Potreba stvaranja ili uvođenja instituta, kao što je osuda, represivna mjera i sl. u vrijeme prvobitne zajednice i dalje kroz istoriju, primjenjuju se da bi sankcionisale i osuđivale grupe ili pojedince, koji sprovode nasilje.

U vremenu u kojem živimo, grupe i pojedinci ponovo čine nasilje, političko nasilje, upakovano u državne institucije, političke partije, grupe i pojedince, bez mogućnosti provođenja osude ili represivne mjere, jer su uspostavili sistem u kojem je primjena navednih mjera, nemoguća.

U ime zaštite vitalnih nacionalnih interesa, politika si daje za pravo, da narode povede u pogrome i ratove, sve u cilju rješavanja političkih pitanja i interesa, koji se i posle ratnih sukoba, za ostvarenje istih ciljeva, nastavlja i u mirnodopsko vrijeme, konstantno podgrijavajući atmosferu straha i potencijalne ugroženosti, jednih od drugih.

Atmosfera konstantne ugroženosti, kroz politička previranja, koja se reflektiraju na životni standard, na ugroženost ljudskih prava i sloboda, nezaposlenost, stanje beznađa i neizvjesnosti, primorava stanovništvo, naročito malade, na migracije i napuštanje matične zemlje, egzodusom u prosperitetnije zemlje Evrope i svijeta.

Političko nasilje kroz istoriju

Kako i na koji način objesniti, da stanje svijesti ljudskog bića, sa ove vremenske distance, nije doživjelo katarzu u svom ponašanju, naročito u destruktivnom, ne razlikuju se ni danas od ponašanja u prošlosti, daleko kroz istoriju. Razvoj društva, koje je u tehnološkom i naučnom razvoju dostiglo neslućene razmjere, ne prati stanje svijesti i samosvjesti ljudskog bića, koje bi, s obzirom na tehnološki iskorak, trebalo ponašati sasvim drukčije od onoga kako se ponaša i danas, destruktivno i agresivno sa ubilačkim nagonima, kojima smo svakodnevno svjedoci.

Nasilje kroz istoriju, još u prvobitnoj zajednici, imalo je za cilj očuvanje i obezbjeđenje, kako teritorije, tako i sredstava za preživljavanje, što je za nasilje imalo opravdanje. Nasilje je u kontinutetu, kroz istoriju, poprimalo obilježja, primoravanja stanovništva na učešće u raznim nasilnim događajima, koji su za cilj imali ispunjavanje želja i aspiracija vladajućih, odnosno političkih oligarhija, koja su imala zastaršujuće pogrome za ljudsku populaciju.

Samosvjest, odnosno nedostatak svijesti, da to što radite, činite štetu sebi i drugima, naziva se nedostatkom uma, nedostatak uma čini ljudska bića, političke lidere i istorijske ličnosti, koje su dovele do velikih pogroma u novijoj istoriji čovječanstva, maloumnim. Maks Horkhajmer u svojoj knjizi „Pomraćenje Uma“, tredesetih godina prošlog vijeka, otvara novu stranicu nasilja, ljudskog nasilja, političkog, nacionalističkog nasilja, čija geneza doseže do današnjih dana. Partiokratija, posebno nacionalno obojena, u funkciji vlasti, predstavljala je osnovu za opravdano ponašanje i represije prema drugima, okrivljujući ih za stanje u društvu, gdje su oni bili nosioci vlasti.

Cilj opravdava sredstva, kao i političko nasilje, koje je u navedenom periodu imalo za rezultat drugi svjetski rat, sa preko 50 miliona ljudskih žrtava, od kojih preko sedam miliona Jevreja, koji su eklatantan primjer političkog nasilja, sa najstravičnijim ishodom i velikom mrljom za ljudski rod i civilizaciju.

Upoređujući istorijske primjere sa stanjem u Jugoslaviji, devedesetih godina prošlog vijeka, može se povući paralela, koja ima obilježja političkog nasilja, koje je rezultiralo krvavom ratu na prostorima bivše Jugoslavije, sa preko 130.000 žrtava, samo u BiH preko 100.000 žrtava bezumnog rata. Politička oligarhija na vlasti, u cilju ostvarivanja svojih ciljeva, pod izgovorom nacionalne ugroženosti i zaštite vitalnih nacionalnih interesa, za realizaciji istih, koristi rat kao jedino rješenje, koje je najgore moguće rješenje, sa nesagledivim posledicama, koje se protežu do danas.

Vremenski period posle rata je vrijeme bez značajnih pomaka u realizaciji ciljeva političkih stranaka, zbog kojih je i vođen rat. Politika i njeno istrajavanje na politikama destruktivog djelovanja i traženje rješenja i u mirnodobskom periodu, a koja bi opravdalo aktuelno stanje, stanje beznađa, donosi vrijeme kontinuirane ekonomske krize i privredne stagnacije, odliva stanovništva i ugržavanja elementarnih ljudskih prava i sloboda, demokratije, prava, pravde i pravičnosti.

Strukturna podjela nasilja

Teoretičar mira, Johan Galtung, smatrao je da nasilje možemo podijeliti na direktno, strukturalno i kulturološko, tvrdio je da konflikt baziran na osnovama svakog nasilja. Direktno nasilje je lako uočljivo, dok je strukturalno nasilje, povezano sa raznim društvenim i političkim strukturama, koje ga upotrebljavaju kao sredstvo ili instrument, za postizanje zacrtanih ciljeva. Socijalna nepravda, nepravda raspodjele bogatstva, selektivan i nepravedan pristup obrazovanju, takođe su oblici strukturalnog nasilja.

Svjetska zdravstvena organizacija izvršila je takođe kategorizaciju nasilja, u kojoj su nabrojani oblici, savremenog nasilja, intrapersonalnog nasilja i kolektivnog nasilja, i dijeli ga na;

- **Socijalno nasilje,** obuhvata razne oblike društvenog nasilja, najčešće nasilje u porodici, međuvršnjačko nasilje, nasilje na poslu i slični oblici mobinga, nasilje na sportskim događajima i sl.
- **Političko nasilje,** u političkoj teoriji klasifikuje se kao oblik, direktne ili indirektne primjene sile u najšire shvaćenoj političkoj sferi.
- **Prema Džonu Kiny, političko nasilje,** sa stanovištva demokratije je uvijek loše odabrano sredstvo, ali kad omogućava izgradnju stabilnog civilnog društva, biva prihvatljivo i njegova upotreba opravdana (M. Đorić 120)

- **Neprihvatljiva je ova konstatacija Đ. Kiny,** jer se nasilje, a pogotovo političko, ni u jednom slučaju se, kad su u pitanju politički odnosi, ne može smatrati legitimnim sredstvom.

Nasilje je jedino opravdano u protektivnoj formi, kao oblik odbrane od agresije, koja dolazi porema licu, grupi ili državi, koja se od te agresije brani, i možemo je prezentoivati u obliku;

a. Kada je glavni kriterijum za tipologiju sadržaj nasilja i tada razlikujemo fizičko i psihičko nasilje
b. Kad kriterijum tipologilizacije način vršenja nasilja, i tada razlikujemo direktno i indirektno nasilje
c. Kad se određuje prema nosiocima nasilja, tada imamo individualno i kolektivno nasilje
d. Kriteriji rasprostranjenosti nasilja, ukazuju na, masovno i punktalno nasilje
e. Vrijeme trajanja nasilja ukazuje na, trenutno i dugotrajno nasilje
f. Razložnost kao kritrijum proizvodi, racionalno i iracionalno nasilje
g. Podjela nasilja po težini, odnosno po intezitetu, dijeli se na proste i složene oblike nasilja (M. Đurić 121)

Političko nasilje – politički ekstremizam i njegovi oblici

Političko nasilje se u politokologiji označavaju one pojave koje odlikuje formalno zaštitni stav prema sopstvenoj grupi, a koji karakteriše pretjeranost u traženju neprijatelja, izraženo isticanje netrpeljivosti, mržnje i agresivnosti prema pravom ili izmišljenom neprijatelju. Političko nasilje se najčešće ispoljava kroz preduzimenje aktivnosti i mobilizacije grupa i pojedinaca radi zaštite iste - istih, od preteće opasnosti ili prisustva opasnosti, sa jasnim ili svjesnim prelaženjem granica, granica ponašanja, koje je društveno dozvoljeno ili povredom zakonskih propisa, u cilju očuvanja sigurnosti, vrijednosti sistema ili simbola grupe ili pojedinaca, koji se smatraju ugroženim.

Političko nasilje se definiše kao specifično ponašanje koje prema A. Brentonu, ima karakteristike koje se ispoljavaju u četiri poznata oblika;

1. Asimetričnost političke moći
2. Dominantno političko vođstvo
3. Tenzije suprostavljenih društvenih grupa
4. Proces obavezne saglasnosti sa odlukama političkog vođe, ukoliko ekstremisti imaju manju moć od njihovih političkih protivnika, tada će se nedostatak političke moći ostvariti upoterebom nasilja (M. Đurić 2016.20)

Rodžer Ckryton, polazi od teze da, politički ekstremizam uvijek podrazumjeva tri bitna obilježja

1. Sklonost ka krajnjim idejama u politici sa tendencijom, eliminacije u politici
2. Netolerancija prema drugim političkim opcijama
3. Korištenje političkih sredstava koje ne poštuju život, slobodu i ljudska prava, ostalih pripadnika društveno - političke zajednice

Može se zaključiti da je političko nasilje, politički ekstremizam, krajnje nepoželjna politička pojava, koja vrši destabilizaciju političkog poretka, vrši ugrožavanje prihvaćenih društvenih vrijednosti i koristi nasilna sredstva i aktivnosti u realizaciji zacrtanih ciljeva, možemo ih razvrtati na;

1. **Vigilanistički politički ekstremizam** u koji se ubrajaju one organizacije koje štite, prema svojoj doktrini, ugrožen sistem vrijednosti nacije, rase ili neke ne vladine grupacije.
2. **Buntovnički ili disidentni politički ekstremizam**, koji izražava jasan stav i djelovanje protiv države i njenog autoriteta
3. **Transnacionalni politički ekstremizam**, koji transcendira granice neke nacionalne države i njenih granica i širi se na međunarodnom nivou
4. **Državni politički ekstremizam** se javlja u situacijama kada država koristi političko nasilje i nasilje kao metod eliminacije svojih političkih protivnika
5. **Ideološki motivisani politički ekstremizam** u koje spadaju lijevičarski i desničarski politički ekstremizam, zbog svojih ekstremno ideoloških stavova i djelovanja
6. **Etno nacionalni politički ekstremizam,** koji se odnosi na ekstremističke forme ponašanja iza kojih stoji etno - nacionalni identitet, organizacija, grupa ili pojedinaca, sa naglašenim nacionalnim nabojem
7. **Religijski politički ekstremizam** odnosi se na interpretacije velikih religija, koje su dovedene do teološkog fundamentalizma i vršenje nasilja ili terorizma, kao najekstremnijeg oblika političkog nasilja i ekstremizma (M.Đorić 2021;60)

Političko nasilje ima biološke, socijalne ali i antropoške korjene. Istraživanja ljudskog ponašanja kroz istoriju, ukazuju na činjenicu, da su ljudska bića spremna pristati i na naj gore nasilje, ako prihvataju autoritet, onoga koji ga čini. Stenli Migram je u seriji eksperimenata, provedenih na svom univerzitetu od 1961 godine, testirao poslušnost prema autoritetima.

U eksperimentima je učestvovalo više stotina dobrovoljaca iz raznih starosnih i intelektualnih statusa, rezultati istraživanja su objavljeni 1963 godine u „Jurnal of Abnormal and social Psychology“. Milgram u svom djelu „Poslušnost Prema Autoritetu“ objavljeno 1974 godine, istakao je, da se ova istraživanja bave poslušnošću, koja je obojena atmosferom saradnje, bio je to, i još je, najozloglašeniji eksperiment u posleratnoj psihologiji.

Profesor sa Jejla, Stenli Milgram, dokazao je da će obični ljudi, pod direktnim zahtjevom autoriteta, poslušati bilo koje naređenje, čak i kad je u pitanju ekstremni terorizam i ekstremna tortura. Njegova saznanja, kroz eksperimentalna istraživanja, ušla su u stručnu i naučnu literaturu i koristila su se na suđenjima za ratne zločine, dopunivši teoriju o banalnosti zla Hane Arnet. Rezultati serije eksperimenata, pokazali su zapanjujuće visoku spremnost, inače normalnih ljuda, da poslušaju zahtjeve autoriteta, koji od njih traže da postupaju na ne human način, koji se kosi sa etičkim i moralnim normama. Pojedinac će slijepo slušajući, bez očekivane lične koristi i bez agresivnih pobuda, postupati protivno svoje volje i svijesti i savjesti, ugrožavati dobrobit druge osobe. Na taj način, sprovođenje političkog nasilja, dobilo bi stravičnu psihološku podršku u ponašanju običnih ljudi, koji nisu sposobni da mu se suprostave. Ivo Andrić, pisao je,“ *da je duh balkanskih naroda, zauvijek otrovan, i da možda nikad više, neće moći ništa drugo, do jedino, da trpi nasilje ili da ga čini*“.

Psihološka istraživanja i eksperimenti koje su potvrdili, da je psihološka i antropološka osobina ljudi, kao bića, i nije svojstvena samo čovjeku, ljudskom biću sa balkana. Ono što stvara takav utisak je činjenica, koja ukazuje na učestalost primjene nasilja i njegovu nesrazmjernu količinu

i brutalnost. Ovdje se radi o svojevrsnoj teleologiji nasilja, političkog nasilja, prema trvrdnjama filozofa Milana Kovačevića, u knjigama „Ontološki Tripti“ i „Preobražaj Prakse“.

Nasilje kao pojavni oblik, ogleda se u mnogobrojnim vrstama i načinima izvršenja i sprovođenja, genezu vuče iz stanja, ambijenta i okruženja u kojem borave i žive izvršioci nasilja. Stravični oblici nasilja dešavaju se u neuređenom i nedomokratskom društvu ili državi gdje politika svojim ponašanjem i djelovanjem podstiče izvršioce nasilja, zbog neadekvatnog odgovora, na bili koju vrstu nasilja, kroz institucije, institucinalno djelovanje, policije, tužilaštava i sudove, u smislu radikalnijeg pristupa prema izvršiocima nasilja, procesuiranjem i izricanja adekvatnih kaznenih mjera.

Zabrinjavajući su statistički podatci o broju i vrstama nasilja u BiH. Stanje Nacije, kredibilitet vlasti, kao i povjerenje stanovništva u aktuelnu vlast, indirektno podstiće izvršioce nasilja na činjenje. Političko nasilje proizilazi iz ponašanja politika i njihovih predstavnika i može se formulisati kao *„Generisanje raznih oblika nasilja, djelovanjem poltičkog nasilja na nasilje koje sprovode pojedinci i grupe građana“.*

Tabela: 1: Indikatori različitih oblika nasilja

Oblik/dimenzija nasilja	Indikatori
Političko nasilje	Grupacija nasilja uzrokovana djelovanjem grupa i pojedinaca koji za provođenje nasilja imaju prećutnu podršku nosilaca zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, prema partijskoj ili stranačkoj pripadnosti. Žrtve, nesvrstani i grupe i pojedinci u partijskim ili stranačkim sukobljavanjima, političkog neslaganja.
Ekonomsko nasilje	Ograničavanje pristupa novcu u nevladinim i opozicionim institucijama i uskraćivanje novca za socijalne potrebe, diskreciona potrošnja novca, usljed koje opozicija ostaje bez dovoljno sredstava za djelovanje u toku mandata, opstrukcija prilikom zapošljavanja političkih protivnika.
Psihičko nasilje u formi kontrole i ograničavanja slobode	Sprečavanje političkog djelovanja na iznalaženju potencijalnih mogućnosti aktuelne vlasti, u ostvarivanju obećanih i zacrtanih ciljeva. Političko djelovanje koje provociranjem i medijskim maltretiranjem, vrši psihološku torturu političkih neistomišljenika.
Psihičko nasilje u formi političkog zlostavljanja	Verbalno ponižavanje (omalovažavanje, psovanje, vrijeđanje) ignoriranje, uskraćivanje pažnje, zastrašivanje pogledom, vikanjem, zloupotrebom pozicija vlasti i hijerharije kod zaposlenih u javnim ustanovama i njihovim menadžmentom, postavljenog po političkoj liniji.
Fizičko nasilje	Pored verbalnog i institucionalnog nasilja, fizičko nasilje proizilazi iz ne mogućnosti vođenja verbalnog dijaloga; zbog nevaspitanja, neobrazovanja, političke netolerancije i primitivizma, kao elementarnog oblika i stanja vlasti.
Seksualno nasilje	Prinuda na seksualni odnos protiv volje, pristanak na seksualni odnos zbog straha, dodirivanje ili druga djela koja imaju seksualno značenje protiv volje, najčešće političkih protivnika i određenog položaja u institucijama u kojima žene nisu u članstvu politika koje raspolažu pravima na određena radna mjesta.

Izvor: Autor

Pravci djelovanja u eliminaciji političkog nasilja

Afirmacija vladavine prava, kroz temeljitu reformu pravosuđa, primjenom evropskih standarda i standarda civilizovanog i demokratskog svijeta, u kojoj ne bi bilo mjesta za političke podanike i karijeriste sa doživotnim funkcijama i pozicijama u redovima sudske vlasti, na svim nivoima. Reformu pravosuđa, u kojoj bi se eliminisali pripadnici „Bijelih Okovratnika" saradnici i zaštitnici kriminalnih grupa i pojedinaca, kao i sprečavanje obavljanja visokih sudskih funkcija, sudijama i tužiocima, koji završavaju hapšenjima i smjenama, predsjednik suda BiH, glavni tužilac tužilaštva BiH.

Kroz reformu pravosuđa BiH i Brčko distrikta, takođe bi trebalo ustrojiti pravosuđe na primjerima sličnih društveno političkim zajednicama, sa istim i sličnim uređenjem distrikta, koji imaju datu mogućnost delegiranja sudova, van teritorije distrikta, a pogotovo sudova treće instance i vrhovnih sudova, države BiH, kao četvrte instance. Evropske komisije, koje se bave pitanjima stanja pravosuđa u BiH, kao i veliko nezadovoljstvo i nepovjerenje građana prema institutu sudova u BiH, preudicira političko sudsko nasilje, jer je kompletno pravosuđe pod političkim uticajem, na šta ukazuju izvještaji međunarodne zajednice i visokog predstavnika za BiH.

Jednakost i uzajamna tolerancija u zajednici koju čine višenacionalna populacija, kao što je BiH, i Brčko distrikt, osjećaj ravnopravnosti i jednakosti, osnovni je preduslov za funkcionisanje društveno političke zajednice – države, tog profila. Isključivost i istrajavanje nacionalne populacije, na ostvarivanju određenih političkih rješenja, prava i statusa, a koja nisu dio dogovora političkih predstavnika, konstitutivnih predstavnika, dovodi do nacionalne netrepeljivosti, ugrožavanja vitalnih nacionalnih interesa, nacija, nacionalista, nacionalizma, a u istoriji dobro poznatih nacista, kao radikalnih i ekstremnih „egzikutora". Političko nasilje pripadnika političkih partija, sa nacionalnim predznakom, kroz njihovo oportunističko djelovanje, u sistemu jedne višenacionalne države, BiH i Brčko distrikta, ne prihvatljivo je.

Obrazovanje, privredni razvoj i zapošljavanje, kao stub razvoja jednog društva, karakteristično za BiH i Brčko distrikt, stagnira u svim navedenim segmentima. Nametanje političkih stavova i rješenja u obrazovanju, svjesno ili nesvjesno, vrši segregaciju, razvrstavanje i svrstavanje polaznika svih nivoa obrazovanja, vršeći na taj način, političko nasilje, kroz nametanje želje i vizije političkih oligarhija, u kojem pravcu i nacionalnom interesu, treba da ide obrazovanje.

U strategiji izostaju pristupi, vrsti i načinu obrazovanja, po uzoru na druge evropske zemlje, u kojima egzistira značajan broj populacije, druge nacionalnosti, koja ne čini bazičnu nacionalnu populacije te zemlje.

Stagnacija privrednog razvoja i zapošljavanja, kao produkt istog, je takođe političko nasilje, koje u genezi ima političko - nacionalno neslaganje u strategiji privrednog razvoja u kojem su po političkoj liniji, prisutne razne struje i interesi, koji u svom preklapanje i nasumičnoj želji za ličnim i partijskim finansijskim interesima, tjeraju sve potencijalne investitore, bilo domaći ili inostrane. Transperentnost takvih ponašanja, kao i nezainteresovano ponašanje institucija, koje po svojoj vokaciji bi trebalo da reaguju, skupštine i vlade BiH i Brčko distrukta, sudova i tužilaštva, možemo formulisati u političko nasilje u sprečavanju privrednog razvoja, a samim tim i zapošljavanja, koje u kontinuitetu za Brčko distrikt je isključivo, stranačko - političko.

Nije samo u navedenim kategorijama prisutno stranačko zapošljavanje, ono je prisutno u svim adminastritivnim ustanova BiH kao i Brčko distrikta, nema radnog mjesta niti političke pozicije, koja nije politički predodređeno nekoj od političkih stranaka, mjesta radno sposobnim građanima, koji nisu dio tih politika, predstoji samo odlazak iz BiH. Bez obzira koje radno mjesto je u pitanju, od portira, čistatice, pa sve do doktora nauka i univerzitetskih profesora, kvalifikacija pripadnosti, nekoj od politički provijencija, osnovni je i jedinu uslov, da ostvarite pravo na rad. Izjava tužioca tužilaštva Brčko distrikta, *„Da je stranačko zapošljavanje, opšte poznata stvar, i da sve to što prati takovo ponašanje, aktuelne vlasti, je opšte poznata stvar, i da tu, tužilaštvo ništa ne može poduzeti“,* govori nam u kojoj mjeri smo mi društvo apsurda i bezvlašća, a sve kroz djelovanje politika, da se takovo stanje i održi.

Zdravstvena i socijalna zaštita u demokratskim društvima, čini jedan bitan segment društva, koje kroz adekvatno i kvalitetno djelovanje navedenih, osigurava zdravu i samosvjesnu populaciju stanovništva, koje kroz radno aktivno populaciju, ima zdravu i radno sposobnu, visoko produktivnu populaciju, kao i zbrinutu kategoriju društva, kojoj je potrebna socijalna zaštita. Nezadovoljstvo radno angažovanih, kao i nezadovoljstvo populacije u potrebi socijalne zaštite, kao i penzioneri u BiH, i Brčko distrikta, rezultat su nesposobnosti aktuelne vlasti, da i pored ogromnih sredstava, pogotovo u Brčko distriktu, sa budžetom od preko 400 miliona KM, nije u stanju da riješi navedena pitanja.

Da li je u pitanju nesposobnost ili političko neslaganje oligarhije na vlasti, da zbog ne postizanja koncenzusa ili dogovora po tom pitanju, navedene kategorije, nemaju mogućnosti za egzistenciju ili prosto preživljavanje. Političko nasilje je i u ovom segmentu prisutno u mjeri koja zaslužuje osudu i međunarodne zajednice. Odgovornost politike ili onih koji su na vlasti je, odgovornost i briga za populaciju koja im je dala mandat, koja im je dala mogućnost da odlučuju o njihovom životu i egzistenciji. U trenutku propasti, narod će snositi iste konsekvence, kao i oni na vlasti, jer su ih oni izabrali i dali im mandat i svoju sudbinu u njihove ruke.

Poslednji dani trećeg rajha, eklatantan je istorijski primjer, odnosa vlasti prema onima koji su ih doveli na vlast. Na pitanje komandanta odbrane grada Berlina, *„Fireru, šta da radimo sa preko tristo hiljada djece, žena i staraca, civila, koje trebamo evakuisati iz Berlina, Hitler je odgovorio, ne, oni su nam dali mandat i treba da dijele našu sudbinu.... .?!*

Poseban vid političkog nasilja, prisutan je u populaciji penzionera, demobilisanih boraca, porodica pogunilih i socijalno ugroženih kategorija stanovništva. Status navedenih kategorija, u smislu brige vlasti prema istima, od završetka rata na ovim područjima, dovodi ih do granica pukog preživljavanja i stanja beznađa. Politika i političko nasilje, natjeralo je narode BiH na ratno sukobljavanje, zbog nesposobne i kratkovidne politike, da se postigne dogovor o mirnom rješenju nastalih problema. Globalne političke promjene, tranzicijsko prestrojavanje država socijalističkih uređenja, kao i prelazak na tržišne ekonomije, u mnogim zemljama, završilo se mirnim razlazom i dogovorom, u BiH krvavim ratom, koji i danas traje, u nekom drugom obliku i djelovanju....

Najkrvaviji rat, koji bi trajao do istrebljenja među zaraćenim stranama u BiH, zaustavljen je stranom intervencijom i nametanjem mira i političkog uređenja BiH, ostavivši političku elitu, koja je pripremala i vodila rat, na političkim pozicijama i ostavljajući im mogućnost da terorišu narode BiH i danas, jer nijedna strana, učesnica ratnih dešavanja, u svojoj podsvjesti, nije odustala od svojih ideja, zbog kojih se vodio rat i zbog toga imamo stanje nedorečenosti. Stvorili su i kreirali institucije, oblike i sredstva zaštite, postavili političke istomišljenike na

važnim i bitnim pozicijama u institucijama države, da traju do danas, sigurni i bezbjedni, a nesvjesni, koliko i kakvo zlo čine narodima, konstantno huškajući jedne na druge, nacionalističkom retorikom.

Odlaze mladi, odlazi obrazovana i života željna populacija, odlaze cijele porodice, odlaze i stariji, jer politika ne čini ništa da obezbjedi, obavezujuće za njih, život dostojan građanima jedne države, koja ima sve potrebne resurse i mogućnosti da egzistira kao moderna i savremena evropska država. Politika i političko nasilje, kroz istrajavanje u primjeni retrogradnih, nacionalističkih, može se reći, primitivnih ponašanja i pristupa u vođenju državne politike, dovodi do stanja stagnacije i kontinuranog državnog i političkog ambisa iz kojeg nema povratka.

Mladost, nauka, sport i kultura, eliksir su napredtka u svim zemljama svijeta, koje o tim faktorima vode računa, pružajući im sve oblike podrške u opstanku i razvoja. Zdrava, obrazovana, kulturna i na zdravim aktivnostima, bilo sporta ili kulture, populacija jedne zemlje, garant su prosperiteta, napredka, ekonomskog razvoja i života njenih građana u blagostanju i toleranciji, rasterećeni prepravkama istorijskih događanja, nacionalnih ugrožavanja i razvrstavanja, političara i funkcionera doživotno izabranih i postavljenih na sve važne pozicije.

Reizbornost, davanje šansi mladima i novim kadrovima, uvode svježu krv, donose nove ideje i projekte, primjenjuju stečena aktuelna i savremena znanja i tehnologije, stvaraju mostove i saradnju na svim nivoima, sa njima sličnima, širom Evrope i svijeta, to je svjetlost na kraju tunela iz kojeg moramo i trebamo izaći, svijet nas posmatra i gleda.....

Ako bavljenje politikom, nosioci tog zvanja, doživljavaju kao zanimanje, rezultati takvog pristupa su „kratkog dometa“. Želja građana za promjenama i čekanje da vam je neko drugi ostvari i donese, utopistički je pristup. Angažovanje grupa ili pojedinaca, koji svoju ideju promjena žele ostvariti, nema drugog načina osim političkog angažovanja u borbi za ostvarivanje političkih ciljeva, koji bi doprinijeli promjenama i prevazilaženju stanja stagnacije, koje je na ovim prostorima prisutno, preko dvadeset i devet godina. Dvadeset i devet godina čekanja, iščekivanja i nadanja, ne može se i ne smije se više produžavati. Promjene zahtjevaju odlazak onih koji nisu bili sposobni napraviti iskorak ka boljem. Vrijeme je da svi oni koji su pripremali i učestvovali u destrkciji i vodili politiku posle rata, a vode je i danas, oslobode politički prostor, jer isti ne mogu ove prostore i narode voditi ka pomirenju i prosperitetu.

Očigledno je da se nisu odrekli svojih ideja, zbog kojih se i desio rat na ovim prostorima, i koji i danas traje u nekom drugom obliku, kontinuiranog političkog sukobljavanja.Svi dosadašnji pokušaji da se pokrenu reformski procesi, u svim segmentima, ovog vijekovima na bol i patnju osuđenih naroda, ka boljoj i izvjesnijoj budućnosti, bili su bezuspješni. Vrijeme mira i prosperiteta u budućnosti, u kojoj naše bogastvo i jeste u našoj različitosti, dužni smo obezbjediti, i to je naša obaveza, prema pokoljenjima koja dolaze. Samo radikalne promjene i zaokret prema novim politikama i ljudima sa novim političkim platformama i strategijama, mogu nam omogućiti bolje sutra.

Stanje društva u kojem je političko nasilje sastavni oblik djelovanja i ponašanja grupa i pojedinaca, a koji za takvo ponašanje imaju prećutnu podršku predstavnika vlasti, kreira razne oblike i lokacije nasilja. Uređenje jednog društva, društveno političke zajednice, države, kod pojedinaca i grupacija, stvaraju osjećaj, mogućnosti vršenja nasilja, bez bojazni od osude i procesuiranja izvršilaca nasilja, koje ima razne pojavne obike, od vršnjačkog, porodičnog,

nasilja prema ženama i svakog drugog oblika nasilja, neprimjerenog u civilozovnim i demokratskim društvima.

Poražavajući su statistički podatci u navedenim oblicima nasilja. Poražavajući su statistički podaci o nasilju sa smrtnim ishodom, u svim slojevima društva, osuda i kažnjavanje počinioca nije adekvatna i primjerena kao sredstvo odvraćanja u vršenju nasilja. Politika, kao kreator stanja i ponašanja u jednoj društveno političkoj zajednici, državi, trebalo bi da kroz instrumente i službe, koji joj stoje na raspolaganju, preventivno djeluje i preduprede sve oblike nasilničkog ponašanja.

Zaključak

Istorijski posmatrano, nema napredtka bez radikalnih promjena. Za promjene i onemogućavanje političkog nasilja, nasilja generalno, potrebni su hrabri i odlučni ljudi udruženi u ostvarivanje političkog djelovanja, koje bi pokrenulo lavinu promjena, promjena koje će obezbjediti međunacionalnu harmoniju, pravdu i jednakost, učiniti život boljim a budućnost učiniti izvjesnijom, u svim oblastima života i djelovanja, kao preduslov za sprečavanje nasilja, naročito političkog nasilja. Strateški pravci djelovanja u eliminaciji aktuelnog političkog nasilja, neophodni su skoro u svim oblastima na prostorima BiH kao i Brčko distrikta.

Odlaze mladi, odlazi obrazovana i života željna populacija, odlaze cijele porodice, odlaze i stariji, jer politika ne čini ništa da obezbjedi, obavezujuće za njih, život dostojan građanima jedne države, koja ima sve potrebne resurse i mogućnosti da egzistira kao moderna i savremena evropska država. Politika i političko nasilje, kroz istrajavanje u primjeni retrogradnih, nacionalističkih politika, može se reći, primitivnih ponašanja i pristupa u vođenju državne politike, dovodi do stanja stagnacije i kontinuranog državnog i političkog ambisa iz kojeg nema povratka. Mladost, nauka, sport i kultura, eliksir su napredtka u svim zemljama svijeta, koje o tim faktorima vode računa, pružajući im sve oblike podrške u opstanku i razvoja.

Zdrava, obrazovana, kulturna i na savremenim metodama profilisana nacija, kroz oblasti nauke, sporta i kulture, populacija jedne zemlje, garant su prosperiteta, napredka, ekonomskog razvoja i života njenih građana u blagostanju i toleranciji, rasterećeni prepravkama istorijskih događanja, nacionalnih ugrožavanja i razvrstavanja, političara i funkcionera, doživotno izabranih i postavljenih, na sve moguće i važne pozicije.

Reizbornost, davanje šansi mladima i novim kadrovima, uvode aktuelne trendove, donose nove ideje i projekte, primjenjuju stečena aktuelna i savremena znanja i tehnologije, stvaraju mostove i saradnju, na svim nivoima, sa njima sličnima, širom Evrope i svijeta, to je svjetlost u mraku iz kojeg moramo i trebamo izaći, svijet nas posmatra i gleda !?. Ako bavljenje politikom, nosioci tog zvanja, doživljavaju kao zanimanje, rezultati takvog pristupa su „kratkog dometa“. Želja građana za promjenama i čekanje da vam je neko drugi ostvari i donese, utopistički je pristup.

Angažovanje grupa ili pojedinaca, koji svoju ideju promjena žele ostvariti, nema drugog načina osim političkog angažovanja, u borbi za ostvarivanje političkih ciljeva, koji bi doprinijeli promjenama i prevazilaženju stanja stagnacije i političkog nasilja, koje je na ovim prostorima prisutno, uskoro i trideset godina. Trideset godina čekanja, isčekivanja i nadanja, ne može se i ne smije se više produžavati. Promjene zahtjevaju odlazak onih koji nisu bili sposobni napraviti

iskorak ka boljem. Vrijeme je da svi oni koji su pripremali i učestvovali u destrakciji i vodili politiku posle rata, a vode je i danas, oslobode politički prostor, prestanu sa političkim nasiljem, jer isti ne mogu i ne znaju, ove prostore i narode voditi ka pomirenju i prosperitetu.

Očigledno je da se nisu odrekli svojih ideja, zbog kojih se i desio rat na ovim prostoruima i koji i danas traje u nekom drugom obliku, kontinuiranog političkog sukobljavanja i politiklog nasilja. Svi dosadašnji pokušaji da se pokrenu reformski procesi, u svim segmentima ovog vijekovima na bol i patnju osuđenih naroda, ka boljoj i izvjesnijoj budućnosti, bili su bezuspješni. Vrijeme mira i prosperiteta u budućnosti, u kojoj naše bogastvo i jeste u našoj različitosti, dužni smo obezbjediti i to je naša obaveza prema pokoljenjima koja dolaze. Samo radikalne promjene i zaokret prema novim politikama i ljudima sa novim političkim platformama i strategijama, mogu nam omogućiti bolje sutra.

Stanje društva u kojem je političko nasilje sastavni oblik djelovanja i ponašanja grupa i pojedinaca, a koji za takovo ponašanje imaju prećutnu podršku predstavnika vlasti, kreira razne oblike i lokacije nasilja. Uređenje jednog društva, društveno političke zajednice, države, kod pojedinaca i grupacija, stvaraju osjećaj neograničenih mogućnosti u vršenju nasilja, bez bojazni od osude i procesuiranja. Nasilje, koje ima razne pojavne obike, od vršnjačkog, porodičnog nasilja, nasilja prema ženama i svakog drugog oblika nasilja, neprimjereno je u civilozovnim i demokratskim društvima. Poražavajući su statistički podaci, u navedenim oblicima nasilja. Poražavajući su statistički podatci o nasilju sa smrtnim ishodom.

U svim slojevima društva, osuda i kažnjavanje počinioca, nije adekvatna i primjerena, kao sredstvo odvraćanja u vršenju i ponavljanju navedenih dijela, kao i svih ostalih oblika nasilnog ponašalja. Politika, kao kreator stanja i ponašanja u jednoj društveno političkoj zajednici, državi, trebalo bi da kroz instrumente i službe, koji joj stoje na raspolaganju, preventivno djeluje i preduprede sve oblike nasilničkog ponašanja, a naročito političkog nasilja, kao generatora svih oblika nasilja.

Literatura

1. Lj. Despotović ; Z. Jevtović (2019) Geopolitika medija, Kultura nasilja, Novi Sad
2. Lj. Despotović; V. Glišin (2021) Savremeni međunarodni odnosi i geopolitika Kairos, Sremski Karlovci
3. M. Đorđić (2021) Ekstremizam i nova realnost, IPS, Beograd
4. M. Đorđić /(2016) Ekonomska levica, IPS, Beograd
5. M. Đorđić (2014) Ekstremna desnica, Nauka i društvo, Beograd
6. M. Kastels (2018) Mreže revolta i nade, Službeni glasnik, Beograd
7. Internest izdanje lista Pravda, 30.09.2021.
8. Jurij Akupftin, internet portal, Veg Tribun, 1.10.2021.
9. Ljubiša Despotović, Vanja Glišin, Savremeni međunarodni odnosi i geopolitika, Kairos, Sremski Karlovci, 2021, 123
10. Aleksandar Dugin, Leonid Savin, Mrežni ratovi, Avalapres, Beograd, 2018,65
11. Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 82/13);
12. Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u vaspitno-obrazovnom sistemu Republike Srpske, Banja Luka, mart 2019. godine;
13. Konvencija o pravima djeteta, usvojena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 20. novembra 1989. godine;

Dr.sc. Branislava Narančić Joveljić[1]

Originalni naučni rad
UDK 343.54/.55:343.851

DIMENZIJE, UZROCI I NAČINI PREVENCIJE EKONOMSKOG NASILJA

Sažetak

Istraživanja određenog vida nasilja u porodici je veoma teško jer sagovornici odnosno žrtve koje su pretrpjele nasilje u porodici tokom razgovora osjećaju određeni strah, tugu, veoma im je teško pričati i prisjećati se o onome što su preživjeli. Nasilje u porodici može imati različite uzroke a posljedice su većinom iste kao što su: razoren porodični dom, povrijeđeni ljudi, smrtne posljedice itd. U porodici nasilje podjednako pogađa oba pola ali sa sigurnošću možemo reći da su žene žrtve brutalnijeg nasilja kao što su teže povrede fizičkog ili psihičkog karaktera, kao i povrede sa smrtnim posljedicama. U ovom radu ću govoriti o ekonomskom nasilju, o nasilju u porodici, oblicima nasilja u porodici, kako se dešava nasilje među partnerima, i na koji način se može reagovati u slučaju nasilja u porodici.
Kroz ovaj rad želim predstaviti sve veće povećanje nasilja u porodici kao i njene posledice na njene članove kao i na okolinu, odnosno na cijelo društvo.
Prilikom izlaganja teksta pokušat ću objasniti sljedeće oblasti u fenomenu nasilja u porodici kao društveno-pravni problem uključujući oblike nasilje u porodici kao što su: fizičko, emotivno, seksualno, ekonomsko, uhođenje, te postupanje institucionalnog sistema u ovim slučajevima gdje nasilje u porodici razotkriva kao društveno-pravni problem.

Ključne riječi: ekonomsko nasilje, oblicima nasilja u porodici, nasilje nad ženama.

DIMENSIONS, CAUSES AND METHODS OF PREVENTION OF ECONOMIC VIOLENCE

Summary

Researching a certain type of domestic violence is very difficult because the interlocutors, or victims who have suffered domestic violence, feel a certain fear, sadness during the conversation, it is very difficult for them to talk and remember what they survived. Violence in the family can have different causes and the consequences are mostly the same, such as: destroyed family home, injured people, death consequences, etc. In the family, violence affects both sexes equally, but we can safely say that women are victims of more brutal violence, such as severe physical or psychological injuries, as well as injuries with fatal consequences. In this paper, I will talk about economic violence, domestic violence, forms of domestic violence, how violence between partners occurs, and how to react in the event of domestic violence.
Through this work, I want to present the growing increase in domestic violence as well as its consequences on its members as well as on the environment, that is, on the whole society.
When presenting the text, I will try to explain the following areas in the phenomenon of domestic violence as a socio-legal problem, including forms of domestic violence such as: physical, emotional, sexual, economic, stalking, and the actions of the institutional system in these cases where domestic violence is exposed as socio-legal problem.

Keywords: economic violence, forms of domestic violence, violence against women.

[1] Direkcija za finansije Brčko distrikta BiH, e-mail: branislava.narancic@gmail.com

1. Uvod

Pod ekonomskim nasiljem podrazumijeva se svako oštećenje ili uništenje lične i zajedničke imovine, zabrana ili onemogućavanje korištenja lične i zajedničke imovine, oduzimanje prava ili zabrana raspolaganja ličnim prihodima ili imovinom stečenom ličnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog domaćinstva i brige o djeci ili drugim članovima zajedničkog domaćinstva.
Ekonomsko nasilje je oduzimanje prava na ekonomsku nezavisnost koje ima za cilj slabljenje mogućnosti uspješnog suprotstavljanja nasilniku. U kontekstu problematike nasilja u porodici, ekonomsko nasilje najviše doživljavaju žene koje su ekonomski zavisne od nasilnika te ga stoga rijetko i prijavljuju. Ova vrsta nasilja manifestuje se kroz uskraćivanje novca za osnovne potrebe, uskraćivanje novca za djecu, uskraćivanje mogućnosti zaposlenja ili uopšte zabrana zaposlenja, upravljanje ličnom imovinom bez znanja i odobrenja žrtve, odlučivanje o tome što se i kad smije kupiti, zahtijevanje opravdanja svakog sitnog troška u domaćinstvu i sl.

Uzevši u obzir da su počinioci ekonomskog nasilja zapravo članovi porodice, teško je, sa aspekta žrtve, te počinioce javno osuditi. Takođe, često se događa da se žrtva nasilja u porodici protivi izricanju zatvorske kazne nasilniku iz straha da neće imati od čega živjeti ako nasilnik ode u zatvor.

Dodatni problem je i to što osobe izložene nasilju najčešće nisu upoznate sa svojim pravima niti s činjenicom da trpe neki oblik porodičnog nasilja.

Ekonomsko nasilje česta je, ali dosad slabo prepoznata vrsta nasilja koja se može javljati u puno oblika. U većini slučajeva žrtve ekonomskog nasilja nisu zaposlene pa nasilnici smatraju da one ne doprinose domaćinstvu i time sebi daju za pravo određivati im način raspolaganja novcem. No, čak i kad je žrtva zaposlena, događa se da nasilnik ima kontrolu nad svim novčanim sredstvima te žrtvi uskraćuje osnovna sredstva za život. Pod ekonomskim nasiljem podrazumijevamo i neplaćanje alimentacije, kao i sve oblike ucjene i kontrole koji se manifestuje prijetnjama i uskraćivanjem sredstava za život.

S porastom društvene svijesti o neprihvatljivosti takvog ponašanja, porastao je i broj prijava nasilja u obitelji. Ekonomska zavisnost najčešći je razlog zbog kojeg žrtva ostaje u braku sa nasilnikom, a samo ekonomsko nasilje često se javlja u kombinaciji sa nekim drugim oblikom nasilja, od psihičkog do fizičkog. Stoga je potrebno što više osvijestiti društvo u vezi takvih situacija te nikako ne zanemarivati bilo koji oblik nasilja.

Treba napomenuti da je ekonomsko nasilje ozbiljan problem svakog društva, jer je taj oblik nasilja ustvari oblik kontrole od strane nasilnika. Bilo da se radi o potpunoj finansijskoj i ekonomskoj zavisnosti žrtve od nasilnika u kojoj žrtva uopšte nema pristup finansijskim sredstvima, te je isključena iz donošenja odluka, ili o obliku ekonomskog nasilja u kojem žrtva u potpunosti izdržava domaćinstvo, pa je sav finansijski teret na njoj (partner je često zavisnik od alkohola i kocke pa se sav novac troši na te izdatke), nasilnika koji žrtvu ugrožava iz ekonomskih razloga, treba prijaviti.

Nezaposlenost žena i nepostojanje naknada domaćicama za njihov rad znatno utiče na širenje ove vrste nasilja.

”Kako da žrtva prepozna da je izložena ekonomskom nasilju, ukoliko joj se zapravo oduzima novac koji njoj pripada ukoliko joj se uskraćuje i ukoliko nije u prilici da može da zaradi i da ima novac s kojim može da osigura određenu egzistenciju”, navodi Fatima Bećirović, projektna

koordinatorica u Gender centru Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH). Ova vrstu nasilja proživljavaju i Romkinje. Ipak, nikada ne prijavljuju samo ovu vrstu nasilja, jer ono uvijek dolazi udruženo sa ostalim oblicima. Mnoge žene nisu razmišljale o tome da je to nasilje, uglavnom su prepoznavale samo fizičko, dok o ovim drugim vrstama nasilja nisu bile informisane. Nezaposlenost žena i nepostojanje naknada domaćicama za njihov rad znatno utiče na širenje ove vrste nasilja. U svim razvijenim društvima domaćice treba da dobiju naknadu za svoj rad, onda bi bilo drugačije i drugačije bi se gledao položaj žene, ovako je ona bezvrijedna to što ona radi je ništa.

Edukacija među ženama i prevencija ekonomskog nasilja, kao i uvođenje naknada domaćicama za njihov rad znatno bi promijenilo situaciju nabolje. Smanjenje se dešava tako da se prvo podigne standard svih ljudi. Sa druge strane mi moramo prvo edukovati i muškarce i žene kako da se komunicira i da se razbijaju predrasude tog famoznog patrijarhalnog društva. U rješavanju ovog problema, važno je raditi na ekonomskom osnaživanju žena. Samo kroz osvještavanje, edukaciju i podršku možemo stvoriti društvo u kojem nema mjesta za ekonomsko nasilje.

2. Oblici i karakteristike nasilja nad ženama

Prema istraživanju Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, više od polovine žena iz uzorka (47,2% u BiH, 47,2% u FBiH i 47,3% u RS-u) doživjelo je bar neki oblik nasilja nakon što je navršilo 15 godina. Tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, neki oblik nasilja iskusilo je 11,9% žena u BiH (12,7% u FBiH i 10,6% u RS-u).

Nalazi ukazuju na to da je psihičko nasilje najrasprostranjenije, sa ukupnom stopom od 41,9% tokom života i 10,8% u toku posljednjih godinu dana, te da iza njega slijedi fizičko nasilje, sa stopom na životnom nivou od 24,3%, a tokom posljednjih godinu dana 2,4%. Seksualno nasilje doživjelo je tokom odraslog života 6% žena, dok je ovakvo iskustvo u toku posljednjih godinu dana imalo 1,3% žena.
Najšire je rasprostranjeno nasilje koje nad ženama vrše njihovi sadašnji ili bivši partneri, jer su oni počinioci u 71,5% slučajeva. U cjelini gledano, sfera intimnih partnerskih i porodičnih odnosa daleko je veći izvor opasnosti od nasilja za žene nego što je to šira zajednica.
Mlade su žene više izložene nasilju nego starije (stopa prevalencije kod žena starosti 18–24 godine iznosi 56,38%, a kod starijih od 65 godina 44,2%). UNECE-ovi indikatori zapravo ukazuju na to da su fizičkom nasilju tokom aktuelnog perioda najviše izložene mlade žene, ali da se na životnom nivou registruje veća prevalencija fizičkog nasilja kod starijih žena, osim u RS-u, gdje stope ostaju najviše za kategorije najmlađih žena. Žene slabijeg zdravlja i sa invaliditetom nisu pošteđene od nasilja – njihove stope prevalencije su iste kao i u pod uzorku zdravih žena i žena bez invaliditeta.

Faktori nasilja nad ženama ispitivani su samo u kontekstu partnerskog i nasilja u porodici, ali ne i u široj zajednici. Analizom je ustanovljeno da se kao značajni faktori nasilja nad ženama javljaju tip naselja u kome žena živi, materijalni standard njenog domaćinstva, kulturni činioci poput stavova prema rodnim ulogama i kultura reguliranja konflikata u porodici, kao i prisustvo različitih porodičnih problema.
Stope nasilja nad ženama u porodici više su u seoskim sredinama nego u gradskim (49,2% prema 44,3%). U porodicama u kojima je utvrđeno nasilje nad ženama izraženiji su patrijarhalni stavovi prema rodnim ulogama, mada su oni generalno visoki u cijelom uzorku.

3. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja

Rodno zasnovano nasilje predstavlja manifestaciju i sredstvo reproduciranja neuravnoteženih odnosa moći između muškaraca i žena koji su uslovljeni njihovim nejednakim položajem u društvu, kao i kulturnim vrijednosnim obrascima. Stoga je veoma važno da se na nivou analiza, praćenja, pa i politika pođe od ove temeljne pretpostavke da ***rodno zasnovano nasilje,*** bilo da se odvija u sferi privatnosti porodice, domaćinstva, partnerskih odnosa ili u javnom prostoru, ***ne predstavlja izolovane, sporadične oblike konflikata, već proističe iz sistematskih rodnih nejednakosti koje se uspostavljaju simultano u sferi javnog i privatnog života***.

Slika o rodno zasnovanom nasilju u jednom društvu u mnogome zavisi od toga na koji je način samo nasilje definisano, kao i od metoda na osnovu kojih je provedeno istraživanje nasilja. Na međunarodnom nivou se koriste različite metodologije praćenja nasilja nad ženama. Neke od njih su prilagođene samo za proučavanje specifičnih formi nasilja, poput fizičkog ili psihičkog, dok su druge obuhvatnije. Neke su standardizovane i primjenjuju ih međunarodne organizacije (poput metodologije WHO, UNECE), dok su druge više prilagođene specifičnim nacionalnim, lokalnim ili kontekstima određenih podkultura.

Metodologija primijenjena u ovom istraživanju predstavlja izvjesnu kombinaciju različitih pristupa. Ona se oslanja na neke naučno-stručne teorijske pretpostavke i koncepte u istraživanju nasilja nad ženama, ali ih prilagođava potrebama primijenjenih politika. Stoga se i oslanja na neke zvanične definicije različitih formi nasilja prilikom istraživačke operacionalizacije. Pored toga, usled potrebe da nalazi istraživanja budu uporedivi na međunarodnom nivou, metodologija je oblikovana tako da obuhvati i osnovne indikatore ali i metodološke standarde predviđene UNECE-ovom metodologijom.

U nastavku će biti izložene osnovne definicije i konceptualne osnove za istraživanje nasilja, a potom će biti ukazano i na metode koje su korištene u prikupljanju podataka i analizi.

Oblik/dimenzija nasilja	Indikatori
Ekonomsko nasilje	Ograničen pristup novcu u domaćinstvu uz uskraćivanje novca za lične potrebe1
	Oduzimanje ličnog novca
	Diskreciona potrošnja novca člana domaćinstva usljed koje domaćinstvo ostaje bez dovoljno sredstava za život u toku mjeseca
	Zabrana da se žena zaposli
Psihičko nasilje u formi kontrole i ograničavanja slobode	Sprečavanje viđanja sa prijateljima
	Ograničavanje kontakata sa biološkom porodicom
	Insistiranje da se zna kretanje žene u svakom trenutku
	Ljutnja ukoliko žena razgovara sa nekim drugim muškarcem
	Sumnja i optužbe za nevjerstvo
	Ograničavanje posjeta ljekaru, zdravstvenih ustanova
Psihičko nasilje u formi emocionalnog zlostavljanja	Verbalno ponižavanje (omalovažavanje, psovanje, vrijeđanje) nasamo ili pred drugim licima
	Ignoriranje, uskraćivanje pažnje, razgovora duže od sat vremena
	Zastrašivanje pogledom, vikanjem, razbijanjem stvari i sl.
	Prijetnja da će nauditi ispitanici ili njoj bliskoj osobi
Fizičko nasilje	Šamaranje, gađanje predmetom
	Guranje, čupanje kose
	Udarac pesnicom, predmetom
	Šutiranje
	Vučenje
	Prebijanje
	Ugriz
	Stiskanje za vrat, davljenje
	Snažan udarac o zid
	Nanošenje opekotina (cigaretom, ringlom, peglom ili na drugi način)
	Napad oružjem ili oruđem (nožem, pištoljem, sjekirom i sl.)

Tabela 1: Indikatori različitih oblika nasilja

Prema socijalnom kontekstu u kome se nasilje odvija, odnosno s obzirom na odnose u kojima je žrtva sa počiniocem/cima, ovdje se razlikuju **partnersko, nasilje u porodici i nasilje u široj zajednici**.

Nasilje u porodici predstavlja nasilje počinjeno u okviru domaćinstva, porodičnih, širih srodničkih ili partnerskih odnosa, bez obzira na to da li osobe žive zajedno ili ne, odnosno, kako to preciznije definira Konvencija, nasilje u porodici označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li počinilac dijeli ili je dijelio isto prebivalište sa žrtvom (Vijeće Evrope, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11. maj 2011. godine).

Nasilje koje se dešava u intimnim i partnerskim vezama (partnersko nasilje)

predstavlja nasilje počinjeno od aktuelnog ili bivšeg partnera, bez obzira na to da li je riječ o partneru sa kojim je žena u formalnom ili neformalnom braku i bez obzira na to da li s njim živi u istom domaćinstvu.
Nasilje u široj zajednici obuhvata različite oblike nasilja koji su počinjeni od poznatih ili nepoznatih počinilaca izvan porodice i domaćinstva, u neposrednim socijalnim mrežama ili javnom prostoru, poput škola, zdravstvenih ustanova, policije, vjerskih institucija i sl

4. Karakteristike žena iz uzorka i njihov neposredni životni kontekst

Kao što je već spomenuto, uzorkom istraživanja obuhvaćeno je 2.113 žena u Federaciji BiH i 1.187 žena u Republici Srpskoj, a podaci su prikupljani o samim ženama i o njihovom domaćinstvu. Time je omogućeno nekoliko stvari: da se prevalencija i karakteristike nasilja posmatraju na državnom nivou (bez Brčko Distrikta), kao i na nivou entiteta, te da se posmatraju u kontekstu domaćinstva i porodičnih odnosa, onda kada je riječ o nasilju u porodici. U nastavku su opisane najvažnije karakteristike žena i njihovog porodičnog konteksta u uporednom okviru (državna i entitetski nivo).

Većina žena živi u područjima koja zvanična statistika klasifikuje kao "ostalo" ili "ne-gradsko" područje. U nedostatku drugačije klasifikacije koja bi eksplicitnije razlikovala gradska i seoska naselja, urbana i ruralna područja, ono što je klasificirano kao "ostalo" može se razumjeti kao seoski tip naselja ili ruralno područje. Iz naredne tabele uočava se da većina žena obuhvaćenih istraživanjem živi upravo u ovim ruralnim područjima.

Tip naselja	%		
	BiH	FBiH	RS
Gradsko	39,4	39,8	38,8
Ostalo	60,6	60,2	61,2
Ukupno	100	100	100

Tabela 2: Ispitanice prema tipu naselja u kojemu žive

Dobneskupine	%		
	BiH	FBiH	RS
18–24	3,8	4,1	3,2
25–34	11,7	11,9	11,2
35–44	17,0	18,5	14,3
45–54	21,3	21,6	20,7
55–64	21,0	20,7	21,5
65+	25,3	23,2	29,1
Ukupno	100	100	100

Tabela 3: Ispitanice prema dobi

Kada su u pitanju starosne karakteristike žena, u uzorku se registruje visoka zastupljenost starijih žena (65 i više godina), što utiče na podatke o opštem uzorku, kao što su aktivnost, stavovi prema rodnim ulogama i sl.

Obrazovne karakteristike ispitanica relativno su nepovoljne. Skoro četvrtina ispitanica, kako na nivou Bosne i Hercegovine tako i na nivou oba entiteta, nema završenu ni osnovnu školu. Ako se kategorija sa završenom osnovnom školom uzme zajedno, jer ona predstavlja zapravo kategoriju osoba bez kvalifikacija, onda se može uočiti da polovica žena iz uzorka nema nikakvu kvalifikaciju. Izvjesne razlike primjećuju se između FBIH, u kojoj je postotak žena bez

kvalifikacija nešto iznad 50%, i RS-a, u kojemu se taj postotak nalazi nešto ispod 50%, ali ove razlike nisu statistički značajne.

Najviša završena škola	%		
	BiH	FBiH	RS
Bez završene osnovne škole	25,3	25,2	25,5
Završena osnovna škola	24,7	26,4	21,7
Srednja škola 2—3 razreda	19,2	18,7	20,0
Srednja škola 4 razreda i 5 za VKV	22,8	22,1	24,1
Viša škola i fakultet	8,0	7,5	8,8
Ukupno	100	100	100

Tabela 4: Ispitanice prema obrazovanju

Međutim, veoma je važno primijetiti da se velike razlike u obrazovanju zapažaju između ispitanica različite dobi. Stoga je ovako nepovoljna obrazovna struktura žena iz uzorka zapravo posledica visokog postotka učestvovanja starijih žena, može se, na primjer, uočiti da među djevojkama dobi od 19. do 24. godine oko 70% ima završenu četverogodišnju srednju školu (68,9% u BiH, 67,1% u FBiH, a 73,0% u RS-u). Među mladim ženama (od 25. do 34. godine) skoro petina ima visoko obrazovanje (20,1% na nivou BiH, 19,4% u FBiH, a 21,2% u RS-u), dok je žena sa visokom stručnom spremom starije dobi (od 45 do 64 godine) ispod 10%. Sa druge strane, među ženama starijim od 64 godine, preko 80% je bez kvalifikacija. Ovo su važne međugeneracijske promjene koje utiču na promjene ukupnog društvenog položaja žena, tj. na promjene njihovih predispozicija za ekonomsku participaciju i društvenu moć.
S obzirom na relativno nepovoljnu obrazovnu strukturu ispitanica, bilo je važno saznati razloge zbog kojih nisu ostvarile više obrazovanje. Ovi se razlozi značajno razlikuju u zavisnosti od toga u kojoj fazi školovanja su žene odustale od daljeg obrazovanja,, od njihove dobi, odnosno generacijskih razloga uslovljenih razlikama u društvenom i obiteljskom kontekstu, kao i od toga žive li u gradskim ili seoskim sredinama
- Kod žena sa završenom četverogodišnjom srednjom školom, najčešći razlog je unutrašnje prirode, odnosno odsutnost želje, motivacije da se nastavi školovanje na višim, odnosno fakultetskom nivou. S obzirom na to da kategorija srednje obrazovanih žena bilježi najveći udio među mlađim ženama, do izvjesne se mjere ove razlike u vanjskim pritiscima porodice i odsutnosti želje za obrazovnim postignućima mogu posmatrati kao važna međugeneracijska razlika.

Većina žena iz uzorka živi u stambenoj jedinici koja je u vlasništvu domaćinstva (87% u BiH, 86% na nivou FBiH, a 88% na nivou RS-a). Međutim, vlasnik te stambene jedinice najčešće je suprug, odnosno partner ispitanice, kao što se može vidjeti iz narednog grafikona

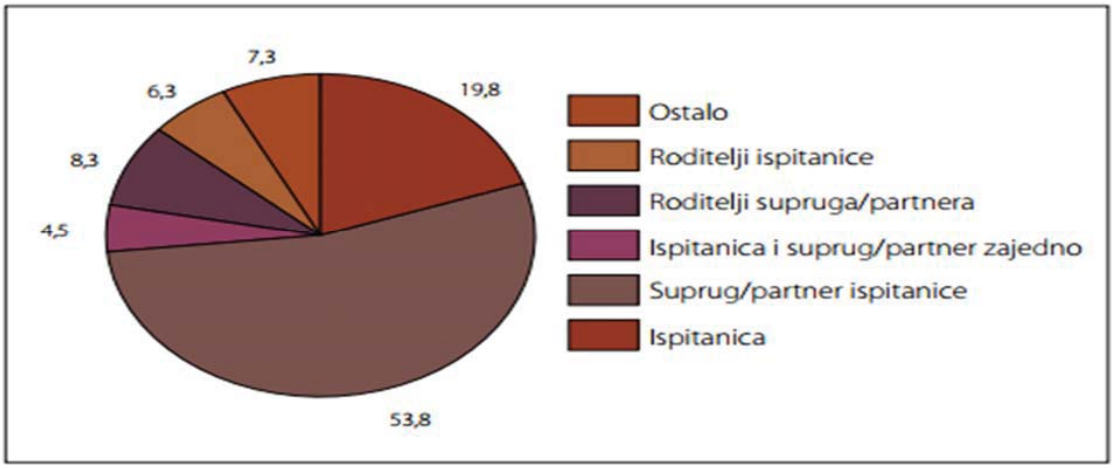

Grafikon 5: Vlasništvo nad kućom/stanom u BiH

U najvećoj mjeri psihičko nasilje koje su žene iskusile potiče od partnera. Kao što se vidi iz naredne tabele, u 39% slučajeva one doživljavaju ovo nasilje samo od partnera, dok se u dodatnih 17% slučajeva uz partnera kao počinitelji javljaju i drugi članovi obitelji, odnosno srodnici, a u 5% slučajeva osobe iz šireg okružja.

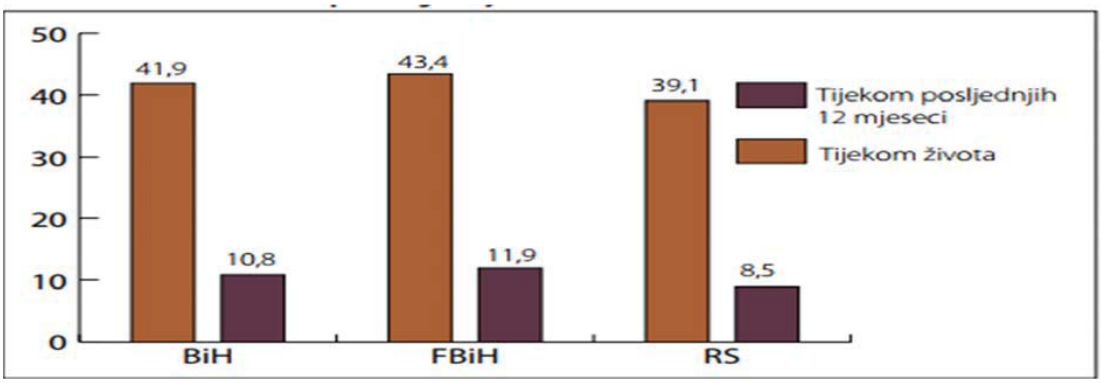

Grafikon 6: Žene sa iskustvom psihičkog nasilja

U najvećoj mjeri psihičko nasilje koje su žene iskusile potiče od partnera. Kao što se vidi iz naredne tabele, u 39% slučajeva one doživljavaju ovo nasilje samo od partnera, dok se u dodatnih 17% slučajeva uz partnera kao počinitelji javljaju i drugi članovi obitelji, odnosno srodnici, a u 5% slučajeva osobe iz šireg okružja.

Ekonomsko nasilje je oblik nasilja kojemu se često ne posvećuje dovoljno pažnje. Stoga ni instrumenti preko kojih se ono identifikuje nisu jednako razvijeni kao instrumenti za identifikovanje i mjerenje drugih oblika nasilja. Osim toga, čini se da je ekonomsko nasilje još više sociokulturno determinisano, te da mjere pogodne za jedan društveni kontekst nisu lako prenosive u druge društvene kontekste. U istraživanju nasilja u Bosni i Hercegovini primijenjeni su indikatori koje je preporučio UNECE, kao i oni koji su primjenjivani u različitim istraživanjima. Ovi pokazatelji prikazani su u narednoj tabeli.

Ekonomsko nasilje	Ograničen pristup novcu u kućanstvu uz uskraćivanje novca za osobnepotrebe1
	Oduzimanje osobnog novca
	Diskreciona potrošnja novca člana kućanstva uslijed koje kućanstvo ostaje bez dovoljno sredstava za život tijekom mjeseca
	Zabrana da se zaposli

Tabela 7: Manifestacije ekonomskog nasilja koje su upotrijebljene za njegovu identifikaciju

Uz primjenu navedenih pokazatelja, ekonomsko zlostavljanje u Bosni i Hercegovini registrovano je na izrazito niskom nivou. Naime, s obzirom na brojno učestvovanje starijih žena iz ruralnih oblasti, primijenjene mjere nisu se pokazale dovoljno adekvatnim i budući bi pokušaji trebali biti usmjereni na definisanje adekvatnijih instrumenata za istraživanje ekonomskog nasilja.

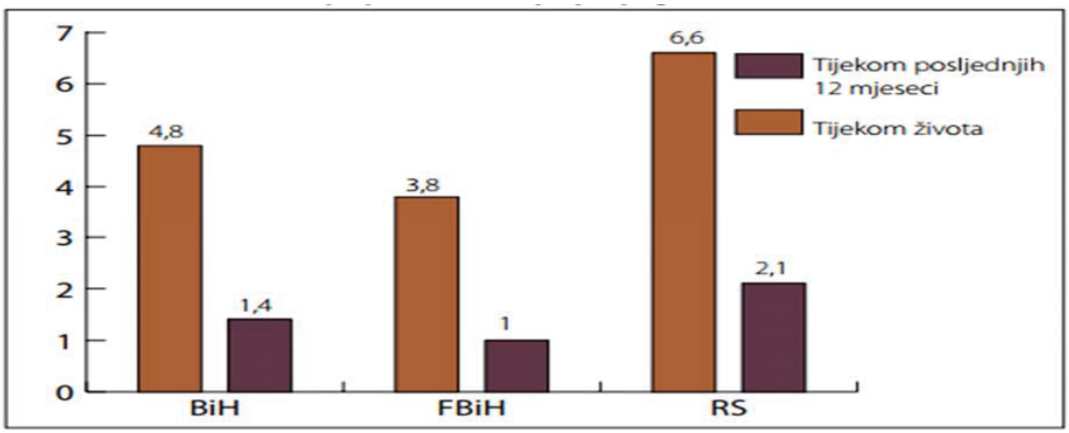

Grafikon 8: Ekonomsko nasilje tokom života i u posljednjih godinu dana u %

Budući da je riječ o relativno malom broju žena za koje je ustanovljeno da su bile izložene ekonomskom zlostavljanju, ovaj oblik nasilja bit će prikazan samo na nivou Bosne i Hercegovine. Kada je u pitanju nedostatak novca kojim bi žene samostalno raspolagale za ličnu potrošnju, zbog čega su prinuđene potraživati ga od drugih članova domaćinstva, te najčešće su uskraćene za ta sredstva, kao počinitelji zlostavljanja najčešće se javljaju partneri (u 71% slučajeva), a zatim sinovi (u 10% slučajeva).
Kada je u pitanju oblik ekonomskog nasilja koje se ispoljava kroz oduzimanje ženinog ličnog novca.

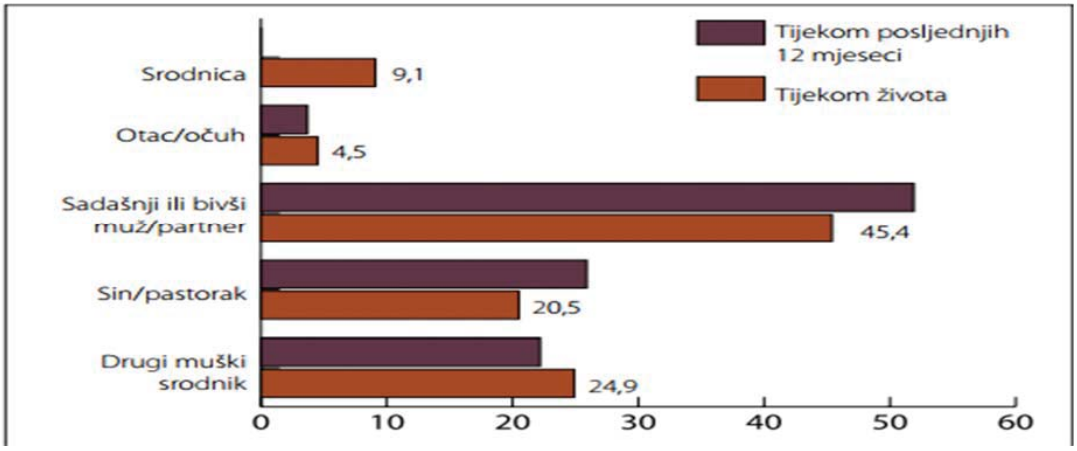

Grafikon 9: Osobe koje su ženama oduzeli lični novac

5. Posledice nasilja u porodici

Indikatori Svjetske zdravstvene organizacije o zdravlju žena izloženih nasilju ukazuju na niz različitih simptoma koji se kod žrtava nasilja ispoljavaju znatno češće nego kod žena koje nisu izložene nasilju. Tako se kod žena koje su bile žrtve nasilja tokom posljednjih godinu dana češće javljaju loša raspoloženja, tuga (u 50,9% slučajeva kod žrtava nasilja u odnosu na 24,7% kod onih žena koje nisu žrtve), osjećaj uznemirenosti, straha (u 46,1% slučajeva kod žrtava u odnosu na 22,4% kod onih koje to nisu), gubitak apetita (24,4% prema 17,8%), teškoće kod koncentracije, jasnog razmišljanja, učenja (28,9% prema 12,8%) i dr.

Pored ovih različitih psihosomatskih tegoba, važne posljedice nasilja predstavljaju povrede koje žene zadobijaju prilikom fizičkog ili seksualnog zlostavljanja. U cijelom uzorku 11,4% žena je doživjelo neku vrstu fizičke povrede, no to je 96% onih žena kod kojih je utvrđeno da su bile izložene fizičkom nasilju na životnom nivou. Najčešće se ove povrede javljaju kao ogrebotine, modrice, neodređeni fizički bol, ali je značajan udio žena koje su doživjele i gubitak svijesti, veće modrice, podlive i sl. Pojedine žene izložene su veoma teškim oblicima nasilja, pa su zadobile prelome kostiju ili čak rane nanijete oružjem.

Veliki broj žena koje su tokom istraživanja izvijestile o različitim pojedinačnim manifestacijama nasilja, uprkos tome, ne percipiraju sebe kao žrtve nasilja. Tako 58,4% žena koje su bile izložene fizičkom nasilju tokom posljednjih godinu dana tvrdi da nisu žrtve fizičkog nasilja. Još manji udio žena prepoznaje svoju izloženost psihičkom, ekonomskom i seksualnom nasilju.
Mali broj žena koje su imale ili imaju iskustvo nasilja preduzima korake da iz takve situacije izađe. Oko 17% žena izloženih nasilju pokušalo je rješenje potražiti u vidu rastave, razvoda, napuštanja domaćinstva, a tek oko 4% kroz pokušaje savjetovanja.
Pored toga, postoji i značajna razlika između onoga što žene misle i što čine. Načelno, žene u većini slučajeva smatraju da kada postoji nasilje u porodici, žrtve treba da se obrate za podršku nekoj od nadležnih institucija, ali tek je 5,5% žena izloženih nasilju zaista i potražilo podršku neke od institucija. Posebno su zabrinjavajući razlozi zbog kojih se žene nisu obraćale institucijama. U najvećem broju slučajeva one se nisu obraćale za pomoć institucijama ili

organizacijama zato što su smatrale da pomoć nije potrebna, a zatim zato što nisu znale kome se obratiti, zbog straha, sramote, niskog povjerenja u institucije i sl.
Kada su u pitanju ocjene postupanja službi u slučajevima kada su žene zatražile podršku, nalazi istraživanja ukazuju na to da nadležne službe ne postupaju uvijek u skladu sa principima pune zaštite žena. Tako su zabilježeni slučajevi u kojima policija i zdravstveni radnici nisu reagovali na adekvatan način (tretirali su ženu kao da je isprovocirala nasilje, nisu udaljili nasilnika, nisu prijavili slučaj ili uputili žrtvu na pravu adresu). Ipak, treba napomenuti da su žene u većini slučajeva navele relativno pozitivna iskustva, odnosno ocijenile su da je podrška ovih službi, bar djelimično, pomogla da riješe problem izloženosti nasilju.

6. Institucionalni okvir od značaja za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama u BiH

Rodno zasnovano nasilje nad ženama uslovio je društvenim kontekstom na više načina: strukturnim i kulturnim faktorima koji oblikuju rodne odnose u jednom društvu, ali i normativnim okvirom, jer već od načina na koji se u konvencijama, deklaracijama, zakonskim i podzakonskim aktima, strategijama i akcionim planovima definišu ovaj fenomen, zavisi i šta će se podrazumijevati pod nasiljem nad ženama i kakve će se politike, zakoni i druge mjere oblikovati kako bi se ova pojava društveno regulisala. Institucionalni okvir od značaja za definisanje i regulisanje problema nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini obuhvata međunarodne konvencije i druge relevantne dokumente koji definišu standarde i pravce politika i aktivnosti, kao i domaći zakonski, politički okvir i domaće institucije od značaja za provođenje politika i mjera u oblasti praćenja stanja i suzbijanja nasilja nad ženama.
Bosna i Hercegovina je članica Ujedinjenih nacija (UN) i Vijeća Evrope (VE), te samim tim i potpisnica međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava usvojenih na nivou ovih organizacija. Sa druge strane, kao zemlja u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, u obavezi je da prati i usklađuje svoje zakonodavstvo sa evropskim. Ujedinjene nacije usvojile su niz dokumenata kojima je ženama priznato pravo na uživanje prava u oblastima u kojima su bile ugrožene, naročito u javnom i političkom životu, ali i u oblasti privatnog života.

Pravni osnov za primjenu gotovo svih najvažnijih međunarodnih instrumenata za za zaštitu ljudskih prava i sloboda je Ustav Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 14. decembra 1995. godine, a koji članom 2. zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu, pa i po osnovu spola. U Aneksu I Ustava BiH pod nazivom "Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini" popisane su konvencije, povelje i paktovi koji će se poštovati u državi, između ostalih, i *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena* (1979) i *Konvencija o državljanstvu udatih žena* (1957).
Obaveza Bosne i Hercegovine, kao strane potpisnice ovih i drugih konvencija, podrazumijeva usklađivanje zakonodavstva i njegove primjene sa standardima koji proizlaze iz međunarodnih dokumenata za zaštitu prava žena. Pored toga, kao zemlja u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, Bosna i Hercegovina je dužna zadovoljiti makar minimalne standarde po pitanju ženskih prava i zaštite žena od nasilja u porodici, koji se zahtijevaju preporukama, rezolucijama i direktivama Evropske unije.
Oblast ravnopravnosti spolova bliže je odredio Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Ovim je zakonom zabranjena diskriminaciju na osnovu spola i utvrđene su obaveze nadležnih institucija vlasti u cilju postizanja ravnopravnosti žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, a posebno u obrazovanju, zapošljavanju, radu i pristupu svim oblicima resursa, socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti, sportu i kulturi, javnom životu, medijima, statističkim evidencijama i sudskoj zaštiti. Takođe, propisana je obaveza svih

institucija vlasti da rade na usklađivanju svojih zakonskih i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, kao i na svim međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova. Izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini pojmovi i definicije su usklađeni sa međunarodnim standardima i direktivama, a 2010. godine ustavnopravne komisije oba doma Parlamentarne skupštine BiH utvrdile su prečišćeni tekst Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, učinivši zakon dostupnim u integralnom obliku.

7. Zaključak

Ekonomsko nasilje registrovano je u relativno malom broju slučajeva, što se najvjerojatnije duguje nedovoljno adekvatnim mjerama za specifičan kontekst u Bosni i Hercegovini, posebno u uslovima visoke zastupljenosti starijih žena iz ruralnih sredina. U slučajevima registrovanog ekonomskog nasilja, najčešći počinitelji su partneri, a potom sinovi ispitanica.

Istraživanje na čijim podacima se temelji ova istraživanje o ekonomskom nasilje i samom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini utemeljeno je na osnovnoj pretpostavci da nasilje ne predstavlja izolovane, sporadične ili ekscesne oblike konflikata, već proističe iz sistematskih rodnih nejednakosti koje se simultano uspostavljaju u sferi javnog i privatnog života. Nalazi istraživanja ukazali su na brojne karakteristike nasilja u pogledu njegove rasprostranjenosti u različitim oblicima, karakteristike u zavisnosti od počinilaca i konteksta u kojima se javlja, faktora i mehanizama ispoljavanja, posledica i iskustava žena sa uslugama podrške. Slika o nasilju nad ženama, dobijena na osnovu ovakvog istraživanja, izrazito je nepovoljna. Žene u Bosni i Hercegovini su izložene visokim rizicima od nasilja, prije svega u svom neposrednom, intimnom okruženju partnerskih i porodičnih odnosa, a potom i u široj zajednici.

Među ženama iz uzorka preovladavaju žene iz seoskih sredina, a visoko je učešće i starijih žena, žena bez kvalifikacija ili niskog obrazovanja i relativno niske ekonomske participacije. U većini slučajeva to su porodične žene, koje žive u domaćinstvima srednje veličine. Ove žene nemaju znatnu imovinsku osnovu, jer su najčešći vlasnici nekretnina i nekih važnih pokretnosti njihovi muževi ili drugi muški članovi domaćinstva. Sa druge strane, one nose nesrazmjerno veći teret obavljanja neplaćenog kućnog rada i odgovornosti vezanih za brigu o djeci i starim i bolesnim članovima domaćinstva. Veliki je udio žena koje žive u uslovima siromaštva i materijalne deprivacije, što njihovu svakodnevicu već čini teškom.

Literatura

Klasnić, Ksenija. "Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu-konceptualne pretpostavke." *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline* 20.3 (2011): 335-356.

Maslić Seršić, Darja. "Ekonomsko nasilje nad ženama: manifestacije, posljedice i putovi oporavka." (2010).

Hostnikar, Maja. *Ekonomsko nasilje v družini*. Diss. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, 2014.

Ajduković, Dean, and Marina Ajduković. "Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti." *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis* 46.3 (2010): 292-299.

Gabriša, Tea. *Nasilje nad djecom u ekonomski različito razvijenim zemljama*. Diss. University of Zagreb. Faculty of Science. Department of Geography, 2018.

Rusac, Silvia. "Nasilje nad starijim osobama." *Ljetopis socijalnog rada* 13.2 (2006): 331-346.

Klasnić, Ksenija. *Konstrukcija i evaluacija skala namijenjenih mjerenju prepoznavanja i iskustava ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama*. Diss. 2014.

Krstinić, Dalibor, and Jovana Vasiljković. "Oblici nasilja u porodici." *Pravo-teorija i praksa* 36.7-9 (2019): 67-81.

Akerman, Beata. "NASILJE NAD STAREJSIMI." *Kakovostna starost* 17.2 (2014): 43.

Dimitrijević, Sandra, Dunja Janeš, and Matea Miljuš. "Pravna regulativa obiteljskog nasilja i neosjetljivost institucija prema ženama žrtvama nasilja." *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 50.100. (2016): 95-122.

Kujundžić, Jana. "Nasilje u braku kao politička ekonomija nasilja." *RIZICI I RESURSI: ROD I POLITIKA RASPODJELE*: 72.

Hoić, Luka. *Nasilje u obitelji*. Diss. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Law Osijek. Chair of Family Law, 2017.

Maslić Seršić, Darja. "Ekonomski aspekti nasilja nad ženama i njihovom djecom: Žene i zapošljavanje–Utjecaj nasilja na djecu." (2009).

Islamović, Elvira, and Tehirza Jakupović. "RAZUMIJEVANJE FENOMENA PORODIČNOG NASILJA." *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Bihaću* 15.15 (2023): 167-191.

Bajić, Ema. *Uloga institucija socijalne skrbi u zaštiti od obiteljskog nasilja*. Diss. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Law Osijek. Institute of Civil and Family Law and Legal Tradition. Chair of Family Law, 2023.

Mitrović, Ljubinko, and Nikolina Grbić-Pavlović. "Hitne mjere zaštite žrtava nasilja u porodici." (2016).

Lovaković, Izabela. *Nasilje u obitelji*. Diss. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Depatrment of Psychology, 2015.

Bojić, Andreja. *Partnersko nasilje*. Diss. University of Zagreb. Faculty of Law. Theory and Methods of Social Work. Interpersonal Communication, 2022.

Seleš, Lara. *Specifičnosti žena kao počiniteljica nasilja u partnerskim odnosima*. Diss. University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, 2020.

Božić, Vanda. "Žrtve nasilja u obitelji kao posebno ranjive skupine podložne trgovanju ljudima." *Pravni život* 66.9 (2017): 233-248.

Antović, Aleksandra, et al. "„Nasilje u porodici-bračno nasilje sa smrtnim ishodom "." *Acta medica Medianae* (2006).

Križan, Helena, Martina Marić, and Matej Žižanović. "Obiteljsko nasilje–priručnik za stručnjake." (2018).

Ignjatović, Tanja. *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Rekonstrukcija Ženski fond, 2011.

Štengl, Tena. *Nasilje nad ženama u obiteljskom okruženju*. Diss. University of Rijeka. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Pedagogy, 2017.

Petrić, N., Vidović, G. i Žigić, R. (2012). Analiza usklađenosti Zakona o zaštiti od nasilja u porodici (Republike Srpske) sa međunarodnim standardima. Fondacija "Udružene žene": Banja Luka.

Ferhat Ćejvanović[1]
Alma Kovačević[2]

Pregledni rad
UDK 316.647.3:343.54/.55

UTICAJ EKONOMSKE I SOCIJALNE POLITIKE NA NASILJE NAD ŽENAMA

Sažetak

Ekonomska politika bavi se ostvarivanjem ciljeva i obuhvata širok dijapazon različitih socio-ekonomskih aktivnosti. Intencija ovog rada je napraviti spoj i sponu ekonomske i socijalne politike i pojave nasilja nad ženama. Područje istraživanje je teritorija tuzlanskog kantona (Bosna i Hercegovina).
Nasilje nad ženama je rasprostranjen vid nasilja i diskriminacije žena. Nasilje nad ženama podrazumjeva sve oblike nasilja koji se događaju u porodici, proširujući mogućnost da počintelji nasilja i žrtve nasilja mogu biti sve osobe koje ne žive u porodici ali su na neki način povezani članovi šire porodice, kao što su bivši partneri, rodbina i sl. Rezultati istraživanja pokazuju da su žrtve nasilja u porodici 90% žene (supruge, majke, kćerke, sestre i sl.), i da je nasilje u porodici u stalnom porastu iz godine u godinu. Svi vidovi nasilja nad ženama proističu iz načelne diskriminacije prema ženi što rezultira silu ili prinudu. Stoga je nasilje nad ženama manifestacija fundamentalno nejednakog položaja žena i muškaraca i predstavlja vid diskriminacije žena. U ovom radu korišteni su izvori podataka Zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine i Izvještaji službenika policije tuzlanskog kantona. Na osnovu prikupljenih podataka korištena je deskriptivna metoda, metoda analize i sinteze, kao i komparativna metoda analize. S tim u vezi kao cilj postavljen u ovom istraživanju je utvrditi novo nasilja nad ženama u obitelji u tuzlanskom kantonu i omjer nasilja u porodici u urbanom i ruralnom području tuzlanskog kantona.
U radu se pošlo od pretpostavke da su „žene u ruralnom području više žrtve nasilja u obitelji od žena koje žive u urbanom području“.

Ključne riječi: Nasilje u porodici, ekonomska i socijalna politika, žrtva nasilja, krivično djelo

Summary

Economic policy deals with achieving goals for rural areas and a wide range of socio-economic activities are included within it.
Domestic violence is a wide spread form of violence and a discrimination against women. Domestic violence includes all forms of violence occurring in the family, expanding the possibilities that perpetrators of violence and victims of violence may even be persons who do not live in the family but are related to family members, e.g. former partners, relatives, etc. Research results show that victims of domestic violence are in 90% of the cases women (wives, mothers, daughters, sisters, etc) and that domestic violence is constantly increasing each following year. All forms of violence over women come stem from a principal discrimination towards women which results in coerce or use of force. For that reason,

[1] Prof. dr. sc. Ferhat Ćejvanović, Evropski Univerzitet Brčko i Evropski Univerzitet „Kallos“ Tuzla,
e-mail: ferhat.cejvanovic@bdcentral.net
[2] Mr. sc. Alma Kovačević, Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona
e-mail: alma.kr@bih.net.ba

violence over women is a manifestation of a fundamentally unequal position of women and men, and it represents a form of discrimination against women. This paper uses data acquired from The Federal Office of Statistics of Federation of Bosnia and Herzegovina and statistical data from the Ministry of Internal Affairs of Tuzla Canton. On the basis of the gathered data, we employed the descriptive method, the method of analysis and synthesis, as well as the comparative method of analysis.
The hypothesis of this paper was the assumption that „women in rural areas are more frequently victims of domestic violence than women living in urban areas.“

Keywords: domestic violence, economic and social policy, victim of violence, criminal (offence) act

Uvod

Nasilje u porodici predstavlja ozbiljan problem društva i ogleda se kroz diskriminaciju žena. Izvještaj Svjetske zdravstvene organizacije pokazuje da je nasilje u porodici široko rasprostranjeno i da zahtijeva sveobuhvatni odgovor država. Nasilje u porodici složena je i rasprostanjena pojava koja zahtijeva koordiniranu reakciju državnih organa, kako bi se osigurala sigurnost žrtava i djelotvorno procesuiranje i kažnjavanje počinitelja. Nasilje u porodici se smatra ozbiljnim kršenjem ljudskih prava, pa zbog toga međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava nameću pozitivnu obavezu država da osiguraju zaštitu i pomoć žrtvama. Spomenuti standardi su sadržani u preporukama broj 5 (2002.) Komiteta ministara Vijeća Evrope državama članicama o zaštiti žena od nasilja i preporukama broj 19 Komiteta Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena, od 29. janura 1992 godine. U cilju suzbijanja ovog problema doneseni su brojni međunarodni dokumenti i konvencije koji definiraju nasilje u porodici, te ga istovremeno zabranjuju i od država zahtijevaju da poduzmu odlučne mjere kojima će sankcionisati počinitelje ovih djela. Međunarodne konvencije u okviru kojih se prepoznaje regulativa nasilja u porodici su: Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, Konvencija Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama. Dokumenti Ujedinjenih nacija su od izuzetne važnosti za priznavanje nasilja u porodici kao kršenja ljudskih prava po međunarodnom pravu kao i vida diskriminacije žena. Porast nasilja u porodici povezan je sa porastom nasilja u društvu, tako da se može pratiti veza učešća nasilja u porodici kao i načina ponašanja nasilnika u porodici sa nasiljem koje se dešava u široj društvenoj zajednici. Iz Izvještaja kantonalnog tužilaštva (tuzlanski kanton) vidljivo je da su žrtve nasilja u porodicii najčešće žene, i to u 90% slučajeva.

1. Nasilje u porodici kao krivično djelo

Bosna i Hercegovina je uspjela uspostaviti odgovarajući pravni okvir u skladu sa međunarodnim standardima u oblasti nasilja u porodici, i na osnovu toga izvršena je reforma krivičnog zakonodavstva. Nasilje u porodici se smatralo privatnom sferom i nije posmatrano kao kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda. Do tada su se samo rijetke nevladine organizacije bavile pružanjem podrške žrtvama. Inkriminacijom nasilja u porodici ovim se problemom sve više počinju baviti i institucije države, u okviru svojih nadležnosti, kao subjekti zaštite ljudskih prava. Inkriminacijom nasilja u porodici država radi na njegovom suzbijanju i to preventivno (davanjem jasnog upozorenja da je to neprihvatljivo ponašanje koje društvo neće tolerirati) i represivno (kažnjavanjem počinitelja). Međutim, u cilju što učinkovitije borbe sa ovakvim ponašanjem potrebno je i resocijalizirati počinitelja uvođenjem posebnih mjera pogodnih za to (kao što je to npr. psihosocijalni tretman i liječenje od

ovisnosti) kako bi počintelj promjenio svoje stavove i ponašanje. Unatoč inkriminisanju nasilja u porodici nisu riješeni svi problemi žrtava ovog nasilja. Sam krivični postupak pred sudovima traje prilično dugo, tako da žrtve ne mogu da dobiju učinkovitu i pravovremenu zaštitu. Pored navedenog, pojavio se i problem nedovoljne educiranosti profesionalaca (policija, tužitelji, sudije, socijalni radnici i sl.) i nedostatka multidisciplinarnog pristupa problemu nasilja u porodici. Jedan o mogućih razloga nedovoljne educiranosti profesionalaca u prve 2-3 godine od usvajanja reformisanih krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini leži u činjenici da nasilje u porodici predstavlja sasvim novo krivično djelo koje ranije nije postojalo u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine.

2. Žene kao žrtve nasilja u porodici

Kada se analizira nasilje u porodici, tada je potrebno razdvojiti pojavu nasilje unutar porodice prema ženi-supruzi, i posebno prema ostalim članovima porodice. Takva vrsta nasilja egzistira još iz antičkog doba, te je nasilje prema ženi karakteristika većine društava. Interesantno je pratiti uzorke pojave nasilja prema ženi tako da se smatra da je jedan od osnovnih uzroka nasilja prema ženi, sistem odnosa koji se uspostavlja u društvu u smislu nejednako raspoređene moći. To znači da je nejednaka raspodjela moći između muškaraca i žena prisutna kroz istoriju u svim fazama društva.

Žene su izložene raznim oblicima nasilja: fizičkog, seksualnog, psihološkog i ekonomskog a korijeni nasilja leže duboko u strukturi društva.

Kada se analiziraju mitovi o nasilju u porodici, onda se može konstatirati da nasilje u porodici nad ženama ne prepoznaje bilo kakve ekonomske ili socijalne razlike. Ono se događa svugdje i u svim društvenim nivoima i grupama. Isto tako nema razlike u obrazovanju žene kada je u pitanju nasilje prema ženi. Ono što žene rade u svom profesionalnom životu ne mijenja nasilno ponašanje njihovih partnera. Nabrojani mitovi su karakteristični za sve zemlje širom svijeta i zlostavljanje u porodici dešava se ženama širom svijeta. To je jedno od pitanja koje povezuje žene udaljene hiljadama kilometara. Prevencija i intervencija u domenu nasilja u porodici podrazumjeva sistem mjera i aktivnosti kojima se društvo i njegove institucije suprostavljaju određenom društvenom problemu.

Kada se raspravlja o prisustvu nasilja u porodici, ovo istraživanje je započelo prikupljanjem podatka o broju Izvještaja o počinjenom krivičnom djelu "Nasilje u porodici". Podaci su prikupljeni od strane službenika policije na području tuzlanskog kantona prema kantonalnom tužilaštvu za razodoblje 2006. do 2018. godina. Podaci su prezntirani u tabeli 1.

Tabela 1. Usporedni statistički podaci o broju podnesenih prijava za krivično djelo "Nasilje u porodicii", u periodu 2006.-2018. godina.

Period	Broj podnešenih krivičnih prijava "Nasilje u porodicii" prema kantonalnom tužilaštvu tuzlanskog kantona
2006	93
2007	115
2008	129
2009	100
2010	129
2011	162
2012	183
2013	185
2014	211
2015	146
2016	129
2017	130
2018	138

Izvor; (2023), Obarada autora na osnovu prikupljenih podataka službenika policije tuzlanskog kantona

Iz preznetiranih podataka u tabeli 1. vidi se da postoje oscilacije u broju krivičnih djela za nasilje u porodici. U 2006. godini broj podnešenih prijava o učinjenom krivičnom djelu "nasilje u porodici" upućenih prema kantonalnom tužilaštvu Tuzla je iznosio 93 slučajeva. Od te godine broj krivičnih djela „nasilje u porodici“ je u porastu. Tako je u 2014. godini taj broj iznosio 211 krivičnih djela „nasilja u porodici“. U ostalim godinam analiziranog perioda broja krivičnih djela „nasilje u porodici“ se kretao od 100 u 2009. godini do 138 u 2018. godini. Da je nasilje u porodici prisutno u društvu odnosno i okruženju pokazuje i ovo istraživanje koje je sprovedeno na području Tuzlanskog kantona (Bosna i Hercegovina). U tabeli 2. prikazan je broj i srtuktura žrtava-nasilja u porodici ženskog pola za period 2010.-2018. godina.

Tabela 2. Broj i struktura žrtava-nasilja u porodici ženskog pola za period 2010.-2018. godina

Žrtve nasilja ženskog spola	Broj žrtava po godinama i učešće žena u nasilju					
	2010		2011		2012	
	Ukupno prijava	Broj žrtava-žene	Ukupno prijava	Broj žrtava-žene	Ukupno prijava	Broj žrtava-žene
Supruge (bivše i sadašnje)		90		116		114
Majke		14		16		20
Kćeri		16		6		18
Sestre, Snahe, Bake, Svekrve, Maćehe		4		2		8
	2016		2017		2018	
		Broj žrtava-žene		Broj žrtava-žene		Broj žrtava-žene
Supruge (bivše i sadašnje)		105		102		96
Majke		26		16		20
Kćeri		16		17		23
Sestre, Snahe, Bake, Svekrve, Maćehe		11		20		35
UKUPNO	**336**	282	**400**	295	**422**	334

Izvor; (2023), Obarada autora na osnovu prikupljenih podataka službenika policije tuzlaskog kantona

Iz tablele 2. za svaku godinu analiziranog perioda vidi se da su najčešće žrtve nasilja supruge i to kako bivše tako i sadašnje. U analiziranom periodu vidljivo je da su zlostavljane i kćerke od strane svojih očeva, što je jako zabrinjavajuća pojava u današnjem društvu. Isto tako u strukturi žrtava nasilja ženskog spola ništa manje nisu izostavljene ni majke zlostavljača, koje u većini ovih slučajeva žive najčešće u zajedničkom domaćinstvu sa svojim sinom, ili sa njegovom porodicom. Kao žrtve nasilja tu se još nalaze i sestre, snahe, svekrve, maćehe.

2. Starosna struktura žena žrtava nasilja u porodici

Ovim istraživanjem željelo se ispitati i koja je to starosna struktura žrtava nasilja u porodici ženskog pola. Analizirani su podaci samo za 2018 godinu, odnosno na uzorku od 222 žene registriranih kao žrtve nasilja na području tuzlanskog kantona.
Analiza pokazuje (tabela 3.) da je najviše žena žrtava nasilja u porodici u dobi između 45-60 godina starosti, njih ukupno 90, zatim slijede žene u dobi između 30-45 godina starosti, njih 52, zatim dolaze žene u dobi između 18-30 godina starosti njih 48, zatim, žene u dobi iznad 60 godina njih 17, i na kraju dolaze djece ispod 18 godina starosti kao žrtve nasilja u porodici njih 15.

Tabela 3. Starosna struktura žena žrtava nasilja u porodici i za 2018. godinu na području tuzlanskog kantona

Starosna struktura žena žrtava nasilja u porodici	Broj žena žrtava nasilja
Ispod 18 godina	15
od 18 - 30	48
od 30 - 45	52
od 45 - 60	90
Iznad 60	17
Ukupno	222

Izvor; (2023), Obarada autora na osnovu prikupljenih podataka službenika policije tuzlnskog kantona

3. Žene i obrazovanje

Stepen obrazovanja žena je značajan indikator ženskog osnaživanja u Bosni i Hercegovini. Uvidom u zakonsku regulativu stiče se dojam da je pravo na obrazovanje omogućeno svima ravnopravno. Osnovno obrazovanje je besplatno i obavezno za sve. Međutim, i ovdje je od velikog uticaja patrijarhalno mišljenje da obrazovanje žene nije bitno, već da njene odgovornosti trebaju ostati usmjerene prema domu i porodici. Loš ekonomski položaj žena je u direktnoj vezi sa ograničenjima u pristupu obrazovanju. To se sve odražava na ekonomsku ovisnost žena o partneru, koja mu daje moć da može da se ponaša nasilnički prema ženskom članu porodice.
Broj nezaposlenih osoba u 2010. godini prema podacima iz zavoda za statistiku Federacoje Bosne i Hercegovine, analiziran je prema stručnoj spremi i polu, a rezultati su predstavljeni u tabeli 4.

Tabela 4. Broj nezaposlenih osoba prema stručnoj spremi u Federaciji BiH, stanje 31.10.2010 godine

	Ukupno	NKV	Polukval.i i niža stručna sprema	Kvalificirani i visokokvalificirani	SSS	VŠS	VSS
Žene	186.950	63.580	**5.107**	**52.560**	52.884	2.970	9.849
Muškarci	177.979	53.964	6.780	76.626	33.855	1.640	5.114
Ukupno	364.929	117.544	11.887	129.186	86.739	4.610	14.963

Izvor. (2013), Zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine
(http://www.fzs.ba/Podaci/Federacija%20BiH%20u%20brojkama%202011.pdf)

Iz prikazanih rezultata u tabeli 4. vidi se da je stopa nezaposlenih žena manja od stope nezaposlenih muškaraca samo u slučajevima polukvalificirane i niže stručne spreme te u slučaju kvalificiranih i visokokvalificiranih.
Iz uzorka na kojem se provodi istraživanje ispitivana je i obrazovna struktura osoba ženskog pola registrovanih kao žrtve nasilja. Obrazovanje je podijeljeno u četiri kategoriije i to: bez obrazovanja, osnovna škola, srednja škola, završen fakultet.
U tabeli 5. Prikazan je nivo obrazovanja žrtava nasilja u porodici na području tuzlankog kantona u 2018. godini.

Tabela 5. Nivo obrazovanja žrtava nasilja

Nivo obrazovanja	Broj žrtava	%
Bez obrazovanja	18	11,26
Osnovna škola	81	50,62
Srednja škola	60	37,5
Završen fakultet	1	0,63
Ukupno	160	100,00%

Izvor; (2023), Obarada autora na osnovu prikupljenih podataka službenika policije tuzlnskog kantona

Iz tabele 5. je vidljivo da je u uzorku koji se istražuje najviše žena žrtava nasilja koje su završile osnovnu školu (50,62%), zatim žena koje su završile srednju školu (37,5%), zatim osobe ženskog pola koje nemaju obrazovanja (11,26%), i (0,63%) osoba koje imaju visoko obrazovanje.

Osobe višeg nivoa obrazovanja su najčešće i zaposlene, pa samim time i neovisne o partneru, pa ako i postanu žrtve nasilja u porodici, brže rješavaju taj problem, tako što se prije odlučuju da napuste partnera i nastave život bez nasilja. Osobe koje su nižeg obrazovanja ili bez škole su uglavnom i nezaposlene, i samom tim ovisne, najčešće materijalno od svojih partnera. Također nemaju ni druge imovine osim one što su stekli sa svojim partnerom, tako da se teže ili skoro nikako ne odlučuju da napuste nasilnika, i pomire se da budu žrtve nasilja cijeli život.

4. Struktura nasilja nad ženama po općinama tuzlanskog kantona

Nasilje u porodici je prisutno u urbanim i u ruralnom području. To se može najbolje vidjeti iz tabele 6. u kojoj se vidi da su na ispitivanom uzorku osobe ženskog pola koje su registrirane kao žrtve nasilja u porodici u tuzlanskom kantonu za anlizirani period, većinom iz ruralnog područja, tj. iz manje razvijenih općina tuzlanskog kantona.

Potrebno je istaći da je taj broj puno veći, i da žene zbog straha, ovisnosti, neinformiranosti i sl. nisu u stanju prijaviti taj oblik diskriminacije, te on i dalje ostaje zatvoren u četiri zida između članova porodice. Malo je žena u ruralnom području koje poznaju način kome i kako da se obrate kada se desi nasilje u porodici. Većina njih nije nikada čula ni za jednu sigurnu kuću, za razliku od žena koje žive u urbanom području. U tableli 6. prezentiran je pregled učinjenih krivičnih djelu "nasilje u porodici" po općinama tuzlanskog kantona za analizirani period 2010. do 2018. godina.

Tabela 6. Pregled krivičnog djela "nasilje u porodici" po općinamat tuzlanskog kantona za period 2010.-2018. godina.

Period	Banovići	Čelić	Doboj Istok	Gračanica	Gradačac	Kalesija	Kladanj	Lukavac	Sapna	Srebrenik	Teočak	Tuzla	Živinice	UKUPNO
2010	2	3	1	6	19	12	6	4	2	9	2	43	20	129
2011	7	5	3	5	17	11	6	11	4	25	1	35	32	162
2012	2	2	4	8	22	20	1	18	1	17	/	59	29	183

	Gračanica D.Istok	Gradačac Srebrenik	Kalesija Teočak Sapna	Lukavac	Tuzla	Živinice Kladanj Banovići	
2016	17	21	12	6	46	27	129
2017	9	28	12	14	32	35	130
2018	15	32	3	8	43	37	138

Izvor; (2023), Obarada autora na osnoviu prikupljenih podataka službenika policije tuzlnskog kantona

5. Mjere ekonomske i socijalne politike za unaprijeđenje kvaliteta života žena s ciljem smanjenja nasilja u porodici

Kada se raspravlja o mjerama za unaprijeđenje kvaliteta života žena, prije svega se želi istaći značaj mjera ekonomske, socijalne politike i procesa obrazovanja.

Isto tako neophodno je promoviranje ekonomske i socijalne politike kroz povećanje rodne-polne jednakosti, a na način gdje je potrebno izvršiti preraspodjelu odgovornosti nositelja ekonomske i socijalne politike. Uočeno je da je potreban aktivan prodor žena na tržište rada a koji zahtjeva mobilizaciju drugih resursa. Nositelji ekonomske i socijalne politike bi mogli poboljšati programe za brigu i odgoj djece ili osigurati socijalnu zaštitu i javne penzije kako bi se stvorile mogućnosti za žene da učestvuju više aktivno i produktivno u ekonomskim djelatnostima. Isto tako potrebno je povećati zastupljenost žena u udruženjima poslodavaca, poljoprivrednika ili sindikata, i to predstavlja jedan je važan element kreiranja ekonomske i socijalne politike. Ovakvim pristupom će se povećati pregovaračka moć žena a kreatorima politika će služiti kao podsjetnik da je osnaživanje žena dobar pristup za borbu protiv siromaštva i poboljšanje egzistencijalnih uvjeta stanovništva. Zanimljivo je ovdje istaći da je Udruženje „VESTA“ iz Tuzle provela istraživanje o stanju, potrebama i mogućnostima za poboljšanje položaja žene u okviru projekta „Socio-ekonomsko jačanje položaja seoske žene kroz aktivno učešće u lokalnim razvojnim planovima”. Istraživanje se temelji na

provedenim anketama i radionicama sa ukupno 450 žena sa područja 17 ruralnih općina u 37 seoskih mjesnih zajednica u Federaciji Bosne i Hercegovine. Rezultati istraživanja ukazuju na visoki novo nezadovoljstva vrednovanjem uloge žene po tvrdnjama oko čak 80% ispitanica. Provedeno istraživanje i razgovori sa ženama su ukazali na brojne probleme od kojih su naročito prisutni otežan pristupu institucijama podrška, resursima, informativno-savjetodavnoj podršci, dok tradicionalni stereotipi i barijere ograničavaju značajniji angažman žene u društveno-ekonomski procesima. Porodični koncept bavljenja poljoprivredom uključuje neplaćeni rad žena, a nedovoljna društvena uključenost u rješavanje zajedničkih problema ostavlja ženu prilično izoliranu u procesima donošenja odluka. Istraživanje ukazuje na ohrabrujuću činjenicu da je čak 59,56% (268) ispitanica potvrdilo da pokretanje malih biznis inicijativa (kroz proizvodnju zdrave hrane, ljekovitog bilja, seoski turizam, plasteničku proizvodnju, uzgoj cvijeća, domaću radinost i sl.) može doprinijeti boljem ekonomskom položaju žene. Pri tome je 26,00% (117) i onih ispitanica koje tvrde da je to moguće u određenoj mjeri. Nasuprot ovim nalazima 6% (27) ispitanica ukazuje da je to moguće ali u vrlo ograničenoj mjeri, da to nije moguće smatra samo 1,11% (5), a 7,33% (33) je navelo da ne zna odgovor na ovo pitanje (VESTA, 2012). Značajan procenat od 85,56% (59,56% + 26,00%) ispitanica je potvrdilo da pokretanje malih biznis inicijativa može u velikoj ili zadovoljavajućoj mjeri doprinijeti boljem ekonomskom položaju žene, što je ohrabrujuće visok procenat koji upućuje na potrebu razvoja programa podrške usmjerenih na unaprjeđenje ekonomskog položaja žene kroz divezifikaciju proizvoda i usluga koje žene uz potrebnu podršku mogu i osigurati. Stoga edukativna podrška i finansijski podsticaji razvoju proizvodnih, ali i uslužnih malih biznisa mogu biti jedan od ključnih generatora unaprjeđenja ekonomskog položaja žene i revitalizacije i razvoja. Ohrabrujući su pozitivni primjeri podrške ekonomskom osnaženju žene i organiziranim oblicima djelovanja. Analiza rezultata istraživanja u vezi za spremnost ispitanica da se uključe u rad udruženja žena, formiranje solidarnih grupa ili sličnih oblika organiziranja u cilju boljeg predstavljanja interesa i potreba žena, ukazala je na pozitivan odnos žena prema ovakvom vidu djelovanja. Rezultati istraživanja spomenutog projketa pokazuju da je 84,66% ispitanica potvrdilo spremnost da se uključe u rad udruženja žena, formiranje solidarnih grupa ili sličnih oblika organiziranja u cilju boljeg predstavljanja interesa i potreba žena. Na osnovu odgovora kao i iskaza samih ispitanica pozdravljaju se projekti koji bi podržali organizirano djelovanje žena, jer su rijetke zajednice u kojim će se žene samoorganizovati bez inicijalne vanjske podrške. Sasvim je izvjesno da je za ozbiljnije pomake u pravcu jačanja položaja žene neophodno prepoznavanje problema od strane svih aktera kreiranja ekonomske i socijalne politike i sveobuhvatna podrška koja će osigurati ravnopravnije učešće žene u svim društveno-ekonomskim procesima (VESTA, 2012). Nadalje, kada se se posmatra problematika ekonomske i socijalne politike važno je istaći da usluge usmjerene podršci poduzetništvu žena od ključne su važnosti, uključujući bolji pristup informacijama, treninge-edukaciju i adekvatnu profesionalnu prekvalifikaciju. Kako bi dobile profesionalne vještine žene trebaju odvojiti vrijeme za edukaciju, kako bi unaprijedile svoje znanje. Međutim, usklađivanje radnih i porodičnih obaveza je pitanje koje je aktualna tema u svim ekonomskim sektorima. Ovo je jedna od najvećih prepreka većem angažmanu žena u menadžerskim poslovima i većoj ulozi žene u ekonomskim aktivnostima.

Općenito posmatrano mjere ekonomske i socijalne politike ovise i od zakonske regulative. Ovdje se želi izvršiti sinteza principa ekonomkse i socijalne politike i problematike nasilja u porodici. U tom kontekstu nositelji politika pokušali su donijeti niz mjera koje bi poboljšale kvalitet života i smanjili nasilje u porodici. Međutim, praksa provođenja tih mjera je slaba, tako da bi trebao kvalitetnije riješti ovaj problem.

Nasilje nad ženama uključujući porodično nasilje težak oblik kršenja ljudskih prava žena. Mjere za suzbijanje porodičnog nasilja nad ženama uključuju osvještavanje javnosti o pojavama, problemima i načinima suzbijanja rodno-polno uvjetovanog nasilja, unapređenje zaštite prava žena žrtava svih oblika nasilja, međusektorske saradnje, koordinacije nadležnih državnih tijela, institucija i organizacija civilnog društva te edukacije nadležnih tijela i ostalih organizacija koje se bave položajem žene u društvenim zajednicama.

Zaključak

Nasilje u porodici kao oblik krivičnog djela je u porastu, a u strukturi žrtava dominiraju pretežno žrtve ženskog pola. Kroz ovo istraživanje koje je sprovedeno na području Tuzlanskog kantona (Bosna i Hercegovina) može se vidjeti kako su žrtave osobe ženskog pola, i to najviše supruge, majke, kćerke i ostali ženski članovi porodice. Istraživanje je pokazalo da postoji stalna tendencija rasta broja žrtava ženskog pola u analziranom periodu. Osim toga, uočljivo je da su najviše žrtve nasilja u porodici supruge, kako sadašnje tako i bivše, koje se u strukturi žrtava nalaze na prvom mjestu.
Dalje, kada se analizira starosna struktura žrtava nasilja ženskog pola može se iz istraživanja vidjeti da su to najviše osobe starosti između 45 i 60 godina i osobe između 35 i 45 godina starosti, što odgovara najviše grupaciji supruga koje su najviše zlostavljane u porodici.
Kada se analizira obrazovna struktura žrtava nasilja može se vidjeti da su najviše žrtve nasilja osobe ženskog pola koje imaju završenu osnovnu i srednju školu, zatim osobe koje nemaju obrazovanja i na kraju osobe sa visokim obrazovanje. Nasilje u porodici je prisutno u urbanim i posebno u ruralnim područjima i to je raširen problem kojeg treba institucionalno i multidisciplinarno rješavati. Na osnovu provedenog istraživanja na području tuzlanskog kantona uočljivo je, da je prisutnija pojava nasilja u porodici u ruralnim područjima nego u urbanim. Jedan od problema je što žene u ruralnim područjima većinom i kada se desi nasilje u porodici ne znaju kome da se obrate, kako da zatraže pomoć, zatim sram ih je od rekacije okruženja i ne ne poznaju termin „Sigurne kuće“. Iz ovoga se može zaključiti da je svijest stanovnika ruralnog područja o problemu nasilja u porodici i dalje na niskom nivou. Treba naglasiti da se problemom nasilja u porodici pored svih novoa vlasti, zakonodavne regulatuve, trebaju baviti mediji i komletan nevladin sektor (nevladine organizacije, civilno društvo i kompetentne grupe društva) na odgovarajući način. Isto tako treba naglasiti da se posebna pažnja treba posveti mjerama ekonomske i socijalne politike u domenu ekonomske neovisnosti žena, socijalnoj politici u cilju ublažavanja siromaštva kao i oblasti obrazovanja žena s ciljem dugoročnog rješavanja nasilja nad ženama. Potrebno je da se na nasilje u porodici ne gleda kao na vaspitne metode ili na uobičajene oblike komunikacije, već da se nasilje u porodici posmatra kao ekonomski, socijalni i obarzovni problem, kojeg treba rješavati. Neophodno je na kvalitetan i dugotrajan način riješiti problem nedovoljne informiranosti, nedovoljno razvijene svijeti javnosti o pojavi ovog problema. I na kraju se može zaključiti da društvena mariginalizacija, nedostatak mogućnosti za zaposlenje žena, dominacija diskriminatornih društvenih praksi, nedostatak volje žrtava da istraju u procesuiranju putem sudskih ograna vlasti kao i izostajanje pomoći od strane odgovornih institucija predstavljaju problem i daljeg postojanja oblika nasilja u porodici.

Literatura

1. Antić G., (2000), Ne-srečno razmerje: strankarska politikain ženske v državah srednje in vzhodne Evrope- Družboslovne razprave, Ljubljana, 16, 34/35. str. 127-139.
2. Berbič A., Uključenost žena u strategiju ruralnog razvoja, Sociologija sela, br.43, str. 803-821.
3. Ćejvanović F.,, Alma Kovačević, Grgić Z, Maksimović A., Vesna Miletić, (2015). THE EFFECT OF RURAL DEVELOPMENT POLICY ON DOMESTIC VIOLENCE; Pregledni rad, Economics of Agriculture, 2015 (62) 2 (527-542).
4. Černič-Istenič M., (2002), Predlog nacionalnega programa za vključevanje žensk v razvoj podožela, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
5. Udruženje VESTA, (2012), Gender i ruralni razvoj-dobre prakse i institucionalni okvir, Tuzla.
6. Žutinić, Đurđica (2003), Obrazovanje i ruralni razvoj, Znanstveni skup-zbornik radova: Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske i uloga Sveučilišta, Mali Lošinj.
7. Kovačević A., i Ćejvanović F., (2013), Politika ruralnog razvoja i njezin utjecaj na obrazovanje žena u odnosu na nasilje u obitelji, IV znanstveni skup „Globalizacija i regionalni identitet", na temu „uloga obrazovanja u identitetu društva i ekonomiji znanja“, Poljoprivredni i Ekonomski fakultet, Osijek.
8. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH“, br. 22/05 i 51/06);
9. Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana učinilaca nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH“, broj: 60/06);
10. Kombinirani čatvrti i peti izvještaj prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena za Federaciju Bosne i Hercegovine (2006-2009), Gender Centar Federacije BiH, juni 2010;
11. Nasilje u obitelji – analiza kaznenog i prekršajnog zakonodavstva s prijedlozima izmjena, kolovoz 2005. http://www.sigurnakucaistra.hr/zakoni.html;
12. Preporuka br. 19 Komiteta UN-a za eliminaciju diskriminacije žena, od 29. siječnja 1992 godine.
13. http://www.fzs.ba/Podaci/Federacija%20BiH%20u%20brojkama%202011.pdf
14. https://jes.bih.net.ba/uwc/webmail/attach/gender_i_RR.PDF?sid=&mbox=INBOX&uid=2620&number=2&filename=gender%20i%20RR.PDF
15. https://jes.bih.net.ba/uwc/webmail/attach/zene_i_djeca_u_RR.PDF?sid=&mbox=INBOX&uid=2622&number=2&filename=zene%20i%20djeca%20u%20RR.PDF
16. https://jes.bih.net.ba/uwc/webmail/attach/RR_i_zene_SS_2005_4_Barbic_o.PDF?sid=&mbox=INBOX&uid=2625&number=2&filename=RR%20i%20zene%20SS_2005_4_Barbic_o.PDF

Dr. sc. Azira Osmanović, dipl.oec.[1]
Prof. dr. sc. Damir Šarić, dipl.oec.[2]

Stručni rad
UDK 159.944.4:657.631.6-05

UPRAVLJANJE STRESOM U RAČUNOVODSTENOJ PROFESIJI

Sažetak

U savremenom načinu poslovanja, gdje se sve veća pažnja posvećuje vremenu kao najznačajnijem resursu, stres je postao sve češći, i svakodnevno se javljaju stresne situacije na radnom mjestu. Danas bi bilo jako teško pronaći osobu koja u dijelu svoga života nije proživjela stresni događaj, a sve više ljudi pod kontinuiranim stresom obavljaju svoje poslovne zadatke. Danas se živi i radi ubrzano, i od zaposlenika se zahtjeva puno više predanosti, znanja i vještina, i iz tog razloga zaposlenici su pod većim stresom. S ciljem da organizacija bude konkurantna na tržištu, da realizuje zacrtane poslovne ciljeve i ostvaruje profit, javljaju se različite vrste pritisaka na zaposlenike koji uzrokuju pojavu stresa. Na menadžmentu je da prepozna stres kod pojedinca i minimizira ga. Računovodstvena profesija suočava se sa stalnim promjenama u radu, koje proizilaze kako iz potrebe za prilagođavanjem novom digitalnom načinu poslovanja, tako i iz promjena zakonskih propisa koji utiču na rad računovođa. Zbog potreba za stalnim prilagođavanjem, usavršavanjem, ali i zbog sve većih zahtjeva od strane okruženja u kojem rade, računovođe su sve više izložene stresnim situacijama u svom radu. Činjenica da je sve veći pritisak na rad računovođa, jer se sve poslovne promjene na izvjestan način obrade u računovodstvu, a uz to evidentiranje poslovnih transakcija i izvještavanje o poslovanju organizacije uslovljeno je određenim rokovima. Glavna intencija ovog rada je pružanje informacija o načinima na koje se može upravljati stresom, upotrebom različitih tehnika, metoda i strategija. Cilj rada je identifikovati rizične događaje koji mogu uticati na pojavu stresa i dati smjernice za upravljanje stresom u računovodstvenoj profesiji.

Ključne riječi: stres, organizacija, upravljanje stresom, računovodstvo, menadžment

STRESS MANAGEMENT IN THE ACCOUNTING PROFESSION

Abstract

In the modern way of doing business, where time is the most important resource, stress occurs more and more, and stressful situations in the workplace occur every day. Today, it would be very difficult to find a person who has not experienced a stressful event in their life, and people are increasingly performing their business tasks under continuous stress. Today, life and work are fast-paced, and much more commitment, knowledge and skills are required from employees, and for this reason, employees are under more stress. In order for the organization to be competitive on the market, to realize set business goals and make a profit, different types of pressures on workers appear, which cause the appearance of stress. Management should recognize stress in employees and minimize it. The accounting profession faces constant

[1] Univerzitet u Tuzli, e-mail: azira.osmanovic1@gmail.com

[2] Zavod zdravstvenog osiguranja Tuzlanskog kantona, e-mail:damir-saric@hotmail.com

changes in its work, which arise both from the need to adapt to the new digital way of doing business, and from changes in legal regulations that affect the work of accountants. Accountants are increasingly exposed to stressful situations in their work due to the need for constant adjustment, training, greater demands from the environment in which they work. The fact that there is increasing pressure on the work of accountants, because all business changes are processed in a reported manner in accounting, and in addition, the recording of business transactions and reporting on the organization's operations is conditional on compliance with certain deadlines. The main intention of this paper is to provide information on the ways in which stress can be managed, using different techniques, methods and strategies. The aim of the work is to identify risk events that can affect the occurrence of stress and to provide guidelines for managing stress in the accounting profession.

Keywords: stress, organization, stress management, accounting, management

UVOD

Danas su stresne situacije prisutne u skoro svim aspektima ljudskog života, međutim najviše se stres veže za obavljanje poslova na radnom mjestu. Rijetki su oni zaposlenici koji se nisu susreli sa nekim oblikom stresa na radnom mjestu. Ono što posebno zabrinjava je činjenica da se na radnom mjestu mogu pojaviti brojni i različiti uzroci stresa koji negativno djeluju na zaposlenike. Kao izvori stresa koji se mogu javiti na radnom mjestu često se navode opis posla, radno vrijeme, međuljudski odnosi, organizacijska kultura, pritisci rukovodioca, kratki rokovi za realizaciju neke aktivnosti i slično. Stres na radnom mjestu kako ima negativne posljedice na pojedince, tako isto ima negativne posljedice i za organizaciju. Zbog posljedica koje stres uzrokuje dolazi se do situacije da zaposlenici neće moći biti ni blizu svog maksimalnog radnog učinka, što može rezultirati određenim kašnjenjima, lošim radnim ambijentom, a svakako može dovesti i do finansijskih gubitaka. Zbog svih negativnih posljedica koje stres može prouzrokovati, neophodno je da se u svakoj organizaciji upravlja stresom, odnosno neophodno je da se poduzimaju akcije i mjere za prevenciju, uklanjanje i ublažavanje stresa. Računovodstveni poslovi su specifični, i izuzetno odgovorni. Sve poslovne promjene koje se dešavaju u organizaciji se računovodstveno evidentraju. Evidentiranje poslovnih promjena podrazumijeva postojanje dokumenata. Vrlo često se dešava da dokumenti nisu ispravni, da nisu na vrijeme dostavljeni, pa je potrebno osigurati da se ispravni dokumenti dostave u računovodstvo. S druge stane računovodstveni poslovi su vezani za određene rokove do kada se moraju završiti. Sve to sigurno predstavlja izvor stresa za računovođe, i zbog toga je i predmet ovog rada utvrditi da li se i na koji način upravlja stresom u računovodstvenoj profesiji, a cilj rada je utvrditi na koje načine je moguće prevenirati, ukloniti ili smanjiti stres u računovodstvenoj profesiji.

1. STRES NA RADNOM MJESTU

1.1. Pojam stresa na radnom mjestu

Stres podrazumijeva djelovanje štetnih faktora na organizam s jedne strane, a s druge strane odgovor organizma na štetne uticaje. Stres kao pojam upotrebljava se još od 14. stoljeća kada su se sa njim označavale teškoće ili nesretne okolnosti. Naučno je prvi puta upotrijebljen tek u 17. stoljeću, a u 19. stoljeću pojavljuje se u medicini gdje se o stresu raspravlja sa stajališta bolesti. Danas se stres definiše kao tjelesna ili mentalna napetost izazvana faktorima koji mijenjaju postojeću ravnotežu (Hrvatska enciklopedija,2021.). Postoje brojne definicije stresa,

ali ako se uopšteno posmatra radi se o pojačanoj i ubrzanoj reakciji, tj. maksimalnom korištenju postojećih adaptivnih i odbrambenih mehanizama, na osnovu kojih psihofizički organizam nastoji prevladati određen težak problem. Jednostavno rečeno, stres je reakcija duha i tijela na promjenu (Sikavica, 2011:576). Stres nastaje kao posljedica na određene probleme na koje pojedinac ne može djelovati. Stres je uvijek povezan sa svim vrstama promjena koje imaju efekat na pojedinca. Simptomi stresa mogu biti fiziološki, psihološki i bihevioristički. Fiziološki simptomi najčešće se manifestuju kroz promjenu metabolizma, određene dermatološke probleme, ubrzanom pulsu, ubrzanom disanju, glavobolji, srčanim smetnjama i sl. Psihološke smetnje odnose se na psihu čovjeka, a očituju se u nezadovoljstvu, napetosti, tjeskobi, agresivnosti, depresiji, gubitku samopouzdanja, itd. Bihevioristički simptomi stresa manifestiraju se kroz čovjekovo ponašanje, pa se vrlo često javlja odsutnost s posla, fluktuacija zaposlenih, promjene u navikama uzimanja hrane, sklonost porocima, nemir, manjak koncentracije, nerazumljive odluke, itd. Stres može izazvati takve simptome koji navode na pomisao da pojedinac boluje od fiziološke bolesti, iako je u biti potpuno zdrav, jer uzrokuje stanje organizma kao za vrijeme bolesti (Žugaj, Šehanović i Cingula, 2004:184). Stres postaje uobičajna pojava na radnom mjestu, međutim u zavisnosti od zanimanja i djelatnosti različiti su i nivoi i oblici stresa. Kod stresa je vrlo važno prepoznati ga i umanjiti negativne posljedice stresa na radnom mjestu. Tokom dužeg perioda, ukoliko se ne upravlja stresom, stresni podražaji mogu da uzrokuju fiziološke, psihološke i biheviorističke promjene kod zaposlenika. Da se radi o ozbiljnom problemu na radnom mjestu, govori i činjenica da je početkom 2000.-tih Svjetska zdravstvena organizacija proglasila stres na radnom mjestu svjetskom epidemijom.

1.2. Izvori stresa na radnom mjestu

Neki od najčešćih izvora stresa na radnom mjestu su (Juras i dr., 2009:123):
- sadržaj samog posla;
- količina posla i tempo;
- radno vrijeme;
- učestovanje i nadzor;
- nenapredovanje u karijeri, položaj i zarada ;
- uloga u društvu;
- međuljudski odnosi;
- organizacijska kultura;
- ravnoteža posla i ličnog života .

Sve navedeno rezultira da se kod zaposlenika javlja stres zbog:
- jednoličnosti i beznačajnosti radnih aktivnosti, manjka raznolikosti, zatim neugodnih i nezanimljivih poslova;
- premalo ili previše posla, rada pod vremenskim ograničenjem;
- fiksnog i nefleksibilnog radnog vremena, zatim zbog nepredviđenog dužeg ostajanja na radnom mjestu kako bi se završile neke radne aktivnosti, kao i zbog loše organizovanog radnog vremena;
- premalog učešća u donošenju odluka, manjka nadzora nad radnim vremenom, tempom, metodama rada;
- nesigurnosti na poslu, manjka izgleda za napredovanje, premale kvalificiranosti za određeni posao, nestručnosti, plaćanja po učinku;
- nejasne uloge, proturječne uloge, odgovornosti za ljude, kontinuiranog rješavanja problema drugih ljudi;

- nedovoljnog nadzora nad radnikom, loših odnosa sa saradnicima, nasilja, dosađivanja na poslu, usamljenosti, neprihvatanja problema radnika i njihovog rješavanja, nedovoljne podrške radnicima u ključnim trenucima kada je to potrebno;
- slabe komunikacije, lošeg rukovođenja, nejasno postavljenih ciljeva i ustrojstva posla;
- manjka razumijevanja kućnih problema na poslu i obrnuto.

Izvore stresa različito doživljavaju zaposlenici, i oni se različito nose sa stresom, pa iz tog razloga izvori stresa imaju i različite posljedice. Uticaj izvora stresa na zaposlenika zavisi od njegove sposobnosti da se odupre štetnim djelovanjima stresa, ali takođe zavisi i od postojanja kvalitetnog upravljanja stresom u organizaciji.

1.3. Reakcije i posljedice stresa

U zavisnosti da li se posmatra pojedinac odnosno zaposlenik, ili se posmatra organizacija, različite su reakcije na stres, ali i posljedice stresa. Kada se posmatraju zaposlenici posljedice stresa mogu biti kratkoročne i dugoročne. Kratkoročne posljedice javljaju se uglavnom kao neka trenutna reakcija zaposlenika na neku stresnu situaciju. Istraživanja koja su provođena u svijetu i kod nas uglavnom kao kratkoročnu posljedicu na stres navode povišen krvni pritisak i promjenu u srčanoj frekvenciji, zatim negativne emocije i raspoloženje, smanjenu mogućnost koncentracije, probleme s pamćenjem, lošu procjenu, zabrinutost, anksioznost, zatim smanjen radni učinak, odsutnost s posla, i asocijalno ponašanje na poslu, ali i izvan posla.

U situacijama kada je zaposlenik tokom dužeg vremenskog perioda izložen stresu, u tom slučaju ne može se govoriti o reakciji, nego o dugoročnim posljedicama. Dugoročne posljedice se manifestuju kroz (Slišković, 2017):
- tjelesna oboljenja sa stresnom etiologijom: srčane bolesti kao što je hipertenzija, koronarna tromboza, srčani udar, te gastrointestinalni problemi i bolesti kao što su problemi s probavom, konstipacija, kolitis, peptični ulkus, kožna oboljenja, glavobolje i migrene, hipertireoidizam, dijabetes melitus, muskuloskeletalne bolesti, hronični sindrom umora i slično;
- psihičko zdravlje: nezadovoljstvo poslom i životom, anksioznost, depresivnost, sagorijevanje itd.

Što je zaposlenik duže pod stresom uticaj je sve intenzivniji i posljedice narušavanja zdravlja su sve ozbiljnije.

Pored posljedica koje stres ima na zaposlenike, on također ostavlja posljedica i na organizaciju. I posljedice na organizaciju mogu biti kratkoročne i dugoročne. U kratkom roku posljedice na organizaciju ogledju se kroz:
- izostajanje radnika s radnog mjesta;
- prisutnost radnika na radnom mjestu ali sa znatno manjim kapacitetom rada;
- povećana stopa povreda na poslu;
- produženo trajanje bolovanja;
- smanjeno povjerenje radnika organizaciji;
- ugrožen ugled organizacije.

Kada se posmatraju posljedice dugoročno one se ogledaju u:
- smanjenju radne efikasnosti,
- lošijih poslovnih rezultata,
- povećanja troškova, i sl..

U situaciji kada je više radnika pogođeno stresom na radnom mjestu dolazi do loše radne atmosfere i izražene su negativne posljedice na cijelu radnu organizaciju, pri čemu dolazi do smanjenja efikasnog i efektivnog rada, što može dovesti i do pitanja opstanka organizacije.

2. RAČUNOVODSTVENA PROFESIJA

2.1. Razvoj računovodstvene profesije

Računovodstvo podrazumijeva proces evidentiranja poslovnih promjena koje su se desile u organizaciji. Rad i organizacija računovodstva podrazumijeva poštovanje određenih pravila i principa. Početak računovodstvene profesije počinje još u 15.stoljeću kada se spoznao veliki značaj ove profesije o čemu svjedoči knjiga Benka Kotruljića „O trgovini i savršenom trgovcu." Upravo u ovoj knjizi mogu se pronaći brojni zapisi na koji način voditi računovodstvenu evidenciju i sastavljati finansijske izvještaje, a koji se i danas koriste. Računovodstvena profesija počela se formirati početkom 18. stoljeća, međutim tek pri kraju 19. stoljeća počela je sistemska edukacija računovođa. Povećanu potrebu za ovakvom vrstom profesije napravio je ubrzan rast uslužnih sektora i industrijskih proizvodnji, kao i razvoj informatičkih tehnologija (Gulin et al. 2006). Tokom godina rada došlo je do brojnih promjena i unapređenja. Danas se za računovodstvenu profesiju podrazumijeva izvršavanje različitih usluga u organizacijama kako u privatnom tako i u javnom sektoru.

2.2. Izazovi računovodstvene profesije

Računovodstvena profesija u Bosni i Hercegovin ima za cilj razvoj računovodstva i revizije. U BiH postoje dvije strukovne organizacije koje su podijeljene na entitetskom nivou i koje imaju za cilj razvoj računovodstvene profesije, i to kroz organizovanje edukacije računovođa i revizora i organizovanje sticanja zvanja za nove računovođe i revizore. U FBiH postoji registrovano i od Federalnog ministarstva finansija FBiH ovlašteno tijelo – Savez računovođa, revizora i finansijskih radnika FBiH koje je osnovano 2003. godine. Savez računovođa i revizora Republike Srpske je osnovan 28.oktobra 1996. godine. Zakonom o računovodstvu i reviziji propisana je obaveza primjene računovodstvenih i etičkih standarda, međutim praksa pokazuje nepoštivanje tih propisa, i to je osnovni razlog neriješenog statusa računovodstvene profesije u BiH. Profesionalne računovođe imaju veliku odgovornost, jer kvalitet njihovog rada ne osjeća samo klijent ili poslodavac nego cjelokupna zajednica, i zbog toga je neophodno da računovođe poštuju objektivnost, integritet i stručnost profesionalnih računovođa. Računovođe moraju stalno usavršavati svoja znanja i vještine. Savremeno poslovanje zahtijeva pomjeranje uloge računovodstvene profesije od knjigovođe, koji je izvor poslovnih informacija, do stalnog prihvatanja novih znanja i vještina prema donosiocima odluka. Pored toga danas je veliki izazov biti računovođa, jer ova profesija podrazumijeva kontinuirano educiranje i praćenje promjena koje se dešavaju u poslovnom svijetu. Od evidentiranja poslovnih promjena koje se dešavaju i sastavljanja finansijskih izvještaja sve veća pažnja se posvećuje savjetodavnoj ulozi računovođa unutar organizacije. Nikada kao posljednjih nekoliko godina finansijsko izvještavanje nije izazavalo toliko interesovanje javnosti. Tome su svakako značajan doprinos dali veliki finansijski skandali, praćeni prevarama u finansijskim izvještajima, zbog čega se izgubilo povjerenje u finansijske izvještaje kao i povjerenje u računovodstvenu profesiju.
S tim u vezi, pred računovođama su veliki izazovi u smislu vraćanja povjerenja javnosti u finansijske izvještaje, kao i to da oni budu odraz stvarnog stanja poslovanja.

2.3. Izvori stresa u računovodstvenoj profesiji

Računovodstvena profesija vrlo često svjedoči stresnim situacijama. Brojni su izvori stresa, ali najčešće se pominju sljedeći:
- rokovi za realizaciju određenih zadataka;
- česte izmjene zakonskih ili podzakonskih propisa;
- obaveza kontinuirane edukacije;
- potreba za stalnim praćenjem razvoja tehnologije i primjena novih informacionih tehnologija;
- zahtjevi menadžmenta koji prevazilaze okvir rada računovođe;
- nedovoljno plaćeni poslovi;
- nerealni zahtjevi i očekivanja korisnika računovodstenih usluga;
- saradnja sa inspekcijama i revizorima;
- uslovi rada koji narušavaju zdravlje (cjelodnevni boravak u zatvorenom prostoru, cjelodnevni rad za računarom i slično);
- nerazumijevanje kolega;
- nedovoljne stručnosti i kvalificiranosti drugih kolega računovođa;
- česta bolovanja u poznim godinama zbog narušenog zdravlja i sl..

Ovo su svakodnevni izvori stresa sa kojima se suočavaju računovođe, međutim pored ovih izvora stresa u zavisnosti od organizacije do organizacije javljaju se i drugi izvori stresa na radnom mjestu računovođa.

3. PROCES UPRAVLJANJA STRESOM

3.1. Proces upravljanja stresom u organizaciji

Stres može imati izuzetno negativne posljedice kako za pojedinca tako i za organizaciju i zbog toga je potrebno upravljati stresom. U većim organizacijama vrlo često postoje zaposleni koji su zaduženi za upravljanje stresom, odnosno, uticajem na smanjivanje stresa. Kod upravljanja stresom moraju se razumjeti izvori stresa i njihov uticaj na učinak zaposlenih (Požega, 2012.). Potrebno je identificirati gdje stres stvarno postoji u organizaciji, i zatim pomoći zaposlenima da ga kontrolišu. Upravljanje stresom predstavlja vrlo složen i zahtjevan proces. Prvo je potrebno razumjeti njegov uticaj na učinak zaposlenih, na način da se utvrdi kakav je odnos između veličine stresa i količine učinka zaposlenika. Kod upravljanja stresom neophodno je identificirati gdje stres stvarno postoji unutar organizacije, zatim prepoznati zaposlene u organizaciji koji osjećaju visok nivo stresa, i pomoći im da ga nauče kontrolisati i prevladati (Žugaj; Šehanović; Cingula, 2004:185).

Strategije upravljanja stresom zavisi od brojnih faktora. Organizacija može imati različite perspektive stresa. Ponekad se smatra da je stres na poslu lični problem zaposlenika koji proizlazi iz njegovih karakteristika ličnosti, a ponekad se smatra da stres zaposlenika proizlazi iz loših uslova u radnoj okolini. Bez obzira kakva je perspektiva stres treba upravljati , ali u zavisnosti od perspektive ili percepcije stresa, postoje i različite strategije upravljanja. Strategija može biti usmjerena na pojedinca, gdje se nastoji pomoći mu da pronađe efikasniji način suočavanja sa stresom, a strategija može biti usmjerena i na organizaciju kroz poboljšanje radnih uslova.

S obzirom na različite mogućnosti intervencija od strane organizacije po pitanju upravljanja stresom, postoje sljedeće skupine intervencija (Slišković, 2017):
- intervencije na organizacionom nivou;
- prevencija radnog stresa (profesionalna selekcija, profesionalno usavršavanje, redizajniranje fizičke radne okoline i radnih zadataka);
- osiguravanje adekvatnog odnosa zaposlenika i organizacije kako bi zaposlenik mogao učinkovito obavljati posao (razjašnjavanje uloga, uspostava fleksibilnijih rasporeda rada,

participiranje u upravljanju, osiguravanje povratne informacije i socijalne podrške zaposlenicima, te pravedan sistem nagrađivanja);
- intervencije na individualnom nivou;
- pomoć zaposlenicima koji doživljavaju stres (relaksacija, meditacija, vježba, kognitivno-bihevioralna terapija, savjetovanje, treninzi vještina, kao što su organizacija vremena i sl.).
Bez obzira koja strategiji da se primjenjuje potrebno je provjeriti i dokazati da li je došlo do poboljšanja, na način da se ponovo provodi identifikacija i mjerenje stresa. Problem je jer je uspješnost pojedinih vrsta intervencija vrlo teško dokazati, a vrlo često se za mjerenje stresa i njegovu identifikaciju treba pričekati određeno vrijeme, kako bi se vidjelo da li su intervencije bile korisne ili ne.
Za uspješno upravljanje stresom neophodno je imati dovoljno znanja, sposobnosti i vještina, pri čemu se vrlo često kombinuju različite strategije, mjere i intervencije. Cilj upravljanja stresom je da rezultat bude vidljiv odnosno da se smanji ili izbjegne stres.
Ono što je važno razumjeti je činjenica da se orgaizacije razlikuju, postoje određene specifičnosti i ne postoji neki univerzalni princip za upravljanje stresom. Međuti, ono što je zajednično za sve organizacije jeste potreba da se u upravljanju stresom uključe svi zaposlenici, kao i menadžment organizacije, pri čemu je neophodo uspostaviti dobru saradnju i razumijevanje između svih u organizaciji.

3.2. Proces upravljanja stresom u računovodstvenoj profesiji

Kao što računovodstvena profesija prati i evidentira prihode, rashode, dobitak ili gubitak, tako isto i organizam evidentira naše emocije, osjećaje, ljubazne geste, ali i sukobe, frustracije i nesporazume koje doživljavamo s drugim ljudima. Sve ove "emocionalne transakcije" imaju izuzetno veliki uticaj kako na zaposlenika, ali tako i na organizaciju, iako se ponekad ignoriše i zanemaruje njihova stvarna vrijednost. Izvori stresa u računovodstvu su uglavnom poznati, međutim, kako vrijeme prolazi sve više se javljaju i neki dodatni i novi izvori stresa. Važno je uspostaviti proces upravljanja stresom. Za uspješno upravljanje stresom u računovodstvenoj profesiji potrebno je imati pozitivno radno okruženje, koje kreiraju računovođe, ali i menadžment. Ukoliko u organizaciji postoje lideri koji nastoje i u drugima prepoznati lidere to sigurno pozitivno utiče na radno okruženje. Uslovi u kojima računovođe rade moraju biti adekvatni, obzirom da posao računovođe podrazumijeva cjelodneveni boravak u zatvorenom prostoru, sa dokumentacijom i radom za računarom. Poslovi računovođa vrlo su stresni, prije svega jer se moraju poštovati definisani rokovi za završetak određenih aktivnosti. S tim u vezi, za uspješno upravljanje i prevazilaženje stresnih situacija neophodno je uspostaviti dobru organizaciju rada. Dobra organizacija rada podrazumijeva raspodjelu dužnosti i odgovornosti između zaposlenih u računovodstvu. Poželjna je i preraspodjela tih odgovornosti, kako bi svi bili upoznati sa svim poslovima. Dobra komunikacija i razumijevanje problema sa kojima se suočavaju računovođe od strane menadžmenta svakako značajno doprinosi smanjenju stresa. Potrebno je raditi na stalnoj motivaciji zaposlenih, a ukoliko mogućnosti dozvoljavaju poželjno bi bilo i provoditi određene vidove nagrađivanja zaposlenih. Kako bi se izbjegle stresne situacije koje mogu nastati kao rezultat greške u radu računovođa potrebno je zaposlenike podsticati na stalnu edukaciju kroz učešće na različitim seminarima. Pored toga potrebno je organizovati različita druženja, savjetovanja, treninge, sportske aktivnosti i slično, što će sigurno pozitivno uticati na radnu atmosferu u organizaciji. Za uspješno upravljanje stresom neophodno je kontinuirano razgovarati i spoznati probleme i stresne situacije sa kojima se suočavaju zaposleni, jer se pravovremenim otkrivanjem uzroka problema može postići znatno bolji rezultat upravljaja stresom.

ZAKLJUČAK

Upravljanje stresom u organizaciji predstavlja vrlo složen i važan proces obzirom da stres uzrokuje brojne negativne posljedice kako za zaposlenike, tako i za organizaciju. Neka zanimanja i djelatnosti su stresnije od drugih, međutim u pravilu na svakom radnom mjestu kod zaposlenika se u određenim trenucima javlja stres. Izuzetno je važno znati kako stres djeluje, i kako umanjiti negativne posljedice stresa na radnom mjestu jer stresni podražaji kroz duži period uzrokuju fiziološke, psihološke i biheviorističke promjene kod zaposlenika. Na radnom mjestu postoje različiti izvori stresa. Neki od uobičajenih izvora stresa su isti za sve zaposlene u organizaciji, kao što su radno vrijeme, nenapredovanje u karijeri, položaj i zarada, uloga u društvu, međuljudski odnosi, organizacijska kultura, ravnoteža poslovnog i privatnog života, itd. Međutim određene profesije pored ovih zajedničkih izvora stresa imaju i specifične izvore stresa koji se vežu samo za određena radna mjesta u organizaciji. Takva je situacija i sa računovodstvenom preofesijom. Za razliku od ostalih zaposlenih u organizaciji računovođe imaju i didatne izvore stresa koji su svojstveni samo ovoj profesiji. Nisu svi izvori stresa jednako stresni za istu osobu, a pojedinci se i različito nose sa stresom, pa zbog toga imaju i različite posljedice i popratne pojave uzrokovane stresom. Posljedice koje stres ostavlja zavise od pojedinca i njegove sposobnosti da se odupre štetnim djelovanjima, ali zavise i od postojanja kvalitetnog upravljanja stresom u organizaciji. Stres na radnom mjestu negativno utiče i na organizaciju, gdje veći stres stvara manju radnu učinkovitost. Sa stajališta organizacije, upravljanje stresom proces je koji se sastoj od više faza. Postoje različite metode i tehnike, ali najjednostavnija, a često i najefiklasnija je razgovor, pri čemu odgovorne osobe jednostavno pitaju zaposlenike što im i na koji način uzrokuje stres. Rukovodstvo i zaposlenici imaju zajedničku odgovornost kako bi radna okolina postala produktivnija za organizaciju, a zdravija za zaposlenike. Zaključuje se da je potrebno uspostaviti kulturu, način vođenja i organizacijsku klimu na način da se zagovara dobrobit, efikasnost i postignuće zaposlenika, a na taj način će se postići i uspješnost organizacije.

Literatura

1. Gulin, D. et al. (2006) *Računovodstvo*, Zagreb, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika.
2. Hrvatska enciklopedija (2021.), Stres,dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58387 (pristupljeno 12.01.2024.)
3. Juras, K., et al. (2009). *Stres na radu: mjere prepoznavanja, rješenja i prevencija,* Sigurnost, 51(2), str. 121-126,dostupno na: https://hrcak.srce.hr/38508 (pristupljeno : 15.01. 2024.)
4. Međunarodni Kodeks etike za profesionalne računovođe, izdanje 2022, dostupno na: https://www.srr-fbih.org/medunarodni-kodeks-etike-za-profesionalne-racunovode-izdanje-2022-697
5. Požega, Ž. (2012) Upravljanje ljudima i znanjem u poduzeću, Osijek, Ekonomski fakultet u Osijeku
6. Sikavica, P. (2011) Organizacija, Zagreb, Školska knjiga
7. Slišković, A. (2017) Stres u radu – nastavni materijali, dostupno na: http://www.unizd.hr/Portals/12/pdf/Nastava/SuR.pdf (pristupljeno : 15.01. 2024..)
8. Zakon o računovodstvu i reviziji u FBiH (Službene novine FBiH br.15/2021)
9. Žugaj, M.; Šehanović, J.; Cingula, M. (2004.) Organizacija, Varaždin, TIVA Tiskara Varaždin

Marina Simin[1]

Originalni naučni rad
UDK 343.611:305-055.2(4-672EU)

VRSTE NASILJA NAD ŽENAMA U SRBIJI I EVROPSKOJ UNIJI

Sažetak
Budući da rodna neravnopravnost leži u osnovi rodno zasnovanog nasilja, važno je uzeti u obzir širi kontekst statusa žena u regionu koji pokriva OEBS.U radu je utvrđeno da je nasilje nad ženama uobičajeno u Srbiji i da iznosi 85%, a to je blizu proseka Evropske unije od 78%. Slične rezultate u Evropskoj uniji imaju Hrvatska i Švedska po 81%, a raspon se kreće od 54% do 93%. Dok se o fizičkom i seksualnom nasilju može prikupiti više činjenica o broju koliko se puta desila određena vrsta nasilja dotle je psihološko i emocionalno partnersko nasilje nad ženama manje proučavano zbog nepostojanja dogovora o tome kako treba da se meri psihičko nasilje, među različitim zemljama i njihovim kulturama. Cilj rada je da na bazi relevantnih podataka pruži osnove za dalja istraživanja i za kreiranje javnih politika sa ciljem poboljšanja društvenog položaja žena i smanjivanja rodnog jaza.

Ključne reči: nasilje nad ženama, fizičko nasilje, seksualno nasilje, psihološko nasilje, emocionalno nasilje

TYPES OF VIOLENCE AGAINST WOMEN IN SERBIA AND THE EUROPEAN UNION

Abstract
Since gender inequality lies at the root of gender-based violence, it is important to take into account the broader context of the status of women in the region covered by the OSCE. The paper found that violence against women is common in Serbia and amounts to 85%, which is close to the European union average of 78%. Croatia and Sweden have similar results in the European union, 81% each, and the range goes from 54% to 93%. While more facts can be gathered about physical and sexual violence about the number of times a certain type of violence has occurred, psychological and emotional partner violence against women has been less studied due to the lack of agreement on how psychological violence should be measured, among different countries and their cultures. The goal of the paper is to provide the basis for further research and the creation of public policies based on relevant data with the aim of improving the social position of women and reducing the gender gap.

Key words: violence against women, physical violence, sexual violence, psychological violence, emotional violence

[1] Redovni profesor. Fakultet za evropske pravno političke studije, Privredna akademija,siminm@fepps.edu.rs

1.Uvod

Sličnosti između agresije i nasilja su velike i u svakodnevnom govoru se ova dva pojma često koriste kao sinonimi jer i jedno i drugo su ponašanja s namerom da se nanese šteta drugome. Ipak, postoje razlike između ova dva pojma. Prvo, nasilje predstavlja uži pojam od agresije, svi oblici nasilja jesu agresija, ali svaki oblik agresije nije nasilje. Agresija obično obuhvata širok spektar manifestacija, dok se nasilje može smatrati ekstremnom agresijom.[2]
Svetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 1996) definiše nasilje kao „namerno, zaprećeno ili aktuelno korišćenje fizičke sile ili moći protiv sebe ili druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, što za posledicu ima ili je vrlo verovatno da će imati ozledu, smrt, psihološke posledice, teškoće u razvoju ili deprivaciju”[3] daje jednostavniju definiciju nasilja po kojoj je nasilje namerno i neopravdano nanošenje štete drugome.
Poznati teoretičar Atcher pod nasiljem podrazumeva samo fizičku agresiju, tačnije, ekstremnu fizičku agresiju.[4] Teoretičari Anderson i Bušman naglašavaju da je nasilje ekstremna agresija koja za cilj ima nanošenje ozbiljnih telesnih povreda.[5] Međutim, i drugi oblici agresije, kao što su verbalna, emocionalna ili socijalna agresija, mogu se smatrati nasiljem.

2. Nasilje nad ženama u Srbiji i Evropskoj uniji

Nasilje nad ženama je i uzrok i posledica rodne nejednakosti za koju su odgovorne postojeće norme i stavovi. Žene u Srbiji, izrazile su mišljenje da je Srbija i dalje patrijarhalno društvo u kome muškarci dominiraju kod kuće, na poslu i u javnoj sferi.
Istraživanje u radu je pokazalo da je većina ispitanih žena izrazila uverenje da je njihov rizik da postanu žrtve nasilja povezan sa načinom na koji se oblače, mestima na koja izlaze i poslovima kojima se bave.Ovome doprinose i kulturološke norme kojima se odgovornost za nasilje prebacuje na ženu umesto na počinioce.
Nasilje nad ženama predstavlja kršenje prava i osnovnih sloboda žena i manifestaciju istorijskih nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena.Budući da rodna neravnopravnost leži u osnovi rodno zasnovanog nasilja, važno je uzeti u obzir širi kontekst statusa žena u regionu koji pokriva Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), kako bi se procenila njihova bezbednost i dobrobit.
U Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama regiona i sveta, ove strukturne nejednakosti su vidljive u različitim oblastima, kao što su: političko i ekonomsko učešće; pristup imovini, prihodima i uslugama, učešće u privredi, životni standard i kvalitet života.
Široko rasprostranjene i prihvaćene patrijarhalne vrednosti i tradicionalne kulturne norme predstavljaju osnovu za nejednak položaj žena u odnosu na muškarce, na čemu se zasniva rodno
zasnovano nasilje. Nasilje nad ženama mora se posmatrati u kontekstu istorijske, društvene, političke, kulturne i ekonomske nejednakosti žena kao što su:

---

[2] Marcus, R. E. (2007). Aggression and violence in adolescence. New York, NY:Cambridge University Press.

[3] Popadić, D., Pavlović, Z., Petrović, D., & Kuzmanović, D. (2016) Global Kids Online Serbia: Balancing between opportunities and risks: Results fromthe pilot study. Belgrade, RS: University of Belgrade. Retrieved from
http://globalkidsonline.net/wp-content/uploads/2016/05/Countryreport_Serbia-final-26-Oct-2016.pdf

[4] Archer J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners:a meta-analytic review. Psychological Bulletin, 126(5), 651–680. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.651

[5] Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. Annual Review of Psychology, *53*(1), 27–51. https://doi.org/10.1146/annurev.psych. 53.100901.135231

1. Kulturne norme i stavovi doprinose rodnoj nejednakosti i nasilju nad ženama

Trećina veruje da je porodično nasilje nad ženama privatna stvar, a skoro četvrtina smatra žrtvu odgovornom ili veruju da one preuveličavaju tvrdnje o zlostavljanju ili silovanju. Ova uverenja doprinose rodnoj nejednakosti i stvaraju okruženje u kojem se toleriše nasilje nad ženama;

2. **Nasilje nad ženama se ne prijavljuje**

Vrlo malo žena koje su doživele nasilje su to prijavile policiji. Sramota, ekonomska zavisnost, strah od osvete od strane počinioca i nepoverenje u službe predstavljaju glavne prepreke za prijavljivanje;

3. **Potrebno je poboljšati rad službi za pružanje pomoći, kao i međusektorsku saradnju**

Nedovoljno je dostupnih službi za pružanje pomoći ženama i potrebno je poboljšati njihovu konzistentnost i kvalitet rada. Postoji potreba za pluralizmom u pružanju usluga i zagovaraju partnerstva između države i organizacija civilnog društva.

4. **Postoje nedostaci u primeni zakona i prikupljanju podataka**

Identifikovani su nedostataci u prikupljanju podataka i istaknut je značaj implementacije jedne jedinstvene baze podataka.Žrtve nisu dovoljno zaštićene tokom sudskih postupaka i postoji potreba za usavršavanjem profesionalne obuke zaposlenih.[6]

Nasilje nad ženama utiče na živote miliona žena i ometa napredak ka sveobuhvatnoj sigurnosti za sve. Najveća regionalna organizacija za bezbednost na svetu OEBS, priznaje da nasilje nad ženama ne samo da utiče na ličnu bezbednost i bezbednost žena uopšte, već ih takođe sprečava da učestvuju u društvu ili koriste veštine i znanje u punom potencijalu.

Istraživanje izvedeno pod vođstvom OEBS-a fokusiralo se na rodno zasnovano nasilje nad ženama koje su počinili njihovi partneri, članovi porodice, prijatelji, poznanici i kolege, kao i nepoznati počinioci.

Grafikon 1. Percepcija rasprostranjenosti nasilja nad ženama

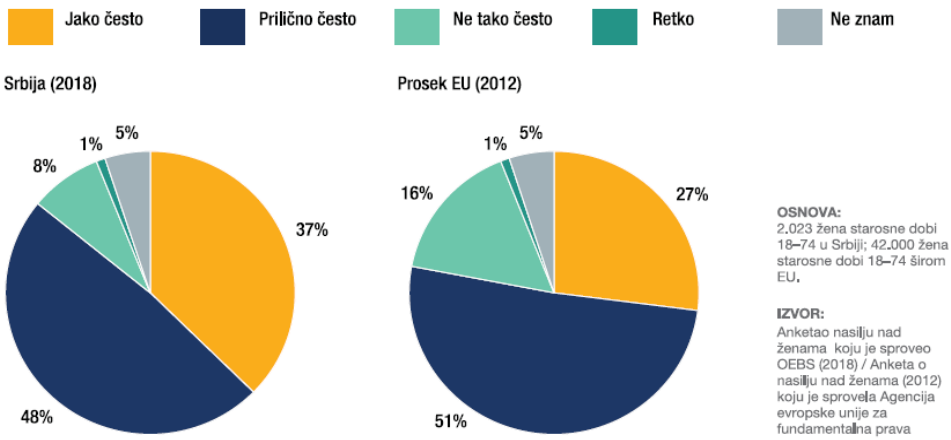

Izvor: Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija

Grafikon 1 ilustruje, da anketirane žene u velikoj meri izražavaju uverenje da je nasilje nad ženama uobičajeno u Srbiji da iznosi 85%, a to je blizu proseka Evropske unije od 78% , a raspon se kreće od 54% do 93%.

Rezultati u Srbiji su slični rezultatima u Hrvatskoj i Švedskoj , obe imaju po 81%. Žene koje su učestvovale u istraživanju za ovaj izvještaj su izrazile uverenje da je rasprostranjenost nasilja

[6] Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija

nad ženama i tolerancija u društvu ukorenjena u tradicionalnim, patrijarhalnim strukturama i stavovima većine u zemlji, koje muškarce predstavljaju kao dominantne,a žene kao podređene.

Grafikon 2 Stavovi koji leže u osnovi nasilja nad ženama

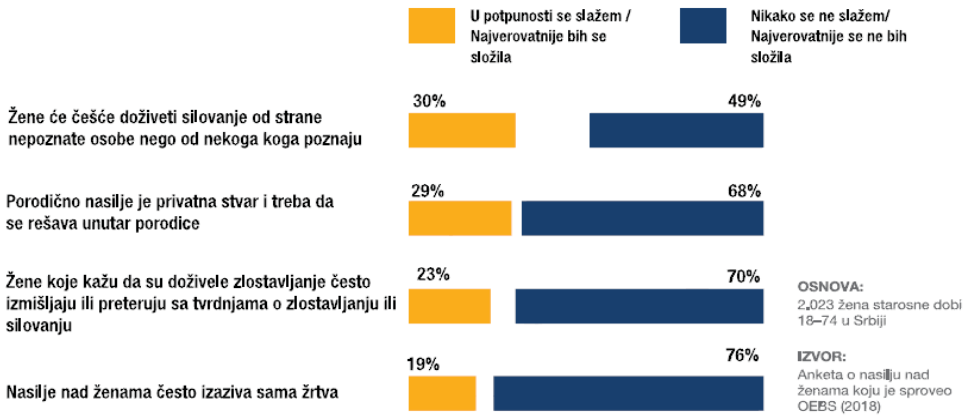

Izvor: Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija

Takođe, stavovi prema nasilju nad ženama nisu potpuno jasni. Tako Grafikon 2 pokazuje, da jedna od pet ispitanih žena smatra da je nasilje nad ženama često isprovocirala sama žena (19%) i da žene koje kažu da su zlostavljane često izmišljaju ili preuveličavaju situaciju tvrdnjama o zlostavljanju ili silovanju (23%).

Poređenja radi, prosečno 15% žena u Evropskoj uniji smatra da nasilje često izaziva žrtva, u rasponu od 6% u Holandiji do 58% u Latviji, dok 19% žena u Evropskoj uniji (u rasponu od 7% u Švedskoj do 43% na Malti) smatra da žene preuveličavaju tvrdnje o zlostavljanju ili silovanju.[7]

3. Psihološko i emocionalno partnersko nasilje

Studija u okviru OEBS-a o svim oblicima nasilja nad ženama otkriva da je psihološko i emocionalno partnersko nasilje manje proučavano od drugih oblika nasilja među intimnim partnerima.Ovo je evidentno zbog nepostojanja dogovora o tome kako se psihičko nasilje treba meriti, posebno među različitim zemljama i njihovim kulturama. Posmatrane situacije imaju veze sa problemima kao što su:

- ograničavanje kretanja;
- ljubomora ili sumnja;
- ekonomska kontrola;
- ucenivanje žene decom ili zlostavljanje dece;

Dok se o fizičkom i seksualnom nasilju može prikupiti više detalja o broju koliko puta se desila određena vrsta nasilja, kod psihološkog nasilja opisuju se situacije koje su obično u toku i gde bi to bilo teško za ispitanik da navede jasan broj incidenata.Trećina žena navodi da je iskusila neki oblik psihičkog nasilja u njihovim odnosima, bilo sa svojim sadašnjim partnerom ili sa prethodnim partnerom.

[7]Special Eurobarometer 449: Gender-based Violence, European Comision

Grafikon 3. Učestalost različitih oblika psihičkog nasilja od strane intimnog partnera

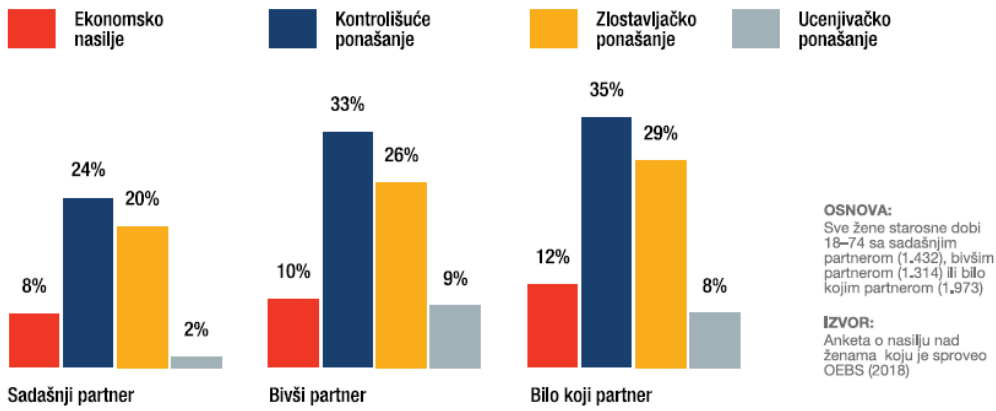

Izvor: Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija

Grafikon 3 ilustruje, da je 35% žena koje su imale partnera doživele kontrolišuće ponašanje, a 29% nasilno ponašanje. Takođe, 12% žena je iskusilo ekonomsko nasilje, a 8% žena koje su imale partnera i koje imaju decu, bile su izložene ucenama u vezi sa decom ili su im deca zlostavljana.
Takođe, Grafikon 3 pokazuje rezultate u vezi psihičkog partnerskog nasilja i sumira različite oblike psihološkog nasilja u četiri kategorije:

• **kontrolno ponašanje:** uključuje situacije u kojima partner pokušava da spreči partnerku da viđa svoje prijatelje, ograničava joj korišćenje društvenih mreža (Fejsbuk, Tviter itd.),pokušava da ograniči kontakt sa porodicom ili rodbinom, insistira da zna uvek gdeje ona, i to na način koji nadilazi opštu zabrinutost, ljuti se ako razgovara sa drugimmuškarcima, sumnja da je bila neverna;
• **nasilno (zlostavljačko) ponašanje**: uključuje situacije u kojima partner ženi zabranjuje da napušta kuću ili joj brani da napusti kuću bez pratnje rođaka, oduzima joj ključeve od automobila ili je zaključava, omalovažava je ili ponižava pred drugima ili nasamo, namerno je plaši ili zastrašuje (na primer, viče ili razbija stvari), tera je da gleda ili posmatra pornografski materijal protiv njene volje, preti da će povrediti ili ubiti nekoga do koga joj je stalo (ovo se ne odnosi na decu);
• **ekonomsko nasilje**: koje podrazumeva sprečavanje donošenja odluka o porodičnim finansijama i samostalnu kupovinu ili zabranu rada van kuće;
• **ucenivanje žene decom ili zlostavljanje dece**: uključuje pretnju da će odvesti decu, pretnja da će povrediti decu ili pretnje u vezi sa starateljstvom nad decom (odnosi se na bivšeg partnera).[8]

Evidentno je da ženska iskustva u vezi psihološkog nasilja nije ograničeno samo na oblike kontrole i nasilnog ponašanje. Šta više, psihološko nasilje obuhvata čitav niz ponašanja koje je istovremeno kontrolno i uvredljivo i koje služi za ograničavanje autonomije, slobode žena i osećaj nesigurnosti na razne načine.U kvalitativnom istraživanju psihološko nasilje je okarakterisano kao vrlo uobičajeno u Srbiji i smatra se pretečom drugih oblika nasilja, posebno fizičkog nasilja.

[8] Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija

Na nivou država članica Evropske unije, iskustva u vezi psihološkog nasilja se kreću od 60 % žena u Danskoj i Letoniji i 53 % žena u Finskoj koje su iskusile neki oblik psihičkog nasilja u njihovim odnosima, do trećine žena u Irskoj (31 %), Grčkoj (33 %) (35%) Španiji.[9]

4. Fizičko i seksualno partnersko nasilje

U kvalitativnom istraživanju bilo je rasprostranjeno istovetno mišljenje, da su jugoslovenski sukobi generalno doveli do povećanja nasilja, uključujući i nasilje nad ženama. Žene su smatrale da rastuće tenzije, koje su rezultat siromaštva, nezaposlenosti, političkih previranja i ekonomske krize, čine muškarce agresivnijim i sklonijim nasilju. Takođe su naglasak stavile na psihološku traumu rata, objašnjavajući da su se kod mnogih ljudi koji su u njemu učestvovali razvile mentalne bolesti kao što je posttraumatski stresni poremećaj kao posledica sukoba, što je takođe doprinelo većoj stopi rodno zasnovanog nasilja. Neke su takođe smatrale da su teški uslovi doveli do zloupotrebe alkohola i opojnih supstanci, što je takođe povećalo nivo nasilja.
Fizičko nasilje se definiše kao namerno sprovođenje nasilnih radnji nad drugom osobom, koje uzrokuju telesne povrede, i obuhvata:

- bacanje nečega što bi moglo nauditi osobi;
- guranje, ćuškanje ili čupanje za kosu;
- šamaranje, udaranje pesnicama ili drugim predmetima;
- premlaćivanje, gušenje ili nanošenje opekotina;
- pretnja i upotreba noža, pištolja ili drugog oružja.

Telesne povrede su oštećenja tela ili povrede pretrpljene kao posledica primene neposredne i nezakonite fizičke sile. Lake telesne povrede su posekotine, ogrebotine, modrice i opekotine, a
teške telesne povrede obuhvataju prelome, frakture i povrede unutrašnjih organa. Trajno telesno oštećenje odnosi se na svaku povredu koja trajno narušava nečije telesno stanje, na bilo koji način (ožiljci, gubitak vida ili sluha itd).
Seksualno nasilje je bilo koja vrsta seksualnog ponašanja koje se nekome nameće, pod upotrebom sile, pretnje ili ucene, radi postizanja neželjenih seksualnih radnji ili bilo kakve seksualne aktivnosti koje datu osobu degradiraju ili ponižavaju. Seksualno nasilje se definiše kao:

- namerno dodirivanje bez pristanka, vaginalni, analni ili oralni prodor seksualne prirode u telo druge osobe bilo kojim telesnim delom ili predmetom;
- upuštanje u druga dela seksualne prirode sa nekom osobom bez njene saglasnosti;
- navođenje druge osobe na odnos seksualne prirode sa trećim licem bez njene saglasnosti.

Silovanje se odnosi na seksualni odnos bez pristanka, pod upotrebom fizičkog nasilja ili pretnjom, zbog čega žrtva nije u stanju da odbije.

[9] Special Eurobarometer 449: Gender-based Violence, European Comision

Grafikon 4. Učestalost fizičkog i/ili seksualnog nasilja

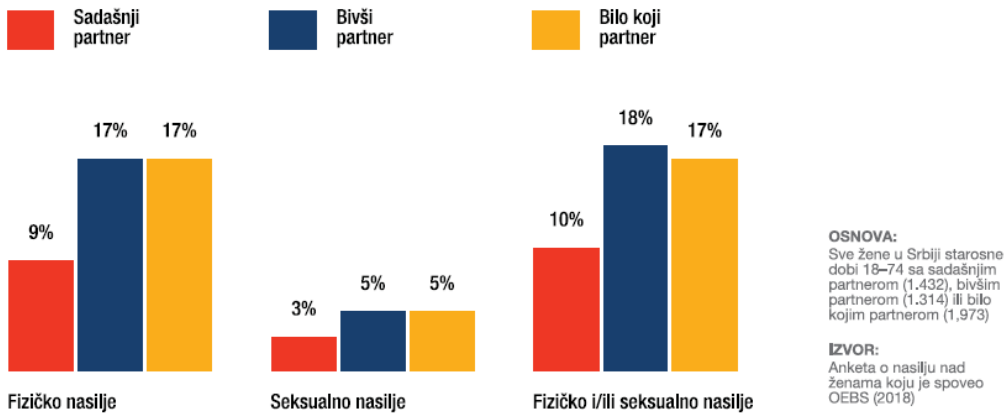

Izvor: Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija

Grafikon 4 ilustruje da 45% anketiranih žena koje su bile u partnerskim odnosima izjavljuju da su doživele nasilje od strane partnera. Kod većine je to nasilje bilo fizičko (44% ispitanih žena u poređenju sa prosekom EU od 43%), ali 17% žena kaže da su iskusile fizičko nasilje, a 5% da su doživele seksualno nasilje.

Žene koje kažu da je njihova glavna delatnost ispunjavanje dužnosti i brige o domaćinstvu, češće

izjavljuju da su doživele fizičko nasilje od strane sadašnjeg partnera (15%) u odnosu na prosek (9%), i više od žena koje su u radnom odnosu (6%). Žena koje imaju ili su imale decu takođe češće doživljavaju nasilje (od strane intimnog partnera18% u odnosu na 13% onih žena koje nemaju decu).

Navedeno, pokazuje da kod žena koje smatraju da je obaveza žene da ima seksualne odnose sa suprugom čak i kada to ne želi, postoji gotovo dvostruko veća verovatnoća da kažu da su doživele fizičko ili seksualno nasilje od strane njihovog trenutnog partnera ili u nekom trenutku njihovog života, u odnosu na one koje se ne slažu sa ovom izjavom (16% naspram 9%).

Slično tome,dvostruko više žena koje se slažu da je nasilje nad ženama često izazvano od strane žrtve,priznaje da doživljava nasilje od strane sadašnjeg partnera u odnosu na one koje se sa tim ne slažu (16% naspram 8%).

Žene koje veruju da se seks bez pristanka može opravdati u različitim scenarijima, opet imaju veću verovatnoću da priznaju da su doživele nasilje od strane sadašnjeg partnera u poređenju sa onima koje veruju da seks bez pristanka nije opravdan.

Takođe, žene smatraju da su muškarci nasilni prema partnerkama usled upotrebe alkohola, zatim zbog ljubomore, nezaposlenosti ili finansijskih briga i niskog samopoštovanja.

Ovo je slično kao u Evropskoj uniji, gde je u proseku 20% žena izjavilo da je doživelo fizičko nasilje (u rasponu od 11% u Austriji, Hrvatskoj i Španiji do 31% u Latviji), a 7% je navelo da su doživele seksualno nasilje (u rasponu od 3% u Hrvatskoj i Portugalu do 11% u Danskoj, Finskoj i Holandiji). [10]

Važno je napomenuti da u zemlje sa dužom tradicijom politika rodne ravnopravnosti i kampanja za podizanje svesti (nordijske zemlje i zapadna Evropa) takođe imaju visoke stope žena koje prijavljuju iskustva nasilja.

[10] Special Eurobarometer 449: Gender-based Violence, European Comision

Prema istraživanju AFP širom Evropske unije, na primer, tri zemlje u kojima žene najčešće izjavljuju da su iskusile fizičko i/ili seksualno nasilje od strane partnera ili nepartnera su Danska (52%), Finska (47%) i Švedska (36%). Navedena stopa učestalosti je najniža u Hrvatskoj (21%), Austriji (20%) i Poljskoj (19%).[11]
Mada svaka žena može biti izložena nasilju, ipak možemo reći da postoje osetljive grupe ženakoje su izložene većem riziku od nasilja. Izloženost riziku od nasilja uslovljena je starosnim
dobom žene, obrazovnim, ekonomskim statusom žene, mestom u kome živi ili prihvaćenimkulturnim obrascima. Tako su, na primer, žene iz osetljivih društvenih grupa, kao što susamohrane majke, žene sa sela, žene sa invaliditetom, žene drugačije seksualne orijentacije i
rodnog identiteta, češće izložene rodno zasnovanom nasilju.[12]
U vezi sa temama koje su značajne za analizu na opštem nivou, bez obzira da li su određene grupe u društvu u većem riziku da dožive nasilje, treba obratiti pažnju na sledeće probleme:
• godine starosti
• obrazovanje žene
• prihodi žene
• vrsta područja u kojima žene žive (urbano/ruralno)
• radni status žene
• zanimanje žene

Godine starosti
U većini slučajeva, i partnersko i nepartnersko nasilje imaju najveću rasprostranjenost u najmlađem uzrastu žena koje imaju 18–29 godina. Rasprostranjenost fizičkog ili seksualnog nasilja opada sa godinama, sa najnižom stopom pojavljivanja među ženama koje imaju 60 ili više godina. Starije žene obično ne prijavljuju sve slučajeve fizičkog ili seksualnog nasilja nad njima, verovatno iz razloga da bi zataškale neki incidenti od pre više godina.
.
Obrazovanje
Među ženama koje imaju samo osnovnim obrazovanjem, 23 % ima iskustvo u vezi fizičkog ili seksualnog nasilja od strane bilo kog partnera,u poređenju sa 21% žena sa srednjim obrazovanjem i 20 % žena sa visokim obrazovanjem.Dostignuti nivo obrazovanja je važan faktor za istraživanje doživljenih oblika nasilja, kao i za utvrđivanje postojanja barijera koje sprečavaju žrtve da potraže pomoć.Tako, niži stepen obrazovanja često rezultira nedostatkom svesti o zakonskim pravima i sistemima podrške.

Prihodi
Žene koje su imaju manja primanja i koje teško žive su iskusile fizičko ili seksualno nasilje u vezi sa bilo kojim partnerom,u poređenju sa ženama koje su bile zadovoljne sa visinom svojih prihoda i koje žive udobno.Povećane stope nasilja od strane trenutnog partnera u odnosu na žene žene koje imaju manje prihode ukazuju da nemaština i finansijsko naprezanje negativno utiče na vezu.
Žene koji su napustile prethodnog partnera koji je takođe bio nasilan imaju finansijsku neizvesnost, a upravo ta ekonomsku ranjivost sprečava mnoge žene da se odluče da napuste nasilnu vezu.
Na primer, 39% žena koje su doživele nasilje u prethodnoj vezi kažu da se teško nose sa sadašnjim prihodima i uglavnom žive u same ili sa decom. Takođe, 26 % žena koje nisu

[11] Ibid
[12]https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/ostalo/sektor-za-socijalnu-zastitu/strategija-za-sprecavanje-i-borbu-protiv-rodno-zasnovanog-nasilja-prema-zenama-i-nasilja-u-porodici-za-period-2021-2025-godine

doživele fizičko ili seksualno nasilje od strane prethodnog partnera takođe se teško snalaze sa svojim trenutnim prihodima.
Ekonomska zavisnost žene je jedan od najvećih faktora rizika za ponovljeno nasilje.Žene koje nemaju lične prihode suočavaju se sa nedostatkom sredstava da napuste nasilnog partnera, jer su
često ekonomski zavisne od istog.
Vrsta područja – urbano/ruralno.
Najveća razlika u rasprostranjenosti nasilja je između žena koje žive u prigradskim naseljima i žene koje žive na selu.
Radni status i zanimanje
Izraženo u procentima fizičkog ili seksualnog nasilja od strane partnera ili nepartnera, to je:

- 32 % žene penzionerke;
- 17 % žena domaćice;
- 10% žena koje su nezaposlene;
- 36% žena koje su zaposlene;
- 5% žena koje se školuju.[13]

Uzimajući u obzir ženska iskustva u vezi fizičkog ili seksualnog nasilja na random mestu, otkriva da fizički ili seksualno nepartnersko nasilje je najveće među ženama koji su menadžeri ili direktori, profesionalci (npr. kao advokati, lekari, računovođe i arhitekte) ili nadzornici. U zavisnosti od kategorije, 28 %–30 % žena na ovim pozicijama su doživele nasilje od strane nepartnera.
Za poređenje, 13% žena koje nikada nisu radile, a 17 % žena koje su se bavile kvalifikovanim ručnim radom doživele su fizičko ili seksualno nasilje od strane nepartnera.Prosečna rasprostranjenost stopa nepartnerskog nasilja za sve žene iznosio je 22 %.
Važno je prepoznati da nasilje nad ženama pogađa žene svih uzrasta, bez obzira na visinu ličnih primanja, i iz svih delova zemlje, uz određena odstupanja. Mlađe žene i one koje teško izlaze na kraj sa svojim trenutnim prihodima, izložene su većem riziku od nasilja u odnosu na ostale žene.

5.Nacionalni zakonodavni okvir i implementacija
Borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici jedan je od prioritetnih ciljeva Vlade. U proteklom periodu učinjeni su značajni pomaci na planu sprečavanja i zaštite od rodno zasnovanog nasilja nad ženama i nasilja u porodici, u sklopu sveukupne politike rodne ravnopravnosti čije je sprovođenje utvrđeno Ustavom Republike Srbije.
Srbija je 2013. godine ratifikovala Istanbulsku konvenciju Saveta Evrope iz 2011. godine. Ratifikacijom i stupanjem na snagu Istanbulske konvencije, Republika Srbija se obavezala da će sprovesti odgovarajuće mere za postizanje ciljeva propisanih zakonom, kao što su: zaštita žena od svih oblika nasilja, prevencija, krivično gonjenje i eliminisanje nasilja u porodici. Takođe, Republika Srbija je preuzela obavezu sprovođenja redovnih istraživanja o nasilju nad ženama.

Srbija je ratifikovala ili nasledila niz međunarodnih obaveza o rodnoj ravnopravnosti, uključujući:

- Konvenciju Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1981) i njen Fakultativni protokol. Vlada Republike Srbije podnela je Četvrti periodični

[13] Žene žrtve nasilja iz ugla statistike, (2022) Istraživanje o bezbednosti i kvalitetu života žena (EU-GBV), Beograd

izveštaj CEDAW komitetu 2017.godine, dok su organizacije civilnog društva (OCD) do kraja 2018. godine podnele šest alternativnih izveštaja;

- Srbija je 2010. godine potpisala, ali još nije ratifikovala, Evropsku konvenciju o naknadi štete žrtvama nasilnih zločina;[14]
- Srbija je 2013. godine ratifikovala Istanbulsku konvenciju Saveta Evrope iz 2011. godine. Ratifikacijom i stupanjem na snagu Istanbulske konvencije, Republika Srbija se obavezala da će sprovesti odgovarajuće mere za postizanje ciljeva propisanih zakonom, kao što su: zaštita žena od svih oblika nasilja, prevencija, krivično gonjenje i eliminisanje nasilja u porodici. Takođe, Republika Srbija je preuzela obavezu sprovođenja redovnih istraživanja o nasilju nad ženama.[15]
- U 2015. godini Srbija je usvojila ciljeve održivog razvoja Ujedinjenih nacija (COR),koji imaju za cilj rešavanje globalnih izazova, kao što su siromaštvo, nejednakost,klimatske promene, ali i poboljšanje pristupa zdravstvu i obrazovanju i izgradnjajakih institucija i partnerstava.
  Peti cilj održivog razvoja posvećen je rodnoj ravnopravnosti i obuhvata niz specifičnih ciljeva, kao što je: „Eliminisanje svih oblika nasilja nad ženama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima i seksualne i druge oblike eksploatacije."
- Nacionalno zakonodavstvo Srbije sadrži stavke koje se odnose na zabranu diskriminacije (uključujući i pol), rodnu ravnopravnost, nasilje u porodici, seksualno uznemiravanje;
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici iz 2017. godine ima za cilj da omogući efikasnuprevenciju nasilja u porodici i hitnu, pravovremenu i efikasnu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici.[16] Zakon o sprečavanju nasilja u porodici uveden je istovremeno kad i izmene i dopune Krivičnog zakonika kojima su uvedena nova krivična dela vezana za sakaćenje ženskih genitalija, uhođenje, seksualno uznemiravanje i prisilni brak. Novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici navodi da žrtve nasilja u porodici imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć.
- Prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći,[17] pravnu pomoć pružaju advokati i službe pravne pomoći u okviru jedinica lokalne samouprave, kao i udruženja,ali samo na osnovu odredbi koje regulišu pravo na azil i zabranu diskriminacije. U imeudruženja besplatnu pravnu pomoć pružaju advokati.
- Porodični zakon Srbije[18] garantuje ženama koje su žrtve nasilja pravo na podnošenje građanske tužbe za izdavanje naloga za zaštitu od nasilja u porodici. Članovi porodice žrtve, zakonski zastupnik, javni tužilac i centri za socijalni rad takođe imaju pravo da podnesu takvu tužbu u ime žrtve.

Organizovan je niz obuka za zaposlene u sudstvu, policiji, socijalnoj zaštiti, obrazovanju izdravstvu, uključujući obuku o posebnim protokolima za postupanje u slučajevima nasilja nad ženama. Iako su intervjuisane ekspertkinje ocenile ovaj trening kao koristan, navele su da je malo sistematske procene njegove efikasnosti.

Žrtve nasilja imaju pravo na pomoć i podršku, i to je obaveza ne s amo države, nego i čitavog

[14] Zakon o ravnopravnosti polova, Službeniglasnik Republike Srbije, br. No. 104/2000

[15] U julu 2018. godine Vlada Srbije podnela je svoj prvi izveštaj o sprovođenju Istanbulske konvencije GREVIO komitetu.

[16] Zakon o sprečavanju nasilja u porodici,Službeni glasnik Republike Srbije, br. No. 94/2016., Zakon je stupio na snagu 1. juna 2017. godine

[17] Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Narodna skupština Republike Srbije, pristupljeno 31. Januara 2019. .http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2018/2926-18.

[18] Porodični zakon", Službeni glasnik Republike Srbije, br.18/2005, 72/2011, 6/2015.

društva.Postoji široki spektar ustanova i institucija koje su uključene u pružanje podrške žrtvama nasilja. Ovakve ustanove imaju niz ovlašćenja i mehanizama kojima mogu da pruže podršku žrtvama, da ih informišu o njihovim pravima, ili da iniciraju angažovanje nadležnih organa, da daju preporuke za izricanje mera zaštite i da se obezbedi specijalizovana podrška, koja uključuje i smeštaj žrtava nasilja u sigurnim kućama.
Većina žena je čula da postoje prihvatilišta, odnosno sigurne kuće – specifična skloništa za žrtve porodičnog nasilja, koja pružaju besplatan smeštaj za žene i decu (94,1%), kao i za nacionalnu SOS liniju – besplatnu telefonsku liniju za pomoć žrtvama porodičnog nasilja, koja je dostupna 24 sata svakog dana (80,6%). S druge strane, znatno manji broj žena je čulo za lokalni centar – Autonomni ženski centar Beograd (29,4%) ili za nacionalni SOS telefon Udruženje Romkinja „Osvit" (17,1%).

6.Zaključak

Nasilje nad ženama sprečava i narušava njihova ljudska prava i osnovne slobode garantovane Ustavom Republike Srbije i ostalim zakonima, navedenim u radu. Takođe, nasilje ima ozbiljan uticaj na sposobnost žena da postignu ravnopravnost u društvu.
Nije samo učestalost nasilja nad ženama ono što ugrožava živote žena, već i strah od nasilja utiče za njihovu svakodnevnu egzistenciju. Doživljeno nasilje ne prouzrokuje samo trenutne fizičke posledice, već kao posledicu ima trajna telesna oštećenja, ali i dugotrajne posledice psihičke prirode.
U radu je utvrđeno da je nasilje nad ženama uobičajeno u Srbiji i da iznosi 85%, a to je blizu proseka Evropske unije od 78%. Slične rezultate u Evropskoj uniji imaju Hrvatska i Švedska po 81% , a raspon se kreće od 54% do 93%.
Kada je u pitanju psihološko i emocionalno nasilje u Srbiji, 35% žena koje su imale partnera doživele kontrolišuće ponašanje, 29% nasilno ponašanje, 12% žena je iskusilo ekonomsko nasilje, a 8% žena koje su imale partnera i koje imaju decu, bile su izložene ucenama u vezi sa decom ili su im deca zlostavljana.
Takođe, kada se radi o fizičkom i seksualnom nasilju nad ženama u Srbiji, 45% anketiranih žena koje su bile u partnerskim odnosima doživele su navedeno nasilje od strane partnera u poređenju sa prosekom Evropske unije od 43%. Prema istraživanju širom Evropske unije, tri zemlje u kojima žene najčešće izjavljuju da su iskusile fizičko i seksualno nasilje od strane partnera ili bivšeg partnera su Danska (52%), Finska (47%) i Švedska (36%).

Prema obrazovnoj strukturi, žena koja ima niži stepen obrazovanja je češće žrtva partnerskog nasilja, dok je visokoobrazovana žena izloženija nepartnerskom nasilju, seksualnom uznemiravanju na radnom mestu ili proganjanju. Žene najčešće doživljavaju psihičko nasilje od strane svog partnera i to je razlog zbog kog žene najčešće napuštaju partnera. S druge strane, žena koja trpi nasilje od strane partnera obično ostaje da živi sa njim, najčešće zbog dece ili zbog ekonomske zavisnosti. U nizu razloga povratka nasilnom partneru nije zanemarljiv ni osećaj stida i straha od nasilnika ili odbacivanja od strane porodice, prijatelja i zajednice u kojoj živi.
Zapaža se da je većina žena upoznata sa dostupnim uslugama podrške, ali da ukoliko doživi nasilje o tome razgovara sa nekom bliskom osobom i nasilnika ne prijavljuje nadležnim institucijama zbog stida, osećaja krivice ili zato što smatra da je to lična ili porodična stvar.
Rezultati istraživanja bi trebalo da pomognu u oblikovanju svesti u smislu prepoznavanja rodno zasnovanog nasilja i doprinesu promeni ukorenjenih moralnih i kulturnih normi i stavova, koji su još uvek široko rasprostranjeni u našem društvu.Dobar početni korak u menjanju svesti o prepoznavanju nasilja je osnaživanju žena da prijave nasilje, kao i u sprečavanju stigmatizacije, jer žena žrtva nasilja često nailazi na nerazumevanje i osudu okoline

Literatura

1. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology, 53*(1), 27–51. https://doi.org/10.1146/annurev.psych. 53.100901.135231
2. Anketa dobrobit i bezbednost žena, OEBS, (2019), Osnovni izveštaj Srbija
3. Archer J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 126*(5), 651–680.
4. Marcus, R. E. (2007). *Aggression and violence in adolescence*. New York, NY:Cambridge University Press.
5. Popadić, D., Pavlović, Z., Petrović, D., & Kuzmanović, D. (2016) *Global Kids Online Serbia: Balancing between opportunities and risks: Results fromthe pilot study*. Belgrade, RS: University of Belgrade. Retrieved from http://globalkidsonline.net/wp-content/uploads/2016/05/
6. Porodični zakon, Službeni glasnik Republike Srbije, br.18/2005, 72/2011, 6/2015.
7. Special Eurobarometer 449: Gender-based Violence, European Comision
8. Žene žrtve nasilja iz ugla statistike, (2022) Istraživanje o bezbednosti i kvalitetu života žena (EU-GBV), Beograd
9. Zakon o ravnopravnosti polova Srbije, *Službeniglasnik Republike Srbije*, br. No. 104/2000
10. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici,*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. No. 94/2016 Zakon je stupio na snagu 1. juna 2017. godine.
11. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Narodna skupština Republike Srbije, pristupljeno 31. Januara 2019. .http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2018/2926-18.
12. https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/ostalo/sektor-za-socijalnu-zastitu/strategija-za-sprecavanje-i-borbu-protiv-rodno-zasnovanog-nasilja-prema-zenama-i-nasilja-u-porodici-za-period-2021-2025-godine

Doc. dr Admir Galijatović
Nevena Tanasić, dipl. ing. inf.

Stručni rad
UDK 364.632-053.2:004.738.5

DIGITALNO NASILJE NA RADNOM MJESTU: EKONOMSKI UTICAJ I INFORMATIČKA RJEŠENJA ZA PREVENCIJU

Sažetak

U današnjem digitalno povezanom svijetu, digitalno nasilje na radnom mjestu postaje sve prisutniji problem koji nosi ozbiljne ekonomske i socijalne posljedice za organizacije. Ova studija se fokusira na dva ključna aspekta digitalnog nasilja na radnom mjestu: ekonomski uticaj i efikasnost informatičkih rješenja u prevenciji ovog fenomena.

Ekonomski uticaj digitalnog nasilja na radnom mjestu obuhvata širok spektar direktnih i indirektnih troškova za organizacije, uključujući smanjenje produktivnosti zaposlenika, povećane troškove zdravstvene zaštite, pravne troškove povezane s tužbama za uznemiravanje, te štetu na korporativni ugled i brand. Studija pokazuje da ovi troškovi mogu značajno uticati na finansijsko zdravlje organizacija, naglašavajući potrebu za efikasnim strategijama prevencije.

S druge strane, informatička rješenja nude obećavajuću platformu za borbu protiv digitalnog nasilja. Alati poput softvera za nadzor e-pošte i komunikacijskih platformi, analitičkih alata zasnovanih na umjetnoj inteligenciji za identifikaciju uznemiravajućeg sadržaja i obrazovnih platformi za podizanje svijesti o digitalnom nasilju, predstavljaju ključne komponente u prevenciji. Ova rješenja omogućavaju organizacijama da proaktivno identifikuju i rješavaju slučajeve digitalnog nasilja, minimizujući njihov negativni uticaj na radno okruženje i organizacionu kulturu.

Zaključno, integrisani pristup koji kombinuje jasne korporativne politike, edukaciju zaposlenika, i korištenje naprednih informatičkih alata ključan je za efikasno rješavanje problema digitalnog nasilja na radnom mjestu. Osim smanjenja ekonomskih troškova, takav pristup promoviše pozitivnu radnu atmosferu, jača korporativnu kulturu i podupire održivi razvoj organizacija u digitalnom dobu.

Ključne riječi: Digitalno nasilje, Informatička rješenja, Cyberbullying, Prevencija nasilja, Psihološki troškovi, Pravni troškovi

Abstract

In today's digitally connected world, digital workplace violence is becoming an ever-present problem with serious economic and social consequences for organizations. This study focuses on two key aspects of digital violence in the workplace: the economic impact and the effectiveness of IT solutions in preventing this phenomenon.

The economic impact of digital workplace violence encompasses a wide range of direct and indirect costs to organizations, including reduced employee productivity, increased health care costs, legal costs associated with harassment lawsuits, and damage to corporate reputation and brand. The study shows that these costs can significantly affect the financial health of organizations, highlighting the need for effective prevention strategies.

On the other hand, IT solutions offer a promising platform for the fight against digital violence. Tools such as email monitoring software and communication platforms, AI-based analytics tools to identify disturbing content, and educational platforms to raise awareness of digital violence are key components in prevention. These solutions enable organizations to proactively identify and resolve cases of digital violence, minimizing their negative impact on the work environment and organizational culture.

In conclusion, an integrated approach that combines clear corporate policies, employee education, and the use of advanced IT tools is key to effectively solving the problem of digital violence in the workplace. In addition to reducing economic costs, such an approach promotes a positive working atmosphere, strengthens corporate culture and supports the sustainable development of organizations in the digital age.

Keywords: Digital violence, IT solutions, Cyberbullying, Prevention of violence, Psychological costs, Legal costs

UVOD

U savremenom dobu, gdje tehnologija prožima svaki aspekt naših života, radna mjesta nisu izuzetak od digitalne revolucije. Međutim, zajedno s brojnim prednostima koje digitalizacija donosi, pojavljuju se i novi izazovi. Jedan od tih izazova jest digitalno nasilje na radnom mjestu, fenomen koji se sve više prepoznaje kao ozbiljan problem sa dalekosežnim posljedicama. Digitalno nasilje obuhvata širok spektar ponašanja, od cyberbullyinga i doxxinga do neželjene elektroničke komunikacije i uznemiravanja putem društvenih mreža, koje sve mogu imati negativan uticaj na pojedince i organizacije.

Ekonomski uticaj digitalnog nasilja na radnom mjestu je značajan, a može se mjeriti kroz direktne troškove, poput smanjenja produktivnosti, povećanja bolovanja i pravnih troškova, te indirektno kroz oštećenje reputacije organizacije i smanjenje moralnog duha zaposlenika. U svjetlu ovog problema, potreba za efikasnim strategijama prevencije i upravljanja postaje imperativ.

Ekonomski uticaj digitalnog nasilja na radnom mjestu proteže se na više nivoa organizacije, utičući ne samo na žrtve i počinitelje, već i na širu korporativnu kulturu, produktivnost i finansijsku stabilnost. Ovaj uticaj može biti podijeljen na direktno mjerljive troškove i na indirektne, dublje troškove koji utiču na dugoročnu održivost organizacije.

S obzirom na to da je digitalno nasilje inherentno povezano s tehnologijom, informatička rješenja igraju ključnu ulogu u njegovoj prevenciji i suzbijanju. Razvoj i implementacija softverskih alata za nadzor i analizu elektroničke komunikacije, korištenje umjetne inteligencije za identifikaciju potencijalno štetnog sadržaja, te edukativne platforme za podizanje svijesti o digitalnom nasilju, samo su neki od načina kako tehnologija može pomoći u borbi protiv ovog problema.

Ovaj rad nastoji istražiti ekonomske implikacije digitalnog nasilja na radnom mjestu i istaknuti kako informatička rješenja mogu poslužiti kao moćan alat u prevenciji i zaštiti zaposlenika od ove sve prisutnije prijetnje. Kroz analizu postojećih slučajeva, pregled tehnoloških inovacija i raspravu o najboljim praksama, rad će ponuditi uvid u složenost problema i predložiti praktične smjernice za organizacije koje teže stvaranju sigurnijeg i inkluzivnijeg radnog okruženja.

EKONOMSKI UTICAJ DIGITALNOG NASILJA NA RADNOM MJESTU

Digitalno nasilje na radnom mjestu predstavlja sve češću pojavu u modernim organizacijama, zahvaljujući povećanoj upotrebi tehnologije u svakodnevnom poslovanju.[1] Osim što utiče na dobrobit pojedinaca, digitalno nasilje ima značajan ekonomski uticaj na organizacije. Proučavanje ovog fenomena otkriva kako direktne i indirektne finansijske posljedice mogu biti veoma velike.

Ekonomski uticaj digitalnog nasilja na radnom mjestu proteže se daleko izvan direktnih finansijskih gubitaka, utičući na sve aspekte organizacijskog funkcionisanja. Razumijevanje i adresiranje ovog problema nije samo pitanje etike i pravde, već ključno pitanje poslovne strategije i održivosti. Organizacije koje proaktivno pristupaju prevenciji i rješavanju digitalnog nasilja mogu zaštititi svoje zaposlenike, smanjiti ekonomske gubitke i graditi jaču, otporniju korporativnu kulturu.

Ekonomski uticaj digitalnog nasilja na radnom mjestu zahtijeva ozbiljnu pažnju i proaktivne mjere za prevenciju i intervenciju. Organizacije trebaju razviti i implementirati jasne politike, provoditi redovne edukacije i radionice, te osigurati sisteme podrške kako bi se umanjile šanse za pojavu i negativne posljedice digitalnog nasilja.

Ekonomski utjecaj digitalnog nasilja na radnom mjestu može biti značajan i široko rasprostranjen. Kako bi se minimizirali ti troškovi, ključno je da organizacije razviju efikasne strategije za prevenciju i upravljanje digitalnim nasiljem. To uključuje stvaranje sigurnog i podržavajućeg radnog okruženja, osvještavanje o problemu, i implementaciju tehnoloških alata koji mogu pomoći u identifikaciji i sprječavanju nasilnih incidenata prije nego što eskaliraju.

INFORMATIČKA RJEŠENJA ZA PREVENCIJU DIGITALNOG NASILJA NA RADNOM MJESTU

Informatička rješenja za prevenciju digitalnog nasilja na radnom mjestu igraju ključnu ulogu u modernim strategijama zaštite zaposlenika i očuvanja pozitivne radne atmosfere.[2] Korištenje tehnologije ne samo da može pomoći u identifikaciji i suzbijanju nasilnih ponašanja, već i u stvaranju sigurnijeg digitalnog okruženja za sve zaposlenike.

Programi koji omogućuju nadzor elektroničke pošte, chatova i drugih oblika digitalne komunikacije mogu pomoći u ranoj identifikaciji uznemiravajućeg sadržaja ili ponašanja. Važno je naglasiti da takav nadzor treba biti usklađen s pravilima privatnosti i zakonskim okvirima, te da se provodi transparentno i uz odgovarajuće obavijesti zaposlenicima.

Alati koji automatski filtriraju i blokiraju pristup neprimjerenom sadržaju na radnom mjestu mogu spriječiti širenje štetnih materijala i ponašanja. Ovi sistemi mogu biti prilagođeni specifičnim potrebama organizacije i osjetljivosti poslovanja.

---

[1] Nancy E. Willard, Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress (Champaign, IL: Research Press, 2007), 102-103.
[2] Michael Privitera i Michelle A. Campbell, "Cyberbullying: The new face of workplace bullying?" CyberPsychology & Behavior, vol. 12, br. 4 (2009), str. 397

Razvoj i implementacija internih platformi koje omogućuju zaposlenicima da anonimno prijave slučajeve nasilja ili uznemiravanja mogu potaknuti više zaposlenika da govore o problemima s kojima se suočavaju, bez straha od odmazde.[3]

Online obrazovne platforme i programi osvještavanja mogu pružiti zaposlenicima pristup važnim resursima i informacijama o digitalnom nasilju, uključujući strategije prevencije, načine reagiranja na nasilje i korake za prijavljivanje incidenata. Interaktivne obuke i simulacije mogu biti posebno korisne.

Napredni algoritmi mogu analizirati velike količine podataka u realnom vremenu kako bi identificirali potencijalne obrasce nasilja ili uznemiravanja. Ova tehnologija može pomoći u predikciji i sprječavanju incidenata prije nego što eskaliraju.

Jačanje sigurnosti digitalne infrastrukture, uključujući enkripciju komunikacije i zaštitu podataka, ključno je za sprječavanje neautoriziranog pristupa i zaštite zaposlenika od digitalnih prijetnji.

Implementacija informatičkih rješenja za prevenciju digitalnog nasilja na radnom mjestu zahtijeva strateški pristup i kontinuiranu evaluaciju njihove učinkovitosti. Važno je stvoriti kulturu otvorenosti i sigurnosti gdje tehnologija služi kao alat za zaštitu, a ne kao sredstvo nadzora. Integracijom tehnoloških rješenja s jasnim politikama, edukacijom i podrškom, organizacije mogu izgraditi otpornije i inkluzivnije radno okruženje koje promiče poštovanje i suradnju među zaposlenicima.

ZAKLJUČAK

Digitalno nasilje na radnom mjestu predstavlja složen izazov koji utječe ne samo na pojedince već i na cjelokupno poslovanje organizacija. Kroz analizu njegovog ekonomskog uticaja postaje jasno da posljedice nisu ograničene samo na neposredne žrtve, već se protežu na širu radnu kulturu, produktivnost i financijsko zdravlje organizacije. Direktni troškovi, poput medicinskih izdataka i pravnih troškova, zajedno s indirektnim troškovima, uključujući smanjenje produktivnosti i oštećenje korporativnog ugleda, naglašavaju potrebu za proaktivnim pristupom prevenciji.

Informatička rješenja nude obećavajuće alate za borbu protiv digitalnog nasilja, od nadzora i filtriranja sadržaja do platformi za anonimno prijavljivanje i edukativnih programa. Primjena tehnologije, međutim, mora biti pažljivo balansirana s poštovanjem privatnosti i prava zaposlenika. Edukacija i osvještavanje, zajedno s tehnološkim inovacijama, ključni su za stvaranje sigurnog i podržavajućeg okruženja.

Zaključno, borba protiv digitalnog nasilja na radnom mjestu zahtijeva sveobuhvatan pristup koji integrira tehnološka rješenja s jasnim politikama, edukacijom zaposlenika, i kulturom otvorenosti. Organizacije koje uspiju implementirati ove strategije ne samo da štite svoje zaposlenike od digitalnog nasilja, već i promiču zdraviju radnu atmosferu koja je ključna za dugoročni uspjeh i održivost. Uspostavljanje ovakvog okruženja nije samo etička odgovornost poslodavaca, već i strateško ulaganje u njihovu budućnost.

[3] Michael Privitera i Michelle A. Campbell, "Cyberbullying: The new face of workplace bullying?" u CyberPsychology & Behavior, vol. 12, br. 4 (2009), str. 395

LITERATURA

1. Willard, Nancy E. Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. Research Press, 2007.
2. Belsey, Bill. Cyberbullying: Developing Policy to Direct Responses That Are Equitable and Effective in Addressing This Special Form of Bullying. Canadian Journal of Educational Administration and Policy, 2005.
3. Privitera, C., & Campbell, M. A. (2009). "Cyberbullying: The new face of workplace bullying?" CyberPsychology & Behavior, 12(4), 395-400.
4. Barak, M. E. M. (2005). "Bullying in the workplace: From theory to empirical research." Journal of Interpersonal Violence, 20(2), 209-221.
5. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). "Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying." Youth Violence and Juvenile Justice, 4(2), 148-169.
6. Mesch, G. S. (2009). "Parental mediation, online activities, and cyberbullying." CyberPsychology & Behavior, 12(4), 387-393.
7. Cyberbullying Research Center. "Resources for Understanding and Dealing with Cyberbullying." Dostupno na: https://cyberbullying.org/

Doc. dr Stevo Stević
Nikolina Radić, dipl.oec

Stručni rad
UDK 343.62-057.16:343.988

NASILJE U POSLOVNIM ORGANIZACIJAMA (MOBING): EKONOMSKI UČINCI I STRATEGIJE PREVENCIJE

Sažetak

Nasilje u poslovnim organizacijama (ili/u daljem tekstu Mobing) predstavlja ozbiljnu prijetnju kako za zaposlene tako i za samu organizaciju. Ovaj rad je usmjeren na analizu ekonomskih učinaka nasilja na radnom mjestu (Mobinga) i pruža uvid u strategije prevencije koje mogu pomoći u suzbijanju ovog problema.

Nasilje na radnom mjestu (Mobing) može izazvati širok spektar ekonomskih posljedica. Rezultat toga su povećani troškovi zaštite zdravlja i bezbjednosti zaposlenih, gubitak produktivnosti zaposlenih zbog fizičkih i emocionalnih trauma, troškove za liječenje i rehabilitaciju povrijeenih radnika, kao i pravne troškove u vezi sa incidentima nasilja. Nasilje (Mobing) takođe može dovesti do smanjenja moralnih vrijednosti, povećanja fluktuacije zaposlenih, kao i smanjenje zapošljavanja novih radnika i zadržavanje kvalifikovanih radnika.

Nasilje na radnom mjestu (Mobing) utiče na troškove za poslodavce, uključujući izgubljene radne sate, smanjenje radne učinkovitosti i povećane troškove zdravstvene zaštite.

Ključni dio ovog rada je analiza različitih strategija prevencije nasilja u poslovnom okruženju. To uključuje razvoj politika i procedura za sprečavanje nasilja, obuku zaposlenih za prepoznavanje i reagovanje na nasilne situacije, uspostavljanje mehanizma za prijavu incidenata i pravilno reagovanje na njih, kao i promovisanje kulture bez nasilja u organizaciji.

Kroz ovu analizu, rad ističe značaj prevencije nasilja na radnom mjestu (Mobinga) kao ključnog faktora za zaštitu zaposlenih i očuvanje ekonomske stabilnosti organizacije. Implementacija efikasnih strategija prevencije moće pomoći organizacijama da smanje ekonomske gubitke i negativne posljedice nasilja, stvarajući sigurnije i produktivnije radno okruženje za sve zaposlene.

Efikasne strategije prevencije podrazumijevaju razvoj jasne politike protiv nasilja na radnom mjestu (Mobinga**),** redovnu obuku zaposlenika, kao i stvaranje kulture koja podrazumijeva sigurnost i poštovanje. Veoma je bitno imati jasne procedure za postupanje u slučaju nasilja.

Usklađenost s lokalnim zakonima i regulativama vezanim za nasilje na radnom mjestu je veoma bitno. To uključuje zakone o zlostavljanju na radu, zdravlju i sigurnosti, te diskriminacija.

Ključne riječi: Nasilje u poslovnim organizacijama, Mobing, produktivnost zaposlenih, preven cije, usklađenost sa zakonima i regulativama.

Summary

Violence in business organizations (or/hereinafter Mobbing) represents a serious threat both for employees and for the organization itself. This work is focused on the analysis of the economic effects of workplace violence (Mobbing) and provides insight into prevention strategies that can help combat this problem.

Violence in the workplace (Mobbing) can cause a wide range of economic consequences. The result is increased costs of protecting the health and safety of employees, loss of employee productivity due to physical and emotional trauma, costs for treatment and rehabilitation of injured workers, as well as legal costs related to incidents of violence. Violence (Mobbing) can also lead to a decrease in moral values, an increase in employee turnover, as well as a decrease in the recruitment of new employees and the retention of qualified employees.

Workplace violence (Mobbing) affects costs for employers, including lost work hours, reduced work efficiency and increased health care costs.

The key part of this work is the analysis of different strategies for the prevention of violence in the business environment. This includes developing policies and procedures to prevent violence, training employees to recognize and respond to violent situations, establishing a mechanism for reporting incidents and responding appropriately to them, as well as promoting a violence-free culture in the organization.

Through this analysis, the paper highlights the importance of workplace violence prevention (Mobbing) as a key factor for the protection of employees and the preservation of the economic stability of the organization. Implementing effective prevention strategies can help organizations reduce the economic losses and negative consequences of violence, creating a safer and more productive work environment for all employees.

Effective prevention strategies include the development of a clear policy against workplace violence (Mobbing), regular training of employees, as well as the creation of a culture that implies safety and respect. It is very important to have clear procedures for dealing with violence.

Compliance with local laws and regulations related to workplace violence is very important. These include laws on workplace abuse, health and safety, and discrimination.

Keywords: Violence in business organizations, mobbing, employee productivity, prevention, compliance with laws and regulations.

UVOD

Savremeno poslovno okruženje suočava se sa brojnim izazovima i promjenama koje utiču na efikasnost organizacija i dobrobit njegovih zaposlenih. Jedan od ozbiljnih problema koji duboko utiče na poslovni svijet, ali često ostaje skriven ili neadekvatno istražen, jeste nasilje unutar poslovnih organizacija. Nasilje u poslovnom okruženju može se manifestovati na različite načine, uključujući verbalnoo zlostavljanje, fizičko nasilje, mobing, diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i druge oblike neprihvatljivog ponašanja među zaposlenim.

Nasilje unutar organizacija ne samo da utiče na psihičko zdravlje zaposlenih, već takođe ima značajan uticaj na poslovnu efikasnost, produktivnost i dugoročnu održivost organizacije. Nasilje u poslovnim organizacijama nije samo pitanje ljudskih prava i etike, već i važan ekonomski faktor koji zahtijeva pažnju i rješenje. U današnjem brzo mijenjajućem poslovnom svijetu, nasilje u poslovnim organizacijama postaje sve značajnija tema koja zahtijeva pažljivu analizu i odgovorne strategije za njegovov sprječavanje. Nasilje može uzeti mnoge oblike, od verbalnog zlostavljanja i zatrašivanja do fizičkog napada, a njegove posljedice sežu daleko izvan neposredne štete pojedincima.

Ekonomske posljedice nasilja u poslovnim organizacijama su višestruke. Ne samo da utiču na zdravlje i dobrobit zaposlenika, već imaju i opipljive ekonomske posljedice koje uključuju smanjenje produktivnosti, povećanje troškova zdravstvene zaštite, te gubitak radnih dana. Osim toga, postoji i manje očigledna, ali jednako važna šteta koja se odnosi na korporativni imidž i moral zaposlenika.

Riječ mobing vodi porijeklo od engleske riječi mob, što u prevodu znači rulja. Mobing je vrsta zlostavljanja u kome je zlostavljač grupa a ne pojedinac, žrtva se demonizuje, targetira, inicijator mobinga je idejni vođa zlostavljanja, koji je često šef, menadžer ili odgovorno lice koje rukovodi grupom zlostavljača. Postoje dvije vrste zlostavljanja, prikriveno i otvoreno. Otvoreno zlostavljanje je danas veoma rijedak oblik zlostavljanja u demokrtskim državama, jer je brzo prepozna i odgovrna lica sankcionišu. Otvoreno zlostavljanje odražava se kroz viku, vrijeđanje, ismijavanje, ponižavanje i sl.

Prikriveno zlostavaljanje prepoznaje se kroz ignorisanje kolega na poslu, isključivanje iz razgovora, neko od kolega preuzima zasluge lica koje je zlostavljano, postavljaju se nerealni ciljevi, rokovi, uskraćuju se bitne informacije, uskraćuje se šansa na usavršavanje, napredovanje, edukacije i dr. Osnovne odrednice koje ukazuju da u poslovnoj organizaciji postoji zlostavljanje su: neprestani odlazci i dolazci radnika, obično oni koji su najobrazovaniji i najvrjedniji najčešće odlaze, ljudi koji imaju svoja mišljenja i iznose ih bez ustezanje najviše smetaju onim koji sprovode mobing, smanjenja produktivnost u firmi, smanjena motivacija, manjak elana. Obično čitav tim radnika djeluje depresivno, zastrašeno, zaposleni su preumorni, izlovani jedni od drugih, agresivni, uznemireni i sl.

„Mobing ili psihološki teror na radnom mjestu odnosi se na neprijateljsku i neetičnu komunikaciju koja je sustavno usmjerena od jedne strane ili više pojedinaca prema, uglavnom, jednom pojedincu koji je zbog mobinga gurnut u poziciju u kojoj je bespomoćan i nije u mogućnost odbraniti se, te držan u njoj pomoću stalnih mobizirajućih aktivnosti. Te aktivnosti odvijaju se s visokom učestalošću (statistička definicija barem jedanput u tjednu) i u duljem razdoblju (statistička definicija najmanje šest mjeseci). Zbog visoke učestalosti i dugog trajanja

neprijateljskog ponašanja to maltretiranje dovodi do značajne mentalne, psihosomatske i socijalne patnje."[1]

Žrtve mobinga su najčešće osobe koje su prijavile nepravilnosti u radu, nepoštovanje pravila ili zakonskih odredbi, zatim fizički invalidi, mlade osobe tek zaposlene, osobe pred penzijom, osobe koje traže više samostalnosti u radu, zaposlenici koji traže novije instrumente rada ili povećanje plate. U poslednjem vremenskom periodu mobing se često vrši i na osobe koje su bliske žrtvama. Znači , da slobodno možemo reći da mobing ne utiče samo na žrtvu već je usmjeren i na pojedince iz njene okoline, porodicu, prijatelje ili rodbinu.

Obično se zaposleni koji su žrtve mobinga, počinju samookrivljivati, smatrati da su sami krivi za sve što im se događa na poslu. Žrtve se često povlače, strahuju od reakcije drugih zaposlenih ili prijatelja, smatraju da su same u svom problemu i da neće naći podršku bližnjih. Ponekad se i povlače i daju otkaze jer smatraju da nisu sposobni, da ne vrijede, ili čak nemaju hrabrosti da se bore s novo nastalom situacijom.

Mobing prije svega, započinje konfliktom, a kada se konfliktu dozvoli da naraste i rezultira teškim psihofizičkim posljedicama, govorimo o pojavi koja treba da se na vrijeme prepozna. U jednom od nedavnih istraživanja u Sloveniji, utvrđeno ja da je među onima koji su bili izloženi mobingu negdje oko 81% ispitanika bilo sa viskokim obrazovanjem, dok istraživanja u Srbiju ukazuju na činjenicu da je najveći broj žrtava nasilja na radnom mjestu čine najodgovorniji i najstručniji zaposlenici.

Trenutna finansijska situacija vrši pritisak i na zaposlene i na poslodavce, kako bi opstali kao konkurentni na tržištu. Zbog visoke stope nezaposlenosti danas se borba za radnim mjestom poistovjećuje sa borbom za ličnu egzistenciju. Žrtve mobinga , svojim radom, predanošću i kvalitetom ugrožavaju napadače.

EKONOMSKI UČINCI

Kada govorimo o ekonomskim učnicima u radnom okruženje gdje je prisutno nasilje, svakako je bitno istači sledeće:

1. Smanjena produktivnost, zaposleni koji su izloženi nasilju ili zlostavljanju na radnom mjestu često pokazuju niže nivoe produktivnosti. To može biti posljedica stresa, anksioznosti, traume, što može umanjiti sposobnosti koncentracije i fokusiranja na posao.Zamjena odsutnih zaposlenika često biva skupa i neefikasna;
2. Povećanje bolovanja, zaposleni često koriste bolovanje zbog psiholoških ili fitičkih posljedica. To može dovesti do povećanja odsutnosti sa posla, što direktno utiče na efikasnost i radnu snagu organizacije;
3. Smajenje zadovoljstva poslom i lojalnosti prema kompanijni, uzrokuje fluktuaciju radnika i teže privlačenje novih talenata;
4. Ometanje timskog rada, nasilje svakako utiče na timski duh i saradnju među zaposlenim. Ako se nasilje toleriše ili ignoriše, može doći do razgradnje međuljudskih odnosa i smanjenja efikasnosti timskog rada;
5. Pravni i finansijski troškovi, što obuhvata tužbe ili žalbe. Ovo može imati negativan uticaj na finansijsko stanje , reputaciju kompanije ili imidž kompanije;[2]

[1] Heinz Leymann 1984 godina, (Koprek i Beck), 2009, str.11
[2] Gulin, W.B,:Mobbing in the Workplace – Causes and Consequwnces, op.cit., str.4-5

6. Direktni medicinski troškovi, radnici izloženi zlostavljanju na radnom mjestu mogu zahtijevati medicinsku pomoć, što uključuje troškove liječenja, terapije ili eventualno dugotrajne medicinske intervencije. Ovi troškovi mogu biti direktno plaćeni od strane poslodavca ili preko zdravtsvenog osiguranja;
7. Povećani troškovi osiguranja, organizacije svakako mogu doživjeti povećanje premija za osiguranje zbog većeg broja zahtjeva povezanih sa nasiljem na radnom mjestu;
8. Troškovi za obuku zamjenskih radnika, povećanje troškova za obuku novih ili privremenih radnika.

Sve ove tačke ukazuju na to da su troškovi povezani sa nasiljem na radnom mjestu mnogo veći od samo direktnih medicinskih ili pravnih troškova, i mogu imati dalekosežne posljedice na finansijsko zdravlje organizacije.

Pored ekonomskih faktora koji utiču na produktivnost i efikasnost bitno je istači i:

- Socijalne aspekte kao što su: narušeni međuljudki odnosi, stvaranje neprijateljskog radnog okruženja, smanjene timskog duha i diskriminacija i isključenost;
- Psihološke aspekte: stres i anksioznost, trauma, smanjenje samopouzdanja i samopoštovanja, psihomatski poremećaji i povećan rizik od depresije;
- Uticaj na radnu klimu: stvaranje neprijateljske atmosfere, smanjenje povjerenja, povećan stres i anksioznost, oslabljeni odnosi među zaposlenim;
- Uticaj na timsku saradnju: narušavanje komunikacije, smanjenje efikasnosti tima, slabljenje timskog duha i povećanje fluktuacije zaposlenih.

STRATEGIJE PREVENCIJE MOBINGA

Za prevenciju i upravljanjem nasiljem na radnom mjestu, vaćno je da organizacije razviju jasne politike, sprovode obuke o svijesti prevenciji i obezbjede podršku zaposlenima koji su izloženi nasilju. Takođe, važno je da postoji sistem prijavljivanja i rješavanja incidenata nasilja na radnom mjestu. Podizanje svijesti o nasilju na radnom mjestu, njegovim uzrocima i posljedicama kao i obrazovanje zaposlenika i menadžmenta o tome kako prepoznati i adekvatno reagovati na nasilje bitna je strategija prevencije nasilja. Zatim, je tu i uvođenje strožijih sigurnosnih mjera, poput video nadzora, sigurnosnih protokola i priszupa kontroli. Razvoj jasnih komunikacijskih kanala za prijavljivanje incidenata nasilja bez straha od odmazde, pružanje podrške zaposlenicima koji su doživjeli nasilje, uključujući pristup savjetovanju i psihološkoj pomoći. Bitne su i adekvatne mjere na razvijanju jasnih pravila i etičkih smjernica koje zabranjuju nasilje na radnom mjestu i definišu posljedice za one koji se ne pridržavaju tih pravila.

Svaka organizacija treba da prilagodi svoje strategije prevencije prema svojim specifičnim potrebama i okruženju. Važno je naglasiti da je preventivni pristup mnogo učinkovitiji i manje košta u poređenju s reakcijom nakon što se nasilje već dogodi. Edukacija zaposlenih o nasilju i njegovim oblicima je ključna komponenta prevencije nasilja na radnom mjestu. Bitni koraci za efikasno sprovođenje takve edukacije su:

1. Definisanje nasilja i njegovih oblika ukazuje na činjenicu da edukacija treba jasno da definiše šta se smatra nasiljem na radnom mjestu, uključujući fizičko nasilje, verbalno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje, psihičko maltretiranje i digitalno nasilje.
2. Razumijevanje uzroka i posljedica, podrazumijeva diskusije o uzrocima na radnom mjestu, kao i njegovim kratkoročnim i dugoročnim posljedicama na žrtve, počinioce i organizacije u cjelini.

3. Prepoznavanje znakova nasilja putem edukacije zaposlenih, koji se na seminarima obučavaju kako da prepoznaju rane znakove i obrazce ponašanja koji mogu ukazivati na nasilje ili zlostavljanje.
4. Dostupnost internim procedurama prijavljivanja kao i dostupnost resursima z apodršku.
5. Komunikacione vještine i vještine rješavanja konflikata koje bi trebalo da pomognu zaposlenim da na zdrav način rješavaju nesuglasice i tenzije.

Edukacije o nasilju na radnom mjestu ne bi trebalo da budu jednokratni događaj, već kontinuirani proces koji uključuje redovno osvježenje i ažuriranje informacija i vještina. Kroz sveobuhvatnu i kontinuiranu edukaciju, organizacije mogu stvoriti snažnu osnovu za prevenciju nasilja na radnom mjestu i izgraditi radnu kulturu koja je sigurna, podržavajuća i inkluzivna.

Zakoni su veoma bitni za borbu protiv mobinga i svakako moraju uzeti u obzir običaje i lokalnu kulturu, što podrazumijeva preventivne mjere za smanjenje pojave mobinga, zaštitu radnika, nagrađivanje poslodavaca koji vode računa o sprečavanju mobinga, adekvatnu pomoć žrtvama mobinga i dr. Ono što je ključno je da se naglasi kažnjavanje ljudi koji vrše mobing u poslovnim organizacijama i poslodavce koji dozvoljavaju mobing u svojim preduzećima. Neophodno je napomenuti i postojanje sindikata i njihovu ulogu u prevenciji i borbi protiv mobinga, bilo kakvog vida uznemiravanja na radnom mjestu. Sindikati nastupaju u procesima kolektivnog pregovaranja, socijalnog dijaloga, edukacijama i podizanju svjesti o negativnim posljedicama mobinga i diskriminacije na radnom mjestu.Sindikati ističu važnost postavljanja jasnih politiks i praksi koje se dosljedno primjenjuju na svim nivoima unutar organizacije kao dobru polaznu tačku za poboljšanje organizacijske kulture u smislu poštovanja i uvažavanja svakog radnika.

ZAKLJUČAK

Istraživanje nasilja na radnom mjestu je veoma bitno za stvaranje sigurnih, zdravih i produktivnih radnih mjesta. Ono ne samo da pomaže organizacijama da se efikasno suoče sa ovim problemom, već doprinosi i širme društvenom dobu, promovišući opštu dobrobit i ekonomski napredak.

Nasilje u poslovnim organizacijama je društveni problem koji je danas prisutan u mnogim organizacijama širom svijeta, sa negativnim posljedicama na zaposlenike, nadređene, organizaciju i društvo u cjelini. Posljedicu su trajne i duboke, uključujući stres, depresiju, gubitak samopouzdanja, manjak motivacije , osjećaj bespomoćnosti i sl. Posljedice uticaja mobinga na organizaciju su povećani troškovi, loša radna atmosfera, gubitak reputacije i smanjena produktivnost.

Organizacije, u borbi protiv nasilja treba da preduzmu niz preventivnih mjera kako bi stvorili pozitivnu radnu atmosferu. Bitno je osiguravanje jasnih procedura za prijavu bilo kakvog oblika mobinga i zaštitu žrtava, kao i sprovođenje istraživanja bitnih za otkrivanje ili uklanjanje problema. Bitnu ulogu imaju stručnjaci za ljudske resurse ili psiholozi koji ukazuju poslodavcu na način identifikacije, sprečavanja ili borbu protiv mobinga u organizaciji. Neophodno je obezbjeđenje seminara i edukacija zaposlenih na jačanju samopouzdanja. Za prevenciju je veoma bitna kultura ponašanja i inkluzivnosti unutar organizacije, što podrazumijeva jednakost svih zaposlenih bez obzira na dob, rasu, spol, seksualnu orjentaciju ili bilo koju drugu karakteristiku.

Organizacija treba da vodi računa o komunikaciji, transparentnosti, redovnim sastancima, timskom radu kao i povjerenjem među zaposlenicima. Zaposlenici treba da rade u okruženju u kome mogu slobodno i bez straha prijaviti bilo kakav oblik mobinga, a prijave treba da se tretiraju ozbiljno uz sprovođenje temeljnih i nepristrasnih istraga. Organizacije treba da redovno provjeravaju radnu kulturu, mjere zadovoljstvo zaposlenika i prate mogućnosti i uzroke pojave mobinga.

LITERATURA

1. Heinz Leymann 1984 godina, (Koprek i Beck), 2009, str.11
2. Gulin, W.B,:Mobbing in the Workplace – Causes and Consequwnces, op.cit., str.4-5
3. Kostelić – Martić, Andreja. Mobing :psihičko maltretiranje na radnom mjestu, Zagreb:Školska knjiga, 2005.
4. Davenport, Noa Zanolli, Schwartz, Ruth Distler i Elliot, Gail Pursell, Mobing: Emotional Abuse in the American Workplace, USA: Civil Society Publishing, 1999.
5. https://poslovi.infostud.com/saveti/Sta-je-to-mobing-i-kako-se-boriti-protiv-njega/353
6. https://mobbing.hr/mobbing-zlostavljanje-na-radnom-mjestu
7. https://krenizdravo.dnevnik.hr/zdravlje/psihologija/mobbing-na-poslu-kako-se-nositi-sa-zlostavljanjem-na-radnom-mjestu.

Prof. dr. Muhamed Smajić[1]
Mr. Neven Akšamija[2]
Mr. Hajrudin Bašić[3]

Originalni naučni rad
UDK 331.104:349.22(497.6)

OBAVLJANJE POSLOVA DRUGOG RADNOG MJESTA U ORGANU UPRAVE BOSNE I HERCEGOVINE: OPRAVDAN ILI MANIPULATIVAN METOD

Sažetak
U posljednje vrijeme zapaženo je podnošenje tužbi koje, kroz sudsku praksu Suda Bosne i Hercegovine, dosuđivanja naknade za "obavljanje poslova drugog radnog mjesta", zanemaruju zakonske uslove za isplatu naknade po tom osnovu. Primjenom normativno-dogmatskog, analitičko-sintetičkog i induktivno-deduktivnog, kao i drugih naučnih metoga, rad istražuje uzroke te pojave, uključujući i sudski *rationale* za odlučivanje *contra legem*, te adekvatnost restriktivne zakonske norme sa jedne i predimenzionisane unutrašnje organizacije, sa druge strane. S tim u vezi, rad rasvjetljava i inertnost institucija prilikom popune upražnjenih radnih mjesta i nezakonitost odluka izvršne vlasti koje su tome doprinijele, te mjere koje bi bilo potrebno preduzeti kako bi se navedena pojava isključila, od zakonodavnih do strukturalnih. U tom kontekstu, rad identificira i moguće ekonomske implikacije pojave dosuđivanja naknade za obavljanje poslova drugog radnog mjesta. Stoga, kako bi se ta pojava isključila, rad istražuje mogući pravac izmjena zakona (od liberalizacije do djelimičnog isključivanja ili drugačijeg regulisanja sudske zaštite), i potreba za adekvatnijom unutrašnjom organizacijom pojedinih institucija bez obzira, da li je riječ o reduciranju radnih mjesta ili boljem regulisanju opisa poslova, uz uključenje ostvarivanja načela tri "E" (efektivnost, efikasnost i ekonomičnost) u organu uprave. Takav pristup, uslijed tehničko-tehnoloških dostignuća i transparentnosti jeste i odraz odgovornosti koja se treba prezentirati u procesu upravljanja u organu uprave Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: obavljanje poslova drugog radnog mjesta, sud, dosuđivanje, sudska praksa, zakonitost, pravilnik o unutrašnjoj organizaciji, upravljanje u organu uprave.

PERFORMING THE WORK OF ANOTHER JOB IN THE ADMINISTRATIVE BODY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA: JUSTIFIED OR MANIPULATIVE METHOD

Resume
Recently, lawsuits have been filed which, through the judicial practice of the Court of Bosnia and Herzegovina, awarding compensation for "performing the duties of another workplace", ignoring the legal requirements for the payment of compensation on that basis. By applying normative-dogmatic, analytical-synthetic and inductive-deductive, as well as other scientific methods, the paper investigates the causes of this phenomenon, including judicial rationales for deciding *contra legem*, and the adequacy of restrictive legal norms on the one hand and oversized internal organization, on the other. In this regard, the work sheds light on the inertness of institutions when filling vacant positions and the illegality of the decisions of the

[1] Redovni profesor i sekretar Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine
[2] Doktorski kandidat na Pravnom fakultetu u Sarajevu i pomoćnik direktora Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine
[3] Šef Odsjeka za pravne poslove Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine

executive power that contributed to this, as well as the measures that would need to be taken in order to exclude the mentioned phenomenon, from legislative to structural. In this context, the paper also identifies the possible economic implications of the appearance of awarding compensation for performing the duties of another workplace. Therefore, in order to exclude this phenomenon, the work explores the possible direction of changes in the law (from liberalization to partial exclusion or different regulation of judicial protection), and the need for a more adequate internal organization of certain institutions, regardless of whether it is a question of reducing jobs or better regulating the description jobs, including the implementation of the three "E" principles (effectiveness, efficiency and economy) in the administrative body. Such an approach, due to technical-technological achievements and transparency, is also a reflection of the responsibility that should be presented in the management process in the governing body of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: performance of duties of another workplace, court, adjudication, judicial practice, legality, rulebook on internal organization, management in an administrative body.

1. Šta predstavlja institut obavljanje poslova drugog radnog mjesta

Formalno-pravni okvir kada se aplicira institut poslova drugog radnog mjesta propisan je članom 38. Zakona o platama i naknadama u institucijama Bosne i Hercegovine.[4] Zakonodavac je to determinisao u kontekstu prava na isplatu naknade, i to:
„(1) U slučaju kada državni službenik privremeno obavlja posao drugog državnog službenika, ima pravo na naknadu do 35% od njegove osnovne neto plaće.
(2) Naknada za privremeno obavljanje poslova drugog državnog službenika može se odobriti samo u slučaju kada je raspisan konkurs za popunjavanje konkretnog radnog mjesta, a može se isplaćivati najduže tri mjeseca.
(3) Izuzetno od odredbi iz stava (2) ovog člana, naknada se može isplaćivati i duže od tri mjeseca ukoliko se radi o obavljanju poslova drugog radnog mjesta kao privremena zamjena zbog bolovanja, porodiljskog ili roditeljskog odsustva državnog službenika u skladu sa zakonom.
(4) Ostvarivanje prava na naknadu iz stavka (1) ovog članka vrši se donošenjem odgovarajućeg rješenja uz prethodnu saglasnost Agencije za državnu službu Bosne i Hercegovine.“.
Slijedom navedenih odredbi, posebno stava (2), proizilazi da se naknada za privremeno obavljanje poslova drugog državnog službenika može odobriti samo u slučaju kada je raspisan konkurs za popunjavanje konkretnog radnog mjesta. Taj stav upućuje na premisu da je određena radna pozicija opravdano potrebna da se popuni, i da ima svrsishodnu funkcionalnost u okviru organizacione strukture organa uprave. Nadalje, u tim situacijama naknada se može isplaćivati najduže tri mjeseca, a iz stava (3) da, samo izuzetno od odredbi iz stava (2) ovog člana, naknada se može isplaćivati i duže od tri mjeseca, ukoliko se radi o obavljanju poslova drugog radnog mjesta kao privremena zamjena zbog bolovanja, porodiljnog ili roditeljskog odsustva državnog službenika u skladu sa zakonom. Iz stava (4) citirane odredbe proizilazi da je jasno propisan i način (procedura) za ostvarivanje iste. Po vlastitim saznanjima autorâ, Agencija za državnu službu Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Agencija) u dosadašnjoj praksi nije davala saglasnost da se naknade isplate licima koja obavljaju poslove iz opisa poslova citirane odredbe duže od tri mjeseca, u smislu stava (2) i (3) citirane odredbe, osim u slučajevima zamjene odsutnog službenika radi odsustva zbog

[4] „Službeni glasnik BiH“, br. 50/08, 35/09, 75/09, 80/10, 32/12, 42/12, 50/12, 32/13, 87/13, 75/15, 88/15, 16/16, 94/16, 72/17, 25/18, 32/20, 65/20 i 59/22

dužeg bolovanja ili porodiljskog – roditeljskog odsustva, odnosno u praksi Agencije odredbe citiranog člana 38. su dosljedno primjenjivane. S druge strane, treba napomenuti da zakon nije propisao vrstu konkursa, te bi u obzir dolazile sve vrste oglasa, ili konkursa (javni ili interni za državne službenike, kao i oglas na određeno vrijeme za zaposlenike po posebnom osnovu).

Kada su u pitanju policijski službenici, kao kategorija profesionalnog aparata u organizacionoj strukturi organa uprave Bosne i Hercegovine, uopšte nije definisan pravni okvir za obavljanje poslova drugog radnog mjesta. Prema dijelu Glava IX – naknade, Zakona o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine utvrđene su odredbe za platu, dodaci i ostale naknade.[5] Dotle je za kategoriju profesionalnih vojnih lica utvrđena kategorija vršioca dužnosti na način da :

„(1) Vršiocu dužnosti pripadaju plaća i druga primanja prema formacijskom mjestu na koje je postavljen.

(2) Prava iz stava (1) ovog člana imaju i profesionalna vojna lica koja obavljaju dužnost, odnosno zamjenjuju odsutno vojno lice, ako obavljanje dužnosti, odnosno zamjenjivanje traje više od 30 dana neprekidno.“[6]

I pored prethodno navedenog pravnog okvira, pred Sudom Bosne i Hercegovine podneseno je više tužbi državnih službenika koji potražuju naknadu za obavljanje poslova, pored svog i drugog radnog mjesta. Takva situacija je motivirana stavovima Suda koji je u skoro svakom slučaju podnošenja tužbi dosuđuju naknade. Kuriozitet je da jedno lice je podnijelo tužbu u kojoj traži naknadu za obavljanje, pored poslova „svog“ za još šest drugih radnih mjesta. I sve to u okviru osmočasovnog redovnog radnog vremena. Sud je odbio čak i prijedlog za spajanje postupaka, pa je u tri završena postupka dosudio tužitelju naknadu.[7] Stoga, fenomen obavljanja poslova drugog radnog mjesta i njegov trend, bez obzira na zakonsku norme, uslijed pojave u praksi, „manifestiraju stanje da su sud i sudski procesi baza u kojima se pravo egzemplarno manifestira, odnosno njegova kulminacija u primjeni.“[8] Upravo iz tih razloga autori su pristupili analizi sadržaja koji determiniraju takvo stanje, te su kroz razradu rukopisa nastojali da identificiraju eventualne konsekvence, ukoliko se ne pristupi implementaciji prijedloga koji će biti izneseni kao rezultat istraživanja u ovom radu.

Obavljanje poslova, pored svojih poslova, i drugog radnog mjesta u odnosu na pravni okvir, te implikacije postupanja Suda BiH u praksi presuđivanja po tužbenim zahtjevima, upućuju na potrebu osvrta na organizacionu strukturu organa uprave uključujući i upravne organizacije (agencije). Sa polaznog osnova bitno je istaći da Zakon o upravi[9], u članovima 52. i 53. reguliše da se pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji organa uprave utvrđuje funkcionisanje, samim time i utvrđuju opisi poslova individualno svake organizacione jedinice, odnosno radnog mjesta. Dalja razrada je definisana posebnom odlukom Vijeća ministara BiH kojom su utvrđeni prinicipi za pripremu organizacione i unutarnje strukture organa uprave Bosne i Hercegovine.[10] Pravilnik se donosi u propisanoj proceduri, uključujući davanje saglasnosti Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, prije samog donošenja od strane rukovodioca organa uprave. Bez pretenzija da se dublje analizira sadržaj pojedinih radnih mjesta i opisa poslova u organu uprave, ali zbog tematskog fokusa rada, bitno je naznačiti da imaju jedan zajedniči sadržilac za

[5] „Službeni glasnik BiH“, br. 27/04, 63/04, 5/06, 58/06, 15/08, 50/08, 63/08, 35/09, 7/12 i 42/18

[6] Zakon o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 88/05, 53/07, 59/09, 74/10, 42/12, 41/16, 38/18), član 64.

[7] Na konkretne predmete biće referisano u nastavku

[8] Haris Smajić i Muhamed Smajić, Studija o transnacionalnom pravu, Dobra knjiga, Sarajevo, 2021, str. 20

[9] Zakon o upravi („Službeni glasnik BiH“, br. 32/02, 102/09 72/17)

[10] Odluka o načelima za utvrđivanje unutrašnje organizacije organa uprave Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 30/13)

državne službenike, ponekad i zaposlenike, a to je „i obavljanje drugih poslova po nalogu šefa odsjeka“.[11] Dakle, obavljanje poslova dva radna mjesta u organu uprave uključeno je u propisima koji određuju unutrašnje poslovanje organa uprave na način da je u pravilniku o unutrašnjoj organizaciji gotovo svakog organa uprave u opisu radnih mjesta definisano da “obavlja i druge poslove i zadatke po nalogu šefa odsjeka“. U funkcionalnom smislu, može se postaviti pitanje da li postoji precizno objašnjenje šta znači u praksi „obavlja i druge poslove i zadatke po nalogu šefa odsjeka“ u opisu radnih mjesta. Da li su to poslovi koji izlaze izvan nadležnosti poslova unutrašnje organizacione jedinice, ili koji su srodni poslovima koje izvršava unutrašnja organizaciona jedinica, odsjek? Nadalje, da li su to, kada je u pitanju izrada raznih akata, prosti, tipski ili su složeni i analitički akti? Konačno, može se postaviti i pitanje, a uslijed obima i opterećenja u obavljanju poslova, da li se ti poslovi obavljaju izvan radnog vremena, odnosno neradnim danima?

Prilikom upravljanja unutrašnjom organizacionom jedinicom, apliciranjem odredbi iz pravilnika o unutrašnjoj organizaciji „obavlja i druge poslove i zadatke po nalogu šefa odsjeka“, u pitanju su konkretne situacije u praksi da uposlenik[12] izvršava neke poslove povremeno kako bi se funkcionalnost organizacione jedinice manifestovala neophodnim principom zamjenljivosti radi izvršavanja neke radnje koja se ne može odlagati, a i kada je uposlenik odsutan iz opravdanih razloga. To ne podrazumijeva pozicije koji nisu popunjene, i dokle nije svrsishodno njihovo personalno rješavanje, tada se aplicira član 38. Zakona o platama i naknadama u institucijama Bosne i Hercegovine.

U kontekstu tematskog fokusa rada bitno je istaći da autori nisu imali namjeru da analiziraju šta opredjeljuje kreiranje radnih mjesta, i da li su radna mjesta odraz objektivnih potreba, da li je struktura bazirana na obimu i opterećenosti određenih funkcionalnih odgovornosti organa uprave, te da li su postojali određeni indikatori i kriteriji koji mogu biti predmet mjerenja performansi tokom izvršavanja poslova na radnom mjestu. Prethodno dovodi do postavljanja pitanja, odnosno alternativnih teza u smislu da li je organizaciona struktura predimenzionarana, a broj zaposlenih objektivno postavljen, ili je organizaciona struktura dobro dimenzionirana, a broj zaposlenih nedovoljan. Kao i sve druge procese koji se odvijaju u Bosni i Hercegovini, tako i priprema i razmatranje u procesu odlučivanja za donešenje pravilnika o unutrašnjoj organizaciji bilo kojeg organa uprave, opterećeno je političkim pristupom koji se bazira na odsustvu fleksibilnosti i inovativnosti u tom procesu. Ilustracije radi, pravilnici pojednih organa uprave su doneseni nešto poslije 2000. godine (2003, 2006 i kasnije), a istima je karakteristika da su pripremljeni u određenom reformskom procesu, a da je nakon toga, sve, manje više, ostalo na istim postavkama. Protek vremenskog perioda pokazuje da se ne prate funkcionalne potrebe, kao i tehničko-tehnološki procesi u pogledu izazova digitalizacije poslova u organu uprave, koji nisu svakako od uticaja na neadekvatno struktuiranje organa uprave. Iz prethodnog proizilazi da se ne pristupa reinžinjeringu poslovnih funkcija u organu uprave, jer da je drugačije, bilo bi i rješenja koja bi odražavala unapređenje strukure uslijed zastupljenosti načela ekonomičnosti, efikasnosti i efektivnosti u obavljanju poslova, a samim time i do povećanja produktivnosti rada i racionalizicije troškova, pa i broja uposlenih. Radi razumijevanja instituta „obavljanje poslova drugog

[11] Istraživanje neće moći utvrditi moguće posljedice člana 5. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 18/24), kojim je unesena dopuna u član 14. Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07, 43/09, 8/10, 40/12 i 93/17), koji nakon dopune glasi: „Državni službenik izvršava zadatake predviđene opisom radnog mjesta kao i druge poslove i zadatke koje mu dodijeli pretpostavljeni, a koji su u vezi s radnim mjestom i primjenjuje i obezbjeđuje poštivanje ustavno-pravnog poretka i zakona u Bosni i Hercegovini.“Zakon je stupio na snagu 23. aprila 2024. godine

[12] U ovom radu pojam uposlenik označava državne službenike, zaposlenike, vojna lica, policijske službenike i eventualno druge kategorije zaposlenih, v. Neven Akšamija „Kategorije zaposlenih u institucijama Bosne i Hercegovine i entiteta“, ZIPS broj 1258, Sarajevo 2013. godine, str. 28 – 30

radnog mjesta“ bitno je sagledati stepen popunjenosti organa uprave na nivou Bosne i Hercegovine. Već je prezentirano da su poslovi u organu uprave utvrđeni pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji, dok je kroz procedure pripreme budžeta utvrđena finansijska osnova[13] koja je prema pokazateljima iz **Tabele 1.** i različita.

Redni broj	**Institucija**	**Broj zaposlenih po Pravilniku**	**Broj zaposlenih**	**Procenat popune**	**Finansirana osnova**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
1	Parlamentarna skupština BiH	267	245	91,7 %	245
2	Predsjedništvo BiH	157	150	95 %	150
3	Ministarstvo odbrane BiH	11000	9030	82 %	10011
4	Visoko sudsko-tužilačko vijeće	142	94	66 %	92
5	Ustavni sud BiH	119	106	89 %	98
6	Sud BiH	359	288	80 %	288
7	Tužilaštvo BiH	386	237	61 %	237
8	Pravobranilaštvo BiH	24	20	83 %	20
9	Institucija ombudsmana	90	74	82 %	65
10	Generalni sekretarijat VM BiH	85	77	90 %	77
11	Direkcija za evropske integracije	137	107	78 %	107
12	Ministarstvo vanjskih poslove BiH	658	564	85 %	520
13	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH	260	189	72 %	189
14	Agencija za unapređenje stranih investicija	33	33	100 %	30
15	Ured za veterinarstvo BiH	87	80	92 %	80
16	Memorijalni centar Srebrenica Potočari Spomen obilježje i mezari za žrtve genocida iz 1995	34	27	79 %	27
17	Konkurencijsko vijeće BiH	29	28	96 %	28
18	Ministarstvo komunikacija i transporta BiH	132	118	89 %	118
19	Direkcija za civilno vazduhoplovstvo	79	73	92 %	57
20	Regulatorna agencija za komunikacije[14]	267	146	54 %	146
21	Ministarstvo finansija i trezora BiH	235	173	73 %	173
22	Uprava za indirektno oporezivanje	2892	2591	89 %	2.591

[13] Broj zaposlenih u svakom organu uprave za budžetsku godinu određen je u samom tekstu budžeta za konkretnu budžetsku godinu

[14] Finansira se iz drugih izvora

22	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH	140	117	83 %	117
23	Zavod za izvršavanje krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera	286	286	100 %	286
24	Ministarstvo pravde BiH	224	227	101,0 %	227
25	Ministarstvo sigurnosti BiH	235	192	81,0 %	192
26	Državna agencija za istrage i zaštite	955	789	82,0 %	789
27	Granična policija	2646	2371	89,0 %	2.371
28	Ministarstvo civilnih poslova BiH	196	151	77,0 %	151
29	Agencija za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka	239	167	70,0 %	167
30	Centar za uklanjanje mina u BiH (BH MAC)	185	183	99,0 %	183
31	Služba za zajedničke poslove institucija BiH	642	503	78,0 %	503
32	Ured za reviziju institucija BiH	107	70	65,0 %	70
33	Centralna izborna komisija	81	71	87,0 %	71
34	Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika	36	31	86,0 %	31
35	Agencija za državnu službu BiH	36	28	77,0 %	26
36	Agencija za statistiku BiH	192	117	60,0 %	117
37	Institut za standardizaciju BiH	52	40	77,0 %	40
38	Institut za mjeriteljstvo BiH	72	59	82,0 %	59
39	Institut za intelektualno vlasništvo BiH	84	49	58,0 %	49
40	Institut za akreditiranje BiH	28	21	75,0 %	21
41	Arhiv BiH	39	26	66,0 %	21
42	Obavještajno-sigurnosna agencija	804	719	89,0 %	719
43	Uprava za zaštitu zdravlja bilja	39	32	82,0 %	29
44	Agencija za nadzor nad tržištem BiH	37	20	54,0 %	19
45	Agencija za sigurnost hrane BiH	49	38	77,0 %	38
46	Fond za povratak	13	13	100,0 %	13
47	Agencija za rad i zapošljavanje BiH	33	31	94,0 %	31
48	Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plačanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju	31	15	48,0 %	15
49	Služba za poslove sa strancima BiH	310	244	78,0 %	244
50	Odbor državne službe za žalbe	9	7	77,0 %	7
51	Komisija za koncesije BiH	17	15	88,0 %	14
52	Ured za zakonodavstvo BiH	32	19	59,0 %	21

53	Agencija za javne nabavke BiH	32	24	75,0 %	24
54	Ured za razmatranje žalbi po javnim nabavkama	55	45	82,0 %	40
55	Institut za nestala lica	55	52	94,0 %	52
56	Agencija za osiguranje BiH	11	11	100,0 %	11
57	Direkcija za ekonomsko planiranje	30	30	100,0 %	30
58	Institucija ombudsmana za zaštitu potrošača u BiH	15	10	66,0 %	10
59	Ured koordinatora za reformu javne uprave	41	38	92,0 %	38
60	Agencija za poštanski saobračaj BiH	17	14	82,0 %	13
61	Agencija za razvoj visokog obrazovanja i obezbjeđenje kvaliteta BiH	35	25	71,0 %	22
62	Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH	46	28	60,0 %	27
63	Agencija za zaštitu ličnih podataka u BiH	45	27	60,0 %	27
64	Centar za informisanje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja	27	19	70,0 %	19
65	Državna i regulatorna agencija za radijacijsku i nuklearnu sigurnost u BiH	34	19	56,0 %	19
66	Agencija za lijekove i medicinska sredstva BiH	160	117	73,0 %	103
67	Agencija za policijsku podršku	48	38	79,0 %	38
68	Agencija za antidoping kontrolu	13	9	69,0%	9
69	Agencija za forenzička ispitivanja i vještačenja	52	29	55,0 %	29
70	Agencija za školovanje i stručno usavršavanje kadrova	65	59	90,0 %	48
71	Direkcija za koordinaciju policijskih tijela	1268	877	69,0 %	877
72	Centralna harmonizacijska jedinica Ministarstva finansija i trezora BiH	11	11	100,0 %	10
73	Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije	41	33	80,0 %	33
74	Vijeće za državnu pomoć	9	9	100,0 %	9

Tabela 1. Pregled pokazatelja budžetskih korisnika na nivou Bosne i Hercegovine

U kontekstu statističkih pokazatelja zaposlenih, te procenta popune u odnosu na broj utvrđenih i popunjenih pozicija, odnosne takve situacije su uslijedlili i sudski postupci koji će biti u narednom tematskom pitanju šire elaborirani.

2. Pogled iz sudske vizure

Kao što je navedeno u prethodnom tematskom naslovu, i pored prezentiranog formalno pravnog okvira, bez krivice organa uprave učestala je pojava da uposlenici podnose tužbe radi isplate naknade za obavljanjea poslova drugog radnog mjesta. Takva pojava je još više motivisana pristupom, odnosno pravnim shvatanjem Suda Bosne i Hercegovine, da su uposlenici navodno obavljali poslove dva radna mjesta iz razloga što određene radne pozicije nisu uopšte personalno popunjene. Nikakva odluka (rješenje, nalog, naredba, itd.) o obavljanju poslova drugog radnog mjesta nije bila donesena od strane pretpostavljenih. Sud BiH je u takvim okolnostima zauzeo stav da, ukoliko je određeni službenik obavljao poslove duže od tri mjeseca faktički (*de facto),* da u tom slučaju ima pravo na naknadu za obavljanje poslova, pored svog i poslova drugog radnog mjesta i to u visini od najčešće 30% od osnovne plaće, koji procenat je uvijek određivao tužitelj/tužiteljica. Prethodno je odraz odsustva sveobuhvatne (ili bilo kakve) analize ispunjavanja uslova za isplatu naknade za obavljanje pored poslova svog radnog mjesta i poslova drugog radnog mjesta, kvantitativno ni kvalitativno u obimu koji bi se mogao označiti kao *de facto* obavljanje poslova drugog radnog mjesta pored poslova svog radnog mjesta.

Sudska praksa dovela je do toga da određeni broj službenika koji faktički nisu radili svoje poslove i poslove drugog radnog mjesta podnesu tužbe i u sudskom postupku pokušaju ostvariti benefite. Praksa Sud BiH je takva da dosuđuje naknadu licima koja su, iako nisu dobila prethodno odobrenje Agencije za državnu službu BiH, za obavljanje, pored redovnih poslova radnog mjesta na koje su raspoređeni i poslove drugog radnog mjesta, ali i bez utvrđivanja obima tih poslova. Navedeno implicira potrebu dodatnog rasvjetljavanja, i na određen način predstavlja upozorenje odgovornim u lancu upravljanja u organima uprave, ali i onim koji imaju zakonodavnu vlast.

U nastavku će se, ilustracije radi, predstaviti pojedini specifični slučajevi. Jedan od takvih slučajeva u kojem tužitelj pokušava ostvariti naknadu, a bez da su pored poslova svog radnog mjesta obavljali i poslove drugog radnog mjesta, jeste svakako i slučaj tužiteljice M. I. koja je obavljalja, kako tvrdi, poslove čak tri radna mjesta.[15] Pri tome je, pravo tužiteljice da traži ostvarenje svog interesa sudskim putem, kao i bilo kog drugog, kao takvo nesporno, ali koliko je to traženje argumentovano, to će se dati više svjetla u nastavku. Prema navodima tuženog organa uprave istaknuto je da se, analizom tužbe kroz djelovodnike predmeta i akata, utvrdilo da je rad tužiteljice simboličan, čak i u okviru poslova za koje je primljena i za koje je redovno primala plaću. U pitanju je 21 službeni akt ukupno za tri godine rada. Nadalje, odbrana je istakla da po obimu nije faktički obavljala poslove ni drugog, a niti trećeg radnog mjesta, te se tužbom pokušava od strane tužiteljice ostvariti imovinska korist pokušavajući da za poslove koje (ni u kvalitativnom niti u kvantitativnom smislu) nije obavljala, ostvari naknadu kao da ih je obavila. Prema stavu tuženog organa uprave, tužiteljica iz provedenih materijalnih dokaza nije ni u kojem slučaju „zaradila“ ni osnovnu plaću radnog mjesta na koje je raspoređena, a koju je uredno primala. Stoga, kao realno i opravdano se postavlja pitanje, da li bi tužiteljica u bilo kojem privrednom subjektu koji posluje na realnoj osnovi mogla sa takvim obimom faktički urađenog posla ostvariti bilo kakvu, posebno uvećanu plaću za obavljanje poslova tri radna mjesta. Na osnovu toga, tuženi organ uprave je nastojao dokazati da tužiteljica nije obavljala ni poslove svog radnog mjesta na kojem je raspoređena, i za koje je uredno primila plaću, jer u periodu obuhvaćenim tužbenim zahtjevom je obavljala ukupne poslove u simboličnom obimu 8 tipskih akata prosječno na godišnjem nivou. Indikativno je da tužiteljica, čiji se poslovi obavljaju isključivo u pisanoj formi (priprema pisanih dokumenata, izvještaja, analiza i dr.), u 8 akata, pokušava uvrstiti i poslove još dva radna mjesta za koje tvrdi da je

[15] Predmet Ministarstva odbrane BiH, broj 13-13-1-2645/21, u vezi presude Suda BiH broj S1 3 P 041647 21 P od 24.03.2023. godine (svi dalje navedeni poslovni brojevi odnose se na ovaj organ uprave)

obavljala. Sumarno, ali i sumorno izgleda da je u 8 akata godišnje i to akata uglavnom akata najjednostavnije korespondencije, pa je za sve akte dovoljan jedan radni dan, sadržano i obavljanje poslova još druga dva radna mjesta (8 akata godišnje predstavljao je sveukupan obim posla tri radna mjesta). Zadržat ćemo se još malo na analizi ovog slučaja, jer pokazuje nedosljednosti i štetnosti koje može implicirati institut obavljanja poslova dva radna mjesta u organu uprave, Ilustracije radi, prema materijalnim dokazima predstavljeno je da u 2020. godini tužiteljica nije zadužila niti jedan predmet u rad kroz glavni djelovodnik predmeta i akata, te posebno da je odredbom Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji organa uprave određeno da je službenik dužan obavljati i druge poslove i zadatke po nalogu pretpostavljenog, što znači da više nego simboličnih 8 akata najjednostavnije korespondencije prosječno godišnje ni u kojem slučaju ne može se smatrati radom uopšte, a pogotovo radom, kako to tužiteljica tvrdi, čak tri radna mjesta. Time se dovodi tužbeni zahtjev do apsurdne nelogičnosti koja je suprotna svim pravilima razumnog rasuđivanja pogotovo u odnosu na pojam šta se podrazumijeva pod faktičkim radom, obavljanjem poslova drugog radnog mjesta, odnosno punog obima poslova drugih radnih mjesta, koji trebao da bude i plaćen. Dakle, ukoliko se cijeni faktički rad da bi se dosudila naknada, isti bi trebao da bude kvantitativno i kvalitativno takav da opravdava isplatu, odnosno trebalo bi da se faktičkim radom „*zaradi naknada*“, a ne samo da se formalno to pokušava dokazati, jednim ili nijednim aktom urađenim na godišnjem nivou, a da je faktički obavljan rad na drugom radnom mjestu. Iz prethodnog proizilazi da Sud treba da cijeni faktičko stanje pri odlučivanju o činjenici da li je neko obavljao pored svojih i poslove drugog radnog mjesta, a da pri tome ne uvažava formalno-pravni aspekt da nije donijeto nikakvo rješenje (niti ikakav drugi akt) o obavljanju poslova, a posebno ne i o utvrđivanje naknade. Nadalje, u sudskom odlučivanju treba se cijeniti da li tužitelj faktički radi i zaradi kod poslodavca naknadu koju potražuje, a ne samo formalno-pravno da posmatra u koje poslove bi se mogao svrstati neki akt. Posebno, ako se ima u vidu strukturiranje poslova u okviru unutrašnje organizacione jedinice, jer su tu poslovi strukturirani po srodnosti i povezanosti, da se može predstavti da su isti ili slični, što implicira da su to poslovi radnog mjesta na koje je redovno raspoređen, odnosno da nema faktičkog rada na poslovima drugih radnih mjesta, te nema osnova ni da se potražuje bilo kakva naknada. Da apsurd bude veći, tužiteljici je Sud dosudio naknadu u iznosu od maksimalnih 35% od osnovne plaće, iako je članom 38. Zakona o platama i naknadama u institucijama BiH određeno da se iznos može kretati od 1 do 35%, te da je diskreciono pravo da poslodavac odredi maksimalni iznos, koji je na godišnjem nivou propisan u iznosu od 20% koji je tuženi odredio svojim Pravilnikom o radu, ali što je sud ignorisao, dosuđujući maksimalni iznos od 35%, bez ikakvog kriterija i materijalnih dokaza, samo na osnovu subjektivnih paušalnih iskaza svjedoka, odnosno dosuđujući za nula zaprimljenih predmeta u rad u navedenoj godini naknadu u maksimalnom iznosu (procentu)!

Da je pristup Suda BiH uticao na druge da se oprobaju u podnošnju tužbi po osnovu navodnog obavljanja poslova drugog radnog mjesta pokazuje i situacija sa tužbom E. V.[16] Tužitelj u tužbenom zahtjevu tvrdi da je obavljao poslove tri radna mjesta, a potražuje naknadu za dva radna mjesta pri čemu nije opredijelio zahtjev za koje radno mjesto tačno potražuje naknadu. Tuženi organ uprave smatra da je tužitelj radio samo poslove radnog mjesta na koje je primljen, odnosno da su svi poslovi urađeni u sklopu radnog mjesta tužitelja**.** Kontradiktorni su navodi da je obavljao poslove čak tri radna mjesta, a potražuje naknadu za dva radna mjesta, bez opredjeljivanja zahtjeva za koje drugo radno mjesto potražuje naknadu, a što je propustio i da dokaže. Prema stavu tužene nije moguće dostavljanje odvojenih podataka i tabela na osnovu tabele izlaznih akata koju su se dostavili u odgovoru na tužbu. Iz priloženih dokaza za utuženi period i to od juna 2020. godine pa do kraja 2020. godine tužitelj je imao u radu zaprimljen (zadužen u rad) samo jedan predmet sa urađena samo 2 akta, a ostale akte redovne

[16] Predmet broj 13-13-1-1685/23, postupak u toku

korespondencije koje je uradio u broju od 66 akata. Za 2021. godinu je imao u radu zadužena samo 2 predmeta, za jedan predmet je uradio 11, a za drugi 2 akta, te ostalih akata redovne korespondencije u broju od 132 tipske, odnosno jednostavne korespondencije. Tokom 2022. godine je imao u radu zadužen samo 1 predmet u kojem je uradio samo 2 akta, a ostale akte redovne korespondencije je uradio 73 akata ostale jednostavne korespondencije. Za utuženi period takođe januar – maj 2023. godine je imao u radu zadužen samo 1 predmet uz urađena 2 akta, te ostale akte redovnog poslovanja u broju od 23 jednostavne korespondencije. Iz prethodno navedenog tuženi organ uprave konstatuje da su svi predmeti i akti koje je tužitelj radio signirani na radno mjesto tužitelja, i da su realizovani u okviru redovnog osmosatnog vremena, znači i bez ikakvog dodatnog napora i opterećenja i u simboličnom obimu u odnosu na neke druge službe i institucije. I sam tužitelj nije opredijelio tužbeni zahtjev kako bi morao glasiti da bi eventalno sud uopšte imao osnova utvrđivati činjenično stanje na konkretne okolnosti (dakle, tužitelj traži naknadu za obavljanje pored poslova svog radnog mjesta i naknadu za obavljanje poslova drugog radnog mjesta, a u tužbenom zahtjevu ne navodi konkretno kojeg radnog mjesta, kao u tekstu ni šta je i u kojem obimu navodno obavio od poslova iz opisa kojeg radnog mjesta, ne nudi dokaze i sl.) što sve zahtjev kao takav čini samo po sebi neosnovanim. Predmet je i dalje u fazi sudskog odlučivanja, odnosno čeka se prvostepena presuda.

U nizu faktora koji opredjeljuju sudsko odlučivanje jeste i razmatranje visine tužbenog zahtjeva koje treba biti u skladu sa iznosom koji je određen Zakonom o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, i to članom 50. stav 4. tačka n) kojim je propisano da zaposlenik ima pravo na naknadu za obavljanje poslova drugog radnog mjesta zaposlenika. Stavom 6. istog člana je propisano da se visina predmetne naknade utvrđuje aktom Vijeća ministara, aktom poslodavca ili ugovorom o radu.[17] Shodno navedenom, rukovodilac organa uprave je nadležan da kroz svoje provedbene propise uredi maksimalni iznos naknade za obavljanje poslova. Maksimalni iznos naknade shodno tome je propisan u iznosu od 20% u jednoj budžetskoj godini. Osim toga, u pogledu određivanja visine naknade potrebno je voditi računa o načelu *ekvivalencije međusobnih prestacija*, tj. jednakosti uzajamnih prava i obveza, u skladu sa Zakonom o obligacionim odnosima, koji elementi su u osnovi radnog odnosa kod poslodavca, pa zahtijeva uzajamnost međusobnih činidbi i po nekoj utvrđenoj vrijednosti. Pitanje je koliko je realno vrijedan jedan akt tužiteljice/tužitelja koji uradi u periodu od 45 dana prosječno, ili 1 sedmično, da li je isti vrijedniji od plaće koju zaradi sudija Suda BiH ili od 100, 150, a nekada i 200 rješenja Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Sarajevu, koliko ih donese jedan stručni savjetnik za jedan mjesec (pri čemu su svaka odluka Suda BiH ili rješenje savjetnika u Općinskom sudu daleko složeniji od akata koje je uradio/uradila tužitelj/tužiteljica). Ilustracije radi, stručni savjetnik koji u Općinskom sudu u Sarajevu donese za isti period i do 200 rješenja od kojih je svako složenije od akta tužitelja, uradi znači za isti period preko 133 puta više složenijeg i odgovornijeg posla od tužitelja i pri tome ima manju plaću.[18] Isto pitanje može sebi postaviti i postupajući sudija (koliko je ročišta provedeno, donijeto odluka i sl. u odnosu na jedan akt koji tužitelji urade prosječno na godišnjem nivou. Dakle, ukoliko se pođe od navedenog pregleda, kroz analizu broja urađenih akata, proizilazi da je u predmetu M. I. kao i V. E. mjesečna plaća tužitelja/tužiteljice u bruto iznosu preko 3400,00 KM, dakle više od 40.000,00 KM na godišenjem nivou i to isključivo iz opisa poslova radnog mjesta na koje je redovno raspoređen/raspoređena i za koje je poslove primio/primila plaće, a da potražuje pored toga dodatno i naknade za obavljanje drugog radnog mjesta.

[17] Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 26/04, 7/05, 48/05, 50/08, 60/10, 32/13, 93/17 i 59/22)

[18] Polustruktuirani intervju sa službenikom B. I. na radnom mjestu stručni savjetnik za vođenje zemljišnih knjiga Općinskog suda u Sarajevu

Sumarno, dolazi se do činjenice da je jedan jedini pismeni akt tužitelja državu koštao oko 3.750,00 KM.[19] Sudska praksa išla je do tolikog apsurda da je počela obavezivati tuženi organ da isplati čak i novčanu nagradu koja zavisi od niza uslova licu koje je tvrdilo da je obavljalo poslove drugog radnog mjesta kao što je to u presudi Suda BiH broj S1 3 P 038938 20 P, koja je potvrđena presudom broj S1 3 P 038938 21 Gž od 16.11.2021. godine. Inače, shvatanje suda je da je dovoljno da je tužitelj uradio makar jedan akt iz opisa poslova drugog radnog mjesta da dosudi naknadu, a nevjerovatno je da je to naknada i u maksimalnom iznosu od 35%, i to bez obrazloženja iz kojih razloga i kako je utvrđen maksimalni iznos ekvivalencije međusobnih prestacija u punom iznosu od 35% kao u slučaju tužiteljice M. I. koja u 2020. godini nije zaprimila u rad u glavnom djelovodniku niti jedan predmet u rad.

3. Izvođenje dokaza i uloga svjedoka u sudskom odlučivanju

Svrha sudskog postupka jeste rasvjetljavanje činjenica i njihovo utvrđivanje radi rješavanje spora. Stranke u sudskom postupku predlažu dokaze radi potvrđivanja njihovih zahtjeva, odnosno stavova. U okviru opšte teorije prava, a i u skladu sa procesnim zakonima u Bosni i Hercegovini, dokazi predstavljaju slijedeće: uviđaj, isprave, vještačenje, saslušanje stranaka u postupku, te izjavu svjedoka. Pravna teorija i pravne norme (zakoni) definišu svjedoka osobom koja ima informacije o predmetu koji je pokrenut, jer „kao svjedoci mogu se saslušati samo lica koja su sposobna dati obavijesti o činjenicama koje se dokazuju,“[20] za stranu koja pokreće tužbu dokazi se izvode kako bi bolje vodila svoj slučaj ili za tuženu stranu kako bi bolje branila svoj stav od tužbe. Bez obzira na dostignuća tehnologije, i time eventualnih novih mogućnosti za dokazivanje ljudski faktor je u svemu još uvijek ključni, pa su tako i svjedoci i dalje nedvojbeno važan dokaz koji se koristi u sudskom postupku, jer kao očevici svjedoče o činjenicama, ili onome što su vidjeli vlastitim očima.

Postoje različite vrste svjedoka koji se koriste u sudskim predmetima. Uvažavajući prethodno navedeno značenje svrhe svjedoka u sudskom postupku, svjedok koji je neposredno, na osnovu vlastitog čulnog saznanja vidio ili čuo događaj jeste svjedok očevidac ili neposredni svjedok (*testis rogatus)* ili dokaz prve ruke. Taj svjedok je očevidac, koji se naziva i činjenični svjedok, je svjedok koji može imati neka saznanja iz prve ruke o činjenicama slučaja, bilo da je to putem direktnog učešća ili posmatranja. Budući da bi svjedočenje očevidaca trebalo da pomogne u izlaganju činjenica o predmetu, to je obično jedan od uvjerljivijih dokaza na suđenju. Svjedoci svjedoče o onome što su primijetili kako bi pomogli sudiji ili sudskom vijeću da shvate stvarne činjenice slučaja.

Druga kategorija svjedoka su oni koji su na posredan način došli do saznanja koje su predmet utvrđivanja u sudskom postupku, odnosno svjedok koji je čuo ili vidio nešto u vezi sa događajem koji se sudi na sudu, pa se može izreći stav da prezentiraju zapažanja na osnovu drugih izvora. Ta kategorija svjedoka se naziva svjedok neočevidac ili „svjedok po čuvenju“ (*testis de audiatu*).

Slijedom prethodnog, može se izreći da su svjedoci bitni faktor pri izgradnji dokaza u sudskom postupku. Međutim, u tom procesu potrebno je da se svjedoci ocjenjuju na osnovu njihovog kredibiliteta. U tom smislu, vjerodostojan svjedok doprinosi da se izgradi jači argument tokom njihovog svjedočenja o događajima, što se manifestuje u unakrsnom ispitivanju.

Pokretanjem tužbi u konkretnim istraženim slučajevima, tužitelji pokušavaju ostvariti naknadu putem Suda BiH na razne načine, uključujući iskaze svjedoka koje sami odabiru, i to najčešće

[19] Prvostepena presuda Suda BiH, broj S1 3 P 041647 21 P od 24.03.2023. godine.

[20] Član 104. stav (2) Zakona o parničnom postupku pred Sudom Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 36/04, 84/07, 58/13, 94/16 i 34/21)

svjedoka koji nemaju neposrednih saznanja, niti uvida u rad tužitelja. Analizom svjedoka u dosadašnjim postupcima po osnovu tužbi obavljanja dva radna mjesta mogu se izdvojiti određene konstatacije. Prije svega, u pitanju su svjedoci koji ne spadaju u kategoriju svjedoka očevica, jer nisu ni bili pretpostavljani tužiteljima, niti su uopšte iz okvira unutrašnje organizacione jedinice u kojoj su i tužitelji. Dakle, oni nisu neposredno mogli imati saznanja o okolnostima na koje svjedoče. Interesantan je slučaj u predmetu po tužbi Đ. N., gdje je jedan svjedok u toj pravnoj stvari svjesno naveo da ima posredna saznanja o obavljanju poslova drugog radnog mjesta, a drugi svjedok također iz druge organizacione jedinice svjedočio da je Đ. N. kao službenik prisustvovao radu o kome se vode zapisnici. Tuženi je dokazivao materijalnim dokazima suprotno, ali sudija je ipak poklonio vjeru neistinitim iskazima svjedoka u odnosu na materijalne dokaze (zapisnike) koje je priložio tuženi organ uprave na okolnosti da iskazi svjedoka nisu istiniti. Sud je dosudio isplatu naknade u korist tužiteljice (presuda Suda BiH broj S1 3 P 039952 22 P), iako su iskazi svjedoka koji nisu imali neposredna saznanja bili u suprotnosti sa materijalnim dokazima, ali je tek kasnije, nakon žalbenog postupka drugosepeni sud uvažio „argumente i materijalne dokaze“ tuženog organa. Nadalje, u dva predmeta tužitelji jedni drugima svjedoče, dakle u različitim ulogama, u jednom postupku je tužitelj, a u drugom svjedok i obrnuto. Ilustracije radi, u vezi uloge svjedoka elaborirat će se predmet po tužbi Š. R.[21] gdje je prilikom sudskog postupka prvostepeni sudija samo formalno proveo glavnu raspravu pri čemu nije vjerodostojno unio u zapisnik sa glavne rasprave, a niti u obrazloženju naveo iskaze saslušanih svjedoka. Nadalje, u presudi nisu cijenjeni svi dokazi koje je predložio tuženi organ uprave, a od predloženih dokaza prvostepeni sudija je samo cijenio dokaze koji idu u prilog tužbenom zahtjevu i izdvojio dijelove iskaza i obrazlagao djelimično samo one dokaze koji idu u prilog tužitelju, dok uopšte nije cijenio u cjelini iskaze svjedoka, koji spadaju u kategoriju svjedoka očevica. Tuženi organ uprave je u žalbi naveo da je sud iznio navode koji ne proizilaze iz svjedočenja koji su izvedeni na glavnom pretresu, dok je iz nekih izveo potpuno pogrešne i kontradiktorne zaključke u pogledu činjenica na koje upućuju drugi dokazi tužene. Nadalje, tuženi organ uprave je naveo da je sud interpretirao iskaze svjedoka očevidaca na netačan način, te je stava da zaključci prvostepenog suda nemaju utemeljenja u činjeničnom stanju, a što je sve imalo za posljedicu pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje i konačno ožalbenu presudu pogrešnom primjenom materijalnog prava.

Materijalni dokazi, koji su lako provjerljivi, odnose na mogućnosti apliciranje digitalnih dostignuća, odnosno softverskih aplikacija. U tom smislu je proces digitalizacije organa uprave i uspostavljanje posebnih sistema koji se prepoznaju kao softverska rješenja „*Document Management System*-DMS" u okviru kojeg postoji i posebna mogućnost „rola kolaboracija“ (ovlaštenje) za slučaj da je potrebno postupanje što je u skladu sa opisom poslova iz pravilnika o unutrašnjoj organizaciji koji se odnosi na obavezu svakog službenika da obavlja, „i druge poslove i zadatke po nalogu šefa“.

U opservaciji navoda ožalbene presude u korist tužitelja Š. R.[22] tuženi organ uprave je dostavio kao materijalni dokaz, analitički pregled arhiviranih i aktivnih predmeta, te iz naziva predmeta i sadržaja akata, kako smatra tuženi organ uprave, van svake sumnje je vidljivo da su svi predmeti koje je tužitelj radio iz opisa poslova tužiteljevog radnog mjesta, a da ni jedan predmet naveden u tabelama ni u nazivu, niti opisu nije vezan sa poslovima drugog radnog mjesta za čije je obavljanje tužitelj tražio naknadu. Posebno, i u opisu naziva radnog mjesta tužioca u Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji je navedeno da vrši i druge pravne poslove po naređenju šefa odsjeka, tako da i ti poslovi vezani za nekretnine nisu poslovi drugog, nego njegovog radnog mjesta.

[21] Presuda Suda BiH broj S1 3 P 044012 22 P od 28.12.2023. godine
[22] *Ibid.*

Prema stavu tuženog organa uprave, ponovljen je pristup Suda BiH, da bez utvrđivanja obima urađenog posla, kao i radnog vremena kada su poslovi izvršavani, donosi presudu. Ukoliko bi se uopšte govorilo o obavljanju poslova dva radna mjesta (pri čemu je iz dokaza koje je tužitelj dostavio vidljivo je da se radi o jednostavnim tipskim obrascima), upitan je smisao jedne prakse Suda BiH o faktičkom radu, koji po jednom urađenom tipskom predmetu državu treba da košta oko 1000,00 KM mjesečno. Stav prvostepenog suda je neodrživ sa implikacijama (negativnim) po druge službenike, te predstavlja dodatnu opasnost po nanošenje štete budžetu institucija. S tim u vezi, u odnosu na navode iz iskaza tužitelja da u nekim predmetima ima po 150 radnji (akata), koji činjenično nisu tačni, jer iz parametara tuženog organa uprave tužitelj nije godišnje imao toliko akata u svim predmetima zajednoa. Dakle, tuženi organ uprave smatra da se svi poslovi tužitelja sastoje samo u pisanju akata, prosječno jedan akt tipski u skoro tri dana, po sistemu „*copy paste*“ sa drugim nazivima aktera u opisu radnji u aktu. Navedeno upućuje na konstataciju da je, po ocjeni tuženog organa uprave, rad tužitelja bio minimalan, jer nije ni približno ekvivalentan osnovnoj plaći, što se potkrepljuje komparacijom sa odredbama i normama i iz Pravilnika o orijentacionim mjerilima za rad sudija i stručnih saradnika,[23] gdje poređenjem sa članom 19. uočljivo da tužitelj nije imao u radu ni minimum predmeta, a ostvario je redovnu plaću. Primjera radi, norma stručnog savjetnika u prekršajnom postupku za jedan mjesec iznosi 132 predmeta. Dakle, državni službenik istog ranga radnog mjesta za jedan mjesec uradi predmeta koliko tužitelj za četiri godine (a za godinu kao tužitelj za 40 godina obima posla), u vanparničnim predmetima norma za mjesec iznosi 110 predmeta, što znači da za jedan mjesec uradi više nego tužitelj za tri godine, a za godinu kao tužitelj za 30 godina obima posla. Isti slučaj je kod pravne pomoći, odnosno za jedan mjesec stručni saradnik uradi kao tužitelj za preko tri godine i sl., što samo po sebi po sebi govori da faktički tužitelj nema realnog osnova potraživati naknadu za nešto što ne predstavlja faktički rad ni po minimalnim kriterijima iz Pravilnika o orijentacionim mjerilima za rad sudija i stručnih saradnika. Iz navedenog. u konkretnim slučajevima nesporno proizilazi nepostojanje angažiranosti u punom kapacitetu obavljanja poslova radnog mjesta, pa tako i poslova drugog radnog mjesta. Stoga, Sud bi u navedenim pravnim stvarima trebao da utvrdi realno činjenično stanje, da li je tužitelj faktički u punom obimu obavljao poslove svog, i istovremeno poslove drugog radnog mjesta, što u odnosu na prezentovane postupke nije slučaj. Jer tužitelji, sa manje od tri predmeta mjesečno, i to tipska, sa jednim aktom tipske korespondencije u tri dana, ne mogu zdravorazumski tvrditi da su faktički u punom obimu obavljali poslove dva radna mjesta.

4. Moguće implikacije hiperprodukcije tužbenih zahtjeva

Sudski pristup u odlučivanju po predmetima za obavljanje poslova dva radna mjesta postaje izazov za razmatranje i predlaganje mjera radi predupređenja implikacija trenutnim pristupom suda u presuđivanju tužbi po zahtjevu uposlenika. To opredijeljuje razloge i značaj rada, odnosno važnosti eksplanacije tematskog područja u ovom radu, jer aktuelni momentum i moguće implikacije daju posebnu težinu svemu tome, kao i solucije za prevazilaženje koje će se predstaviti u posebnom tematskom pitanju.

Poslove u organu uprave je, objektivno, nemoguće unaprijed u potpunosti propisati i predvidjeti. Stoga je za radna mjesta navedena u Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji formulacija „obavlja i druge poslove i zadatke“, što je sada, kako je navedeno, postala i zakonska odredba. Nadalje, rad u državnoj službi nije normiran, što otvara pitanje indikatora u valorizaciji performansi uposlenih u organu uprave, ali se ističe, da norme trebaju sadržavati

[23] Pravilnik o orijentacionim mjerilima za rad sudija i stručnih saradnika u sudovima u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, br. 43/12, 38/13, 2/14, 8/14, 2/16, 7/16, 56/16, 25/17, 18/20 i 6/23 i 75/23), dostupan na https://pravosudje.ba/vstvfo/B/141/article/51949, datum pristupa 19.02.2024. godine

tipologiju akata, i njihovu složenost u odnosu na poslove izrade jednostavnih tipskih akata. Za primjer dovoljno je samo dati prikaz analize poslova u odnosu na djelimični opis poslova stručnog savjetnika za upravno-pravno rješavanje, te mogućnost normiranja rezultata rada: izrada nacrta odluka o pokretanju postupka za naknadu štete službenika, zaposlenika, broj odluka uz posebne klasifikacije na visinu štete, i to: jednostavni akti gdje je šteta manja do 1000 KM, složeni, gdje visina procijenjenen štete preko od 1001 do 10.000 KM, te najsloženije odluke gdje je procijenjena šteta preko 10.000 KM.Međutim, kao što je prezentirano kroz pojedine primjere tužbenih zahtjeva radi se o broju akata jednostavne korespondencije, i to jedan akt u skoro četiri radna dana. Prema usvojenom standardu i kriteriju suda „faktičko obavljanje poslova drugog radnog mjesta“ ne uključuje kvantifikaciju obima poslova, odnosno standard „obavljanje poslova drugog radnog mjesta u punom kapacitetu“. Kao što je predstavljeno u radu, u pitanju je broj predmeta koje su tužitelji zaprimili i koji je minimalan po svim mjerljivim kriterijima, čak i za jedno osnovno radno mjesto, a da se ne govori o navodima i tvrdnjama o obavljanju poslova čak tri radna mjesta. Pri tome, kod određivanja šta to stvarno pripada kojem radnom mjestu, ukoliko bi kod Suda postojala dilema, postavlja se pitanje koji bi to mjerljiv kriterij bilo moguće primijeniti i računati procenat naknade, budući da je u pitanju raspon od 1 do 35%, pri čemu ne postoji kriterij na osnovu kojeg bi se postigao mjerljiv iznos naknade, a koji bi morao utvrditi sud u odnosu na utvrđeno činjenično stanje. Naprijed prezentirani parametri dovoljno oslikavaju razmjeru neosnovanosti pokušaja da se ostvari naknada koja tužiteljima ni po jednom kriteriju ne pripada. Ovo ima posebnu težinu kod činjenice da prema dosadašnjoj praksi, Sud BiH ne cijeni formalno-pravne uslove (da li su uopšte postojali uslovi za isplatu naknade, da li je postojalo rješenje i slično) već cijeni samo faktičko stanje, dakle cijeni činjenicu da li je službenik faktički uradio bilo šta pored svojih i poslove drugog radnog mjesta. Dakle, bez obzira na obim obavljenih poslova, i to u isto radno vrijeme za čak i tri radna mjesta. Time se derogira princip da je radna sedmica 40 sati, ili bi se za ta tri radna mjesta trebala smanjiti radna sedmica na manji fond radnih sati. Iz ovih opservacija proizilazi da je potrebno u svakom od ovih postupaka utvrditi faktičko stanje, a to je da li je tužitelj zaista obavljao poslove svog radnog mjesta u punom obimu koliko bi to bilo prihvatljivo da zaradi plaću, pa onda, pored toga, da li je u punom obimu koji podrazumijeva realan i stvaran, a ne fiktivan, odnosno formalan angažman, obavio i sve poslove i drugog radnog mjesta u obimu koji bi i sa faktičke strane realnog obima urađenog posla opravdao novčana primanja. Kako smatrati prema pravilima logike faktičkim obavljanjem poslova dva radna mjesta u punom obimu kod ukupnog angažmana tužitelja na godišnjem nivou od samo 8 akata jednostavne korespondencije na godišnjem nivou, sve i kada bi se kojim slučajem i radilo o takvim poslovima, da li bi u normalnim odnosima, a pogotovo da li bi u tzv. „realnom sektoru“, bilo uopšte moguće takvo što da jedno lice sa tolikim obimom poslova može ostvariti bilo kakvu plaću, a posebno za obavljanje dva radna mjesta. Pri tome, faktičko obavljanje poslova još dva druga radna mjesta dovodi u pitanje opterećenost primarnog radnog mjesta, te obavljanje poslova u okviru redovnog radnog vremena. Suprotan pristup neminovno bi doveo do urušavanja i degradiranja državne službe uopšte, odnosno da se u redovnim okolnostima u regularnom uređenom sistemu ne bi sa aspekta faktičkog stanja ostvarila ni jedna jedina plata za ukupan rad, a kamoli naknada pored svoje plaće i naknada za još obavljanje dva radna mjesta. U konkretnim slučajevima, i samo jedna jedina radnja godišnje izvan opisa poslova radnog mjesta službenika smatra se radom na dva radna mjesta, i time se ostavlja mogućnost zloupotrebe. Ovakvim postupanjem manipuliše se sistem javne uprave i degradira državna služba, posebno u očima javnosti. Na određen način, etablira se otvaranje mogućnosti metoda ovakvog načina uzimanja novca od države, pri čemu bi to bio dodatan udarac na ugled institucija, pa i povjerenja javnosti u cjelokupan sistem javne službe. Stoga, iz prethodnog tematskog obuhvata uočavaju se eventualni ekonomski parametri, i samim tim implikacije na pokretanje tužbenih zahtjeva koji bi preplavili Sud BiH, a posljedično i na budžet institucija

Bosne i Hercegovine. Posebno, ako se imaju u vidu pokazatelji koji su predstavljeni u **Tabeli 1** u pogledu procenta popune, a posmatrajući sumarno te pokazatelje predstavljene u **Tabeli 2**, uočava se da je samo 6 organa uprave sa procentom popune u skladu sa pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji popunjeno skoro stoprocentno, odnosno sa ukupnim brojem zaposlenih od 393. Ipak, najveći je broj organa uprave u skali procenta popune od 80% do 89% i to se odnosi na 21 organ uprave, odnosno instituciju BiH, u kojima je obuhvaćen i najveći broj uposlenih. Zanimljivo je da egzistiraju i organi uprave čiji je procenta popune u rasponu od 50% do 59%,, i tu spada 6 organa uprave, dok postoji jedan organ uprave i sa procentom manjim od 50%.

Redni broj	Raspon procenta popune	Broj organa uprave
1.	Preko 100%	1
2.	100 %	6
3.	90%-99%	11
4.	80%-89%	21
5.	70%-79%	18
6.	60%-69%	10
7.	50%-59%	6
8.	Manje od 50%	1

Tabela 2 Pregled popune organa uprave

Kako bi bili uočljiviji pokazatelji o popuni organa uprave to su isti struktuirani u tri kategorije, u smislu popune, koja bi se mogla smatrati kvalitetnom, i to se odnosi na organe uprave koji imaju popunu preko 90%. U drugu kategoriju su uključeni organi uprave sa procentom popune preko 70% do 89%, te u trećoj kategoriji su svrstani organi uprave sa procentom popune ispod 70%. Navedeno je predstavljeno u **Grafikonu 1**. Pokazatelji o popunjenosti organa uprave u korelaciji sa sudskom praksom u vezi dosuđivanja za obavljanje dva radna mjesta impliciraju na značajan oprez i eventualne konsekvence. Ukoliko bi u značajnijem broju bile podnijete tužbe, jer za neke organe uprave postoji izazov eventualnih tužbi, time bi se otvorila „Pandorina kutija“ i predstavljala bi sociološku pojavu „poplave sudskih postupaka“ sa opterećenjem Suda BiH. O mogućim implikacijama na budžet insistucija Bosne i Hercegovine iluzorno je ne istaći da bi to dovelo do upitnosti funkcionisanja u pogledu osiguranja finansijskih sredstava paralelno za eventualnu dospjelost presuda u izvršnom postupku i podmirivanje redovnih troškova. Stoga će se u narednom trematskom pitanju dati osvrt, uslijed potrebe da se kreiraju mjere koje će preduprijediti eventualne negativne konsekvence, Svakako, i da se unaprijede pokazatelji o racionalnosti bez uticaja na funkcionalnost organa uprave.

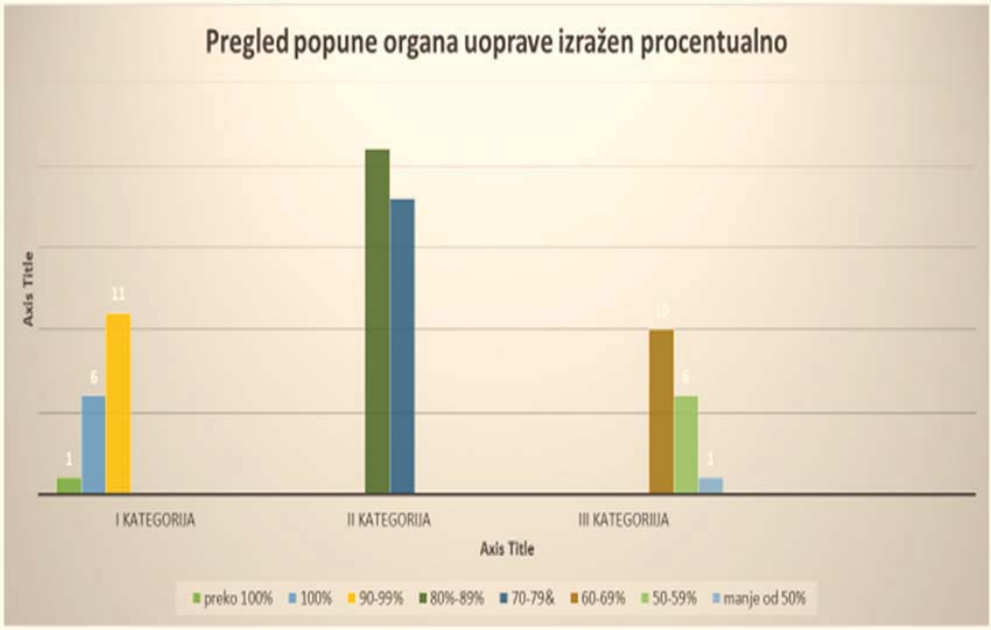

Grafikon 1. Pregled popune organa uprave izražen procentualno

5. Šta je rješenje

Poznata je izreka „ni jedan rad se ne može sakriti“. U tom smislu treba posmatrati moguća rješenja koja mogu ponuditi adekvatan odgovor na pojavu utuživanja uposlenika za obavljanje poslova dva radna mjesta. Bez pretenzije da se izlaganje prijedloga smatra kao redoslijed prioriteta, započet se sa reinžinjeringom poslovnih funkcija, koji predstavlja metod na koji bi trebalo unaprijediti organizacionu strukturu, jer uključuje „postupak radikalne promjene ili transformacije koji je usmjeren na preispitivanje svakog procesa u organizaciji i cjelokupne organizacije.[24] Reinžinjering poslovnih funkcija aplicira određena načela kojima se koncept organizacionog strukturiranja kontinuirano preispituje, a pokazatelji o pregledu popune impliciraju propitivanje o realnosti potreba sa predimenzioniranim brojem radnih pozicija. Da je to tako pokazuju pokazatelji o popuni, i bez obzira na decenijska finansijska ograničenja uslijed finansijske osnove koja se utvrđuje kroz proces kreiranja budžeta, nikada nije argumentovano obrazloženo u kojem se aspektu to negativno odražavalo. Time se potvrđuje konstatacija da je organizaciona struktura predimenzionirana, te da bi njeno i dalje zadržavanje predstavljalo „brisani prostor” za nastavak utuživanja uposlenika, jer su radna mjesta pozicionirana, a u kojem se obimu obavljaju to je zanemareno u dosadašnjem periodu.

[24] Muhamed Smajić, Planiranje u teoriji i praksi, autorsko izdanje, Sarajevo 2020. godine, str. 100

Reinžinjering poslovnih funkcija svakako prepoznaje i dinamičnost sveukupnih promjena, društveno-ekonomskih i tehničko-tehnoloških karakteristika koje se manifestiraju na organizacionu strukturu organa uprave. Sve je to prepoznato i kroz nastavljenu praksu mogućnosti metoda „rada od kuće", koji je apliciran u periodu pandemije korona virusa.
Nadalje, ne treba zanemariti ni opšte mjere legislativne prirode, a to znači da bi se trebao donijeti propis zasnovan na članu 50. stav 6. Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, a u vezi sa stavom 4. tačka n) istog člana, kojim je propisano da zaposlenik ima pravo na naknadu za obavljanje poslova drugog radnog mjesta u visini koja se utvrđuje aktom Vijeća ministara, aktom poslodavca ili ugovorom o radu. Akt Vijeća ministara po osnovu ovih odredbi nije donesen, a jedina odluka koja reguliše ovo područje[25] predstavlja puko prepisivanje odredbi Zakona o platama i naknadama u institucijama BiH. Ista je potpuno ignorisana od strane Suda BiH. Treba istaći da je ta odluka pravno problematična, jer izostavlja sve zaposlene koji nisu državni službenici, zbog čega je diskriminatorna i suspektno neustavna, kao i član zakona za čije je izvršavanje donesena (tzv. „izvršna klauzula"). S obzirom na to, bilo bi potrebno donijeti odluku o obavljanju poslova drugog radnog mjesta koja bi važila za sve uposlenike, jer se i na državne službenike uvijek primjenjuje i Zakon o radu u institucijama BiH, koji može biti isključen samo Zakonom o državnoj službi u institucijama BiH, a što konkretno nije slučaj.[26] Do donošenja akta Vijeća ministara, mogu se donijeti pojedinačni akti na nivou institucija, kojima bi se regulisalo pitanje postupka i načina određivanje naknada za obavljanje poslova drugog radnog mjesta, uz uvođenje limita do 20% na godišnjem nivou. U navedenim propisima, bilo bi potrebno definisati preduslove za ostvarivanje te vrste naknade, u koje bi svakako bio ugrađen i uslov dostavljanja izvještaja o obimu obavljanja poslova drugog radnog mjesta. To implicira i da se postavi obim poslova koji bi predstavljao standard „obavljanje poslova drugog radnog mjesta u punom kapacitetu", uz komparaciju sa obimom obavljanja poslova osnovnog radnog mjesta na kojem je uposlenik postavljen odgovarajućim aktom. To znači da je potrebno izvršiti normiranje posla koji se ima obaviti na svakom radnog mjesta u skladu sa opisom poslova koji su propisani pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji, izuzev možda rukovodećih radnih mjesta, jer se tu prema propisima obavljaju gotovo isključivo rukovodeći poslovi koje je teško, ili nemoguće normirati. Uostalom, ako je to moguće u pravosudnim tijelima vlasti, zašto to ne bi bilo moguće, a opravdano je, i u organima uprave. Kondicionalno, ako je broj predmeta koje uposleni zaprimio u rad minimalan po svim mjerljivim kriterijima, čak i za jedno osnovno radno mjesto, onda se to treba kalkulisati sa izvršenim aktivnostima u obavljanju poslova drugog radnog mjesta. Pri tome, kod određivanja šta to stvarno pripada kojem radnom mjestu što treba biti mjerljiv kriterij koji je moguće primijeniti i računati procenat naknade u rasponu do maksimalnog iznosa od 20% na godišnjem nivou.
Ultimativna legislativna opcija je temeljita prerada člana 38. Zakona o platama i naknadama u institucijama BiH, koja bi uklonila i suspektnu neustavnost ovog člana time što bi se uklonila diskriminacija ostalih uposlenika u odnosu na državne službenike propisivanjem uslova za obavljanje poslova drugog radnog mjesta u odnosu na sve uposlenike, ali uz uvođenje kriterija za određivanje i isplatu naknade. Moguća solucija bi bilo obavezno donošenje rješenja o obavljanju poslova i isplati naknade, uz mogućnost žalbe uposlenika ako se rješenje ne bi donijelo, čime bi se pitanje obavljanja poslova drugog radnog mjesta prebacilo isključivo „na teren" upravnog postupka i upravnog spora. S tim u vezi, mogla bi se unijeti i izričita odredba da Sud neće dosuditi nikakvu naknadu za obavljanje poslova drugog radnog mjesta ako nije bilo doneseno rješenje o takvom obavljanju poslova, čime bi se suzio prostor za nepotrebni sudijski aktivizam *contra legem* koji, kako su pokazali rezultati ovog istraživanja već izvjesno

[25] Odluka o načinu i postupku ostvarivanja prava na naknadu državnih službenika za obavljanje poslova drugog radnog mjesta u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH", broj 58/09)
[26] Član 1. Zakona o radu u institucijama BiH i član 45. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH

vrijeme karakteriše ovu oblast. Potpuno isključenje sudske nadležnosti u ovoj oblasti teoretski je moguće, dozvoljava ga i praksa Evropskog suda za ljudska prava,[27]ali predstavlja problematično rješenje u pogledu postojanja pravnog interesa za takvu zakonsku odredbu, te se ipak ne bi preporučilo ozbiljno uzimanje u razmatranje takve solucije.[28]
Konačno, opcija i nepreduzimanja bilo koje mjere i aktivnosti je moguća, ali to znači biti spreman i na sve izazove koji su naznačeni u prethodnom tematskom pitanju, i na kraju dovesti u pitanje kredibilitet i povjerernje u javnu službu, u cjelini.

Zaključna promišljanja

Tematski fokus rada rasvijetlio je aktuelni izazov koji se manifestira sa praksom utuživanja uposlenika za obavaljanje poslova dva radna mjesta, a da se pri tome ne utvrđuje obim tih poslova, kao i da li uposlenik izvršava i minimum poslova na svom radnom mjestu. Zakon i relevantni provedbeni akt daje vrlo restriktivan okvir vezujući isplatu naknade isključivo za ograničene slučajeve raspisivanja konkursa ili dužeg odsustva državnog službenika (bolovanje, porodiljsko- roditeljsko odsustvo). Nasuprot tome, Sud BiH je ovo pitanje počeo rješavati uz izuzetan sudijski aktivizam, donoseći presude ne samo protivno materijalnom propisu (zakonu), nego i bilo kakvoj logici. Analiza odabranih predmeta je pokazala da je Sud u praksi dosuđivao naknadu, čak i državnim službenicima koji su imali minoran,ili nikakav obim posla na svom radnom mjestu, dok se rad na obavljanju poslova drugog radnog mjesta, ili čak dva druga radna mjesta, svodio na minimalne aktivnosti. Ovakva sudska praksa može otvoriti niz problema, koji bi u pitanje doveli fiskalnu održivost, funkcionisanje sistema, a svakako povjerenje u državnu, i uopšte javnu službu. Naime, analiza popunjenosti institucija je pokazala uzražen manjak popunjenosti sistematizovanih radnih mjesta, jer je većina institucija (39) popunjena između 70 i 90% što uz značajan broj institucija popunjenih ispod 70% ostavlja, s obzirom na iznesenu sudsku praksu, veliki prostor za tužbe i isplate naknada primjenom instituta obavljanje poslova drugog radnog mjesta. Rješenje problema autori su našli u reinženjeringu poslovnih funkcija, zajedno sa opsežnijim mjerama legislativne prirode. Naime, pored smanjenja strukture pojedinih institucija i ukidanja pojedinih radnih mjesta, rješenje se može naći i u utvrđivanju normi za obavljanje poslova za pojedina radna mjesta i uvođenje striktnih kriterija za obavljanje poslova drugog radnog mjesta koji bi bili faktički i vezani za rad, a ne kao što su sada formalni i vezani samo za konkurs i odsustvo državnih službenika sa radnog mjesta. Sve ovo bi, uz uklanjanje diskriminatornih odredbi iz zakona, uticalo na rješenje problema i uvelo red u ovu, kako je istraživanje zaključilo, u praksi neuređenu oblast, i inače u rad organa uprave u cjelini. U svakom slučaju, preporučene mjere bi dovele da ovaj institut postane opravdan, pošto je trenutnoj sudskoj praksi u potpunosti manipulativan.

[27] Vidjeti na primjer, presudu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske*, kao i raniju presudu *Pellegrin protiv Francuske*, sve odluke Evropskog suda za ljudska prava dostupne su na https://hudoc.echr.coe.int/#%20
[28] Praktično bi se provelo unošenjem odredbe da se u odnosu na isplatu naknade za obavljanje poslova drugog radnog mjesta ne može voditi sudski spor

Reference

1. Haris Smajić/Muhamed Smajić, Studija o transnacionalnom pravu, Dobra knjiga, Sarajevo, 2021. godine
2. Muhamed Smajić, Planiranje u teoriji i praksi, autorsko izdanje, Sarajevo 2020. godine
3. Neven Akšamija „Kategorije zaposlenih u institucijama Bosne i Hercegovine i entiteta“, ZIPS broj 1258, Sarajevo 2013. godine
4. Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07, 43/09, 8/10, 40/12, 93/17 i 18/24)
5. Zakon o parničnom postupku pred Sudom Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 36/04, 84/07, 58/13, 94/16 i 34/21)
6. Zakon o platama i naknadama u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 50/08, 35/09, 75/09, 80/10, 32/12, 42/12, 50/12, 32/13, 87/13, 75/15, 88/15, 16/16, 94/16, 72/17, 25/18, 32/20, 65/20 i 59/22)
7. Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 27/04, 63/04, 5/06, 58/06, 15/08, 50/08, 63/08, 35/09, 7/12 i 42/18)
8. Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 26/04, 7/05, 48/05, 50/08, 60/10, 32/13, 93/17 i 59/22)
9. Zakon o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 88/05, 53/07, 59/09, 74/10, 42/12, 41/16, 38/18)
10. Zakon o upravi ("Službeni glasnik BiH", br. 32/02, 102/09 72/17)
11. Pravilnik o orijentacionim mjerilima za rad sudija i stručnih saradnika u sudovima u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, br. 43/12, 38/13, 2/14, 8/14, 2/16, 7/16, 56/16, 25/17, 18/20 i 6/23 i 75/23)
12. Odluka o načelima za utvrđivanje unutrašnje organizacije organa uprave Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 30/13)
13. Odluka o načinu i postupku ostvarivanja prava na naknadu državnih službenika za obavljanje poslova drugog radnog mjesta u institucijama Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 58/09)
14. Sudske presude i službeni akti navedeni u radu

Mr. sci. Ranka Stević[1]

Stručni rad
UDK 351.941:343.85

TROŠAK NASILJA NA RADNOM MJESTU: EKONOMSKI ASPEKTI I IMPLIKACIJE

Apstrakt

Imajući u vidu štetu pričinjenu zlostavljanjem koju trpi zaposleni, poslodavac i društvo u cijelini, zlostaljanje na radu se u sve većem broju zemalja tretira kao krivično dijelo.
Nasilje na radnom mijestu se smatra glavnim izvorom diskriminacije i sukoba na radnom mijestu i može da bude ozbiljna pretnja efikasnosti i uspešnosti organizacije i poremećaja međuljudskih odnosa.
Učešće u troškovima nasilja imaju centri za socijalni rad, policija, sudstvo, tužilaštvo, troškovi zdravstva, troškovi Ministarstva rada i socijalne politike za pripremu, sprovođenje i nadgledanje politika za borbu protiv nasilja. Troškovi su troškovi preventive, sve ono što se ulaže u obrazovanje i informisanje zaposlenih da ne dodje do nasilja, i troškovi nakon pojave nasilja (lječenje, izostanak s posla i angažovanje drugih na mijesto žrtve, trošak izgubljenog profita zbog postojanja nasilja, troškovi savjetovanja i posredovanja, troškovi psihičke podrške i sl).
Postoje i neki nemjerljivi i skriveni troškovi emocionalnog bola i patnje, koje žrtve snose.
Prema ispitivanju u EU za vreme provedeno na bolovanju u čak 50-60% slučajeva odgovoran je stres na radnom mjestu. Lječenje posledica stresa košta enormnih 20 milijardi evra godišnje. Na osnovu rezultata istraživanja, Galup je zaključio da demotivisanost radnika na globalnom nivou može da donese ukupnu štetu izmedju 292 i 355 milijardi dolara godišnje. Kada je radnik nemotivisan češće ide na bolovanje i mnogo je manje lojalan privrednom društvu.
Socijalni i ekonomski troškovi nasilja na radnom mjestu nisu visoki samo za žrtve već i za društvo u celini jer se izražavaju u vidu ekonomskih troškova i izgubljene ekonomske dobiti zbog izostajanja s posla.
Mobing utiče negativno i na nacionalnu ekonomiju. Uslijed bolesti izazvanih mobingom, zaposleni izostaju sa posla, smanjuje se produktivnost na poslu, raste broj nezaposlenih i povećava broj isplaćenih naknada za nezaposlene, a u zdravstvu rastu troškovi lječenja, rehabilitacije i naknade za bolovanje, raste brojkorisnika prevremenih i invalidskih penzija, pa tako stručnjaci procjenjuju da mobing nacionalnu ekonomiju može koštati i do nekoliko milijardi evra

Kljucne riječi : mobing, zlostavljanje, trosak nasilja

[1] Zeochem doo Zvornik – Finansijski Controller; doktorant na Evropskom univerzitetu – Ekonomski fakultet

Abstract

Bearing in mind the damage caused by abuse suffered by the employee, employer and society as a whole, abuse at work is treated as a criminal offense in an increasing number of countries. Workplace violence is considered a major source of discrimination and conflict in the workplace and can be a serious threat to the effectiveness and success of an organization and disruption of interpersonal relationships.

The costs of violence share Centers for social work, the police, the judiciary, the prosecutor's office, healthcare costs, the costs of the Ministry of Labor and Social Policy for the preparation, implementation and monitoring of policies to combat violence. Costs are the costs of prevention, everything that is invested in educating and informing employees so that violence does not occur, and costs after the occurrence of violence (treatment, absence from work and hiring others to take the place of the victim, cost of lost profit due to the existence of violence, costs of counseling and mediation , psychological support costs, etc.).

There are also some immeasurable and hidden costs of emotional pain and suffering that victims bear.

According to a survey in the EU, stress at the workplace is responsible for the time spent on sick leave in as many as 50-60% of cases. Treatment of the consequences of stress costs an enormous 20 billion euros per year. Based on the results of the research, Gallup concluded that the demotivation of workers on a global level can bring a total damage between 292 and 355 billion dollars per year. When an employee is unmotivated, he goes on sick leave more often and is much less loyal to the company.

The social and economic costs of workplace violence are high not only for the victims but also for society as a whole because they are expressed in the form of economic costs and lost economic profits due to absenteeism.

Mobbing also has a negative impact on the national economy. As a result of illnesses caused by mobbing, employees are absent from work, productivity at work is reduced, the number of unemployed is increasing and the number of unemployment benefits is increasing, and in healthcare, the costs of treatment, rehabilitation and sick pay are increasing, the number of beneficiaries of early and disability pensions is increasing, so experts they estimate that mobbing can cost the national economy up to several billion euros.

Key words: mobbing, abuse, cost of violence

UVOD

Osnovna ljudska prava, u koja spada i pravo na dostojanstven rad uz poštovanje svih prava iz radnog odnosa zaštićena su Ustavom, a razrađena posebnim zakonima koji regulišu rad.

Zlostaljanje na radu se u sve većem broju zemalja tretira kao krivično dijelo. Imajući u vidu štetu pričinjenu zlostavljanjem koju trpi zaposleni, poslodavac i društvo u cijelini, ovakav stav ima opravdanje.

Zlostavljanje može biti psihičko, fizičko i seksualno, horizontalno i vertikalno.

Nasilje na radnom mijestu je društveni i javno zdravstveni problem razvijenih zemalja kao i zemalja u tranziciji. Predstavlja pojavu koja ozbiljno ugrožava zdravlje zaposlenih širom svijeta. Nasilje na radnom mijestu nije samo epizodni, individualni problem već strukturni, strateški problem ukorijenjen u šire društvene, ekonomske, organizacione i kulturne faktore. Radno mijesto sa svojim okruženjem direktno je povezano sa fizičkim, mentalnim, ekonomskim i socijalnim blagostanjem zaposlenih i njihovih porodica, zajednicom kao cijelinom i društvom uopšte.

Nasilje na radnom mijestu utiče na dostojanstvo miliona ljudi širom sveta. Smatra se glavnim izvorom diskriminacije i sukoba na radnom mijestu i može da bude ozbiljna pretnja efikasnosti i uspešnosti organizacije i poremećaja međuljudskih odnosa. Nasilje na radnom mijestu je najrasprostranjenije po podacima Evropske unije (EU) u državnoj upravi i odbrani (14%), zatim slijede školstvo i zdravstveni sistem (12%), ugostiteljstvo (12%), djelatnost transporta i komunikacije (12%), trgovina (9%) i druge djelatnosti. [2] Zaposleni koji su pod većim rizikom da budu žrtve nasilja na radnom mijestu su: zdravstveni radnici, zatvorski službenici, socijalni radnici, nastavnici, opštinski inspektori, zaposleni u javnim preduzećima.

Učešće u troškovima nasilja imaju centri za socijalni rad, policija, sudstvo, tužilaštvo, troškovi zdravstva, troškovi Ministarstva rada i socijalne politike za pripremu, sprovođenje i nadgledanje politika za borbu protiv nasilja. Troškovi se mogu posmatrati kao troškovi prevalencije tj preventive, sve ono što se ulaže u obrazovanje i informisanje zaposlenih da ne dodje do nasilja, i kao troškovi nakon pojave nasilja (lječenje, izostanak s posla i angažovanje drugih na mijesto žrtve, trošak izgubljenog profita zbog postojanja nasilja, troškovi savjetovanja i posredovanja, troškovi psihičke podrške i sl).

Veći izdaci za prevenciju nasilja trebalo bi da rezultiraju smanjenjem broja slučajeva nasilja i, posledično, smanjenjem troškova vezanih za usluge institucija sistema nastalih kao posledica nasilja.

Naravno postoje i neki nemjerljivi i skriveni troškovi emocionalnog bola i patnje, koje žrtve snose.

U ovom radu biće riječi o nasilju na radnom mijestu. Rad je koncipiran iz dva dijela, pri čemu će u prvom dijelu biti riječi o pojmu i vrsti nasilja, motivima i pravnom okviru, a u drugom dijelu o ekonomskom aspektu posledica i troškovima koji mogu nastati vezano za nasilje na radnom mjestu.

---

[2] Kremic,M., *Ispitivanje prediktora nasilja na radnom mestu kod zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zastiti u Beogradu,* Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, Beograd, 2016,

I POJAM I VRSTE ZLOSTAVLjANjA NA RADU

1.1. Pojam zlostavljanja i izvršioca zlostavljanja

Zlostavljanje jeste svako aktivno ili pasivnoponašanje prema zaposlenom ili grupi zaposlenih kod poslodavca, kojese ponavlja, a koje za cilj ima ili predstavlja povredu dostojanstva,ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, položajazaposlenog, i koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko,ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ilidovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenuinicijativu raskine radni odnos ili otkaže ugovor o radu ili drugiugovor.

Zlostavljanje je i podsticanje ili navođenjedrugih na pomenuto ponašanje.Izvršiocem zlostavljanja smatra se poslodavac sa svojstvom fizičkoglica ili odgovorno lice kod poslodavca sa svojstvom pravnog lica,zaposleni ili grupa zaposlenih kod poslodavca, koji vršizlostavljanje. Da bi se određeno ponašanje, (bilo da se vrši aktivno – činjenjem, ilipasivno – nečinjenjem, najčešće kad poslodavac ignoriše navode licakoje smatra da je zlostavljano, ne pokrene interni postupak i nesprečava zlostavljanje, uprkos zakonskoj obavezi) moglosmatrati i procesuirati, potrebna su dva kumulativnauslova:

- ponavljanje, kako bi se zlostavljanje razlikovalo od konflikta i
- umišljaj – direktan i eventualni.

Prvi uslov - ponavljanje (trajanje) proistekao je iz medicinskogsagledavanja mobinga kao uzročnika psiho-somatskih oboljenja.Obzirom da je mobing najčešće stres srednjeg nivoa, potrebno je datraje izvesno vrijeme, kako bi proizveo zdravstvenu posledicu.

1.2. Vrste nasilja

U zavisnosti od prirode nasilnih akata nasilje na radnom mijestu može biti fizičko i psihološko (emocionalno) nasilje.

Pojava fizičkog nasilja na radnom mijestu je uvek prepoznata, dok pojava psihološkog nasilja je dugo bila potcenjena. U realnim situacijama, fizičko i psihološko nasilje često se dešavaju istovremeno ili uzastopno. Fizičko nasilje predstavlja upotrebu fizičke snage (štipanje, guranje, šamaranje, šutiranje, tuču, upucavanje) protiv osobe ili grupe koja dovodi do fizičke, psihičke ili seksualne povrede te osobe ili grupe. Psihološko nasilje je namerna upotreba moći uključujući i fizičku silu koja je usmjerena ka drugoj osobi ili grupi, koja može rezultovati fizičkim, mentalnim, duhovnim, moralnim i socijalnim teškoćama. Psihološko nasilje obuhvata verbalni napad, mobing, seksualno i rasno/etičko uznemiravanje i pretnje.

Obzirom na smjer akcije, ko je zlostavljač a ko žrtva, nasilje može biti horizontalno i vertikalno. Horizontalno nasilje se javlja među zaposlenima koji su u jednakom položaju na skali hijerarhije u ustanovi u kojoj rade. Osećaj ugroženosti, zavist i ljubomora mogu podstaći želju da se eliminiše neki kolega posebno ako se misli da njegova eliminacija može da dovede do napretka u karijeri zlostavljača.

Vertikalno nasilje se javlja među zaposlenima koji nisu u jednakom položaju na skali hijerarhije u ustanovi u kojoj rade. To je nasilničko, odnosno zlostavljačko ponašanje poslodavca prema zaposlenom, pri čemu su mogući i vertikalni napadi u obrnutom smjeru, kada se nasilničko ponašanje pripisuje zaposlenom, a na štetu poslodavca. Vertikalno nasilje podrazumeva različite situacije: pretpostavljeni zlostavlja jednog (podređenog) radnika, pretpostavljeni zlostavlja jednog po jednog radnika dok ne uništi čitavu grupu i jedna grupa radnika (podređeni) zlostavljaju jednog pretpostavljenog.

Zlostavljanje pretpostavljenog lica od strane subordinirnog veoma jerijetko, i u Srbiji i u svetu. Po istraživanjima Klinike za rad uMilanu, mobing se vertikalno naviše javlja samo u 5% slučajeva i najčešće ga vrši grupa. To može ukazati na nedostatak menadžerskesposobnosti, koju članovi tima prvi zapažaju. Menadžer može biti vrstan stručnjak, ali loš rukovodilac,

bezemocionalne, socijalne i verbalne inteligenije, organizatorskihsposobnosti, iskustva i potencijala za vođu.
Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu ne poznaje mobing poslodavcaili odgovornog lica kod poslodavca. To je logično, obzirom dazaposleni rijetko imaju kontakt sa njima (osim u malim preduzećima i kod preduzetnika) i da ta lica imaju efikasnije metode samozaštitenego da svoje zaposlene procesuiraju zbog mobinga koji vrše nad njima.

1.2.1. Mobing

Da bi se mobing pravilno shvatio, treba mu prićimultidisciplinarno, sa psihološkog, socijalnog, ekonomskog i precizno definisanog pravnog aspekta, obzirom da u Srbiji postojiposeban zakon koji zlostavljanje na radu (mobing) definiše,procesuira i sankcioniše.
Mobing (umišljajno psihičko, fizičko i seksualno zlostavljanje naradu, koje se ponavlja sa ciljem da zaposleni sam ode) nije savremena pojava, već je stara koliko i sama podela rada.Mobing postaje učestala pojava krajem ovog vijeka, uslijed promena u životnom i radnom okruženju. Globalizacija i ekonomska kriza uticale su na to da je zaoštrena ekonomska konkurencija među zemljama. U cilju snižavanja troškova proizvodnje povećava se eksploatacija radnika, a uslovi rada i života neprekidno pogoršavaju. Sve je veća i konkurencija među zaposlenima, zbog činjenice da je povećana mogućnost gubitka zaposlenja, uočljivo je i smanjenje solidarnosti među ljudima, što je posledica sve izraženije borbe za opstanak.[3]Ali, sa podizanjem svijesti o potrebi zaštite ljudskih prava, mobing jeprepoznat kao najčešći oblik povrede osnovnih ljudskih prava – pravana lično i profesionalno dostojanstvo i prava na dostojanstven rad.
Mobing se najčešće dešava među zaposlenima, pa seneprijatnosti koje zaposleni mogu doživeti od klijenata, stranaka,učenika, pacijenata ili drugih lica sa kojima dolaze u kontakt tokomrada ne smatraju mobingom. To takođe mogu biti povrede prava na radu,za koje odgovara poslodavac, ali se one procesuiraju po drugimzakonima.
Zakon o sprečavanju zlostavljanja na raduprimenjuje se na sve poslodavce i sva radno angažovana lica. Zakonska zaštita od mobinga je moguća u roku od 6 mjeseci odposlednjeg zlostavljanja, to je prekluzivni rok, čijim se istekom gubipravo na zaštitu.
Horizontalni mobing vrši se među zaposlenima istih pozicija uhijerarhiji organizacije, a vertikalni među nadređenima i podređenima.Vertikalni mobing se sprovodi uglavnom odozgo prema nižepozicioniranim zaposlenim, a u praksi je čest slučaj da je vertikalnimobing podstrekač horizontalnog. Nadređeni podstrekač možeaktivno, neposrednim radnjama inicirati mobing - preko svog„lobija“, što se dešava ređe, ili pasivno – prećutnim podržavanjem i ignorisanjem obraćanja i traženja pomoći od strane lica prema komese mobing vrši.
Kao specifičnost mobinga u Srbiji se ističu pojedini oblici zlostavljanja, koji su izraženiji od drugih, kao npr. „stečajni“ i „tranzicioni“ mobing. U privatizovanim preduzećima poslodavci često žele da se na što lakši način riješe velikog broja zaposlenih koje su zatekli, pa se radi navođenja na „dobrovoljni otkaz“ odlučuju na različite vidove zlostavljanja. Pominju se i „profesionalni moberi“, lica koja su se već specijalizovala za ovakve poslove, osobe koje poslodavac angažuje po ugledu na izbacivače, samo što su obučeni za suptilnije metode kinjenja, dok žrtvu ne nateraju da sama ode.
Poseban vid mobinga javlja se i zbog nepotizma, a Srbija nema nijedan propis koji reguliše ovu pojavu. Nepotizam ne treba potpuno onemogućiti, jer bi se time mogli eliminisati i dobri radnici, ali treba kontrolisati, posebno u državnom i javnom sektoru. Žrtve mobinga često su i članovi sindikata, radi slabljenja, usitnjavanja i politizacije sindikata. Mobing sindikalnih aktivista najčešći je u periodu oko zaključenja kolektivnih ugovora ili posle štrajka.

---

[3] Jašarević,S., *Mobing u praksi i dokumentima EU I Srbije*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Originalni naučni rad 331.108.6:342.7]:061.1EU 331.108.6:342.7(497.11) , preuzeto sa sajta https://zbornik.pf.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2019/01/doi_10.5937_zrpfns42-0031.pdf

1.2.2.Motivi mobinga

Motivi mobinga mogu biti emocionalni i strateški.

Emocionalni mobing rezultira iz psiho - sociopatije mobera, a strateški je rukovođen interesima: ekonomskim, da zaposleni sam ode i time oslobodi poslodavca obaveza pri otkazu, i političkim, tipičnim za državni i javni sektor – da se poslodavac oslobodi političkih neistomišljenika.

Cilj emocionalnog mobinga je zadovoljenje psihopatološke potrebe za zlostavljanjem, koje mober najlakše ostvaruje na poslu, gde ima moć. Mober je osoba sa psihološkim i sociopatskim poremećajem ličnosti, generalno manje sposobna, ali moćna na poslu, bez kapaciteta za ljubav, radost, kreativnost, davanje i dijeljenje, koja mobingom prikriva nemoć u drugim sferama života. Mober formira grupu ljudi u kojoj dokazuje svoju moć i važnost, ali ne svojim sposobnostima, već na račun žrtve.[4]

Ovakve ličnosti destruktivne su za radno okruženje, a pogubne za rukovodeće položaje. Zbog toga je veoma važno pri izboru kadra voditi računa o mentalnom sklopu i potencijalu kandidata. Posebno treba imati u vidu da moć često potencira psihopatološku i sociopatsku želju za zlostavljanjem.

Zbog toga se deo stručne javnosti tokom izrade Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu zalagao da se osuđenom moberu uvede privremena zabrana rada na rukovodećim položajima, bar u državnom i javnom sektoru, što nije prihvaćeno. Psihopatija je stalni poremećaj ličnosti, koji se prvenstveno prepoznaje po nedostatku savesti, a emocionalni motivi mobinga mogu biti i određena stanja mobera, koja se javljaju u konkretnoj situaciji prema konkretnoj osobi nad kojom se vrši mobing. Kad se ta stanja prepoznaju, najbolje je mobera i žrtvu razdvojiti, ukoliko to dopušta proces rada.

Zavist kao motiv mobinga je rezultat kompleksa niže vrednosti u odnosu na žrtvu. Mober kažnjava žrtvu jer smatra da ona vrijedi više od njega (bez obzira da li su u pitanju subjektivni ili objektivni kriterijumi) i želi da je eliminiše iz svog okruženja, u strahu da će potencijal žrtve biti prepoznat kao veći i da mu status može biti ugrožen.

Ljubomora kao motiv zlostavljanja se javlja u odnosu na lica za koja mober smatra da vrijede manje od njega, a postigli su veći poslovni uspeh i više napredovali, zahvaljujući nelegitimnim metodama ili političkom karijerizmu.

Strateški mobing motivisan je ekonomskim i političkim interesima.

Ekonomski interes mobera je da zaposleni sam ode, oteran mobingom, i time oslobodi poslodavca obaveza pri otkazu.

Politički mobing tipičan je za državni i javni sektor u politički turbulentnim vremenima, i biće prisutan sve dok javne službe budu deo koalicionih sporazuma. Žrtve političkog mobinga su dvije grupe zaposlenih: 1) lobi bivšeg menadžmenta – političkog oponenta, jer se sumnja u njihovu lojalnost aktuelnom menadžmentu, sa kojim ne dijeli politička ubeđenja ni ekonomske interese; 2) zatečeni profesionalci, nepoželjni svedoci „3 N“ (neznanja, nesavesnosti i nestručnosti) novog politički postavljenog menadžmenta. Ovaj mobing se ponavlja, i društveno je poguban, jer decenijama stvara negativnu selekciju u javnom i državnom sektoru, a greške amaterskog rukovođenja plaćaju poreski obveznici.

1.3. Pravni okvir zastite prava na dostojanstven rad

Postojeći radno pravni okvir sveobuhvatno štiti osnovna prava iz rada u duhu opšte prihvaćenih etičkih pravila. Ustav Republike Srbije [5] članom 60. utvrđuje da „svako ima pravo na poštovanje svoje ličnosti na radu, bezbedne i zdrave uslove rada, potrebnu zaštitu na radu,

---

[4] Kremic,M., *Ispitivanje prediktora nasilja na radnom mestu kod zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zastiti u Beogradu,* Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, Beograd, 2016,

[5] „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 98/2006

ograničeno radno vrijeme, dnevni i nedeljni odmor, plaćeni godišnji odmor, pravičnu naknadu za rad i na pravnu zaštitu za slučaj prestanka radnog odnosa. Niko se tih prava ne može odreći". U uporednom pravu, kao i u regionu, zlostavljanje na radu (mobing), sve češće se uvodi u krivično zakonodavstvo, kao poseban oblik zlostavljanja.

Zakon o radu [6] članom 12. predviđa da zaposleni ima pravo na bezbednost i zaštitu života i zdravlja na radu i na zaštitu ličnog integriteta. Član 18. zabranjuje posrednu i neposrednu diskriminaciju po taksativno nabrojanim diskriminatornim osnovima, a član 21. izričito zabranjuje uzmeniravanje i seksualno uznemiravanje, pod pretnjom najviše novčane kazne u rasponu od 600.000 – 1.500.000 dinara za poslodavca sa svojstvom pravnog lica i 200.000 – 400.000 dinara za preduzetnika.

Krivični zakonik Republike Srbije [7] sankcioniše krivično delo zlostavljanja i mučenja u članu 137, koji se može primjeniti i na zlostavljanje na radu.

Zakon o zabrani diskriminacije [8]članom 16. zabranjuje diskriminaciju u oblasti rada, odnosno narušavanje jednakih mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa ili uživanje radnih prava u odnosu na: pravo na rad, slobodan izbor zaposlenja, napredovanje u službi, stručno usavršavanje i profesionalnu rehabilitaciju, jednaku naknadu za rad jednake vrijednosti, pravične i zadovoljavajuće uslove rada, odmor, obrazovanje i učlanjenje u sindikat.

Zakon o ravnopravnosti polova [9] pripada grupi antidiskriminacionih i članom 18. obavezuje poslodavca da svim zaposlenim obezbedi jednake mogućnosti, a Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom [10] zabranjuje diskriminaciju zbog invalidnosti u vezi sa zapošljavanjem na radu, članovima 21. - 26.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti [11] zabranjuje prikupljanje, korišćenje i obradu „naročito osjetljivih podataka", osim u svrhe i na način propisan zakonom. Povreda privatnosti je čest oblik mobinga, posebno situacija u kojoj se, u okviru provere radnih sposobnosti, provuče i niz ličnih pitanja koja se odnose se na socijalni i porodični status (posebno kod žena), politička, vjerska uvjerenja ili pripadnost, seksualna opredeljenja i druge informacije irelevantne za posao. Ovakvi testovi često se koriste pri izboru novog kadra, ali i pri proveri „podobnosti" za napredovanje.

Zakon o mirnom rešavanju radnih sporova [12] uređuje postupak vansudskog – arbitražnog rešavanja sporova povodom mobinga i diskriminacije (član 3, stav 1). Uslov za procesiuranje pred Republičkom agencijom za mirno rešavanje radnih sporova je saglasnost strana – poslodavca i lica koje se smatra da je zlostavljano, da se spor riješi mirnim putem.

Zakon o zaštiti uzbunjivača [13] (u primjeni od 2015. godine) reguliše po hitnom postupku sudsku zaštitu zaposlennih koji prijave korupciju i povredu društvenog interesa. Uzbunjivač ne smije da bude stavljen u nepovoljniji položaj kada je riječ o napredovanju, ocjenjivanju, sticanju ili gubitku zvanja, utvrđivanju disciplinskih mera i kazni, prestanku radnog odnosa, utvrđivanju zarade i drugih naknada iz radnog odnosa, učešću u dobiti poslodavca, isplati nagrada i stimulativnih otpremnina.

Posebni zakoni koji regulišu radne odnose u određenim djelatnosima često predviđaju lojalnost poslodavcu kao radnu disciplinu, što znači da neregularnost treba prvo prijaviti poslodavcu, pa tek ako on ne reaguje na zakonom propisan način, može se prijaviti eksterno, nadležnim organima. Ovo treba što pre riješiti, kako bi se uzbunjivač kompletno zaštitio i ne bi bio viktimiziran po posebnom zakonu, koji se na njega primjenjuje.

---

[6]„Službeni glasnik Republike Srbije" br. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14
[7]„Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/05
[8]„Službeni glasnik Republike Srbije" , br. 22/2009
[9]„Službeni glasnik Republike Srbije" br.104/09
[10]Službeni glasnik Republike Srbije broj 33/06
[11]„Službeni glasnik Republike Srbije", broj 97/08
[12]„Službeni glasnik Republike Srbije", br. 125/04 i 104/09
[13]„Službeni glasnik Republike Srbije", br.128/14

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu (ZSZR) ima za cilj obezbjeđivanje prava na dostojanstven rad, pa tek potom materijalno i nematerijalno obeštećenje i sankcije. Zakon podiže svijest o štetnosti i kažnjivosti, deluje preventivno, precizira procesuiranje i uspostavlja adekvatnu kaznu i društvenu osudu. Cilj zakona je preventivan. Prevencija je predviđena u odnosu na:

- nastanak zlostavljanja – stvaranjem zdravog psihosocijalnog okruženja, kao obaveze poslodavca i
- vođenje sudskog postupka – koji se može pokrenuti tek u koliko se spor ne riješi u internom postupku posredovanja, što predstavlja procesnu pretpostavku podnošenja tužbe.

ZSZR se primjenjuje na sve poslodavce, u javnom i privatnom sektoru, i na sva radno angažovana lica. Time se uvodi ravnopravan tretman svih zaposlenih u zaštiti od mobinga i unosi se radno-pravna sigurnost, obzirom da se prava, obaveze i odgovornosti zaposlenih i poslodavaca po posebnim zakonima razlikuju.

ZSZR poznaje psihičko, fizičko i seksualno zlostavljanje, a jednim agresivnim činom se mogu uzrokovati teške posledice u zakonskom, ekonomskom, socijalnom, emocionalnom, pa i medicinskom smislu. Posledica rezultira iz dijela - radnje, a ne iz trajanja vršenja tog dela. Trajanje može biti kvalifikovani oblik, kao kod produženih krivičnih dijela u krivičnom zakonodavstvu. Prvo postoji osnovno krivično dijelo – zlostavljanje, pa ako ga ponovi isti izvršilac, prema istom oštećenom, na isti sličan način, koristeći istu ili sličnu situaciju, proisteklu iz istog, trajnog odnosa, imamo produženo krivično delo.

Poslodavac je dužan da, u cilju stvaranja uslova neophodnih za zdravu i bezbjednu radnu okolinu, organizuje rad na način kojim se sprečava pojava zlostavljanja na radu i u vezi sa radom i zaposlenima objezbedi uslove rada u kojima neće biti izloženi zlostavljanju na radu i u vezi sa radom od strane poslodavca, odnosno odgovornog lica ili zaposlenih kod poslodavca.

Dužnost poslodavca je prevencija zlostavljanja stvaranjem zdrave i bezbjedne radne okoline, prema Zakonu o bezbjednosti i zdravlju na radu: radno mjesto, radne uslove, radne postupke i odnose u procesu rada, koji se odnose na zaštitu od fizičkih povreda i štetnih fizičkih i hemijskih utjicaja tokom rada, a neispunjenje ovih uslova predstavlja direktnu opasnost za zdravlje i život.

Sa drufe strane, zdrava i bezbjedna okolina po ZSZR je stvaranje zdravog psiho-socijalnog okruženja i neispunjenje ove obaveze od strane poslodavca može predstavljati posrednu opasnost po zdravlje i život. Podrazumeva dobre međuljudske odnose i uspostavljanje dobre i funkcionalne organizacije, asertivnu komunikaciju, postavljanje realnih i ostvarljivih ciljeva, dobro osmišljen timski rad, objektivno i nepristrasno vrijednovanje radnog učinka, sposobnost delegiranja obaveza i dobru kontrolu, prijatan radni prostor i niz drugih okolnosti koje podstiču rad u nenasilnoj atmosferi i zadovoljstvu.

Unapređivanje zdrave i bezbjedne radne okoline – psihosocijalnog okruženja direktno utiče na zadovoljstvo poslom i motivaciju zaposlenih, što rezultira boljom produktivnošću. Nezadovoljan radnik češće koristi bolovanje, remeti proces rada, ima loš odnos prema klijentima i nelojalan je poslodavcu.

Dobri međuljudski odnosi mogu se obezbjediti i postavljanjem etički prihvatljivih standarda ponašanja, oblačenja, sukoba interesa, zaštie privatnosti u kodekse poslovne etike. Za utvrđivanje zadovoljstva zaposlenih radnim okruženjem i međuljudskim odnosima, dobre su povremene anonomne ankete o zadovoljstvu poslom, kao indikator za prevenciju i detekciju mobinga i mobera u firmi. Pitanja se mogu odnositi na sposobnost zaposlenih da pravilno prepoznaju mobing, na zastupljenost mobinga, uticaj na učestalost bolovanja, lošiji odnos prema klijentima, ukazivanje na eventualnog mobera ili nivo menadžmenta u kome mobinga ima najviše i druge okolnosti koje mogu koristiti u borbi protiv mobinga.

U EU, zaštitu od mobinga predviđa i veći broj direktiva. Tako npr. Okvirna direktiva br. 89/391/EEZ o uvođenju mjera za podsticanje poboljšanja bezbjednosti i zdravlja radnika na

radu, iz 1989, predviđa obavezu poslodavaca da se staraju o zdravlju i bezbjednosti u svakom aspektu koji se odnosi na rad.
Rezolucija evropskog parlamenta o uznemiravanju na radu od 2001. godine je jedini dokument Unije koji direktno ukazuje na neophodnost zaštite od mobinga.
Organizacije zaposlenih i poslodavaca na nivou EU donele su decembra 2006. godine Autonomni okvirni sporazum o uznemiravanju i nasilju na radu. U Sporazumu se ističe da zlostavljanje i nasilje predstavljaju neprihvatljivo ponašanje pojedinca ili grupe lica koje može da se javlja u veoma različitim oblicima i da predstavljaju ozbiljan rizik u radnoj sredini.
Zaštitu od uznemiravanja koje može da uzrokuje mobing predviđaju i:
- Direktiva EZ br. 200/43 od 2000 godine, o primjeni principa jednakog tretmana između lica bez obzira na rasno ili etničko poreklo,
- Direktiva EU br. 2000/78 iz 2000 o ustanovljavanju opštih uslova za jednak tretman u zaposlenju i zanimanju ,
- Direktiva 76/207 od 1976. godine o primjeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena u pogledu pristupa zaposlenju, stručne obuke i unapređenja i uslova rada.

1.3.1. Kaznene odredbe

Pored toga što se zakonodavstvom zabranjuje mobing, obično se predviđaju i konkretne sankcije kako bi se suzbilo nepoželjno ponašanje. To su novčane kazne, materijalne kompenzacije za žrtve, pa čak i zatvor. Zahvaljujući ovome u sudskoj praksi evropskih, pa i drugih zemalja (SAD, Australija, Kanada), sve češće se javljaju sudske presude u kojima je žrtvama dosuđuje naknada štete zbog zlostavljanja na radu.
U zakonodavstvu Srbije: Novčanom kaznom u iznosu od 200.000 do 800.000 dinara kazniće se za prekršaj poslodavac sa svojstvom pravnog lica, ako:
1) ne izrekne mjeru za sprečavanje zlostavljanja do okončanja postupka;
2) otkaže ugovor o radu, izrekne meru prestanka radnog odnosa suprotno odredbama zakona ;
3) postupi suprotno odredbama zakona o zaštiti učesnika u postupku za zaštitu odzlostavljanja.
Novčanom kaznom od 100.000 do 400.000 dinara za prekršaj kazniće se preduzetnik, a 10.000 do 40.000 dinara odgovorno lice u pravnom licu.
Novčanom kaznom u iznosu od 100.000 do 400.000 dinara kazniće se zaprekršaj poslodavac sa svojstvom pravnog lica, ako ne upoznazaposlenog sa zabranom vršenja zlostavljanja u skladu sa odredbamazakona.Novčanom kaznom od 10.000 do 40.000 dinara za prekršaj iz kazniće se preduzetnik, a 5.000 do 30.000 dinara odgovorno lice u pravnom licu.

II POSLEDICE NASILJA NA POSLU I TROŠKOVI

2.1. Štetne posledice mobinga

Štetne posledice mobinga u zdravstvenom, ekonomskom i socijalnom smislu trpe pojedinac – žrtva mobinga, poslodavac i društvo u cjelini.Žrtva mobinga gubi zdravlje, emocionalnu i socijalnu sigurnost, ima psihosomatske smetnje, socijalnodevijantna ponašanja, misli o suicidu. Kao štetne posledice mobinga za preduzeće navode se: 1) pad motivacije, entuzijazma i kreativnosti, 2) smanjenje efikasnosti i produktivnosti, 3) negativna atmosfera u kolektivu, 4) više se izostaje zbog bolesti, 5) javljaju se dodatni troškovi vezani za privremeno uključivanje novih zaposlenih i njihovo osposobljavanje, 6) štetne posledice za ugled firme.
Istraživanjem Klinike za rad u Milanu je još 2004. godineutvrđeno da je mobing uzročnik 83% bolesti, a iskustva Republičkeagencije za mirno rješavanje radnih sporova i Viktimološkog društvaSrbije pokazuju slične rezultate: preko 50% lica u momentuobraćanjaje na bolovanju ili ima dijagnozu. Najčešće dijagnoze sudepresija, fobični i anksiozni poremećaji,poremećaji prilagođavanja i posttraumatski stresni sindrom. Potrebna je najšira edukacija, kako žrtve

mobinga ne bi bile dodatnoviktimizirane u radnom okruženju, i da im se ne bi osporavalakompletna radna sporosobnost, zbog dijagnoze bolesti.
Od psihosomatskih promena najčešća su tahikardija i povišen krvnipritisak.Da mobing može dovesti do samoubistva pokazuje drastičan primeriz Francuske, kada se tokom dvije godine vlasničke transformacije u periodu od 2009. do 2011 godine u Frans telekomu ubilo 67radnika, zbog čega je u toku postupak protiv poslodavca, zbog„moralnog maltretiranja radnika" i nakanade štete njihovimporodicama. Postupak su inicirali sindikati, a potom je javni tužilac preuzeo gonjenje.
U oktobru 2011. godine je na regionalnoj konferenciji o zaštiti zdravlja na radu iznet poražavajući podatak istraživanja sprovedenog u Hrvatskoj: 20% samoubistava dijece direktno je povezano sa problemima roditelja na poslu, koje su oni nesvjesno prenosili na dijecu.[14]
U Velikoj Britaniji je izračunato da 75,6% žrtava mobinga ima zdravstvene posledice, pati od depresije i ima pad samopoštovanja. U Italiji i Švedskoj se 15% samoubistava pripisuje mobingu.[15]
Evropska fondacija za unaprijeđenje životnih i radnih uslova vršila je istraživanja 2000. i 2001. godine, koja su iz pokazala da je u EU 13-15% radne snage (13 miliona zaposlenih) bilo izloženo mobingu (6% bilo je fizički maltretirano na poslu, 2% bilo je žrtva seksualnog zlostavljanja, a 9% meta zastrašivanja).
Prema poslednjem istraživanju pomenute Fondacije (iz 2007 godine), u toku prethodne godine u EU 5% zaposlenih trpjelo je mobing. Ustanovljeno je i da u Uniji 28% zaposlenih (ili 1/3) trpi stres na radu – a od toga 47% lica izloženih stresu su žrtve mobinga.
Inače, stres je u 50-60% slučajeva razlog odsustvovanja sa rada. U Britaniji je npr. izračunato da se 40 miliona radnih dana gubi zbog stresa, pri čemu je kod 1/3 odsustvovanja uzrok mobing. Istraživanja u pojedinim zemljama pokazuju da je broj lica koja trpe mobing verovatno i veći, ali da se često ne prijavljuje. Npr. noviji podaci u Finskoj (za 2006). godinu pokazuju da je čak 17% zaposlenih bilo žrtva mobinga. U Italiji, prema podacima oko 2006. godine mobing trpi 1,5 milion radnika. U Francuskoj se pominje da je mobingu izloženo čak 30- 37% zaposlenih.

2.2. Ekonomske posledice mobinga

Poslodavac zbog mobinga gubi produktivnost usled: češćih bolovanja, nemotivisanosti, nelojalnosti, povreda na radu i lošeg odnosa prema klijentima.
„Folksvagen" je 90-ih godina procijenio da mobirani radnik košta poslodavca između 25.000 i 75.000 maraka (u zavisnosti od pozicije), pa su kodifikaciji mobinga u radno zakonodavstvo prethodili kodeksi, kojima su se firme štitile od ove pojave.
Stručnjaci Međunarodne organizacije rada su izračunali da mobing košta preduzeće od 1.000 zaposlenih oko 150.000 eur godišnje, umanjuje radni učinak za 60%, a troškove kompanije povećava do 180% godišnje. U SAD se troškovi proizašli iz mobinga procijenjuju na 4 milijarde $.
Mobing osiromašuje i društvo u cjelini, jer su zdravlje i produktivnost relevantni elementi bruto nacionalnog dohotka.
U Nemačkoj ta šteta je procijenjena na 10% bruto nacionalnog dohotka, a u SAD na 4 milijarde dolara. Strateški mobing, tipičan za tranziciju i privatizaciju, jemnogo skuplji. Kod nas nema

[14] Kremic,M., *Ispitivanje prediktora nasilja na radnom mestu kod zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zastiti u Beogradu,* Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, Beograd, 2016
[15]Jašarević,S., *Mobing u praksi i dokumentima EU i Srbije*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Originalni naučni rad 331.108.6:342.7]:061.1EU 331.108.6:342.7(497.11) , preuzeto sa sajta https://zbornik.pf.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2019/01/doi_10.5937_zrpfns42-0031.pdf

istraživanja o ekonomskim posledicamamobinga u odnosu na državu, ali je svijest o ceni mobinga prisutna.[16]
Prema ispitivanju koje je obavljeno u EU za vreme provedeno na bolovanju u čak 50-60% slučajeva odgovoran je stres na radnom mjestu. Lječenje posledica stresa košta enormnih 20 milijardi evra godišnje. Na osnovu rezultata istraživanja, Galup je zaključio da demotivisanost radnika na globalnom nivou može da donese ukupnu štetu izmedju 292 i 355 milijardi dolara godišnje. Kada je radnik nemotivisan češće ide na bolovanje i mnogo je manje lojalan privrednom društvu.
Poslodavac odgovara za štetu koju odgovorno lice ili zaposlenivršeći zlostavljanje prouzrokuje drugom zaposlenom kod istogposlodavca, u skladu sa zakonom.Poslodavac koji je naknadio štetu koju je prouzrokovalo odgovornolice ili zaposleni ima pravo da od tog lica ili zaposlenog zahtjevanaknadu iznosa isplaćene štete.
U okviru obaveze zaštite svih zaposlenih, poslodavac snosiodgovornost za štetu koju zaposleni ili odgovorno lice načinizlostavljanjem drugom zaposlenom, sa pravom diskrecionog regresa uodnosu na štetnika.
Odredbe koje se odnose na odgovornost poslodavca za štetusadržane su u Zakonu o radu i Zakonu o obligacionim odnosima, i odnose se na štetu koju zaposleni učini trećem licu.
Naknada štete po ZSZR, pričinjene zlostavanjem na radu, razlikujese samo po tome što su i štetnik i oštećeni zaposleni kodistog poslodavca.Šteta može biti materijalna i nematerijalna, isplaćuje jeposlodavac, koji ima regresno pravo prema učiniocu – moberu, shodnozakonskim odredbama o materijalnoj odgovornosti zaposlenog, članu163 Zakona o radu, jer mobing podrazumeva umišljaj.

Posledice koje jedna organizacija ima od mobinga su mnogobrojne i raznolike, a medju njima ekonomske obuhvataju: izražena težnja radnika da napuste organizaciju, visoki troškovi ponovne regrutacije novih radnika, smanjenje efikasnosti i motivisanosti i produktivnosti, visoka stopa bolovanja i povreda na radu, povećani troškovi pomoći radnicima, stalno premeštanje randika i promjena radnog vremena, povećani troškovi invalidnosti, manja lojalnost organizaciji, više tužbi za naknadu štete.
Poslodavci koji ne rješavaju problem mobinga na adekvatan način plaćaju visoku cenu zbog: stvaranja negativne korporativne klime, povećane stope nedolaska na posao, usled stresa učestalija su psihosomatska oboljenja zaposlenih, gubitak radne motivisanosti i podsticaja, smanjenja efikasnosti i produktivnosti zlostavljača i žrtve kao i zaposlenih u okolini, stalnog premeštanja radnika i stalne promene radnog vremena, gubitka ljudskih resursa jer dobro obučeni i iskusni radnici često napuštaju firmu, mogućnosti sudskog procesa i visokih troškova finansijske kazne, lose reputacije i imidža organizacije u kojoj postoji mobing.
Nakon žrtve, pokazuju istraživanja, da su zdravstveni i penzioni fondovi oni koji snose ogromne troškove zbog bolovanja i prevremenih penzija. Žrtve se često odlučuju na penziju, jer više ne mogu da rade, stekle su značajan stepen invalidnosti zbog mobinga.
Istraživanja u Italiji su pokazala jedan radnik koji ode u prevremenu penziju, sa 40 god starosti, košta državu 600.000 eur više nego radnik koji ode u penziju prema uslovima stečenim po zakonu.[17]
Posmatrajući posledice mobinga na celokupno društvo, može se reći da su žrtvama potrebni skupi specijalistički pregledi koji zahtjevaju angažovanje različitih medicinskih stručnjaka

[16]Kicanovic,O., *Komentar zakona o sprecavanju zlostavljanja na radu*, Socijalno-ekonomski Savet Republike Srbije, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 36/10), Beograd, april 2015. godine, preuzeto sa sajta https://www.ramrrs.gov.rs/storage/documents/KOMENTAR-PDF.pdf
[17]Belić,S., *Društveno-ekonomske posledice mobinga i uticaj lidera i menadžera na njegov razvoj ili sprečavanje*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2015.g, preuzeto sa sajta https://singipedia.singidunum.ac.rs/preuzmi/41050-drustveno-ekonomske-posledice-mobinga-i-uticaj-lidera-i-menadzera-na-njegov-razvoj-ili-sprecavanje/1129

(kardiologa, psihijatara, psihologa, dermatologa, dijetologa i dr). Svi ti specijalistički pregledi povećavaju troškove zdravstvenog fonda, što se odražava na čitavu društvenu zajednicu. Stanje u fondu PIO je veoma lose jer postoji mogučnost da fond uskoro i ne bude u mogućnosti da bez pomoći i reagovanja odgovornih isplaćuje penzije.
U mnogim evropskim zemljama poslodavci su zakonski obavezni da spreče seksualno uznemiravanje na radnom mestu, a potencijalni sudski procesi mogu imati velike finansijske posledice po kompanije. Međutim, nasilje nad ženama na radnom mestu negativno se odražava i na druge načine na celokupno poslovanje. Kada se na radnom mestu dogodi nasilje, kao što je seksualno uznemiravanje, time se ruše poverenje i saradnja na čemu počiva zdravo radno okruženje, a zbog svega toga zajedno ekonomski učinak je slabiji
Nasilje na radu može obuhvatiti uništavanje imovine, a sudski postupci zbog zlostavljanja i nasilja mogu iscrpsti budžet preduzeća. Ako se sudski procesi gube ili ako se pristane na poravnanja van suda, to takođe može imati krupne neposredne finansijske implikacije.
Socijalni i ekonomski troškovi nasilja na radnom mjestu nisu visoki samo za žrtve već i za društvo u celini jer se izražavaju u vidu ekonomskih troškova i izgubljene ekonomske dobiti zbog izostajanja s posla.
Veoma je teško doći do tačnih i sistematizovanih podataka o cjeni domaćeg nasilja u zemljama članicama zbog ogromnih razlika u definicijama, metodologiji prikupljanja podataka i objavljivanja rezultata. Ipak, uloženi su neki napori kako bi se procijenili troškovi nasilja nad ženama u Evropi. Evropski institut za rodnu ravnopravnost (*European Institute for Gender Equality* − EIGE) procjenjuje da trošak rodno zasnovanog nasilja u zemljama članicama EU premašuje svotu od 200 milijardi evra godišnje. Taj iznos obuhvata izgubljenu ekonomsku dobit, pružanje usluga, uključujući usluge na planu zdravstvene zaštite, pravne i socijalne usluge i specijalizovanu podršku, kao i individualni (fizički i emocionalni) uticaj na žrtvu. [18]

2.2.1.Troškovi nasilja

Jedna studija pokazuje da samo u Ujedinjenom Kraljevstvu ukupni godišnji trošak nasilja iznosi za državu, poslodavca i žrtve oko 16 milijardi funti. Izgubljena ekonomska dobit i svi gubici za poslodavce iznose oko 1,8 milijardi funti godišnje. To je trošak bolovanja, izostajanja s posla, gubitka produktivnosti, odlaženja s posla prije kraja radnog vremena, kašnjenja na posao, fluktuacije na poslu i slabog zdravlja. Procjenjuje se da oko polovine troškova takvih izostajanja zbog bolesti snosi poslodavac, dok drugu polovinu snosi zaposleni u vidu gubitka prihoda.[19]
Troškovi se mogu rasporediti u sedam većih kategorija: 1. troškovi pravosuđa i policije, 2. troškovi zdravstvenog sistema, 3. troškovi rada socijalnih službi, 4. troškovi obrazovanja i dodatne edukacije, 5. troškovi koje trpi poslodavac, 6. troškovi domaćinstva i lični troškovi i 7. nemerljivi troškovi.[20]
Policija: korišćenje vozila, angažovanje timova za hitne slučajeve, ispitivanja, obuke, utrošeno administrativno vrijeme, prikupljanje dokaza, razgovori sa svedocima, kriminalna istraga,

[18]Kuzmanov,L., Mladenović,B., *Koliko nas košta nasilje prema ženama u porodici? : ekonomski aspekti nasilja prema ženama u porodici u Srbiji* , Autonomni ženski centar, Beograd Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, preuzeto sa sajta https://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/Koliko_nas_kosta_nasilje_prema_zenama_u_porodici.pdf
[19]Savet Evrope, *Podsticanje privatnog sektora i medija na učešće u sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici: član 17. Istambulske konvencije,* Zbirka dokumenata o Konvenciji Saveta Evropeo sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, 2016., preuzeto sa sajta https://rm.coe.int/article-17-of-the-istanbul-convention-serbian-/168097f2e4
[20]Kuzmanov,L., Mladenović,B., *Koliko nas košta nasilje prema ženama u porodici? : ekonomski aspekti nasilja prema ženama u porodici u Srbiji* , Autonomni ženski centar, Beograd Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, preuzeto sa sajta https://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/Koliko_nas_kosta_nasilje_prema_zenama_u_porodici.pdf

forenzičke usluge, vrijeme koje policajci provedu na sudu, asistencija drugim službama, izvršenje sudske odluke.
Pravosuđe: izdaci za plaćanje advokata za obje strane i vreme provedeno u radu, pripreme za suđenje i samo suđenje, pružanje pravne pomoći, vrijeme koje je sudija utrošio, vrijeme rada suda, troškovi porotnika, vrijeme i izdaci koje imaju svedoci pozvani da svedoče, pravo na žalbu i nastavak procesa žalbe, rad Vrhovnog suda, saslušanja i odluke.
Zdravstvo
Direktni troškovi koji uključuju rad ljekara, kratkoročnu negu, dugoročne usluge, klinike i ustanove različitih tipova. Kapitalni rashodi utrošeni za održavanje i izgradnju bolničkih zgrada, infrastrukture, laboratorijska oprema, mašine i vozila. Plaćanje zaposlenih koji rade u ambulantama, službama hitne pomoći, prijemnom odjeljenju u bolnicama, brizi o bolesniku kod kuće, plaćanje pomoćnog osoblja, institucije za pomoć pri mentalnim teškoćama nastalim kao posljedica nasilja, lekari, sestre, pshioterapeuti, specijalisti drugih vrsta, fizijatri, pomoć alternativne medicine, zubari. Trošak materijala za dijagnostičke procedure, lječenje, ljekove, hranu. Plaćanje premije zdravstvenog osiguranja. Indirektni zdravstveni troškovi za pojednica koji uključuju preranu smrt, uticaj koji slab zdravstveni sistem ima na kvalitet života, smanjena mobilnost i učestvovanje u životu zajednice,
Usluge koje pruža zajednica/država - usluge koje se pružaju žrtvi, izvršiocu i djeci koja trpe zbog žrtve nasilja. Državno finansirane usluge kao što su SOS linije, socijalni radnici, službe savjetovanja, kućne posete, usluge namjenjene djeci, rad timova koji reaguju u hitnim slučajevima nasilja, terapeutske grupe, grupe koje pomažu uspostvanjanju novih odnosa sa zajednicom nakon izlaska iz mreže nasilja, materijalna pomoć žrtvama nasilja. Vrijeme utrošeno od strane državne administracije na izradi zakona koji regulišu problem nasilja, rad ministarstava, istraživanja koja država sprovodi i analize, održane konferencije, publikacije koje su objavljene, kampanje sprovedene sa ciljem povećanja društvene svijesti o nasilju.
Edukacija - Specijalna edukacija,pripremljenost za posao, treninzi na lokalnom jeziku
Troškovi poslodavca
Smanjena produktivnost i rezultat žrtve nasilja, smanjen profit poslodavca. Vrijeme i troškovi vezani za administraciju, nalaženje, zapošljavanje i obuku novog zaposlenog u slučaju prekida radnog odnosa sa žrtvom, zbog njenog smanjenog učinka. Programi za stvaranje sigurnog radnog mjesta, obuka zaposlenih, medicinska pomoć na licu mesta, planovi pomoći zaposlenima. Prekovremeni rad kolega koji pokrivaju poslove žrtve. Premeštaj, alimentacija, premije osiguranja. Žalbe zbog incidenata na poslu, vrijeme nadgledanja, procesuiranje žalbi, sporovi, vrijeme provedeno na sudu, troškovi nadoknade. Izgubljen poreski prihod zbog smanjene proizvodnje i prihoda, niži BNP.
Lični i troškovi u okviru domaćinstva
Izgubljena zarada zbog bolovanja i vrijemena provedenog van posla, smanjena produktivnost, smanjena mogućnost nalaženja novog posla, troškovi traženja novog posla. Medicinske naknade, terapije, savjetovanja, prevoz do doktora ili do pravnih savjetnika, briga o deci, ljekovi, recepti, terapijski programi, alternativno lječenje, materijali samopomoći. Niža štednja i investicije. Izgubljena produktivnost domaćinstva u neplaćenom radu, izgubljena ekonomija obima ako dođe do razvoda, pravne takse, kamate na kredite, iznajmljivanje kola.
Nemerljivi troškovi
Bol i patnja žrtve i njene djece. Smrt žrtve uključujući i samoubistva, efekti druge generacije, uticaj na decu, izmjena njihovog ponašanja. Umanjeni resursi žrtava, smanjeni potencijali društva.

ZAKLJUČAK

Radni odnos predstavlja međusobnu interakciju između ljudi, koji dalje može dovesti do neželjenih ponašanja, koja se danas podvode pod pojam zlostavljanje na radu. Savremena građanska društva nastoje da zlostavljanje na radu i u vezi sa radom sankcionišu, kako građanskim tako i krivičnim sankcijama, štiteći na taj način najvažniju instituciju radnog prava – radni odnos i čovjeka, kao glavnog aktera radnog odnosa.

Ljudska priroda u kontaktu sa drugima dovodi i do pojave nasilnog ponašanja, a kada se ono javlja u procesu rada, može se podvesti pod pojam zlostavljanja na radu.

Međunarodna organizacija rada definiše mobing kao uvredljivo ponašanje u vidu kažnjavanja, okrutnih, malicioznih ili ponižavajućih postupaka u nameri da se podcjeni pojedinac ili grupa radnika. To uključuje udruživanje ili mobing protiv određenog radnika i podvrgavanje osobe psihološkom nasilju. Mobing podrazumijeva konstantne negativne primedbe i kriticizam, izolaciju i širenje lažnih informacija.

Postoje mnoge podele mobinga, a najčešće su pominjane sljedeće vrste: horizontalni (između zaposlenih), vertikalni (od strane rukovodilaca); pojedinačni i kolektivni; interni (unutar preduzeća) i eksterni; strateški (upravljački) i emotivni. Identifkovan je i „lažni mobing“, kada se u stvari radi o zloupotrebi, odnosno vršenju mobinga u suprotnom smjeru – od podređenoga ka pretpostavljenom. Kao razlozi ovog ponašanja navode se: 1) nedovoljna efikasnost zaposlenog; 2) izvlačenje koristi iz celokupne situacije; 3) odbrana od osjećaja lične neuspešnosti i nedovoljne kompetentnosti zaposlenog itd.).

Mobing utiče negativno i na nacionalnu ekonomiju. Uslijed bolesti izazvanih mobingom, zaposleni izostaju sa posla, pa se smanjuje i produktivnost na poslu. Na tržištu rada raste broj nezaposlenih i povećava se broj isplaćenih naknada za nezaposlene, a u zdravstvu rastu troškovi lječenja, rehabilitacije i naknade za bolovanje. Takođe, raste brojkorisnika prevremenih i invalidskih penzija, pa tako stručnjaci procjenjuju da mobing nacionalnu ekonomiju može koštati i do nekoliko milijardi evra.[21]

Istraživanja pokazuju da je blagostanje radnika važno i za poslovnu produktivnost i za ekonomski rast. Zdravo psiho-socijalno radno okruženje, koje deluje konsultativno, fleksibilno i podsticajno, može omogućiti zaposlenima da budu u većoj meri motivisani da njihov rad bude profitabilniji i, što je najvažnije, može da pomogne u postizanju funkcionalnije i efikasnije organizacije. Blagostanje zaposlenih doprinosi većoj produktivnosti i većem angažmanu radne snage, uz istovremeno smanjenje budućih zahtjeva za pružanje zdravstvene nege.

Neki od najvećih troškova koje snosi žrtva su : troškovi održanih i neodržanih ročišta, sastavljanje podnesaka, takse, troškovi prvostepenog postupka, troškovi odgovora na žalbu i reviziju, ukupni sudski troškovi, troškovi pribavljanja medicinske potvrde o postojanju tjelesnih povreda, smanjenje zarade zbog odsustvovanja sa posla.

[21]Čović,D., *Uzroci i posledice mobinga*, UDK: 331.4:364.63, BIBLID: 0352-3713(2010);(7–8):117–126 , Pravo, teorija i praksa, preuzeto sa sajta https://casopis.pravni-fakultet.edu.rs/ download

LITERATURA

Belić,S., *Društveno-ekonomske posledice mobinga i uticaj lidera i menadžera na njegov razvoj ili sprečavanje*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2015.g, preuzeto sa sajta https://singipedia.singidunum.ac.rs/preuzmi/41050-drustveno-ekonomske-posledice-mobinga-i-uticaj-lidera-i-menadzera-na-njegov-razvoj-ili-sprecavanje/1129

Jašarević,S., *Mobing u praksi i dokumentima EU I Srbije*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Originalni naučni rad 331.108.6:342.7]:061.1EU 331.108.6:342.7(497.11) , preuzeto sa sajta https://zbornik.pf.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2019/01/doi_10.5937_zrpfns42-0031.pdf

Kicanovic,O., *Komentar zakona o sprecavanju zlostavljanja na radu*, Socijalno-ekonomski Savet Republike Srbije, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 36/10), Beograd, april 2015. godine, preuzeto sa sajta https://www.ramrrs.gov.rs/storage/documents/KOMENTAR-PDF.pdf

Kremic,M., *Ispitivanje prediktora nasilja na radnom mestu kod zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zastiti u Beogradu*, Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, Beograd, 2016,

Kuzmanov,L., Mladenović,B., *Koliko nas košta nasilje prema ženama u porodici? : ekonomski aspekti nasilja prema ženama u porodici u Srbiji* , Autonomni ženski centar, Beograd Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, preuzeto sa sajta https://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/Koliko_nas_kosta_nasilje_prema_zenama_u_porodici.pdf

Savet Evrope, *Podsticanje privatnog sektora i medija na učešće u sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici: član 17. Istambulske konvencije,* Zbirka dokumenata o Konvenciji Saveta Evropeo sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, 2016., preuzeto sa sajta https://rm.coe.int/article-17-of-the-istanbul-convention-serbian-/168097f2e4

Čović,D., *Uzroci i posledice mobinga*, UDK: 331.4:364.63, BIBLID: 0352-3713(2010);(7–8):117–126, Pravo, teorija i praksa, preuzeto sa sajta https://casopis.pravni-fakultet.edu.rs/download

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.624(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп "Насиље – појавни облици и могући начини превенције" (12 ; 2024 ; Брчко [Дистрикт])

Nasilje – pojavni oblici i mogući načini prevencije. Tom 1 : zbornik radova sa XII međunarodnog naučnog skupa održanog 10. maja/svibnja 2024. godine / priredila Albina Fazlović. - Brčko [Distrikt] : Evropski univerzitet, 2024 (Banja Luka : Markos). - 544 стр. : илустр. ; 25 cm

Текст ћир. и лат. - Радови на више језика. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз радове. - Abstracts.

ISBN 978-99955-99-75-1

COBISS.RS-ID 140428033